

В. И . ЛЕНИН
Избрани произведения

В.И.ЛЕНИН

**Избрани произведения
в пет тома**

В.И.ЛЕНИН

Какво да се прави?

Крчка напред,
две крчки назад

I

ПО СЛУЧАЙ 60-ГОДИШНИНАТА
ОТ ВЕЛИКАТА
ОКТОМВРИЙСКА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА
РЕВОЛЮЦИЯ
ИЗДАТЕЛСТВОТО ПОДНАСЯ
НА БЪЛГАРСКИЯ ЧИТАТЕЛ
ТОВА ПЕТТОМНО
ИЗДАНИЕ НА „ИЗБРАНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ“
НА НЕЙНИЯ
ВДЪХНОВИТЕЛ И ВОЖД

В „Избрани произведения“ са включени всички най-четени и търсени произведения — книги, статии и доклади — на В. И. Ленин.

При подбора на произведенията са взети под внимание изискванията на програмите на висшите учебни заведения и на звената за партийна и комсомолска просвета.

Ние се надяваме, че чрез това издание мисълта и словото на Ленин ще достигнат до най-широк кръг читатели — партийни работници, агитатори и пропагандисти, студенти, научни работници и ученици.

Какво да се прави?

Наболели въпроси на нашето движение¹

... Партийната борба придава на партията сила и жизненост; най-голямо доказателство за слабостта на партията е нейната неопределеност и притъпяването на рязко очертаните нейни граници; партията укрепва, като се прочиства...

(Из писмото на Ласал до Маркс от 24 юни 1852 г.)

Предговор

Предлаганата брошура трябваше, според първоначалния план на автора, да бъде посветена на едно подробно развитие на онези мисли, които са изказани в статията „С какво да се почне?“ („Искра“², брой 4 от 4 май 1901 г.)*. И ние трябва преди всичко да се извиним пред читателя за късното изпълнение на даденото там (и повторено в отговор на много частни запитвания и писма) обещание. Една от причините на това закъснение беше опитът за обединение на всички задгранични социалдемократически организации, предприет през юни на изтеклата (1901) година³. Естествено беше да се дочакат резултатите от този опит, защото ако той сполучеше, трябваше може би да излагаме организационните възгледи на „Искра“ от малко по-друго гледище и във всеки случай такава сполука би обещала да тури много бързо край на съществуването на две течения в руската социалдемократия. Както е известно на читателя, опитът завърши с неуспех и — както ще се помъчим да докажем по-долу — не можеше да не завърши така след новия завой на „Рабочее

* Вж Съч. Т. 5, с. 1—13.

Дело“⁴ в бр. 10 към „икономизма“. Показа се безусловно необходимо да се влезе в решителна борба с това неясно и малко определено, но пък толкова повече устойчиво и способно да се възражда в разнообразни форми направление. Съобразно с това се видоизмени и доста значително се разшири първоначалният план на брошурата.

Нейната главна тема трябваше да бъдат трите въпроса, поставени в статията „С какво да се почне?“. Именно: въпросите за характера и главното съдържание на нашата политическа агитация, за нашите организационни задачи, за плана да се изгради едновременно и от различните краища една бойна общоруска организация. Тези въпроси отдавна вече интересуват автора, който се опита да ги повдигне още в „Рабочая Газета“⁵ при един от несполучливите опити за нейното възобновяване (вж гл. V). Но първоначалното намерение да се ограничим в брошурата с разглеждането само на тия три въпроса и да изложим своите възгледи по възможност в положителна форма, без да прибягваме или почти без да прибягваме към полемика, се оказа съвсем неосъществимо по две причини. От една страна, „икономизмът“ се оказа много по-жилав, отколкото предполагаме (употребяваме думата „икономизъм“ в широк смисъл, както е пояснена тя в брой 12 на „Искра“ (декември 1901 г.), в статията „Беседа със защитниците на икономизма“, която набеляза, тъй да се каже, конспекта на предлаганата на читателя брошура*). Стана несъмнено, че различните възгледи върху разрешаването на тези три въпроса се обясняват в много по-голяма степен с коренната противоположност на двете насоки в руската социалдемократия, отколкото с конкретните разногласия. От друга страна, недоумението на „икономистите“ по повод фактическото провеждане на нашите възгледи в „Искра“ очевидно показваше, че ние често пъти говорим буквално на различни езици, че ние поради това *не можем* никак да се разберем, ако не почнем *ab ovo*** , че е необходимо да направим опит за възможно по-популярно, поясняемо с най-многобройни и конкретни примери, *систематическо „обяснение“* с

* Вж Съч. Т. 5, с. 323—330.

** — от самото начало. *Ред.*

всички „икономисти“ по всички главни точки на нашите разногласия. И аз реших да направя такъв опит за „обяснение“ с тях, като напълно съзнавах, че това ще увеличи твърде много размерите на брошурата и ще забави нейното излизане, но в същото време не виждах никаква възможност да изпълня *другояче* обещанието, което дадох в статията „С какво да се почне?“. Така че към извинението за закъснението ще трябва да прибавя още и извинение за грамадните недостатъци в литературното изглаждане на брошурата: принуден бях да работя *до последна степен набързо*, прекъсван при това от всевъзможни други работи.

Разглеждането на посочените по-горе три въпроса съставя, както и по-преди, главната тема на брошурата, но трябваше да почна с два по-общи въпроса: защо такъв „невинен“ и „естествен“ лозунг като „свобода на критиката“ е за нас истински боен сигнал? Защо ние не можем да се разберем даже по основния въпрос за ролята на социалдемокрацията спрямо стихийното масово движение? По-нататък, изложението на възгледите върху характера и съдържанието на политическата агитация се превърна в обяснение на разликата между трейдюнионистката и социалдемократическата политика, а изложението на възгледите върху организационните задачи — в обяснение на разликата между задоволяващото „икономистите“ кустарничество* и необходимата според нас организация на революционерите. После, аз толкова по-силно настоявам на „плана“ за общоруски политически вестник, колкото по-несъстоятелни бяха направените против него възражения и колкото по-малко ми се отговори по същество на поставения в статията „С какво да се почне?“ въпрос: как бихме могли ние едновременно от всички краища да се заловим за създаване на необходимата ни организация? Най-сетне, в заключителната част на брошурата аз се надявам да покажа, че ние направихме всичко, което зависеше от нас, за да предотвратим решителното скъсване с „икономистите“, което обаче се оказва неизбежно; — че „Рабочее Дело“ придоби особено, ако щете,

* *Кустарничество* — занаятчийство. В случая е употребено (тук и до края на книгата) в смисъл на еснафска разпокъсаност. *Бълг. ред.*

„историческо“ значение с това, че то най-пълно, най-релефно изрази не последователния „икономизъм“, а оная безпътица и оиези колебания, които бяха отличителната черта на един *цял период* в историята на руската социалдемокрация; — че по тая причина придобива значение и прекалено подробната на пръв поглед полемика с „Рабочее Дело“, защото ние не можем да вървим напред, ако не ликвидираме окончателно с този период.

Н. Ленин

Февруари 1902 г.

I

Догматизъм и „свобода на критиката“

а) Какво значи „свобода на критиката“?

„Свобода на критиката“ — това е несъмнено най-модният лозунг в днешно време, който най-често се употребява в споровете между социалистите и демократите във всички страни. На пръв поглед е трудно да си представи човек нещо по-чудно от тези тържествени позовавания на една от спорещите страни на свободата на критиката. Нима из средата на напредничавите партии са се чули гласове против този конституционен закон на повечето от европейските страни, който осигурява свобода на науката и научното изследване? „Тук има нещо нередно!“ — ще си каже всеки страничен човек, който е чул повтаряния по всички кръстопътища моден лозунг, но още не е вникнал в същността на разногласията между спорещите. „Този лозунг очевидно е една от онези условни думички, които подобно на прякорите се узаконяват с употребяването и стават почти нарицателни имена.“

И действително за никого не е тайна, че в съвременната международна* социалдемократия са се образува-

* Тук трябва да отбележим, че в историята на най-новия социализъм това е едва ли не единично и по рода си извънредно утешително явление, че разпрата между различните направления вътре в социализма за пръв път се превърна от национална в международна. В миналото споровете между ласалианци и айзенахци⁶, между гедисти и посибилисти⁷, между фабианци и социалдемократи⁸, между народоволци⁹ и социалдемократи си оставаха чисто национални спорове, отразяваха чисто национални особености, ставаха, тъй да се каже, в различни плоскости. В днешно време (сега вече това ясно се вижда) английските фабианци, френските министерялисти, немските бернщайншанци¹⁰, руските критици — всичко това е едно семейство, всички те се хвалят взаимно, учат се един друг и задружно се опълчват против „догматичния“ марксизъм. Може би в тази първа действително международна схватка със социалистическия опортюнизъм международната революционна социалдемократия ще укрепне достатъчно, за да тури край на отдавна вече царящата в Европа политическа реакция?

ли две направления, борбата между които ту се разгаря и избухва с ярък пламък, ту затихва и тлее под пепелта на внушителни „резолуции за примирие“. В какво се състои „новото“ направление, което се отнася „критически“ към „стария, догматичен“, марксизъм — това достатъчно определено каза Бернщайн и *показва* Милеран.

Социалдемократията трябва да се превърне от партия на социалната революция в демократическа партия на социалните реформи. Това политическо искане Бернщайн огради с цяла батарея доста стройно съгласувани „нови“ аргументи и съображения. Отричаше се възможността да се обоснове научно социализмът и да се докаже от гледна точка на материалистическото разбиране на историята неговата необходимост и неизбежност; отричаше се фактът на нарастващата мизерия, на пролетаризирането и изострянето на капиталистическите противоречия; обявяваше се за несъстоятелно самото понятие „*крайна цел*“ и се отхвърляше безусловно идеята за диктатурата на пролетариата; отричаше се принципиалната противоположност между либерализма и социализма; отричаше се *теорията за класовата борба*, която уж била неприложима в едно строго демократично общество, управлявано според волята на мнозинството, и т. н.

По такъв начин искането за решителен поврат от революционната социалдемократия към буржоазното социалреформаторство се придружаваше от един не по-малко решителен поврат към буржоазната критика на всички основни идеи на марксизма. А тъй като последната критика срещу марксизма се водеше още отдавна и от политическата трибуна, и от университетската катедра, и в маса брошури, и в редица учени трактати, тъй като цялата подрастваща младеж на образованите класи в продължение на десетилетия системно се е възпитавала от тази критика — то не е чудно, че „новото критическо“ направление в социалдемократията излезе някак си изведнъж напълно завършено, също както Минерва от главата на Юпитер¹¹. По своето съдържание това направление нямаше нужда да се развива и оформява: то беше направо пренесено от буржоазната литература в социалистическата.

По-нататък. Ако теоретическата критика на Берн-

щайн и неговите политически възделения оставаха още неясни за някого, то французите се погрижиха за една нагледна демонстрация на „новата метода“. Франция и този път оправда своята старинна репутация на „страна, в чиято история класовата борба повече от всякъде другаде е довеждана до решителен край“ (Енгелс, из предговора към Марксовото съчинение „Der 18 Vgumai-ge“) ¹². Френските социалисти почнаха не да теоретизират, а направо да действуват; по-развитите в демократическо отношение политически условия във Франция им позволиха да преминат изведнъж към „практическо бернщайнианство“ с всичките му последици. Милеран даде прекрасен образец на това практическо бернщайнианство — не току-тъй и Бернщайн, и Фолмар се втурнаха тъй усърдно да защищават и възхваляват Милеран! И наистина: ако социалдемократията е всъщност просто партия на реформите и трябва да има смелостта открито да признае това — тогава социалистът не само има право да влезе в буржоазно правителство, но трябва дори винаги да се стреми към това. Ако демокрацията всъщност означава унищожение на класовото господство — то защо пък един социалистически министър да не пленява целия буржоазен свят с речи за сътрудничество между класите? Защо той да не си остане в правителството даже и тогава, когато убийствата на работници от жандарми са показали за стотен и хиляден път истинския характер на демократическото сътрудничество между класите? Защо той да не вземе лично участие в приветствуването на царя, когато френските социалисти наричат сега не другояче, а герой на бесилката, камшика и заточението (*knouteur, pendeur et deportateur*)? А възмездие за това безкрайно унижение и самооплюване на социализма пред целия свят, за разврътането на социалистическото съзнание на работническите маси — тази единствена база, която може да ни осигури победата, — възмездие за това са гръмките *проекти* за мизерни реформи, дотам мизерни, че се е удавало от буржоазните правителства да се изтръгне повече.

Който не си затваря нарочно очите, той не може да не види, че новото „критическо“ направление в социализма не е нищо друго освен нова разновидност на *опортюнизма*. И ако се съди за хората не по блестящия

мундир, който те сами са си облекли, не по ефектното прозвище, с което те сами се наричат, а по това, какво те вършат и какво в действителност пропагандират — ще стане ясно, че „свободата на критиката“ е свобода за опортюнистическото направление в социалдемократията, свобода да се превръща социалдемократията в демократическа партия на реформите, свобода да се внедряват в социализма буржоазни идеи и буржоазни елементи.

Свободата е велика дума, но под знамето на свободата на индустрията са се водили най-разбойническите войни, под знамето на свободата на труда са ограбвали трудещите се. Такъв също вътрешен фалш се съдържа и в днешната употреба на думата: „свобода на критиката“. Хора, които наистина са убедени, че са тласнали науката напред, биха искали не свобода за новите възгледи наред със старите, а замяна на последните с първите. А съвременните провиквания „да живее свободата на критиката!“ твърде много напомнят баснята за празната бъчва.

Ние вървим в плътна група по стръмен и труден път, здраво стиснати за ръце. Заобиколени сме от всички страни с врагове и сме принудени почти винаги да се движим под техния огън. Ние сме се обединили по свободно взето решение именно за да се борим с враговете и да не стъпваме погрешно в съседното блато, чиито обитатели от самото начало ни осъдиха, че сме се отделили в отделна група и сме избрали пътя на борбата, а не пътя на примирението. И ето че някои от нас почват да викат: да отидем в това блато! — а когато почнем да ги укоряваме, те възразяват: какви изостанали хора сте! и как не ви е съвестно да ни отричате свободата да ви зовем на по-добър път! — О, да господа, вие сте свободни не само да зовете, но и да вървите, накъдето искате, дори и към блатото; ние даже мислим, че вашето истинско място е именно в блатото, и сме готови да ви помогнем според силите си за *вашето* преселване там. Но в такъв случай пуснете ръцете ни, не се дръжете за нас и не мърсете великата дума свобода, защото и ние също сме „свободни“ да вървим, накъдето искаме, свободни сме да се борим не само с блатото, но и с ония, които теглят към блатото!

б) Новите защитници на „свободата на критиката“

И ето този именно лозунг („свобода на критиката“) е тържествено издигнат в най-последно време от „Рабочее Дело“ (бр. 10), орган на задграничния „Съюз на руските социалдемократи“¹³, издигнат е не като теоретически постулат, а като политическо искане, като отговор на въпроса: „възможно ли е обединение на действащите в чужбина социалдемократически организации?“ — „За здравето обединение е необходима свобода на критиката“ (стр. 36).

От това изявление произтичат два съвсем определени извода: 1) „Раб. Дело“ взема под своя защита опортюнистическото направление в международната социалдемократия изобщо; 2) „Р. Дело“ иска свобода за опортюнизма в руската социалдемократия. Да разгледаме тези изводи.

На „Рабочее Дело“ „особено“ не се харесва „склонността на „Искра“ и „Заря“¹⁴ да пророкуват скъсване между *Планината* и *Жирондата* на международната социалдемократия“*.

„На нас изобщо — пише редакторът на „Р. Д.“ Б. Кричевски — приказките за *Планина* и *Жиронда* в редовете на социалдемократията ни се виждат повърхностна историческа аналогия, странна под перото на марксста: *Планината* и *Жирондата* представляваха не различни темпераменти или умствени течения, както може да се струва това на историците идеолози, а различни класи или слоеве — от една страна, средната буржоазия, а, от друга, дребиото еснафство с пролетариата. А в съвременното социалистическо движение няма сблъскване на класови интереси, то цялото във *всички* (курсивът е на Б. Кр.) свои разновидности, включително и най-върлите берищайнници, стои върху почвата на класовите интереси на пролетариата, на неговата класова борба за политическо и икономическо освобождение“ (стр. 32—33).

Смело твърдение! Не е ли чувал Б. Кричевски за този вече отдавна забелязан факт, че именно широкото

* Сравнението на двете течения в революционния пролетариат (революционното и опортюнистическото) с двете течения на революционната буржоазия от XVIII век (якобинското — „Планината“ — и жирондисткото) бе направено в уводната статия на „Искра“, брой 2 (февруари 1901 г.). Автор на тази статия е Плеханов. За „якобинство“ в руската социалдемократия и досега много обичат да говорят и кадетите, и „беззаглавците“¹⁶, и меншевиките. Но че Плеханов за пръв път издигна това понятие против дясното крило на социалдемократията — за това сега предпочитат да мълчат или... да забравят. (Бележка на автора към изданието от 1907 г. *Ред.*)

мундир, който те сами са си облекли, не по ефектното прозвище, с което те сами се наричат, а по това, какво те вършат и какво в действителност пропагандират — ще стане ясно, че „свободата на критиката“ е свобода за опортюнистическото направление в социалдемократията, свобода да се превръща социалдемократията в демократическа партия на реформите, свобода да се внедряват в социализма буржоазни идеи и буржоазни елементи.

Свободата е велика дума, но под знамето на свободата на индустрията са се водили най-разбойническите войни, под знамето на свободата на труда са ограбвали трудещите се. Такъв също вътрешен фалш се съдържа и в днешната употреба на думата: „свобода на критиката“. Хора, които наистина са убедени, че са тласнали науката напред, биха искали не свобода за новите възгледи наред със старите, а замяна на последните с първите. А съвременните провиквания „да живее свободата на критиката!“ твърде много напомнят баснята за празната бъчва.

Ние вървим в плътна група по стръмен и труден път, здраво стиснати за ръце. Заобиколени сме от всички страни с врагове и сме принудени почти винаги да се движим под техния огън. Ние сме се обединили по свободно взето решение именно за да се борим с враговете и да не стъпваме погрешно в съседното блато, чиито обитатели от самото начало ни осъдиха, че сме се отделили в отделна група и сме избрали пътя на борбата, а не пътя на примирението. И ето че някои от нас почват да викат: да отидем в това блато! — а когато почнем да ги укоряваме, те възразяват: какви изостанали хора сте! и как не ви е съвестно да ни отричате свободата да ви зовем на по-добър път! — О, да господа, вие сте свободни не само да зовете, но и да вървите, накъдето искате, дори и към блатото; ние даже мислим, че вашето истинско място е именно в блатото, и сме готови да ви помогнем според силите си за *вашето* преселване там. Но в такъв случай пуснете ръцете ни, не се дръжете за нас и не мърсете великата дума свобода, защото и ние също сме „свободни“ да вървим, накъдето искаме, свободни сме да се борим не само с блатото, но и с ония, които теглят към блатото!

б) Новите защитници на „свободата на критиката“

И ето този именно лозунг („свобода на критиката“) е тържествено издигнат в най-последно време от „Рабочее Дело“ (бр. 10), орган на задграничния „Съюз на руските социалдемократи“¹³, издигнат е не като теоретически постулат, а като политическо искане, като отговор на въпроса: „възможно ли е обединение на действащите в чужбина социалдемократически организации?“ — „За здравето обединение е необходима свобода на критиката“ (стр. 36).

От това изявление произтичат два съвсем определени извода: 1) „Раб. Дело“ взема под своя защита опортюнистическото направление в международната социалдемократия изобщо; 2) „Р. Дело“ иска свобода за опортюнизма в руската социалдемократия. Да разгледаме тези изводи.

На „Рабочее Дело“ „особено“ не се харесва „склонността на „Искра“ и „Заря“¹⁴ да пророкуват скъсване между *Планината* и *Жирондата* на международната социалдемократия“*.

„На нас изобщо — пише редакторът на „Р. Д.“ Б. Кричевски — приказките за *Планина* и *Жиронда* в редовете на социалдемократията ни се виждат повърхностна историческа аналогия, страниа под перото на марксиста: *Планината* и *Жирондата* представляваха не различни темпераменти или умствени течения, както може да се струва това на историците идеолози, а различни класи или слоеве — от една страна, средната буржоазия, а, от друга, дребното еснафство с пролетарната. А в съвременното социалистическо движение няма сблъскване на класови интереси, то цялото във всички (курсът е на Б. Кр.) свои разновидности, включително и най-върлите бернщайншанци, стои върху почвата на класовите интереси на пролетарната, на неговата класова борба за политическо и икономическо освобождение“ (стр. 32—33).

Смело твърдение! Не е ли чувал Б. Кричевски за този вече отдавна забелязан факт, че именно широкото

* Сравнението на двете течения в революционния пролетариат (революционното и опортюнистическото) с двете течения на революционната буржоазия от XVIII век (якобинското — „Планината“ — и жирондисткото) бе направено в уводната статия на „Искра“, брой 2 (февруари 1901 г.). Автор на тази статия е Плеханов. За „якобинство“ в руската социалдемократия и досега много обичат да говорят и кадетите, и „беззаглавците“¹⁶, и меншевиките. Но че Плеханов за пръв път издигна това понятие против дясното крило на социалдемократията — за това сега предпочитат да мълчат или... да забравят. (Бележка на автора към изданието от 1907 г. *Ред.*)

участие на „академическия“ *слои* в социалистическото движение през последните години осигури такова бързо разпространение на бернщайнианството? А главно — върху какво основава нашият автор своето мнение, че и „най-върлите бернщайнианци“ стоят върху почвата на класовата борба за политическо и икономическо освобождение на пролетариата? Неизвестно. Решителната защита на най-върлите бернщайнианци не се подкрепя с абсолютно никакви доводи или съображения. Авторът очевидно мисли, че щом той повтаря онова, което говорят за себе си и най-върлите бернщайнианци, неговото твърдение няма нужда от доказателства. Но можем ли да си представим нещо по-„повърхностно“ от това съждение за цяло направление въз основа на това, какво говорят сами за себе си представителите на това направление? Може ли да си представи човек нещо по-повърхностно от по-нататъшния „морал“ за двата различни и даже диаметрално противоположни типове или пътища на партийно развитие (стр. 34—35 на „Р. Д.“)? Германските социалдемократи, виждате ли, признават пълна свобода на критиката, а френските — не — и именно техният пример показва всичката „вреда от нетърпимостта“.

Именно примерът на Б. Кричевски — ще отговорим ние на това — показва, че понякога наричат себе си марксиста хора, които гледат на историята буквално „по Иловайски“. За да се обясни единството на Германската и разпокъсаността на Френската социалистическа партия, съвсем не е нужно да се ровим в особеностите на историята на едната или другата страна, да съпоставяме условията на военния полуабсолютизъм и републиканския парламентаризъм, да разглеждаме последиците на Комуната и изключителния закон против социалистите¹⁷, да сравняваме икономическия бит и икономическото развитие, да припомним как „безпримерният растеж на германската социалдемократия“ се е придружавал от безпримерна в историята на социализма енергична борба не само против теоретическите (Мюлбергер, Дюринг*, катедър-социалистите²⁰), но и

* Когато Енгелс се нахвърля върху Дюринг, доста много представители на германската социалдемократия клоняха към възгледите на последния и обвиненията в рязкост, липса на търпимост,

против тактическите (Ласал) заблуждения, и пр. и пр. Всичко това е излишно! Французите се карат, защото нямат търпимост, немците са единни, защото са послушни момчета.

И забележете, че посредством това безподобно дълбокомислие „се отклонява“ един факт, който всецяло опровергава защитата на бернщайнианците. *Стойт ли те върху почвата на класовата борба на пролетариата — този въпрос може да го реши окончателно и безвъзвратно само историческият опит.* Следователно най-важно значение има в това отношение именно примерът на Франция като единствена страна, в която бернщайнианците се опитаха *да се изправят* самостоятелно на крака при горещото одобрение на своите немски колеги (а отчасти и на руските опортюнисти: сравни „Раб. Дело“, брой 2—3, стр. 83—84). Позоваването на „непримиримостта“ на французите — покрай своето „историческо“ (в ноздревски смисъл) значение — се оказва просто опит да се заличат със сърдити думи твърде неприятни факти.

Пък и немците ние съвсем още не мислим да ги подарим на Б. Кричевски и на другите многобройни защитници на „свободата на критиката“. Ако „най-върлите бернщайнианци“ се търпят още в редовете на германската партия, то е само дотолкова, доколкото те *се подчиняват* и на хановерската резолюция, която решително отхвърли „поправките“ на Бернщайн²¹, и на любекската, която (въпреки всичката ѝ дипломатичност) съдържа открито предупреждение към Бернщайн²². Може да се спори — от гледна точка на интересите на немската партия — доколко уместна е била дипломатичността, по-добър ли е в дадения случай лошият мир от добра-

недругарска полемика и пр. се сипеха върху Енгелс даже публично на партийния конгрес. Мост и другарите му висоха (на конгреса в 1877 г.¹⁸) предложени да се махнат статите на Енгелс от „Vorwärts“¹⁹ („Напред“, *Ред.*) като „непредставляващи интерес за гражданото мнозинство от читателите“, а Валтайх (Waltheich) заяви, че поместването на тия статии е нанесло голяма вреда на партията, че Дюринг също бил оказал услуги на социалдемократията: „ние трябва да използваме всички в интерес на партията, а ако професорите спорят, то „Vorwärts“ съвсем не е място за водене на такива спорове“ („Vorwärts“, 1877 г., брой 65 от 6 юни). Както виждате, това също е пример за защита на „свободата на критиката“ и над този пример не е зле да се замислят нашите легални критици и илегални опортюнисти, които толкова обичат да ни сочат примера на немците!

та свада, с една дума, може да се различаваме в оценката за целесъобразността на един или друг начин на отхвърляне на бернщайнианството, но не може да не се види фактът, че германската партия на два пъти отхвърли бернщайнианството. Ето защо да се мисли, че примерът на немците потвърждава тезата: „и най-върлите бернщайнианци стоят върху почвата на класовата борба на пролетариата за неговото икономическо и политическо освобождение“ — значи никак да не се разбира това, което става пред очите на всички*.

Нещо повече. „Раб. Дело“ излиза, както вече забелязахме, пред руската социалдемокрация с искане за „свобода на критиката“ и със защита на бернщайнианството. Очевидно то се е убедило, че у нас несправедливо са оскърбявали нашите „критици“ и бернщайнианци. Но кои именно? кой? где? кога? в какво именно се е състояла несправедливостта? — Върху това „Раб. Дело“ мълчи, не споменава нито веднъж за нито един руски критик и бернщайнианец! Остава ни само да направим едно от двете възможни предположения. Или несправедливо оскърбената страна не е никой друг освен самото „Раб. Дело“ (това се потвърждава от факта, че и в двете статии на бр. 10 става дума само за обидите, нанесени от „Заря“ и „Искра“ на „Раб. Дело“). Тогава как да се обясни такава странност, че „Раб. Дело“, което винаги тъй упорито се е отричало от всяка солидарност с бернщайнианството, не може да

* Трябва да се отбележи, че по въпроса за бернщайнианството в германската партия „Раб. Дело“ винаги се е ограничавало с голо преразказване на фактите и с пълно „въздържане“ от собствена оценка на тия факти. Вж. напр. бр. 2—3, стр. 66 — за Шутгарския конгрес²³; всичките разногласия се свеждат до „тактиката“ и само се констатира, че огромното мнозинство било вярно на предишната революционна тактика. Или бр. 4—5, стр. 25 и следващите — просто преповтаряне речите на Хановерския конгрес с цитиране резолюцията на Бебел; изложенето и критиката на Бернщайн са пак отложени (както и в бр. 2—3) до „специална статия“. Куриозно е, че на стр. 33 в бр. 4—5 четем: „... възгледите, изложени от Бебел, имат зад себе си огромното мнозинство на конгреса“, а малко по-долу: „... Давид защитава възгледите на Бернщайн... Преди всичко той се стараяше да покаже, че... Бернщайн и неговите другари все пак (sic!) (така! *Ред.*) стоят върху почвата на класовата борба“... Това бе писано през декември 1899 г., а през септември 1901 г. „Раб. Дело“ може би вече се е разубедило в правотата на Бебел и повтаря възгледа на Давид като свой собствен!

Что дѣлать?

Наболѣвшіе вопросы нашего движенія

Н. ЛЕНИНА.

... „Партійная борьба придасть партіи силу и жизненность, величайшимъ доказательствомъ слабости партіи является ея расплывчатость и притупленіе резко обозначенныхъ границъ. партія укрѣпляется тѣмъ, что очищаетъ себя“ ... (Изъ письма Лассали къ Марксу отъ 24 іюня 1852 г.).

Цѣна 1 руб.

Preis 2 Mark = 2.50 Francs.

STUTTGART

Verlag von J. H. W. Dietz Nachf. (G. m. b. H.)

1902

Корицата на книгата „Какво да се прави?“ — 1902 г.

се защити, без да продума думица за „най-върлите бернщайнианци“ и за свободата на критиката? Или несправедливо са обидени някакви трети лица. Тогава какви могат да бъдат мотивите за тяхното премълчаване?

Ние виждаме следователно, че „Раб. Дело“ продължава онази игра на криеница, с която то се е занимавало (както ще покажем по-долу) от самото си възникване. И после обърнете внимание на това *първо* фактическо приложение на прехвалената „свобода на критиката“. На дело тя тутакси се сведе не само до липса на всякаква критика, но и до липса на самостоятелно съждение изобщо. Същото „Раб. Дело“, което премълчава за руското бернщайнианство, като че ли се касае за някаква тайна болест (по сполучливия израз на Старовер²⁴), предлага за лечение на тази болест чисто и *просто да се препише* последната немска рецепта против немската разновидност на болестта! Вместо свобода на критиката — робска . . . нещо по-лошо: маймунска подражателност! Еднаквото социално-политическо съдържание на съвременния интернационален опортюнизъм се проявява в едни или други разновидности съобразно с националните особености. В една страна група опортюнисти излизат отдавна под особен флаг; в друга — опортюнистите пренебрегваха теорията и водеха практически политика на радикал-социалисти; в трета — няколко членове на революционната партия преминаха в лагера на опортюнизма и се мъчат да постигнат своите цели не чрез открита борба за принципи и за нова тактика, а чрез постепенно, незабелязано и ако може така да се изразим, ненаказуемо развратяване на своята партия; в четвърта — такива прелетници употребяват същите похвати в тъмнините на политическото робство и при съвсем оригинално взаимоотношение на „легалната“ и „нелегалната“ дейност и пр. А да седнеш да говориш за свобода на критиката и на бернщайнианството като условие за обединение на *руските* социалдемократи и при това да не анализираш в какво именно се е проявило и какви особени плодове е донесло *руското* бернщайнианство — това значи да говориш с желание нищо да не кажеш.

Нека прочее се опитаме ние сами да кажем, макар и само с няколко думи, онова, което не пожела да

каже (или може би не може и да разбере) „Рабоче Дело“.

в) Критиката в Русия

Основната особеност на Русия в разглежданото отношение се състои в това, че още *самото начало* на стихийното работническо движение, от една страна, и на завоя на напредничавото обществено мнение към марксизма, от друга, се ознаменува със съединението на явно разнородни елементи под общо знаме и за борба срещу общия противник (остарелия социално-политически мироглед). Ние говорим за медения месец на „легалния марксизъм“. То беше изобщо едно извънредно оригинално явление, в самата възможност на което не би могъл да повярва никой в 80-те или началото на 90-те години. В една монархическа страна, където печатът е напълно поробен, в една епоха на отчаяна политическа реакция, която преследваше и най-мъничките кълнове на политическото недоволство и протест — внезапно си пробива път в *подцензурната* литература теорията на революционния марксизъм, излагана на езоповски, но разбран за всички „интересуващи се“ език. Правителството е свикнало да смята за опасна само теорията на (революционното) народоволчество, без да забелязва както трябва нейната вътрешна еволюция и радвайки се *на всяка* критика, насочена против нея. Докато правителството се усети, докато тежкоподвижната армия от цензори и жандарми разкрие новия враг и се нахвърли върху него — докато стане това, мина се не малко (по наша, руска мярка) време. А през това време излизаха една след друга марксистки книги, появяваха се марксистки списания и вестници, марксистите ставаха всички наред, марксистите бяха ласкани, ухажвани, издателите се възхищаваха от необикновено бързото разпродаване на марксистките книги. Напълно понятно е, че между така разглезените начеващи марксистите се оказа не един „писател, който се е възгордял“ . . .²⁵

Сега вече за този период може да се говори спокойно като за нещо минало. За никого не е тайна, че кратковременното процъфтяване на марксизма върху

повърхността на нашата литература бе предизвикано от съюза на хора крайни с хора доста умерени. Всъщност тия последните бяха буржоазни демократи и този извод (до очевидност подкрепен от по-нататъшното им „критическо развитие“) упорито се набиваше в очите на някои още по времето, когато „съюзът“ бе цял*.

Но ако е така, най-голямата отговорност за последвалите „смутове“ не пада ли именно върху революционните социалдемократи, които влязоха в тоя съюз с бъдещите „критици“? Такъв въпрос заедно с утвърдителния отговор на него се случва да чуваме понякога от хора, които гледат на работата прекалено праволинейно. Но тези хора съвсем не са прави. От временните съюзи, макар и с ненадеждни хора, може да се бои само онзи, който сам не се надява на себе си, и нито една политическа партия не би могла да съществува без такива съюзи. А съединението с легалните марксиста бе пръв по рода си действително политически съюз на руската социалдемократия. Благодарение на този съюз бе постигната поразително бързата победа над народничеството и грамадното разпространение на марксистките идеи нашир (макар и във вулгаризиран вид). При това съюзът бе сключен съвсем не без всякакви „условия“. Доказателство: изгореният в 1895 г. от цензурата марксистки сборник „Материали по въпроса за стопанското развитие на Русия“. Ако литературното съглашение с легалните марксиста може да се сравни с политически съюз, то тази книга може да се сравни с политически договор.

Скъсването бе предизвикано, разбира се, не от това, че „съюзниците“ се оказаха буржоазни демократи. Напротив, представителите на последното направление са естествени и желателни съюзници на социалдемократията, доколкото работата се касае за нейните демократически задачи, издигани на преден план от сегашното положение в Русия. Но необходимо условие за такъв съюз се явява пълната възможност за социалистите да разкриват пред работническата класа враждебната прогивоположност между нейните интереси и интересите на

* Тук се има предвид статията на К. Тулин против Струве (иж В. И. Ленин, Съч., том 1, стр. 351—541), съставена от един реферат под заглавие „Отражението на марксизма в буржоазната литература“²⁶. (Бележка на автора към изданието от 1907 г. *Ред.*)

буржоазията. А онова бернщайнство и „критическо“ направление, към което поголовно се насочиха мнозинството легални марксисти, отнемаше тази възможност и развърщаваше социалистическото съзнание, вулгаризирайки марксизма, проповядвайки теорията за притъпяване на социалните противоречия, обявявайки за безсмислица идеята за социалната революция и диктатурата на пролетариата, свеждайки работническото движение и класовата борба до тесния трейдюнионизъм и „реалистичната“ борба за дребни, постепенни реформи. Това бе съвсем равносилно на отричане от страна на буржоазната демокрация правото на социализма на самостоятелност, а следователно и неговото право на съществуване; това означаваше на практика стремеж да бъде превърнато начевашото работническо движение в опашка на либералите.

Естествено е, че при такива условия скъсването беше необходимо. Но „оригиналната“ особеност на Русия се прояви в туй, че това окъсване означаваше просто отстраняване на социалдемократите от най-достъпната за всички и най-широко разпространената „легална“ литература. В нея се укрепиха „бившите марксисти“, застанали „под знака на критиката“ и получили едва ли не монопола „да пласират“ марксизма. Виковете: „долу ортодоксията“ и „да живее свободата на критиката“ (повтаряни сега от „Раб. Дело“), станаха изведнъж модни думици и че срещу тази мода не устояха ни цензорите, и жандармите — това се вижда от такива факти като излизането на *три* руски издания от книгата на знаменития (херостратовски знаменития) Бернщайн²⁷ или като препоръката, дадена от Зубатов за книгите на Бернщайн, г. Прокопович и др. („Искра“, бр. 10)²⁸. Върху социалдемократите легна сега трудната сама по себе си и невероятно затруднена още от чисто външни пречки задача да се борят с новото течение. А това течение не се ограничи с областта на литературата. Повратът към „критиката“ се придружаваше от едно насрещно влечение на практиците-социалдемократи към „икономизма“.

Как възникваше и растеше връзката и взаимозависимостта между легалната критика и нелегалния „икономизъм“ — този интересен въпрос би могъл да послужи за предмет на специална статия. За нас е достатъч-

но да отбележим тук несъмненото съществуване на тази връзка. Прословутото „Credo“* придоби такава заслужена слава именно затова, защото то откровено формулира тая връзка и се изтърва да изкаже основната политическа тенденция на „икономизма“: работниците нека водят икономическа борба (по-точно би било да се каже: трейдюнионистка борба, защото последната обхваща и специфично работническата политика), а марксистката интелигенция да се слива с либералите за политическа „борба“. Трейдюнионистката работа „сред народа“ се оказваше изпълнение на първата половина от тая задача, а легалната критика — на втората. Това изявление бе такова прекрасно оръжие против „икономизма“, че ако „Credo“-то не съществуваше — би си струвало труда да се измисли.

„Credo“-то не беше измислено, но то беше публикувано въпреки волята и може би дори против волята на неговите автори. Поне пишещият тия редове, който вземаше участие в изкарването на свят божи на новата „програма“**, е имал случай да чува оплаквания и укори, задето нахвърляното от ораторите резюме на техните възгледи било разпространено в преписи, получило етикета „Credo“ и било публикувано даже в печата заедно с протеста! Ние засягаме тоя епизод, тъй като той разкрива една твърде интересна черта на нашия „икономизъм“: страх от гласност. Това е именно черта на „икономизма“ изобщо, а не само на авторите на „Credo“-то: тя се е проявила и в „Рабочая Мысль“³¹, най-откровения и най-честния привърженик на „икономизма“, и в „Раб. Дело“ (когато то се възмущаваше от публикуването на „икономическите“ документи във „Vademecum'a“³²), и в Киевския комитет, който преди две години не пожела да даде разрешение да се публикува неговото „Profession de foi“³³ заедно с написаното

* — символ на вярата, програма, изложение на мироглед. *Ред.*

** Думата е за протеста на 17-те против „Credo“-то. Пишещият тия редове взе участие в съставянето на този протест (края на 1899 г.). Протестът заедно с „Credo“-то бе напечатан в чужбина през пролетта на 1900 г.²⁹ Сега от една статия на г-жа Кускова (струва ми се, в „Былое“³⁰) вече се знае, че автор на „Credo“-то е била тя, а сред задграничните „икономисти“ от онова време най-видна роля е играл г. Прокопович. (Бележка на автора към изданието от 1907 г. *Ред.*)

*** В. „Пътеводител“³². *Ред.*

против него опровержение*, и в много, много отделни представители на „икономизма“.

Този страх от критика, проявяван от привържениците на свободата на критиката, не може да бъде обяснен само с лукавство (макар че сегиз-тогиз, няма съмнение, не минава и без лукавство: няма сметка да се откриват за натиска на противниците незакрепналите още фиданки на новото направление!). Не, мнозинството от „икономистите“ съвсем искрено гледат (и по силата на самата същност на „икономизма“ трябва да гледат) с недоброжелателство на всякакви теоретически спорове, фракционни разногласия, широки политически въпроси, проекти да се организират революционерите и др. т. „Да се предаде всичко това в чужбина!“ — ми каза веднъж един от доста последователните, „икономисти“ и той изрази с това твърде разпространения (и все пак чисто трейдunionистки) възглед: нашата работа е работническото движение, работническите организации тук, в нашата местност, а останалото е измислица на доктринерите, „надценяване на идеологията“, както се изразиха авторите на писмото в брой 12 на „Искра“ в унисон с брой 10 на „Раб. Дело“.

Пита се сега: предвид на тези особености на руската „критика“ и на руското бернщайнианство в какво би трябвало да се състои задачата на ония, които на дело, а не само на думи, искаха да бъдат противници на опортюнизма? Първо, трябваше да се погрижим за възобновяване на оная теоретическа работа, която едва-едва бе почната през епохата на легалния марксизъм и която падаше сега пак върху нелегалните дейци; без такава работа е невъзможен успешният растеж на движението. Второ, необходимо бе да се излезе активно на борба с легалната „критика“, която внасяше много голям разврат в умовете. Трето, трябваше активно да се излезе против разпокъсаността и клатушканията в практическото движение, разобличавайки и опровергавайки всички опити съзнателно или несъзнателно да се приизява нашата програма и нашата тактика.

Че „Раб. Дело“ не правеше нито едното, нито другото, нито третото — това е известно и ние по-надолу

* Доколкото ни е известно, съставът на Киевския комитет от това време се измени.

ще имаме случай подробно да изясняваме тази известна истина от всички страни. Сега искаме само да покажем в какво крещящо противоречие се намира искането за „свобода на критиката“ с особеностите на нашата отечествена критика и на руския „икономизъм“. Погледнете наистина текста на резолюцията, с която „Съюзът на руските социалдемократи в чужбина“ потвърди гледището на „Раб. Дело“:

„В интерес на по-нататъшното идейно развитие на социалдемократията ние признаваме свободата на критиката на социалдемократическата теория в партийната литература за безусловно необходима, доколкото критиката не отива в разрез с класовия и революционния характер на тази теория“ („Два съезда“, стр. 10).

И мотивировката: резолюцията „в първата си част съвпада с резолюцията на Любекския партийен конгрес във връзка с Бернщайн“... В своята душевна простота „съюзниците“ и не забелязват какво *testimonium paupertatis* (свидетелство за бедност) си подписват те сами с това копиране!... „но... във втората част потясно ограничава свободата на критиката, отколкото направи това Любекският конгрес“.

И тъй, резолюцията на „Съюза“ е насочена против руските бернщайнианци? Иначе би било пълен абсурд да се позовават на Любек! Но не е вярно, че тя „тясно ограничава свободата на критиката“. Немците със своята ханOVERска резолюция отхвърлиха точка по точка *именно онези* поправки, които е направил Бернщайн, а с любекската — обявиха предупреждение *лично на Бернщайн*, назовавайки името му в резолюцията. Между това нашите „свободни“ подражатели *с нито един звук* не загатват *за нито една* проява специално на руската „критика“ и на руския „икономизъм“; при това замълчаване голото позоваване на класовия и революционния характер на теорията оставя много повече простор за лъжливи тълкувания, особено ако „Съюзът“ се отказва да причисли към опортюнизма „тъй наречения икономизъм“ („Два съезда“, стр. 8, към точка I). Това обаче между другото. А главното е това, че позициите на опортюнистите спрямо революционните социалдемократи са диаметрално противоположни в Германия и в Русия. В Германия революционните социалдемократи, както е известно, са за запазване на това, което съществува: за старата програма и тактика, известна на всич-

ки и разяснена във всичките ѝ подробности от опита на много десетилетия. „Критиците“ пък искат да внесат изменения и тъй като тези критици са нищожно малцинство, а техните ревизионистки стремежи са твърде плахи, то може да се разберат мотивите, поради които мнозинството се ограничава със сухо отхвърляне на „новаторството“. А у нас, в Русия, критиците и „икономистите“ са за запазване на това, което съществува: „критиците“ искат да бъдат считани и занаят за марксиста и да им се осигури оная „свобода на критиката“, от която те във всяко отношение са се ползвали (защото никаква *партийна* връзка те всъщност никога не са признавали*, пък и нямаше у нас такъв общопризнат партиен орган, който би могъл „да ограничи“ свободата на критиката дори чрез съвет); „икономистите“ искат революционерите да признават „пълноправие на движението в сегашно време“ („Раб. Дело“, брой 10, стр. 25), т. е. „законността“ на съществуването на това, което съществува; „идеолозите“ да не се мъчат да „отбият“ движението от онзи път, който „се определя от взаимодействието на материалните елементи и материалната среда“ („Писмото“ в брой 12 на „Искра“); да признаят за желателно да се води оная борба, „каквата изобщо е възможно да водят работниците при дадените обстоятелства“, а за възможна да се признае оная борба, „която те в действителност водят в дадения момент“ („Отделното приложение“ към „Рабочая Мысль“, стр. 14). Обратно, ние, революционните социалдемократи, сме недоволни от това преклонение пред стихийността, т. е. пред това,

* Самата тая липса на открита партийна връзка и партийна традиция вече представлява такава кардинална разлика между Русия и Германия, която би трябвало да предпази всеки разумен социалист от сляпо подражание. А ето ви образец за това, докъде стига „свободата на критиката“ в Русия. Руският критик г. Булгаков прави такъв укор на австрийския критик Херц: „При всичката независимост на своите изводи Херц в тази точка (за кооперациите), както изглежда, все пак си остава премного свързан с мненията на своята партия и различавайки се от нея в подробностите, не се решава да се раздели с общия принцип“ („Капитализм и земеделие“, т. II, стр. 287). Поданикът на една политически заробена държава, в която 999/1000 от населението са до мозъка на костите развратени от политическото робство и пълното неразбиране на партийната чест и на партийната връзка — високомерно осъжда гражданина на една конституционна държава за прекомерната му „свързаност с мненията на партията“! Само това остава на нашите нелегални организации — да се заловят за съставяне резолюции за свобода на критиката...

което е в „дадения момент“; ние искаме изменение на господстващата през последните години тактика; ние заявяваме, че „преди да се обединяваме и за да се обединим, ние трябва най-напред решително и определено да се разграничим“ (из обявлението за издаването на „Искра“)*. С една дума, немците си остават при съществуващото и отхвърлят измененията; ние искаме изменение на съществуващото, отхвърляйки преклонението пред него и примирението с него.

Тази именно „мъничка“ разлика не са и забелязали нашите „свободни“ преписвачи на немските резолюции!

г) *Енгелс за значението на теоретическата борба*

„Догматизъм, доктринерство“, „закостеняване на партията — неизбежно наказание за насилственото овързване на мисълта“ — такива са враговете, срещу които рицарски се опълчват поборниците за „свободата на критиката“ в „Раб. Дело“. — Ние много се радваме, че този въпрос се поставя на дневен ред, и бихме предложили само да се допълни с друг един въпрос:

А кои са съдиите?

Пред нас са две обявления за литературно издателство. Едното е „Програма на периодическия орган на Съюза на руските социалдемократи „Рабочее Дело“ (отпечатък от бр. 1 на „Раб. Дело“). Другото е „Обявление за възобновяване изданията на групата „Освобождение на труда“³⁴. И двете носят дата 1899 г., когато „кризата в марксизма“ отдавна вече стоеше на дневен ред. И какво? В първото произведение вие напразно бихте търсили посочване на това явление и определено изложение на позицията, която новият орган възнамерява да заеме по този въпрос. За теоретическата работа и за нейните насъщни задачи в даденото време няма нито дума ни в тази програма, ни в допълненията към нея, приети от третия конгрес на Съюза в 1901 г.³⁵ („Два съезда“, стр. 15—18). През всичкото това време редакцията на „Раб. Дело“ оставяше настрана теоретическите въпроси, макар че те вълнуваха социалдемократите от целия свят.

* Вж Съч. Т. 4, с. 363.

Другото обявление, напротив, изтъква преди всичко отслабването на интереса към теорията през последните години, настойчиво иска „зорко внимание към теоретическата страна на революционното движение на пролетариата“ и призовава към „безпощадна критика на бернщайновските и другите антиреволюционни тенденции“ в нашето движение. Излезлите броеве от „Заря“ показват как се е изпълнявала тази програма.

И така, ние виждаме, че гръмките фрази против закостеняването на мисълта и пр. прикриват безгрижието и безпомощността в развитието на теоретическата мисъл. Примерът на руските социалдемократи особено нагледно илюстрира общоевропейското явление (отдавна вече отбелязано и от немските марксисти), че прословутата свобода на критиката означава не замяна на една теория с друга, а свобода от всякаква цялостна и обмислена теория, означава еkleктизъм и безпринципност. Който е що-годе запознат с фактическото състояние на нашето движение, не може да не вижда, че широкото разпространение на марксизма се придружаваше от известно понижениe на теоретическото равнище. Към движението, заради неговото практическо значение и практическите му успехи, се присъединяваха немалко хора, твърде малко и даже съвсем неподготвени теоретически. От това може да се съди каква липса на такт проявява „Раб. Дело“, когато повтаря с победоносен вид изречението на Маркс: „всяка стъпка на действителното движение е по-важна от цяла дузина програми“³⁶. Да повтаряш тия думи в епоха на теоретическа лутаница — е все едно, като видиш погребална процесия, да викаш: „да дава господ всеки ден!“ Пък и самите тия думи на Маркс са взети от неговото писмо за Готската програма³⁷, в което той *рязко порицава* допуснатия еkleктизъм при формулирането на принципите: щом вече трябва да се обединяват — пише Маркс на водачите на партията, — то сключвайте договори заради задоволяването на практическите цели на движението, но не допускайте търгашество с принципите, не правете теоретически „отстъпки“. Ето каква е била мисълта на Маркс, а у нас се намират хора, които в негово име се мъчат да отслабят значението на теорията!

Без революционна теория не може да има и революционно движение. И най-силното подчертаване на та-

зи мисъл не е прекалено в едно време, когато с модната проповед на опортюнизма се прегръща увлечението по най-ограничените форми на практическата дейност. А за руската социалдемократия значението на теорията се засилва от още три обстоятелства, за които често се забравя — именно: първо, от това, че нашата партия още едва се формира, едва още изработва своята физиономия и далеч още не е приключила сметките си с другите насоки на революционната мисъл, които заплашват да отбият движението от правилния път. Напротив, именно най-последното време се ознаменува (както от давна предсказваше на „икономистите“ Акселрод³⁸) с оживление на несоциалдемократическите революционни течения. При такива условия „незначителната“ на пръв поглед грешка може да предизвика най-печални последици и само късогледни хора могат да намират за ненавременни или излишни фракционните спорове и строгото различаване на оттенъците. От закрепването на един или друг „оттенък“ може да зависи бъдещето на руската социалдемократия за много и много години.

Второ, социалдемократическото движение е международно по самата си природа. Това значи не само че ние трябва да се борим против националния шовинизъм. Това значи също, че начеващото в една млада страна движение може да бъде успешно само при условие, че то ще претвори опита на другите страни. А за такова претворяване не е достатъчно простото запознаване с този опит или простото преписване на последните резолюции. За това е необходимо умение да се отнасяме критически към този опит и самостоятелно да го проверяваме. Който само си представи как гигантски се е разраснало и разклонило съвременното работническо движение, той ще разбере какъв запас от теоретически сили и политически (а също и революционен) опит е необходим за изпълнението на тази задача.

Трето, националните задачи на руската социалдемократия са такива, каквито още не са стояли пред нито една социалистическа партия в света. Ние ще имаме случай по-долу да говорим за ония политически и организационни задължения, които ни възлага тази задача — за освобождението на целия народ от игото на самодържавието. А сега ние искаме само да посочим, *че само партия, ръководена от напредничава теория,*

може да изпълни ролята на челен борец. А за да си представи поне що-годе конкретно какво означава това, нека читателят си спомни за такива предшественици на руската социалдемократия като Херцен, Белински, Чернишевски и блестящата плеяда революционери от 70-те години; нека помисли за онова световно значение, което придобива сега руската литература, нека... но стига и това!

Ще приведем бележките на Енгелс по въпроса за значението на теорията в социалдемократическото движение, отнасящи се към 1874 г. Енгелс признава *не две* форми на великата борба на социалдемократията (политическа и икономическа) — както е прието да се прави у нас, — *а три, поставяйки наред с тях и теоретическата борба*. Неговото напътствие към практически и политически закрепналото немско работническо движение е тъй поучително от гледна точка на съвременните въпроси и спорове, че читателят, надяваме се, няма да ни се разсърди за дългия цитат от предговора към брошурата „Der deutsche Bauernkrieg“*, която отдавна вече е станала извънредно голяма библиографска рядкост:

„Немските работници имат две съществени предимства пред работниците на останала Европа. Първото е това, че те принадлежат към най-теоретическия народ на Европа и че те са запазили в себе си онази теоретическа способност, която е почти съвсем изгубена от тъй наречените „образовани“ класи в Германия. Без предшествуващата го немска философия, особено философията на Хегел, никога не би се създал немският научен социализъм — единственият научен социализъм, който някога е съществувал. Без теоретическата способност у работниците този научен социализъм никога не би влязъл до такава степен в плътта и кръвта им, както виждаме това днес. А колко необятно голямо е това предимство, показва, от една страна, равнодушието към всяка теория, което е една от главните причини, поради които английското работническо движение толкова бавно върви напред въпреки великолепната организация на отделните професии — и, от друга страна, това показва оня смут и оня колебания, които пося прудо-

* Dritter Abdruck. Leipzig, 1875, Verlag der Genossenschaftsbuchdruckerei („Селската война в Германия“. Трето издание, Лайпциг, 1875 г. Кооперативно издателство. *Ред.*).

лизъмът в своята първоначална форма у французите и белгийците, в своята карикатурна, придадена му от Бакунин форма — у испанците и италианците.

Второто предимство се състои в това, че немците взеха участие в работническото движение почти най-късно от всички. Както немският теоретически социализъм няма никога да забрави, че той стои на плещите на Сен Симон, Фурие и Оуен — трима мислители, които въпреки цялата фантастичност и целия утопизъм на техните учения принадлежат към най-великите умове на всички времена и които гениално предусетиха безбройно множество такива истини, чиято правилност ние сега доказваме научно, — тъй и немското практическо работническо движение не трябва никога да забравя, че то се разви върху плещите на английското и френското движение, че то има възможността просто да използва техния скъпо платен опит, да избягва сега техните грешки, които тогава в повечето случаи не можеха да се избягнат. Къде щяхме да бъдем ние сега без образа на английските трейдюниони и френската политическа борба на работниците, без онзи колосален тласък, който бе даден особено от Парижката комуна?

Трябва да отдадем справедливост на германските работници, че те с рядко умение се възползваха от изгодите на своето положение. За пръв път, откак съществува работническото движение, борбата се води планомерно по всичките ѝ три посоки, съгласувани и свързани помежду си: в теоретическа, политическа и практическо-икономическа посока (съпротива срещу капиталистите). В това, тъй да се каже, концентрично нападение се и състои силата и непобедимостта на немското движение.

От една страна, вследствие на това изгодно тяхно положение, от друга страна, вследствие на островните особености на английското движение и насилственото смазване на френското, немските работници са поставени в днешния момент начело на пролетарската борба. Колко дълго събитията ще им позволят да заемат този почетен пост, не може да се предскаже. Но докато те го заемат, трябва да се надяваме, че те ще изпълнят, както подобава, възложените им задължения. За това се иска удвоено напрежение на силите във всички области на борбата и агитацията. По-специално задължението

На водачите ще се състои в това, все повече и повече да просвещават себе си по всички теоретически въпроси, все повече и повече да се освобождават от влиянието на традиционните фрази, принадлежащи към стария мироглед, и винаги да имат предвид, че откак социализмът стана наука, той изисква да се отнасяме с него като с наука, т. е. да го изучаваме. Придобитото по такъв начин и все повече проясняващо се съзнание е необходимо да се разпространява сред работническите маси, с все по-голямо усърдие и все по-здро да се сплотява организацията на партията и организацията на професионалните съюзи . . .

. . . Ако германските работници вървят все така напред, те не че ще маршируват начело на движението — съвсем не е в интереса на движението начело на него да маршируват работниците от една коя да е нация, — а ще бъдат на почетно място в линията на борците; и те ще бъдат в пълна готовност, ако неочаквано тежки изпитания или велики събития поискат от тях по-високо мъжество, по-голяма решителност и енергия.³⁹

Думите на Енгелс излязоха пророчески. След няколко години германските работници бяха постигнати неочаквано от тежки изпитания — изключителния закон против социалистите. И германските работници наистина ги посрещнаха в пълна готовност и съумяха победоносно да излязат от тях.

На руския пролетариат предстоят изпитания още неизмеримо по-тежки, предстои борба с едно чудовище, в сравнение с което изключителният закон в една конституционна страна изглежда истинско джудже. Историята е поставила сега пред нас най-непосредствена задача, която е *най-революционна* от всички *най-непосредствени* задачи на пролетариата в коя да е друга страна. Осъществяването на тази задача, разрушаването на най-могъщата опора не само на европейската, но също (можем да кажем сега) и на азиатската реакция би направило руския пролетариат авангард на международния революционен пролетариат. И ние имаме право да се надяваме, че ще добием това почетно звание, заслужено още от нашите предшественици, революционерите от 70-те години, ако съумеем да въодушевим нашето хиляда пъти по-широко и по-дълбоко движение със същата беззаветна решителност и енергия.

Стихийността на масите и съзнателността на социалдемокрацията

Казахме, че нашето движение, много по-широко и по-дълбоко, отколкото движението от 70-те години, трябва да се въодушеви от същата, както тогава, беззаветна решителност и енергия. И наистина, досега, изглежда, още никой не се е съмнявал в това, че силата на съвременното движение е в пробуждането на масите (и главно на индустриалния пролетариат), а слабостта му — в недостатъчната съзнателност и инициативност на ръководителите революционери.

Обаче в най-последно време е направено едно сензационно откритие, което заплашва да преобърне наопаки всички господстващи досега възгледи по този въпрос. Това откритие е направено от „Раб. Дело“, което, полемизирайки с „Искра“ и „Заря“, не се ограничи само с частни възражения, а се опита да сведе „общото разногласие“ до по-дълбокия му корен — до „различната оценка на *сравнителното* значение на стихийния и съзнателно „планомерния“ елемент“. Обвинителната теза на „Раб. Дело“ гласи: *намаляване значението на обективния или стихийния елемент на развитието**. Ние ще кажем на това: ако полемиката на „Искра“ и „Заря“ не беше дала абсолютно никакви други резултати освен този, че подбуди „Рабочее Дело“ да измисли това „общо разногласие“, то и този единствен резултат би ни дал голямо удовлетворение: до такава степен е многозначителна тази теза, до такава степен тя ярко осветлява цялата същност на днешните теоретически и политически разногласия между руските социалдемократи.

Ето защо въпросът за отношението на съзнателността към стихийността представлява грамаден общ интерес — и на този въпрос трябва да се спрем най-подробно.

* „Раб. Дело“, бр. 10, септ. 1901, с. 17 и 18. Курсивът е на „Рабочее Дело“.

а) Началото на стихийния подъем

Ние отбелязахме в предишната глава *масовото увлечение* на руската образована младеж от теорията на марксизма в средата на 90-те години. Също такъв масов характер взеха около същото време работническите стачки след знаменитата петербургска индустриална война в 1896 г.⁴⁰ Тяхното разпространение по цяла Русия беше явно доказателство за дълбочината на надигащото се отново народно движение и ако ще говорим за „стихийен елемент“, то, разбира се, именно това стачно движение трябва преди всичко да се признае за стихийно. Но нали и от стихийност до стихийност има разлика. Стачки е имало в Русия и през 70-те, и през 60-те години (и даже и през първата половина на XIX век), придружавани от „стихийно“ разрушаване на машините и пр. В сравнение с тия „бунтове“ стачките от 90-те години могат даже да се нарекат „съзнателни“ — до такава степен е значителна оная крачка напред, която направи през това време работническото движение. Това ни показва, че „стихийният елемент“ от само себе си всъщност не представлява нищо друго освен *зародишна форма* на съзнателността. И примитивните бунтове изразяваха от само себе си вече известно пробуждане на съзнателността: работниците загубваха вековната вяра в непоклатимостта на потискащите ги порядки, почваха . . . не бих казал да разбират, но да чувствуват необходимостта от колективен отпор и решително скъсваха с робската покорност пред началството. Но това беше все пак много повече проява на отчаяние и мъст, отколкото *борба*. Стачките от 90-те години ни показват много повече проблисъци на съзнателност: издигат се определени искания, пресмята се отнапред кой момент ще бъде по-удобен, обсъждат се известни случаи и примери от други места и пр. Докато бунтовете бяха въстание просто на потиснати хора, системните стачки изразяваха вече зародиши на класова борба, но именно само зародиши. Взети сами по себе си, тия стачки бяха борба трейдюнионистка, но още не социалдемократическа, те отбелязваха пробуждането на антагонизма между работници и господари, но работниците нямаха, пък и не можеха да имат съзнание за непримиримата противоположност на техните интереси спрямо целия съв-

ременен политически и обществен строй, т. е. социалдемократическо съзнание. В този смисъл стачките от 90-те години, въпреки грамадния напредък в сравнение с „бунтовете“, си оставаха чисто стихийно движение.

Ние казахме, че социалдемократическо съзнание у работниците *не можеше и да има*. То можеше да бъде внесено само отвън. Историята на всички страни свидетелствува, че изключително със своите собствени сили работническата класа е в състояние да изработи само трейдюнионистко съзнание, т. е. убеждение за необходимостта да се организира в съюзи, да води борба с господарите, да накара правителството да издава едни или други необходими за работниците закони и пр.* А учението на социализма израсна от ония философски, исторически и икономически теории, които се разработваха от образованите представители на имотните класи, от интелигенцията. Основателите на съвременния научен социализъм Маркс и Енгелс сами принадлежаха — по своето социално положение — към буржоазната интелигенция. Точно така и в Русия теоретическото учение на социалдемократията възникна съвсем независимо от стихийния растеж на работническото движение, възникна като естествен и неизбежен резултат от развитието на мисълта у революционно-социалистическата интелигенция. Към това време, за което става дума, т. е. към средата на 90-те години, това учение не само бе вече напълно оформена програма на групата „Освобождение на труда“, но и спечели на своя страна мнозинството от революционната младеж в Русия.

Така че налице бе и стихийно пробуждане на работническите маси, пробуждане към съзнателен живот и съзнателна борба, налице бе и въоръжена със социалдемократическата теория революционна младеж, която силно се стремеше към работниците. При това особено важно е да се установи често забравеният (и сравнително малко известен) факт, че *първите социалдемократи от този период, занимавайки се усърдно с икономическа агитация* (и в това отношение съобразявайки се

* Трейдюнионизмът съвсем не изключва всяка „политика“, както се мисли понякога. Трейдюнионите винаги са водили определена (но не социалдемократическа) политическа агитация и борба. За разликата между трейдюнионистката и социалдемократическата политика ще говорим в следващата глава.

напълно с действително полезните указания на тогава още ръкописната брошура „За агитацията“⁴¹), не само не я считаха за своя единствена задача, но, напротив, *още от самото начало* издигаха и най-широките исторически задачи на руската социалдемократия изобщо, и задачата за събаряне на самодържавието по-специално. Така например оная група от петербургските социалдемократи, която основа „Съюза за борба за освобождение на работническата класа“⁴², състави още в края на 1895 година първия брой на един вестник под названието „Рабочее Дело“. Съвсем готов за печат, този брой бе заловен от жандармите при обиска на 8 срещу 9 декември 1895 г. в квартирата на един от членовете на групата, Анат. Алекс. Ванеев*, и на „Раб. Дело“ от първата формация не бе съдено да види бял свят. Уводната статия на този вестник (който може би след 30 години някоя „Русская Старина“ ще измъкне из архивите на полицейския департамент) скицираше историческите задачи на работническата класа в Русия и начело на тия задачи поставяше извоюването на политическа свобода.⁴³ Следваше статията „За какво мислят нашите министри“**, посветена на полицейския разгром на Комитетите за грамотност, и редица дописки не само от Петербург, но и от други места на Русия (напр. за побоя над работниците в Ярославска губерния⁴⁴). Така че този, ако се не лъжем, „първи опит“ на руските социалдемократи от 90-те години представляваше не тясно местен вестник, още повече не от „икономически“ характер, който се стремеше да съедини стачната борба с революционното движение против самодържавието и да привлече в подкрепа на социалдемократията всички потиснати от политиката на реакционното мракобесие. И никой, който що-годе познава състоянието на движението по онова време, не ще се усъмни, че подобен вестник би срещнал пълното съчувствие и на работниците от столицата, и на революционната интелигенция и би получил най-широко разпространение. А неуспехът на

* А. А. Ванеев почина в 1899 г. в Източен Сибир от туберкулоза, доbita в единичния предварителен затвор. Затова именно сметнахме за възможно да публикуваме приведените в текста сведения, за чиято достоверност гарантираме, тъй като те изхождат от лица, които непосредствено и най-отблизо познаваха А. А. Ванеев.

** Вж Съч. Т. 2, с. 79—84.

Начинанието само доказа, че тогавашните социалдемократи не бяха в състояние да задоволят насъщната нужда на момента поради недостатъчен революционен опит и практическа подготовка. Същото трябва да се каже и за „С. Петербургский Рабочий Листок“⁴⁵ и особено за „Рабочая Газета“ и за „Манифеста“ на образуваната през пролетта на 1898 г. Руска социалдемократическа работническа партия.⁴⁶ От само себе си се разбира, че ние съвсем и не мислим да обвиняваме тогавашните дейци за тази неподготвеност. Но за да се възползуваме от опита на движението и да извлечем от този опит практически поуки, необходимо е да си дадем пълна сметка за причините и значението на един или друг недостатък. Затова крайно важно е да се установи, че част (може би дори мнозинството) от социалдемократите, които действуваха през 1895—1898 година, съвсем правилно смятаха за възможно още тогава, в самото начало на „стихийното“ движение, да излязат с най-широка програма и бойна тактика.* Неподготвеността на повечето от революционерите, бидейки явление напълно естествено, не можеше да предизвиква никакви особени опасения. Щом постановката на задачите е била правилна, щом е имало енергия за повторни опити да се осъществят тия задачи — временните несполуки са само половин нещастие. Революционната опитност и организаторското умение са неща, които се придобиват. Стига само да има желание да изработваме в себе си качествата, които се изискват! Стига само да има съзнание за недостатъците — което в нашата революцион-

* „Отнасяйки се отрицателно към дейността на социалдемократите от края на 90-те години, „Искра“ игнорира липсата на условия в онова време за друга работа освен борбата за дребни искания“ — заявяват „икономистите“ в своето „Писмо до руските социалдемократически органи“ („Искра“, брой 12). Приведените в текста факти доказват, че това твърдение за „липсата на условия“ е *диаметрално противоположно на истината*. Не само в края, но и в средата на 90-те години бяха напълно налице всички условия за друга работа освен борбата за дребни искания — всички условия освен достатъчна подготовка на ръководителите. И ето, вместо да признаят открито този недостатък в подготовката на нас, идеолозите, ръководителите — „икономистите“ искат да стоварят всичко върху „липсата на условия“, върху влиянието на материалната среда, определяща пътя, от който никакви идеолози не могат да отклонят движението. Какво е това, ако не раболепие пред стихийността? Ако не влюбеност на „идеолозите“ в своите недостатъци“

На работа е равносилно на повече от половин поправка!
Но половината нещастие се превърна в истинско нещастие, когато това съзнание почна да гасне (а то беше много живо у дейците от горепоменатите групи), когато се появиха хора — и даже социалдемократически органи, — готови да въздигнат недостатъка в добродетел, опитващи се даже *теоретически* да обосноват своето *раболепие и преклонение пред стихийността*. Време е да се направи равносметка на това направление, чието съдържание много неточно се характеризира с твърдетясното за изразяването му понятие „икономизъм“.

б) Преклонение пред стихийността. „Рабочая Мысль“

Преди да преминем към литературните прояви на това преклонение, ще отбележим следния характерен факт (съобщен ни от споменатия по-горе източник), който хвърля известна светлина върху това, как в средата на действащите в Петербург другари възникваше и растеше различието между двете бъдещи течения в руската социалдемократия. В началото на 1897 г. А. А. Ванеев и някои от неговите другари имаха случай да участвуват преди изпращането им на заточение в едно частно събрание, където се събраха „старите“ и „младите“ членове на „Съюза за борба за освобождение на работническата класа“⁴⁷. Беседата се водеше главно около организацията и по-специално за онзи същия „устав за работническа каса“, който в окончателен вид бе напечатан в брой 9—10 на „Листок „Работника““⁴⁸ (стр. 46). Между „старците“ („декабристите“, както шеговито ги наричаха тогава петербургските социалдемократи) и някои от „младите“ (които отпосле вземаха близко участие в „Рабочая Мысль“) изведнъж се прояви рязко разногласие и се разгоря гореща полемика. „Младите“ защитаваха главните основи на устава в онзи вид, както бе напечатан. „Старците“ казваха, че на нас е потребно преди всичко съвсем не това, а заздравяване на „Съюза за борба“ в организация на революционери, на която трябва да бъдат съподчинени различните работнически каси, кръжоци за пропаганда сред учащата се младеж и пр. От само себе си се раз-

бира, че спорешите бяха далеч от мисълта да виждат в това разногласие начало на различие, смятайки го, напротив, за единично и случайно. Но този факт показва, че възникването и разпространението на „икономизма“ вървеше и в Русия съвсем не без борба със „старите“ социалдемократи (това често забравят сегашните „икономисти“). И ако тази борба не е оставила в повечето случаи „документални“ следи, причината е *единствено* в това, че съставът на работещите кръжоци се менеше невероятно често, никаква приемственост не се установяваше, а затова и разногласията не се фиксираха в никакви документи.

Възникването на „Рабочая Мысль“ изкара „икономизма“ на бял свят, но също не изведнъж. Трябва конкретно да си представим условията за работа и кратковременния живот на масата от руските кръжоци (а конкретно си представя това само този, който го е преживял), за да разберем колко много случайност имаше в успеха или неуспеха на новото направление в разните градове и колко дълго време както привържениците, така и противниците на това „ново“ не можеха, буквално нямаха никаква възможност да определят дали действително това е отделно направление, или е просто израз на неподготвеността на отделни лица. Например първите хектографирани броеве от „Раб. Мысль“ останаха даже съвсем неизвестни за грамадното мнозинство от социалдемократите и ако ние сега можем да се позоваваме на уводната статия от първия брой, то е само благодарение на препечатването ѝ в статията на В. И. („Листок „Работника““ брой 9—10, стр. 47 и следващите), който, разбира се, не забравя усърдно — прекомерно усърдно — да възхвали новия вестник, тъй рязко различен от посочените от нас по-горе вестници и проекти за вестници*. А на тази уводна статия си струва трудът да се спрем — толкова релефно е изразила тя *целия дух* на „Раб. Мысль“ и на „икономизма“ изобщо.

След като посочва, че ръката със синия маншет не

* Тук му е мястото да кажем, че тази похвала на „Раб. Мысль“ през ноември 1898 г., когато „икономизмът“, особено в чужбина, се бе вече напълно определил, изхождаше от същия този В. И., който скоро стана един от редакторите на „Раб. Дело“. И „Раб. Дело“ отричаше още съществуването на две направления в руската социалдемократия, както продължава да го отрича и днес!

ще може да удържи развитието на работническото движение, уводната статия продължава: „... Тази жизненеспособност на работническото движение се дължи на това, че работникът най-после сам взема в ръцете си своята съдба, изтръгвайки я из ръцете на ръководителите*, и тази основна теза се развива подробно по-нататък. Всъщност ръководителите (т. е. социалдемократите, организаторите на „Съюза за борба“) бяха изтръгнати от полицията из ръцете, може да се каже, на работниците* — а работата се представя така, като че работниците са водили с тия ръководители борба и са се освободили от тяхното иго! Вместо да зоват напред към заздравяване на революционната организация и разширяване на политическата дейност, почнаха да зоват *назад*, само към трейдюнионистка борба. Провъзгласиха, че „икономическата основа на движението се затъмнява от стремежа да не се забравя никога политическият идеал“, че девизът на работническото движение е „борба за икономическо положение“ (!) или — още по-добре — „работниците за работниците“; обявяваше се, че стачните каси „са по-скъпи за движението от сто други организации“ (сравнете това твърдение от октомври 1897 г. със спора между „декабристите“ и младите в началото на 1897 г.) и т. н. Думици като тия, че в центъра трябва да се поставя не „каймакът“ на работническата класа, а „средният“ работник, масовият работник, че „политиката винаги послушно върви след икономиката“** и пр. и пр., станаха мода и придобиха неотразимо влияние върху масата от привличаната в движението младеж, запозната в повечето случаи само

* Че това сравнение е правилно, може да се види от следния характерен факт. Когато след арестуването на „декабристите“ сред работниците от Шлиселбургския тракт се разнесе вестта, че за провала е съдействувал и провокаторът Н. Н. Михайлов (зъболекар), близък на една от групите, които имаха допир с „декабристите“, тия работници бяха тъй възмутени, че решиха да убият Михайлов.

** От същата уводна статия на първия брой на „Рабочая Мысль“. По това може да се съди каква е била теоретичната подготовка на тия „В. В.-ци на руската социалдемократия“, които повтаряха това грубо опoшляване на „икономическия материализъм“ в същото време, когато в литературата марксистите водеха война против истинския г. В. В., отдавна вече добил прозвището „майстор по реакционните работи“ за *също* такова разбиране на отношението между политиката и икономиката!

с откъслечи от марксизма в неговото легално изложение.

Това беше пълно потъпкване на съзнателността от стихийността — стихийността на ония „социалдемократи“, които повтаряха „идеите“ на г. В. В., стихийността на ония работници, които се поддаваха на довода, че едно увеличение от копейка на рубли е по-блиско и по-скъпо от всякакъв социализъм и всякаква политика, че те трябва да водят „борба, знаейки, че се борят не за някакви си бъдещи поколения, а за себе си и за своите деца“ (уводната статия в брой 1 на „Раб. мисъл“). Подобни фрази са били винаги любимото оръжие на ония западноевропейски буржоа, които, мразейки социализма, сами работеха (като германския „социалполитик“ Хирш) за пресаждане на английския трейдюнионизъм на родна почва, казвайки на работниците, че само професионалната борба* е именно борба за самите себе си и за своите деца, а не за някакви бъдещи поколения и някакъв си бъдещ социализъм — и сега „В. В.-ците на руската социалдемократия“ почнаха да повтарят тези буржоазни фрази. Важно е да отбележим тук три обстоятелства, които ще ни бъдат много полезни при по-нататъшното разглеждане на *сегашните* разногласия**.

Първо, посоченото от нас потъпкване на съзнателността от стихийността се извърши също по *стихийен път*. Това изглежда каламбур, но то е — уви — горчива истина. То се извърши не чрез откритата борба на двата съвършено противоположни възгледа и чрез победата на единия над другия, а чрез „изтръгване“ от жандармите на все по-голям и по-голям брой от „старците“-революционери и чрез все по-голямо и по-голямо излизане на сцената на „младите“ „В. В.-ци на руската социалдемократия“. Всеки, който — няма да кажа: е участвувал в *съвременното* руско движение, а поне са-

* Немците имат даже особена дума: — „Nur-Gewerkschaftler“, която значи привърженик на „чисто-професионалната“ борба.

** Подчертаваме думата *сегашните* по адрес на ония, които фарисейски ще свият рамене и ще кажат: лесно е сега да се нахоква „Рабочая Мысль“, само че това е архаизъм! *Mutato nomine de te fabula narratur* (под друго име за тебе се разказва в приказката: *Рад.*) — ще отговорим ние на такива съвременни фарисеи, чието пълно заробване от идеите на „Раб. Мысль“ ще бъде *доказано* по-долу.

мо е подишал неговия въздух, превъзходно знае, че това е именно така. И ако ние въпреки това особено настояваме читателят да си уясни напълно този общоизвестен факт, ако ние, тъй да се каже, за нагледност привеждаме данни за „Рабочее Дело“ от първата формация и за спора между „старците“ и „младите“ в началото на 1897 г. — това е, защото с незнанието на този факт от широката публика (или от съвсем младите юноши и девойки) спекулират хора, които се хвалят със своя „демократизъм“. Ние пак ще се върнем към това по-долу.

Второ, още при първото литературно проявление на „икономизма“ ние можем да наблюдаваме онова във висша степен своеобразно и крайно характерно за разбирането на всички разногласия в средата на съвременните социалдемократи явление, че привържениците на „чисто работническото движение“, поклонниците на най-тясна и най-„органическа“ (израз на „Раб. Дело“) връзка с пролетарската борба, противниците на всяка неработническа интелигенция (па макар тя да е и социалистическа интелигенция) са принудени за защита на своята позиция да прибегват към доводите на *буржоазните* „чисти трейдюнионисти“. Това ни показва, че „Раб. Мисъл“ от самото си начало се е заела — несъзнателно за самата себе си — да осъществява програмата на „Средо“-то. Това показва (което никак не може да разбере „Раб. Дело“), — че *всяко* преклонение пред стихийността на работническото движение, всяко омаловажаване ролята на „съзнателния елемент“, ролята на социалдемократията *означава* само по себе си — *съвсем независимо от това, дали омаловажаващият го желае или не* — *засилване влиянието на буржоазната идеология сред работниците*. Всички, които приказват за „надценяване на идеологията“*, за преувеличаване ролята на съзнателния елемент** и пр., си въобразяват, че чисто работническото движение от само себе си може да си изработи и ще си изработи самостоятелна идеология, стига само работниците „да изтръгнат своята съдба от ръцете на ръководителите“. Но това е дълбока грешка. В допълнение на казаното по-горе ние ще

* Писмото на „икономистите“ в брой 12 на „Искра“.

** „Раб. дело“, бр. 10.

приведем още и следните дълбоко прави и важни думи на К. Кауцки, казани от него по повод проекта за нова програма на австрийската социалдемократическа партия*.

„Мнозина от нашите ревизионистически критици смятат, че уж Маркс е твърдял, че икономическото развитие и класовата борба създават не само условията за социалистическото производство, но също така непосредствено пораждат и *съзнанието* (курсивът на К. К.) за неговата необходимост. И ето тия критици възразяват, че страната на най-високото капиталистическо развитие, Англия, е най-чужда на това съзнание. Въз основа на проекта би могло да се помисли, че и комисията, която изработваше австрийската програма, е споделяла този уж ортодоксално-марксистки възглед, опровергаваи от посочения начин. В проекта се казва: „Колкото повече капиталистическото развитие увеличава пролетариата, толкова повече той се принуждава и добива възможност да води борба против капитализма. Пролетариатът идва до съзнанието за възможността и необходимостта от социализма. В такава връзка социалистическото съзнание се представя като необходим и пряк резултат на пролетарската класова борба. А това съвсем не е вярно. Разбира се, социализмът като учение също тъй се корени в съвременните икономически отношения, както и класовата борба на пролетариата; той също тъй, като и последната, произтича от борбата против поражданата от капитализма бедност и мизерия на масите, но социализмът и класовата борба възникват редом, едно до друго, а не едно от друго, възникват при различни предпоставки. Съвременното социалистическо съзнание може да възникне само въз основа на дълбоко научно знание. В действителност съвременната икономическа наука е дотолкова условие за социалистическото производство, колкото и съвременната, да речем, техника, а пролетариатът при всичкото си желание не може да създаде нито едната, нито другата, те и двете възникват от съвременния обществен процес. Но носител на науката е не пролетариатът, а *буржоазната интелигенция* (курсивът е на К. К.): нали в главите на отделни членове на този слой възникна и съвременният социализъм и те тогава го предадоха на най-издигнатите по своето умствено развитие пролетарии, които по-нататък го внасят в класовата борба на пролетариата, там, където условията допускат. По такъв начин социалистическото съзнание е нещо внесено отвън (von außen Hineingetragen) в класовата борба на пролетариата, а не нещо, което стихийно (urgewüchsig) е възникнало от нея. Съобразно с това именно в старата хайнфелдска програма се казваше изпълно правилно, че задачата на социалдемократията е да внесе в пролетариата (буквално: да изпълни пролетариата със) *съзнание* за неговото положение и неговата задача. Такова нещо не би било нужно, ако това съзнание от само себе си произтичаше от

* „Neue Zeit“⁴⁹ („Ново време“. *Ред.*), 1901—1902. XX. I, бр. 3, стр. 79. Проектът на комисията, за който говори К. Кауцки, е приет от Виенския конгрес (в края на миналата година) в донякъде изменен вид.⁵⁰

класовата борба. А новият проект взе това положение от старата програма и го приши към гореприведеното положение. Но това съвсем прекъсна хода на мисълта . . .”

Щом за самостоятелна, изработена от самите работнически маси в самия ход на тяхното движение идеология не може и дума да става*, то въпросът стои само така, буржоазна или социалистическа идеология. Средно положение тук няма (защото никаква „трета“ идеология човечеството не е изработило, пък и изобщо в едно общество, раздирано от класови противоречия, не може никога да има извънкласова или надкласова идеология). Ето защо *всякакво* омаловажаване на социалистическата идеология, *всякакво отдалечаване* от нея означава заедно с това засилване на буржоазната идеология. Приказват за стихийност. Но *стихийното* развитие на работническото движение води именно към неговото подчинение на буржоазната идеология, *води именно по програмата* на „Credo“-то, защото стихийното работническо движение е трейдюнионизъм, е *Nur-Gewerkschaftlerei*, а трейдюнизмът означава тъкмо идейното поробване на работниците от буржоазията. Затова нашата задача, задачата на социалдемократията, се състои в *борбата със стихийността*, състои се в това, *да изтръгнем* работническото движение от този стихийен стремеж към трейдюнионизъм под крилцето на буржоазията и да го привлечем под крилцето на революционната социалдемократия. Затова фразата на авторите на „икономическото“ писмо в брой 12 на „Ис-

* Това, разбира се, не значи, че работниците не участвуват в това изработване. Но те участвуват не като работници, а като теоретици на социализма, като прудоновци и вайтлнговци, с други думи, те участвуват само тогава и дотолкова, доколкото им се удава в по-голяма или по-малка степен да овладяват знанието на своя век и да тласкат напред това знание. А за да може на работниците *по-често да се удава това*, необходимо е да се грижим колкото се може повече за издигане равнището на съзнателността на работниците изобщо, необходимо е работниците да не се затварят в изкуствено стеснените рамки на „литературата за работници“, а да се учат да овладяват все повече и повече *общата литература*. Поправилно е дори да се каже вместо „да не се затварят“ — да не бъдат затваряни, защото работниците именно сами четат и искат да четат всичко, което се пише и за интелгенцията, и само някон (лоши) интелленти мислят, че „за работниците“ е достатъчно да се разказва за фабричните порядки и да се предъвква отдавна известното.

кра“, че никакви усилия и на най-вдъхновените идеолози не могат да отклонят работническото движение от пътя, който се определя от взаимодействието на материалните елементи и материалната среда, е *напълно равносилна на отказ от социализма*, и ако тези автори бяха способни да обмислят докрай без страх и последователно това, което говорят, както трябва да обмисля своите мисли всеки, който излиза на арената на литературната и обществената дейност, то не би им останало нищо друго, освен „да скръстят ненужни ръце на празни гърди“ и... да оставят свободно поле за действие на г-да струвевци и прокоповичевци, които дърпат работническото движение „по линията на най-малката съпротива“, т. е. по линията на буржоазния трейдюнионизъм, или на г-да зубатовци, които го дърпат по линията на попско-жандармската „идеология“.

Спомнете си примера на Германия. В какво се състои историческата заслуга на Ласал пред немското работническо движение? В това, че той *отклони* това движение от пътя на прогресисткия трейдюнионизъм и кооперативизъм, към който то стихийно се насочваше (*при благосклонното участие на шулце-деличевци и тем подобни.*) За изпълнение на тая задача бе нужно нещо съвсем различно от разговорите за подценяването на стихийния елемент, за тактиката-процес, за взаимодействието на елементите и средата и пр. За това бе нужна *отчаяна борба със стихийността* и само в резултат на такава, водена дълги-дълги години борба се постигна например това, че работническото население на Берлин от опора на прогресистката партия се превърна в една от най-добрите крепости на социалдемократията. И тази борба съвсем не е завършена и досега (както би могло да се струва на хората, който изучават историята на германското движение по Прокопович, а неговата философия — по Струве⁵¹). И днес германската работническа класа, ако можем така да се изразим, е раздробена между няколко идеологии: част от работниците е обединена в католическите и монархическите работнически съюзи, друга — в хирш-дункеровските⁵², основани от буржоазните поклонници на английския трейдюнионизъм, трета — в социалдемократическите съюзи. Последната част е неизмеримо по-голяма от всички останали, но това първенство социалдемократическата

идеология можа да постигне и това първенство тя ще може да запази само чрез непоколебима борба с всички останали идеологии.

Но защо пък — ще запита читателят — стихийното движение, движението по линията на най-малката съпротива, води именно към господство на буржоазната идеология? По тази проста причина, че буржоазната идеология по своя произход е много по-стара от социалистическата, че тя е по-всестранно разработена, че тя притежава *неизмеримо* по-големи средства за разпространение*. И колкото е по-младо социалистическото движение в някоя страна, толкова по-енергична трябва да бъде борбата против всички опити да се закрепят несоциалистическата идеология, толкова по-решително трябва да се предпазват работниците от ония лоши съветници, които крещат против „преувеличението на съзнателния елемент“ и пр. Авторите на „икономическото“ писмо атакуват, в унисон с „Раб. Дело“, нетърпимостта, свойствена на младенческия период на движението. На това ние ще отговорим: да, нашето движение действително се намира в младенческо състояние и за да възмъжее по-скоро, то трябва именно да се зарази от нетърпимост по отношение на хората, които задържат неговия растеж със своето преклонение пред стихийността. Няма нищо по-смешно и нищо по-вредно от това, да се преструваме на старци, които отдавна вече са преживели всички решителни епизоди на борбата!

Трето, първият брой на „Раб. Мисъл“ ни показва, че названието „икономизъм“ (от което, разбира се, ние не мислим да се отказваме, защото така или иначе това прозвище вече се установи) недостатъчно точно предава същността на новото направление. „Раб. Мисъл“ не отрича политическата борба напълно: в оня касов ус-

* Често казват: работническата класа *стихийно* се стреми към социализма. Това е напълно вярно в тоя смисъл, че социалистическата теория най-дълбоко и най-вярно определя причините за бедствията на работническата класа и затова именно работниците я усвояват тъй лесно само *ако* тази теория сама не пасува пред стихийността, само *ако* тя подчинява стихийността на себе си. Обикновено това се подразбира от само себе си, но „Раб. Дело“ забравя и започва тъкмо това подразбираемо нещо. Работническата класа *стихийно* се стреми към социализма, но най-разпространената (и постоянно възкресявана в най-разнообразни форми) буржоазна идеология при все това *стихийно* се натрапва най-вече на работника.

тав, който е напечатан в брой първи на „Раб. Мысль“, се говори за борба с правителството. „Раб. Мысль“ смята само, че „политиката всякога послушно върви след икономиката“ (а „Раб. Дело“ варира тая теза, като уверява в своята програма, че „в Русия повече, отколкото във всяка друга страна икономическата борба е неразделна от политическата“). Тези положения на „Рабочая Мысль“ и „Рабочее Дело“ са съвсем неверни, ако под политика разбираме социалдемократическа политика. Твърде често икономическата борба на работниците бива свързана (макар и не неразделно) с буржоазната, клерикалната и пр. политика, както вече видяхме. Положенията на „Раб. Дело“ са верни, ако под политика се разбира трейдюнионистка политика, т. е. общият стремеж на всички работници да изтръгнат от държавата едни или други мероприятия, насочени против бедствията, свойствени на тяхното положение, но които още не премахват това положение, т. е. не унищожават подчинението на труда на капитала. Този стремеж е наистина общ и на английските трейдюнионисти, които се отнасят враждебно към социализма, и на католическите работници, и на „зубатовите“ работници, и пр. Има политика и политика. По такъв начин ние виждаме, че и по отношение на политическата борба „Раб. Мысль“ проявява не толкова отричане на тази борба, колкото преклонение пред нейната стихийност, пред нейната несъзнателност. Признавайки напълно стихийно израстващата от самото работническо движение политическа борба (по-право: политическите пожелания и искания на работниците), тя съвсем се отказва от самостоятелно изработване на специфична социалдемократическа политика, отговаряща на общите задачи на социализма и на съвременните руски условия. По-долу ние ще покажем, че такава е грешката и на „Раб. Дело“.

в) „Групата за самоосвобождение“⁵³
и „Рабочее Дело“

Ние разгледахме така подробно малко известната и почти забравена днес уводна статия в първия брой на „Раб. Мысль“, защото тя най-напред и най-релефно изрази онази обща струя, която по-късно изплува на бял

свят във вид на безбройни малки струйки. В. И—н беше съвсем прав, когато, възхвалявайки първия брой и уводната статия на „Раб. Мисъл“, каза, че тя е написана „рязко и с жар“ („Листок „Работника““, брой 5—10, стр. 49). Всеки убеден в своето мнение човек, който мисли, че дава нещо ново, пише с „жар“ и пише така, че изразява релефно своите възгледи. Само хора, които са свикнали да седят между два стола и нямат никакъв „жар“, само такива хора са способни, след като похвалиха вчера разпалеността на „Раб. Мисъл“, да нападнат днес нейните противници за „полемическия жар“.

Без да се спираме на „Отделното приложение към „Раб. Мисъл“ „(по-долу ще имаме случай по различни поводи да се позоваваме на това произведение, което най-последователно изразява идеите на „икономистите“), ние ще отбележим само накратко „възванието на групата за самоосвобождение на работниците“ (март 1899 г., препечатано в лондонското „Накануне“⁵⁴, брой 7, юли 1899 г.). Авторите на това възвание твърде правилно казват, че „работническа Русия *едва-що се пробужда*, едва-що започва да се оглежда наоколо си и *инстинктивно се хваща за първите попаднали ѝ средства за борба*“, но от това правят същия неправилен извод, както и „Раб. Мисъл“, забравяйки, че инстинктивността е именно несъзнателност (стихийност), на която социалистите трябва да се притекат на помощ, че „първите попаднали“ средства за борба винаги ще бъдат в съвременното общество трейдюнионистки средства за борба, а „първата попаднала“ идеология — буржоазна (трейдюнионистка) идеология. Също така тези автори и политици не „отричат“, а само (само!) казват след г. В. В., че политиката е надстройка и затова „политическата агитация трябва да бъде надстройка над агитацията в полза на икономическата борба, трябва да израства върху почвата на тази борба и да върви след нея“.

Колкото се отнася до „Раб. Дело“, то направо почна своята дейност със „защита“ на „икономистите“. След като каза една *истинска лъжа* още в първия си брой (стр. 141—142), че уж то „не знае за какви млади другари е говорил Акселрод“, който предупреждава-

ше „икономистите“ в своята известна брошура*, „Раб. Дело“ в разгорялата се по повод на тази лъжа полемика с Акселрод и Плеханов трябваше да признае, че то „във форма на недоумение искало да защити всички по-млади задгранични социалдемократи от това несправедливо обвинение“ (Акселрод обвини „икономистите“ в тесногърдие⁵⁵). Всъщност това обвинение беше напълно справедливо и „Раб. Дело“ прекрасно знаеше, че то падаше между другото и върху члена на неговата редакция В. И—н. Ще забележа тук, че в посочената полемика Акселрод беше напълно прав и „Раб. Дело“ съвсем не е право в тълкуването си на моята брошура „Задачите на руските социалдемократи“^{***}. Тази брошура е писана в 1897 г., още преди появяването на „Раб. Мисль“, когато аз смятах и имах право да смятам за господстващо първоначалното направление на с. петербургския „Съюз за борба“, охарактеризирано от мене по-горе. И поне до средата на 1898 г. това направление действително беше господстващо. Затова „Раб. Дело“ нямаше ни най-малко право да опровергава съществуването и опасността от „икономизма“, като се позовава за това на една брошура, излагаща възгледите, които бяха *изместени* в С.-Петербург през 1897—1898 година от „икономическите възгледи“^{***}.

Обаче „Раб. Дело“ не само „защитаваше“ „икономистите“, но и самото то постоянно изпадаше в техните основни заблуждения. Източникът на тая обърканост

* „По въпроса за сегашните задачи и тактиката на руските социалдемократи“, Женева, 1898 г. Две писма до „Рабочая Газета“, писани в 1897 г.

** Вж Съч. т. 2, с. 339—368.

*** Първата си лъжа („Ние не знаем за какви млади другари говори П. Б. Акселрод“) „Раб. Дело“ в защитата си допълни с втора, като писа в „Отговора“: „Откакто бе написана рецензията на „Задачите“, сред някои руски социалдемократи се появиха или повече, или по-малко ясно се определиха тенденции към икономическа едностранчивост, които са крачка назад в сравнение с онова състояние на нашето движение, което е изобразено в „Задачите““ (стр. 9). Така говори „Отговорът“, излязъл в 1900 година. А първият брой на „Р. Д.“ (с рецензията) излезе през април 1899 година. Нима „икономизмът“ се появи през 1899 г.? Не, през 1899 г. за пръв път се чу протестът на руските социалдемократи против „икономизма“ (протестът против „Средо“-то). Вж Съч. Т. 4, с. 165—180. А „икономизмът“ се появи през 1897 година, както това отлично знае „Р. Дело“, тъй като В. И—н още през ноември 1898 година („Лист, Раб.“, брой 9—10) възхваляваше „Раб. Мисль“.

се намираше в двусмисленото разбиране на следната теза от програмата на „Раб. Дело“: „за най-важно явление в руския живот, което преди всичко *ще определя задачите* (курсивът наш) и характера на литературната дейност на Съюза, ние смятаме възникналото през последните години *масово работническо движение*“ (курсивът е на „Раб. Дело“). Че масовото движение е извънредно важно явление — спор по това не може да има. Но целият въпрос е там — как да се разбира „определянето на задачите“ от това масово движение. Това може да се разбира двояко: *или* в смисъл на преклонение пред стихийността на това движение, т. е. свеждане ролята на социалдемократията до просто прислужничество към работническото движение като такава (разбирането на „Раб. Мисъл“, на „Групата за самоосвобождение“ и на другите „икономисти“); *или* пък в смисъл, че масовото движение поставя пред нас *нови* теоретически, политически, организационни задачи, много по-сложни от ония, с които можеше да се задоволяваме в периода преди възникването на масовото движение. „Раб. Дело“ клонеше и клони именно към първото разбиране, тъй като то не казваше нищо определено за никакви нови задачи, а разсъждаваше през цялото време именно тъй, като че ли това „масово движение“ ни *избавя* от необходимостта ясно да съзнаем и разрешим поставяните ни от него задачи. Достатъчно е да се позовем на това, че „Раб. Дело“ смяташе за невъзможно да се поставя пред масовото работническо движение като *първа* задача събарянето на самодържавието, принизявайки тая задача (в името на масовото движение) до задачата да се води борба за най-близките политически искания („Отговорът“, стр. 25).

Отминавайки статията на редактора на „Раб. Дело“, Б. Кричевски в брой 7 — „Икономическата и политическата борба в руското движение“, — статия, която повтаряше същите грешки*, ще преминем направо към

* „Теорията за стадините“, или теорията за „боязливия зигзаг“, в политическата борба се изразява напр. в тая статия така: „Политическите искания, по своя характер общи за цяла Русия, трябва обаче на първо време“ (това е писано през август 1900 г.!) „да съответствуват на опита, който даденият слой (sic!) работници са извлекли от икономическата борба. Само (!) върху почвата на този опит може и трябва да се пристъпва към политическа агитация“ и

брой 10 на „Раб. Дело“. Няма, разбира се, да се впускаме в разглеждане на отделните възражения на Б. Кричевски и Мартинов против „Заря“ и „Искра“. Нас ни интересува тук само оная принципна позиция, която „Рабочее Дело“ зае в брой 10. Няма например да разглеждаме куриоза, че „Раб. Дело“ е видяло „диаметрално противоречие“ между положението:

„Социалдемократията не свързва ръцете си, не стеснява своята дейност чрез някакъв отнапред измислен план или похват на политическата борба — тя признава всички средства за борба, стига само те да съответствуват на наличните сили на партията“ и т. н. (брой 1 на „Искра“),* и положението:

„Ако няма здрава организация, придобила опит в политическата борба при всяка обстановка и във всякакви периоди, не може да става и дума за онзи систематичен, осветлен от твърди принципи и неотклонно провеждан план за дейност, който единствен заслужава названието тактика“ (брой 4 на „Искра“)**.

Да смесиш *принципното* признаване на всички средства за борба, на всички планове и начини, стига само

т. н. (стр. 11). На стр. 4 авторът, въставайки против съвършено неоснователните по негово мнение обвинения в икономическа ерес, патетично възкличава: „Но кой социалдемократ не знае, че съгласно ученето на Маркс и Енгелс икономическите интереси на отделните класи играят решаваща роля в историята и *следователно* по-специално борбата на пролетарната за своите икономически интереси трябва да има първостепенно значение за неговото класово развитие и освободителна борба?“ (курсивът е наш). Това „следователно“ е напълно неуместно. От това, че икономическите интереси играят решаваща роля, *съвсем не следва* никакъв извод за първостепенното значение на икономическата (= професионалната) борба, защото най-съществените, „решаващите“ интереси на класите могат да бъдат задоволени *само* с коренни *политически* преобразования изобщо; по-конкретно основният икономически интерес на пролетарната може да бъде задоволен само чрез политическа революция, която да замени диктатурата на буржоазията с диктатурата на пролетарната. Б. Кричевски повтаря разсъжденията на „В. В-ците на руската социалдемократия“ (—политиката върви след икономиката и т. н.) и на берищайнците от германската (например Волтман именно с такова разсъждение доказваше, че работниците трябва да придобият най-напред „икономическа сила“, преди да мислят за политическа революция).

* Вж Съч. Т. 4, с. 380—382.

** Вж Съч. Т. 5, с. 6—7.

Да са целесъобразни — с искането в *дадения политически момент* да се ръководим по един неотклонно провеждан план, ако искаш да говориш за тактика, това е все едно да смесиш признаването от медицината на всички системи за лекуване с искането да се придържаме към една определена система при лекуването на дадена болест. Но тъкмо там е работата, че „Раб. Дело“, страдайки само от болестта, която ние нарекохме преклонение пред стихийността, не иска да признае никакви „системи за лекуване“ на *тази* болест. Ето защото направи забележителното откритие, че „тактиката-план противоречи на основния дух на марксизма“ (бр. 10, стр. 18), че тактиката е „*процес на растежа на партийните задачи, които растат заедно с партията*“ (стр. 11, курсивът е на „Раб. Дело“). Последното изречение има всички изгледи да стане знаменито изречение, неразрушим паметник на „направлението“ на „Раб. Дело“. На въпроса: *накъде да се върви?*“, ръководният орган дава отговор: движението е процес на изменение разстоянието между изходната и следващите точки на движението. Това несравнимо дълбокомислие е обаче не само куриоз (тогава не би си струвало трудът да се спираме на него), но и *програма на цяло направление*, именно: оная същата програма, която Р. М. (в „Отделното приложение към „Раб. Мисль““) изрази с думите: желателна е онази борба, която е възможна, а възможна е тази, която се води в *дадения момент*. Това е именно *направлението на безграничния опортюнизъм*, който пасивно се приспособява към стихийността.

„Тактиката-план противоречи на основния дух на марксизма!“ Та това е клевета срещу марксизма, това е превръщане на марксизма в същата онази карикатура, която ни противопоставяха воюващите с нас народници. Това е именно подценяване инициативата и енергията на съзнателните дейци, докато марксизмът, напротив, дава гигантски тласък на инициативата и енергията на социалдемократата, откривайки му най-широки перспективи, отдавайки (ако може така да се изразим) на негово разположение могъщите сили на милиони и милиони „стихийно“ вдигащи се на борба работници! Цялата история на международната социалдемократия гъмжи от планове, издигани ту от един, ту от друг политически водач, оправдавайки прозорливостта и вер-

ността на политическите и организационните възгледи на един, показвайки късогледството и политическите грешки на друг. Когато Германия претърпя един от най-великите исторически преломи — образуването на империята, откриването на Райхстага, даруването на всеобщо изборително право, — един план за социалдемократическа политика и работа изобщо имаше Либкнехт, друг имаше Швайцер. Когато върху германските социалисти се стовари изключителният закон — един план имаха Мост и Хаселман, които бяха готови просто да зоват към насилие и терор, друг — Хьохберг, Шарм и (отчасти) Бернщайн, които едва ли не почнаха да проповядват на социалдемократите, че те със своята неразумна рязкост и революционност са предизвикали закона и трябва сега чрез примерно поведение да заслужат прошка; трети план имаха ония, които подготвяха и осъществяваха издаването на нелегален орган.⁵⁶ Като се гледа назад, много години след като борбата по въпроса за избиране на пътя е завършена и историята е казала своето последно решение за годността на избрания път — не е трудно, разбира се, да проявиш дълбокомислие с изречение за растеж на партийните задачи, растящи заедно с партията. Но в един момент на объркване*, когато руските „критици“ и „икономисти“ принизяват социалдемократията до трейдънионизма, а терористите усилено проповядват „тактика-план“, който повтаря старите грешки, в такъв момент да се ограничаваш с подобно дълбокомислие значи да си издаваш „свидетелство за бедност“. В един момент, когато много руски социалдемократи страдат именно от недостиг на инициатива и енергия, от недостатъчен „размах на политическата пропаганда, агитация и организация“**, от недостиг на „планове“ за по-широка постановка на революционната работа — в такъв момент да се говори: „тактиката-план противоречи на основния дух на марксизма“, значи не само теоретически

* Ein Jahr der Verwirrung (година на объркване) — така озаглави Мering онзи параграф от своята „История на германската социалдемократия“, в който описва колебанията и нерешителността, проявени в началото от социалистите при избирането на „тактика-план“, отговарящ на новите условия.

** Из уводната статия на „Искра“, брой 1 (Вж Съч., т. 4, с. 170).

да се вулгаризира марксизмът, но и практически да се дърпа партията назад.

„Революционерът-социалдемократ има за задача — поучава ни по-нататък „Раб. Дело“ — със съзнателната си работа да ускорява обективното развитие, а не да го отменя или заменя със субективни планове. „Искра“ на теория всичко това го знае. Но огромното значение, което марксизмът правилно придава на съзнателната революционна дейност, я увлича на практика поради нейния доктринерски възглед върху тактиката към *намаляване значението на обективния или стихийния елемент на развитието*“ (стр. 18).

Отново най-голяма теоретическа бърканица, достойна за г. В. В. и съдружие. Ние бихме запитали нашия философ: в какво може да се изрази „намаляването“ на обективното развитие от съставителя на субективни планове? Очевидно в това, че той ще изпусне изпредвид, че това обективно развитие създава или засилва, унищожава или отслабва тези и тези класи, слоеве, групи, тези и тези нации, групи от нации и пр., обуславяйки с това такава и такава международна политическа групировка на силите, позиция на революционните партии и пр. Но вината на такъв съставител ще се състои тогава не в намаляване на стихийния елемент, а, обратно, в намаляване на *съзнателния* елемент, понеже на него ще му липсва достатъчно „съзнателност“ за правилно разбиране на обективното развитие. Затова и самите думи „оценка на *сравнителното* (курсивът е на „Рабочее Дело“) значение“ на стихийността и съзнателността разкрива пълна липса на „съзнателност“. Ако известни „стихийни елементи на развитието“ са достъпни изобщо за човешкото съзнание, то неправилната им оценка ще бъде равносилна с „намаляване на съзнателния елемент“. А ако те са недостъпни за съзнанието, то ние не ги познаваме и не можем да говорим за тях. За какво прочее приказва Б. Кричевски? Ако той намира за погрешни „субективните планове“ на „Искра“ (а той обявява за погрешни именно тях), тогава би трябвало да покаже какви именно обективни факти се игнорират от тия планове и да обвини „Искра“ заради това игнориране в *недостатъчна съзнателност*, в „намаляване съзнателния елемент“, да се изразим на неговия език. Ако пък той, недоволен от субективните планове, няма други аргументи освен позоваването на „намаляването на стихийния елемент“ (!!) — с това доказва само, че той (1) теоретически — разбира марксизма á la кареевци и

михайловскиевци, достатъчно осмени от Белтов, (2) практически — е напълно доволен от ония „стихийни елементи на развитието“, които увличаха нашите легални марксисти в бернщайнианството, а нашите социалдемократи в „икономизма“, и че той е „люто сърдит“ на хората, които решиха на всяка цена да отклонят руската социалдемократия от пътя на „стихийното“ развитие.

А по-нататък вече идват съвсем весели работи. „Подобно на това, както хората, въпреки всичките успехи на естествените науки, ще се размножават по стародядовския начин — така и раждането на новия обществен ред, въпреки всички успехи на обществените науки и увеличаването на съзнателните борци и занаят ще бъде резултат, предимно на стихийни избухвания“ (19). Както стародядовската мъдрост гласи: за да имаш деца, не ще много ум — така и мъдростта на най-новите социалисти“ (à la Нарцис Тупорилов⁵⁷) гласи: за да участвува в стихийното раждане на новия обществен ред, ум ще се намери у всекиго. Ние мислим също, че у всекиго ще се намери. За такова участие е достатъчно да се поддаваш — на „икономизма“, когато цари „икономизъм“ — на тероризма, когато възниква тероризъм. Така „Раб. Дело“ през пролетта на тази година, когато бе толкова важно да се предпазваме от увлечение в терор, с недоумение стоеше пред „новия“ за него въпрос. А сега, след половин година, когато въпросът не е вече тъй злободневен, то в едно и също време ни поднася и заявлението: „ние мислим, че задачата на социалдемократията не може и не бива да противодействува на подема на терористическите настроения“ („Раб. Дело“, брой 10, стр. 23), и резолюцията на конгреса: „Конгресът намира системния настъпателен терор за ненавременен“ („Два съезда“, стр. 18). Колко забележително ясно и свързано е това! Не му противодействуваме — но го обявяваме за ненавременен, при това по такъв начин, че за несистемния и отбранителен терор „резолюцията“ не важи. Трябва да се признае, че такава резолюция е много безопасна и напълно гарантирана от грешки — както е гарантиран от грешки човек, който говори, за да не каже нищо! И за да се състави такава резолюция, потребно е само едно: умение да се държиш за опашката на движението.

Когато „Искра“ се присмя на това, че „Раб. Дело“ обяви въпроса за терора като нов въпрос*, то „Раб. Дело“ сърдито обвини „Искра“ в „просто невероятна претенция да натрапва на партийната организация едно решение на тактически въпроси, дадено от група писатели-емигранти преди повече от 15 години“ (стр. 24). Наистина, каква претенциозност и какво преувеличение на съзнателния елемент: да решаваш предварително въпросите теоретически с цел после да убеждаваш в правилността на това решение и организацията, и партията, и масата!** Къде по-хубаво е да се въртиш според вятъра, на никого нищо да не „натрапваш“ и да се подчиняваш на всеки „завой“ и към „икономизма“, и към тероризма. „Раб. Дело“ дори обобщава този велик завет на житейската мъдрост, като обвинява „Искра“ и „Заря“, че „противопоставяли на движението своята програма като някакъв дух, който витае над безформения хаос“ (стр. 29). А в какво ли се състои ролята на социалдемократията, ако не в това, да бъде „дух“, който не само витае над стихийното движение, но и *повдига* това последното до „своята програма“? Сигурно не в това, да се влачи в *опашката* на движението; в най-добрия случай това е безполезно за движението, в най-лошия — много и много вредно. А „Рабочее Дело“ не само следва тази „тактика-процес“, но я издига и в принцип, така че и самото му направление най-правилно ще бъде да го наречем не опортюнизъм, а (от думата: опашка) *опашкарство*. И не може да не се признае, че хората, които са твърдо решили винаги да вървят подир движението като негова опашка, са винаги и абсолютно гарантирани срещу „намаляване на стихийния елемент на развитието.“

*

И тъй, ние се убедихме, че основната грешка на „новото направление“ в руската социалдемократия се състои в преклонението пред стихийността, в неразбирането на това, че стихийността на масите изисква от

* Вж Съч. Т. 5, с. 6—8.

** Не трябва да се забравя също и това, че решавайки „теоретически“ въпроса за терора, групата „Освобождение на труда“ *обобщаваше* опита на дотогавашното революционно движение.

нас, социалдемократите, маса съзнателност. Колкото по-голям е стихийният подем на масите, колкото по-широко става движението, толкова още по-несравнимо бързо нараства необходимостта от маса съзнателност и в теоретическата, и в политическата, и в организационната дейност на социалдемократията.

Стихийният подем на масите в Русия стана (и продължава да става) с такава бързина, че социалдемократическата младеж се оказа неподготвена за изпълнение на тия гигантски задачи. Тая неподготвеност е наше общо нещастие, нещастие на *всички* руски социалдемократи. Подемът на масите вървеше и се разширяваше непрекъснато и приемствено, като не само не се спираше там, гдето е почнал, но и обхващаше нови местности и нови слоеве от населението (под влиянието на работническото движение се оживи кипещт на учащата се младеж, на интелигенцията изобщо, дори и на селячеството). А революционерите *изоставиха* от този подем и в своите „теории“, и в своята дейност, те не уопяваха да създадат една непрекъсната и приемствена организация, способна *да ръководи* цялото движение.

В първата глава ние констатирахме как „Раб. Дело“ омаловажава нашите теоретически задачи и „стихийно“ повтаря модния възглас за „свобода на критиката“: тези, които го повтарят, нямат достатъчно „съзнателност“, за да разберат диаметралната противоположност между позициите на „критиците“-опортюнисти и на революционерите в Германия и в Русия.

В следващите глави ние ще разгледаме как това преклонение пред стихийността се изразяваше в областта на политическите задачи и в организационната работа на социалдемократията.

III

Трейдионистка и социалдемократическа политика

Ще почнем пак с похвала към „Раб. Дело“. „Изобличителната литература и пролетарската борба“ — така е озаглавил Мартинов своята статия в брой 10 на „Раб. Дело“ върху разногласията с „Искра“. „Ние не

можем да се ограничим само с изобличаване на порядките, които препречват пътя на нейното (на работническата партия) развитие. Ние трябва също да се отзоваваме на най-непосредствените и всекидневни интереси на пролетариата“ (стр. 63) — така е формулирал той същината на тези разногласия. „...„Искра“... фактически е орган на революционната опозиция, който изобличава нашите порядки и предимно политическите порядки... А ние работим и ще работим за работническото дело в тясна органическа връзка с пролетарската борба“ (пак там). Не можем да не бъдем благодарни на Мартинов за тази формулировка. Тя придобива важен общ интерес, тъй като обхваща всъщност съвсем не само нашите разногласия с „Раб. Дело“, но и всички изобщо разногласия между нас и „икономистите“ по въпроса за политическата борба. Ние вече показваме, че „икономистите“ не отричат безусловно „политиката“, а само постоянно изпадат от социалдемократическо в трейдюнионистко разбиране на политиката. Точно така прави и Мартинов и затова ние сме съгласни да вземем именно него за *образец* на икономическите заблуждения по дадения въпрос. За този избор ние ще се помъчим да покажем това — не ще имат право да ни се сърдят нито авторите на „Отделното приложение към „Рабочая Мысль““, нито авторите на прокламацията на „Групата за самоосвобождение“, нито авторите на икономическото писмо в брой 12 на „Искра“.

а) Политическата агитация и нейното ограничаване от икономистите

На всички е известно, че широкото разпространение и укрепване на икономическата* борба на руските работници вървеше ръка за ръка със създаването на „литературата“ на икономическите (фабрични и професио-

* За избягване на недоразумения ще забележим, че в по-нататъшното изложение ние под икономическа борба (според установената у нас употреба на думата) ще разбираме навсякъде онази „практически-икономическа борба“, която Енгелс нарече в гореприведения цитат „съпротива срещу капиталните“ и която в свободните страни се нарича професионална, синдикална или трейдюнионистка борба.

нални) изобличения. Главното съдържание на „хвърчащите листове“ беше изобличаването на фабричните порядки — и сред работниците скоро избухна истинска страст към изобличенията. Щом работниците видяха, че социалдемократическите кръжоци искат и могат да им доставят нов вид позиви, които им казваха цялата истина за мизерния живот, непосилно тежкия труд и безправното им положение — те почнаха, може да се каже, да ни затрупват с кореспонденции от фабриките и заводите. Тази „изобличителна литература“ произвеждаше грамадна сензация не само в онази фабрика, чиито порядки бичуваше даденият позив, но и във всички фабрики, където се чуваше нещо за изнесените факти. А тъй като теглото и бедствията на работниците от разните предприятия и разните професии имат много общо помежду си, „истината за работническия живот“ възхищаваше *всички*. Сред най-изостаналите работници се разви истинска страст „да печатат“ — благородна страст към тая зародишна форма на война срещу целия съвременен обществен ред, построен върху грабежа и потискането. И „позивите“ в повечето случаи бяха наистина обявяване на война, защото разобличаването оказваше страшно възбуждащо действие, предизвикваше общо искане от страна на работниците да се премахнат най-крещящите безобразия и готовност да се поддържат тези искания чрез стачки. Самите фабриканти в края на краищата бяха принудени до такава степен да признаят значението на тези позиви като обявяване на война, че много често не искаха да дочакат самата война. Изобличенията, както винаги, станаха силни вече само с факта на своето появяване, добиха значение на могъщ нравствен натиск. Неведнъж се е случвало само появата на позив да е достатъчна, за да бъдат веднага задоволени всичките искания или част от тях. С една дума, икономическите (фабричните) изобличения бяха и сега си остават важен лост на икономическата борба. И това тяхно значение ще се запази, докато съществува капитализъм, който поражда необходимата самозащита на работниците. В най-напредналите европейски страни може да се наблюдава и сега как изнасянето на безобразията в някой затънт клон на индустрията или в някой забравен от всички клон на домашната работа служи за изходна точка към про-

буждане на класовото съзнание, към начало на професионална борба и разпространение на социализма*.

Преобладаващото мнозинство на руските социалдемократи от последно време беше почти всецяло погълнато от тази работа по организиране на фабричните изобличения. Достатъчно е да си спомним за „Раб. Мысл.“, за да видим до каква степен достигаше това поглъщане, как при това се забравяше, че *сама по себе си* тази дейност всъщност още не е социалдемократическа, а само трейдюнионистка. Изобличенията обхващаха всъщност само отношенията на работниците от *дадена професия* към техните господари и постигаха само това, че продавачите на работна сила се научаваха да продават по-изгодно тази „стока“ и да се борят с купувачите върху почвата на чисто търговска сделка. Тези изобличения можеха да станат (при условие да бъдат в известна степен използвани от организацията на революционерите) начало и съставна част на социалдемократическата дейност, но можеха също (а при условие на преклонение пред стихийността трябваше) да водят до „чисто професионална“ борба и до несоциалдемократическо работническо движение. Социалдемократията ръководи борбата на работническата класа не само за изгодни условия при продажбата на работната сила, а и за унищожение на обществения строй, който принуждава безимотните да се продават на богатшите. Социалдемократията представлява работническата класа не в нейното отношение само към дадена

* В тази глава ние говорим само за *политическата* борба, за нейното по-широко или по-тясно разбиране. Ето защо само покрай другото ще отбележим, просто като курioз, обвинението на „Раб. Дело“ към „Искра“ в „излишно въздържане“ спрямо икономическата борба („Два съезда“, стр. 27, предъвкано от Мартинов в неговата брошура „Социалдемократията и работническата класа“). Ако г-да обвинителите бяха изразили макар в пудове или печатни коли (както те обичат да правят това) отдела за икономическата борба в „Искра“ за една година и ако бяха го сравнили със съответния отдел на „Раб. Дело“ и „Раб. Мысль“, взети заедно, те лесно щяха да видят, че изостават дори и в това отношение. Очевидно съзнаването на тази проста истина ги кара да прибегват към доводи, които ясно показват тяхното смущение. „Искра“ — пишат те — „ще не ще (!) трябва (!) да се съобразява с властните изисквания на живота и поне (II) да помества дописки за работническото движение“ („Два съезда“, стр. 27). Ето това е вече действително унищожавач ни аргумент!

група капиталисти, а в нейното отношение към всички класи на съвременното общество, към държавата като организирана политическа сила. Ясно е оттук, че социалдемократите не само не могат да се ограничат с икономическа борба, но и не могат да допуснат организирането на икономическите разобличения да съставя тяхната преобладаваща дейност. Ние трябва активно да се заемем с политическото възпитание на работническата класа, с развитието на нейното политическо съзнание. С това *сега*, след първия натиск на „Заря“ и „Искра“ срещу „икономизма“, „всички са съгласни“ (макар че някои само на думи, както ще видим сега).

Пита се, в какво трябва да се състои политическото възпитание? Можем ли да се ограничим с пропагандиране на идеята за враждебността на работническата класа към самодържавието? Разбира се, че не. Не е достатъчно да се *обяснява* политическото потискане на работниците (както не беше достатъчно да им се *обяснява* противоположността между техните интереси и тия на господарите). Необходимо е да се агитира по повод на всяка конкретна проява на това потисничество (както почнахме да агитираме по повод на конкретните прояви на икономическия гнет). А тъй като *това* потисничество пада върху най-различни класи на обществото, тъй като то се проявява в най-различни области на живота и дейността — и професионалната, и общогражданската, и личната, и семейната, и религиозната, и научната и пр. и пр., то не е ли очевидно, че *ние не ще изпълним своята задача* да развиваме политическото съзнание на работниците, ако не се *нагърбим* с организирането на *всестранното политическо изобличаване* на самодържавието? Защото, за да агитираме по повод конкретните прояви на потисничество, трябва да изобличаваме тия прояви (както трябваше да се изобличават фабричните злоупотреби, за да водим икономическа агитация).

Като че ли това е ясно? Но именно тук се оказва, че с необходимостта да развиваме *всестранно* политическо съзнание „всички“ са съгласни само на думи. Тук именно се оказва, че например „Раб. Дело“ не само не се е *нагърбвало* със задачата да организира (или да тури началото на организирането) *всестранните* политически изобличения, но *почна да дърпа назад* и „Искра“, която се *нагърби* с тая задача. Слушайте: „Политическата

борба на работническата класа е само“ (именно не само) „най-развитата, широка и действена форма на икономическата борба“ (програмата на „Раб. Дело“ — „Раб. Дело“, бр. 1, стр. 3). „Сега пред социалдемократите стои задачата — как по възможност да придадат на самата икономическа борба политически характер“ (Мартинов в бр. 10, стр. 42). „Икономическата борба е най-широко приложимото средство за въвличане на масите в активна политическа борба“ (резолуцията на конгреса на Съюза и „поправките“: „Два съезда“, стр. 11 и 17). Всички тия положения пронизват „Раб. Дело“, както вижда читателят, от самото му възникване чак до последните „инструкции на редакцията“ и всички те очевидно изразяват един възглед върху политическата агитация и борба. Вгледайте се сега в този възглед от гледището на господстващото у всички „икономисти“ мнение, че политическата агитация трябва да върви след икономическата. Вярно ли е, че икономическата борба е изобщо* „най-широко приложимото средство“ за въвличане на масите в политическата борба? Съвършено невярно. Съвсем не по-малко „широко приложимо“ средство за такова „въвличане“ са *всичките и всевъзможните* прояви на полицейския гнет и на самодържавното безчинство, а съвсем не такива само прояви, които са свързани с икономическата борба. Земските началници и телесното наказание на селяните, рушветчийството на чиновниците и отнасянето на полицията с прадското „простолюдие“, борбата срещу гладуващите и хайката срещу народния стремеж към светлина и знание, изтръгването на данъци и преследването на сектантите, дресирането на войниците и войнишкото отнасяне със студентите и либералната интелигенция —

* Казваме „изобщо“, тъй като в „Рабочее Дело“ става дума именно за общите принципи и общите задачи на цялата партия. Без съмнение има на практика случаи, когато политиката наистина трябва да върви след икономиката — но да говорят за това в резолюция, предназначена за цяла Русия, могат само „икономистите“. Пък има и такива случаи, когато „от самото начало“ може да се води политическа агитация „само на икономическа почва“ — и при все това „Рабочее Дело“ стигна до дълбокомислието, че това „не е никак необходимо“ („Два съезда“, стр. 11). В следната глава ние ще покажем, че тактиката на „политиците“ и революционерите не само не игнорира трейдюнионистките задачи на социалдемократията, а, напротив, именно само тя *осигурява* последователното им изпълнение.

защо всички тези и хиляди други подобни прояви на гнета, несвързани пряко с „икономическата“ борба, представляват изобщо *по-малко* „широко приложими“ средства и поводи за политическа агитация, за въвличане на масите в политическата борба? Тъкмо напротив: от общия обор на ония случаи в живота, когато работникът страда (за себе си или за близките си) от безправнето, произвола и насилието — само една малка част са без съмнение случаите на полицейския гнет именно в професионалната борба. Защо тогава предварително да *стесняваме* размаха на политическата агитация, като обявяваме за „най-широко приложимо“ само *едно* от средствата, наред с които за социалдемократата трябва да стоят другите, които общо взето са не по-малко „широко приложими“?

Във времена отдавна, отдавна минали (преди една година! . . .), „Раб. Дело“ писа: „Най-близките политически искания стават достъпни за масата след една или в краен случай няколко стачки“, „щом правителството пусне в ход полицията и *жандармерията*“ (бр. 7, стр. 15, *август* 1900 г.). Тази опортюнистическа теория за стадияте днес е вече отхвърлена от Съюза, който ни прави отстъпка, като заявява: „Никак не е необходимо да се води от самото начало политическа агитация само на икономическа почва“ („Два съезда“, стр. 11). Само от това отричане на „Съюза“ от някои свои стари заблуди бъдещият историк на руската социалдемократия ще види по-добре, отколкото от всякакви дълги разсъждения до какво унижение докарваха социализма нашите икономисти! Но колко наивно беше от страна на Съюза да си въобразява, че с цената на това отказване от една форма на стесняването на политиката ще може да ни накара да се съгласим на друга форма на стесняване! Не беше ли по-логично и тук да се каже, че икономическата борба трябва да се води колкото е възможно по-широко, че от нея винаги трябва да се ползваме за политическата агитация, но „никак не е необходимо“ да смятаме икономическата борба *най-широко* приложимото средство за въвличане на масите в активна политическа борба?

Съюзът придава значение на това, че той с израза „най-широко приложимото средство“ е заменил израза „най-доброто средство“, който стои в съответната резо-

люция на 4-я конгрес на Еврейския работнически съюз (Бунда⁵⁸). Ние наистина бихме се затруднили да кажем коя от тези резолюции е по-добра: по нашето мнение и *двете са по-лоши*. И Съюзът, и Бундът изпадат тук (отчасти може би дори несъзнателно, под влиянието на традицията) в икономическо, трейдюнионистко тълкуване на политиката. Всъщност работата никак не се изменя от обстоятелството, дали това се извършва посредством думичката „най-доброто“ или посредством думичките „най-широко приложимото“. Ако Съюзът беше казал, че „политическата агитация на икономическа почва“ е най-широко прилаганото (а не „приложимото“) средство, той щеше да бъде прав по отношение на известен период от развитието на нашето социалдемократическо движение. Щеше именно да бъде прав по отношение на „икономистите“, по отношение на много практики (ако не на мнозинството от тях) през 1898—1901 г., тъй като тия практики-„икономисти“ действително *прилагаха* (доколкото изобщо я прилагаха!) политическата агитация *почти изключително на икономическа почва*. Такава политическа агитация признаваха и даже препоръчваха, както видяхме, и „Раб. Мисль“, и „Групата за самоосвобождение“! „Раб. Дело“ трябваше *решително да осъди* това, че полезното дело на икономическата агитация се е придружавало с вредно стесняване на политическата борба, а то вместо това обявява най-широко прилаганото (от „икономистите“) средство — за най-широко приложимо! Нищо чудно, че когато наричаме тези хора „икономисти“, на тях не им остава нищо друго, освен люто да ни ругаят и като „мистификатори“, и като „дезорганизатори“, и като „папски нунции“, и като „клеветници“*, освен да плачат пред всички и пред всекиго, че им е нанесена кръвна обида, и да заявяват едва ли не под клетва: „в „икономизъм“ днес решително ни една социалдемократическа организация не се е провинила“**. Ах, тия клеветници, тия зли политици! Не са ли измислили нарочно целия „икономизъм“, за да нанасят на хората само от човеконенавист кръвни обиди?

* Истински изрази в брошурата „Два съезда“, стр. 28, и 30, 31, 32.

** „Два съезда“, стр. 32.

Какъв конкретен, реален смисъл има в устата на Мартинов поставянето като задача на социалдемократията „да придаде на самата икономическа борба политически характер“? Икономическата борба е колективна борба на работниците против капиталистите за изгодни условия *при продажбата на работната сила*, за подобрене на трудовите условия и живота на работниците. Тази борба по необходимост е борба професионална, защото трудовите условия са крайно разнообразни в разните професии и следователно борбата за *подобрене* на тези условия не може да не се води по професии (от професионалните съюзи на Запад, от професионалните временни обединения и позиви в Русия и др.). Да се придаде „на самата икономическа борба политически характер“ значи следователно да се стремим към осъществяване на същите професионални искания, на същото професионално подобрене условията на труда посредством „законодателни и административни мероприятия“ (както се изразява Мартинов в следващата, 43, страница от своята статия). Това — именно правят и всякога са правили всички професионални работнически съюзи. Вгледайте се в съчинението на солидните учени (и „солидни“ опортюнисти) съпрузите Уеб, и вие ще видите, че английските работнически съюзи много отдавна вече са съзнали и осъществяват задачата „да придадат на самата икономическа борба политически характер“, много отдавна се борят за свобода на стачките, за премахване на всички и всевъзможни юридически пречки за кооперативното и професионалното движение, за издаване на закони в защита на жените и децата, за подобрене условията на труда посредством санитарно и фабрично законодателство и пр.

По такъв начин зад красивата фраза: „да се придаде на самата икономическа борба политически характер“, която звучи „ужасно“ дълбокомислено и революционно, се крие всъщност традиционният стремеж *да се принизи* социалдемократическата политика до политика трейдюнионистка! Под булото на поправка едностранчивостта на „Искра“, която — видите ли! — поставила „революционизирането на догмата по-горе от революционизирането на живота“* поднасят ни като не-

* „Раб. Дело“, брой 10, стр. 60. Това е Мартинов вариант на *нова* приложение към съвременното, хаотично състояние на нашето

що ново борбата за икономически реформи. Всъщност абсолютно нищо друго освен борба за икономически реформи не се съдържа във фразата: „да се придаде на самата икономическа борба политически характер“. И Мартинов сам би могъл да измисли този нехитър извод, ако беше хубавичко вникнал в значението на собствените си думи. „Нашата партия — казва той, изкарвайки своето най-тежко оръдие срещу „Искра“ — би могла и би трябвало да постави на правителството конкретни искания за законодателни и административни мероприятия против икономическата експлоатация, против безработицата, против глада и т. н.“ (стр. 42—43 в бр. 10 на „Раб. Дело“). Конкретни искания за мероприятия — нима това не е искане за социални реформи? И ние питаме още веднъж безпристрастните читатели, клеветим ли ние рабочеделците (нека ми простят тази тромава общоупотребявана думичка!), като ги наричаме скрити бернщайнианци, когато те изтъкват като свое *разногласие* с „Искра“ тезата за необходимостта от борба за икономически реформи?

Революционната социалдемократия винаги е включвала и включва в своята дейност борбата за реформи. Но от „икономическата“ агитация тя се ползва, за да предявява към правителството не само искания за всякакви мероприятия, а също (и преди всичко) искането да престане да бъде самовластно правителство. Освен това тя смята за свой дълг да предявява на правителството това искане *не само* върху почвата на икономическата борба, но и върху почвата на всички изобщо прояви на общественно-политическия живот. С една дума, тя подчинява борбата за реформи — както частта на цялото — на революционната борба за свобода и социализъм. А Мартинов възкресява в по-друга форма теорията за стadiите, като се мъчи да предпише непременно икономически, тъй да се каже, път на развитие на политическата борба. Излизайки в един момент на революционен подем с някаква уж специална „задача“ на борбата за реформи, той с това тегли партията назад и налива вода във воденицата и на „икономическия“, и на либералния опортюнизъм.

движение на тезата: „всяка крачка на действителното движение струва повече от дузина програмн“, което вече характеризирахме по-горе. Всъщност това е само руски превод на прословутата Бернщайнова фраза: „движението е всичко, крайната цел — нищо“.

По-нататък. Като окри срамежливо борбата за реформи под натруфената теза: „да се придаде на самата икономическа борба политически характер“, Мартинов изтъкна като нещо особено *само икономическите* (и дори само фабричните) *реформи*. Защо е направил това, ние не знаем. Може би от недоглеждане? Но ако той е имал предвид не само „фабричните“ реформи, тогава цялата му теза, която преди малко приведохме, би загубила всякакъв смисъл. Може би затова, защото смята за възможни и вероятни „отстъпките“ от страна на правителството само в икономическата област?* Ако е така, това е странна заблуда: отстъпки са възможни и се правят и в областта на законодателството за телесно наказание, за паспортите, за откупните вноски, за сектанството, за цензурата и пр. и пр. „Икономическите“ отстъпки (или лъжеотстъпки), разбира се, са за правителството най-евтини и най-изгодни, защото то се надява с това да внуши доверие на работническите маси към себе си. Но именно затова ние, социалдемократите, *не трябва* по никой начин и абсолютно с нищо да даваме място на мнението (или недоразумението), че уж за нас са по-скъпи икономическите реформи, че уж ние тях именно смятаме за особено важни, и т. н. „Подобни искания — казва Мартинов за издигнатите от него по-горе конкретни искания за законодателни и административни мероприятия — не биха били празен звук, защото обещавайки известни осезателни резултати, те биха могли да имат активната подкрепа на работническата маса“ . . . Ние не сме „икономисти“, о, не! Ние само пълзим също тъй робски пред „осезателността“ на конкретните резултати, както господа бернщайновци, прокоповичевци, струвевци, Р. М. и tutti quanti!** Ние само даваме да се разбере (заедно с Нарцис Тупориллов), че всичко, което не „обещава осезателни резултати“, е „празен звук“! Ние само се изразяваме така, като че работническата маса е неспособна (и не е още доказала своята способност въпреки онези, които прехвърлят върху нея своето филистерство) да поддържа активно *всеки* протест против самодържавието, даже ако този

* Стр. 43: „Разбира се, ако препоръчваме на работниците да предявяват известни икономически искания към правителството, ние правим това, защото в *икономическата* област самодържавното правителство по необходимост е готово да прави известни отстъпки.“

** — и тем подобни. *Ред.*

протест не ѝ обещава абсолютно никакви осезателни резултати!

Вземете дори същите, приведени от самия Мартинов примери за „мероприятия“ против безработицата и глада. Докато „Раб. Дело“ се занимава, съдейки по неговото обещание, с изработването и разработката на „конкретни (във форма на законопроекта ли?) искания за законодателни и административни мероприятия“, „които да обещават осезателни резултати“ — в същото време „Искра“, която „неизменно поставя революционизирането на догмата по-високо от революционизирането на живота“, се стараше да обясни неразкъсваемата връзка между безработицата и целия капиталистически строй, предупреждаваше, че „гладът иде“, изобличаваше полицейската „борба с гладуващите“ и възмутителните „временно-каторжни правила“, в същото време „Заря“ пушаше в отделен отпечатък като агитационна брошура част от своя „Вътрешен преглед“*, посветен на глада. Но, боже мой, колко „едностранчиви“ бяха при това тия непоправими тесногръди ортодокси, тия догматици, глухи към повелите на „самия живот“! В нито една от техните статии нямаше — о, ужас! — *ни-то едно*, ама можете ли да си представите: решително нито едно „конкретно искане“, „което да обещава осезателни резултати“! Нещастни догматици! Да бяхте ги пратили при Кричевски и Мартинов, които ще ги научат, че тактиката е процес на растежа, който расте и т. н., и че трябва на *самата* икономическа борба да се придаде политически характер!

„Икономическата борба на работниците против господарите и против правителството („*икономическата борба против правителството*“!!) освен своето пряко революционно значение има още и това значение, че тя натъква работниците непрестанно на въпроса за тяхното политическо безправие“ (Мартинов, стр. 44). Ние направихме тази извадка не за да повтаряме за стотен и хиляден път това, което вече казахме по-горе, а за да поблагодарим на Мартинов за тази нова и превъзходна формулировка: „Икономическа борба на работниците против господарите и правителството“. Каква прелест! С какъв неподражаем талант, с какво майсторско ели-

* Вж Съч. Т. 5, с. 259—281.

миниране на всички частни разногласия и различия в оттенъците между „икономистите“ е изразена тук в кратко и ясно положение *цялата същност* на „икономизма“, като се почне от призоваването на работниците към „политическа борба, която те водят за общите интереси с оглед да се подобри положението на всички работници“*, продължи се през теорията за стадите и се свърши с резолюцията на конгреса за „най-широката приложимост“ и пр. „Икономическата борба против правителството“ е именно трейдюнионистката политика, от която до социалдемократическата политика е още много и много далеч.

б) *Приказката за това,
как Мартинов задълбочил Плеханов*

„Колко много социалдемократически ломоносовци се появиха напоследък у нас!“ — забеляза веднъж един другар, имайки предвид поразителната наклонност на много от клонящите към „икономизма“ лица да достигнат непременно „съв свой ум“ до великите истини (както тая, че икономическата борба натъква работниците на въпроса за безправията) и да игнорират при това с великолепно пренебрежение на гениален самороден талант всичко, което вече ни е дало досегашното развитие на революционната мисъл и революционното движение. Именно такъв гениален самороден талант е Ломоносов-Мартинов. Погледнете неговата статия „Най-близките въпроси“ и ще видите как той *се доближава* „съв свой ум“ до онова, което отдавна е вече казано от Акселрод (за когото нашият Ломоносов, разбира се, пази пълно мълчание), как той *почва* например да разбира, че ние не можем да игнорираме опозиционността на едни или други буржоазни слоеве („Р. Д.“, брой 9, стр. 61, 62, 71 — сравни с „Отговора“ на редакцията на „Раб. Дело“ до Акселрод, стр. 22, 23—24) и пр. Но — уви! — само „се доближава“ и само „почва“, нищо повече, защото мисълта на Акселрод той все пак толкова малко е разбрал, че говори за „икономическа борба против господарите и правителството“. В продължение

* „Рабочая Мысль“, „Отд. прилож.“, стр. 14.

на три години (1898—1901) „Раб. Дело“ събираше сили, за да разбере Акселрод — и все пак не го разбра! Може би причината е също в това, че социалдемократията, „подобно на човечеството“, винаги си поставя само осъществими задачи?

Но ломоносовците се отличават не само с това, че не знаят много неща (това би било още половин нещастие!), а също и с това, че не съзнават своето невежество. Това е вече истинско нещастие и това нещастие ги кара изведнъж да се заловят за „задълбочаване“ на Плеханов.

„Откак Плеханов написа споменатата книжка („За задачите на социалистите в борбата с глада в Русия“), много вода изтече — разказва Ломоносов-Мартинов. — Социалдемократите, които в продължение на 10 години ръководеха икономическата борба на работническата класа... не успяха още да дадат широко теоретическо обосноваване на партийната тактика. Сега този въпрос е назрял и ако бихме поискали да дадем такова теоретическо обосноваване, ние без съмнение ще трябва значително да задълбочим онези принципи на тактиката, които развиваше някога Плеханов... Ние ще трябва сега да определим разликата между пропагандата и агитацията по-иначе, отколкото направи това Плеханов“ (Мартинов току-що е цитирал думите на Плеханов: „пропагандистът дава много идеи на едно или няколко лица, а агитаторът дава само една или само няколко идеи, но ги дава на цяла маса лица“). „Под пропаганда ние ще трябва да разбираме революционното осветление на целия сегашен строй или на частичните му прояви — все едно дали това се прави във форма, достъпна за единиците или за широката маса. Под агитация в строгия смисъл на думата (sic!) ние ще трябва да разбираме призоваването на масите към известни конкретни действия, улесненето на пряката революционна намеса на пролетариата в обществения живот.“

Поздравяваме руската — пък и международната — социалдемократия с новата, martinovska, терминология, по-строга и по-дълбока. Досега ние мислехме (заедно с Плеханов, пък и с всички вождове на международното работническо движение), че пропагандистът, ако вземе например същия този въпрос за безработицата, ще трябва да разясни капиталистическата природа на кризите, да покаже причината за тяхната неизбежност в съвременното общество, да обрисова необходимостта от неговото преобразуване в социалистическо общество и т. н. С една дума, той ще трябва да даде „много идеи“, толкова много, че само малко (сравнително) лица ще могат да усвоят изведнъж всички тези идеи в цялата им съвкупност. Агитаторът пък, като говори

върху същия въпрос, ще вземе най-известния на всичките му слушатели и най-забележителен пример — да речем, измирането на безработно семейство от глад, увеличаването на мизерията и пр. — ще насочи всичките си усилия към това, че ползвайки се от този всеобщо познат факт, да даде на „масата“ *една идея*, идеята за безсмислеността на противоречието между нарастването на богатствата и нарастването на мизерията, ще се помъчи *да възбуди* в масата недоволство и възмущение от тази крещяща несправедливост, като предоставя на пропагандиста да даде пълното обяснение на това противоречие. Пропагандистът поради това действа главно чрез *печатното*, агитаторът — чрез *живото* слово. От пропагандиста се искат не същите качества както от агитатора. Кауцки и Лафарг напр. ние ще наречем пропагандисти. Бебел и Гед — агитатори. А да се отдели трета област или трета функция на практическата дейност, отнасяйки към тази функция „призоваването на масите към известни конкретни действия“, е най-голяма безсмислица, защото „призоваването“, като единичен акт, или естествено и неизбежно допълня и теоретическия трактат, и пропагандистката брошура, и агитационната реч, или пък съставя чисто изпълнителна функция. И наистина, вземете напр. сегашната борба на германските социалдемократи против митата върху зърнените храни. Теоретиците пишат изследвания върху митническата политика, като „призовават“. да речем, към борба за търговски договори и за свобода на търговията; пропагандистът прави същото в списанието, агитаторът — в публични речи. „Конкретните действия“ на масите — това е в днешния момент събирането на подписи върху петицията до Райхстага за неповишаване на митата върху зърнените храни. Призоваването към тия действия изхожда косвено от теоретиците, пропагандистите и агитаторите, а пряко — от ония работници, които разнасят подписните листове по фабрики и по всички частни квартири. Според „Мартиновата терминология“ излиза, че и Кауцки, и Бебел са все пропагандисти, а разносителите на подписните листове — агитатори, нали тъй?

Примерът с германците ми напомня немската дума *Verballhornung* — буквално: обалхорняване. Иван Балхорн бил издател в Лайпциг през XVI век; издал той

един буквар и поместил по обичая една рисунка, изобразяваща петел, само че вместо обикновено изображение на петел с шипове на краката той изобразил петел без шипове, но с две яйца край него. А на корицата на буквара добавил: „*поправено* издание на Иван Балхорн“. Ето от това време немците почнали да казват *Verballhornung* за такова „поправяне“, което всъщност е влошаване. И неволно си спомняш за Балхорн, като гледаш как мартиновци „задълбочават“ Плеханов

С каква цел е „измислил“ нашият Ломоносов тази бъркотия? За да илюстрира това, че „Искра“ „обръща внимание само на едната страна на работата, също както правеше Плеханов още преди 15 години“ (стр. 39). „В „Искра“, поне в днешно време, задачите на пропагандата изместват на заден план задачите на агитацията“ (стр. 52). Ако преведем последното положение от мартиновски на общочовешки език (защото човечеството още не е успяло да приеме новооткритата терминология), ще получим следното: в „Искра“ задачите на политическата пропаганда и политическата агитация изместват на заден план задачата „да се поставят на правителството конкретни искания за законодателни и административни мероприятия“, „които обещават известни осезателни резултати“ (или искания за социални реформи, ако е позволено поне още едничък път да употребим старата терминология на старото човечество, което още не е дорасло до Мартинов). Предлагаме на читателя да сравни с тая теза следната тирада:

„Поразява ни в тези програми“ (програмите на революционните социалдемократи) „и вечното поставяне на преден план предимствата на дейността на работниците в (несъществуващия у нас) парламент, като игнорират напълно (благодарение на техния революционен nihilизъм) важноста на участието на работниците в съществуващите у нас законодателни събрания на фабрикантите по фабричните работи . . . или поне участието на работниците в градското самоуправление . . .“

Авторът на тази тирада изразява малко по-направо, по-ясно и по-откровено същата оная мисъл, до която е дошъл със своя ум Ломоносов-Мартинов. А този автор е Р. М. в „Отделното приложение към „Рабочая Мысль““ (стр. 15).

в) *Политическите изобличения и „възпитанието на революционна активност“*

Като излиза против „Искра“ със своята „теория“ за „повишение на активността на работническата маса“, Мартинов всъщност прояви стремеж да *принизи* тази активност, защото за предпочитано, особено важно, „най-широко приложимо“ средство за пробуждане и поприще на тази активност той обяви същата икономическа борба, пред която пълзяха и всички „икономисти“. Затова е и характерна тая заблуда, защото тя е свойствена далеч не само на Мартинов. В действителност „повишаване на активността на работническата маса“ може да се постигне *само* при условие, че ние *не ще се ограничаваме* с „политическа агитация на икономическа почва“. А едно от главните условия за необходимото разширение на политическата агитация е организирането на *всестранни* политически изобличения. Освен чрез тези изобличения другояче *не може* да се възпита политическо съзнание и революционна активност у масите. Ето защо дейността от този род съставя една от най-важните функции на цялата международна социалдемократия, тъй като и политическата свобода никак не премахва, а само премества малко сферата на насоката на тези изобличения. Например германската партия особено засилва своите позиции и разширява своето влияние именно благодарение на неотслабващата енергия на нейната политически изобличителна кампания. Съзнанието на работническата класа не може да бъде истинско политическо съзнание, ако работниците не са научени да се отзовават на *всички* и *всякакви* случаи на произвол и потисничество, на насилие и злоупотреба, *към които класи* и да се отнасят тия случаи; — и при това да се отзовават именно от социалдемократическо, а не от друго някакво гледище. Съзнанието на работническите маси не може да бъде истински класово съзнание, ако работниците по конкретните и при това непременно злободневни (актуални) политически факти и събития не се научат да наблюдават *всяка* от другите обществени класи във *всички* прояви на умствения, нравствения и политическия живот на тия класи — ако те не се научат да прилагат на практика материалистическия анализ и материалис-

тическата оценка на *всички* страни от дейността и живота на *всички* класи, слоеве и групи от населението. Който насочва вниманието, наблюдателността и съзнанието на работническата класа изключително или поне предимно върху самата нея — той не е социалдемократ, защото самопознанието на работническата класа е неразделно свързано с пълната яснота не само на теоретическите... по-вярно е дори да кажем: не толкова на теоретическите, колкото на изработените върху опита на политическия живот представи за взаимните отношения на *всички* класи в съвременното общество. Ето защо е толкова дълбоко вредна и толкова дълбоко реакционна по своето практическо значение проповедта на нашите „икономисти“, че икономическата борба е най-широко приложимото средство за въвличане на масите в политическото движение. За да стане социалдемократ, работникът трябва ясно да си представи икономическата природа и социално-политическия лик на помещика и попа, на сановника и селянина, на студента и босяка, да познава техните силни и слаби страни. да умее да се ориентира в ония всекидневни фрази и всевъзможни софизми, с които всяка класа и всеки слой *прикрива* своите егоистични попълзновения и своята истинска „душа“, да умее да се ориентира кои учреждения и кои закони отразяват тези или онези интереси и как именно ги отразяват. А тази „ясна представа“ не можеш да я получиш от никоя книжка: нея могат да ти я дадат само живите картини и съставените по още горещите следи изобличения на това, което става в дадения момент около нас, за което говори по своему или поне си шепне малко и голямо, което се изразява в тези и тези събития, в тези и тези цифри, в тези и тези съдебни присъди и пр. и пр. и пр. Тези всестранни политически изобличения представяват необходимото и *главно* условие за възпитанието на революционната активност у масите.

Защо руският работник още слабо проявява своята революционна активност по повод зверското отнасяне на полицията с народа, по повод хайката срещу сектантите, биенето на селяните, по повод безобразията на цензурата, изтезаването на войниците, хайката против най-невинните културни начинания и т. н.? Дали не затова, защото „икономическата борба“ не го „натъква“ на това, защото това му „обещава“ малко „осеза-

телни резултати“, дава му малко „положително“? Не, подобно мнение, повтаряме, не е нищо друго освен опит да се прехвърли от болната глава върху здравата, да се стовари своето собствено филистерство (и бернщайнианство върху работническата маса. Ние трябва да обвиняваме себе си, своята изостаналост от движението на масите, загдето още не сме съумели да организираме достатъчно широки, ясни, бързи изобличения на всички тези гнусотии. Направим ли това (а ние можем и трябва да го направим) — тогава и най-обезличеният работник ще разбере *или ще почувствува*, че над студента и сектанта, над мужика и писателя се гаври и беснее същата оная тъмна сила, която тъй потиска и души самия него на всяка крачка от живота му, а като почувствува това, той ще поиска, неудържимо ще поиска да се отзове и сам, той ще съумее тогава — днес да устрои котешки концерт на цензорите, утре да демонстрира пред къщата на губернатора, който е потъпкал някой селски бунт, в други ден да даде урок на ония жандарми в расо, които вършат работата на светата инквизиция, и т. н. Ние още твърде малко, почти нищо не сме направили, за да *хвърляме* в работническите маси всестранни и пресни изобличения. Мнозина от нас дори не съзнават още тоя свой *дълг*, и стихийно се мъкнат подир „сивата текуща борба“ в тесните рамки на фабричния бит. При такова положение на работите да се казва: „„Искра“ има тенденция да намалява значението на прогресивния ход на сивата текуща борба в сравнение с пропагандата на бляскави и завършени идеи“ (Мартинов, стр. 61) значи да се дърпа партията назад, значи да се защитава и прославя нашата неподготвеност и изостаналост.

Що се отнася до призоваването на масите към действие, това ще дойде от само себе си, щом веднъж е наялице енергичната политическа агитация, живите и ярки изобличения. Да хванеш някого на мястото на престъплението и да го заклемиш пред всички веднага — това действа само по себе си по-добре от всяко „призоваване“. то често действа тъй, че отпосле не може да се определи кой всъщност е „призовал“ тълпата и кой всъщност е предложил този или онзи план за демонстрацията и пр. Да се призовава — не в общия, а в конкретния смисъл на думата — може само на мяс-

тото на действието, да призовава може само онзи, който и сам тутакси тръгва. А нашата работа, работата на социалдемократическите публицисти, е да задълбочаваме, разширяваме и засилваме политическите изобличения и политическата агитация.

Две думи за „призивите“. *Единственият орган*, който преди пролетните събития призова работниците да се намесят активно в такъв един въпрос, *необещаващ* абсолютно никакви *осезателни резултати* за работника, какъвто беше изпращането на студентите в казармата — беше „Искра“. Веднага след като бе публикувано разпореждането от 11 януари за „вземане на 183 студенти за войници“, „Искра“ помести статия върху това (бр. 2, февруари) и още преди да започнат каквито и да било демонстрации, направо зовеше „работника да се притече в помощ на студента“, зовеше „народа“ да отговори открито на правителството за това дръзко предизвикателство*. Ние питаме всички и всекиго: как и с какво да се обясни това очебиещо обстоятелство, че говорейки тъй много за „призивите“, отделяйки „призивите“ даже като особен род дейност, Мартинов нито една думица не е споменал за *тоя* призив? И не е ли филистерство след всичко това обявяването на „Искра“ от страна на Мартинов за *едностранчива*, тъй като тя недостатъчно „призовавала“ на борба за искания, „които да обещават осезателни резултати“?

Нашите „икономисти“, в това число и „Рабочее Дело“, имаха успех благодарение на това, че те се нагаждаха към изостаналите работници. Но работникът-социалдемократ, работникът-революционер (а броят на тия работници постоянно расте) ще отхвърли с негодувание всички тия разсъждения върху борбата за искания, „които обещават осезателни резултати“, и пр., защото той ще разбере, че това са само варианти на старата песничка от копейката да се направи рубла. Такъв работник ще каже на своите съветници от „Раб. Мысль“ и „Раб. Дело“: напразно се суетите, господа, като се намесвате с прекалено усърдие в работата, с която ние и сами се справяме, и бягате от изпълнението на вашите истински задължения. Нали съвсем не е умно, когато вие казвате, че задачата на социалдемократите е да

* Вж Съч. Т. 4, с. 427—432.

придадат на самата икономическа борба политически характер; това е само началото и не в това е главната задача на социалдемократите, защото в целия свят, а също и в Русия *полицията нерядко сама почва да придава* на икономическата борба политически характер, работниците сами се научават да разбират зад кого стои правителството.* Защото тази „икономическа борба на работниците срещу господарите и правителството“, за която вие шумите, сякаш е някаква открита от вас Америка — се води в маса руски затънтени краища от самите работници, които са чували за стачки, но за социализъм кажи-речи нищо не са чували. Та нали „активността“, която вие искате да поддържате, като издигате конкретни искания, обещаващи осезателни резултати, ние, работниците, вече я имаме — и ние самите, в нашата делнична, професионална и текуща работа издигаме тия конкретни искания често без всякаква помощ от страна на интелигентите. Но за нас е малко *такава* активност; ние не сме деца, които могат да бъдат нахранени само с кашичката на „икономическата“ политика! ние искаме да знаем всичко онова, което знаят и другите, ние искаме подробно да се запознаем с *всички* страни на политическия живот и *активно* да участвуваме във всякакво и всяко политическо събитие. За това е нужно интелигентите по-малко да повтарят то-

* Искането „да се придаде на самата икономическа борба политически характер“ по най-релефен начин изразява *преклонението пред стихийността* в областта на политическата дейност. Политически характер икономическата борба приема винаги *стихийно*, т. е. без намесата на „революционния бацил — интелигенцията“, без намесата на съзнателните социалдемократи. Политически характер взе например и икономическата борба на работниците в Англия без всякакво участие на социалистите. А задачата на социалдемократите не се изчерпва само с политическа агитация на икономическа почва, тяхна задача е *да превърнат тази* трейдюнионистка политика в социалдемократическа политическа борба — *да се възползват* от ония проблясъци на политическо съзнание, които е предизвикала сред работниците икономическата борба, за да *издигнат* работниците до *социалдемократическо* политическо съзнание. А мартиновци, вместо да издигат и тласкат напред стихийно пробуждащото се политическо съзнание, *падат по корем пред стихийността* и твърдят, до втръсване често твърдят, че икономическата борба „натъква“ работниците на въпроса за тяхното политическо безправие. Лошото е там, господи, че именно вас това стихийно пробуждане на трейдюнионисткото политическо съзнание не „натъква“ на въпроса за вашите социалдемократически задачи!

ва, което ние и сами знаем*, а да ни дадат повече от онова, което ние още не знаем, което ние сами от своя фабричен и „икономически“ опит никога и не можем да научим, а именно: политическото знание. Това знание можете да придобиете вие, интелегентите, и вие сте длъжни да ни го давате сто и хиляди пъти повече, отколкото сте ни го давали досега, и при това не само във вид на разсъждения, брошури и статии (които често биват — извинете за откровеността! — скучнички), а непременно във вид на живи *изобличения* на онова, което именно в дадения момент нашето правителство и нашите командувачи класи вършат във всички области на живота. Изпълнявайте впрочем по-усърдно това свое задължение и *по-малко приказвайте за „повишаване активността на работническата маса“*. Ние имаме активност много повече, отколкото мислите вие, и ние умеем да поддържаме с открита улична борба дори искания, които не обещават никакви „осезателни резултати“! И не сте вие, които ще „повишите“ нашата активност, тъй като *тъкмо на самите вас не ви достига имен-*

* За да потвърдим, че цялото това слово на работниците към „икономистите“ ние не сме го измислили току-тъй, ще се позовем на двама свидетели, безспорно запознати непосредствено с работническото движение и най-малко склонни да бъдат пристрастни към нас, „догматичните“, защото единият от тях е „икономист“ (който смята даже „Рабочее Дело“ за политически орган!), другият — терорист. Първият свидетел е авторът на бележитата по своята правдивост и живост статия „Петербургското работническо движение и практическите задачи на социалдемократията“ в брой 6 на „Раб. Дело“. Той дели работниците на 1) съзнателни революционери, 2) междинен слой и 3) останалата маса. И ето междинният слой „често се интересува повече от въпросите на политическия живот, отколкото от своите най-близки икономически интереси, чиято връзка с общите социални условия е отдавна разбрана“... „Раб. Мысль“ я „критикуват остро“: „все едно и също, отдавна известно, отдавна сме го чели“, „в политическия преглед пак нищо няма“ (стр. 30—31). Но дори и третият слой: „по-отзивчивата, по-младата, по-малко развратената от кръчмата и църквата работническа маса, която почти никога няма възможност да си набави книга с политическо съдържание, тълкува безразборно явленията на политическия живот, замисляйки се над откъслечните сведения за бунта на студентите“, и т. н. А терористът пише: „...Веднъж-дваж ще прочетат за дреболиите на фабричния живот в разни, не свои градове, а после ще престанат... Скучно... Да не се говори в работнически вестник за държавата... значи да се гледа на работника като на малко детенце... Работникът не е детенце“ („Свобода“⁶⁹, издание на революционно-социалистическата група, стр. 69 и 70).

но активност. По-малко се прекланяйте пред стихийността и повече мислете за повишаване на *своята* активност, господа!

г) *Какво общо има между икономизма и тероризма?*

По-горе, в бележката, ние направихме сравнение между „икономиста“ и несоциалдемократа-терорист, които случайно се оказаха солидарни. Но, общо взето, между едните и другите има не случайна, а необходима вътрешна връзка, за която ние по-долу ще имаме още случай да говорим и която е необходимо да засегнем именно по въпроса за култивирането на революционна активност. „Икономистите“ и съвременните терористи имат един общ корен: това е именно онова *преклонение пред стихийността*, за което говорихме в предната глава като за явление общо и което ние разглеждаме сега в неговото влияние в областта на политическата дейност и политическата борба. На пръв поглед нашето твърдение може да се стори парадокс: до такава степен е голяма, както изглежда, разликата между хората, които подчертават „сивата всекидневна борба“ — и хората, които зоват към самоотвержена борба на отделните лица. Но това не е парадокс. „Икономистите“ и терористите се прекланят пред различни полюси на стихийното течение: „икономистите“ — пред стихийността на „чисто работническото движение“, терористите — пред стихийността на най-горещото възмущение на интеллигентите, които не умеят или нямат възможност да свържат революционната работа в едно цяло с работническото движение. Който е загубил вяра или който никога не е вярвал в тая възможност, за него е наистина трудно да намери друг изход за своето възмутено чувство и своята революционна енергия освен терора. По такъв начин преклонението пред стихийността в двете посочени от нас направления не е нищо друго освен *начало на осъществяване* на знаменитата програма на „Gredo“-то: работниците да си водят своята „икономическа борба срещу господарите и правителството“ (да ни прости авторът на „Gredo“-то, че изразяваме неговата мисъл с Мартинови думи! Ние мислим, че имаме право

да направим това, защото и в „Credo“-то се говори как работниците в икономическата борба „се натъкват на политическия режим“) — а интеллигентите да си водят със свои сили политическата борба, естествено, с помощта на терора! Това е напълно логичен и неизбежен извод, на който не можем да не наблягаме, *макар че ония, които почват да осъществяват тази програма, и сами не съзнават* неговата неизбежност. Политическата дейност си има своя логика, която не зависи от съзнанието на ония, които с най-добри намерения зоват или към терор, или към придаване политически характер на самата икономическа борба. С благи намерения е послан адът — и в дадения случай благите намерения не спасяват от стихийното влечение по „линията на най-малката съпротива“, по линията на *чисто буржоазната* програма на „Credo“-то. Не е случайно също и обстоятелството, че много руски либерали — и явни либерали, и с марксистическа маска — от цялата си душа съчувствуват на терора и се мъчат да поддържат подема на терористическите настроения в дадения момент.

И ето, когато се образува „революционно-социалистическата група Свобода“, която си постави за задача именно да съдействува всестранно на работническото движение, но като включи в *програмата* си терора и като се еманципира, тъй да се каже, от социалдемократията — този факт още и още веднъж потвърди забележителната прозорливост на П. Б. Акселрод, който *буквално предсказа* тия резултати на социалдемократическите колебания *още в края на 1897 г.* („По въпроса за сегашните задачи и тактика“) и нахвърли своите знаменити „Две перспективи“. Всички по-нататъшни спорове и разногласия между руските социалдемократи се съдържат вече — както растението в семето — в тия две перспективи.*

* Мартинов „си представя друга, по-реална (?) дилема“ („Социалдемократията и работническата класа“, стр. 19): „Или социалдемократията приема прякото ръководство на икономическата борба на пролетариата и с това (!) я превръща в революционна класова борба“ . . . „С това, т. е. очевидно с прякото ръководство на икономическата борба. Нека Мартинов ни посочи, где е виждано *само* чрез ръководене на професионалната борба да е превърнато едно трейдюнионистко движение в революционно класово? Не съобразява

От посоченото гледище става ясно и това, че „Раб. Дело“, като не устоя срещу стихийността на „икономизма“, не устоя също и срещу стихийността на тероризма. Много интересно е тук да се отбележи онази особена аргументация в защита на терора, с която излезе „Свобода“. Ролята на терора като средство за внушаване страх тя „съвършено отрича“ („Възраждането на революционизма“, стр. 64), но затова пък изтъква неговото „ексцитативно (възбуждащо) значение“. Това е характерно, първо, като един от стадите на разложението и упадъка на онзи традиционен (досоциалдемократически) кръг от идеи, който караше борците да държат за терора. Да се признае, че „да се уплаши“ — а следователно и дезорганизира — правителството сега с терор е невъзможно — значи всъщност да се осъди съвършено терорът като система на борба, като осветявана от програмата сфера на дейност. Второ, това е още по-характерно като образец на неразбирането на нашите насъщни задачи в работата по „възпитанието на революционната активност на масите“. „Свобода“ пропагандира терора като средство да се „възбужда“ работническото движение, да му се даде „силен тласък“. Трудно е да си представим аргументация, която по-нагледно да опровергава сама себе си! Нима, пита се, в руския живот са малко такива безобразия, та е нужно да се измислят особени, „възбуждащи“ средства? И, от друга страна, ако някой не се възбужда и е невъзбудим даже от руския произвол, не е ли очевидно, че и двубоя между правителството и шепата терористи той ще гледа, „като си човърка носа“? Там е именно работата, че работническите маси много се възбуждат от гнусотиите на руския живот, но ние не умеем да събираме, ако може така да се изразим, и да концентрираме всички ония капки и струйки на народното възбуждение, които

ли той, че за това „превръщане“ ние трябва да се заемем активно с „прякото ръководство“ на *всестранната* политическа агитация? ... „Или пък друга перспектива: социалдемократията се отстранява от ръководството на икономическата борба и с това ... си подрязва крилето“ ... „Отстранява се“, според гореприведеното мнение на „Раб. Дело“, „Искра“. Но ние видяхме, че тя върши за ръководене на икономическата борба *много повече, отколкото „Раб. Дело“*, при което тя не се ограничава с това и *не стеснява* в името на това своите политически задачи.

се изцеждат от руския живот в неизмеримо по-голямо количество, отколкото ние всички си представяме и мислим, но които именно трябва да съединим в *един* гигантски поток. Че това е изпълнима задача, доказва неопровержимо грамадният растеж на работническото движение и отбелязаната вече по-горе жадност на работниците за политическа литература. А призоваването към терор, както и призоваването да се придаде на самата икономическа борба политически характер представляват различни форми на *отбягване* от най-настоятелния дълг на руските революционери: да се организира воденето на всестранна политическа агитация. „Свобода“ иска *да замени* агитацията с терора, като си признава направо, че „щом се почне усилена, енергична агитация сред масите, неговата ексцитативна (възбуждаща) роля е изиграна“ (стр. 68 от „Възраждането на революционизма“). Тъкмо това именно показва, че и терористите, и „икономистите“ *подценяват* революционната активност на масите, въпреки явното свидетелство на пролетните събития*, при което едни се хвърлят да търсят изкуствени „възбудители“, други говорят за „конкретни искания“. И едните, и другите недостатъчно обръщат внимание върху развитието на *своята собствена активност* в политическата агитация и в организирането на политически изобличения. А *да се замени* тази работа с нещо друго не може нито сега, нито когато и да било в друго време.

д) *Работническата класа като челен борец за демокрация*

Ние видяхме, че воденето на най-широка политическа агитация, а следователно и организирането на всестранни политически изобличения е безусловно необходима и *най-настоятелно* необходима задача на нашата дейност, ако тази дейност е истински социалдемократическа. Но ние направихме този извод, изхождайки *само* от най-насыщната потребност на работническата класа

* Думата е за пролетта на 1901 г., когато се почнаха големите улични демонстрации⁶⁰ (Забележка на автора към изданието от 1907 г. Ред.).

от политическо знание и политическо възпитание. При това само такава постановка на въпроса би била твърде тясна и би игноририла общодемократическите задачи на всяка социалдемократия изобщо и на днешната руска социалдемократия по-специално. За да поясним по възможност по-конкретно това положение, ще се опитаме да подходим към въпроса откъм най-„близката“ за „икономиста“, именно откъм практическата страна. „Всички са съгласни“, че е необходимо да се развива политическото съзнание на работническата класа. Пита се, *как* да се направи това и какво е потребно, за да се направи това? Икономическата борба „натъква“ работниците само на въпросите за отношението на правителството към работническата класа и затова, *колкото и да се трудим ние* над задачата „да се придаде на самата икономическа борба политически характер“, *ние никога не ще можем* да развием политическото съзнание на работниците (до степента на социалдемократическо политическо съзнание) в рамките на тая задача, защото *самите тези рамки са тесни*. Мартиновата формула е ценна за нас съвсем не затова, че илюстрира способността на Мартинов да обърква нещата, а затова, че тя релефно изразява основната грешка на всички „икономисти“, именно убеждението, че може да се развие класовото политическо съзнание на работниците *отвътре*, тъй да се каже, от тяхната икономическа борба, т. е. като се изхожда само (или поне главно) от тази борба, като се взима за основа само (или поне главно) тази борба. Такъв възглед е коренно погрешен — и именно затова, че „икономистите“, сърдейки се на нас за полемиката ни срещу тях, не искат да помислят хубавичко за източника на разногласията, именно затова се и получава това нещо, че ние буквално не се разбираме един друг, говорим на различни езици.

Класовото политическо съзнание може да бъде донесено на работника *само отвън*, т. е. извън икономическата борба, извън сферата на отношенията между работници и господари. Областта, от която единствено може да се почерпи това знание, е областта на отношенията на *всички* класи и слоеве към държавата и правителството, областта на взаимоотношенията между *всички класи*. Ето защо на въпроса: какво да се прави,

за да се даде на работниците политическо знание?, не може да се даде само онзи отговор, с който в повечето случаи се задоволяват практиците, да не говорим за склонните към „икономизма“ практики, а именно отговорът: „да се отиде при работниците“. За да дадат на работниците политическо знание, социалдемократите трябва да отидат при всички класи на населението, трябва да разпращат отряди от своята армия по всички посоки.

Ние нарочно избираме такава недодялана формулировка, нарочно се изразяваме опростено рязко — съвсем не от желание да говорим парадокси, а за да „натъкнем“ хубавичко „икономистите“ на ония задачи, които те непросто пренебрегват, на оная разлика между трейдюнионистката и социалдемократическата политика, която те не искат да разберат. И затова ние молим читателя да не се горещи, а внимателно да ни доизслуша докрай.

Вземете най-разпространения през последните години тип на социалдемократически кръжок и се вгледайте в неговата работа. Той има „връзки с работниците“ и се задоволява с издаването на позиви, в които се бичуват фабричните злоупотреби, пристрастното поведение на правителството към капиталистите и полицейските насилия; на събранията с работниците беседата обикновено не излиза или почти не излиза въвн от границите на същите теми; рефератите и беседите по историята на революционното движение, по въпросите на вътрешната и външната политика на нашето правителство, по въпросите за икономическата еволюция на Русия и Европа и положението на едни или други класи в съвременното общество и т. н. представляват най-голяма рядкост; за системно създаване на връзки с другите класи на обществото и за разширяване на тия връзки никой дори и не помисля. Всъщност като идеал на деец в повечето случаи за членовете на такъв кръжок се рисува нещо, което много повече прилича на секретар на трейдюнион, отколкото на социалист-политически вожд. Защото секретарят на кой да е например английски трейдюнион винаги помага на работниците да водят икономическа борба, организира фабричните изобличения, разяснява несправедливостта на законите и мероприятията, които стесняват свободата на стач-

ките, свободата на поставяне наблюдателни постове (за предупреждаване на всички, че във фабриката има стачка), разяснява пристрастието на третейския съд, принадлежащ към буржоазните класи от народа, и пр. и пр. С една дума — всеки секретар на трейдюнион води и помага да се води „икономическа борба срещу господарите и правителството“. И не е достатъчно да се набляга, че *това още не е социалдемократизъм*, че идеал за социалдемократата трябва да бъде не секретарят на трейдюнион, а *народният трибун*, който умее да се откликва на всички възможни прояви на произвола и гнета, гдето и да стават те, който слой или класа и да засягат, който умее да обобщава всички прояви в една картина на полицейското насилие и капиталистическата експлоатация, който умее да се ползва от всяка дреболия, за да излага *пред всички* своите социалистически убеждения и своите демократически искания, за да разяснява *на всички* и на всеки световно-историческото значение на освободителната борба на пролетариата. Сравнете например такива дейци като Роберт Найт (известен секретар и водач на дружеството на котларите, един от най-могъщите английски трейдюниони) и Вилхелм Либкнехт — и се опитайте да приложите към тях ония противоположения, в които Мартинов нарежда своите разногласия с „Искра“. Вие ще видите — из почвам да прелиствам статията на Мартинов, — че Р. Найт много повече е „призовавал масите към известни конкретни действия“ (стр. 39), а В. Либкнехт повече се е занимавал с „революционното осветляване на целия сегашен строй или на неговите частични прояви“ (стр. 38—39); че Р. Найт е „формулирал най-близките искания на пролетариата и е посочвал средствата за тяхното осъществяване“ (стр. 41), а В. Либкнехт, като правел и това, не се отказал и „същевременно да ръководи активната дейност на разните опозиционни слоеве“, да „диктува за тях положителна програма за действие“* (стр. 41); че Р. Найт се е старал именно „да придаде по възможност на самата икономическа борба политически характер“ (стр. 42) и прекрасно умее „да поста-

* Например през Френско-пруската война Либкнехт е диктувал програмата за действие на *цялата демокрация* — а още повече са правили това Маркс и Енгелс в 1848 г.

вя на правителството конкретни искания, обещаващи известни осезателни резултати“ (стр. 43), докато Либкнехт много повече се е занимавал с „едностранни“ „изобличения“ (стр. 40); че Р. Найт придавал повече значение на „прогресивния ход на сивата всекидневна борба“ (стр. 61), а В. Либкнехт — на „пропагандата на бляскави и завършени идеи“ (стр. 61); че В. Либкнехт създавал от ръководения от него вестник именно „орган на революционната опозиция, който изобличава нашите порядки и предимно политическите порядки, доколкото те се сблъскват с интересите на най-различните слоеве на населението“ (стр. 63), доктор Р. Найт е „работил за работническото дело в тясна органическа връзка с пролетарската борба“ (стр. 63) — ако се разбира „тясната и органическа връзка“ в смисъл на онова преклонение пред стихийността, което ние по-горе изучавахме от примерите с Кричевски и Мартинов — и „е стеснявал сферата на своето въздействие“, уверен, разбира се, както и Мартинов, че той „с това е усложнявал самото въздействие“ (стр. 63). С една дума, вие ще видите, че *de facto* Мартинов признава социалдемократията до трейдюнионизма, макар че той прави това, разбира се, съвсем не защото не желае доброто на социалдемократията, а просто защото поизбърза да задълбочава Плеханов, вместо да си даде труд да разбере Плеханов.

Но да се върнем към нашето изложение. Ние казахме, че социалдемократът, ако той не е само на думи за необходимостта от всестранно развитие на политическото съзнание на пролетариата, трябва „да отиде при всичките класи на населението“. Явяват се въпросите: как да се направи това? Имаме ли сили за това? Има ли почва за такава работа сред всички други класи? Няма ли това да значи отстъпление или да доведе до отстъпление от класовото гледище? Нека се спрем на тия въпроси.

Ние трябва „да отидем във всички класи на населението“ и като теоретици, и като пропагандисти, и като агитатори, и като организатори. Че теоретическата работа на социалдемократите трябва да се насочва към изучаване на всичките особености на социалното и политическото положение на отделните класи — в това никога не се съмнява. Но в това отношение се прави твърде

я твърде малко, несъразмерно малко в сравнение с работата, насочена към изучаване особеностите на фабричния бит. В комитетите и кръжоците вие ще срещнете хора, които се задълбочават даже в специално проучване на някакво железобработвателно производство — но почти няма да намерите примери членове на организациите (принудени, както често се случва, да се отстранят по едни или други причини от практическата работа) да се занимават специално със събиране на материали по някой злободневен въпрос на нашия обществен и политически живот, който може да стане повод за социалдемократическа работа в другите слоеве на населението. Като говорим за слабата подготвеност на мнозинството от сегашните ръководители на работническото движение, не може да не споменем и за подготовката в това отношение, защото и това също е свързано с „икономическото“ разбиране на „тясната органическа връзка с пролетарската борба“. Но главното, разбира се, е *пропагандата и агитацията* във всички слоеве на народа. Тая задача на западноевропейския социалдемократ се облекчава от народните събрания и събори, на които идва *всеки* желаещ — облекчава я парламентът, в който той говори пред депутати от *всички* класи. У нас няма нито парламент, нито свобода да се правят събрания — но ние при все това умеем да устройваме събрания с работниците, които искат да чуят *социалдемократа*. Ние трябва да умеем също тъй да устройваме събрания с представители на всички възможни класи от населението, които искат да чуят *демократа*. Защото не е социалдемократ онзи, който забравя на дело, че „комунистите поддържат всяко революционно движение“⁶¹, че ние поради това сме длъжни *пред целия народ* да излагаме и подчертаваме *общодемократическите задачи*, като не скриваме нито за минута своите социалистически убеждения. Не е социалдемократ онзи, който на дело забравя за своя дълг да бъде *първ между всички* в поставянето, заострянето и разрешаването на *всеки* общодемократически въпрос.

„С това решително всички са съгласни!“ — прекъсва ни нетърпеливият читател — и новата инструкция на редакцията на „Раб. Дело“, приета на последния съюзен конгрес, направо казва: „Като поводи за политическа агитация и пропаганда трябва да служат всички

явления и събития на обществения и политическия живот, които засягат пролетариата било пряко като отделна класа, било като *авангард на всички революционни сили в борбата за свобода* („Два съезда“, стр. 17, курсивът е наш). Да, това са много верни и много хубави думи и ние бихме били напълно доволни, ако „Раб. Дело“ ги разбираше, ако то не говореше наред с тия думи нещо такова, което отива в разрез с тях. Не е достатъчно, разбира се, да се наречем „авангард“, член отряд — трябва и да действваме така, че всички останали отряди да виждат и да са принудени да признаят, че ние вървим пред всички. И ние питаме читателя: нима представителите на другите „отряди“ са такива глупаци, че да повярват само от думите ни, че ние сме „авангард“? Представете си конкретно такава картина. В „отряда“ на руските образовани радикали или на либералните конституционалисти се появява социалдемократът и казва: ние сме авангардът; „пред нас сега стои задачата как да се придаде по възможност на самата икономическа борба политически характер“. Всеки що-годе умен радикал или конституционалист (а сред руските радикали и конституционалисти има много умни хора) само ще се позасмее, като чуе такава реч, и ще каже (на ума си, разбира се, защото в повечето случаи те са опитни дипломати): „ама че простицък е този „авангард“! Не разбира дори, че това е наша задача, задача на челните представители на буржоазната демокрация — да се придаде на самата икономическа борба политически характер. Нали и ние, както и всички западноевропейски буржоа, искаме да привлечем работниците в политиката, само че именно в *трейдюнионистката, а не в социалдемократическата политика*. Трейдюнионистката политика на работническата класа е именно *буржоазна политика* на работническата класа. А формулировката от страна на тоя „авангард“ на неговата задача е именно формулировка на *трейдюнионистката политика*! Затова нека дори се наричат колкото си искат социалдемократи. Аз пък не съм дете да отдавам значение на етикетчетата! Само да не се поддават на тия проклети ортодоксални догматици, само да оставят „свобода на критиката“ за ония, които несъзнателно дърпат социалдемократията към *трейдюнионисткото русло!*“

И леката иронична усмивка на нашия конституционалист ще се превърне в хомерически смях, когато разбере, че социалдемократите, които говорят за авангарда на социалдемократията, в днешното време на почти пълно господство на стихийността в нашето движение най-много на света се боят от „намалението на стихийния елемент“, боят се „да намалят значението на прогресивния ход на сивата всекидневна борба в сравнение с пропагандата на бляскави и завършени идеи“ и пр. и пр.! „Челен“ отряд, който се бои да не би съзнателността да надмине стихийността, който се бои да издигне един смел „план“, който би наложил всеобщо признание и от тия, които не мислят еднакво с него! Дали пък те не смесват думата авангард с думата ариергард?

Замислете се наистина над следното разсъждение на Мартинов. Той казва на стр. 40, че изобличителната тактика на „Искра“ е едностранчива, че „колкото и да сеем недоверие и омраза към правителството, ние няма да постигнем целта си, ако не сполучим да развием достатъчно активна обществена енергия за неговото събаряне“. Това е, в скоби казано, познатата ни вече грижа за повишаване активността на масите при стремеж да се понижи собствената ни активност. Но работата сега не е в това. Мартинов говори тук следователно за *революционната* енергия („за събаряне“). И до какъв извод идва той? Тъй като в обикновено време различните обществени слоеве неизбежно вървят разпокъсано, то „предвид на това е ясно, че ние, социалдемократите, не можем едновременно да ръководим активната дейност на различните опозиционни слоеве, не можем да диктуваме за тях положителна програма на действие, не можем да им сочим по какви начини те трябва ден след ден да се борят за своите интереси... Либералните слоеве и сами ще се погрижат за онази активна борба за своите най-близки интереси, която ще ги сблъска лице срещу лице с нашия политически режим“ (стр. 41). По такъв начин, като почна да говори за революционната енергия, за активната борба за събаряне на самодържавието, Мартинов тутакси се отклони към професионалната енергия, към активната борба за най-близките интереси! От само себе си се разбира, че ние не можем да ръководим борбата на студентите,

либералите и пр. за техните „най-близки интереси“, но нали не за това ни беше думата, многоуважаеми „икономисте“! Думата беше за възможното и необходимо участие на различните обществени слоеве в събарянето на самодържавието, а тази „активна дейност на различните опозиционни слоеве“ ние не само че *можем*, но и непременно трябва да я ръководим, ако искаме да бъдем „авангард“. За „сблъскването на нашите студенти, на нашите либерали и пр. лице срещу лице с нашия политически режим“ ще се погрижат не само те самите — за това ще се погрижи преди всичко и най-вече самата полиция и самите чиновници на самодържавното правителство. Но „ние“, ако искаме да бъдем прогресивни демократи, трябва да се погрижим *да натъкваме* хората, които са недоволни всъщност само от университетските или само от земските и др. т. порядки, на мисълта за негодността на целия политически ред. *Ние* трябва да се нагърбим със задачата да организираме такава всестранна политическа борба под ръководството на *нашата* партия, че всички възможни опозиционни слоеве да могат да оказват и действително да почнат да оказват според силите си помощ на тая борба и на тая партия. *Ние* трябва да подготвяме от практиците-социалдемократи такива политически водачи, които да умеят да ръководят всички прояви на тая всестранна борба, които да умеят в нужния момент „да продиктуват положителна програма за действие“ и на вълнуващите се студенти, и на недоволните земци, и на възмутените сектанти, и на обидените народни учители и пр. и пр. Затова *съвършено невярно* е твърдението на Мартинов, че „по отношение на тях ние можем да излизаме *само в отрицателната* роля на изобличители на порядките. Ние можем *само* да разсейваме техните надежди в различните правителствени комисии“ (курсивът е наш). Като говори така, Мартинов с това само показва, че той *абсолютно нищо не разбира* от въпроса за истинската роля на революционния „авангард“. И ако читателят вземе това предвид, ще му стане ясен *истинският смисъл* на следните заключителни думи на Мартинов: „„Искра“ е орган на революционната опозиция, който изобличава нашите порядки и предимно политическите порядки, доколкото те се сблъскват с интересите на най-различните слоеве на населението. А

ние работим и ще работим за работническото дело в тясна органическа връзка с пролетарската борба. Стеснявайки сферата на своето въздействие, ние с това усложняваме самото въздействие“ (стр. 63). Истинският смисъл на този извод е такъв: „Искра“ иска да издига трейдюнионистката политика на работническата класа (с която по недоразумение, поради неподготвеност или по убеждение се ограничават у нас тъй често практиците) до социалдемократическата политика. А „Раб. Дело“ иска да принизява социалдемократическата политика до трейдюнионистката. И при това то още уверява всички и всеки, че това били „напълно съвместими позиции в общото дело“ (стр. 63). O, sancta simplicitas!*

Да отидем по-нататък. Имаме ли ние сили, за да насочим своята пропаганда и агитация към всички класи на населението? Разбира се, да. Нашите „икономисти“, които обикновено са склонни да отричат това, изпускат изпредвид онази гигантска крачка напред, която нашето движение направи от 1894 (приблизително) до 1901 година. Като истински „опашкари“ те живеят често с представите за един отдавна минал период от началото на движението. Тогава ние наистина имахме поразително малко сили, тогава беше естествена и законна решителността да се впуснем всецяло в работа сред работниците и сурово да осъждаме всякакви отклонения от нея, тогава цялата задача се състоеше в това, да се затвърдим в работническата класа. Сега в движението е въввлечена гигантска маса сили, при нас идват всички най-добри представители на младото поколение от образованите класи, навсякъде и навред по цялата провинция са принудени да стоят хора, които вече са вземали или желаят да вземат участие в движението, хора, които тежнеят към социалдемократията (докато в 1894 г. на пръсти можеше да се изброят руските социалдемократи). Един от основните политически и организационни недостатъци на нашето движение е, че ние не умеем да обхванем всички тия сили, да дадем на всички подходяща работа (по-подробно ще говорим за това в следващата глава). Грамадното мнозинство от тези сили е свършено лишено от възможност „да отиде при работниците“, така че и дума не може да става

* — O, свещена простота! *Ред.*

за опасност от отвличане на силите от нашата основна работа. А за да се дадат на работниците истински, всестранни и живи политически знания, необходимо е да имаме „свои хора“, социалдемократи, навсякъде, във всички обществени слоеве, на всички позиции, които дават възможност да се знаят вътрешните пружини на нашия държавен механизъм. И необходими са такива хора не само в пропагандно и агитационно отношение, но още повече в организационно отношение.

Има ли почва за дейност сред всички класи на населението? Който не вижда това, той пак изостава със своята съзнателност от стихийния подем на масите. Работническото движение предизвикваше и продължава да предизвиква недоволство в едни, надежди за поддръжане на опозицията в други, съзнание за невъзможността на самодържавието и неизбежността на неговия крах в трети. Ние бихме били само на думи „политици“ и социалдемократи (както много и много често бива в действителност), ако не съзнаваме своята задача да използваме всички възможни прояви на недоволство, да съберем и подложим на обработка всички зрънца дори на зарсдишен протест. Не говорим вече за това, че цялата многомилионна маса на трудещото се селячество, на кустарите, на дребните занаятчии и пр. винаги жадно биха се вслушвали в проповедта на един шо-годе умел социалдемократ. Но нима може да се посочи поне една класа от населението, в която да няма хора, групи и кръгове, недоволни от безправието и произвола, а затова и достъпни за проповедта на социалдемократа като изразител на най-наболелите общодемократически нужди? А който иска конкретно да си представи тази политическа агитация на социалдемократа сред *всички* класи и слоеве на населението, ние ще му посочим *политическите изобличения* в широкия смисъл на тази дума като главно (но. разбира се, не единствено) средство на тази агитация.

„Ние трябва — писах аз в статията „С какво да се почне?“ („Искра“, брой 4 от май 1901 г.), за която ще имаме случай по-долу да беседваме подробно — да пробудим във всички шо-годе съзнателни слоеве на народа страст към *политически* изобличения. Не трябва да се смущаваме от това, че сега политически изобличителните гласове са тъй слаби, редки и плахи. Причина-

та за това съвсем не е всеобщото примирение с полицейския произвол. Причината е тази, че хората, които са способни и готови да изобличават, нямат трибуна, от която биха могли да говорят — нямат аудитория, която страстно да слуша и ободрява ораторите, — че те не виждат никъде в народа такава сила, към която би си струвало трудът да се обръщат с жалба против „всемогъщото“ руско правителство. Ние сега сме в състояние и сме длъжни да създадем трибуна за всенародно изобличаване на царското правителство; такава трибуна трябва да бъде социалдемократическият вестник.“*

Именно такава идеална аудитория за политически изобличения е работническата класа, на която всестранното и живо политическо знание е нужно преди всичко и повече от всичко; която е най-способна да претворява това знание в активна борба, макар тя и да не обещава никакви „осезателни резултати“. А трибуна за *всенародни* изобличения може да бъде само общоруският вестник. „Без политически орган е немислимо в сегашна Европа движение, което заслужава названието политическо“, а Русия в това отношение несъмнено принадлежи също към сегашна Европа. Печатът отдавна е станал у нас сила — иначе правителството не би харчило десетки хиляди рубли да го подкупва и да субсидира разни катковци и мещерскиевци. И не е новост в самодържавна Русия нелегалният печат да троши цензурните прегради и да *заставя* легалните и консервативните органи открито да говорят за него. Така беше и в 70-те, и дори в 50-те години. А колко пъти по-широки и по-дълбоки са сега ония народни слоеве, които са готови да четат нелегалния печат и да се учат от него „как да живеят и как да умрат“, по израза на един работник в писмото му до „Искра“ (бр. 7)⁶². Политическите изобличения са именно такава обявяване война на *правителството*, както икономическите изобличения обявяват война на фабриканта. И това обявяване на война има толкова по-голямо нравствено значение, колкото по-широка и по-силна е тази изобличителна кампания, колкото по-многочислена и решителна е онази обществена *класа*, която *обявява война, за да почне*

* Вж Съч. Т. 5, с. 10.

война. Политическите изобличения са поради това сами по себе си вече едно от могъщите средства за *разлагане* на враждебния строй, средства за откъсване от врага на неговите случайни или временни съюзници, средства да се посее вражда и недоверие между постоянните участници в самодържавната власт.

Авангард на революционните сили ще съумее да стане в наше време само онази партия, която ще *организира* действително *всенародни* изобличения. А тази дума: „всенародни“, има твърде голямо съдържание. Грамадното мнозинство на изобличителите от неработническата класа (а за да станем авангард, трябва именно да привлечем други класи) са трезви политици и хладнокръвни делови хора. Те прекрасно знаят колко небезопасно е да се „оплачеш“ даже от низшия чиновник, а камо ли от „всемогъщото“ руско правителство. И те ще се обърнат *към нас* с жалба едва тогава, когато видят, че тая жалба е действително способна да окаже действие, че ние сме *политическа сила*. За да станем такава сила в очите на страничните лица, трябва много и упорито да работим над *издигането* на нашата съзнателност, инициативност и енергия; за това не е достатъчно да закачим етикета „авангард“ върху теорията и практиката на ариергарда.

Но ако трябва да се нагърбим с организирането на действително *всенародни* изобличения против правителството, то в какво ще се изрази тогава класовият характер на нашето движение? — ще запита и вече ни запитва усърдният пряко разума си поклонник на „тясната органическа връзка с пролетарската борба“. — Та именно в това, че тези *всенародни* изобличения организираме ние, социалдемократите; — в това, че осветлението на всички повдигнати от агитацията въпроси ще се дава в неотклонно социалдемократически дух без всякакви отстъпки на умишлените и неумишлени изопачения на марксизма; — в това, че тая всестранна политическа агитация ще я води партията, която съединява в едно неразривно цяло и натиска срещу правителството от името на целия народ, и революционното възпитание на пролетариата наред със запазването на неговата политическа самостоятелност, и ръководството на икономическата борба на работническата класа, използването на ония стихийни нейни сблъсквания с експлоа-

таторите, които повдигат и привличат в нашия лагер нови и нови слоеве от пролетариата!

Но една от най-характерните черти на „икономизма“ е именно неразбирането на тази връзка — нещо повече: това съвпадение на най-насъщната нужда на пролетариата (всестранното политическо възпитание чрез политическа агитация и политически изобличения) с нуждата на общодемократическото движение. Неразбирането се изразява не само в „мартиновски“ фрази, но също и в тъждествените по смисъл с тях позовавания на класово уж гледище. Ето напр. как се изразяват за това авторите на „икономическото“ писмо в бр. 12 на „Искра“.* „Същият основен недостатък на „Искра“ (надценяване на идеологията) е причина за нейната непоследователност по въпросите за отношението на социалдемократията към различните обществени класи и направления. Като е решила чрез теоретически пресмятания...“ (а не чрез „нарастването на партийните задачи, растящи наред с партията...“) „задачата за незабавното минаване към борба против абсолютизма и чувствувайки вероятно цялата трудност на тая задача за работниците при сегашното положение на работите...“ (и не само чувствувайки, но и прекрасно знаейки, че на работниците тая задача се вижда по-малко трудна, отколкото на грижещите се за малките деца „икономически“ интелегенти, защото работниците са готови да се бият дори за искания, които не обещават, по езика на незабравимия Мартинов, никакви „осезателни резултати“) ... „но като няма търпение да чака по-нататъшното натрупване на сили от тях за тази борба, „Искра“ почва да търси съюзници в редовете на либералите и интелигенцията“...

Да, да, ние наистина сме загубили вече всяко „търпение“ „да чакаме“ онова блажено време, обещано ни много отдавна вече от всевъзможните „примирители“, когато нашите „икономисти“ ще престанат да стоварват

* Липсата на място не ни позволи в „Искра“ да отговорим с пълна подробност на това крайно характерно за „икономистите“ писмо. Ние се зарадвахме много на неговата поява, защото приказките за неиздържаност на класовото гледище в „Искра“ идваха до нас вече отдавна и от най-различни страни и ние търсехме само удобния случай или оформеното изразяване на това общоразпространено обвинение, за да му отговорим. А ние сме привикнали да отговаряме на нападенията не със защита, а с контранападение.

своята изостаналост върху работниците, да оправдават своя недостиг на енергия с някакъв недостиг на сили у работниците. Ние ще попитаме нашите „икономисти“: в какво трябва да се състои „натрупването на сили от работниците за тази борба“? Не е ли очевидно, че то трябва да се състои в политическото възпитание на работниците, в изобличаването пред тях на *всички* страни на нашето гнусно самодържавие? И не е ли ясно, че *гъкмо за тази работа* ни са нужни „съюзници в редовете на либералите и интелигенцията“, готови да делят с нас работата по изобличаването на политическия поход срещу земците, учителите, статистиците, студентите и пр.? Нима наистина е толкова трудно да се разбере тази удивително „хитра механика“? Нима П. Б. Акселрод не ви повтаря още от 1897 година: „Задачатъ да придобият руските социалдемократи привърженици и преки или косвени съюзници сред непролетарските класи се решава преди всичко и главно от характера на пропагандистката дейност в средата на самия пролетариат“?⁶³ А мартиновци и другите „икономисти“ при все това продължават да си представят работата така, че работниците *отначало* трябва чрез „икономическа борба с господарите и правителството“ да си натрупат сили (за трейдюнионистка политика), а *после* вече „да минат“ — види се, от трейдюнионисткото „култивиране на активност“ към социалдемократическата активност!

„... В своите търсения — продължават „икономистите“ — „Искра“ често се отклонява от класовото гледище, като замазва класовите противоречия и изтъква на преден план общността на недоволството от правителството, макар че причините и степента на това недоволство сред „съюзниците“ са доста различни. Такива са напр. отношенията на „Искра“ към „земството“... „Искра“ уж „обещава на незадоволените от правителствените подаяния дворяни помощта на работническата класа, без да продума при това нито дума за класовите различия между тия слоеве от населението“. Ако читателят се обърне към статиите „Самодържавието и земството“ (бр. 2 и 4 на „Искра“)⁶⁴, за които *навярно* говорят авторите на писмото, той ще види, че тия статии* са посветени на отношението на *правителство-*

* А между тия статии (бр. 3 на „Искра“) бе поместена статия

то към „меката агитация на съсловно-бюрократическото земство“, към „самодейността даже на имотните класи“. В статията се казва, че работникът не бива да гледа равнодушно на борбата на правителството против земството, и да се призовават земците да изоставят меките речи и да кажат твърда и остра дума, когато пред правителството се изправи в целия си ръст революционната социалдемокрация. С какво не са съглани тук авторите на писмото? — не е известно. Мислят ли те, че работникът „не ще разбере“ думите: „имотни класи“ и „съсловно-бюрократическо земство“? — че *подтиква-нето* на земците да минат от меки на остри думи е „надценяване на идеологията“? Въобразяват ли си те, че работниците ще могат „да натрупат в себе си сили“ за борба с абсолютизма, ако не познават отношението на абсолютизма и към земството? Всичко това пак остава неизвестно. Ясно е само едно: че авторите много смътно си представят политическите задачи на социалдемократията. Още по-ясно е това от фразата им: „Също такава“ (т. е. също „затъмняващо класовите антагонизми“) „е отношението на „Искра“ и към студентското движение“. Вместо да зовем работниците чрез публична демонстрация да заявят, че истинско огнище на насилие, безчинство и разюзданост не е студентството, а руското правителство (бр. 2 на „Искра“*) — трябвало е навярно да поместим едно разсъждение в духа на „Раб. Мисль“! И подобни мисли се изказват от социалдемократи през есента на 1901 година, след февруарските и мартенските събития, в навечерието на нов студентски подем, който показва, че и в тази област „стихийността“ на протеста срещу самодържавието *изпреварва* съзнателното ръководство на движението от страна на социалдемократията. Стихийният стремеж на работниците да се застъпят за пребиваните от полицията и казаците студенти изпреварва съзнателната дейност на социалдемократическата организация!

„Между това, в другите статии — продължават авторите на писмото — „Искра“ рязко осъжда всички компромиси и излиза например в защита на нетърпимото поведение на гедистите.“ Ние съветваме хората,

специално върху класовите антагонизми в нашето село (Вж Съч. Т. 4, с. 433—441).

* Вж Съч. Т. 4. с. 427—432.

които тъй самоуверено и тъй лекомислено заявяват обикновено във връзка с разногласията сред съвременните социалдемократи, че уж тия разногласия са несъществени и не оправдават разцепването — да се позамислят хубавичко над тия думи. Възможна ли е успешна работа в една организация на хора, които казват, че ние сме направили още поразително малко за изясняване враждебността на самодържавието към най-различните класи, за запознаване на работниците с опозицията на най-различните слоеве опрямо самодържавието — и на хора, които виждат в тази работа „компромис“, очевидно компромис с теорията за „икономическата борба против господарите и против правителството“?

Ние говорехме за необходимостта да се внесе класовата борба в село във връзка с четиридесетгодишнината от освобождението на селяните (бр. 3*) и за непримиримостта между самоуправлението и самодържавието по повод тайния доклад на Вите (бр. 4); ние нападахме крепостничеството на земевладелците и служещото им правителство по повод новия закон (бр. 8**) и приветствахме нелегалния земски конгрес, като насърчавахме земците да минат от унизителните молби към борбата (бр. 8***), — ние насърчавахме студентите, които почваха да разбират необходимостта от политическа борба и да преминават към такава (бр. 3), и в същото време бичувахме „дивото неразбиране“, което проявиха привържениците на „чисто студентско“ движение, като призовавахме студентите да не участвуват в уличните демонстрации (бр. 3, във връзка с апела на Изпълнителния комитет на московското студентство от 25 февруари); — ние разобличавахме „безсмислените мечтания“ и „лъжливото лицемерие“ на либералните лукавци от вестник „Россия“⁶⁵ (бр. 5) и в същото време отбелязвахме беса на правителствените мъчилища, които „се разправяха зверски с мирни литератори, със стари професори и учени, с известни либерални земци“ (бр. 5: „Полицейската хайка срещу литературата“)⁶⁶; ние разбулвахме истинското значение на програмата „за държавни грижи за подобрене бита на работниците“, и приветст-

* Вж Съч. Т. 4, с. 433—441.

** Съч. Т. 5, с. 88—94.

*** Пак там, с. 95—96.

вухаме „ценното признание“, че „по-добре е чрез преобразования от горе да изпреварим искането им от долу, отколкото да дочакваме това искане“ (бр. 6*); — ние насърчавахме статистиците-протестанти (бр. 7) и порицавахме статистиците-стачкоизменници (бр. 9)⁶⁷. Който вижда в тази тактика затъмняване класовото съзнание на пролетариата и *компромис с либерализма* — той с това разкрива своето пълно неразбиране истинското значение на програмата на „Credo“-то и *de facto провежда именно тази програма*, колкото и да се отрича от нея! Защото с това той мъкне социалдемократията към „икономическата борба против господарите и против правителството“ и *пасува пред либерализма*, като се отказва от задачата да се намесва активно във всеки „либерален“ въпрос и да определя *своето*, социалдемократическо, отношение към този въпрос.

е) Пак за „клеветниците“, пак за „мистификаторите“

Тия любезни думи принадлежат, както си спомня читателят на „Раб. Дело“, което по такъв начин отговаря на нашето обвинение в „косвено подготвяне почвата за превръщане на работническото движение в оръдие на буржоазната демокрация“. В своята душевна просгота „Раб. Дело“ реши, че това обвинение не е нищо друго освен полемическа нападка: решили значи тия зли догматици да ни наговорят всевъзможни неприятности, а кое може да бъде по-неприятно от това, да бъдеш оръдие на буржоазната демокрация? И ето, печата се с черни букви „опровержение“: „неукрасена с нищо клевета“ („Два съезда“, стр. 30), „мистификация“ (стр. 31), „маскарад“ (стр. 33). Подобно на Юпитер „Раб. Дело“ (макар че то малко прилича на Юпитер) се сърди именно защото е неправо, като със своите прибързани ругатни доказва своята неспособност да вникне в кода на мисълта на своите противници. А трябва само малко да се помисли, за да се разбере защо *всяко* преклонение пред стихийността на масовото движение, *всяко* принижаване на социалдемократическата политика до трейдюнионистка е именно подготвяне почва-

* Вж Съч. Т. 5, с. 80—81.

та за превръщане на работническото движение в оръдие на буржоазната демокрация. Стихийното работническо движение само по себе си е способно да създава (и неизбежно създава) само трейдюнионизъм, а трейдюнионистката политика на работническата класа е именно буржоазна политика на работническата класа. Участието на работническата класа в политическата борба и дори в политическата революция ни най-малко още не прави неговата политика социалдемократическа политика. Ще се реши ли „Рабочее Дело“ да отрече това? Не ще ли се реши то най-после да изложи пред всички, направо и без заобикалки, своето разбиране за наболелите въпроси на международната и руската социалдемократия? — О, не, то никога не ще се реши на подобно нещо, защото твърдо се придържа към онзи похват, който може да се нарече „прави се на незнѝещ“. Аз не съм аз, конят не е мой, аз не съм файтонджия. Ние не сме „икономисти“. „Рабочая Мысль“ не проповядва „икономизъм“, в Русия няма изобщо „икономизъм“. Това е забележително ловък и „политичен“ похват, който има само това малко неудобство, че органите, които го практикуват, е прието да ги наричат с прякора „какво обичате?“.

На „Раб. Дело“ се струва, че изобщо буржоазната демокрация в Русия е „фантом“ („Два съезда, стр. 32)*. Щастливи хора! Подобно на камилската птица крият си те главата под крилото и си въобразяват, че от това изчезва всичко окръжаващо. Редицата либерални публицисти, които всеки месец оповестяват на всички за своето тържество по повод разпадането и дори изчезването на марксизма; редицата либерални вестници („С.—Петербургские Ведомости“⁶⁸, „Русские Ведомости“⁶⁹ и мн. др.), поощряващи ония либерали, които носят на работниците брѝтановско разбиране на класо-

* Тук се сочат също „конкретните руски условия, които фатално тласкат работническото движение към революционен път“. Не искат хората да разберат, че революционният път на работническото движение може да бъде и несоциалдемократически път! Та нали цялата западноевропейска буржоазия при абсолютизма „тласкаше“, съзнателно тласкаше работниците към революционен път. А ние, социалдемократите, не можем да се задоволим с това. И ако ние по какъвто и да е начин омаловажаваме социалдемократическата политика до стихийна трейдюнионистка политика, то ние тъкмо с това и наливаме вода във воденницата на буржоазната демокрация.

лата борба⁷⁰ и трейдюнионистко разбиране на политиката; — плеядата критици на марксизма, чиито истински тенденции тъй добре разкри „Gredo“-то и чиито литературни стоки единствено само се разпространяват свободно и необезпокоявани по Русия; — оживлението на революционните неосоциалдемократически направления особено след февруарските и мартенските събития; — всичко това се оказва фантом! Всичко това няма абсолютно никакво отношение към буржоазната демокрация!

„Раб. Дело“, както и авторите на „икономическото“ писмо в брой 12 на „Искра“ би трябвало „да се позамислят над въпроса, защо именно пролетните събития предизвикаха такова оживление на революционните неосоциалдемократически направления, вместо да предизвикат засилване авторитета и престижа на социалдемократията?“ — Затуй, защото ние се оказахме не на висотата на тази задача, активността на работническите маси се оказа по-висока от нашата активност, у нас не се намериха налице достатъчно подготвени революционни ръководители и организатори, които да познават отлично настроението във всички опозиционни слоеве и да умеят да застанат начело на движението, да превърнат стихийната демонстрация в политическа, да разширят нейния политически характер и т. н. При такива условия от нашата изостаналост неизбежно ще се ползват по-подвижните, по-енергичните революционери-неосоциалдемократи, и работниците, колкото и самоотвержено и енергично да се бият с полицията и войската, колкото и революционно да се държат, ще се окажат само сила, която поддържа тия революционери, ще се окажат ариергард на буржоазната демокрация, а не социалдемократически авангард. Вземете германската социалдемократия, от която нашите „икономисти“ искат да вземат само слабите ѝ страни. Защо нито едно политическо събитие в Германия не минава, без да повлияе за все по-голямото и по-голямо засилване авторитета и престижа на социалдемократията? Затуй, защото социалдемократията винаги се оказва пред всички в най-революционната оценка на това събитие, в защита на всеки протест против произвола. Тя не се приспива в разсъждения, че икономическата борба ще натъкне работниците на въпроса за тяхното безправие и

че конкретните условия фатално гласкат работническото движение към революционен път. Тя се намесва във всички области и всички въпроси на обществения и политическия живот и във въпроса, защо Вилхелм не е утвърдил градския кмет, буржоазен прогресист (нашите „икономисти“ още не са успели да просветят немците, че това е всъщност компромис с либерализма!), и във въпроса за издаването на закон против „безнравствените“ съчинения и картини, и във въпроса за правителственото влияние върху избора на професорите и пр. и пр. Навсякъде те се оказват първи, възбуждайки политическо недоволство във всички класи, разбутвайки сънливите, подтиквайки изостаналите, давайки всестранинен материал за развитие на политическото съзнание и политическата активност на пролетариата. И в резултат се получава това, че към прогресивния политически борец се проникват с уважение дори съзнателните врагове на социализма и нерядко някой важен документ не само от буржоазните, но дори и от бюрократическите и дворцови сфери по някакво чудо попада в редакцията на „Vorwärts“.

Ето къде лежи разгадката на онова привидно „противоречие“, което до такава степен надминава мярката на разбирането на „Раб. Дело“, че то само вдига ръце към небето и се провиква: „маскарад!“. Представете си наистина: ние, „Раб. Дело“, поставяме *в основата масовото работническо движение* (и печатаме това с черни букви!), ние предпазваме всички и всеки от намаляване значението на стихийния елемент, ние искаме да придадем на самата, *на самата, на самата* икономическа борба политически характер, ние искаме да останем в тясна и органическа връзка с пролетарската борба! А на нас ни казват, че сме подготвяли почвата за превръщане на работническото движение в оръдие на буржоазната демокрация. И кой казва това? Хората, които влизат в „компромис“ с либерализма, като се намесват във всеки „либерален“ въпрос (какво неразбиране на „органическата връзка с пролетарската борба“!), като обръщат толкова много внимание и на студентите, и дори (о, ужас!) на земците! Хората, които изобщо искат да отделят по-голям (в сравнение с „икономистите“) процент от своите сили за дейност сред непролетарските класи от населението! Това ли не е „маскарад“??

Горкото „Раб. Дело“! Ще се добере ли то някога до разгадаването на тази хитра механика?

IV

Кустарничеството на икономистите и организацията на революционерите

Разгледаните от нас по-горе твърдения на „Раб. Дело“, че икономическата борба е най-широко приложимото средство за политическа агитация, че нашата задача сега е да придадем на самата икономическа борба политически характер и др. т., изразяват от себе си тясно разбиране не само на нашите политически, но и на нашите *организационни* задачи. За „икономическата борба с господарите и правителството“ съвсем не е нужна — а затова и не може да се изгради в такава борба — една общоруска централизирана организация, обединяваща в един общ натиск всички възможни прояви на политическата опозиция, на протест и възмущение, организация, която се състои от революционери по професия и е ръководена от истински политически вождове на целия народ. Това е и понятно. Характерът на организацията на всяко учреждение се определя естествено и неизбежно от съдържанието на дейността на това учреждение. Затова „Раб. Дело“ с разгледаните по-горе свои твърдения освещава и узаконява не само ограничеността на политическата дейност, но и ограничеността на организационната работа. И в този случай, както и винаги, то е орган, чиято съзнателност пасува пред стихийността. А между това преклонението пред стихийно създаващите се форми на организацията, липсата на съзнание за теснотата и примитивността на нашата организационна работа, за това, какви „кустари“ сме още ние в тази важна област — липсата на това съзнание, казвам, представлява от себе си истинска болест на нашето движение. Това не е болест на упадък, а болест на растежа, разбира се. Но именно сега, когато вълната на стихийното възмущение, може да се каже, ни залива като ръководители и организатори на движението, е особено необходима най-непримирима

борба против всяка защита на изостаналостта, против всяко узаконяване на теснотата в тази работа, особено необходимо е да се пробуди у всеки, който участва в практическата работа или едва се готви да се залови за нея, недоволство от господстващото у нас *кустарничество* и непреклонна решителност да се избавим от него.

а) Що е кустарничество?

Нека се опитаме да отговорим на този въпрос с една малка картинка за дейността на типичния социалдемократически кръжок от 1894—1901 година. Ние вече посочихме масовото увлечение на учащата се младеж по марксизма през този период. Това увлечение се отнасяше, разбира се, не само и даже не толкова до марксизма като теория, а като отговор на въпроса: „какво да се прави?“, като призив да се тръгне в поход срещу врага. И новите бойни тръгваха в поход с удивително първобитно снаряжение и подготовка. В маса случаи нямаше даже почти никакво снаряжение и абсолютно никаква подготовка. Тръгваха на война като мъжиши от ралото, само с една тояга в ръка. Студентски кръжок без никаква връзка със старите дейци на движението, без никаква връзка с кръжоците в другите местности или даже в другите части на града (или в другите учебни заведения), без никакво организиране отделните части на революционната работа, без никакъв системен план на дейност за шо-годе значителен период завързва връзки с работниците и се заема за работа. Кръжокът разгъва постепенно все по-широка и по-широка пропаганда и агитация, привлича с факта на своята дейност съчувствието на доста широки слоеве работници, съчувствието на известна част от образованото общество, което доставя пари и дава на разположение на „комитета“ нови и нови групи младежи. Расте обаянието от комитета (или съюза за борба), расте размахът на неговата дейност и той разширява тази дейност напълно стихийно: същите хора, които преди година или няколко месеца са говорили в студентските кръжоци и са решавали въпроса: „накъде да се върви?“, които са завързвали и поддържали отношения с работниците, приготвяли и пръскали позиви, завързват връзки с дру-

гите групи революционери, снабдяват се с литература, заемат се с издаване на местен вестник, почват да говорят за устройване на демонстрация, минават най-после към открити военни действия (при което тези открити военни действия могат да бъдат според обстоятелствата и първият агитационен позив, и първият брой на вестника, и първата демонстрация). И обикновено още първото начало на тия действия влече със себе си незабавно пълен провал. Незабавно и пълен именно затова, защото тия военни действия са били не резултат на системен, предварително обмислен и постепенно подготвен план за дълга и упорита борба, а просто стихийен растеж на традиционно водената кръжоковска работа; защото полицията естествено почти винаги е познавала всички главни дейци на местното движение, които са се „препоръчвали“ още от студентската скамейка, и само е чакала най-удобния за нея момент за хайката, като нарочно е давала на кръжока възможност да се разрасте и разгъне, за да има осезателен *Cogrus delicti**, и нарочно е оставяла винаги по няколко известни на нея лица „за разплод“ (както гласи техническият израз, употребяван, доколкото ми е известно, и от нашите събрата, и от жандармите). Такава война не може да не се сравни с похода на селски чети, въоръжени с тояги, срещу една съвременна войска. И трябва само да се учудваме на жизнеността на движението, което се ширеше, растеше и удържаше победи, въпреки че сражаващите се нямаха никаква подготовка. Наистина от историческо гледище примитивността на снаряжението беше не само неизбежна в началото, но *даже и законна*, като едно от условията за широко привличане на ратници. Но щом почнаха сериозни военни действия (а те почнаха всъщност още от летните стачки през 1896 г.) — недостатъците на нашата военна организация започнаха все по-силно и по-силно да се чувствуват. След като се смути на първо време и след като направи редица грешки (като позива към обществото с описание на злодействата на социалистите или интернирането на работниците от столиците в индустриалните центрове на провинцията), правителството скоро се приспособи към новите условия на борбата и съумя да постави на съответните места свои отряди от

* — състав на престъплението. *Ред.*

провокатори, шпиони и жандарми, въоръжени с всички усъвършенствувания. Погромите започнаха да се повтарят тъй често, да обхващат такава маса лица, да очистват до такава степен местните кръжоци, че работническата класа буквално загубваше всичките си ръководители, движението добиваше невероятно скокообразен характер и абсолютно никаква приемственост и връзка в работата не можеше да се установи. Поразителната разпокъсаност на местните дейци, случайният състав на кръжоците, неподготвеността и тесният кръгзор в областта на теоретическите, политическите и организационните въпроси бяха неизбежен резултат на описаните условия. Работата дойде дотам, че в някои места работниците поради недостатъчната ни издръжливост и конспиративност се проникват с недоверие към интелигенцията и странят от нея: интелигентите, казват те, твърде необмислено водят до провали!

Че това кустарничество започна най-после да се чувствува от всички мислещи социалдемократи като болест — това го знае всеки що-годе запознат с движението. А за да не би незапознатият с него читател да си помисли, че ние „конструираме“ изкуствено особен стадий или особена болест на движението — ние ще се позовем на споменатия вече веднъж свидетел. Нека не ни се сърдят за дългия цитат:

„Ако постепенният преход към по-широка практическа дейност — пише Б—в в бр. 6 на „Раб. Дело“, — преход, който се намира в пряка зависимост от общото преходно време, преживявано от руското работническо движение, е характерна черта . . . , то има и друга не по-малко интересна черта в общия механизъм на руската работническа революция. Ние говорим за онзи *общ недостиг на годни за действие революционни сили**, който се усеща не само в Петербург, но и в цяла Русия. С общото съживяване на работническото движение, с общото развитие на работническата маса, с все повече зачестяващите случаи на стачки, с все по-откритата масова борба на работниците, която засява правителствените преследвания, арестите, заточенията и интерниранията, този *недостиг на качествено високи революционни сили става все по-забележим и несъмнено остава не без влияние върху дълбочината и общия характер на движението*. Много стачки минават без силното и пряко въздействие на революционните организации . . . чувствува се недостиг от агитационни позиви и нелегална литература . . . работническите кръжоци остават без агитатори . . . Наред с това се забелязва постоянна липса на партийни средства. С една дума, *нападането на работническото движение изпреварва нарастването и развитието на революционните организа-*

* Навсякъде курсивът е наш.

ции. Наличният състав на действащите революционери се оказва твърде незначителен, за да съсредоточи в ръцете си влиянието върху цялата вълнуваща се работническа маса, за да придаде на всички вълнения поне оттенък на стройност и организираност... Отделните кръжоци, отделните революционери не са събрани, не са обединени, не представляват единна силна и дисциплинирана организация с планомерно развити части...“ И като прави уговорката, че незабавната поява на нови кръжоци на мястото на разбитите „доказва само жизнеността на движението... но не показва още наличност на достатъчен брой напълно годни революционни дейци“, авторът заключава: „Практическата неподготвеност на петербургските революционери се отразява и върху резултатите на тяхната работа. Последните процеси, особено на групите „Самоосвобождение“ и „Борба на труда с капитала“⁷¹ ясно показаха, че младият агитатор, незапознат подробно с условията на труда, а следователно и на агитацията в даден завод, непознаващ принципите на конспирацията и усвонл“ (усвонл ли?) „само общите възгледи на социалдемократията, може да поработи само някакви си 4, 5, 6, месеца. След това идва арестът, който често влече след себе си разгром на цялата организация или поне на част от нея. Пита се, възможна ли е успешна и плодотворна дейност за една група, ако времето на нейното съществуване се измерва с месеци? Очевидно недостатъците на съществуващите организации не може изцяло да се припишат на преходното време... очевидно количественият и главно качественият състав на действащите организации играе тук немаловажна роля и първата задача на нашите социалдемократи трябва да бъде *реалното обединение на организациите при строг подбор на членовете им.*“

б) Кустарничество и икономизъм

Сега ние трябва да се спрем на въпроса, който навярно се натрапва вече на всеки читател. Може ли това кустарничество, което като болест на растежа е свойствено на цялото движение, да се поставя във връзка с „икономизма“ като с едно от теченията в руската социалдемократия? Ние мислим, че да. Практическата неподготвеност, неумението в организационната работа са общи действително за всички нас, в това число и за ония, които от самото начало неотклонно стояха на гледището на революционния марксизъм. И за неподготвеността сама по себе си никой, разбира се, не би могъл да обвинява практиците. Но освен неподготвеността в понятието „кустарничество“ влиза и нещо друго: тесният размах на цялата революционна работа изобщо, неразбирането, че от тази тясна работа не може да се създаде добра организация на революционери, най-после — и това е главно-

то, — опитите да се оправдае тази ограниченост и да бъде издигната тя до особена „теория“, т. е. преклонението пред стихийността и в тази област. Щом се проявиха такива опити — стана вече несъмнено, че кустарничеството е свързано с „икономизма“ и че ние не ще се избавим от теснотата на нашата организационна дейност, докато не се избавим от „икономизма“ изобщо (т. е. от тясното разбиране и на теорията на марксизма, и на ролята на социалдемократията, и на нейните политически задачи). А тези опити се проявиха в двойка посока. Едни започнаха да говорят: работническата маса още не е издигнала сама такива широки и бойни политически задачи, каквито ѝ „натрапват“ революционерите, тя още трябва да се бори за *най-близките* политически искания, да води „икономическа борба против господарите и правителството“* (а на тази „достъпна“ за масовото движение борба естествено отговаря и „достъпната“ дори за най-неподготвената младеж организация). Други, които са далеч от всяка „постепенщина“, почнаха да казват: възможно е и трябва „да се извърши политическа революция“, но за това съвсем не е необходимо да се създава здрава организация от революционери, която да възпитава пролетариата на твърда и упорита борба; за това е достатъчно всички да хванем „достъпната“ и вече позната тояга. Казано без алегории — да устроим всеобща стачка** или да съживим „повехналия“ ход на работническото движение посредством „ексцитативен терор“***. И двете тия направления, и опортюнистите, и „революционистите“, пасуват пред господстващото кустарничество, не вярват, че е възможно да се избавим от него, не разбират нашата първа и най-настоятелна практическа задача: да създадем *организация от революционери*, способна да осигури енергия, устойчивост и приемственост в политическата борба.

Ние преди малко предадохме думите на Б—в: „растежът на работническото движение изпреварва растежа

* „Раб. Мисль“ и „Раб. Дело“, особено „Отговорът“, даден на Плеханов.

** Брошурата „Кой ще извърши политическата революция?“ — в издадения в Русия сборник „Пролетарска борба“. Пренядадена бе и от Киевския комитет.

*** „Възраждане на революционизма“ и „Свобода“.

и развитието на революционните организации“. Това „ценно съобщение на близък наблюдател“ (отзив на редакцията на „Рабочее Дело“ за статията на Б—в) има за нас двойна ценност. То показва, че ние бяхме прави, като виждахме основната причина за днешната криза на руската социалдемократия в *изоставането на ръководителите* („идеолозите“, революционерите, социалдемократите) *от стихийния подем на масите*. То показва, че именно прослава и защита на кустарничеството са всички тия разсъждения на авторите на икономическото писмо (в бр. 12 на „Искра“) Б. Кричевски и Мартинов върху опасността от намаляване значението на стихийния елемент, на сивата всекидневна борба, върху тактиката-процес и пр. Тези хора, които не могат без пренебрежителна гримаса да произнесат думата „теоретик“, които наричат „усет към живота“ своето коленопреклонение пред житейската неподготвеност и неразвитост, проявяват на дело неразбиране на най-настоятелните наши *практически* задачи. На хора, които са изостанали, те викат: вървете в крак! не изпреварвайте! На хора, които страдат от недостиг на енергия и инициатива в организационната работа, от недостиг на „планове“ за широка и смела постановка на работата, те крещат за „тактиката-процес“! Нашият основен грях се състои в *принизяването* на нашите политически и *организационни* задачи до най-непосредствените, „осезателните“, „конкретните“ интереси на текущата икономическа борба — а те продължават да ни припяват: трябва на самата икономическа борба да се придаде политически характер! Още веднъж: това е буквално същият „усет към живота“, какъвто е проявявал героят на народния епос, който, като видял погребалната процесия, почнал да вика: „влачете, да се не навлачите!“

Спомнете си с какво несравнимо, наистина „нарцисовско“ високомерие поучаваха тия мъдреци Плеханов: „за работническите *кръжоци* изобщо (sic!) са недостъпни политическите задачи в истинския, *практически* смисъл на тая дума, т. е. в смисъл на целесъобразна и успешна *практическа* борба за политически искания“ („Отговорът на редакцията на „Раб. дело““, стр. 24). Има кръжоци и кръжоци, господа! За кръжока на „кустарите, разбира се, политическите задачи са недос-

тъпни, докато тия кустари не са съзнали своето кустарничество и не са се избавили от него. Ако пък тия кустари са освен това влюбени в своето кустарничество, ако те пишат думата „практически“ непременно с курсив и си въобразяват, че практичността изисква принижаване на свсите задачи до равнището на разбирането на най-изостаналите слоеве от масата — тогава, разбира се, тия кустари са базнадеждни и за тях действително са *изобщо недостъпни политическите задачи*. Но за кръжока на корифеите като Алексеев и Мишкин, като Халтурин и Желябов са достъпни политическите задачи в най-действителния и най-практическият смисъл на тая дума, достъпни са именно затова и дотолкова, доколкото тяхната гореща проповед среща отзвук в стихийно пробуждащата се маса, доколкото тяхната кипяща енергия се подхваща и поддържа от енергията на революционната класа. Плеханов беше хиляди пъти прав, когато не само посочи тая революционна класа, не само доказва неизбежността и неминуемостта на нейното стихийно пробуждане, но и постави дори пред „работническите кръжоци“ висока и велика политическа задача. А вие се позовавате на възникналото оттогава масово движение, за да *принизите* тая задача — за да *стесните* енергията и размаха на дейността на „работническите кръжоци“. Какво е това, ако не влюбеност на кустара в своето кустарничество? Вие се хвалите със своята практичност, а не виждате този познат на всеки руски практик факт — какви чудеса е способна да извърши в революционната работа енергията не само на кръжока, но даже на отделната личност. Или вие мислите, че в нашето движение не може да има такива корифеи, каквито имаше в 70-те години? Защо това да е така? Дали защото сме слабо подготвени. Но ние се подготвяме, ще се подготвяме и ще се подготвим! Наистина в застоялата вода на „икономическата борба против господарите и против правителството“ се е образувала у нас за нещастие плесен, появиха се хора, които падат на колене и се молят пред стихийността, съзерцавайки благоговейно (по израза на Плеханов) „задника“ на руския пролетариат. Но ние ще съумеем да се отървем от тая плесен. Именно сега руският революционер, ръководен от истинска революционна теория, опрян върху една истински револю-

ционна и стихийно пробуждаща се класа, може най-сетне — най-сетне! — да се изправи в целия си ръст и да разгъне всичките си великански сили. За това е нужно само сред масата практики, сред още по-голямата маса хора, мечтаещи за практическа работа още от ученическата скамейка, всеки стремеж да се принизяват нашите политически задачи и размахът на нашата организационна работа да среща насмешка и презрение. И ние ще постигнем това, бъдете спокойни, господа!

В статията „С какво да се почне?“ аз писах против „Рабочее Дело“: „В 24 часа може да се промени тактиката на агитацията по някой специален въпрос, тактиката за провеждане на някоя подробност във връзка с организирането на партията, но да променят не само в 24 часа, а ако щете дори в 24 месеца своите възгледи по въпроса, нужна ли е изобщо всякога и безусловно бойна организация и политическа агитация сред масата — това могат да сторят само хора без всякакви устои.“* „Рабочее Дело“ отговаря: „Това единствено от претендиращите за фактически характер обвинение на „Искра“ не се основава върху нищо. Читателите на „Раб. Дело“ знаят добре, че още от самото начало ние не само призовавахме към политическа агитация, без да чакаме появата на „Искра“... (казвайки при това, че не само за работническите кръжоци, „но и за масовото работническо движение е невъзможно да се постави като първа политическа задача събарянето на абсолютизма“, а само борбата за най-близките политически искания, и че „най-близките политически искания стават достъпни за масата след една или в краен случай няколко стачки“) ... „а и със своите издания доставяхме от чужбина за действащите в Русия другари *едничкия* социалдемократически политическо-агитационен материал“ ... (при което вие в този едничък материал не само провеждахте най-широко политическата агитация само върху почвата на икономическата борба, но измислихте най-после и това, че тая стеснена агитация била „най-широко приложимата“. И вие не забелязвате, господа, че вашата аргументация доказва именно необходимостта от появата на „Искра“ — щом *едничкият* ви материал е от такъв

* Вж Съч. Т. 5, с. 6.

род — и необходимостта от борбата на „Искра“ с „Рабочее Дело“) ... „От друга страна, нашата издателска дейност подготвяше на дело тактическото единство на партията“ ... (единство в убеждението, че тактиката е процес на нарастването на партийните задачи, които растат заедно с партията? Ценно единство!) ... „а с това и възможността за една „бойна организация“, за създаването на която Съюзът правеше изобщо всичко, което е достъпно за една задгранична организация“ („Р. Д.“, бр. 10, стр. 15). Напразен опит за извъртане! Че вие сте правили всичко, което е достъпно за вас, това никога не съм и мислил да отричам. Аз твърдах и твърдя, че *пределите* на „достъпното“ за вас се стесняват от късогледството на вашето разбиране. Смешно е и да се говори за „бойна организация“ в борбата за „най-близките политически искания“ или за „икономическа борба против господарите и правителството“.

Но ако читателят иска да види бисери на „икономическа“ влюбеност в кустарничеството, той ще трябва, разбира се, да се обърне от еkleктическото и неустойчиво „Раб. Дело“ към последователната и решителна „Раб. Мисъл“. „Сега две думи за собствено тъй наречената революционна интелигенция — писа Р. М. в „Отделното приложение“, стр. 13, — тя наистина неведнъж показва на дело своята пълна готовност „да влезе в решителна схватка с царизма“. Цялото нещастие е само в това, че нашата революционна интелигенция, безпощадно преследвана от политическата полиция, вземаше борбата с тази политическа полиция за политическа борба със самодържавието. Затова именно и до днес не ѝ е уяснен въпросът, „откъде да се вземат сили за борба със самодържавието?““

Не е ли наистина безподобно това великолепно пренебрегване на борбата с полицията от страна на един поклонник (в лошия смисъл поклонник) на *стихийното* движение? Нашето конспиративно неумение той е готов да *оправдае* с това, че при стихийното масово движение за нас всъщност не била важна борбата с политическата полиция!! Под този чудовищен извод ще се подпишат твърде и твърде малко: до такава степен е наболял у всички въпросът за недостатъците на нашите революционни организации. Но ако под него не

се поднесе напр. Мартинов, то е само затуй, че той не умее или няма смелост да обмисля докрай своите твърдения. И наистина, няма такава „задача“, каквато е издигането от масата на конкретни искания, които да ѝ обещават осезателни резултати, изисква особена грижа за създаване на здрава, централизирана, бойна организация от революционери? Нима тая „задача“ не я изпълнява и такава маса, която никак не се „бори с политическата полиция“? Нещо повече: нима тая задача би била изпълнима, ако освен малцината ръководители за нея не се залавяха също (в грамадното си мнозинство) такива работници, които са съвсем *неспособни* „да се борят с политическата полиция“? Такива работници, средни хора от масата, са способни да проявят гигантска енергия и себеотрицание в стачка, в улична борба с полицията и войската, способни са (и само те могат) *да решат* изхода на цялото наше движение — но именно борбата с *политическата полиция* изисква особени качества, изисква революционери *по професия*. И ние трябва да се грижим не само масата да „издига“ конкретни искания, но и работническата маса да „издига“ все по-голям брой такива революционери по професия. Ние по такъв начин дойдохме до въпроса за съотношението между организацията на професионалните революционери и чисто работническото движение. Малко отразен в литературата, този въпрос много е занимавал нас, „политиците“, в разговори и спорове с другари, които повече или по-малко тежнеят към „икономизма“. Върху него заслужава особено да се спрем. Но по-напред нека завършим с още един цитат илюстрирането на нашата теза за връзката между кустарничеството и „икономизма“.

„Групата „Освобождение на труда“ — писа г. Н. Н. в своя „Отговор“ — иска открита борба против правителството, без да прецени къде е материалната сила за тази борба, без да посочи *кои са пътищата за нея*“. И като подчертава последните думи, авторът прави към думата „пътищата“ такава бележка: „Това обстоятелство не може да се обясни с конспиративни цели, тъй като в програмата става дума не за заговор, а за *масово движение*. А масата не може да върви по тайни пътища. Нима е възможна тайна стачка? Нима е възможна тайна манифестация и петиция?“ („Vade-

тесит, стр. 59). Авторът съвсем се е приближил и до тази „материална сила“ (организаторите на стачките и манифестациите), и до „пътищата“ на борбата, но се е оказал все пак в слисано недоумение, защото той „се прекланя“ пред масовото движение, т. е. гледа на него като на нещо, което ни *избавя* от нашата, революционна активност, а не като на нещо, което трябва да ободрява и *подтиква* нашата революционна активност. Тайна стачка не е възможна — за участниците в нея и за лицата, които имат с нея непосредствена връзка. Но за масата на руските работници тая стачка може да си остане (и в повечето случаи си остава) „тайна“, защото правителството ще се погрижи да отреже всяка връзка със стачниците, ще се погрижи да направи невъзможно всяко разпространение на сведения за стачката. Ето тук е вече нужна специална „борба с политическата полиция“, борба, която никога не ще може да се води активно от такава широка маса, каквато участва в стачките. Тази борба трябвало да я организират „по всички правила на изкуството“ хора, които са професионално заети с революционна дейност. Организирането на тази борба не е станало *по-малко нужно* вследствие на това, че в движението стихийно се въвлича масата. Напротив, от това организацията става *по-нужна*, защото ние, социалистите, не бихме изпълнили своите преки задължения пред масата, ако не съумеем да попречим на полицията да прави тайна (а понякога и сами ако не подготвяме тайно) всяка стачка и всяка манифестация. А ние *сме в състояние* да направим това именно затуй, защото стихийно пробуждащата се маса *ще издига и из своята среда* все по-голям и по-голям брой „революционери по професия“ (ако ние не намислим да приканваме по всевъзможни начини работниците да тъпчат на едно място).

в) *Организация на работниците и организация на революционерите*

Ако понятието политическа борба се покрива за социалдемократата с понятието „икономическа борба против господарите и правителството“, естествено е да очакваме, че понятието „организация на революционерите“ ще се

покрива за него повече или по-малко с понятието: „организация на работниците“. И това наистина се случва, така че като говорим за организацията, оказва се, че ние говорим буквално на различни езици. Помня като днес например разговора с един доста последователен „икономист“, когото не бях имал случай да познаям преди това.⁷² Стана дума за брошурата „Кой ще извърши политическата революция?“ и ние скоро се съгласихме, че нейният основен недостатък е игнорирането на въпроса за организацията. Ние вече си въобразявахме, че сме солидарни един с друг — но... разговорът отива по-нататък и се оказва, че ние говорим за различни неща. Моят събеседник обвинява автора за игнорирането на стачните каси, дружествата за взаимопомощ и пр., а аз имах предвид организацията на революционерите, която е необходима за „извършване“ на политическа революция. И щом излезе наяве това разногласие — не помня вече да ми се е случвало по какъвто и да било принципен въпрос да се съглася с този „икономист“!

А где беше източникът на нашите разногласия? Та именно в това, че „икономистите“ постоянно клонят от социалдемократизма към трейдюнионизма и в организационните задачи, както и в политическите. Политическата борба на социалдемократията е много по-широка и по-сложна, отколкото икономическата борба на работниците против господарите и правителството. Също така (и вследствие на това) организацията на революционната социалдемократическа партия неизбежно трябва да бъде *от по-друг род*, отколкото организацията на работниците за такава борба. Организацията на работниците трябва да бъде, първо, професионална, второ, тя трябва да бъде колкото се може по-широка; трето, тя трябва да бъде колкото се може по-малко конспиративна (аз говоря тук и по-долу, разбира се, като имам предвид само нашата самодържавна Русия). Обратно, организацията на революционерите трябва да обхваща преди всичко и главно хората, чиято професия се състои в революционната дейност (затова и говоря за организацията на *революционерите*, като имам предвид революционерите-социалдемократи). Пред този общ признак на членовете на такава организация *трябва свършено да се заличи всяко различие между работ-*

ници и интеллигенти, без да говорим вече за различието между отделните професии на едните и на другите. Тази организация по необходимост трябва да бъде не много широка и колкото се може по-конспиративна. Нека се спрем върху това тройко различие.

В страните с политическа свобода различието между професионалната и политическата организация е напълно ясно, както е ясно и различието между трейдюнионите и социалдемократията. Отношенията на последната към първите неизбежно се видоизменят, разбира се, в различните страни според историческите, юридическите и други условия — те могат да бъдат повече или по-малко тесни, сложни и пр. (от наше гледище те трябва да бъдат колкото може по-тесни, колкото може по-малко сложни), но в свободните страни не може и дума да става за съвпадение на организацията на професионалните съюзи с организацията на социалдемократическата партия. В Русия обаче гнетът на самодържавието заличава на пръв поглед всяко различие между социалдемократическата организация и работническия съюз, защото *всякакви* работнически съюзи и *всякакви* кръжоци са забранени, защото главната проява и средство на икономическата борба на работниците — стачката — е изобщо углавно (а понякога даже политическо!) престъпление. По такъв начин нашите условия, от една страна, силно „натъкват“ на политическите въпроси работниците, които водят икономическа борба, а, от друга страна, „натъкват“ социалдемократите да смесват трейдюнионизма със социалдемократизма (и нашите кричевскиевци, мартиновци и К⁰, като приказват усърдно за „натъкването“ от първия вид, не забелязват „натъкването“ от втория вид). И действително, представете си хора, които 99 на сто са погълнати от „икономическата борба против господарите и правителството“. Едни от тях в продължение на *целия* период на тяхната дейност (4—6 месеца) ни веднъж не ще се натъкнат на въпроса за необходимостта от сложна организация на революционерите; други ще се „натъкнат“ може би на сравнително разпространената бернщайнианска литература, от която ще почерпят убеждението в извънредната важност на „настъпателния ход на сивата всекидневна борба“. Трети, най-после, може би ще се увлекат от съблазнителната идея да

Дадат на света нов образец за „тясна и органическа връзка с пролетарската борба“, връзка на професионалното и социалдемократическото движение. Колкото по-късно излиза страната върху арената на капитализма, и следователно и на работническото движение — могат да разсъждават такива хора, — толкова повече социалистите могат да вземат участие в професионалното движение и да му оказват подкрепа, толкова по-малко може и трябва да има несоциалдемократически професионални съюзи. Дотук такова разсъждение е напълно правилно, но нещастieto е там, че отиват още по-далеч и мечтаят за пълно сливане на социалдемократизма с трейдюнионизма. Ние сега ще видим от примера на „Устава на с. петербургския „Съюз за борба““ колко вредно се отразяват тия мечти върху нашите организационни планове.

Организациите на работниците за икономическа борба трябва да бъдат професионални организации. Всеки работник-социалдемократ трябва според възможностите си да оказва съдействие и да работи активно в тези организации. Това е така. Но никак не е в наш интерес да искаме членове на „цеховите“ съюзи да могат да бъдат само социалдемократите: това би стеснило размерите на нашето влияние върху масата. Нека в цеховия съюз участва всеки работник, който разбира необходимостта от обединение за борба против господарите и правителството. Самата цел на цеховите съюзи би била непостижима, ако те не обединяваха всички, за които е достъпна поне само тази елементарна степен на разбиране, ако тия цехови съюзи не бяха много *широки* организации. И колкото по-широки са тези организации, толкова по-широко ще бъде и нашето влияние върху тях — влияние, упражнявано не само чрез „стихийното“ развитие на икономическата борба, но и чрез прякото, съзнателно въздействие на социалистическите членове на съюза върху другарите. Но при широк състав на организацията не е възможна строга конспирация (която изисква много по-голяма подготовка, отколкото е необходимо за участие в икономическата борба). Как да се примири това противоречие между необходимостта от широк състав и от строга конспирация? Как да се постигне цеховите организации да бъдат колкото се може по-малко конспиративни? За

това може да има, изобщо казано, само два пътя: или легализиране на цеховите съюзи (в някои страни то дойде преди легализирането на социалистическите и политическите съюзи), или да се запази организацията тайна, но дотолкова „свободна“, „слабооформена, loose, както казват немците, че конспирацията за масата от членовете да се свежда почти до нула.

Легализирането на несоциалистическите и неполитическите работнически съюзи в Русия вече започна и не може да има никакво съмнение, че всяка крачка на нашето бързо растящо социалдемократическо работническо движение ще умножава и насърчава опитите за това легализиране — опити, които изхождат главно от привържениците на съществуващия строй, но отчасти и от самите работници, и от либералната интелигенция. Знамето на легализирането е вече развято от василевци и зубатовци, съдействие вече ѝ е обещано и дадено от г-да озеровци и вормсовци, сред работниците има вече последователи на новото течение. И ние не можем занапред да не държим сметка за това течение. Как да държим сметка — за това едва ли има две мнения сред социалдемократите. Ние сме длъжни неотклонно да разобличаваме всяко участие на зубатовци и василевци, на жандармите и поповете в това течение и да разясняваме пред работниците истинските намерения на тези участници. Ние сме длъжни да изобличаваме също всички примирителни, „хармонически“ нотки, които ще се промъкват в речите на либералските дейци пред откритите работнически събрания — все едно дали те вземат тия ноти по силата на своето искрено убеждение, че е желателно мирно сътрудничество на класите, или от желание да угодят на началството, или, най-сетне, просто от неловкост. Ние сме длъжни, най-после, да предпазваме работниците от оная примка, която често им поставя полицията, като оглежда „събудените хора“ на тези открити събрания и в позволените дружества, като се мъчи посредством легалните организации да вмъкне провокатори и в нелегалните.

Но да правим всичко това — съвсем не значи да забравяме, че *в края на краищата* легализирането на работническото движение ще донесе полза именно на нас, а съвсем не на зубатовци. Напротив, тъкмо със своята изобличителна кампания ние отделяме пле-

велите от пшеницата. Плевелите ние вече посочихме. Пшеницата — това е привличането на вниманието на още по-широките и най-изостаналите работнически слоеве към социалните и политически въпроси, това е освобождаването на нас, революционерите, от ония функции, които по своята същност са легални (разпространението на легални книги, взаимната помощ и т. н.) и чието развитие неизбежно ще ни дава все по-голям и по-голям материал за агитация. В този смисъл ние можем и трябва да кажем на зубатовци и озеровци: старайте се, господа, старайте се! Доколкото вие поставяте на работниците примка (било в смисъл на открито провокаторство, било в смисъл на „честно“ развърщаване на работниците от „струвизма“) — ние вече ще се погрижим да ви изобличим. Доколкото вие правите истинска крачка напред — макар във формата на „най-плахия зигзаг“, но крачка напред, — ние ще кажем: моля, заповядайте! Действителна крачка напред може да бъде само действителното, макар и миниатюрно разширение на простора за работниците. А всяко такова разширение ще послужи на нас и ще ускори появата на такива легални дружества, в които не провокаторите ще ловят социалистите, а социалистите ще си ловят привърженици. С една дума, нашата работа сега е да се борим с плевелите. Нашата работа не е да отглеждаме в стаини саксии пшеница. Изтръгвайки плевелите, ние с това рачистваме почвата за възможното поникване на пшенични семена. И докато Афанасии Ивановичевци и Пулхерии Ивановни се занимават с отглеждане на растения в стаята си, ние трябва да подготвяме жътварите, които биха умели и да косят днешните плевели, и да жънат утрешната пшеница.*

* Борбата на „Искра“ с плевелите предизвика от страна на „Раб. дело“ такава сърдита нападка: „А за „Искра“ знамение на времето са не толкова тези големи събития (пролетните), колкото жалките опити на Зубатовите агенти да „легализират“ работническото движение! Тя не вижда, че именно тия факти говорят против нея, те именно свидетелствуват, че работническото движение е взело твърде застрашителни размери в очите на правителството“ („Два съезда“, стр. 27). За всичко е виновен „догматизмът“ на тия ортодокси, „глухи към властните повели на живота“. Упорито не искат да видят аршин високата пшеница и воюват срещу два пръста ниските плевели! Това ли не е „извратено чувство за перспектива по отношение на руското работническо движение“ (пак там, стр. 27)?

И тъй *ние* не можем чрез легализирането да *разрешаваме* въпроса за създаване на колкото може по-малко конспиративна и колкото може по-широка професионална организация (но бихме се радвали много, ако зубатовци и озеровци биха ни открили поне частична възможност за такова разрешение — за което *ние* ще трябва колкото се може по-енергично да воюваме срещу тях!). Остава пътят на тайните професионални организации и *ние* трябва да окажем всестранио съдействие на работниците, които вече поемат (както сигурно знаем) този път. Професионалните организации могат не само да принесат грамадна полза за развитието и заздравяването на икономическата борба, но и да станат твърде важен помощник на политическата агитация и революционната организация. За да се постигне този резултат, за да се насочи начеващото професионално движение в желателното за социалдемократията корито — необходимо е преди всичко да си представим ясно безсмислеността на онзи план за организация, с който ето вече почти пет години се занимават петербургските „икономисти“. Този план е изложен и в „Устава за работническа класа“ от юли 1897 г. („Листок „Работника““, бр. 9—10, стр. 46, из бр. 1 на „Раб. Мысль“), и в „Устава на съюзната работническа организация“ от октомври 1900 г. (специален лист, печатан в С.-Петербург и споменат в бр. 1 на „Искра“). Основният недостатък и на двата устава е подробното оформяне на широка работническа организация и смесването на организацията на революционерите с нея. Да вземем втория устав като по-разработен. Той се състои от *петдесет и два* члена: 23 члена излагат устройството, реда за водене на работите и пределите на ведомството на „работническите кръжоци“, които се образуват във всяка фабрика („не повече от 10 души“), и избират „централните (фабрични) групи“. „Централната група — гласи чл. 2 — следи всичко, което става във фабриката или завода, и води хроника на събитията в него“. „Централната група всеки месец дава отчет на всички вносители за състоянието на касата“ (чл. 17) и т. н. Десет члена са посветени на „районната организация“ и 19 — на крайно сложното сплитане между „Комитета на работническата организация“ и „Комитета на С.-Петербургския съюз за борба“ (избиране от

всеки район и от „изпълнителните групи“ — „групите от пропагандисти за връзка с провинцията, за връзка с чужбина, за завеждане на складовете, издателска, касова“).

Социалдемократията = „изпълнителните групи“ по отношение на икономическата борба на работниците! Трудно би било да се демонстрира по-релефно как мисълта на „икономиста“ се отклонява от социалдемократизма към трейдюнионизма, как му е чужда всяка представа за това, че социалдемократът трябва да мисли преди всичко за организация на революционерите, способни да ръководят *цялата* освободителна борба на пролетариата. Да говориш за „политическо освобождение на работническата класа“, за борба с „царския произвол“ — и да пишеш такива устави за организацията, това значи да нямаш абсолютно никакво понятие за истинските политически задачи на социалдемократията. В нито един от тия 50 члена не проблясва и най-малкото разбиране, че е необходима най-широка политическа агитация сред масите, която да осветлява всички страни на руския абсолютизъм, целия облик на различните обществени класи в Русия. Пък и не само политическите, даже и трейдюнионистките цели не са осъществими при такъв устав, защото те изискват организация *по професии*, за която никак не се и споменава.

Но едва ли не най-характерна от всички е паразителната тежина на цялата тая „система“, която се опитва да свърже всяка отделна фабрика с „комитета“ чрез постоянната нишка на еднообразни и до смешност дребнави правила при тристепенна система на изборите. Притиснатата от тесния кръгзор на „икономизма“, мисълта избива тук в подробности, които тъй много лъхат на бюрократизъм и канцеларщина. На практика, разбира се, три четвърти от всички тия параграфи никога не се прилагат, но пък за жандармите такава една „конспиративна“ организация с централна група във всяка фабрика улеснява устройването на невероятно широки провали. Полските другари вече преживяха такъв период на движението, когато всички се увличаха от широко основаване на работнически каси, но те много скоро се отказаха от тази мисъл, след като се убедиха, че само доставят изобилна жътва на жандармите. Ако искаме широки работнически организации и не иска-

ме широки провали, не искаме да доставяме удоволствие на жандармите, ние трябва да се стремим тези организации да бъдат съвсем неоформени. — Възможно ли ще бъде тогава тяхното функциониране? — Та ето погледнете тия функции: „... да следи всичко, което става във фабриката, и да води хроника на събитията в нея“ (чл. 2 от устава). Нима това е непременно нужно да се оформя? Нима това не може да бъде още по-добре постигнато чрез кореспонденции до нелегалните вестници без всякакво образуване на ненужни за това специални групи? ... „Да ръководи борбата на работниците за подобрене на тяхното положение в завода“ (чл. 3 от устава). Пак няма защо да се оформя. Какви искания желаят да издигнат работниците, това всеки що-годе разумен агитатор ще разбере изтънко от една проста беседа, а като разбере, ще съумее да ги предаде на тясната вече, а не широка организация от революционери, която ще пригответи съответния позив. „... Да организира каса... с вноски по 2 копейки на рубла“ (чл. 9) и след това всеки месец да дава пред всички отчет за касата (чл. 17), да изключва нередовните към касата членове (чл. 10) и т. н. Ето това за полицията е просто рай, защото няма нищо по-лесно от това, да проникнеш в цялата тази конспирация на „централната фабрична каса“, и парите да конфискуваш, и всички най-добри хора да прибереш. Не е ли по-просто да се пускат марки по една или две копейки, подпечатани с щемпела на известна (много тясна и много конспиративна) организация, или без всякакви марки да се събира фонд, отчет за който ще се печата с известна условна парола в нелегалния вестник? Ще се постигне същата цел, а жандармите сто пъти по-трудно ще се доберат тогава до нишките.

Бих могъл да продължавам своя примерен разбор на устава, но мисля, че и казаното е достатъчно. Едно малко, тясно сплотено ядро от най-надеждните, опитни и калени работници, което има доверени хора в главните райони и е свързано по всички правила на най-строгата конспирация с организацията на революционерите, ще бъде напълно в състояние да изпълни, при най-широкото съдействие на масата и без всяко оформяне, *всичките* функции, които лежат върху професионалната организация, и при това да ги изпълни именно

гъй, както е желателно за социалдемокрацията. Само по такъв именно начин може да се постигне *засдравяване* и развитие — въпреки всички жандарми — на *социалдемократическото* професионално движение.

Ще ми възразят: една организация до такава степен *lose**, че и съвсем не е оформена, че и членове даже, известни и регистрирани, няма никакви, не може и да се нарече организация. — Може би. Аз на названието не държа. Но всичко, което е необходимо, тази „организация без членове“ ще го направи и ще осигури от самото начало здрава връзка на нашите бъдещи трейдъниони със социализма. А който иска *широка* организация на работниците с избори, отчети, всеобщо гласуване и пр. при абсолютизма — той е просто непоправим утопист.

Поуката оттук е проста: ако почнем от здравето поставяне на една силна организация от революционери, ние ще можем да осигурим устойчивостта на движението в неговата цялост, да осъществим и социалдемократическите, и същинските трейдънионистки цели. Ако пък почнем от най-„достъпната“ уж за масата (а фактически най-достъпна за жандармите и правеща революционерите най-достъпни за полицията) *широка* работническа организация, ние няма да осъществим нито едните, нито другите цели, от кустарничеството няма да се отървем и със своята разпокъсаност, със своята вечна разгроменост само ще правим най-достъпни за масата трейдънионите от зубатовския или озеровския тип.

А в какво всъщност трябва да се състоят функциите на тази организация от революционери? — За това ние сега подробно ще побеседваме. Но най-напред нека разгледаме още едно доста типично разсъждение на нашия терорист, който още веднъж се оказва (печална негова съдба!) в най-близко съседство с „икономиста“. В списанието за работници „Свобода“ (кн. 1) има статия: „Организацията“, чийто автор иска да защити своите познати, ивановознесенските работници-„икономисти“.

„Лошо с — пише той, когато тълпата е безмълвна, нисъзнателна, когато движението иде не от низините. Ето погледнете: студентите от университетския град се разотиват за празниците или за лятото

* — свободна, широка. *Ред.*

по домовете си — и работническото движение спира. Нима такова работническо движение, подтиквано отстрана, може да бъде действителна сила? Ни най-малко... То още не се е научило да ходи на нозете си и го водят с връвчица. И така е с всичко: студентите се разотишли — спиране; изловили най-способните от каймака — млякото се вкиснало; арестували „Комитета“ — докато се образува нов, пак затнеше, пък и не се знае какъв ще се образува — може би съвсем да не прилича на предишния: онези е говорил едно, а този ще каже обратното. Връзката между вчерашния и утрешния ден се губи, опитът на миналото не отива за поука на бъдещето. И всичко е от това, че няма корени надълбоко в тълпата, работят не стотици глупци, а десетина умници. Десетината винаги могат да бъдат изловени неочаквано, но щом организацията обхване тълпата, щом всичко иде от тълпата — нищо усърдие не е в състояние да погуби делото“ (63 стр.).

Фактите са описани вярно. Картичката на нашето кустарничество не е лоша. Но изводите са достойни за „Рабочая Мысль“ и по свояга неразумност, и по своята политическа нетактичност. Това е връхът на неразумността, защото авторът смесва философския и социално-историческия въпрос за „корените“ на движението в „дълбочина“ с технически-организационния въпрос за най-добрата борба с жандармите. Това е връхът на политическата нетактичност, защото вместо да апелира от лошите ръководители към добрите ръководители, авторът апелира от ръководителите изобщо към „тълпата“. Това е също такъв опит да бъдем тласнати назад в организационно отношение, като в политическо отношение ни дърпа назад мисълта за замяна на политическата агитация с ексцитативен терор. Аз, уверявам ви, изпитвам истински *embarras de richesses**, не знаейки откъде да почна разбора на бърканицата, която ни поднася „Свобода“. Ще се опитам да започна за нагледност с един пример. Вземете немците. Надявам се, вие няма да отречете, че у тях организацията обхваща тълпата, всичко иде от тълпата, работническото движение се е научило да ходи на своите крака? А при това как умее тази милионна тълпа да цени „десетината“ свои изпитани политически водачи, как здраво се държи тя за тях! В парламента неведнъж се е случвало депутатите от враж-

* — затруднение от излишък. *Ред.*

дебните партии да дразнят социалистите: „Хубави демократи! Само на думи имате движение на работническата класа — а на дело все същата компания от водачи. Все същият Бебел, все същият Либкнехт от година на година, от десетилетие на десетилетие. Та вашите уж изборни делегати от работниците са по-несменяеми от назначаваните от императора чиновници!“ Но немците посрещаха само с презрителна усмивка тези демагогски опити да се противопостави „тълпата“ на „водачите“, да се раздухат в последната лошите и суетни инстинкти, да се отнеме на движението неговата здравина и устойчивост, като се подкопае доверието на масата към „десетината умници“. У немците е достатъчно вече развита политическата мисъл, натрупан е достатъчно политически опит, за да разберат, че без „десетината“ талантлив (а талантите не се раждат със стотици), изпитани, професионално подготвени и обучени чрез дълга школовка водачи, превъзходно споени един с друг, не е възможна в днешното общество твърда и последователна борба на нито една класа. Немците са виждали и в своята среда демагози, които са ласкали „стотиците глупци“, превъзнасяйки ги над „десетината умници“, ласкали са „мускулестия юмрук“ на масата, възбуждайки я (подобно на Мост или Хаселман) към необмислено „революционни“ действия и всявайки недоверие към издържаните и здрави водачи. И само благодарение на неотклонната и непримирима борба с всички и всякакви демагогски елементи вътре в социализма израсна и закрепила немският социализъм. А нашите мъдреци в един период, когато цялата криза на руската социалемокрация се обяснява с това, че стихийно пробудените маси нямат налице достатъчно подготвени, развити и опитни ръководители, предричат с дълбокомислието на Иванушка: „Лошо е, когато движението иде не от низините!“

„Комитетът от студенти не струва, той е неустойчив“ — напълно вярно. Но изводът от това е, че е нужен комитет от професионални *революционери*, все едно дали студент или работник ще съумее да подготви от себе си професионален революционер. А вие правите извод, че не трябва да се подтиква работническото движение отстрани! В своята политическа наивност вие и не забелязвате, че с това наливате вода във воденицата на нашите „икономисти“ и нашето кустарничество. Та в как-

во се е изразявало, позволете ми да попитам, „подтикването“ на нашите работници от нашите студенти? *Единствено* в това, че студентът носеше на работника онези откъслещи от политическо знание, които той притежаваше, ония трохи от социалистически идеи, които му попадаха (защото легалният марксизъм, главната умствена храна на днешния студент, не можеше и да му даде нищо освен азбуката, освен трохи). *Такова именно „подтикване от страни“* имаше в нашето движение не твърде много, а, напротив, твърде малко, безбожно и безсъвестно малко, защото ние прекалено усърдно се пържихме в собственото си масло, прекалено робски се прекланяхме пред елементарната „икономическа борба на работниците против господарите и правителството“. *С такава именно „подтикване“* сто пъти повече трябва да се занимаваме и ще се занимаваме ние, революционерите по професия. Но именно с това, че избирате такава гнусна дума като „подтикването от страни“, която неизбежно предизвиква в работника (поне в онзи работник, който е толкова изостанал, както сте изостанали вие) недоверие към *всички*, които му носят от страни политическо знание и революционен опит, предизвиква инстинктивно желание да даде отпор на *всички* такива хора — вие се оказвате *демагог*, а демагозите са най-злите врагове на работническата класа.

Да, да! Не бързайте да издавате вопли за „недругарските похвали“ на моята полемика! Аз и не мисля да се съмнявам в чистотата на вашите намерения, аз вече казах, че демагог можеш да станеш и само вследствие на политическа наивност. Но аз доказах, че вие сте слезли до демагогията. И аз никога не ще се уморя да повтарям, че демагозите са най-злите врагове на работническата класа. Най-зли именно защото разпалват лошите инстинкти на тълпата, защото за изостаналите работници е невъзможно да разпознаят тия врагове, които излизат — и понякога искрено излизат — като техни приятели. Най-зли — защото в един период на разпокъсаност и клатушкане, в един период, когато едва още се оформя физиономията на нашето движение, няма нищо по-лесно от това, да увлечеш демагогски тълпата, която после само най-горчивите изпитания ще могат да убедят в нейната грешка. Ето защо лозунг на момента за днешния руски социалдемократ трябва

да бъде решителната борба и против стигащата до демагогия „Свобода“, и против стигащото до демагогия „Рабочее Дело“ (за което ще говорим още подробно по-долу*).

„По-лесно е да се изловят десетина умници, отколкото стотица глупаци“. Тази великолепна истина (за чието поднасяне винаги ще ви ръкопляскат стотицата глупци) изглежда очевидна от само себе си само благодарение на това, че вие в процеса на разсъждаването сте прескочили от един въпрос на друг. Вие почнахте да говорите и продължавате да говорите за излавяне на „комитета“, за излавяне на „организацията“, а сега прескочихте на въпроса за излавяне на „корените“ на движението „в дълбочина“. Разбира се, нашето движение е неуловимо само затова, защото то има стотици и стотици хиляди корени в дълбочина, но сега думата съвсем не е за това. В смисъл на „корени в дълбочина“ нас не могат да ни „изловят“ и сега, въпреки всичкото ни кустарничество, и при все това ние постоянно се оплакваме и не можем да не се оплакваме от излавянето на „организациите“, което разрушава всяка приемственост в движението. А щом поставите въпроса за излавянето на *организациите* и не се отклонявате от него, тогава аз ще ви кажа, че да се изловят дузина умници е много по-трудно, отколкото стотица глупаци. И аз ще защитавам това твърдение, колкото и да насъсквате вие тълпата срещу мене заради моя „антидемократизъм“ и пр. Под „умници“ в организационно отношение трябва да се разбират, както вече неведнъж посочвах, само *професионалните революционери*, все едно дали те произлизат от студенти или от работници. И ето аз твърдя: 1) че нито едно революционно движение не може да бъде здраво без устойчива и запазваща приемствеността организация от ръководители; 2) че колкото е по-широка масата, която се въвлича стихийно в борбата, съставя базата на движението и участва в него, толкова по-настоятелна е необходимостта от такава орга-

* А тук ще отбележим само, че всичко, което казахме по повод „подтикването отстрани“ и всички по-нататъшни разсъждения на „Свобода“ върху организацията, се отнася *изцяло до всички* „икономисти“, в това число и до „рабочеделците“, защото те отчасти активно проповядваха и защитаваха същите възгледи по въпросите за организацията, отчасти неволно изпадаха в тях.

низация и толкова по-здрава трябва да бъде тази организация (защото толкова по-лесно е за всякакви демагози да увлекат изостаналите слоеве на масата); 3) че такава организация трябва да се състои главно от хора, които по професия се занимават с революционна дейност; 4) че в една самодържавна страна, колкото повече *стесним* състава на членовете на такава организация дотам, че да участвуват в нея само такива членове, които по професия се занимават с революционна дейност и са получили професионална подготовка в изкуството да се борят срещу политическата полиция, толкова по-трудно ще бъде „да се излови“ такава организация и — 5) — толкова *по-широк* ще бъде съставът на лицата и от работническата класа, и от останалите класи на обществото, които ще имат възможност да участвуват в движението и активно да работят в него.

Предлагам на нашите „икономисти“, терористи и „икономисти-терористи“* да опровергават тия положения, на двете последни от които аз сега ще се спра. Въпросът за лекотата да се изловят „десетината умници“ и „столицата глупци“ се свежда към разгледания по-горе въпрос — възможна ли е масова *организация* при необходимостта от строга конспирация. Широката организация ние никога не ще можем да поставим на оная конспиративна висота, без която не може да става и дума за устойчива и запазваща приемственост борба срещу правителството. И съсредоточаването на всички конспиративни функции по възможност в ръцете на неголямо число професионални революционери съвсем не значи, че тия последните „ще мислят заради всичките“, че тълпата не ще взема дейно участие в *движението*. На-

* Този термин може би е по-правилен спрямо „Свобода“, отколкото предишният, защото във „Възраждане на революционизма“ се защитава тероризмът, а в разглежданата статия — „икономизмът“. Какво замислили, а какво излязло! — може изобщо да се каже за „Свобода“. Най-добри заложи и най-добри намерения — и бърканица в резултат, бърканица главно поради това, че като защитава приемствеността на организацията, „Свобода“ не иска да знае за приемствеността на революционната мисъл и социалдемократическата теория. Да се мъчиш пак да възкресиш професионалния революционер („Възраждане на революционизма“) и да предлагаш за тая цел, първо ексцитативен терор и, второ, „организация на работниците средняци“ („Свобода“, бр. 1, с. 66 и следващите), по-малко „подтиквани от страни“ — това значи наистина, за да отоплиш своето жилище, да събаряш същото това жилище за дърва.

против, тия професионални революционери ще бъдат издигани от тълпата все в по-голям брой, защото тълпата ще знае тогава, че не е достатъчно да се съберат няколко студенти и водещи икономическа борба работници, за да се образува „комитет“, но че е необходимо с години да изработваш от себе си професионален революционер, и тълпата ще „мисли“ не само за кустарничество, а именно за такова изработване. Централизирането на конспиративните функции на *организацията* съвсем не означава централизиране всички функции на *движението*. Активното участие на най-широката маса в нелегалната литература не ще се намали, а десеторно *ще се засили* от това, че „десетина“ професионални революционери централизират конспиративните функции на тази работа. Така и само така ние ще постигнем четенето на нелегалната литература, сътрудничеството в нея, отчасти дори и разпространението *и почти да престанат да бъдат конспиративна работа*, защото полицията скоро ще разбере безсмислеността и невъзможността да се разтака със съдебно и административно преследване по повод всеки екземпляр от изданията, пръскани в хиляди екземпляри. И това се отнася не само до печата, но и до всички функции на движението, чак до демонстрацията. Най-активното и най-широкото участие на масата в нея не само няма да пострада, но, напротив, много ще опечели от това, че „десетината“ изпитани, професионално школувани не по-малко от нашата полиция революционери централизират всичките конспиративни страни на работата, печатането на позиви, изработването на приблизителен план, назначаването на отряд ръководители за всеки район на града, за всеки фабричен квартал, за всяко учебно заведение и т. н. (знаей, ще ми възразят за „недемократичността“ на моите възгледи, но аз ще отговоря подробно по-долу на това съвсем неумно възражение). Централизирането на най-конспиративните функции от организацията на революционерите няма да обезсили, а ще обогати широтата и съдържателността на дейността на цяла маса други организации, предназначени за широката публика и затова по възможност по-малко оформени и по възможност по-малко конспиративни: и на работническите професионални съюзи, и на работническите кръжоци за самообразование и четене нелегална литература,

и на социалистическите, а също и на демократическите кръжоци във всички други слоеве на населението и пр., и пр. Такива кръжоци, съюзи и организации са необходими навсякъде в *най-широк* брой, с най-разнообразни функции, но безсмислено и вредно е да ги *смесваме* с организацията на *революционерите*, да заличаваме границата между тях, да гасим в масата и без това невероятно замъгленото съзнание, че за „обслужване“ на масовото движение са нужни хора, които специално и всецяло се посвещават на социалдемократическа дейност, и че такива хора трябва с търпение и упорство *да изработват* от себе си професионални революционери.

Да, това съзнание е невероятно затъмнено. Нашият основен грях в организационно отношение е това, *че ние със своето кустарничество подронихме престижа на революционера в Русия*. Хилав и колеблив по теоретическите въпроси, с тесен кръгзор, опитваш се да оправдае своята отпуснатост със стихийността на масите, повече приличаш на трейдюнионистки секретар, отколкото на народен трибун, неумееш да издигне широк и смел план, който би внушил уважение и на противниците, неопитен и неловък в своето професионално изкуство — борбата срещу политическата полиция, — моля ви се! това не е революционер, а някакъв жалък кустар.

Нека не ми се сърди за тая рязка дума нито един практик, защото доколкото става дума за неподготвеност, аз я отнасям преди всичко към самия себе си. Работил съм в кръжок⁷³, който си поставяше много широки, всеобхватни задачи -- и всички ние, които бяхме членове на този кръжок, трябваше мъчително, до болка да страдаме от съзнанието, че се оказваме кустари в такъв исторически момент, когато би могло, видоизменявайки известното изречение, да се каже: дайте ни организация от революционери — и ние ще преобърнем Русия! И колкото по-често оттогава насам ми се е случвало да си спомням за това парливо чувство на срам, което изпитвах тогава, толкова повече у мен се натрупваше гъд против ония лъжесоциалдемократи, които със своята проповед „позорят сана на революционера, които не разбират, че нашата задача е не да защитаваме принизяването на революционера до кустар, а *да издигаме* кустарите до революционери.

г) Размахът на организационната работа

Ние чухме по-горе от Б-в „за онзи недостиг на години за действие революционни сили, който се усеща не само в Петербург, но и по цяла Русия“. И едва ли някой ще оспорва този факт. Но въпросът е — как да го обясним? Б-в пише:

„Ние не ще се впускаме в изясняване историческите причини на това явление; ще кажем само, че общество, деморализирано от продължителна политическа реакция и разединено от извършителите се и извършващи се икономически изменения, отделя от своята среда *крайно малък брой лица, годни за революционна работа*; че работническата класа, като отделя работници и революционери, отчасти попълва редовете на нелегалните организации — но че броят на такива революционери не отговаря на нуждите на времето. Толкова повече че работникът, зает във фабриката 11½ часа, по своето положение може да изпълнява предимно функциите на агитатор; а пропагандата и организацията, доставката и възпроизвеждането на нелегална литература, печатането на позиви и т. н. по неволя с главната си тежест лягат върху крайно незначителните интелигентни сили“ („Раб. Дело“, бр. 6, стр. 38—39).

Ние по много неща не сме съгласни с това мнение на Б-в и особено не сме съгласни с подчертаните от нас думи, които особено релефно показват, че като се е намъчил (както и всеки що-годе мислещ практик) от нашето кустарничество, Б-в не може поради своята притиснатост от „икономизма“ да напипа изход от непоносимото положение. Не, обществото отделя *извънредно много* лица, годни за „работа“, но ние не умеем да ги използваме всичките. Критическото, преходното състояние на нашето движение в разглежданото отношение може да се формулира с думите: *няма хора и — има маса хора*. Има маса хора, защото и работническата класа, и все по-разнообразни и по-разнообразни слоеве на обществото отделят всяка година все повече и повече недоволни, желаещи да протестират, готови да съдействуват, според силите си, на борбата срещу абсолютизма, чиято непоносимост още не от всички се съзнава, но се чувства все по-остро и от все по-широка маса. И в същото време няма хора, защото, няма ръководители, няма политически водачи, няма организаторски таланти, способни да организират такава широка и същевременно единна и стройна работа, която би намерила приложение за всяка, макар и най-незначителна

сила. „Растежът и развитието на революционните организации“ изостава не само от растежа на работническото движение, което признава и Б—в, но и от растежа на общодемократическото движение във всичките слоеве на народа. (Впрочем сега навярно Б—в би признал и това за допълнение към своя извод.) Размахът на революционната работа е твърде тесен в сравнение с широката сийна база на движението, твърде много е притиснат от жалката теория за „икономическата борба против господарите и правителството“. А при това в днешно време не само политическите агитатори, но и организаторите-социалдемократи трябва „да отиват при всички класи от населението“*. И едва ли поне един пратеник ще се усъмни, че социалдемократите биха могли да разпределят хиляди дребни функции от своята организационна работа между отделни представители на най-различни класи. Недостатъчната специализация е един от най-големите недостатъци на нашата техника, от който тъй горчиво и тъй справедливо се оплаква Б—в. Колкото по-дребни бъдат отделните „операции“ на общата работа, толкова повече могат да се намерят лица, способни да изпълнят такива операции (и съвсем неспособни в повечето случаи да станат професионални революционери), и толкова по-трудно е за полицията „да излови“ всички тия „дейци на дребно“, толкова по-трудно ще бъде за нея от улавянето на такъв деец на дребно да измайстори „дело“, което да си струва държавните разходи по „пазенето“. А що се отнася до броя на лицата, които са готови да ни оказват съдействие, ние и в предишната глава посочихме гигантската промяна, станала в това отношение за някакви си пет години. Но, от друга страна, и за да се съберат заедно всички тия дребни частици, и за да не се раздроби самото движение, раздробявайки неговите функции, и за да се внуши на изпълнителя на дребните функции оная вяра в необходимостта и значението на неговата работа, без която

* Например във военните среди напоследък се забелязва несъмнено съживяване на демократическия дух отчасти вследствие зачестилите случаи на улична борба против „таква „врагове“ като работниците и студентите. И щом позволят наличните сили, ние непременно трябва да обърнем най-сериозно внимание на пропагандата и агитацията сред войниците и офицерите и да създаваме „военни организации“, влизащи в нашата партия.

той никога не ще се залови за работа* — за всичко това е необходима именно здрава организация от изпитани революционери. При такава организация вярата в силата на партията ще се засили толкова повече и ще се разпространи толкова по-широко, колкото по-конспиративна бъде тази организация — а пък във война, както всеки знае, най-важното е да внушиш вяра в своите сили не само на своята армия, но и на неприятеля и на всички *неутрални* елементи; понякога приятелският неутралитет може да реши изхода на борбата. При такава организация, която стои върху твърда теоретическа база и разполага със социалдемократически орган, няма защо да се боим, че многобройните, привлечени към движението „странични“ елементи ще го отбият от неговия път (напротив, именно сега, при господството на кустарничеството, ние наблюдаваме как мнозина социалдемократи теглят към линията на „Credo“-то, въобразявайки си, че само те са социалдемократи). С една дума, специализацията необходимо предполага централизация и от своя страна я изисква безусловно.

Но самият Б—в, който тъй прекрасно обрисова всичката необходимост от специализация, недостатъчно я оценява, по наше мнение, във втората част на приведеното разсъждение. Броят на революционерите-работ-

* Помня, че един другар ми разказваше как един фабричен инспектор, който бил готов да помага и помагал на социалдемократията, горчиво се оплаквал от това, че той не знаел дали неговата „информация“ отива до истинския революционен център, доколкото е нужна неговата помощ и доколкото има възможност да бъдат оползотворени неговите малки и дребни услуги. Всеки практик знае, разбира се, не един подобен случай, когато нашето кустарничество ни е отнемало съюзници. А „дребни“ поотделно и неоченими в своя сбор услуги биха могли и биха почнали да ни оказват служещите и чиновниците не само по фабричното, но и по пощенското, железопътното, митническото, дворянското, попското и *всяко* друго ведомство, включително дори и полицията и двореца! Ако вече имахме истинска партия, действителна бойна организация от революционери, ние нямаше да поставяме ребром всички такива „помагачи“, нямаше да бързаеме винаги и безусловно да ги вмъкваме в самата сърцевина на „нелегалността“, а напротив, щяхме особено да ги пазим и дори специално да подготвяме хората за такива функции, като помним, че мнозина студенти биха могли да принесат повече полза на партията като „помагачи“-чиновници, отколкото като „кратковременни“ революционери. — Но — повтарям още веднъж — да прилага тази тактика има право само една вече напълно здрава организация, която не изпитва недостиг от активни сили.

ници е недостатъчен, казва той. Това е съвсем вярно и ние още веднъж подчертаваме, че „ценното съобщение от близък наблюдател“ потвърждава напълно нашия възглед върху причините на днешната криза в социал-демокрацията, а следователно и върху средствата за нейното излекуване. Не само революционерите изобщо изостават от стихийния подем на масите, но даже и работниците-революционери изостават от стихийния подем на работническите маси. А този *факт* по най-нагледен начин потвърждава даже от „практическо“ гледище не само безсмислеността, но и *политическата реакционност* на онази „педагогия“, с която тъй често ни гощават при обсъждане на въпроса за нашите задължения спрямо работниците. Този факт доказва, че нашето най-първо, най-настоятелно задължение е да съдействуваме за подготвянето на работници-революционери, стоящи на същото равнище, що се *отнася до партийната дейност*, както и на интелигенти-революционери (ние подчертаваме думите: що се отнася до партийната дейност, защото в други отношения достигането на същото равнище от работниците, макар и да е необходимо, далеч не е тъй лесно и тъй наложително). Ето защо *главното* внимание трябва да бъде насочено към *издигане* на работниците до революционери, а съвсем не към това, да се *изравняваме* ние самите непременно с „работническата маса“, както искат „икономистите“, непременно с „работниците-средняци“, както иска „Свобода“ (която се повдига в това отношение до второто стъпалце на икономическата „педагогия“). Далеч съм от мисълта да отричам необходимостта от популярна литература за работниците и от особено популярна (само, разбира се, не лековата) литература за особено изостаналите работници. Но мене ме възмушва това постоянно премотаване на педагогията към въпросите на политиката, към въпросите на организацията. Та вие, господа радетели за „работника-средняк“, всъщност по-скоро оскърбявате работниците със своето желание непременно *да се наведете*, преди да заговорите за работническа политика или работническа организация. Та говорете за сериозните работи изправени и предоставете педагогията на педагозите, а не на политиците и не на организаторите! Нима сред интелигенцията няма също напредничави „средняци“ и „маса“?

Нима за интелигенцията не се признава също от всички необходимостта от популярна литература и не се пише тази литература? Но представете си само, че в статия върху организацията на студентите или гимназистите авторът вземе да предъвка като някакво откритие, че е нужна преди всичко организация на „студентите-средняци“. Такъв автор сигурно ще го осмеят — и заслужено. Та вие ни дайте, ще му кажат те, организационни идейки, ако ги имате, а пък после ние сами ще видим кой от нас е „средняк“, кой е по-горе и кой по-долу. А ако вие нямате *свои* организационни идейки — всички ваши напъвания за „масата“ и „средняците“ ще се окажат просто скучни. Та разберете, че още самите въпроси за „политиката“, за „организацията“ са толкова сериозни, че за тях не може да се говори иначе освен напълно сериозно: може и трябва да *подготвяме* работниците (и студентите, и гимназистите), за да *бъде възможно да се заговори* с тях върху тия въпроси, но щом веднъж сте заговорили върху тях, давайте истински отговори, не се стъписвайте назад към „средняците“ или към „масата“, не се задоволявайте със смехории или с фрази*.

Работникът-революционер, за да се подготви напълно за своята работа, трябва също да стане професионален революционер. Ето защо не е прав Б—в, когато казва, че тъй като работникът е зает във фабриката по 11½ часа на ден, то останалите революционни функции (освен агитацията) „по неволя с главната си тежест лягат върху крайно незначителните интелигентски сили.“ Съвсем не „по неволя“ става това, а поради нашата изостаналост, защото не съзнаваме своя дълг да помагаме на всеки изпъкнал със своите способности работник да се превръща в *професионален агитатор, организатор, пропагандист, разпространител* и

* „Свобода“, бр. 1, статията „Организация“, стр. 66: „с тежкия си ход работническият колос ще подкрепя всички искания, които ще се предявяват от името на руския Труд“ — непременно с главна буква! И същият автор възкликва: „аз съвсем не се отнасям враждебно към интелигенцията, но“... (това е същото онова *но*, което Шчедрин превеждаше с думите: по-високо от челото ушите не растат!) ... „но аз винаги страшно се сърдя, когато дойде някой и наговори много красиви и прекрасни неща и иска да ги приемем заради тяхната (неговата?) красота и други достойнства“ (стр. 62). Да, мене това също „винаги страшно ме разсърдва“...

пр. и пр. В това отношение ние просто позорно пилеем силите си, като не умеем да пазим онова, което трябва особено грижливо да отглеждаме. Погледнете немците: те имат сто пъти повече сили от нас, но те прекрасно разбират, че действително способните агитатори и пр. се излъчват от „средняците“ съвсем не много често. Ето защо те веднага се постарават да поставят всеки способен работник в такива условия, при които неговите способности биха могли да получат пълно развитие и пълно приложение: правят го професионален агитатор, подбуждат го да разшири полето на своята дейност, като я разширява от една фабрика върху цялата професия, от едно място върху цялата страна. Той придобива опитност и ловкост в своята професия, той разширява своя кръгзор и своите знания, той наблюдава отблизо изтъкнатите политически водачи на другите местности и другите партии, той се старае да се издигне сам на същата висота и да съедини в себе си познаването на работническата среда и свежестта на социалистическите убеждения с онази професионална школовка, без която пролетариатът *не може* да води упоритата борба с великолепно обучените редове на неговите врагове. Така и само така се издигат от работническата класа бебеловци и ауеровци. Но това, което в една политически свободна страна се извършва в значителна степен от само себе си, у нас трябва да го извършват системно нашите организации. Един шо-годе талантлив и „обещаващ“ агитатор-работник *не трябва* да работи във фабриката по 11 часа на ден. Ние трябва да се погрижим той да живее от партийни средства, да умее навреме да премине в нелегалност, да променя мястото на своята дейност, защото иначе той не ще си изработи голяма опитност, не ще разшири своя кръгзор, не ще съумее да се удържи поне няколко години в борбата с жандармите. Колкото по-широк и по-дълбок става стихийният подем на работническите маси, толкова повече те издигат не само талантливи агитатори, но и талантливи организатори и пропагандисти, и „практици“ в добрия смисъл (каквито толкова малко има сред нашата интелигенция, която в по-голямата си част е малко по руски немарлива и тромава). Когато ние имаме отряди от специално подготвени и минали дълга школа работници-революционери (и при това, раз-

бира се, революционери „от всички родове оръжие“) — тогава с тези отряди не ще може да се справи никаква политическа полиция в света, защото тези отряди от хора, беззаветно предани на революцията, ще се ползват също и с беззаветното доверие на най-широките работнически маси. И наша пряка вина е, че ние твърде малко „подтикваме“ работниците в този общ за тях и за „интелигентите“ път на професионално-революционна школовка, твърде често ги дърпаме назад със своите глупави приказки на тема кое е „достъпно“ за работническата класа, за „работниците-средняци“ и пр.

В тези, както и в други отношения тесният размах на организационната работа се намира в несъмнена и неразделна (макар и несъзнавана от грамадното мнозинство „икономисти“ и начеващи практики) връзка със стесняването на нашата теория и на нашите политически задачи. Преклонението пред стихийността предизвиква някакъв страх да се мръднем макар на една крачка от „достъпното“ за масата, страх да се издигнем премного високо над простото прислужване на най-близките и преки нужди на масите. Не бойте се, господа! Помнете, че ние стоим в организационно отношение тъй ниско, че е безсмислена дори самата мисъл, че можем да се издигнем твърде високо!

д) „Заговорническа“ организация и „демократизъм“

А има сред нас твърде много хора, които са тъй чувствителни към „гласа на живота“, че най-много се боят именно от това, като обвиняват привържениците на излаганите тук възгледи в „народоволчество“, в неразбиране на „демократизма“ и пр. Налага се да се спрем върху тези обвинения, които подхвана, разбира се, и „Рабочее Дело“.

На пишещия тези редове е много добре известно, че петербургските „икономисти“ обвиняваха в народоволчество още „Рабочая Газета“ (което е понятно, ако я сравним с „Рабочая Мысль“). Ето защо ние никак не се учудихме, когато наскоро след възникването на „Искра“ един другар ни съобщи, че социалдемократите от града X наричат „Искра“ „народоволчески“ орган. За нас това обвинение, разбира се, бе само похвално, за-

щото кой порядъчен социалдемократ не е обвиняван от „икономистите“ в народоволчество?

Тези обвинения се предизвикват от два вида недоразумения. Първо, у нас така зле познават историята на революционното движение, че наричат „народоволчество“ всяка идея за централизирана бойна организация, която обявява решителна война на царизма. Но оная превъзходна организация, която имаха революционерите от 70-те години и която би трябвало да служи на всички ни за образец, е създадена съвсем не от народоволците, а от *землеволиците*, които се разцепиха на чернопеределци и народоволци.⁷⁴ Така че да се вижда в бойната революционна организация нещо специфично народоволческо е безсмислено и исторически, и логически, защото *всяко* революционно течение, ако то действително мисли за сериозна борба, не може да мине без такава организация. Не в това беше грешката на народоволците, че те се помъчиха да привлекат в своята организация *всички* недоволни и да насочат тази организация към решителна борба срещу самодържавието. Напротив, в това се състои тяхната велика историческа заслуга. А грешката им беше в това, че те се опираха върху една теория, която всъщност съвсем не беше революционна теория, и не умееха или не можеха да свържат неразделно своето движение с класовата борба вътре в развиващото се капиталистическо общество. И само най-грубото неразбиране на марксизма (или „разбирането“ му в духа на „струвизма“) можеше да породи мнението, че възникването на масово, стихийно работническо движение ни *избавя* от задължението да създадем една също такава добра, както у земеволиците, да създадем една още несравнимо по-добра организация от революционери. Напротив, това движение именно *възлага* на нас това задължение, защото стихийната борба на пролетариата няма и да стане негова истинска „класова борба“, докато тази борба не се ръководи от една здрава организация на революционери.

Второ, мнозина — и в това число, както изглежда, Б. Кричевски („Раб. Дело“, брой 10, стр. 18) — неправилно разбират оная полемика против „заговорническия“ възглед върху политическата борба, която винаги са водили социалдемократите. Ние сме въставали и

винаги, разбира се, ще въставаме против *стесняването* на политическата борба до заговор*, но това, разбира се, съвсем не означава отричане на необходимостта от здрава революционна организация. И напр. в брошурата, посочена в бележката, наред с полемиката против свеждането на политическата борба до заговор се рисува (като социалдемократически идеал) една организация дотолкова здрава и силна, че да може „да прибегне за нанасяне решителен удар на абсолютизма“ и до „въстание“, и до всеки „друг начин на атака“**. По своята *форма* такава здрава революционна организация в една самодържавна страна може да бъде наречена и „заговорническа“ организация, защото френската дума „конспирация“ е равносилна на руската „заговор“, а конспиративността е необходима за такава организация в максимална степен. Конспиративността е толкова необходимо условие за такава организация, че всички останали условия (броят на членовете, техният подбор, функциите им и пр.) трябва да се съобразяват с него. Поради това би било най-голяма наивност да се боим от обвинението, че ние, социалдемократите, искаме да създадем заговорническа организация. Тези обвинения трябва да бъдат също тъй ласкателни за всеки враг на „икономизма“, както и обвиненията в „народоволчество“.

Ще ни възразят: такава могъща и строго тайна организация, която съсредоточава в своите ръце всички нишки на конспиративната дейност, организация по необходимост централистична, може много лесно да се хвърли в преждевременна атака, може необмислено да изостри движението, преди това да е възможно и по-

* Сравни „Задачи русских социал-демократов“. С. 21, полемиката против П. Л. Лавров (Вж Съч. Т. 2, с. 356—358).

** „Задачи русских социал-демократов“, с. 23 (Вж. Съч. Т. 2, с. 359). Тъкмо навреме, ето още една илюстрация на това, че „Раб. Дело“ или не разбира какво говори, или мени своите възгледи „според вятъра“. В бр. 1 на „Раб. Дело“ е напечатано с курсив: *изложената същност на брошурата съвпада напълно с редакционната програма на „Рабочее Дело“* (с. 142). Наистина ли? Със „Задачите“ съвпада възгледът, че на масовото движение не може да се поставя като първа задача събарянето на самодържавието? Съвпада ли теорията за „икономическата борба против господарите и правителството“? Съвпада теорията за стадините? Предлагаме на читателя да съди, може ли да става дума за принципа устойчивост на един орган, който така оригинално разбира „съвпадението“.

требно според нарастването на политическото недоволство, според силата на кипёжа и озлобяването в работническата класа и пр. Ние на това ще отговорим: абстрактно взето, не може, разбира се, да се отрече, че бойната организация *може* да поведе към необмислено сражение, което *може* да свърши с поражение, не съвсем необходимо при други условия. Но да се ограничаваме с абстрактни съображения в такъв въпрос е невъзможно, защото всяко сражение включва в себе си абстрактната възможност за поражение и няма друго средство *да се намали* тази възможност освен организираната подготовка на сражението. Ако пък поставим въпроса върху конкретната почва на днешните руски условия, ще трябва да се направи положителният извод, че здравата революционна организация е безусловно необходима именно за да придаде устойчивост на движението и да го *предпази* от възможността на необмислени атаки. Тъкмо сега, при липсата на такава организация и при бързия стихисен растеж на революционното движение, *вече се наблюдават* две противоположни крайности (които, както им се и полага, „се схождат“): ту съвсем несъстоятелният „икономизъм“ и проповед за умереност, ту също тъй несъстоятелният и „ексцитативен терор“, който се стреми „в развиващото се и крепещо, но още намиращо се по-близо до своето начало, отколкото до края движение да предизвика изкуствено признаците на неговия край“ (В. Засулич в „Заря“, бр. 2—3, стр. 353). И примерът с „Рабочее Дело“ показва, че *има вече* социалдемократи, които пасуват и пред двете крайности. Такова явление не е удивително по край останалите причини и затова, защото „икономическата борба против господарите и правителството“ *никога* не ще задоволи революционера и противоположните крайности винаги ще възникват ту тук, ту там. Само централизираната бойна организация, която издържано провежда социалдемократическа политика и задоволява, така да се каже, всички революционни инстинкти и стремежи, е в състояние да предпази движението от необмислена атака и да подготви атака, която обещава успех.

Ще ни възразят по-нататък, че излаганият възглед върху организацията противоречи на „демократическия принцип“. Доколкото предходното обвинение е от спе-

цифично руски произход, дотолкова това пък е от *специфичен задграничен характер*. И само една задгранична организация („Съюзът на руските социалдемократи“) е могла да даде на своята редакция между другите инструкции и тая:

„Организационен принцип. В интерес на успешното развитие и обединението на социалдемократията трябва да се подчертава, развива и води борба за широк демократически принцип на нейната партийна организация, което е особено необходимо предвид на проявяващите се в редовете на нашата партия антидемократически тенденции.“ („Два съезда“, стр. 18).

Как именно се бори „Раб. Дело“ с „антидемократическите тенденции“ на „Искра“, това ние ще видим в следващата глава. А сега да се вгледаме по-отблизо в този „принцип“, който се издига от „икономистите“. Всеки ще се съгласи навярно, че „широкият демократически принцип“ включва в себе си следните две необходими условия: първо, пълна гласност и второ — изборност на всички функции. Без гласност би било смешно да се говори за демократизъм, и при това такава гласност, която да не се ограничава само с членовете на организацията. Ние ще наречем демократическа организация германската социалистическа партия, защото в нея всичко се върши открито, включително и заседанията на партийния конгрес; но никой няма да нарече демократическа организация онази, която е скрита за всички нечленове с покривалото на тайната. Пита се, какъв смисъл има издигането на „широкият демократически принцип“, когато главното условие за този принцип е *неизпълнимо* за една тайна организация? „Широкият принцип“ се оказва просто гръмка, но празна фраза. Нещо повече. Тази фраза свидетелствува за пълно неразбиране на същните задачи на момента в организационно отношение. Всички знаят колко голяма е господстващата у нас неконспиративност на „широката“ маса революционери. Ние видяхме как горчиво се оплаква от това Б—в, който съвсем справедливо иска „строг подбор на членовете“ („Раб. Дело“, бр. 6, стр. 42). И ето, явяват се хора, които се хвалят със своя „усет към живота“ и които при такова едно положение на работите *подчертават* не необходимостта от най-строга конспирация и от най-строг (а следователно и по-тесен) подбор на членовете, а — „широкият демократичен принцип“! Това се казва да стигнеш с пръст небето.

Не по-добре стои работата и с втория признак на демократизма — с изборността. В страните с политическа свобода това условие се подразбира от само себе си. „Член на партията се счита всеки, който признава принципите на партийната програма и поддържа партията според силите си“ — гласи първият член от организационния устав на германската социалдемократическа партия. И тъй като цялата политическа арена е открита пред всички подобно на сцената пред зрителите в театъра, това признаване или непризнаване, поддръжка или противодействие са известни на всички и на всекиго и от вестниците, и от публичните събрания. Всички знаят, че този и този политически деец е почнал с това и това, преживял е такава и такава еволюция, проявил се е в трудните моменти така и така, отличава се изобщо с такива и такива качества — и затова, естествено, такъв деец могат с познаване на работата да го избират или не избират за известна партийна длъжност *всички* членове на партията. Всеобщият (в буквалния смисъл на думата) контрол над всяка стъпка на партийния деец в неговото политическо поприще създава един автоматично действащ механизъм и той дава онова, което в биологията се нарича „оцеляване на най-приспособените“. „Естественият подбор“ на пълната гласност, изборността и всеобщият контрол осигурява това, че всеки деец се оказва в края на краищата „на мястото си“, залавя се за най-подходящата за неговите сили и способности работа, изпитва върху самия себе си всичките последици на своите грешки и доказва пред очите на всички своята способност да признава грешките и да ги избягва.

Я се опитайте да поставите тази картина в рамките на нашето самодържавие! Мислимо ли е у нас всички, „които признават принципите на партийната програма и поддържат партията според силите си“, да контролират всяка стъпка на революционера-конспиратор? Мислимо ли е всички те да избират от числото на последните този или онзи, когато революционерът е *длъжен* в интереса на работата да скрива от деветте десети на тия „всички“ кой е той? Замислете се поне малко над истинското значение на ония гръмки думи, с които излиза „Раб. Дело“, и ще видите, че „широкият демократизъм“ на партийната организация в тъмнини-

те на самодържавието, при господството на жандармския подбор, е само *празна и вредна играчка*. Той е празна играчка, защото на дело никога никоя революционна организация не е провеждала и не може да провежда *широкия* демократизъм, дори при всичкото си желание. Той е вредна играчка, защото опитите да се провежда на дело „широкият демократически принцип“ само улесняват полицията да прави широки провали и увековечават царящото кустарничество, отвличат мисълта на практиците от сериозната неотложна задача да изградят от себе си професионални революционери — към съставянето на подробни „книжни“ устави за системите на изборите. Само в чужбина, където често се събират хора, нямащи възможност да си намерят истинска, жива работа, можеше тук-таме, и особено в разните дребни групи, да се развие тази „игра на демократизъм“.

За да покажем на читателя цялата неблагоприятност на любимия похват на „Раб. Дело“ да издига такъв благовиден „принцип“ като демократизма в революционната работа, ние още веднъж ще се позовем на свидетел. Тоя свидетел — Е. Серебряков, редактор на лондонското списание „Накануне“ — има голяма слабост към „Раб. Дело“ и голяма омраза към Плеханов и „плехановците“; в статиите си във връзка с разцеплението на задграничния „Съюз на руските социалдемократи“ „Накануне“ решително взе страната на „Раб. Дело“ и се нахвърля с цял куп жалки думи върху Плеханов.⁷⁵ Толкова по-ценен е за нас тоя свидетел по дадения въпрос. В бр. 7 на „Накануне“ (юли 1899 г.) в статията „По повод възванието на групата за самоосвобождение на работниците“ Е. Серебряков посочваше „неприличieto“ да се повдигат въпросите „за самозаслепяването, за първенството, за тъй наречения ареопаг в сериозното революционно движение“ и писа между другото:

„Мишкин, Рогачов, Желябов, Михайлов, Перовска, Фигнер и други никога не са се смятали за водачи и никой не ги е избирал или назначавал, макар че в действителност те бяха такива, защото както в периода на пропагандата, така и в периода на борбата срещу правителството те поеха върху себе си най-голямата тежест на работата, отиваха на най-опасните места и тяхната дейност беше най-продуктивна. И ръководното им положение беше не резултат на техните желання, а резултат на доверието към техния ум,

към тяхната енергия и преданост от страна на заобикалящите ги другари. А да се боиш от някакъв ареопаг (а ако не се боиш, защо ще пишеш за него?), който можел да управлява самовластно движението, това е вече премного наивно. Кой ли ще го слуша?"

Ние питаме читателя, с какво се отличава „аеропагът“ от „антидемократическите тенденции“? И не е ли очевидно, че „благовидният“ организационен принцип на „Раб. Дело“ е също така и наивен, и неприличен — наивен, защото „ареопага“ или хората с „антидемократически тенденции“ просто никой няма да ги слуша, щом няма „доверие към техния ум, енергия и преданост от страна на заобикалящите ги другари“. Неприличен — като демагогска нападка, която спекулира с пустославието на едни, с непознаването на истинското състояние на нашето движение от други, с неподготовеността и непознаването историята на революционното движение от трети. Единствен сериозен организационен принцип за дейците на нашето движение трябва да бъде: най-строга конспирация, най-строг подбор на членовете, подготовка на професионални революционери. Щом са налице тия качества — осигурено е и нещо по-голямо от „демократизма“, именно: пълното другарско доверие между революционерите. А това по-голямо е безусловно необходимо за нас, защото не може и дума да става да го заменим с демократически всеобщ контрол у нас, в Русия. И би било голяма грешка да се мисли, че невъзможността на един действително „демократически“ контрол прави членовете на революционната организация безконтролни: те нямат време да мислят за куклените форми на демократизма (демократизма вътре в едно тясно ядро от другари, ползващи се с пълно взаимно доверие), но своята *отговорност* те чувствуват твърде живо, като знаят при това от опит, че за да се отърве от един негоден член, организацията от истински революционери не ще се спре пред никакви средства. Пък и има у нас доста развито, имащо зад себе си цяла история обществено мнение на руската (и международна) революционна среда, което наказва с безпощадна суровост всяко отстъпление от задълженията на другарството (а нали „демократизмът“, истинският, не кукленият демократизъм, влиза като част в цяло в това понятие за другарството!). Вземете всичко това под внимание — и ще разберете каква гнила мизантропия на задгранична игра на генералство иде от тия

разговори и резолюции върху „антидемократическите тенденции“!

Трябва да се забележи още, че другият източник на такива разговори, т. е. наивността, се подхранва също от смътността на представите за демокрацията. В книгата на съпрузите Уеб за английските трейдюниони има една интересна глава: „Първобитната демокрация“. Авторите разказват там как английските работници в първия период от съществуването на техните съюзи са смятали за необходим признак на демокрацията това, че всички трябва да вършат всичко в областта на управлението на съюзите: не само всички въпроси се решавали чрез гласуване от всичките членове, но и длъжностите се изпълнявали от всичките членове по ред. Потребен бил дълъг исторически опит, за да разберат работниците безсмислеността на една такава представа за демокрацията и необходимостта от представителни учреждения, от една страна, и професионални длъжностни лица, от друга. Потребни били няколко случая на финансов крах на съюзните каси, за да разбере работниците, че въпросът за пропорционалното отношение между плащаните вноски и получаваните помощи не може да се реши само с едно демократично гласуване, а изисква и гласа на специалиста по осигурителното дело. Вземете по-нататък книгата на Кауцки за парламентаризма и народното законодателство — и ще видите, че изводите на теоретика марксист съвпадат с поуката от дългогодишната практика на „стихийно“ организиращите се работници. Кауцки решително въстава против първобитното разбиране на демокрацията от Ритинхаузен, осмива хората, които са готови в нейно име да искат „народните вестници да се редактират направо от народа“, доказва необходимостта от *професионални* журналисти, парламентаристи и пр. за социалдемократическото ръководство на класовата борба на пролетариата, напада „социализма на анархистите и литераторите“, които, „търсейки ефекти“, превъзнасят прякото народно законодателство и не разбират неговата твърде условна приложимост в днешното общество.

Който е работил практически в нашето движение, той знае колко широко е разпространен сред масата на учащата се младеж и работниците „първобитният“ възглед върху демокрацията. Не е чудно, че тоя възглед

Прониква и в уставите, и в литературата. „Икономистите“ от бернщайнианското направление писаха в своя устав: „Чл. 10. Всички работи, които се отнасят до интересите на цялата съюзна организация, се решават с мнозинството от гласовете на всичките ѝ членове.“ „Икономистите“ от терористическото направление повтарят: „необходимо е комитетските решения да обхождат всичките кръжоци и едва тогава да стават действителни решения“ („Свобода“, бр. 1, стр. 67). Забележете, че това искане да се прилага нашироко референдумът се издига *сврѣх* искането да се построи върху изборното начало *цялата* организация! Ние сме далеч от мисълта, разбира се, да осъждаме за това практиците, които са имали твърде малко възможност да се запознаят с теорията и практиката на истински демократическите организации. Но когато „Раб. Дело“, което претендира за ръководна роля, се ограничава при такива условия с резолюция за широкия демократически принцип, как да не наречем това просто „търсене на ефекти“?

е) Местна и общоруска работа

Ако възраженията против излагания тук план за организация от гледище на неговата недемократичност и заговорнически характер са съвсем неоснователни, то остава още един въпрос, който много често се поставя и заслужава подробно разглеждане. Това е въпросът за съотношението между местната и общоруската работа. Изказва се опасение дали образуването на централистична организация няма да доведе до преместване центъра на тежестта от първата към втората? Дали това няма да навреди на движението, като отслаби здравината на нашите връзки с работническата маса и изобщо устойчивостта на местната агитация? Ние ще отговорим на това, че нашето движение през последните години страда тъкмо от това, че местните дейци са твърде много погълнати от местна работа; че затова е безусловно необходимо да се попремести центърът на тежестта към общоруската работа; че такова преместване не ще отслаби, а ще закрепим и здравината на нашите връзки, и устойчивостта на нашата местна агитация. Да вземем въпроса за централния и местните органи и

да помолим читателя да не забравя, че вестникарската работа е за нас само *пример*, който илюстрира неизмеримо по-широката и по-разностранныя революционна работа изобщо.

В първия период на масовото движение (1896—1898 г.) се прави от местните дейци опит да се организира общоруски орган — „Рабочая Газета“; в следващия период (1898—1900 г.) движението прави грамадна крачка напред, но вниманието на ръководителите се поглъща всецяло от местните органи. Ако се пресметнат заедно всички тия местни органи, ще се окаже*, че се падат кръгло по един брой на месец. Нима това не е нагледна илюстрация на нашето кустарничество? Нима това не показва очевидно изостаналостта на нашата революционна организация от стихийния подем на движението? *Ако същото число* броеве вестници беше издадено не от разпокъсани местни групи, а от една единна организация — ние не само бихме спестили маса сили, но и бихме осигурили неизмеримо по-голяма устойчивост и приемственост на нашата работа. Това просто съображение твърде често го изпускат изпредвид и ония практики, които *активно* работят почти изключително над местните органи (за жалост в грамадното мнозинство случаи това и сега е така), и ония публицисти, които проявяват по дадения въпрос удивително донкихотство. Практикът се задоволява обикновено с това съображение, че за местните дейци е „трудно“** да се заемат с организирането на общоруски вестник и че по-добре е да има местни вестници, отколкото никакви. Последното, разбира се, е напълно правилно и ние не ще отстъпим на никой практик в признаването на грамадното значение и грамадната полза от местните вестници *изобщо*. Но нали думата не е за това, а можем ли да се отървем от разпокъсаността и кустарничеството, които толкова нагледно се изразяват в 30-те броя

* Вж „Доклад к Парижскому конгрессу“⁷⁶, с. 14. „От това време (1897 г.) до пролетта на 1900 г. излязоха в разни места 30 броя от различни вестници... Средно излизаше повече от един брой месечно.“

** Тази трудност е само привидна. В действителност няма такъв местен кръжок, който не би имал възможност да се земе активно за една или друга функция на общоруската работа „Не казвай: не мога, а кажи: не искам.“

местни вестници в цяла Русия за 2¹/₂ години. Така че не се ограничавайте с безспорното, но твърде общо положение за ползата от местните вестници изобщо, а имаите също смелостта открито да признаете техните отрицателни страни, показани от опита на две и половина години. Този опит потвърждава, че местните вестници при нашите условия се оказват в повечето случаи принципно неиздържани, политически лишени от значение по отношение изразходването на революционни сили — безмерно скъпи, в техническо отношение — съвсем незадоволителни (аз имам предвид, разбира се, не печатната техника, а честотата и редовността на излизането). И всички посочени недостатъци не са случайност, а неизбежен резултат на оная разпокъсаност, която, от една страна, оояснява преобладаването на местните вестници в разглеждания период, а, от друга страна, се *поощрява* от това преобладаване. За отделната местна организация просто *не е по силите ѝ* да осигури принципната издържаност на своя вестник и да го постави на висотата на един политически орган, *не е по силите ѝ* да събере и използва достатъчен материал, за да осветли целия ни политически живот. А доводът, с който защитават обикновено необходимостта от многобройни местни вестници в свободните страни — евтинията на последните при печатането им от местни работници и по-голямата пълнота и бързина в информирането на местното население, — този *довод* се обръща у нас, както показва опитът, *против местните* вестници. Те се оказват безмерно скъпи, в смисъл на изразходване на революционни сили, и *особено* рядко излизащи по простата причина, че за един *нелегален* вестник, колкото и малък да е той, е необходим такъв грамаден конспиративен апарат, който изисква фабрична едра индустрия, защото в занаятчийска работилница такъв апарат не се подготвя. А примитивността на конспиративния апарат води винаги към това (всеки практик знае маса примери от тоя род), че полицията се ползва от излизането и разпространението на един-два броя, за да устрои *масов* провал, който помита всичко така, че после трябва да се почва пак отначало. Добрият конспиративен апарат изисква добра професионална подготовка на революционерите и разделение на труда, проведено по най-последователен начин, а и двете тези изисквания

съвсем не са по силите на отделна местна организация, колкото и да е силна тя в дадения момент. Без да се говори вече за общите интереси на цялото ни движение (принципно издържаното социалистическо и политическо възпитание на работниците), но и специално местните интереси *се обслужват по-добре от неместни органи*: това изглежда парадокс само на пръв поглед, а на дело посоченият по-горе опит на две и половина години неопровержимо доказва това. Всеки ще се съгласи, че ако всички ония местни сили, които са издали 30 броя вестници, биха работили само на един вестник, последният лесно би дал 60, ако не сто броя, а следователно и по-пълно би отразил всичките особености на движението от чисто местен характер. Несъмнено е, че такава организираност не е лесна, но трябва да съзнаем нейната необходимост, трябва всеки местен кръжок да мисли и *активно да работи* над нея, като не чака подтик отвън, като не се мами от оная достъпност, от оная близост на местния орган, която — въз основа на фактите от нашия революционен опит — се оказва в значителна степен призрачна.

И лоша услуга оказват на практическата работа ония, мислещи се за особено близки до практиците публицисти, които не виждат тая призрачност и се отърват с удивително евтиното и удивително празно разсъждение, нужни са местни вестници, нужни са районни вестници, нужни са общоруски вестници. Разбира се, всичко това, казано изобщо, е нужно, но нали е нужно също и да мислиш за условията на средата и за момента, щом се залавяш за конкретен организационен въпрос. Нима не е донкихотство наистина, когато „Свобода“ (бр. 1, стр. 68), като специално „се спира на *въпроса за вестника*“, пише: „Струва ни се, че на всяко що-годе значително място, където има струпани работници, трябва да има свой собствен работнически вестник. Не докарван от другаде, а именно свой собствен“. Ако този публицист не иска да мисли за значението на своите думи, то помислете поне вие заради него, читателю: колко десетки, ако не и стотици са в Русия, „що-годе значителните места, където има струпани работници“, и какво увековечаване на нашето кустарничество ще бъде, ако действително всяка местна организация се залови да издава свой собствен вестник! Колко тая разпокъса-

Ност би облекчила задачата на нашите жандарми да излавят — и то без „що-годе значителен“ труд — местните дейци още от самото начало на тяхната дейност, като не ги оставят да се развият в истински революционери! — В общоруския вестник — продължава авторът — биха били безинтересни описанията на фабрикантските измами и „дреболиите на фаоричния живот в различните, не свои градове“, а „на орловчанина не е никак скучно да четете за своите орловски работи. Всеки път той знае кого са „изобличили“, кого са „начесали“ и сърцето му се вълнува“ (стр. 69). Да, да, сърцето на орловчанина се вълнува, но твърде много „се вълнува“ и мисълта на нашия публицист. Тактична ли е тая защита на издребняването? — ето за кое би трябвало да помисли той. Ние на никого не ще отстъпим в признаването на необходимостта и важността на фабричните изобличения, но трябва да се помни, че вече сме стигнали дотам, че на петербургчаните стана скучно да четат петербургските кореспонденции в петербургския вестник „Рабочая Мысль“. За фабрични изобличения по места ние винаги сме имали и *винаги трябва да имаме позиви* — но трябва да издигаме типа на *вестника*, а не да го понижаваме до фабричен позив. За „вестника“ на нас са нужни изобличения не толкова на „дреболиите“, колкото на крупните, типичните недостатъци във фабричния живот, изобличения чрез примери особено релефни и затова способни да заинтересуват *всички* работници и всички ръководители на движението, способни действително да обогатят техните знания, да разширят техния кръгзор, да сложат началото на събуждане на нов район, на нов професионален слой работници.

„После в местния вестник всички машинации на фабричното началство и на другите власти можеш да ги хванеш веднага на самото място. А до общия вестник, докато дойде съобщението — на мястото вече са успели и да забравят какво се е случило. „Кога ли е била тази работа — ха спомни си я де!“ (пак там). Тъкмо тъй: спомни си я де! Издадените за две и половина години 30 броя вестници се падат, както узнаваме от същия източник, на 6 града. Това значи — на един град средно *по един брой всеки шест месеца!* И ако даже нашият лекомислен публицист *утрои* в своето

предположение производителността на местната работа (което би било абсолютно неправилно по отношение на един среден град, защото в рамките на кустарничеството не е възможно значително разширение на производителността) — то все пак ще получим само по един брой в два месеца, т. е. нещо, което съвсем не прилича на „счепкване на самото място“. А пък достатъчно е да се обединят десет местни организации и да определят свои делегати за активни функции по организирането на един общ вестник — тогава ще може *по цяла Русия* да се „хващат“ не дреболиите, а наистина по-важните и типични безобразия веднъж в две седмици. В това няма да се усъмни никой, който познава положението на работите в нашите организации. А за хващане противника на местопрестъплението, ако разбираме това сериозно, а не само в смисъл на красива фраза, един нелегален вестник днес не може изобщо и да мисли: това е достъпно само за хвърчащия лист, защото пределният срок за такова хващане в повечето случаи не надминава един-два дни (вземете напр. една обикновена кратковременна стачка или фабричен побой, или демонстрация и пр.).

„Работникът живее не само във фабриката, но и в града“ — продължава нашият автор, като се издига от частното към общото с такава строга последователност, която би направила чест на самия Борис Кричевски. И той сочи въпросите за градските думи, за градските болници, градските училища и иска работническия вестник да не отминава с мълчание градските работи изобщо. — Искане само по себе си прекрасно, но то илюстрира особено нагледно оная безсъдържателна абстрактност, с която твърде често се ограничават, когато разсъждават за местните вестници. Първо, ако наистина „на всяко що-годе значително място, където са струпани работници“, почнат да излизат вестници с такъв подробен градски отдел, както го иска „Свобода“, това неминуемо ще се изроди при нашите руски условия в истинско издребняване, ще доведе до отслабване на съзнанието за важността на общоруския революционен натиск върху царското самодържавие, ще засили много жизнеспособните и по-скоро притаени или потиснати, отколкото изкоренени издънки на онова направление, което вече се прослави със знаменитото изречение за ре-

волюционерите, които твърде много говорят за несъществуващия парламент и твърде малко за съществуващите градски думи.⁷⁷ Ние казваме: неминуемо, подчертавайки с това, че „Свобода“ съзнателно не иска това, а иска обратното. Но само благите намерения не са достатъчни. — За да се постави осветляването на градските работи в нужната перспектива към цялата наша работа, трябва *по-напред* тази перспектива да бъде напълно изработена, твърдо установена не само с разсъжденията, но и с маса примери, за да добие вече здравината на *традиция*. Това у нас още далеч го няма, а то именно е потребно *по-напред*, та едва тогава ще бъде позволено да се мисли и приказва за широк местен печат.

Второ, за да напишеш действително хубаво и интересно за градските работи, трябва добре и не само на книга да познаваш тези работи. А социалдемократи, които да притежават това знание, почти няма в *цяла Русия*. За да пишеш във вестник (а не в популярна брошура) за градските и държавните работи, трябва да имаш пресен, разностранен материал, събран и обработен от способен човек. А за да събираш и обработваш такъв материал, не е достатъчно „примитивната демокрация“ на примитивния кръжок, в който всички вършат всичко и се забавляват с игра на референдуми. За това е необходим щаб от специалисти автори, специалисти кореспонденти, армия от репортьори социалдемократи, които завързват връзки навсякъде, умеят да проникнат във всички и всякакви „държавни тайни“ (с които руският чиновник тъй се гордее и които той така лесно раздрънква), да се промъкнат във всички „задкулисия“, армия от хора, задължени „по дълг“ да бъдат вездесъщи и всезнаещи. И ние, партията на борбата против *всеки* икономически, политически, социален и национален гнет, можем и трябва да намерим, да съберем, да обучим, да мобилизираме и да поведем в поход такава армия от всезнаещи хора — но тъкмо това ще трябва тепърва да се направи! А у нас в грамадното мнозинство местности не само че още не е направена нито крачка в тази посока, но навсякъде липсва дори *съзнанието* за необходимостта да се направи това. Потърсете в нашия социалдемократически печат живи и интересни статии, кореспонденции и изобличения на нашите дипло-

матически, военни, църковни, общински, финансови и пр. и пр. работи: няма да намерите *почти нищо* или ще намерите съвсем малко*. Ето защо „аз винаги страшно се сърдя, когато дойде някой и наговори твърде красиви и прекрасни неща“ за необходимостта „във всяко що-годе значително място, където са струпани работници“, да излизат вестници, които да изобличават и фабричните, и общинските, и държавните безобразия!

Преобладаването на местния печат над централния е признак или на бедност, или на разкош. На бедност — когато движението още не е подготвило сили за едрото производство, когато то още изниква от кустарничеството и почти тъне в „дреболиите на фабричния живот“. На разкош — когато движението е *преодоляло вече напълно* задачата на всестранните изобличения и всестранната агитация, така че освен централния орган стават необходими и многобройни местни. Нека вече решава всеки за себе си за какво говори преобладаването на местните вестници у нас сега. А аз ще се огранича да формулирам точно своя извод, за да не дам повод за недоразумения. Досега у нас мнозинството от местните организации мислят почти изключително за местните органи и работят активно почти само над тях. Това е ненормално. Трябва да бъде обратното: мнозинството от местните организации да мислят главно за общоруския орган и да работят главно над него. Дотогава, докато това не стане, ние не ще съумеем да организираме *нищо един* вестник, що-годе способен да обслужва действително движението с *всестранна* агитация в печата. А когато това стане — тогава нормалното отношение между необходимия централен и необходимите местни органи ще се установи от само себе си.

* Ето защо даже примерът с изключително добрите местни органи потвърждава напълно нашето гледище. Например „Южный Рабочий“⁷⁸ е прекрасен вестник, съвсем непровинен в принципа неиздържаност. Но това, което той искаше да даде за местното движение, не биде постигнато поради рядкото излизане и широките провали. Това, което е най-необходимо за партията в сегашния момент — принципно поставяне на коренните въпроси на движението и всестранната политическа агитация, — се оказа не по силите на един местен орган. А онова особено добро, което той даваше, като статиите за конгреса на минните индустриалци за безработицата и пр. — не беше строго местен материал *и бе нужно за цяла Русия*, а не само за южните области. Такива статии нямаше и в целия наш социалдемократически печат.

На пръв поглед може да се стори, че в областта на специално-икономическата борба е неприложим изводът за необходимостта да се премести центърът на тежестта от местната към общоруската работа: прекият враг на работниците са тук отделните капиталисти или групи от тях, несвързани в организация, която поне отдалеч да напомня чисто военната, строго централизираната, ръководената до дреболиите от една единна воля организация на руското правителство, нашия пряк противник в политическата борба.

Но това не е така. Икономическата борба — ние вече много пъти сме изтъквали това — е професионална борба и затова тя изисква обединяване на работниците по професии, а не само според местоработата. И това професионално обединение става толкова по-настойтелно необходимо, колкото по-бързо напредва обединението на нашите капиталисти във всевъзможни сдружения и синдикати. Нашата разпокъсаност и нашето квстарничество направо пречат на това обединяване, за което е необходима единна общоруска организация на революционерите, способна да поеме върху себе си ръководството на общоруските професионални работнически съюзи. Ние вече говорихме по-горе за желателния тип организация за тази цел и сега ще добавим само няколко думи във връзка с въпроса за нашия печат.

Че във всеки социалдемократически вестник трябва да има *отдел* за професионалната (икономическа) борба, в това надали някой се съмнява. Но напастването на професионалното движение ни кара да мислим и за професионален печат. Струва ни се обаче, че за професионални вестници в Русия, с редки изключения, засега и дума не може да става: това е разкош, а ние нямаме винати и хляба насъшен. Подходяща за условията на нелегалната работа и необходима вече форма на професионалния печат би трябвало да бъдат в нас *професионалните брошури*. В тях би трябвало да се събира и системно групира *легалният** и нелегалният ма-

* Легалният материал е особено важен в това отношение и ние сме особено изостанали в умението да го събираме и използваме системно. Няма да бъде преувеличено, ако кажем, че само по легален материал все още може как да е да се напише професионална брошу-

териал по въпроса за условията на труда в даден производствен клон, за разликата в това отношение между различните краища в Русия, за главните искания на работниците от дадена професия, за недостатъците на отнасящото се до нея законодателство, за най-важните случаи от икономическата борба на работниците в тази професия, за зародишите, сегашното състояние и нуждите на тяхната професионална организация и т. н. Такива брошури, първо, биха отървали нашия социалдемократически печат от масата такива професионални подробности, които специално интересуват само работниците от дадената професия; второ, те биха фиксирали резултатите от нашия опит в професионалната борба, запазили биха събирания материал, който сега буквално се губи в масата позиви и откъслечни кореспонденции, и биха обобщавали този материал; трето, те биха могли да служат като един вид ръководство за агитаторите, защото условията на труда се изменят сравнително бавно, основните искания на работниците от дадена професия са извънредно устойчиви (сравни исканията на тъкачите от московския район в 1885 г.⁸⁰ и от петербургския в 1896 г.) и сбирката на тези искания и нужди би могла с години да служи като прекрасно помагало за икономическа агитация в изостаналите облас-

ра, а само по нелегален е невъзможно. Събирайки нелегален материал от работниците по въпроси като издадените от „Рабочая Мысль“⁷⁹, ние на вятъра хабим маса сили на революционера (когото в това лесно би заменил легалният деец) и все пак никога не получаваме добър материал, защото работниците, които познават изчерпателно само едно отделение от голямата фабрика и почти винаги знаят икономическите резултати, а не общите условия и норми на своята работа, не могат да придобият такива знания, каквито имат фабричните служещи, инспектори, лекари и пр., и които масово са пръснати в дребните вестникарски кореспонденции и в специалните индустриални, санитарни, земски и др. издания.

Като сега помня своя „първ опит“, който никога вече не бих повторил. Много седмици се трудих, разпитвайки „с пристрастие“ един работник, който идваше при мене, за всичките възможни порядки в грамадия завод, гдето той работеше. Наистина описанието (само на един завод!) аз, макар и с грамаден труд, все пак криво-ляво съставих, но пък работникът, случваше се, избърсваше потта от челото си и казваше в края на занятията с усмивка: „по-лесно ми е извънредно да работя, отколкото да отговарям на вашите въпроси!“

Колкото по-енергично водим революционната борба, толкова повече правителството ще бъде принудено да легализира част от „професионалната“ работа, снемайки с това част от нашето бреме.

ти или сред изостаналите работнически слоеве; примерите за успешни стачки в един район, данните за повисокото жизнено равнище, за по-добрите трудови условия в един край биха насърчавали и работниците от другите краища за нова и нова борба; четвърто, като взе върху себе си инициативата за обобщаване на професионалната борба и като закрепи по тоя начин връзката на руското професионално движение със социализма, социалдемократията ще се погрижи в същото време нашата трейдюнионистка работа да заеме не твърде малка и не твърде голяма част в общото количество на нашата социалдемократическа работа. За една местна организация, ако тя е откъсната от организациите в другите градове, е много трудно, понякога даже почти невъзможно, да опази в такъв случай правилна пропорция (и примерът с „Рабочая Мысль“ показва до какво чудовищно преувеличение в посока към трейдюнионизма може да се стигне при това). Но една общоруска организация от революционери, която стои на неотклонно марксистско гледище, ръководи цялата политическа борба и разполага с щаб от професионални агитатори, никога не ще се затрудни в определянето на тази правилна пропорция.

V

„План“ за общоруски политически вестник

„Най-голямата грешка на „Искра“ в това отношение“ — пише Б. Кричевски („Раб. Дело“, бр. 10, стр. 30), като ни обвинява в тенденцията „да превърнем теорията чрез изолирането ѝ от практиката в мъртва доктрина“ — е „нейният „план“ за общопартийна организация“ (т. е. статията „С какво да се почне?“*). И Мартинов му приглася, като заявява, че „тенденцията на „Искра“ да омаловажава значението на настъпателния ход на сивата всекидневна борба в сравнение с пропагандата на бляскави и завършени идеи... се увенча с плана за организацията на партията, който тя

* Вж Съч. Т. 5, с. 1—13.

предлага в бр. 4 в статията „С какво да се почне?““ (пак там, стр. 61). Най-после, в последно време към хората, които се възмутиха от този „план“ (кавичките трябва да изразяват ироничното им отношение към него), се присъедини и Л. Надеждин в току-що получената от нас брошура „В навечерието на революцията“ (издание на познатата ни вече „революционно-социалистическа група“ *Свобода*), където се заявява, че „да говориш сега за организация, чиито нишки да излизат от един общоруски вестник — това значи да плодиш кабинетни мисли и кабинетна работа“ (стр. 126), това е проява на „литературщина“ и т. н.

Че нашият терорист се оказа солидарен със защитниците на „настъпателния ход на сивата всекидневна борба“ — това не може да ни учуди, след като сме проследили корените на тази близост в главите за политиката и за организацията. Но ние трябва да отбележим веднага, че Л. Надеждин, и само той, се опита да вникне добросъвестно в хода на мислите на статията, която не му се е харесала, опита се да ѝ отговори по същество — докато „Рабочее Дело“ не каза абсолютно нищо по същество, а се помъчи само да обърка въпроса чрез цял куп неприлични демагогски нападки. И колкото и да е неприятно, ще трябва да изхабим отначало малко време, за да разчистим авгиевия обор.

а) *Кой се обиди от статията „С какво да се почне?“**

Ще приведем букетче от изразите и възклицанията, с които се нахвърли върху нас „Раб. Дело“. „Не вестникът може да създаде партийната организация, а обратното“ . . . „Вестник, стоящ над партията, вЪн от нейния контрол и независим от нея благодарение на своята собствена мрежа от агенти“ . . . „По какво чудо „Искра“ е

* В сборника „За 12 години“ В. И. Ленин е извадил параграф „а“ от пета глава и е дал следната бележка: „Параграф „а) Кой се обиди от статията „С какво да се почне?““ — изпуска се и в настоящото издание, защото в него се съдържа изключително полемиката с „Раб. Дело“ и Бунда по въпроса за опитите на „Искра“ „да командува“ и т. н. В този параграф между другото се казва, че самият Бунд е приканвал (през 1898—1899 г.) членовете на „Искра“ да възобновят ЦО на партията и да организират „литературна лаборатория“.“ *Ред.*

забравила за фактически съществуващите социалдемократически организации на партията, към която тя принадлежи?" ... „Ония, които притежават твърди принципи и съответен план, са и върховните регулатори на реалната борба на партията, като ѝ диктуват изпълнението на своя план..." „Планът прогонва нашите живи и жизнени организации в царството на сенките и иска да извика на живот някаква фантастична мрежа от агенти" ... „Ако планът на „Искра“ се приведе в изпълнение, той би довел до пълно заличаване следите на оформяващата се у нас Руска социалдемократическа работническа партия" ... „Пропагандният орган ще стане безконтролен, самовластен законодател на цялата практическа революционна борба" ... „Как трябва да се отнесе нашата партия към своето пълно подчиняване на една автономна редакция" и т. н. и т. н.

Както вижда читателят от сълзожанието и от тона на тия цитати, „Раб. Дело“ *се е обидило*. Но обидило се е не за себе си, а за организациите и комитетите на нашата партия, които „Искра“ уж искала да прогони в царството на сенките и дори да заличи техните следи. Помислете си какъв ужас! Чудно е само едно. Статията „С какво да се почне?“ излезе през май 1901 г., статиите на „Раб. Дело“ — през септември 1901 г., а сега е вече средата на януари 1902 г. През всичките тия пет месеца (и преди септември, и след септември) *нищо един* комитет и *нищо една* партийна организация не излезе с формален протест против това чудовище, което иска да прогони комитетите и организациите в царството на сенките! А именно през това време и в „Искра“, и в маса дълги местни и неместни издания се появиха десетки и стотици съобщения от всички краища на Русия. Как стана, че тия, които са заплашени с прогонване в царството на сенките, не забелязаха това и не се обидиха — а се е обидило едно трето лице?

Това стана, защото комитетите и другите организации са заети с истинска работа, а не с игра на „демократизъм“. Комитетите са прочели статията „С какво да се почне?“, видели са, че това е опит „да се изработи определен план за организация, като се пристъпи към нейния строеж от всички страни“, и тъй като те прекрасно знаели и виждали, че *нищо една* от тия „всички страни“ не ще помисли да „пристъпи към стро-

еж“, докато не се убеди в неговата необходимост и във верността на архитектурния план, то естествено е, че те не са и помислили да се „обиждат“ от голямата дързост на хората, които са казали в „Искра“: „Предвид неотложната важност на въпроса ние от своя страна се решаваме да предложим на вниманието на другарите една скица на план, който развиваме по-подробно в подготвената от нас за печат брошура.“* Нима е възможно при добросъвестно отношение към работата да не се разбере, че ако другарите *приемат* предложението на тяхното внимание план, те ще го изпълняват не от „подчинение“, а от убеждение в неговата необходимост за нашата обща работа, а ако *не го приемат* — тогава „скицата“ (каква претенциозна дума, нали?) ще си остане проста скица? Нима не е демагогия това, когато против скицата на плана воюват не само като го „хулят“ и съветват другарите да отхвърлят този план — но и като *насъскват* слабоопитните в революционната работа хора срещу авторите на скицата *само затова*, че те *се осмеляват* да „законодателствуват“, да излизат като „върховни регулатори“ — т. е. осмеляват се *да предлагат* скица за план?? Може ли нашата партия да се развива и да върви напред, ако на опит за *издигане* на местните дейци до по-широки възгледи, задачи, планове и пр. вземем да възразяваме не само от гледна точка на невероятността на тия възгледи, но вземем и да се „обиждаме“ затова, че някой „искал“ да ни „издига“? Та ето и Л. Надеждин също ни „нажули“ за нашия план, но до такава демагогия, която вече не може да се обясни само с наивност или примитивност на политическите възгледи, той не стигна, обвинението в „инспекторство над партията“ той отхвърли решително и още от самото начало. И затова на Надеждин може и трябва да се отговори по същество за неговата критика върху плана, а на „Раб. Дело“ може да се отговори само с презрение.

Но презрението към един автор, който се унижава до крясъци за „самодържавие“ и „подчинение“, не ни избавя още от задължението да оправим тая бъркотия, която подобни хора поднасят на читателя. И ето тук ние можем нагледно да покажем на всички от ка-

* Вж Съч. Т. 5, с. 9.

къв род са тия изтъркани фрази за „широк демократизъм“. Обвиняват ни, че сме забравили комитетите, че сме искали или сме се опитвали да ги прогоним в царството на сенките и пр. Как да отговорим на тези обвинения, когато *не можем* да разкажем на читателя *почти нищо фактическо* за нашите действителни отношения към комитетите, не можем поради условията на конспирацията? Хората, които хвърлят това остро и дразнещо тълпата обвинение, са в по-изгодно положение от нас благодарение на своята безцеремонност, благодарение на пренебрежителното им отнасяне към задълженията на революционера, който грижливо скрива от чуждите очи отношенията и връзките, които той има, които той урежда или се опитва да уреди. Ясно е, че да се конкурираме с такива хора на попрището на „демократизма“ ние се отказваме веднъж завинаги. Що се отнася до непосветения във всички партийни работи читател, то единичното средство да изпълним дълга си към него е да му разкажем не за това, което е и което се намира *im Werden***, а една *частица* от онова, което беше и за което е позволено да се разказва като за минало.

Бундът подмята за нашето „самозванство“**, задграничният „Съюз“ ни обвинява в опит да заличим следите на партията. Заповядайте, господа. Вие ще получите пълно задоволство, когато разкажем на публиката *четири факта* от миналото.⁸¹

Първи*** факт. Членовете на един от „Съюзите за борба“, взели непосредствено участие в образуването на нашата партия и в изпращането на делегат за партийния конгрес, на който тя се основа, се споразумяват с един от членовете на групата „Искра“ за основаване на специална работническа библиотека, която да обслужва нуждите на цялото движение. Те не успяват да основат библиотеката и написаните за нея брошури „Задачите на руските социалдемократи“ и „Новият фабричен закон“****

* — в процеса на създаване, на възникване. *Ред.*

** „Искра“, брой 8, отговорът на Централния комитет на Всеобщия европейски съюз в Русия и Полша на нашата статия по националния въпрос.

*** Ние нарочно даваме тия факти не в онзи ред, в който те са ставали.

**** Вж Съч. Т. 2, с. 339—368 и 277—330.

по околен път и чрез трети лица достигат в чужбина, където ги и отпечатват.

Втори факт. Членовете на Централния комитет на Бунда се обръщат към един от членовете на групата „Искра“ с предложение да се организира една, както тогава се изразяваше Бундът, „литературна лаборатория“. При това те изтъкват, че ако това не би могло да се направи, нашето движение може да тръгне силно назад. В резултат на преговорите се явява брошурата „Работническото дело в Русия“*.

Трети факт. Централният комитет на Бунда при посредничеството на едно провинциално градче се обръща към един от членовете на „Искра“ с предложение да приеме редактирането на възобновяващата се „Рабочая Газета“ и получава, разбира се, неговото съгласие. После предложението се изменя: предлагат му да сътрудничи поради новата комбинация с редакцията. И за това се получава, разбира се, съгласие. Изпращат се статиите (които можеха да бъдат запазени) — „Нашата програма“ — с открит протест против бернщайниадата, завоя в легалната литература и „Рабочая Мысль“; „Нашата най-близка задача“ („организиране на редовно излизащ и тясно свързан с всички местни групи орган на партията“; недостатъците на господстващото „кустарничество“); „Насъщният въпрос“ (разбор на възражението, че трябвало *по-напред* да развием дейността на местните групи, та тогава да се залавяме за организиране на общ орган; подчертаване първостепенната важност на „революционната организация“ — необходимостта „да се доведе организацията, дисциплината и конспиративната техника до най-високата степен на съвършенство“)** . Предложението да се възобнови „Рабочая Газета“ не се осъществява и статиите остават не-напечатани.

Четвърти факт. Член на комитета, който организира

* Тук му е мястото да кажа, че авторът на тая брошура ме помоли да заявя, че тя, както и по-предишните му брошури, били изпратени в „Съюза“ при предположението, че редактор на неговите издания е групата „Освобождение на труда“ (по силата на някои условия той, в онова време, т. е. през февруари 1899 г., не бил в състояние да знае за промяната на редакцията). Тази брошура ще бъде скоро преиздадена от Лигата.⁸²

** Вж Съч. Т. 4, с. 210—214, 215—220 и 221—226.

втория редовен конгрес на нашата партия, съобщава на член от групата „Искра“ програмата на конгреса и поставя кандидатурата на тая група за функцията редактиране на възобновяващата се „Рабочая Газета“. Неговата, тъй да се каже, предварителна стъпка се санкционира после и от онзи комитет, към който той е принадлежал, както и от Центр. комитет на Бунда; групата „Искра“ получава указание за мястото и времето на конгреса, но (като не е сигурна дали някои причини не ще ѝ попречат да прати делегат за тоя конгрес) тя съставя и писмен доклад до конгреса. В тоя доклад се прокарва мисълта, че само с избиране на Централен комитет ние не само че няма да разрешим въпроса за обединението в едно такъва време на пълна разпокъсаност, каквото преживяваме, но и рискуваме да компрометираме великата идея за създаване на партия, ако се случи нов, бърз и пълен провал, който е повече от вероятен при господстващата неконспиративност; че поради това трябва да се почне, като се поканят всички комитети и всички други организации да поддържат възобновявания общ орган, който *реално* ще свърже всички комитети *с фактическа* връзка, *реално* ще подготви група ръководители за цялото движение — а щом такава, създадена от комитетите група израсне и укрепне, тогава комитетите и партията лесно вече ще могат да я превърнат в Централен комитет. Конгресът обаче не успява да се събере поради редица провали и докладът по конспиративни съображения се унищожава, след като са го прочели само неколцина другари, в това число и упълномощените от един комитет.

Нека сега читателят сам съди за характера на таква похвати като загатването за самозванство от страна на Бунда или като довода на „Раб. Дело“, че сме искали да прогоним комитетите в царството на сенките и да „заменим“ организацията на партията с организация за разпространяване на идеите само на един вестник. Та именно на комитетите, *по нееднократна тяхна покана*, ние докладвахме за необходимостта да се приеме един определен план за обща работа. Именно за партийната организация ние разработвахме този план в статиите на „Рабочая Газета“ и в доклада до конгреса на партията, пак по покана на ония, които заемаха такова влиятелно положение в партията, че се на-

гърбваха с инициативата за нейното (фактическо) възстановяване. И едва след като свършиха с несполука *двукратните* опити на партийната организация *заедно с нас* да възобнови централния партийен орган *официално*, ние сметнахме за свое пряко задължение да излезем с един *неофициален* орган, та при *третия* опит другарите да имат вече пред себе си известни резултати от *опита*, а не само гадателни предположения. Понастоящем някои резултати от този опит са вече налице пред всички и всички другари могат да съдят правилно ли сме разбрали ние своето задължение и какво трябва да се мисли за хората, които се мъчат да вкарат в заблуда незапознатите с близкото минало, защото ги е яд, че ние доказвахме на едни — тяхната непоследователност по „националния“ въпрос, а на други — непозволеността на безпринципните люшкания.

б) Може ли вестникът да бъде колективен организатор?

Целият смисъл на статията „С какво да се почне?“ се състои в поставянето *именно* на този въпрос и в утвърдителното му разрешение. Единственият известен на нас опит да се разгледа този въпрос по същество и да се докаже необходимостта от неговото отрицателно решение прави Л. Надеждин, чиито доводи възпроизвеждаме изцяло:

„Много ни харесва поставянето в „Искра“ (бр. 4) на въпроса за необходимостта от общоруски вестник, но никак не можем да се съгласим, че това поставяне подхожда на заглавието на статията „С какво да се почне?“ Това е без съмнение една от крайно важните работи, но не с нея, не с цяла серия популярни хвърчащи листове, не с планина от позиви може да бъде положено началото на една бойна организация за революционния момент. Необходимо е да се пристъпи към силни политически организации по места. Ние ги нямаме, у нас е вършена работа главно сред интелигентните работници, а масите са водили почти изключително икономическа борба. Ако *не се създадат силни местни политически организации, колко струва и превъзходно организираният общоруски вестник?* *Неизгарящ храст, сам горящ, неизгарящ, но и никога не запалващ!* Около него, в работа за него ще се събере народ, ще се организира — мисли си „Искра“. *Та много по-близо му е да се събере и организира около по-конкретна работа!* Такова може и трябва да бъде широкото уреджане на местни вестници, подготовката още сега на работническите сили за демонстрации, постоянната работа на местните организации сред безработните (неотстъпно да се разпространяват между тях по-

Лъви и хвърчащи листове, да се свикват на събрания, на отпори срещу правителството и т. н.). Трябва по места да се започне жива политическа работа и когато стане необходимо обединението върху тази реална почва — то ще бъде не изкуствено, не книжно — не чрез вестници се постига такова обединение на местната работа в общоруска!“ („В навечерието на революцията“, стр. 54).

Ние подчертахме ония места в тази красноречива тирада, които най-релефно показват и неправилната оценка на нашия план от автора, и неправилността изобщо на неговото гледище, което се противопоставя тук на „Искра“. Ако не се възпитат силни политически организации по места — нищо не ще струва и най-превзходният общоруски вестник. — Съвършено вярно. Но там е и същината на работата, че *няма друго средство да се възпитат* силни политически организации освен чрез общоруски вестник. Авторът е пропуснал да види най-същественото заявление на „Искра“, направено от нея, *преди да мине* към излагане на своя „план“: необходим е „призив към изработване на революционна организация, способна да обедини всички сили и да ръководи движението *не само по име*, но и действително, т. е. да бъде *винаги готова да подкрепи всеки протест и всяко избухване*, като се ползва от тях, за да умножи и закрепи военните сили, годни за решителното сражение“. Но по принцип с това сега, след февруари и март, всички ще се съгласят — продължава „Искра“, — а на нас е нужно не принципно, а *практическо решение на въпроса*, нужно е незабавно да се излезе с такъв определен план за изграждането, че още, сега *от различни страни* всички да могат да се заловят за строежа. А те пак ни дърпат назад от практическото решение — към принципно вярната, безспорната, великата, но съвсем недостатъчна, съвсем неразбираема за широката маса работещи истина: „да се възпитават силни политически организации!“ Не за това вече става дума, уважаеми авторе, а *как именно* трябва да възпитават и да възпитат!

Не е вярно, че „у нас е вършена работа главно сред интеллигентните работници, а масите са водили почти изключително икономическа борба. В такава форма това положение се свежда до обикновеното за „Свобода“ и в корена си погрешно противопоставяне интеллигентните работници на „масата“. У нас и самите интеллигентни работници през последните години „са водили

почти изключително икономическа борба“. Това, от една страна. А, от друга, никога и масите не ще се научат да водят политическа борба, докато не помогнем *да се възпитат* ръководители на тази борба и от интелгентните работници, и от интелгентите; а такива ръководители могат да се възпитат *изключително* от системната, всекидневна оценка на *всичките* страни на нашия политически живот, на *всички* опити за протест и борба от различните класи и по различни поводи. Ето защо да говориш за „възпитаване на политически организации“ и същевременно да *противопоставяш* „книжната работа“ на политическия вестник — на „живата политическа работа по места“, е просто смешно! Та нали „Искра“ именно подвежда своя „план“ за вестник към „плана“ да се изработи такава „бойна готовност“, за да поддържа и движението на безработните, и селските бунтове, и недоволството на земците, и „възмущението на населението против самозабравилия се царски башибозук“ и пр. Нали всеки запознат с движението знае отлично, че за това *дори и не мисли* грамадното мнозинство от местните организации, че много от набелязаните тук перспективи за „жива политическа работа“ *още нито веднъж* не са провеждани в живота от нито една организация, че опитът напр. да се обърне внимание върху нарастването на недоволството и протеста в земската интелгенция предизвиква чувство на забъркано недоумение и у Надеждин („господи, да не е за земците този орган?“, „В навечерието“, стр. 129), и у „икономистите“ (бр. 12 на „Искра“, писмото), и у мнозина практики. При тези условия може да се „почне“ *само* като се подбудят хората *да мислят* за всичко това, като се подбудят да сумират и обобщават всички възможни проблясъци на кипеж и активна борба. „Живата политическа работа“ може *да се почне* в нашето време на подценяване социалдемократическите задачи *изключително* с живата политическа агитация, която е невъзможна без общоруски, често излизащ и правилно разпространяван вестник.

Хората, които в „плана“ на „Искра“ виждат проява на „литературщина“, никак не са разбрали самата същина на плана, а са видели целта в онова, което се издига като най-подходящо в сегашния момент средство. Тия хора не са си дали труд да си помислят върху

Двете сравнения, с които е нагледно илюстриран предлаганият план. Издаването на общоруски политически вестник — се казваше в „Искра“ — трябва да бъде *основната нишка*, за която, като се държим, ще можем неотклонно да развиваме, задълбочаваме и разширяваме тази организация (т. е. революционната организация, винаги готова да подкрепи всеки протест и всяко недоволство). Кажете, моля ви се: когато зидарите слагат на разни места камъните на грамадна и съвсем невиждана постройка — не е ли „книжна“ работата опъването на конеца, който помага да се намира правилното място за зидането, който посочва крайната цел на общата работа, който дава възможност да се пусне в движение не само всеки камък, но и всяко парче от камък, та като се скопчи всеки камък с предишния и следващия, да се получи завършена и всеобхватна линия? И нима ние не преживяваме тъкмо такъв момент в нашия партиен живот, когато имаме и камъни, и зидари, а ни липсва именно видимият за всички конец, за който всички бихме могли да се уловим? Нека викат, че ние, като опъваме конец, искаме да командуваме: ако искахме да командуваме, господа, щяхме да напишем вместо „Искра, брой 1“ — „Рабочая Газета, брой 3“, както ни предлагаха някои другари и както *бихме имали пълно право да направим* след събитията, за които е разказано по-горе. Но ние не направихме това: ние искахме да си оставим ръцете свободни за непримирима борба с всички лъжесоциалдемократи; искахме нашият конец, ако той е опънат правилно, да бъде уважаван за своята правилност, а не за това, че е опънат от официален орган.

„Въпросът за обединението на местната дейност в централни органи се върти в омагьосан кръг — ни получава Л. Надеждин, — за обединението се изисква еднородност на елементите, а самата тази еднородност може да бъде създадена само от нещо обединяващо, но това обединяващо нещо може да бъде продукт на силни местни организации, които сега никак не се отличават с еднороден характер.“ Истина също тъй почтена и също тъй безспорна, както и тая, че трябва да се възпитават силни политически организации. Истина също тъй безплодна, както и другата. *Всеки въпрос* „се върти в омагьосан кръг“, защото целият политически живот е без-

крайна верига от безкраен ред звена. Цялото изкуство на политика се състои тъкмо в това, да намери и здраво-здраво да се хване за такова именно звенце, което най-малко може да бъде изтласкано из ръцете му, което е най-важното в дадения момент, което най-много осигурява на своя притежател притежаването на цялата верига*. Ако имахме отряд от опитни зидари, дотолкова подготвени, че да могат и без конец да слагат камъните именно там, където трябва (това никак не е невъзможно, ако говорим абстрактно) — тогава ние бихме могли може би да се уловим и за друго звено. Но там именно е нещастieto, че опитни и подготвени зидари ние още нямаме, че камъните навсякъде се слагат съвсем необмислено, слагат се не по общ конец, а дотам разпокъсано, че неприятелят ги помита, сякаш това не са камъни, а песъчинки.

Другото сравнение: „Вестникът е не само колективен пропагандист и колективен агитатор, но също и колективен организатор. В последното отношение *той може да се сравни със скелите*, които се издигат около строящото се здание, набелязват контурите на постройката, улесняват връзката между отделните строители, помагат им да си разпределят работата и да преглеждат общите резултати, постигнати с организиран труд.“** Не ви ли напомня това наистина как литераторът, човекът на кабинетната работа, преувеличава своята роля? Скелите за самото жилище никак не са нужни. Скелите се строят от най-лошия материал, скелите се издигат за кратко време и се хвърлят в печката, щом зданието е завършено дори само в грубия си вид. Относно строежа на революционните организации опитът показва, че те и без скелите могат понякога да се построят — вземете седемдесетте години. Ала сега у нас не е възможно и да си представим, че без скелите ще можем да издигнем необходимата ни постройка.

* Другарю Кричевски и другарю Мартинов! Обръщам вашето внимание върху тази възмутителна проява на „самовластие“, „без контролна авторитетност“, „върховно регулиране“ и пр. Моля ви се: иска да притежава цялата верига!! По-скоро напишете жалба. Ето ви готова тема за две уводни статии в брой 12 на „Рабочее Дело“!

** Мартинов, приреждайки в „Раб. Дело“ първата фраза на тоя цитат (бр. 10, стр. 62), е изпуснал именно втората фраза, сякаш с това: е искал да подчертае своето нежелание да се докосва до същината на въпроса или своята неспособност да разбере тази същина.

Надеждин не се съгласява с това и казва: „около вестника, в работата за него ще се събере народът, ще се организира — си мисли „Искра“. *Та много по-близо му е да се събере и организира около по-конкретна работа!*“ Тъй, тъй: „много по-близо около по-конкретна“... Руската пословица казва: не плюй в кладенеца — ще потрябва да пиеш от него. Но има хора, които не биха се отказали да се напият и от такъв кладенец, в който е вече плюто. До какви само гадости не достигнаха нашите великолепно легални „критици на марксизма“ и нелегалните поклонници на „Рабочая Мысль“ в името на тази по-голяма конкретност! Как е притиснато цялото ни движение от нашата теснота, безинициативност и плахост, оправдавана с традиционните доводи за „много по-близо около по-конкретното“! И Надеждин, който се смята за особено надарен с усет към „живота“, който осъжда особено строго „кабинетните“ хора, който обвинява (с претенция за остроумие) „Искра“ в слабост да вижда навсякъде „икономизъм“, който си въобразява, че стои много по-високо от това делене на ортодокси и критици — не забелязва, че със своите доводи помага на ограничеността, от която се възмущава, че той пие от онзи същия оплют и проплют кладенец! Да, и най-искреното възмущение от ограничеността, и най-горещото желание да издигнеш прекланящите се пред нея хора не е достатъчно, ако този, който се възмущава, се носи без кормило и платна и също тъй „стихийно“, както и революционерите от 70-те години, се хваща за „ексцитативния терор“, за „аграрния терор“, за „камбанния звън“ и пр. Погледнете това „по-конкретно“, около което — мисли си той — „много по-близо“ ще се съберат и ще организират народа: 1. местните вестници; 2. подготовката на демонстрации; 3. работата сред безработните. Още от пръв поглед се вижда, че всички тия работи са взети съвсем случайно, наслуки, за да се каже нещо, защото както и да ги разглеждаме, да се вижда в тях нещо специално годно „да събере и организира“ — е съвсем безсмислено. Нали същият този Надеждин след две-три страници казва: „време е ние просто да констатираме факта: по места се води крайно слаба работа, комитетите не вършат и една десета от това, което биха могли да вършат... обединяващите центрове, които имаме сега, са

фикция; това е революционна канцеларщина, взаимно произвеждане един друг в генерали, а така ще бъде дотогава, докато не израснат силни местни организации“. В тия думи без съмнение наред с преувеличенията се съдържа и много горчива истина — и нима Надеждин не вижда връзката между жалката работа по места и онази ограниченост на кръгозора на дейците, стеснения размах на тяхната дейност, които са неизбежни при неподготвеността на дейци, затварящи се в рамките на местните организации? Нима той, подобно на автора на статията върху организацията в „Свобода“, е забравил как преходът към широк местен печат (от 1898 г.) се придружаваше с особено засилване на „икономизма“ и „кустарничеството“? Та даже и да беше възможно едно що-годе задоволително поставяне на „широк местен печат“ (а ние показахме по-горе, че то е невъзможно, с изключение на някои съвсем особени случаи), то и тогава местните органи не биха могли „да съберат и организират“ *всичките* сили на революционерите за *общ* натиск срещу самодържавието, за ръководене на *единната* борба. Не забравяйте, че тук става дума *само* за „събиращото“, за организаторското значение на вестника, и ние бихме могли да предложим на Надеждин, защитника на разпокъсаността, следния ироничен, поставен от самия него, въпрос: „не получихме ли ние отнякъде в наследство 200 000 революционни организаторски сили?“ По-нататък, „подготовката за демонстрации“ не може да се *противопоставя* срещу плана на „Искра“ затова, че този план именно предвижда най-широките демонстрации *като една от целите*; а думата е за избора на практическото *средство*. Надеждин пак се е объркал тук, като е забравил, че да „подготвя“ демонстрациите (които досега са ставали в грамадното множество случаи съвършено стихийно) може само една вече „събрана и организирана“ войска, а ние именно *не умеем* да събираме и организираме. „Работа сред безработните.“ Пак същата бърканица, защото и това е едно от военните действия на мобилизираната войска, а не план за мобилизиране на войската. До каква степен и тук Надеждин подценява вредата от нашата разпокъсаност, от липсата на „200 000 сили“ у нас, се вижда от следното. Мнозина (в това число и Надеждин) укоряваха „Искра“ за оскъдността на ней-

ните сведения за безработицата, за случайността на нейните кореспонденции върху най-всекидневните явления на селския живот. Укорът е справедлив, но „Искра“ тук е „без вина виновна“. Ние се стараем да „опънем конца“ и през селото, но зидари там почти никъде няма и *ще трябва* да насърчаваме *всеки*, който ни съобщава даже обикновен факт — с надежда, че това ще увеличи броя на сътрудниците в тази област и *ще научи всички нас* да избираме най-после и действително ярки факти. Но материалът за учене е тъй малко, че докато той не се обобщи за цяла Русия, просто няма от какво да се учиш. Без съмнение човек, който притежава поне приблизително такива агитаторски способности и такова познание на босяшкия живот, каквито виждаме у Надеждин, би могъл да окаже неоценими услуги на движението чрез агитация сред безработните — но такъв човек би заровил в земята своя талант, ако не се погрижи да оповестява на *всички* руски другари за всяка стъпка на своята работа, та да се учат и да вземат пример хората, които в своята маса още не умеят да подхващат тази нова работа.

За важността на обединението, за необходимостта от „събиране и организиране“ говорят сега абсолютно всички, но в повечето случаи няма никаква определена представа за това, с какво да се почне и как да се води тази работа по обединението. Всички навярно ще се съгласят, че ако „обединяваме“ отделните — да кажем, районните — кръжоци на един град, за това са необходими *обща учреждения*, т. е. не само общото звание „съюз“, а действително *обща* работа, размяна на материали, опит и сили, разпределение на функциите вече не само по райони, а по специалностите на цялата градска работа. Всеки ще се съгласи, че един солиден конспиративен апарат не ще си покрие разноските (ако можем да употребим този търговски израз) със „средствата“ (и материални, и лични, разбира се) на един район, че на това тясно поприще не може да се разгърне талантът на един специалист. Същото обаче се отнася и до обединението на различните градове, защото и такова поприще, каквото е отделната област, *се оказва* и вече се оказва в историята на нашето социалдемократическо движение неизмеримо тясно: ние подробно доказахме това по-горе с примера на полити-

ческата агитация и организационната работа. Трябва, наложително трябва и преди всичко трябва да се разшири това поприще, да се създаде *фактическа* връзка между градовете за *редовна обща* работа, защото разпокъсаността притиска хората, които „седят като в яма“ (по израза на автора на едно писмо до „Искра“⁸³), без да знаят какво става по белия свят, от кого да се поучат, как да добият опит, как да задоволят своето желание за широка дейност. И аз продължавам да настоявам, че тази *фактическа* връзка може да *почне* да се създава само чрез общия вестник като единствено редовно общоруско начинание, което сумира резултатите от най-разнообразните видове дейност и с това *подтиква* хората да вървят неуморно напред по *всичките* многобройни пътища, които водят към революцията, както всички пътища водят към Рим. Ако ние не само на думи искаме обединението, всеки кръжок трябва *веднага да отдели*, да речем, една четвърт от своите сили за *активна* работа над *общото* дело и вестникът изведнъж му показва* общия план, размера и характера на това дело, показва му какви именно празноти най-силно се усещат в цялата общоруска дейност, къде няма агитация, къде са слаби връзките, кои колелца на граматния общ механизъм би могъл даденият кръжок да поправи или замени с по-добри. Кръжок, който още не е работил, а само търси работа, може да почне вече не като кустар в отделна малка работилница, без да познава нито развитието на „индустрията“ преди него, нито общото състояние на дадените индустриални начини на производство, а като участник в едно широко предприятие, което *отразява* целия общореволуционен натиск срещу самодържавието. И колкото по-съвършена е изработката на всяко колелце, колкото по-голям е броят на детайлните работници над общото дело, толкова по-гъста ще стане нашата мрежа и толкова по-малко смущение ще предизвикат в общите редове неизбежните провали.

* *Уговорка*: ако той съчувствува на насоката на този вестник и смята полезно за делото да му стане сътрудник, като под това се разбира не само литературното, а изобщо всякакво революционно сътрудничество. *Бележка за „Рабочее Дело“*: между революционери, които ценят делото, а не играта на демократизъм, които не отделят „съчувствието“ от най-активното и живо участие, тази уговорка се подразбира от само себе си.

Фактическа връзка ще почне да създава вече самата функция на разпространението на вестника (ако той заслужава названието вестник, т. е. ако излиза редовно, и то не веднъж в месеца, както излизат дебелият списания, а четири пъти в месеца). Сега връзките между градовете за нуждите на революционното дело са най-голяма рядкост, във всеки случай — изключение; тогава тия връзки биха станали правило и биха осигурявали, разбира се, не само разпространението на вестника, а също (което е много по-важно) и обмяната на опита, на материалите, на силите и средствата. Размахът на организационната работа изведнъж би станал много пъти по-широк и успехът на една местност би насърчавал постоянно другаря, който действа в другия край на страната, към по-нататъшно усъвършенствуване, към желание да се възползва от готовия вече опит. Местната работа би станала много по-богата и разностранна, отколкото сега: политическите и икономическите изобличения, събирани от цяла Русия, биха давали умствена храна на работниците от всички професии и *всички степени на развитие*, биха давали материал и повод за беседи и четения по най-разнообразни въпроси, повдигнати при това и от загатванията на легалния печат, и от разговорите в обществото, и от „срамежливите“ правителствени съобщения. Всяко недоволство, всяка демонстрация би се оценявала и обсъждала от всички страни във всички краища на Русия, извиквайки желание да не се остава назад от другите, да се направи по-добре от другите (ние, социалистите, съвсем не отхвърляме изобщо всяко съревнование, всяка „конкуренция!“) — да подготвят съзнателно онова, което първия път е излязло някак стихийно, да се възползват от благоприятните условия на дадено място или даден момент, за да видоизменят плана на атаката, и пр. В същото време това съживяване на местната работа не би довеждало до онова отчаяно, „предсмъртно“ напрежение на *всички* сили и до едно явно излагане на *всички* хора, което сега често представлява всяка демонстрация или всеки брой на местния вестник: от една страна, за полицията ще бъде много по-трудно да се добере до „корените“, щом е неизвестно в коя местност трябва да се търсят те; от друга страна, редовната обща работа ще приучва хората да съобразяват си-

лата на *дадена* атака с даденото състояние на силите на този и този отряд от общата армия (сега за такова съобразяване почти никой никога и не мисли, защото девет десети от атаките стават стихийно) и ще улеснява „прехвърлянето“ не само на литературата, но и на революционните сили от едно място на друго.

Сега тия сили в маса случаи се изхавяват в ограничената местна работа, а тогава ще се яви възможност и постоянно ще има поводи да се прехвърля шо-годе способният агитатор или организатор от единия край на страната в другия. Като се почне от малката обиколка по партийна работа за сметка на партията, хората ще привикнат да минават изцяло на партийна издръжка, да стават професионални революционери, да изработват от себе си истински политически водачи.

И ако ние действително успеем да стигнем дотам, че всички или значително мнозинство от местните комитети, местните групи и кръжоци се заемат активно за общата работа, ще можем в най-близко бъдеще да създадем седмичен вестник, който да се разпространява редовно в десетки хиляди екземпляри по цяла Русия. Този вестник ще стане частица от грамадния ковашки мях, който раздухва всяка искра на класовата борба и народното възмущение в един общ пожар. Около тази работа, сама по себе си още твърде невинна и още твърде малка, но редовна и в пълното значение на думата *обща* работа, ще се подбира и обучава системно една постоянна армия от изпитани борци. По скелите или стъпалата на тази обща организационна постройка скоро биха се издигнали и изпъкнали от нашите революционери социалдемократическите желябовци, от нашите работници — руските бибеловци, които ще застанат начело на мобилизираната армия и ще повдигнат целия народ за разправа с позора и проклятието на Русия.

Ето за какво трябва да мечтаем!

„Трябва да мечтаем!“ Написах аз тия думи и се изплаших. Стори ми се, че седя в „обединителния конгрес“, срещу мене седят редакторите и сътрудниците на „Рабочее Дело“. И ето, става другарят Мартинов и страшно се обръща към мене: „А позволете да ви запитам, една автономна редакция има ли право да мечтае, без предварително да пита партийните комитети?“ А след него става другарят Кричевски и (като задълбочава фи-

лософски другаря Мартинов, който вече отдавна е задълбочил др. Плеханов) още по-страшно продължава: „Аз отивам по-нататък. Аз питам, има ли изобщо право марксистът да мечтае, ако не забравя, че според Маркс човечеството винаги си поставя осъществими задачи и че тактиката е процес на нарастване на задачите, които растат заедно с партията?“

Само от мисълта за тия страшни въпроси тръпки ме побиват и аз мисля само къде бих могъл да се скрия. Ще се опитам да се скрия зад Писарев.

„От несъвпадане до несъвпадане има разлика — пише Писарев по въпроса за несъгласието между мечтата и действителността. — Моята мечта може да изпреварва естествения ход на събитията или пък може да се отклони съвсем встрани, където никакъв естествен ход на събитията никога не може да достигне. В първия случай мечтата не нанася никаква вреда; тя може дори да поддържа и засилва енергията на трудещия се човек... В подобни мечти няма нищо, което да извратява или парализира работната сила. Дори съвсем напротив. Ако човек беше напълно лишен от способността да мечтае по този начин, ако той не можеше понякога да забягва напред и с въображението си да съзерцава в цялостна и завършена картина онова творение, което едва почва да се оформя под неговите ръце, тогава аз никак не мога да си представя каква подбудителна причина би карала човека да предприема и довежда докрай обширните и уморителни работи в областта на изкуството, науката и практическия живот... Несъвпадането между мечтата и действителността не нанася никаква вреда само ако мечтаещата личност сериозно вярва в своята мечта, като внимателно се вглежда в живота, сравнява своите наблюдения с въздушните си кули и изобщо работи добросъвестно над осъществяването на своята фантазия. Когато има какъв да е допир между мечтата и живота, тогава всичко е наред.“⁸⁴

Ето такъв именно вид мечтания, за нещастие, има твърде малко в нашето движение. И виновни за това са най-вече представителите на легалната критика и нелегалното „опашкарство“, които парадират със своята презвост, със своята „близост“ до „конкретното“.

в) Какъв тип организация ни е нужна?

От казаното по-горе читателят вижда, че нашата „тактика-план“ се състои в отричането на незабавното *призоваване* към шурм, в искането да се устрои „правилна обсада на неприятелската крепост“, или иначе казано, в искането да се насочат всички усилия към *събиране*, *организиране* и *мобилизиране* на една постоянна войска. Когато ние осмяхме „Рабочее Дело“ за неговия скок от „икономизма“ към воплите за шурм (които се раздадоха през *април* 1901 г. в бр. 6 на „Листок „Рабочего Дела““⁸⁵), то се нахвърли върху нас, разбира се, с обвинение в доктринерство“, в неразбиране на революционния дълг, в призоваване към предпазливост и пр. Нас никак не ни учудиха, разбира се, тези обвинения от устата на хора, които нямат никакви устои и се отърват с дълбокомислената „тактика-процес“, както не ни учуди и това, че тези обвинения ги повтори Надеждин, който храни изобщо най-величествено презрение към твърдите програмни и тактически устои.

Казват, че историята не се повтаря. Но Надеждин с всички сили се мъчи да я повтори и усърдно копира Ткачов, като набрулва „революционното културничество“, като крещи за „звъна на вечевата камбана“, за особеното „гедище за предстоящата революция“ и др. Той, както изглежда, забравя известното изречение, че ако оригиналът на едно историческо събитие представлява трагедия, то копието от него е само фарс.⁸⁶ Опитът за завземане на властта, подготвен от проповедта на Ткачов и осъществен чрез „вдъхващ страх“ терор, който наистина вдъхваше страх — беше величествен, а „ексцитативният“ терор на малкия Ткачов е просто смешен, и особено смешен, когато се допълня от идеята за организация на средняците.

„Ако „Искра“ — пише Надеждин — излезе от своята сфера на литературщината, тя ще види, че това (такива явления като писмото на работника в „Искра“ бр. 7 и др. т.) са признаци, че твърде, твърде скоро ще почне „шурмът“ и че да говориш сега (sic!) за организация, чиито нишки да излизат от един общоруски вестник — това значи да плодиш кабинетни мисли и кабинетна работа“. Погледнете каква невъобразима бърканица е това: от една страна, ексцитативен терор и „организа-

ция на средняците“ наред с мнението, че „много по-близо“ е да се събере народът около нещо „по-конкретно“ като местните вестници — а, от друга страна, „сега“ да говориш за общоруска организация, значи да плодиш кабинетни мисли, т. е. казано по-направо и по-просто, „сега“ е вече късно! А „широкото организиране на местни вестници“ — това не е ли късно. многоуважаеми Л. Надеждин? И сравнете с това гледището и тактиката на „Искра“: ексцитативният терор е празна работа, да говориш за организация именно на средняците и за *широко* поставяне на местните вестници, значи да отваряш широко вратата за „икономизма“. Трябва да се говори за единна общоруска организация на революционерите и да се говори за нея не е късно дотогава, докато се почне истинският, а не книжният щурм.

„Да, колкото за организацията, работите у нас вървят далеч не блестящо — продължава Надеждин, — да, „Искра“ е съвършено права, като казва, че главната маса на нашите военни сили са доброволци и въстаници. . . Добре е, че вне трезво си представяте положението на нашите сили, но защо за да се забравя при това, че *тълпата съвсем не е наша* и че затова *тя няма да ни пита* кога да открива военни действия и да тръгне да се „бунтува“. Когато излезе самата тълпа със своята стихийна разрушителна сила, *тя може да помете, да премахне, постоянната войска*“, в която ние все сме се каннили, но не сме *успели навреме*, да внесем извънредно систематичната си организация“. (Курсивът е наш.)

Удивителна логика! *Именно затова*, че „тълпата не е наша“, е неразумно и неприлично да крещим“ за щурм в този момент, защото щурмът е атака на постоянната войска, а не стихийно избухване на тълпата. Именно затова, че *тълпата може да помете и премахне постоянната войска*, за нас е наложително необходимо да успяваме *навреме*“ след стихийния подем със своята работа, която да „внеса извънредно систематична организация“ в постоянната войска, защото колкото повече „успеем навреме“ да внесем такава организираност, толкова по-вероятно е, че постоянната войска не ще бъде пометена от тълпата, а ще застане отпред и начело на тълпата. Надеждин се обърква затова, защото си въобразява, че уж тази систематично организирана войска е заета с нещо, което я откъсва от тълпата, докато в действителност тя е заета изключително с всеотна и всеобхватна политическа агитация, т. е. именно с работата, *която сближава и слива в едно* стихийно-разруши-

гелната сила на тълпата и съзнателно-разрушителната сила на организацията на революционерите. Ами че вие, господа, прехвърляте от болната глава върху здравата, защото именно групата „Свобода“, като внася в програмата терора, с това зове към организация от терористи, а такава организация наистина би отклонила нашата войска от нейното сближение с тълпата, която за жалост още не е наша, която за жалост още не ни пита или малко ни пита кога и как да открива военни действия.

„Ние ще пропуснем самата революция — продължава Надежди да плаши „Искра“, — както пропуснахме сегашните събития, които се стовариха като гръм от ясно небе“. Тая фраза, във връзка с приведените погоре, ни показва нагледно безсмислеността на съчиненото от „Свобода“ особено „гедище за предстоящата революция“*. Особеното „гедище“ се свежда, ако говорим направо, към това, че „сега“ е вече късно да разсъждаваме и да се готвим. Ако е тъй, о, многоуважаеми неприятелю на „литературщината“ — то за какво е потрябвало да се пише на 132 печатни страници за „въпросите на теорията** и тактиката“? Не намирате ли вие, че на „гедището за предстояща революция“ повече би приличало едно издание от 132 хиляди позива с краткия повик: „Бийте ги!“?

Да пропусне революцията най-малко рискува тъкмо онзи, който поставя начело на цялата своя и програма, и тактика, и организационна работа всенародната политическа агитация, както прави „Искра“. Хората, които

* „Канун революции“, с. 62.

** Впрочем по въпросите на теорията в своя „преглед на въпросите на теорията“ Л. Надежди почти нищо не е дал, ако не се смята следният пасаж, твърде интересен от „гедището за предстоящата революция“: „Бернщайниадата в своята цялост губи за сегашния момент своя остър характер също тъй, както и ще докаже ли г. Адамович, че г. Струве е вече заслужил ритника, или обратно, г. Струве ще опровергае г. Адамович и не ще се съгласи на оставка — това е решително все едно, защото настава „съдният час“ на революцията“ (стр. 110). Трудно е да се изобрази по-релефно безкрайното безгрижие на Л. Надежди относно теорията. Ние провъзгласихме предстоящата революция — затова е „решително все едно“ дали ортодоксите ще успеят да изгонят окончателно критиките от техните позиции! И не забелязва нашият мъдрец, че именно във време на революция ще ни потрябват резултатите от теоретическата борба с критиките за решителна борба с техните *практически позиции!*

са заети да спъват по цяла Русия нишките на организацията, излизаци от един общоруски вестник, не само не пропуснаха пролетните събития, а, напротив, дадоха ни възможност да ги предскажем. Те не пропуснаха и онези демонстрации, които са описани в бр 13 и 14 на „Искра“⁸⁷: напротив, те участвуваха в тях, съзнавайки живо своето задължение да се притекат в помощ на стихийния подем на тълпата и помагайки същевременно посредством вестника на всички руски другари да се запознаят с тия демонстрации и да използват техния спит. Не ще пропуснат те, ако са живи, и революцията, която ще поиска от нас преди всичко и повече от всичко опитност в агитацията, умение да се поддържа (по социалдемократически да се поддържа) всеки протест, умение да се насочва стихийното движение, да се предпазва то и от грешките на приятелите, и от примамките на враговете!

Ние стигнахме по тоя начин до последното съображение, което ни кара особено да настояваме върху плана за организация около един общоруски вестник, посредством съвместната работа над един общ вестник. Само такава организация ще осигури необходимата за една социалдемократическа бойна организация *гъвкавост*, т. е. способност да се приспособява незабавно към най-разнообразните и бързо изменящи се условия на борбата, умение, „от една страна, да отбегне сражение на открито поле с превъзхождащ я със своята сила неприятел, когато той е събрал в един пункт всичките си сили, а, от друга страна, да използва тромавостта на този неприятел и да го напада там и тогава, където и когато най-малко се очаква нападение“*. Би било най-

* „Искра“, бр. 4. „С какво да се почне?“ — „Революционните културници, които не стоят на гледището за предстояща революция, никак не ги смущава продължителността на работата“ — пише Надежди (стр. 62). Ние ще забележим по този повод, че ако ние не съумеем да изработим такава политическа тактика, такъв организационен план, които да са съставени непременно с оглед на *твърде дълга работа* и в същото време да осигуряват със *самия процес на тази работа* готовността на нашата партия да се окаже на своя пост и да изпълни своя дълг при всяка изненада, при всяко ускоряване хода на събитията — то ние ще се окажем просто жалки политически авантюристи. Само Надежди, който от вчера е почнал да се нарича социалдемократ, може да забравя, че целта на социалдемократията е корениното преобразуване усло-

голяма грешка да строиш партийна организация, като разчиташ само на избухване и улична борба или само на „настъпателния ход на сивата всекидневна борба“. Ние трябва *винаги* да водим нашата делнична работа и винаги да бъдем готови за всичко, защото да се предвиди отнапред смяната на периодите на избухване с периоди на затишие твърде често бива почти невъзможно, а в случаите, когато е възможно, не може да се възползуваш от това предвиждане за преустройство на организацията, защото тази смяна в една самодържавна страна става поразително бързо, като понякога е свързана с един нощен набег на царските еничари.⁸⁸ И самата революция трябва да си представяме съвсем не във формата на единичен акт (както се струва, види се, на Надеждин), а във формата на няколко бързи смени на повече или по-малко силно избухване с повече или по-малко силно затишие. Ето защо основното съдържание в дейността на нашата партийна организация, фокусът на тая дейност трябва да бъде такава работа, която е и възможна, и нужна както в период на най-силно избухване, така и в период на най-пълно затишие, а именно: работата по политическата агитация, обединена по цяла Русия, осветляваща всичките страни на живота и насочена към най-широките маси. А тази работа е *немислима* в днешна Русия без общоруски вестник, излизащ твърде често. Организацията, която се оформя от само себе си около тоя вестник, организацията на неговите *сътрудници* (в широкия смисъл на думата, т. е. на всички, които работят над него) ще бъде именно готова *за всичко*, като се почне от спасението на честта, престижа и приемствеността на партията в момента на най-голямото революционно „угнетяване“ и се свърши с подготовката, определянето и провеждането на *всенародното въоръжено въстание*.

И наистина, представете си твърде обикновения у нас случай на пълен провал в една или няколко местности. Ако *всички* местни организации нямат *една* обща редовна работа, такива провали се придружават често с прекъсване на работата за много месеци. А при наличността на обща работа — достатъчно е при най-

нията на живота на цялото човечество, че поради това на социал-демократа не е позволено да се „смущава“ от въпроса за продължителността на работата.

силния провал да поработят няколко седмици двама-трима енергични хора, за да свържат с общия център нови младежки кръжоци, които възникват, както е известно, много бързо даже и сега; — а когато тази обща работа, страдаща от провал, е пред очите на всички, то новите кръжоци могат да възникват и да се свързват с нея още по-бързо.

От друга страна, представете си едно народно въстание. Сега навярно всички ще се съгласят, че ние трябва да мислим за него и да се готвим за него. Но как да се готвим? Дали не ще трябва Централният комитет да назначи агенти по всички места за подготовка на въстанието! Дори и да имаме Централен комитет, той с такова назначение абсолютно нищо не би постигнал при сегашните руски условия. Напротив, мрежата от агенти*, която се формира от само себе си при работата по издаването и разпространението на общия вестник, не ще „стои и чака“ лозунга за въстание, а ще върши именно такава една редовна работа, която ще и гарантира най-голяма вероятност за успех в случай на въстание. Именно тази работа ще заздравява връзките ни и с най-широките работнически маси, и с всички недоволни от самодържавието слоеве, което е толкова важно за въстанието. Именно в такава работа ще се изработва у борците способност да оценяват вярно общото политическо положение, а следователно и способност да изберат най-подходящия момент за въстание. Именно такава работа ще приучва *всички* местни организации да се отзовават едновременно по едни и същи политически въпроси, случаи и произшествия, които вълнуват цяла Русия, да отговарят на тия „произшест-

* Уви, уви! Пак изтървах тази ужасна дума „агент“, която тъй дразни демократическото ухо на мартиновци! Чудя се защо тази дума не обиждаше корифеите от 70-те години, а обижда кустарите от 90-те години? На мен тази дума ми харесва, защото тя ясно и рязко посочва *общото дело*, на което всички агенти подчиняват своите помисли и действия, и ако трябва да се замени тази дума с друга, аз бих могъл да се спра само на думата „сътрудник“, ако от нея не лъхаше известна литературщина и известна неопределеност. А на нас е нужна военна организация от агенти. Впрочем ония многобройни (особено в чужбина) мартиновци, които обичат да се занимават с „взаимно произвеждане един друг в генерали“, биха могли вместо „агент по паспортите“ да казват „главноначалствуващ на отдела по снабдяване на революционерите с паспорти“ и др. т.

Вия“ колкото се може по-енергично, колкото се може по-еднообразно и по-целесъобразно — а пък нали въстанието е всъщност най-енергичният, най-еднообразният и най-целесъобразният „отговор“ от целия народ на правителството? Именно такава работа най-после ще научи всички революционни организации от всички краища на Русия да поддържат най-постоянни и същевременно най-конспиративни връзки, които ще създадат *фактическото* единство на партията — а без такива връзки не е възможно да се обсъди колективно планът за въстанието и да се вземат в неговото навечерие ония необходими подготвителни мерки, които трябва да се запазят в най-строга тайна.

С една дума, „планът за общоруски политически вестник“ не само не е плод на кабинетната работа на хора, заразени от доктринерство и литературщина (както това се е сторило на хора, които са се замислили зле над него), а, напротив, той е най-практическият план да почнем от всички страни и веднага да се готвим за въстанието, като не забравяме в същото време ни за минутка своята делнична насъщна работа.

Заклучение

Историята на руската социалдемокрация явно се разпада на три периода.

Първият период обхваща около десет години, приблизително от 1884 до 1894 г. Това бе периодът на възникването и закрепването на теорията и програмата на социалдемократията. Броят на привърженците на новото направление в Русия се измерваше с единици. Социалдемократията съществуваше без работническо движение, преживявайки като политическа партия процес на утробно развитие.

Вторият период обхваща три-четири години 1894—1898 г. Социалдемократията се появява на свят божи като обществено движение, като подем на народните маси, като политическа партия. Това е периодът на детството и юношеството. С бързината на епидемия се разпространява масовото увлечение на интелигенцията от борбата с народничеството и отиването при работниците, масовото увлечение на работниците от стачките. Движението прави грамадни успехи. Мнозинството от ръководителите са съвсем млади хора, далеч недостигнали онази „тридесет и пет годишна възраст“, която се струваше на г. Н. Михайловски като някакъв естествен предел. Благодарение на своята младост те се оказват неподготвени за практическа работа и поразително бързо слизат от сцената. Но размахът на работата в по-вечето от тях беше твърде широк. Много от тях почваха революционно да мислят като народоволци. Почти всички в ранната си младост възторжено са се прекланяли пред героите на терора. Отказът от омайното впечатление на тази геройска традиция е струвал борба, придружавал се е от скъсване с хората, които са искали на всяка цена да останат верни на „Народна воля“ и които младите социалдемократи високо са ува-

жавали. Борбата ги е карала да се учат, да четат нелегалните произведения на всички направления, да се занимават усилено с въпросите на легалното народничество. Възпитаните от тази борба социалдемократи отиваха в работническото движение, без да забравят „ни за минутка“ нито за теорията на марксизма, която ги е озарила с ярка светлина, нито за задачата да се събори самодържавието. Образуването на партията през пролетта на 1898 г. бе най-релефното и същевременно *последно* дело на социалдемократите от този период.

Третият период се подготвя, както видяхме, в 1897 г. и окончателно идва да смени втория период в 1898 г. (1898—?). Това е период на разпокъсаност, разпадане, клатушкане. В юношеството става така, че гласът на човека се изменя. Ето и гласът на руската социалдемократия през този период почна да се изменя, почна да звучи фалшиво — от една страна, в произведенията на г-да Струве и Прокопович, Булгаков и Бердяев, от друга страна — у В. И—н и Р. М., у Б. Кричевски и Мартинов. Но се мъкнеха не в крак и се дърпаха назад само ръководителите: самото движение продължаваше да расте и да прави грамадни крачки напред. Пролетарската борба обхващаше нови работнически слоеве и се разширяваше по цяла Русия, като същевременно влияеше косвено и за съживяването на демократическия дух в студентството и в другите слоеве на населението. А съзнателността на ръководителите пасуваше пред ширината и силата на стихийния подем; сред социалдемократите преобладаваше вече друг слой — слой на дейци, възпитани почти само от „легалната“ марксистка литература, а тя беше толкова по-недостатъчна, колкото по-голяма съзнателност искаше от тях стихийността на масата. Ръководителите не само се оказваха назад и в теоретическо отношение („свободата на критиката“), и в практическо („кустарничеството“), но се опитваха и да защитават своята изостаналост с всевъзможни възвишени доводи. Социалдемократизмът се принизяваше до трейдюнионизъм и от брентанистите на легалната, и от опашкарите на нелегалната литература. Програмата на „Средо“-то започваше да се осъществява, особено когато „кустарничеството“ на социалдемократите предизвика съживяване на революционните несоциалдемократически направления.

И ето, ако читателят ме укори, че прекалено подробно съм се занимавал с някакво си „Раб. Дело“, на това аз ще отговоря: „Раб. Дело“ придоби „историческо значение затоа, защото най-релефно отрази в себе си „духа“ на този трети период*. Не последователният Р. М., а именно ветропоказателите кричевскиевци и мартиновци можаха истински да изразят разпокъсването и клатушканията, готовността да се правят отстъпки и пред „критиката“, и пред „икономизма“, и пред тероризма. Не величественото пренебрежие към практиката от страна на някакъв поклонник на „абсолюта“ е характерно за този период, а именно съединението на дребния практицизъм с най-пълното теоретическо безгрижие. Не толкова с прякото отричане на „великите думи“ се занимаваха героите на този период, колкото с тяхното опошляване: научният социализъм престана да бъде цялостна революционна теория, а се превръщаше в бърканица, към която „свободно“ доливаха течност от всеки нов немски учебник; лозунгът „класова борба“ не тласкаше напред към все по-широка, все по-енергична дейност, а служеше като средство за успокоение, тъй като нали „икономическата борба е неразделно свързана с политическата“; идеята за партията не служеше като призив към създаване на бойна организация от революционери, а оправдаваше някаква си „революционна канцеларщина“ и детинска игра на „демократически“ форми.

Кога свършва третият и почва четвъртият период (предвещаван във всеки случай вече от много признаци) — ние не знаем. От областта на историята ние преминаваме тук в областта на настоящето, отчасти на бъдещето. Но ние твърдо вярваме, че четвъртият период ще доведе до заздравяване на войнстващия марксизъм, че от кризата руската социалдемократия ще излезе закрепнала и възмъжала, че „на смяна“ на ариергарда от опортюнисти ще излезе един истински челен отряд на най-революционната класа.

* Бих могъл също да отговоря с немската пословица *Der Sack schlägt man, den Esel meint man*, или на руски: котката бият, снахата да се сеща. Не само „Раб. Дело“, а *широката маса* на практиците и теоретиците се увличаше от модната „критика“, уплиташе се във въпроса за стихийността, изпадеше от социалдемократическото в трейдънионистското разбиране на нашите политически и организационни задачи.

В смисъл на призоваване към такава „смяна“ и све-
ждайки в едно всичко изложено по-горе, ние можем на
въпроса: какво да се прави? — да дадем краткия от-
говор:

Да ликвидираме третия период.

Опитът за обединение на „Искра“ с „Работническо дело“

Остава ни да очертаем оная тактика, която „Искра“ възприе и последователно прилагаше в организационните си отношения с „Раб. Дело“. Тази тактика е напълно изразена още в първия брой на „Искра“ в статията за „Разцеплението в Задграничния съюз на руските социалдемократи“*. Ние изведнъж застанахме на гледището, че *истинският* „Съюз на руските социалдемократи в чужбина“, който на първия конгрес на нашата партия бе признат за неин задграничен представител, *се е разцепил* на две организации; — че въпросът за представителството на партията остава открит, като само временно и условно му се даде едно разрешение с това, че на Парижкия международен конгрес се избраха за постоянното Международно социалистическо бюро двама членове от Русия — по един от всяка част на разцепения „Съюз“⁹⁰. Ние заявихме, че по същество „Раб. Дело“ *не е право*, ние решително застанахме в принципно отношение на страната на групата „Освобождение на труда“, но същевременно се отказахме да влизаме в подробностите на разцеплението и отбелязахме заслугата на „Съюза“ в областта на чисто практическата работа**.

По такъв начин нашата позиция беше до известна степен изчаквателна: ние направихме отстъпка на господстващото сред повечето от руските социалдемократи мнение, че ръка за ръка със „Съюза“ могат да работят и най-решителните врагове на „икономизма“, защото „Съюзът“ неведнъж е изказвал своето принцип-

* Вж Съч. Т. 4, с. 380—390.

** В основата на една такава оценка на разцеплението лежеше не само запознаването с литературата, но също и данните, събрани в чужбина от някои членове на нашата организация, които бяха там:

но съгласие с групата „Освобождение на труда“, без да претендира уж за самостоятелна физиономия по основните въпроси на теорията и тактиката. Правилността на заетата от нас позиция се потвърди косвено и от това, че почти едновременно с излизането на първия брой на „Искра“ (декември 1900 г.) от „Съюза“ се отделиха трима членове, които образуваха тъй наречената „Група на инициаторите“, и се обърнаха: 1) към задграничния отдел на организацията на „Искра“; 2) към революционната организация „Социал-демократ“⁹¹ и 3) към „Съюза“ — с предложение за посредничество при водене на преговори за помирение. Първите две организации веднага отговориха със съгласие, *третата — с отказ*. Наистина, когато един оратор изложи тези факти пред „обединителния“ конгрес миналата година, един член от управата на „Съюза“ заяви, че техният отказ бил предизвикан *изключително* от това, че „Сюзът“ бил недоволен от състава на групата инициатори. Считайки за свой дълг да приведа това обяснение, аз обаче не мога да не забележа от своя страна, че го намирим за незадоволително: като знаеше за съгласието на двете организации да се почнат преговори, „Сюзът“ би могъл да се обърне към тях и чрез друг посредник или пък направо.

През пролетта на 1901 г. с открита полемика срещу „Раб. Дело“ излезе и „Заря“ (бр. 1 от април) и „Искра“ (бр. 4 от май).^{*} Последната особено нападна „Историческия завой“ на „Раб. Дело“, което в своя *априлски* брой, значи вече след пролетните събития, прояви неустойчивост спрямо увлечението от терора и „кървавите“ призови. Въпреки тази полемика „Сюзът“ отговори със съгласие за възобновяване на преговорите за помирение при посредничеството на нова група „помирители“⁹². Предварителната конференция от представителите на трите гореспоменати организации се състоя през юни и изработи проектодоговор върху основата на едно най-подробно „принципно споразумение“, издадено от „Съюза“ в брошура под заглавие „Два конгреса“ и от Лигата в брошура под заглавие „Документи на „обединителния“ конгрес“.

Съдържанието на това принципно споразумение

^{*} Вж Съч. Т. 5, с. 1—13.

(или резолюция на юнската конференция, както го наричат по-често) показва с най-пълна яснота, че ние поставяме като непременно условие за обединението *най-решителното* отхвърляне на всички възможни прояви на опортюнизма изобщо и на руския опортюнизъм специално.

„Ние отхвърляме — гласи точка 1 — опитите да се внесе опортюнизъм в класовата борба на пролетариата — опити, които се изразиха в тъй наречения „икономизъм“, бернщайнианство, милеранизъм и др. т.“ „В кръга на дейността на социалдемократията влиза... идейната борба с всички противници на революционния марксизъм“ (4, с); „Във всички сфери на организационно-агитационната дейност социалдемократията не трябва нито за минута да забравя най-близката задача на руския пролетариат — събарянето на самодържавието“ (5, а); ... „агитация не само върху почвата на всекидневната борба на наемния труд с капитала“ (5, в); ... „не признавайки... стадия на чисто икономическата борба и на борбата за частни политически искания“ (5, с); ... „смятаме важно за движението да се критикуват теченията, които издигат в принцип... елементарността и ограничеността на низшите форми на движението“ (5, d). Дори и един съвсем страничен човек, след като прочете що-годе внимателно тия резолюции, ще види още от самата им формулировка, че те са насочени против хората, които бяха опортюнисти и „икономисти“, които забравяха макар за минута задачата за събаряне на самодържавието, които признаваха теорията на стадните, издигаха в принцип ограничеността и пр. И който е макар що-годе запознат с полемиката на групата „Освобождение на труда“, „Заря“ и „Искра“ против „Раб. Дело“, той ни за минута не ще се усъмни, че тези резолюции отхвърлят точка по точка именно ония заблуди, в които изпадаше „Раб. Дело“. Ето защо, когато на „обединителния“ конгрес един от членовете на „Съюза“ заяви, че статиите в бр. 10 на „Раб. Дело“ били предизвикани не от новия „исторически завой“ на „Съюза“, а от прекомерната „абстрактност“* на резолюциите — то един от ораторите бе напълно прав, като осмя това твърдение. Резолюциите не само не са абстрактни — отвърна той, но са невероятно конкретни: един пог-

* Това твърдение е повторено и в „Два съезда“, с. 25.

лед върху тях е достатъчен, за да се види, че тук „някого са ловили“.

Този последен израз даде повод за един характерен епизод в конгреса. От една страна, Б. Кричевски се улови за думата „ловили“ и като реши, че с тази дума ние неволно сме издали злия си умисъл („да поставим капан“), патетично се провикна: „Кого, кого именно са ловили тук?“ — „Е, кажете де, кого?“ — иронично попита Плеханов. — „Аз ще помогна на недосетливостта на другаря Плеханов — отвърна Б. Кричевски — и ще му обясня, че тук са ловили *редакцията на „Рабочее Дело“* (общ смях). Но ние не се дадохме да ни хванат!“ (отляво се обаждат: толкова по-зле за вас!). — От друга страна, един член на групата „Борба“ (групата на помирителите), като говореше против поправките на „Съюза“ към резолюциите и желаейки да защити нашия оратор, заяви, че изразът „ловили“ очевидно е бил изтърван неволно в жара на полемиката.

Колкото се отнася до мене, аз мисля, че подобна „защита“ не ще бъде от полза за оратора, който употреби въпросния израз. Аз мисля, че думите „някого са ловили“ са „на шега казани, но сериозно замислени“: ние винаги сме обвинявали „Раб. Дело“ в неустойчивост, в клатушкания и затова, естествено, *трябваше* да се помъчим *да го хванем*, та да направим занаят клатушканията невъзможни. За лош умисъл тук не може и дума да става, защото работата се касае до принципна неустойчивост. И ние съумяхме да „хванем“ „Съюза“ до такава степен другарски*, че юнските резолюции под-

* Именно: във встъплението към юнските резолюции ние казахме, че руската социалдемократия в своята цялост винаги е стояла върху почвата на принципите на групата „Освобождение на труда“ и че заслуга за „Съюза“ е била особено неговата издателска и организационна дейност. С други думи, ние изказахме пълната си готовност да хвърлим було върху цялото минало и да приемем, че нашите другари от „Съюза“ вършат полезна (за делото) работа *при условие* да сложат край на своите клатушкания, което и преследвахме с „улавянето“. Всеки безпристрастен човек, като прочете юнските резолюции, ще ги разбере тъкмо тъй и само тъй. Ако пък „Съюзът“ сега, след като *предизвика* скъсването чрез новия си завои към „икономизма“ (в статиите на бр. 10 и в поправките), тържествено ни обвинява в *неистина* („Два съезда“, стр. 30) заради тях думи досежно неговите заслуги, то такава обвинение е способно да предизвика, разбира се, само усмивка.

писа сам Б. Кричевски, както и още един член от управата на „Съюза“.

Статиите в бр. 10 на „Раб. Дело“ (нашите другари видяха тази книжка едва когато пристигнаха за конгреса, няколко дни преди да почнат заседанията) ясно показаха, че от лятото до есента в „Съюза“ е станал нов завой: „икономистите“ отново взеха надмощие и редакцията, послушна на всяко „веене“, почна отново да защитава „най-върлите бернщайнианци“ и „свободата на критиката“, да защитава „стихийността“ и да проповядва чрез устата на Мартинов „теорията за стесняването“ на сферата на нашето политическо въздействие (поради усложнението уж на самото въздействие).
Още веднъж се потвърди сполучливата забележка на Парвус, че е трудно да хванеш опортюниста с някаква формула: той лесно ще подпише всяка формула и лесно ще се отметне от нея, защото опортюнизмът се състои тъкмо в липсата на някакви що-годе определени и твърди принципи. Днес опортюнистите са отхвърлили всички опити за внасяне на опортюнизъм, отхвърлили са всяко стесняване, обещали са тържествено, че „нито за минута не ще забравят за събарянето на самодържавието“, че ще водят „агитация не само върху почвата на всекидневната борба на наемния труд с капитала“ и пр. и пр. А утре те променят езика си и се хващат пак за старото под формата на защита на стихийността, настъпателния ход на сивата всекидневна борба, превъзнасяне исканията, които обещаваха осезателни резултати, и т. н. Продължавайки да твърди, че в статиите на бр. 10 „Съюзът“ не е видял и не вижда никакво еретическо отстъпване от общите принципи на проекта на конференцията“ („Два съезда“, стр. 26), „Съюзът“ с това само изкарва наяве своята пълна неспособност или нежелание да разбере същината на разногласията.

След бр. 10 на „Раб. Дело“ на нас оставаше да направим само един опит: да почнем обща дискусия, за да се убедим дали целият „Съюз“ е солидарен с тия статии и със своята редакция. „Съюзът“ е особено недоволен от нас за това, обвинявайки ни, че сме се опитвали да сеем несъгласия в „Съюза“, че сме се бъркали в чужди работи и пр. Обвинения явно неоснова-

телни, защото при една изборна редакция, която „прави завой“ при най-лекото подухване на вятъра, всичко зависи именно от посоката на вятъра и ние определяхме тази посока в закрити заседания, на които нямаше никого освен членовете на събралите се за обединение организации. Внасянето на поправки към юнските резолюции от страна на „Съюза“ отне и последната сянка от надеждата ни за споразумение. Поправките документално показаха новия завой към „икономизма“ и солидарността на мнозинството от „Съюза“ с бр. 10 на „Раб. Дело“. От кръга на проявите на опортюнизма се изключваше „тъй нареченият икономизъм“ (уж заради „неопределения смисъл“ на тия три думи — макар че от такава мотивировка произтича само необходимостта да се определи по-точно същността на широко разпространената заблуда), изключваше се и „милеранизмът“ (макар че Б. Кричевски го защитава и в „Раб. Дело“, бр. 2—3, стр. 83—84 и още по-открито във *Vorwärts**). Въпреки че юнските резолюции определено посочиха задачата на социалдемократията — „да ръководи всички прояви на борбата на пролетариата против всички форми на политическото, икономическото и социалното потисничество“, искайки с това да се внесе планомерност и единство във всички тия прояви на борбата — „Съюзът“ добавяше още и съвсем излишните думи, че „икономическата борба е могъщ стимул на масовото движение“ (сами по себе си тия думи са безспорни, но при съществуването на тесния „икономизъм“ те не можеха да не дадат повод за лъжливи тълкувания). Нещо повече, в юнските резолюции се внасяше даже открито стесняване на „политиката“ както чрез премахване на думите „нито за минута“ (да не забравя целта за събаряне на самодържавието), така и чрез добавяне на думите, че „икономическата борба е най-широко приложимото средство за въвличане на масите в активната политическа борба“. Нищо чудно, че след внасянето на такива поправки всички оратори от наша страна почнаха един след друг да се отказват от думата, намирайки за свършено безполезни по-нататъшните преговори с

* Във „*Vorwärts*“ се почна полемика по този повод между неговата сегашна редакция, Кауцки и „Заря“. Ние не ще пропуснем да запознаем руските читатели с тази полемика.⁹³

хора, които пак завиват към „икономизма“ и си осигуряват свобода за колебания.

„Именно това, което „Съюзът“ смяташе като условие *sine qua pop** за здравината на бъдещото споразумение, т. е. запазването на самостоятелната физиономия на „Раб. дело“ и неговата автономия — именно това „Искра“ смяташе като спънка за споразумението“ („Два съезда“, стр. 25). Това е много неточно. Върху автономията на „Раб. Дело“ ние никога не сме посягали**. Самостоятелността на неговата физиономия ние наистина *безусловно отхвърляхме*, ако под това се разбира „самостоятелна физиономия“ по принципните въпроси на теорията и тактиката: тъкмо самите юнски резолюции съдържат в себе си безусловното отричане на *такава* самостоятелност на физиономията“, защото тази „самостоятелност на физиономията“ на практика винаги е означавала, повтаряме, всички възможни клатушкания и поддържане чрез тях клатушкания господстващата у нас и нетърпима в партийно отношение разпокъсаност. Със статиите в бр. 10 и с „поправките“ „Рабочее Дело“ ясно показва своето желание да си запази именно такава самостоятелност на физиономията, а такова желание естествено и неизбежно доведе до скъсване и обявяване на война. Но ние всички бяхме готови да признаем „самостоятелна физиономия“ на „Раб. Дело“ в смисъл на съсредоточаването му върху определени литературни функции. Правилното разпределение на тях функции се налагаше от само себе си: 1) научно списание; 2) политически вестник и 3) популярни сборници и популярни брошури. Само съгласието на „Раб. Дело“ за такова разпределение би доказало неговото *искрено* желание да ликвидира окончателно с ония заблуди, против които са насочени юнските резолюции, само такова разпределение би премахнало всяка възможност за търкания и би осигурило в действителност трайност на споразумението, като послужи същевременно за основа на нов подем и нови успехи на нашето движение.

Сега нито един руски социалдемократ не може вече

* — абсолютно необходимо. *Ред.*

** Ако не се смятат за стеснение на автономията ония редакционни съвещания във връзка с учредяването на общ върховен съвет на обединените организации, за които съвещания даде съгласието си през юни и „Раб. Дело“.

да се съмнява, че окончателното скъсване на революционното направление с опортюнистическото е предизвикано не от никакви „организационни“ обстоятелства, а именно от желанието на опортюнистите да заздравят самостоятелната физиономия на опортюнизма и да продължават да внасят бъркотия в умовете чрез разсъжденията на кричевскиевци и мартиновци.

*Написано през есента
на 1901 — февруари 1902*

*Напечатано през март 1902
в Щутгарт като отделна книга.*

*В И. Ленин, Съчинения
Т. 5, с. 359—654*

Поправка към „Какво да се прави?“⁹⁴

„Групата инициатори“, за която разказвам в брошурата „Какво да се прави?“, стр. 141*, ме моли да направя следната поправка към изложението за нейното участие в опита за помирение на задграничните социалдемократически организации: „От тримата членове на тая група само един излезе от „Съюза в края на 1900 г., а останалите — в 1901 г., едва след като се убедиха в невъзможността да добият съгласието на „Съюза“ за конференция със задграничната организация на „Искра“ и „Революционната организация Социал-Демократ“ — в което се и състоеше предложението на „Групата инициатори“. Управата на „Съюза“ отначало отхвърли това предложение, мотивирайки своя отказ от конференцията с „некомпетентността“ на лицата, влизащи в състава на посредническата „Група инициатори“, при което тя изказа желание да влезе в преки връзки със задграничната организация на „Искра“. Скоро обаче управата на „Съюза“ уведоми „Групата инициатори“, че след излизането на първия брой на „Искра“, в който е отпечатана бележка за разцеплението в „Съюза“, тя е променила решението си и не желае да влиза във връзка с „Искра“. Как да си обясним след това заявлението на член от управата на „Съюза“, че отказът на „Съюза“ от конференцията бил предизвикан *изключително* от недоволството му от състава на „Групата инициатори“? Наистина, непонятно е също и съгласието на управата на „Съюза“ за конференцията през юни миналата година: защото бележка-

* Вж настоящия том, с. 185.

та в първия брой на „Искра“ си оставаше в сила, а „отрицателното“ отношение на „Искра“ към „Съюза“ се прояви още по-ясно в първата книжка на „Заря“ и 4-ия брой на „Искра“, които излязоха преди юнската конференция.“

Н. Ленин

*„Искра“, брой 19 от
1 април 1902 г.*

*В. И. Ленин. Съчинения.
Т. 5, с. 555—556.*

Крчка напред, две крчки назад

(Кризата в нашата партия)

Предговор

Когато се води продължителна, упорита, гореща борба, след известно време започват обикновено да се очертават централните, основните спорни пунктове, от чието разрешение зависи окончателният изход на кампанията и в сравнение с които все повече и повече минават на заден план всички и всевъзможни дребни и нищожни епизоди на борбата.

Така е и с нашата вътрешнопартийна борба, която ето вече половин година приковава към себе си вниманието на всички партийни членове. И именно защото в предлагания на читателя очерк за цялата борба трябваше да засегна много дреболии, които представляват нищожен интерес, много дрязги, които всъщност не представляват никакъв интерес, именно поради това аз бих искал от самото начало да обърна внимание на читателя върху два действително централни, основни пункта, които представляват огромен интерес, които имат несъмнено историческо значение и са най-насъщните политически въпроси на дневен ред в нашата партия.

Първият такъв въпрос е въпросът за политическото значение на онова деление на нашата партия на „мнозинство“ и „малцинство“, което се оформи на втория партиен конгрес и измести далеч назад всички по-раншни деления на руските социалдемократи.

Вторият въпрос е въпросът за принципното значение на позицията на новата „Искра“ по организационните въпроси, доколкото тази позиция е действително принципна.

Първият въпрос е въпросът за изходната точка на нашата партийна борба, за нейния източник, за нейните причини, за нейния основен политически характер. Вторият въпрос е въпросът за крайните резултати на тази борба, за нейния финал, за принципната равностметка, която се получава след събирането на всичко, отнасящо се към областта на принципите, и след отстраняването на всичко, което се отнася към областта на дрязгите. Първият въпрос се решава чрез анализ на борбата на партийния конгрес, вторият — чрез анализ на новото принципно съдържание на новата „Искра“. Единият и другият анализ, които съставляват девет десети от съдържанието на моята брошура, довеждат до извода, че „мнозинството“ е революционното, а „малцинството“ — опортюнистическото крило на нашата партия; разногласията, които разделят днес едното от другото крило, се свеждат главно не до програмни и не до тактически, а само до организационни въпроси; новата система от възгледи, която толкова по-ясно се очертава в новата „Искра“, колкото повече тя се старае да задълбочи позицията си и колкото повече тази позиция се очиства от дрязгите заради кооптацията, е опортюнизъм по организационните въпроси.

Главният недостатък на съществуващата литература върху нашата партийна криза в областта на изучаването и осветляването на фактите е почти пълната липса на анализ на протоколите на партийния конгрес, а в областта на изясняването на основните принципи на организационния въпрос — липсата на анализ на връзката, която несъмнено съществува между основната грешка на др. Мартов и др. Акселрод във формулировката на параграф първи от устава и в защитата на тази формулировка, от една страна, и цялата „система“ (доколкото тук може да се говори за система) на сегашните принципни възгледи на „Искра“ по организационния въпрос. Сегашната редакция на „Искра“, както изглежда, дори не забелязва тази връзка, макар че значението на споровете по параграф първи е било отбелязвано вече много и много пъти в литературата на

„мнозинството“. Всъщност сега др. Акселрод и др. Мартов само задълбочават, развиват и разширяват първоначалната си грешка по параграф първи. Всъщност още в споровете по параграф първи започна да се набелязва цялата позиция на опортюнистите по организационния въпрос: и тяхната защита на безформената, не здраво сплотена партийна организация, и тяхната враждебност към идеята („бюрокраичната“ идея) за изграждането на партията отгоре надолу, като се изхожда от партийния конгрес и от създадените от него органи, и стремежът им да вървят отдолу нагоре, като дават право на всеки професор, на всеки гимназист и „на всеки стачник“ да се samozачисляват за партийни членове, и тяхната враждебност към „формализма“, който изисква от партийния член да се числи в една от признатите от партията организации, и склонността им към психологията на буржоазния интелегент, готов само „платонично да признава организационните „отношения“, и тяхната податливост към опортюнистическо дълбокомислие и към анархистически фрази, и тяхната тенденция към автономизма против централизма, с една дума, всичко онова, което разцъфтява сега като пищен цвят в новата „Искра“, като все повече и повече съдействува за пълното и нагледно изясняване на първоначално направената грешка.

Що се отнася до протоколите на партийния конгрес, то наистина незаслуженото невнимание към тях може да бъде обяснено само със замъгляването на споровете ни с дразги, а и може би с твърде голямото количество твърде горчива истина в тия протоколи. Протоколите на партийния конгрес дават единствена по рода си, незаменима по точност, пълнота, всеостранност, богатство и автентичност картина на действителното положение на работите в нашата партия, картина на възгледите, настроенията и плановете, нарисувана от самите участници в движението, картина на съществуващите политически отсенки вътре в партията, която показва тяхната сравнителна сила, тяхното взаимоотношение и тяхната борба. Именно протоколите на партийния конгрес, и само тези протоколи, ни показват доколко действително ни се е удало да изметем всички остатъци от старите, чисто кръжоковски връзки и да ги заменим с единната велика партийна връзка. Всеки пар-

тиен член, ако иска съзнателно да участвува в работите на своята партия, е длъжен грижливо да изучава нашия партиен конгрес — именно: да изучава, защото само прочитането на грамадата суров материал, каквато представляват протоколите, не дава още картината на конгреса. Само чрез грижливо и самостоятелно изучаване може да се постигне (и трябва да се постигне) кратките конспекти на речите, сухите екстракти от разискванията, малките сблъсквания по дребни (наглед дребни) въпроси да се слоят в нещо цялостно, пред партийните членове да се изправи като жива фигурата на всеки виден оратор, да се изясни цялата политическа физиономия на всяка група делегати на партийния конгрес. Пишещият тия редове ще смята, че трудът му не е отишъл напразно, ако успее да даде поне подтик към широко и самостоятелно изучаване на протоколите на партийния конгрес.

Още една дума по адрес на противниците на социалдемократията. Те злорадствуват и гримасничат, наблюдавайки нашите спорове; те ще се постарят, разбира се, да измъкват за своите цели отделни места от моята брошура, посветена на слабостите и грешките на нашата партия. Руските социалдемократи са вече достатъчно закалени в сраженията, за да не се смущават от тия ошипвания, за да продължават въпреки тях работата си по самокритикуването и безпощадното разобличаване на собствените си минуси, които с растежа на работническото движение непременно и неизбежно ще бъдат превъзможнати. А нека господа противниците се опитат да ни представят картината на *действителното* положение на работите в техните „партии“, която, макар и малко поне, да се приближава към онази, която ни дават протоколите на нашия втори конгрес!

Н. Ленин

Май 1904 година

а) Подготовката на конгреса

Съществува израз, че всеки има право в продължение на 24 часа да проклина своите съдии. Нашият партиен конгрес, както и всеки конгрес на всяка партия, беше също съдия за някои лица, които претендираха за ръководители и които претърпяха катастрофа. Сега тия представители на „малцинството“ с наивност, стигаща до умиление, „проклинат своите съдии“ и по всякакъв начин се стараят да дискредитират конгреса, да омаловажат неговото значение и авторитетност. Този стремеж може би най-релефно е изразен в статията на Практик в бр. 57 на „Искра“, който се възмущава от идеята за суверенната „божественост“ на конгреса. Това е една толкова характерна чертица на новата „Искра“, че тя не може да бъде отмината с мълчание. Редакцията, която в мнозинството си се състои от лица, *отхвърлени* от конгреса, продължава, от една страна, да се нарича „партийна“ редакция, а, от друга страна разтваря обятията си за лица, които твърдят, че конгресът не е божество. Това е мило, нали? Да, господа, конгресът, разбира се, не е божество, но какво трябва да се мисли за хората, които започват да „ругаят“ конгреса, *след като* са претърпели поражение на него?

И наистина, спомнете си главните факти от историята на подготовката на конгреса.

„Искра“ от самото начало, в съобщението си през 1900 година*, което предшествуваше излизането на вестника, заяви, че преди да се обединим, ние трябва да се разграничим. „Искра“ се постара да превърне конференцията в 1902 г.² в частно съвещание, а не в партиен конгрес**. „Искра“ действуваше извънредно вни-

* Вж Съч. Т. 4, с. 359—365.

** Вж протоколите на втория конгрес, с. 20.

мателно през лятото и есента на 1902 г., като възобновяваше изборния на тая конференция Организационен комитет. Най-после работата по разграничаването се свърши — свърши се по нашето общо признание. Организационният комитет се конституира в края на 1902 г. „Искра“ поздравява неговото заздравяване и заявява — в *редакционната* си статия в бр. 32, че свикването на партиен конгрес е *най-настоятелна*, неотложна необходимост*. По такъв начин нас вече най-малко могат да ни упрекнат в припряност по отношение на свикването на втория конгрес. Ние действахме именно по правилото: седем пъти мери, един път режи; ние имахме пълното морално право да очакваме от другарите, че след като е отрязано, те няма да вземат да се оплакват и отново да мерят.

Организационният комитет изработи извънредно грижлив (формалистичен и бюрократичен, биха казали хората, които сега прикриват с тия думички политическата си безхарактерност) устав на втория конгрес, прокара тоя устав във всички комитети и най-после го утвърди, като между другото в § 18 постанови: „Всички постановления на конгреса и всички произведени от него избори са решения на партията, задължителни за всички партийни организации. Те не могат да бъдат оспорвани от никого и под никакъв предлог и могат да бъдат отменени или изменени само от следващия партиен конгрес“**. И наистина, колко невинни са сами по себе си тия думи, мълчаливо приети на времето си като нещо, което се подразбира от само себе си, и колко странно звучат те сега, като същинска присъда, произнесена над „малцинството“! С каква цел беше съставен подобен параграф? Само за спазване на формалността ли? Разбира се, не. Това постановление изглеждаше необходимо и беше действително необходимо, защото партията се състоеше от редица раздробени и самостоятелни групи, от които можеше да се очаква непризнаване на конгреса. Това постановление изразяваше именно *добрата воля* на всички революционери (за която така често и така неуместно говорят сега, като с термина добър характеризират евфемистически онова, което повече

* Вж Съч. Т. 6, с. 306.

** Вж протоколите на втория конгрес, с. 22—23 и 380.

заслужава епитета капризен). То се равняваше на взаимна *честна дума*, която си дадоха всички руски социалдемократи. То трябваше да гарантира, че огромните усилия, опасности, разходи, свързани с конгреса, няма да отидат напразно, че конгресът няма да се превърне в комедия. То предварително квалифицираше всяко непризнаване на решенията и *изборите като нарушение на доверието*.

А на кого се присмива новата „Искра“, която направи новото откритие, че конгресът не е божество и решенията му не са светины? Съдържа ли нейното откритие „нови организационни възгледи“ или само нови опити да се заличат старите следи?

б) Значението на групировките на конгреса

И така, конгресът беше свикан след най-грижлива подготовка, върху началата на най-пълно представителство. Общото признание на правилността на състава на конгреса и *безусловната* задължителност на неговите решения намери израз и в изказването на председателя (стр. 54 на протоколите) след конституирането на конгреса.

А в какво се състоеше главната задача на конгреса? В създаването на *действителна* партия върху ония принципи и организационни начала, които бяха издигнати и разработени от „Искра“. Че конгресът трябваше да работи именно в това направление, това беше предрешиено от тригодишната дейност на „Искра“ и от нейното признаване от страна на мнозинството комитети. Искристката програма и направление трябваше да станат програма и направление на партията, а искристките организационни планове трябваше да залегнат в организационния устав на партията. Но от само себе си се разбира, че такъв резултат не можеше да бъде постигнат без борба: пълнотата на представителството на конгреса осигури присъствието на него и на такива организации, които водеха решителна борба против „Искра“ („Бунд“ и „Рабочее Дело“), и на такива, които, като признаваха на думи „Искра“ за ръководещ орган, на дело преследваха свои лични планове и се отличаваха с неустойчивост в принципино отношение (групата „Юж-

ный рабочий“ и клонящите към нея делегати на някои комитети). При такива условия конгресът не можеше да не се превърне *в арена на борба за победа на искристкото течение*. Че конгресът в действителност беше такава борба — това веднага ще стане ясно за всеки, който що-годе внимателно прочете протоколите му. А нашата задача сега се състои в това, да проследим детайлно най-главните групировки, които се проявиха по разни въпроси на конгреса, и да възстановим по точните данни на протоколите политическата физиономия на всяка от основните групи на конгреса. Какво именно представляваха онези групи, течения и отсенки, на които предстоеше да се слоят на конгреса под ръководството на „Искра“ в единна партия? — ето какво трябва да покажем с анализа на разискванията и гласуванията. Изясняването на това обстоятелство е от кардинална важност и за изучаване на това, какво представляват в действителност нашите социалдемократи, и за разбиране причините на различията. Ето защо в речта си на конгреса на Лигата и в писмото си до редакцията на новата „Искра“ аз изтъквах на пръв план именно анализа на различните групировки*. Моите опоненти измежду представителите на „малцинството“ (и Мартов начело на тях) съвсем не разбраха същността на въпроса. На конгреса на Лигата те се ограничаваха с частични поправки, като се „оправдаваха“ от отправеното срещу тях обвинение в завој към опортюнизма, без да се опитват даже да нарисуват, за разлика от мене, *поне каквато и да било друга* картина на групировките на конгреса. Сега в „Искра“ (бр. 56) Мартов се опитва да представи всички опити да се разграничат точно разните политически групи на конгреса — като просто „кръжоковско политиканство“. Силно казано, др. Мартов! Но силните думи на новата „Искра“ имат едно оригинално свойство: достатъчно е да се възпроизведат точно всички перипетии на различията, като се почне от конгреса, и всички тези силни думи се обръщат *напълно и преди всичко* против сегашната редакция. Я погледнете себе си, господа така наречени партайни редактори, които повдигате въпроса за кръжоковско политиканство!

Вж. Съч., Т. 7, с. 60—71, 109—116.

Сега на Мартов до такава степен са неприятни фактите от нашата борба на конгреса, че той се старае съвсем да ги замаже. „Искрист е — казва той — онзи, който на партийния конгрес и преди него е изразявал пълната си солидарност с „Искра“, защищавал е нейната програма и нейните организационни възгледи и е поддържал нейната организационна политика. На конгреса такива искристи имаше над четиридесет — толкова гласове бяха подадени за програмата на „Искра“ и за резолюцията, с която се признава „Искра“ за Централен орган на партията.“ Отворете протоколите на конгреса и вие ще видите, че програмата е приета от всички (стр. 233) освен въздържалия се Акимов. Др. Мартов иска по такъв начин да ни увери, че и бундовци, и Брукер, и Мартинов били *доказали* своята „пълна солидарност“ с „Искра“ и били *защищавали* нейните организационни възгледи! Това е смешно. Превръщането *след* конгреса на *всичките* му участници в равноправни членове на партията (и то не всички, защото бундовци напуснаха) тук се смесва с оная групировка, която предизвикваше борба на конгреса. Изучаването на това, от *какви елементи* се образува след конгреса „мнозинството“ и „малцинството“, се заменя с официалната фраза: признаха програмата!

Вземете гласуването за признаването на „Искра“ за Централен орган. Вие ще видите, че именно Мартинов, на когото др. Мартов със смелост, достойна за по-добро дело, приписва сега защитата на организационните възгледи и на организационната политика на „Искра“, настоява за отделянето на двете части на резолюцията: голото признаване на „Искра“ за ЦО и признаването на заслугите ѝ. При гласуването на първата част от резолюцията (признаване заслугите на „Искра“, изразяване *солидарност* с нея) са подадени: за *само 35 гласа*, два — против (Акимов и Брукер) и единадесет въздържали се (Мартинов, петимата бундовци и петте гласа на редакцията: два мои, два на Мартов и един на Плеханов). Следователно групата на антиискристите (петимата бундовци и тримата рабочеделци) се проявява напълно ясно и тук, в тоя най-изгоден за сегашните възгледи на Мартов и избран от самия него пример. Вземете гласуването за втората част от резолюцията — признаването на „Искра“ за Централен орган *без* вся-

каква мотивировка и без изразяване на солидарност (страница 147 на протоколите): *за* са подадени 44 гласа, които именно сегашният Мартов причислява към искристите. Всичко бяха 51 гласа; след като се извадят гласовете на петимата въздържали се редактори, остават 46; двама гласуваха *против* (Акимов и Брукер); в числото на останалите 44 влизат следователно *всичките петима бундовци*. И така бундовците на конгреса „изразяваха пълна солидарност с „Искра““ — така се пише официална история от официалната „Искра“! Изпреварвайки хода на изложението, ще обясним на читателя истинските мотиви на тая официална истина: сегашната редакция на „Искра“ би могла да бъде и би била действително партийна редакция (а не quasi*-партийна, каквато е сега), *ако бундовци и рабочеделци не бяха напуснали конгреса*; ето защо тия най-верни пазители на сегашната така наречена партийна редакция трябваше да бъдат въздигнати в „искристи“. Но подробно за това — после.

Пита се по-нататък: ако конгресът представляваше борба между искристите и антиискристите елементи, то нямаше ли междинни, неустойчиви елементи, които да се колебаят между едните и другите? Всеки що-годе запознат с нашата партия и с обикновената физиономия на всякакви конгреси вече а priori** ще бъде склонен да отговори на този въпрос утвърдително. На др. Мартов никак не му се иска да си спомни сега за тия неустойчиви елементи и той представя групата „Южный рабочий“ с клонящите към нея делегати като типични искристи, а нашите разногласия с тях като нищожни и неважни. За щастие сега пред нас лежи пълният текст на протоколите и ние можем да разрешим тоя въпрос — въпрос на факти, разбира се — въз основа на документални данни. Онова, което казахме по-горе за общото групиране на конгреса, разбира се, не претендира за разрешаване на този въпрос, а само за правилното му поставяне.

Без анализиране на политическите групировки, без картината на конгреса като борба именно за такива отсенки не може да се разбере нищо за нашите различия.

* — мнима. *Ред.*

** — предварително. *Ред.*

Опитът на Мартов да замаже различието в отсенките с причисляването даже на бундовците към искристите е просто отклоняване от въпроса. А ргіогі вече, въз основа на историята на руската социалдемократия преди конгреса, се набелязват (за по-нататъшна проверка и детайлно изучаване) три главни групи: искристи, антиискристи и неустойчиви, колебаещи се, непостоянни елементи.

в) Началото на конгреса. — Инцидентът с организационния комитет

Анализът на разискванията и гласуванията на конгреса е най-удобно да се води по реда на заседанията на конгреса, за да се отбелязват последователно все повече и повече очертаващите се политически отсенки. Отстъпления от хронологичния ред ще се правят само тогава, когато това е безусловно необходимо за съвместно разглеждане на въпроси, тясно свързани помежду си, или на еднородни групировки. В интерес на безпристрастието ние ще се стараем да отбелязваме *всички* най-важни гласувания, като изпускаме, разбира се, маса гласувания за дреболии, които отнеха на нашия конгрес извънредно много време (отчасти поради нашата неопитност и неумение да разпределим материала между заседанията на комисиите и пленарните заседания, отчасти поради протакания, граничещи с обструкция).

Първият въпрос, който породил дебати, започващи да разкриват различните отсенки, беше въпросът за поставяне на първо място (в „дневния ред“ на конгреса) точката: „положението на Бунда в партията“ (стр. 29—33 на протоколите). От искристко гледище, което защитавахме Плеханов, Мартов, Троцки и аз, не можеше да има никакви съмнения, в това отношение. Излизането на Бунда от партията показва явно правилността на нашите съображения: ако Бундът не искаше да върви заедно с нас и да признае организационните начала, които миозинството на партията споделяше заедно с „Искра“ — то безполезно и безсмислено беше „да се дава вид“, че ние вървим заедно, и само да се протака конгресът (както го протакаха бундовци). Въпросът беше вече напълно изяснен в литературата и за всеки що-годе мислещ партиен член беше ясно, че остава само открито да се по-

стави въпросът и направо, честно да се направи избор: автономия (вървим заедно) или федерация (разделяме се).

Уклончиви в цялата си политика, бундовци поискаха да се отклонят и тук, като изместваха въпроса. Към тях се присъединява др. Акимов, който веднага изтъква, явно от името на всички привърженици на „Рабочее Дело“, организационните разногласия с „Искра“ (стр. 31 на протоколите). На страната на Бунда и „Рабочее дело“ застава др. Махов (два гласа на Николаевския комитет, който малко преди това изразяваше солидарността си с „Искра“!). За др. Махов въпросът е съвсем неясен, а за „болно място“ той смята и въпроса за демократичното устройство или, наопаки (забележете това!), за „централизма“ — точно като мнозинството на сегашната ни „партийна“ редакция, което на конгреса не беше забелязало още това „болно място“!

И тъй, против искристите се обявяват Бундът, „Рабочее Дело“ и др. Махов, които имаха заедно тъкмо ония десет гласа, които именно бяха подадени против нас (стр. 33). За са подадени *30 гласа* — цифра, около която, както ще видим по-долу, често се колебаят гласовете на искристите. Единадесет гласа, оказа се, са се въздържали, без да застават, както изглежда, на страната нито на едната партия, нито на другата от борещите се „партии“. Интересно е да се отбележи, че когато гласувахме § 2 от устава за Бунда (отхвърлянето на тоя § 2 предизвика излизането на Бунда от партията), гласувалите за § 2 и въздържалите се се оказаха също десет гласа (стр. 289 на протоколите), при което въздържалите се бяха именно тримата рабочеделци (Брукер, Мартинов и Акимов) и др. Махов. Ясно е, че гласуването по въпроса за *мястото* на въпроса за Бунда даде *не случайно* групиране. Ясно е, че всички тези другари се различаваха от „Искра“ не само по техническия въпрос за реда на обсъждането, но *и по същество*. От страна на „Рабочее Дело“ това различие по същество е ясно за всекиго, а др. Махов в речта си по повод излизането на Бунда охарактеризира неподобно своето отношение (стр. 289—290 на протоколите). Върху тая реч заслужава да се спрем. Др. Махов каза, че след резолюцията, която отхвърли федерацията, „за него въпросът за положението на Бунда в РСДРП от принципен въпрос станал въпрос на реална политика

По отношение на исторически образувалата се национална организация; тук аз — продължава ораторът — не можех да не държа сметка за всички последици, които могат да се явят в резултат на нашето гласуване, и затова бих гласувал за точка втора изцяло“. Др. Махов прекрасно е усвоил духа на „реалната политика“: принципно той *вече* отхвърли федерацията и *затова* на практика *би гласувал* за такава точка в устава, която прокарва тая федерация! И този „практичен“ другар пояснява своята дълбоко принципна позиция със следните думи: „Но (знаменитото, щедринско „но“!), тъй като това или онова мое гласуване имаха само принципен характер (!!) и не можеха да имат практически характер поради почти единодушното гласуване на всички останали участници в конгреса, аз предпочетох да се въздържа от гласуване, за да подчертая принципно“ . . . (спаси ни, господи, от такава принципност!) „различието на моята позиция в дадения случай от позицията, защищавана от делегатите на Бунда, които гласуваха за тая точка. Обратно, аз бих гласувал за тази точка, ако делегатите на Бунда се бяха въздържали от гласуването ѝ, за което те предварително настояваха“. Който може, нека разбере! Принципният човек се въздържа да каже високо: да, защото практически това е безполезно, когато всички казват: не.

Веднага след гласуването по въпроса за мястото на въпроса за „Бунда“ на конгреса изплува въпросът за групата „Борба“, който също доведе до извънредно интересно групиране и е тясно свързан с най-„болния“ въпрос на конгреса, въпроса за личния състав на централите. Комисията по определяне състава на конгреса се изказва против поканването на групата „Борба“ съгласно *двукратното* решение на Организационния комитет (вж. стр. 383 и 375 на протоколите) и доклада на *неговите представители в комисията* (стр. 35).

Др. Егоров, член на ОК, заявява, че „въпросът за „Борба“ (забележете: за „Борба“, а не за този или онзи неин член) е нов за него“, и моли да се даде почивка. Как може за член на ОК да бъде нов един въпрос, който на два пъти е решен от ОК — си остава покрито с мрака на неизвестността. През време на почивката се състоя заседание на ОК (стр. 40 на протоколите) в оня му състав, който случайно се намираше на кон-

греса (няколко членове на ОК от старите членове на организация „Искра“ отсъстваха от конгреса)*. Започват разискванията по въпроса за „Борба“. Рабочеделците се изказват за (Мartiнов, Акимов и Брукер, стр. 36—38). Искристите (Павлович, Сорокин, Ланге, Троцки, Мартов и др.) — против. Конгресът отново се разделя на познатите ни вече групировки. Завърза се упорита борба заради „Борба“ и др. Мартов държи особено обстойна (стр. 38) и „бойка“ реч, в която основателно посочва „неравномерността в представителството“ на руските и задграничните групи, а също и че едва ли би било „добре“ да се дава на задграничната група „привилегия“ (златни думи, особено поучителни сега, от гледна точка на събитията, станали след конгреса!), че не трябва да се насърчава „организационният хаос в партията, който се характеризираше с раздробяване, непредизвикано от никакви принципни съображения“ (много намясто казано... — за „малцинството“ на нашия партиен конгрес!). Освен привържениците на „Рабочес Дело“ *никой* открито и мотивирано не се изказа за „Борба“ до самото приключване списъка на ораторите (стр. 40): трябва да се признае на др. Акимов и приятелите му, че то поне не хитруваха и не се криеха, а открито провеждаха своята линия, открито говореха за това, което искаха.

След като беше приключен списъкът на ораторите, когато *по същество* не може вече да се правят изказвания, др. Егоров „настойчиво иска да бъде изслушано току-що приетото постановление на ОК“. Не е чудно, че членовете на конгреса са възмутени от такъв похват, и др. Плеханов, като председател, изразява своето „недоумение, как може др. Егоров да настоява за своето искане“. Би следвало едно от двете: или да се изказваш открито и определено по същността на въпроса пред целия конгрес, или съвсем да не се изказваш. Но да чакаш да се приключи списъкът на ораторите и след това, под предлог на „заклучителна дума“, да поднесеш на конгреса *ново* решение на ОК — именно по разисквания въпрос, — това е равносилно на удар из засада!

* За това заседание вж „Писмото“ на Павлович, член на ОК и *единодушно* избран преди конгреса за доверено лице на редакцията, за него седми член (прот. на Лигата, с. 44).

N. LENIN. Ein Schritt vorwärts, zwei Schritt rückwärts
(Über die Krise in unserer Partei).

РОССІЙСКАЯ СОЦІАЛЪДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТІЯ.

Н. ЛЕНИНЪ.

**Шагъ впередь,
два шага назадъ**

(Кризисъ въ нашей Парти).

ЖЕНЕВА

Типографія Парти. Rue de la Coulouvreniere, 27.

1904

Корицата на книгата „Крчка напред, две крчки назад“ —
1904 г.

Заседанието се възобновява след обед и бюрото, което е все още в недоумение, решава да отстъпи от „формалността“ и да прибегне към последното, употребявано на конгресите само в крайни случаи средство: „другарско обяснение“. Представителят на ОК Попов съобщава постановлението на ОК, прието от всичките му членове против един, Павлович (стр. 43), и предлагащо на конгреса да покани Рязанов.

Павлович заявява, че той е отричал и отрича законността на събранието на ОК, че новото постановление на ОК *„противоречи на неговото предишно решение“*. Заявлението предизвиква буря. Др. Егоров, също член на ОК на групата „Южный рабочий“, избягва да отговори по същество и иска да пренесе центъра на тежестта върху въпроса за дисциплината. Др. Павлович бил нарушил партийната дисциплина (!), защото ОК, след като обсъдил протеста на Павлович, решил „да не съобщава на конгреса особеното мнение на Павлович“. Разискванията се пренасят върху въпроса за партийната дисциплина и Плеханов при шумните аплодисменти на конгреса поучително разяснява на др. Егоров, че *„императивни мандати у нас няма“* (стр. 42, сравни стр. 379, устава на конгреса, § 7: „Делегатите не трябва да бъдат ограничени в своите пълномощия от императивни мандати. В изпълнението на пълномощията си те са напълно свободни и независими“). „Конгресът е най-висшата партийна инстанция“ и следователно партийната дисциплина и уставът на конгреса се нарушават **именно** от оня, който пречи с каквото и да било на **всеки** делегат да се обръща *направо* към конгреса по всички, **без** изключение, въпроси на партийния живот. По такъв начин спорният въпрос се свежда до дилемата: кръжоковщина или партийност? Ограничаване правата на делегатите на конгреса в името на въображаеми права или устава на разните колегии и кръжоци или *пълно*, не само на думи, а на дело разтуряне на *всички* низши инстанции и стари групички преди конгреса до създаване на действително партийни длъжностни органи. Читателят от тук вече вижда какво огромно принципно значение имаше този спор в самото начало на конгреса (третото заседание), който си бе поставил за цел да възстанови фактически партията. В този спор се концентрира, тъй да се каже, конфликтът между старите кръжоци и гру-

пички (от рода на „Южный рабочий“) и възраждащата се партия. И антиискристките групи веднага се разкриват: и бундовецът Абрамсон, и др. Мартинов, пламенен съюзник на сегашната редакция на „Искра“, и нашият познат др. Махов — всички те се изказват за Егоров и групата „Южный рабочий“, против Павлович. Др. Мартинов, който сега в надпревара с Мартов и Акселрод парадирва с организационния „демократизъм“, напомня даже за . . . армията, където може да се апелира към висшата инстанция само чрез по-низшата! Истинският смисъл на тази „компактна“ антиискристка опозиция беше съвсем ясен за всеки, който беше на конгреса или който внимателно е следил вътрешната история на нашата партия преди конгреса. Задачата на опозицията (може би даже не винаги съзнавана от всички нейни представители, а понякога защищавана по инерция) беше да опази независимостта, обособеността, местните интереси на малките групи от поглъщането им от широката партия, изградена върху искристките начала.

Именно от това гледище пристъпи към въпроса и др. Мартов, който тогава не беше успял още да се обедини с Мартинов. Др. Мартов решително се опълчва и основателно се опълчва против онези, които „в представата си за партийна дисциплина не отиват по-далеч от задълженията на революционера към *низшата* група, в която той влиза“. „Никакво *принудително* (курсивът е на Мартов) обособяване на групи вътре в единната партия не е допустимо“, разяснява Мартов на защитниците на кръжоковщината, без да се предвижда, че с тия думи той бичува собственото си политическо поведение в края на конгреса и след него . . . За ОК принудителното обособяване на групи е недопустимо, но за редакцията е напълно допустимо. Мартов, който гледа от центъра, осъжда принудителното обособяване на групи и същият Мартов го защитава от момента, когато той се оказва недоволен от състава на центъра . . .

Интересно е да се отбележи фактът, че др. Мартов в речта си особено подчерта освен „огромната грешка“ на др. Егоров и проявената от ОК политическа неустойчивост. „От името на ОК — с право негодуваше Мартов — е внесено предложение, което е в *разрез* с доклада на комисията (основан, ще прибавим от себе си, върху доклада на членовете на ОК: стр. 43, думите на

Колцов) и с *предишните предложения на ОК*“ (курсивът е мой). Както виждате, Мартов ясно разбираше *тогава*, преди своя „завой“, че заменянето на „Борба“ с Рязанов ни най-малко не премахва абсолютната противоречивост и колебливост на действията на ОК (от протоколите на конгреса на Лигата, стр. 57, партийните членове могат да узнаят как Мартов си представяше работата след своя завой). Тогава Мартов не се ограничи само с разглеждането на въпроса за дисциплината; той направо запита също и ОК: „какво ново се е случило, за да стане нужна *„поправката?“*“ (курсивът е мой). И наистина, именно ОК, като внасяше предложението си, нямаше дори достатъчно мъжество да защити открито своето мнение, както го защитаваха Акимов и другите. Мартов опровергава това (протоколите на Лигата, стр. 56), но читателите на конгресните протоколи ще видят, че Мартов греши. Попов, който внася предложението от името на ОК, не казва *чито дума* за мотивите (стр. 41 от протоколите на партийния конгрес). Егоров пренася въпроса върху пункта за дисциплината, а всъщност казва само: „у ОК можеха да се явят нови съображения“... (но явиха ли се и какви? — не е известно) ... „той можеше да забрави да включи някого и т. н.“ (Това и „т. н.“ е единственото убежище на оратора, защото ОК не можеше *да забрави* два пъти обсъждания от него преди конгреса и веднъж пред комисията въпрос за „Борба“.) „ОК взе това решение не защото е изменил отношението си към групата „Борба“, а защото иска да премахне излишните камъни по пътя на бъдещата централна партийна организация в първите стъпки на нейната дейност.“ Това не е мотивировка, а именно бягство от мотивировка. Всеки искрен социалдемократ (а ние не допускаме дори съмнение в искреността на когото и да било от участниците в конгреса) се грижи за премахването на онова, което *той смята* за подводен камък, за премахване с *ония методи*, които той признава за целесъобразни. Да се мотивираш, значи да обясниш и да изкажеш точно възгледа си върху нещата, а не да се отърваваш с изтъркани фрази. А да се мотивираш *би било невъзможно*, ако „не измениш отношението си към „Борба“, защото предишните, противоположни решения на ОК също се грижеха за премахването на подводните камъни, но виждаха тия „ка-

мъни“ тъкмо в обратното. Др. Мартов именно извънредно рязко и извънредно основателно нападна този довод, като го нарече „незначителен“ и предизвикан от желанието „да се изклинчи“, като даде съвет на ОК „да не се плаши от това, което ще кажат хората.“ С тия думи др. Мартов превъзходно охарактеризира същността и смисъла на онази политическа отсенка, която изигра грамадна роля на конгреса и която се отличава именно с несамостоятелност, повърхностност, липса на своя линия, страх от това, какво ще кажат хората, с вечно колебание между двете определени страни, страх от открито издигане на своето *credo** — с една дума, с „блатност“**.

Тази политическа безхарактерност на неустойчивата група доведе между другото до това, че *никой* освен бундовеца Юдин (стр. 53) не внесе на конгреса резолюция за поканване на един от членовете на групата „Борба“. За резолюцията на Юдин гласуваха пет души — очевидно всички бундовци: колебаещите се елементи още веднъж се преметнаха! Колко голям беше приблизителният брой на гласовете на средната група, показваха гласуванията за резолюциите на Колцов и Юдин по този въпрос: за искриста бяха подадени 32 гласа (стр. 47), за бундовеца — 16, т. е. освен осемте антиискристски гласа, двата гласа на др. Махов (стр. 46), четирите гласа на членовете на групата „Южный рабочий“ и още два гласа. Ние ще покажем сега, че това разпределение съвсем не може да се смята за случайно, но отначало ще отбележим накратко *сегашното мнение* на Мартов по този инцидент с ОК. Мартов твърдеше в Лигата, че „Павлович и другите разпалваха страстите“. Достатъчно е да проверим в протоколите на конгреса, за да видим, че най-обстой-

* — верую, програма, изложение на мироглед. *Ред.*

** В нашата партия сега има хора, които, като чуят тая дума, изпадат в ужас и крещят за недругарска полемика. Странно изопачено разбиране под влияние на официалността... не на място употребявана! Едва ли има поне една политическа партия, познаваща вътрешната борба, която да е минавала без тоя термин, с който винаги обозначават неустойчивите елементи, колебаещи се между борците. И немците, които умеят да вмъкват вътрешната борба в превъзходно издържани рамки, не се обиждат от думата „*versumpf!*“ (— „блатен“. *Ред.*) и не изпадат в ужас, не проявяват смешната официална *pruderie* — строга моралност. *Ред.*)

ните, пламенни и резки речи против „Борба“ и ОК са тези на самия Мартов. Опитвайки се да стовари „вината“ върху Павлович, той само демонстрира своята неустойчивост: преди конгреса той избираше именно Павлович за седми член на редакцията, на конгреса напълно се присъединяваше към Павлович (стр. 44) против Егоров, а след това, като претърпя поражение от Павлович, започна да го обвинява в „разпалване на страстите.“ Това е само смешно.

В „Искра“ (бр. 56) Мартов иронизира по повод на това, че се придава важно значение на въпроса за поканването на хикс или игрек. Тази ирония се обръща пак против Мартов, тъй като именно инцидентът с ОК послужи за завръзка на споровете по такъв „важен“ въпрос като поканването на хикс или игрек в ЦК и в ЦО. Не е хубаво да се мери с два различни аршина според това, за *своята* ли „група от низш тип“ (по отношение на партията) се отнася работата или за *чужда*. Именно това е филистерство и кръжоковщина, а не партийно отношение към работата. Простото съпоставяне на речта на Мартов в Лигата (стр. 57) с речта му на конгреса (стр. 44) достатъчно доказва това. „Не мога да разбера — казва между другото Мартов в Лигата — как хората в едно и също време се изхитряват да се наричат на всяка цена искристи и да се срамуват да бъдат искристи.“ Странно неразбиране на разликата между „да се наричаш“ и „да бъдеш“, между думата и делото. Сам Мартов на конгреса *наричаше себе си* противник на принудителните обособявания на групи, а след конгреса *беше* техен привърженик...

1) Разтурянето на групата „Южный рабочий“

Разделянето на делегатите по въпроса за ОК би могло да се стори може би случайно. Но такова мнение би било погрешно и за да го отстраним, ние ще отстъпим от хронологическия ред и веднага ще разгледаме един инцидент, който стана в края на конгреса, но който е най-тясно свързан с предидущото. Този инцидент е разтурянето на групата „Южный рабочий“. Против искристите организационни тенденции — пълно сплотяване на партийните сили и отстраняване на хаоса, кой-

то раздробява силите — тук изпъкнаха интересите на една от групите, която вършеше полезна работа при липсата на истинска партия и която стана излишна при централистичното организиране на работата. В името на интересите на кръжока — групата „Южный рабочий“ с не по-малко право, отколкото старата редакция на „Искра“, можеше да претендира за запазване на „приемствеността“ и на своята неприкосновеност. В името на интересите на партията — тая група трябваше да се подчини на преместването на нейните сили в „съответните партийни организации“ (стр. 313, края на резолюцията, приета от конгреса). От гледна точка на интересите на кръжока и „филистерството“ не можеше да не изглежда „деликатно“ (изразът е на др. Русов и др. Дейч) разтурянето на полезната група, която също не искаше това, както не искаше и старата редакция на „Искра“. От гледище на интересите на партията необходимо беше разтурянето, „разтварянето“ (изразът е на Гусев) в партията. Групата „Южный рабочий“ заяви открито, че тя „не намира за нужно“ да се обяви за разтурена и иска „конгресът да изрази решително мнението си“, и при това „незабавно: да или не“. Групата „Южный рабочий“ се позоваваше открито на същата оная „приемственост“, към която започна да апелира старата редакция на „Искра“... след разтурянето и! „Макар всички ние поотделно да съставляваме единна партия — каза др. Егоров, — все пак тя се състои от цяла редица организации, за които трябва да се държи сметка като за исторически величини... Ако такава организация не е вредна за партията, няма защо да я разтуряме.“

По тоя начин важният *принципен* въпрос беше поставен съвсем определено и всички искристи — докато още интересите на тяхната собствена кръжоковщина не бяха изплували напред — решително застанаха срещу неустойчивите елементи (бундовците и двама от рабочеделците по това време вече не бяха на конгреса; те несъмнено щяха да защитават с всички сили необходимостта „да се държи сметка за историческите величини“). Гласуването даде 31 гласа за, пет против и пет въздържали се (четири гласа на членовете на групата „Южный рабочий“ и още един, вероятно на Белов, ако се съди по неговото предишно изказване, стр. 308).

Групата от *десет гласа*, която се отнасяше рязко отрицателно към последователния организационен план на „Искра“ и която защитаваше кръжоковщината против партийността, се очертава напълно определено. В разискванията искристите поставят този въпрос именно принципно (вж речта на Ланге, стр. 315), като се изказват против кустарничеството и разпокъсаността, като отказват да се съобразяват със „симпатиите на отделните организации, казвайки открито, че „ако другарите от „Южный рабочий“ по-рано, още преди една или две години, се бяха придържали в по-принципно гледище, обединението на партията и тържеството на програмните начала, които ние тук санкционирахме, биха били постигнати по-рано“. В този дух се изказват и Орлов, и Гусев, и Лядов, и Муравьев, и Русов, и Павлович, и Глебов, и Горин. Искристите от „малцинството“ не само не въстават срещу тези нееднократно повдигнати на конгреса определени указания върху недостатъчно принципната политика и „линия“ на „Южный рабочий“, на Махов и другите, не само не правят каквито и да било уговорки в това отношение, но, напротив, в лицето на Дейч решително се присъединяват към тях, като осъждат „хаоса“ и поздравяват „откритото поставяне на въпроса“ (стр. 315) от самия този др. Русов, който *на същото това заседание* имаше — о ужас! — дързостта „открито да постави“ и въпроса за старата редакция на чисто партийна почва (стр. 325).

Въпросът за разтурянето на групата „Южный рабочий“ предизвика страшно възмущение от нейна страна, следи от което има и в протоколите (не трябва да се забравя, че протоколите дават само бледа картина на разискванията, защото вместо целите речи те привеждат най-сбити конспекти и екстракти). Др. Егоров дори нарече „лъжа“ простото споменаване на името на групата „Рабочая мысль“³ наред с „Южный рабочий“ — характерен пример за отношението, което господствуваше на конгреса към последователния икономизъм. Егоров дори много по-късно, на 37-ото заседание, говори с най-голямо раздражение за разтурянето на „Южный рабочий“ (стр. 356), като молеше да се впише в протокола, че при обсъждане на въпроса за „Южный рабочий“ членовете на тази група не са били питани нито за средствата за издаване, нито за контрола на ЦО и ЦК. През

време на разискванията по въпроса за „Южный рабочий“ др. Попов загатва за компактното мнозинство, че то един вид е предрешило въпроса за тази група. „Сега — казва той (стр. 316), — след речите на др. Гусев и Орлов, всичко е ясно.“ Смишълът на тия думи е несъмнен: сега, когато искристите се изказаха и предложиха резолюция, всичко е ясно, т. е. ясно е, че „Южный рабочий“ ще бъде разтурен въпреки волята му. Представителят на „Южный рабочий“ сам отделя тук искристите (и при това такива като Гусев и Орлов) от своите привърженици като представители на различни „линии“ на организационната политика. И когато сегашната „Искра“ представя групата „Южный рабочий“ (а вероятно и Махов?) за „типични искристи“, то това само нагледно показва забравянето на най-големите (от гледище на тая група) събития на конгреса и желанието на новата редакция да заличи следите, които показват от какви елементи се е образувало така нареченото „малцинство“.

За съжаление, на конгреса не бе повдигнат въпросът за популярен орган. Всички искристи обсъждаха извънредно оживено този въпрос и преди конгреса, и през време на конгреса въвн от заседанията, като се съгласяваха, че да се предприема в сегашния момент на партийния живот издаване на такъв орган или един от съществуващите да се превърне в такъв е крайно неразумно. Антиискристите се изказаха на конгреса в противоположен смисъл, групата „Южный рабочий“ в своя доклад — също и само със случайност или нежелание да повдигат „безнадежден“ въпрос може да се обясни, че с подписите на десетте лица не беше внесена съответна резолюция.

д) Инцидентът с равноправието на езиците

Да се върнем към реда на конгресните заседания.

Ние се убедихме сега, че още преди преминаването към обсъждане на въпросите по същество на конгреса се разкри ясно не само съвсем определена група антиискристи (8 гласа), но и група междинни, неустойчиви елементи, готови да подкрепят тази осморка и да я увеличат приблизително до 16 — 18 гласа.

Въпросът за мястото на Бунда в партията, обсъждан на конгреса извънредно, прекалено подробно, се сведе до разрешаването на принципната теза, а практическото разрешение беше отложено до обсъждането на организационните отношения. Поради това, че преди конгреса в литературата беше отделено доста много място за разясняване на отнасящите се тук теми, обсъждането на конгреса даде сравнително малко ново. Не може да не се отбележи само, че привържениците на „Рабочее Дело“ (Мартинов, Акимов и Брукер), като се съгласяваха с резолюцията на Мартов, правеха уговорката, че признават нейната недостатъчност и се различават по изводите от нея (стр. 69, 73, 83, 86).

От въпроса за мястото на Бунда конгресът премина към програмата. Тук разискванията се въртяха повече около отделни поправки, които представляват малък интерес. Опозицията на антиискристите се изрази принципно само в похода на др. Мартинов против прословутото поставяне на въпроса за стихийността и съзнателността. Зад Мартинов, разбира се, застанаха изцяло бундовци и привържениците на „Рабочее Дело“. Неоснователността на неговите възражения посочиха между другото Мартов и Плеханов. Като куриоз трябва да отбележим, че сега редакцията на „Искра“ (вероятно след като е поразмислила) премина на страната на Мартинов и говори обратното на онова, което говореше на конгреса!⁴ Това вероятно съответствува на знаменития принцип на „приемствеността“... Остава да се изчака кога редакцията ще се ориентира напълно и ще ни изясни въпроса, до каква именно степен тя се е споразумяла с Мартинов, в какво именно и откога именно. В очакване на това ние ще запитаме само, вижда ли е някъде такъв *партиен* орган, чиято редакция да е заговорила след конгреса тъкмо обратното на онова, което е говорила на конгреса?

Като отминаваме споровете по признаването на „Искра“ за Централен орган (ние ги засегнахме вече погоре) и началото на разискванията по устава (по-удобно ще е те да бъдат разгледани във връзка с цялото обсъждане на устава), ще преминем към проявените при обсъждането на програмата принципни отсенки. Ще отбележим преди всичко една извънредно характерна подробност: разискванията по въпроса за пропорцио-

нального представителство. Др. Егоров от „Южный рабочий“ защитаваше включването му в програмата и го защитаваше така, че предизвика основателната забележка на Посадовски (искрист от малцинството) за „сериозно разногласие“. „Несъмнено е — каза др. Посадовски, — че ние не си схождаме по следния основен въпрос: *трябва ли да се подчини нашата бъдеща политика на едни или други основни демократични принципи, като признаем тяхната абсолютна ценност*, или пък всички демократични принципи трябва да бъдат подчинени изключително на изгодите на нашата партия? Аз се изказвам решително за последното.“ Плеханов „напълно се присъединява“ към Посадовски, като въставя с още по-определени и по-решителни изрази против „абсолютната ценност на демократичните принципи“, против „отвлеченото“ им разглеждане. „Хипотетично с възможен случай — казва той, — когато ние, социалдемократите, бихме се изказали против всеобщото изборно право. Буржоазията на италианските републики лишаваше на времето си от политически права лицата, които принадлежаха към дворянството. Революционният пролетариат би могъл да ограничи политическите права на висшите класи така, както висшите класи ограничаваха някога неговите политически права“. Речта на Плеханов бе посрещната с ръкопляскания и *освиркване* и когато Плеханов протестира против Zwischenruf* „вие не трябва да освирквате“ и моли другарите да не се стесняват, др. Егоров става и казва: „щом такива речи предизвикват ръкопляскания, то аз съм длъжен да освирквам“. Заедно с др. Голдблат (делегат на Бунда) др. Егоров се изказва против възгледите на Посадовски и Плеханов. За съжаление, дебатите бяха прекратени и възникналият по повод на тях въпрос веднага слезе от сцената. Но др. Мартов напразно се старая сега да отслаби и дори да сведе до нула неговото значение, като говори на конгреса на Лигата: „Тия думи (на Плеханов) предизвикаха негодуванието на част от делегатите, което лесно би могло да се избегне, ако др. Плеханов беше добавил, че, разбира се, не можем да си представим такова трагично положение на работите, при което пролетариатът, за да

* — реплика от място през време на речта на оратор. *Ред.*

закрепи своята победа, ще трябва да потърква такива политически права като свободата на печата . . . (П л е х а н о в: „тегси“) (стр. 58 от протоколите на Лигата). Това тълкуване *явно* противоречи на съвсем категоричното изказване на др. Посадовски *на конгреса* за „сериозно разногласие“ и различие по „основния въпрос“. По този основен въпрос всички искристи се изказаха на конгреса *против* представителите на антиискристката „десница“ (Голдблат) и конгресния „център“ (Егоров). Това е факт и мога смело да се обзаложа, че ако „центърът“ (надявам се, че тая дума по-малко ще шокира „официалните“ привърженици на мекотата, отколкото всяка друга. . .), ако „центърът“ (в лицето на др. Егоров или Махов) трябваше да се изказва „*непринудено*“ по този или по аналогични въпроси, то веднага би се разкрило сериозно разногласие.

То се разкри още по-релефно по въпроса за „равноправието на езиците“ (стр. 171 и сл. на протоколите). По този пункт са красноречиви не толкова разискванията, колкото гласуванията: сумирайки ги, получаваме невероятното число — *шестнадесет!* За какво? За това, достатъчно ли е в програмата да се направи уговорка за равноправието на всички граждани независимо от пол и т. н. и *език*, или пък трябва да се каже: „свобода на езика“ или „равноправие на езиците“. На конгреса на Лигата др. Мартов охарактеризира доста вярно този епизод, като каза, че „нищожният спор за редакцията на една точка от програмата доби принципно значение. защото половината от конгреса беше готова да свали програмната комисия“. Именно така*.

* Мартов добавя: „В случая много ни напакости остротата на Плеханов за магаретата“ (когато говореха за свободата на езика, един бундовец, струва ми се, спомена между учрежденията и учрежденияето за коневъдството, и Плеханов тихичко подметна: „конете не говорят, а виж, магаретата понякога разговарят“). Аз, разбира се, не мога да видя в тази острота особена мекост, отстъпчивост, предпазливост и гъвкавост. Но все пак ми е чудно, че Мартов, който призна *принципното значение* на спора, не се спира никак върху разбора на това, в какво се състои тук принципността и какви отсенки тук са проявени, а се ограничава с изтъкване на „вредата“ от остротите. Това е вече наистина бюрократично и формално гледище! Резките остротни действително „много напакостиха на конгреса“ и не само остротите спрямо бундовците, но и спрямо онези, които бундовците понякога поддържаха и даже спасяваха

Поводът за стълкновението беше именно нищожен и при все това стълкновението доби действително *принципен* характер, а затова и страшно ожесточени форми, дори до опит „*да се свали*“ програмната комисия, дори до подозрения в желание „*да се подведе конгресът*“ (в това Егоров заподозря Мартов!), дори до размяна на лични забележки от най-... ругателно естество (стр. 178). Дори др. Попов „изказваше съжаление, че за глупости се създава *такава атмосфера*“ (курсивът е мой, стр. 182), каквато цареше в продължение на три заседания (16, 17 и 18).

Всички тия изрази извънредно определено и категорично посочват онзи извънредно важен факт, че атмосферата на „подозрения“ и на най-ожесточени форми на борба („сваляне“) — в чието създаване по-късно, на конгреса на Лигата, се обвиняваше мнозинството на искристите! — в действителност се създаде *много по-рано, преди да се разцепим на мнозинство и малцинство*. Повтарям, това е факт от огромна важност, основен факт, чието неразбиране довежда твърде и твърде много хора до най-лекомислени мнения за изкуственост на мнозинството в края на конгреса. От сегашното гледище на др. Мартов, който уверява, че на конгреса $\frac{9}{10}$ били искристи, абсолютно необясним и глупав е фактът, че заради „глупости“, заради „нищожен“ повод е могло да стане стълкновение, което добило „принципен характер“ и едва не довело до сваляне на конгресната комисия. Смешно би било да се измъкваш от този *факт* с оплаквания и съжаления по повод „напакостилите“ остротите. Стълкновението не можеше да добие *принципно* значение заради каквито и да било резки остротите, такова значение можеше да се получи изключително поради характера на политическите групировки на конгреса. Не рязкостите и не остротите създадоха конфликта — те бяха само *симптом* за това, че в самото политическо групиране на конгреса има „противоречие“, съществуват всички залози за конфликт, съществува вътрешна нееднородност, която с иманентна сила се проявява при всеки, *дори нищожен* повод.

от поражение. Обаче щом веднъж е признато принципното значение на инцидента, не бива да се измъкваме с фразата за „непозволеността“ (стр. 58 от протоколите на Лигата) на някои остротите.

Напротив, от гледището, от което аз гледам на конгреса и което аз считам за свой дълг да защитавам като известно политическо разбиране на събитията, макар и това разбиране да би изглеждало на някого обидно — от това гледище е напълно обясним и неизбежен отчаяно резкият конфликт от *принципно* естество по „нищожен“ повод. Щом като у нас на конгреса през *цялото време* се водеше борба между искристите и антиискристите, щом като между тях стояха неустойчиви елементи, щом като тези последните заедно с антиискристите съставляваха $\frac{1}{3}$ от гласовете (8+10=18 от 51, по моя сметка, разбира се, приблизително) — то съвсем ясно и естествено е, че *всяко, макар и най-малко отпадане от искристите* създаваше възможност за победа на антиискристкото течение и предизвикваше поради това „яръстна“ борба. Това не е резултат от неуместно резки грубости и нападки, а резултат от политическа комбинация. Не грубостите създаваха политическия конфликт, а съществуването на политическия конфликт в самото групиране на конгреса създаваше грубости и нападки — в това противопоставяне се състои основното ни *принципно* различие с Мартов в оценката на политическото значение на конгреса и на резултатите от конгреса.

В продължение на целия конгрес имаше три най-важни случая, когато незначителен брой искристи отпаднаха от собственото си мнозинство — равноправието на езиците, § 1 от устава и изборите, — и във всички тия три случая се води ожесточена борба, която в края на краищата доведе до сегашната тежка криза в партията. За да схванем политическия смисъл на тази криза и на тази борба, трябва не да се ограничаваме с фрази за непозволени остроти, а да разгледаме политическите групировки на отсенките, които се сблъскаха на конгреса. Поради това инцидентът по въпроса за „равноправието на езиците“ представлява двоен интерес от гледище на изясняване причините на различията, защото тук Мартов още беше (още беше!) искрист и воюваше едва ли не повече от всички против антиискристите и „центъра“.

Войната започна със спора между др. Мартов и лидера на бундовците др. Либер (стр. 171—172). Мартов доказва достатъчността на искането за „равнопра-

ние на гражданите“. „Свободата на езика“ се отхвърля, но веднага се издига „равноправието на езиците“ и заедно с Либер за бой се опълчва и др. Егоров. Мартов заявява, че е *фетишизъм*, „когато ораторите настояват за равноправие на националностите и пренасят неравноправието в областта на езика. Всъщност въпросът трябва да се разглежда тъкмо от друга страна: съществува неравноправие на националностите, което се изразява между другото и в това, че хората, които принадлежат към известна нация, са лишени от правото да се ползват от родния си език“ (стр. 172). Мартов беше тогава съвършено прав. Абсолютно несъстоятелният опит на Либер и Егоров да защитят правилността на своята формулировка и да открият у нас нежелание или неумение да проведем принципа за равноправие на националностите беше наистина някакъв фетишизъм. Всъщност те като „фетишисти“ защитаваха именно думата, а не принципа, действаха не поради страх от някаква принципна грешка, а от страх какво ще кажат хората. Тъкмо тая психология на неустойчивост (а какво ще бъде, ако „другите“ ни обвинят в това?) — отбелязана от нас в инцидента с Организационния комитет — напълно ясно бе проявена тук и от целия наш „център“. Другият му представител, миньорският делегат Лвов, който стои близо до „Южный рабочий“, „смята, че въпросът за потискането на езиците, издигнат от покрайнините, е твърде сериозен. Важно е ние, които поставихме в нашата програма точката за езика, да отхвърлим всяко предположение за русификаторство, в което могат да бъдат подозирани социалдемократите.“ Ето ви забележителна мотивировка на „сериозността“ на въпроса. Въпросът бил твърде сериозен, *защото* трябвало да се отхвърлят възможните подозрения на покрайнините! Ораторът не дава абсолютно нищо по същество, той не отговаря на обвиненията във фетишизъм, а изцяло ги потвърждава, като проявява пълна липса на собствени доводи, отървавайки се с позоваване върху това, какво ще кажат покрайнините. Казват му, че всичко, което те *биха могли* да кажат, е *невярно*. Вместо да направи разбор, дали това е вярно или невярно, той отговаря: „*могат да бъдат подозирани*“.

Такава постановка на въпроса с претенция за неговата сериозност и важност действително вече добива

принципен характер, само че съвсем не такъв, какъвто искаха да открият тук либеровци, егоровци, лвовци. Принципен става въпросът: трябва ли да позволим на организациите и партийните членове да прилагат обичите и основните програмни положения, като ги прилагат към конкретните условия и ги развиват в посока на това приложение, или трябва просто поради страх от подозрения да запълваме програмата с незначителни подробности, с отделни указания, с повторения, с казуистика. Принципен става въпросът, как могат социалдемократите в борбата с казуистичността да виждат („да подозират“) опити за стесняване на елементарните демократични права и свободи. Та кога най-сетне ще отвикнем от това фетишистко преклонение пред казусите? — ето мисълта, която ни се мяркаше при вида на борбата заради „езиците“.

Групирането на делегатите в тази борба е особено ясно благодарение на многото поименни гласувания. Те бяха всичко три. Против искристкото ядро твърдо стояха през цялото време всички антиискристи (8 гласа) и с много малки колебания — целият център (Махов, Лвов, Егоров, Попов, Медведев, Иванов, Царев, Бс-лов — само последните двама се колебаеха в началото, като ту се въздържаха, ту гласуваха за нас, и напълно се определиха едва при третото гласуване). От искристите отпадна една част — главно казаците (трима с шест гласа) — и благодарение на това в края на краищата надмощие получи течението на „фетишизма“. При третото гласуване, когато привържениците на двете тенденции най-много изясниха своите позиции, от искристкото мнозинство се отделиха към противната страна тримата кавказци с шестте гласа; от искристкото малцинство се отделиха двама с два гласа — Посадовски и Костич; при първите две гласувания преминаваха към противната страна или се въздържаха: Ленски, Степанов и Горски от искристкото мнозинство и Дейч от малцинството. *Отделянето на осем искристски гласа (от всичко 33) даде надмощие на коалицията на антиискристите и неустойчивите елементи.* Това е именно оня основен факт от групирането през време на конгреса, който се повтори (при отделянето на другите само искристи) и при гласуването на § 1 от устава, и при изборите. Не е чудно, че претърпелите поражения в из-

борите сега старателно затварят очите си пред *политическите причини* на това поражение, пред *изходните точки* на оная борба на различните отсенки, която все повече разкриваше и все по-безпощадно разобличаваше пред партията неустойчивите и политически безхарактерните елементи. Инцидентът по въпроса за равнопоставеността на езиците ни показва тая борба толкова по-релефно, защото тогава и др. Мартов още не беше успял да заслужи похвалите и одобрението на Акимов и Махов.

е) Аграрната програма

Принципната неиздържаност на антиискристите и „центра“ се прояви релефно и в разискванията по аграрната програма, които отнеха немалко време на конгреса (вж стр. 190—226 на протоколите) и поставиха немалко извънредно интересни въпроси. Както и трябваше да се очаква, походът срещу програмата бе подет от др. Мартинов (след дребните забележки на др. Либер и Егоров). Той изтъква стария довод за поправяне „именно на дадената историческа несправедливост“, с което ние някак си косвено „санкционираме други исторически несправедливости“, и т. н. На негова страна застава и др. Егоров, на когото даже „не е ясно какво е значението на тая програма. Дали това е програма за нас, т. е. определя ли тя исканията, които ние издигаме, или ние искаме да я направим популярна“ (!?!). Др. Либер „би искал да направи същите указания, каквито и др. Егоров“. Др. Махов излиза със собствената си решителност, като заявява, че „мнозинството (?) от изказалите се съвсем не разбират какво представлява предлаганата програма и какви цели преследва тя“. Предлаганата програма, виждате ли, „трудно може да се смята за социалдемократическа аграрна програма, тя . . . „до известна степен мирише на игра на поправяне историческите несправедливости“, върху нея лежи „отсянка на демагогия и авантюризм“. Теоретично потвърждение на това дълбокомислие е обикновеното преувеличаване на опростяване на вулгарния марксизъм: искристите като че ли „искат да оперират със селяните като с нещо единно по състав; а тъй като селячеството

отдавна вече (?) е разслоено на класи, издигането на единна програма неизбежно води към това, че програмата изцяло става демагогска и при осъществяването ѝ ще се превърне в авантюра“ (202). Др. Махов „се изпуска“ и казва тук истинската причина за отрицателното отношение към нашата аграрна програма от страна на мнозина социалдемократи, които са готови „да признаят“ „Искра“ (както я призна и самият Махов), но които съвсем не са обмислили нейната насока, нейната теоретическа и тактическа позиция. Именно вулгаризирането на марксизма, приложено към такова сложно и многостранно явление като съвременната система на руското селско стопанство, е предизвикало и предизвиква неразбиране на тази програма, а съвсем не различието по отделни подробности. И върху такова вулгарно-марксистко гледище бързо се обединиха лидерите на антиискристките елементи (Либер и Мартинов) и на „центъра“ — Егоров и Махов. Др. Егоров откровено изрази също така една от характерните черти на „Южный рабочий“ и тежнеещите към него групи и кръжоци, а именно — неразбиране значението на селското движение, неразбиране, че не надценяването, а напротив, по-скоро подценяването на това значение (и липсата на достатъчно сили за използване на движението) съставляваше слабата страна на нашите социалдемократи през време на първите знаменити селски въстания. „Аз съм далеч от увлечението на редакцията по селското движение — каза др. Егоров, — увлечение, което обхвана мнозина социалдемократи след селските вълнения.“ Само че, за съжаление, др. Егоров не се потруди да запознае конгреса що-годе с това, в какво се е изразило това увлечение *на редакцията*, не се потруди да приведе конкретни указания за литературния материал, даден от „Искра“. Освен това той забрави, че *всички* основни точки на нашата аграрна програма бяха развити от „Искра“ още в третия ѝ брой*, т. е. *много преди* селските вълнения. За онзи, който е „признавал“ „Искра“ не само на думи, не би било грях да прояви малко повече внимание към нейните теоретически и тактически принципи!

„Не, сред селяните ние не можем да направим мно-

* Вж. Съч. Т. 4, с. 433—441.

го!“ — възкликвава др. Егоров и обяснява по-нататък това си възклицание не в смисъл на протест срещу едно или друго отделно „увлечение“, а в смисъл на отричане на цялата наша позиция: „Това означава, че нашият лозунг не може да конкурира с авантюристическия лозунг.“ Извънредно характерна формулировка на безпринципно отношение към въпроса, свеждащо всичко до „конкуренция“ на лозунгите на разните партии! И това се говори, след като ораторът заявява, че е „удовлетворен“ от теоретическите обяснения, в които се казваше, че ние се стремим към траен успех в агитацията, като не се смущаваме от временните несполуки, и че траен успех (въпреки шумните крясъци на „конкурентите“ ... — за минута) е невъзможен без устойчива теоретическа основа на програмата (стр. 196). Каква неразбория се разкрива с това уверение за „удовлетвореност“ и с незабавното повтаряне на вулгарните положения, наследени от стария икономизъм, за който „конкуренцията на лозунгите“ решаваше всички въпроси не само на аграрната, но и на цялата програма и на цялата тактика на икономическата и политическата борба. „Вие не ще накарате ратая — казваше др. Егоров — да се бори наред с богатия селянин за отрязъците, голяма част от които вече се намират в ръцете на този богат селянин.“

Пак същото опростяване, несъмнено родствено, на нашия опортюнистически икономизъм, който настояваше, че е невъможно „да се застави“ пролетариатът да се бори за онова, голяма част от което се намира в ръцете на буржоазията и което в бъдеще ще попадне в нейни ръце в още по-голямата си част. Пак същото вулгаризиране, което забравя руските особености на общокапиталистическото отношение между ратая и богатия селянин. Отрязъците сега душат, душат фактически и ратая, който няма защо „да се заставя“ да се бори за освобождение от робията. „Да се заставят“ трябва някои интелегенти — да се заставят да погледат по-широко върху задачите си, да се заставят да се откажат от шаблоните при обсъждането на конкретните въпроси, да се заставят да държат сметка за историческата конюнктура, която усложнява и видоизменя нашите цели. Именно само предразсъдъкът, че мужикът бил глупав — предразсъдък, промъкнал се, според правилна-

та забележка на др. Мартов (стр. 202), в речите на др. Махов и другите противници на аграрната програма, — само предразсъдъкът обяснява забравянето от тези противници на реалните условия на бита на нашия ратай.

След като опростиха въпроса до голо противопоставяне: работник и капиталист, представителите на нашия „център“ се стараеха, както обикновено става, да сторят своята ограниченост върху мужика. „Именно за това — казваше др. Махов, — защото смятам мужика в рамките на неговото тясно класово гледище за умен, аз предполагам, че той ще бъде за дребнобуржоазния идеал за заграбване и разделяне.“ Тук явно се смесват две неща: характеристиката на класовото гледище на мужика като дребен буржоа и *стесняването* на това гледище, свеждането му до „тясна рамка“. Ето в това именно свеждане се състои грешката на егоровци и маховци (точно така, както в свеждане на гледището на пролетария до „тясна рамка“ се състоеше грешката на мартиновци и акимовци). А при това и логиката, и историята учат, че дребнобуржоазното класово гледище може да бъде повече или по-малко ограничено, повече или по-малко прогресивно именно поради двойственото положение на дребния буржоа. И нашата задача по никакъв начин не може да се състои в това да скръстим ръце пред ограничеността („глупостта“) на мужика или господството на „предразсъдъка“ над него, а, напротив, непрестанно да разширяваме неговото гледище, да съдействуваме за победата на неговия разсъдък над предразсъдъка му.

Вулгарно-„марксисткото“ гледище върху руския аграрен въпрос намери своя кулминационен израз в заключителните думи на принципната реч на др. Махов, верния защитник на старата редакция на „Искра“. Не напразно тия думи бяха посрещнати с аплодисменти... наистина, иронични. „Аз не зная, разбира се, какво да наричам беда“ — казва др. Махов, възмутен от твърдението на Плеханов, че нас ни най-малко не ни плаши движението в полза на преразпределението на земята, че не ние бихме започнали да задържаме това прогресивно (буржоазно-прогресивно) движение. — „Но тая революция, ако можем така да я наречем, ще бъде нереволуционна. Аз бих казал по-правилно, че това ще бъде вече не революция, а реакция (с м я х), револю-

ция, подобна на бунт... Такава революция ще ни отхвърли назад и ще ни трябва известно време, за да дойдем отново в положението, в което сме сега. А сега ние имаме много повече, отколкото по времето на Френската революция (и р о н и ч н и а п л о д и с м е н т и), ние имаме социалдемократическа партия (с м я х)“... Да, такава социалдемократическа партия, която би разсъждавала по маховски или би имала централни институти, опиращи се на маховци, действително би заслужавала само смях...

Ние виждаме по този начин, че и по чисто принципните въпроси, повдигнати от аграрната програма, веднага се прояви познатата ни вече групировка. Антиискристите (8 гласа) предприемат поход в името на вулгарния марксизъм, след тях се мъкнат водачите на „центъра“, егоровци и маховци, като постоянно се забъркват и препъват от същото това тясно гледище. Поради това съвсем естествено е, че гласуването на някои точки от аграрната програма дава цифрите 30 и 35 гласа за (стр. 225 и 226), т. е. точно онова приблизително число, което ние видяхме и при спора за мястото на обсъждането на въпроса за Бунда, и при инцидента с ОК, и по въпроса за разтурянето на „Южный рабочий“. Достатъчно е да се повдигне въпрос, който щогоде излиза вън от рамките на обикновения и установен вече шаблон и изисква щогоде самостоятелно прилагане на теорията на Маркс към своеобразните и нови (нови за немците) социално-икономически отношения — и веднага искристите, които умеят да застават на висотата на задачите, се оказват само $\frac{3}{5}$ от гласовете, веднага целият „център“ завива подир либеровци и мартиновци. А др. Мартов се сили още да замаже този очевиден факт, като заобикаля боязливо гласуванията, където ясно се разкриха отсенките!

От разискванията по аграрната програма се вижда ясно борбата на искристите против цели две пети от конгреса. Кавказките делегати заемаха тук съвсем правилна позиция — в значителна степен вероятно благодарение на това, че близкото познаване на местните форми на многобройните остатъци от крепостничеството ги предпазваше от абстрактно-ученическите голи противопоставяния, които задоволяваха маховци. Против Мартинов и Либер, Махов и Егоров се опълчваха и Плеха-

нов, и Гусев (който потвърждаваше, че „такъв песимистичен възглед върху нашата работа на село“... като възгледа на др. Егоров... „често му се случвало да среща сред работещите в Русия другари“) и Костров, и Карски, и Троцки. Последният правилно посочва, че „доброжелателните съвети“ на критиците на аграрната програма „миришат доста на *филистерство*“. Към въпроса за изучаването на политическите групировки на конгреса трябва да се отбележи само, че на това място от неговата реч (стр. 208) едва ли е правилно поставен редом с Егоров и Махов и другарят Ланге. Който прочете внимателно протоколите, ще види, че Ланге и Горин заемат съвсем не оная позиция, която заемат Егоров и Махов. Ланге и Горин не харесват формулировката на точката за отрязъците, те разбират напълно идеята на нашата аграрна програма, като се опитват *иначе* да я проведат в живота, като работят положително за намирането на по-безупречна от тяхно гледище формулировка, внасяйки проекторезолуции, за да убедят авторите на програмата или да застанат на тяхна страна против всички неискристи. Достатъчно е да сравним например предложенията на Махов за отхвърляне на цялата аграрна програма (стр. 212, гласували *десет* за, *38* — против) и на отделни нейни точки (стр. 216 и др.) с позицията на Ланге, който *внася* самостоятелна редакция на точката за отрязъците (стр. 225), за да се убедим в коренното различие между тях.*

Говорейки по-нататък за доводите, които миришат на „филистерство“, др. Троцки изтъква, че в „настъпващия революционен период ние трябва да се свържем със селяните“... „Пред лицето на тази задача скептицизмът и политическата „далновидност“ на Махов и Егоров са по-вредни от всяко късогледство“. Др. Костич, друг искрист от малцинството, твърде сполучливо посочи „неувереността в себе си, в своята принципна устойчивост“ от страна на др. Махов — характеристика, която много добре подхожда за нашия „център“. „В песимизма др. Махов си схожда с др. Егоров, макар между тях да има отсенки — продължава др. Костич. — Той забравя, че сега вече социалдемократите работят сред селяните, че вече ръководят тяхното движение

* Сръ. речта на Горин, с. 213.

дотогава, доколкото това е възможно. И с този си пессимизъм те стесняват размаха на нашата работа“ (стр. 210).

За да свършим с въпроса за програмните разисквания на конгреса, заслужава да отбележим още кратките дебати относно поддържането на опозиционните течения. В нашата програма е казано ясно, че социалдемократическата партия поддържа „всяко опозиционно и революционно движение, насочено против съществуващия в Русия обществен и политически строй“⁵. Последната уговорка като че ли достатъчно точно показва кои именно от опозиционните течения ние поддържаме. При все това различието в отсенките, които отдавна вече са се оформили в нашата партия, веднага се прояви и тук, колкото и трудно да беше да се предположи, че са възможни още „недоумения и недоразумения“ по въпрос, предъкван толкова много! Очевидно работата беше именно не в недоразуменията, а в отсенките. Махов, Либер и Мартинов веднага забиха тревога и все пак се оказаха в такова „компактно“ малцинство, че др. Мартов би трябвало може би и тук да обяснява това с интрига, с нагласяване, с дипломатия и други мили неща (вж речта му на конгреса на Лигата), към които прибягват хора, неспособни да вникнат в политическите причини за образуването на „компактните“ групи и на малцинството, и на мнозинството.

Махов започна пак с вулгарното опростяване на марксизма. „У нас единствената революционна класа е пролетариатът — заявява той и от това вярно положение веднага прави неверния извод: — останалите са средна хубост, пето колело (о б щ с м я х) . . . Да, пето колело и искат само да се повъзползват. Аз съм против това, те да бъдат поддържани“ (стр. 226). Безподобната формулировка, която др. Махов даде на своята позиция, смути мнозина (от неговите привърженици), но по същината на работата с него се съгласиха и Либер, и Мартинов, предлагайки да се изхвърли думата „опозиционно“ или да се ограничи с добавяне на „демократично-опозиционно“. Против тая поправка на Мартинов основателно въстана Плеханов. „Ние трябва да критикуваме либералите — каза той, -- да разобличаваме тяхната половинчатост. Това е вярно . . . Но като разобличаваме тесногръдието и ограничеността на всички

други движения освен социалдемократическото, ние сме длъжни да разясняваме на пролетариата, че в сравнение с абсолютизма даже конституция, която не дава всеобщо изборително право, е крачка напред и че затова той не трябва да предпочита съществуващия строй пред такава конституция.“ Другарите Мартинов, Либер и Махов не се съгласяват с това и защитават своята позиция, нападана от Акселрод, Старовер, Троцки и още веднъж от Плеханов. Др. Махов успя при това още един път да се оскандали сам. Отначало той каза, че другите класи (освен пролетариата) са „средна хубост“ и че той е „против това, те да бъдат поддържани“. След това той се смили и призна, че „въпреки че е реакционна по същество, буржоазията често бива революционна — когато например става дума за борба срещу феодализма и неговите остатъци“. „Но има групи — продължава той, поправяйки се още веднъж съвсем несполучливо, — които всякога (?) са реакционни — такива са занаятчиите.“ Ето до какви бисери в принципно отношение достигаха същите ония лидери на нашия „център“, които по-късно с пяна на уста защитаваха старата редакция! Именно занаятчиите даже в Западна Европа, където цеховата организация беше така силна, проявяваха, както и другите дребни буржоа в градовете, особена революционност в епохата на падането на абсолютизма. Особено глупаво е именно руски социалдемократ да повтаря, без да мисли, онова, което говорят западните другари за сегашните занаятчии, в една епоха, отдалечена със столетие и половина от падането на абсолютизма. В Русия реакционността на занаятчиите в областта на политическите въпроси в сравнение с буржоазията не е нищо повече от шаблонно заучена фраза.

За съжаление, в протоколите не са запазени никакви указания за броя на гласовете, които събраха отхвърлените поправки на Мартинов, Махов и Либер по дадения въпрос. Ние можем да кажем само, че лидерите на антиискристките елементи и един от лидерите на „центъра“* се сплотиха и тук в познатата ни вече гру-

* По въпроса за поддържането на опозиционните течения другият лидер на същата група, на „центъра“, др. Егоров се изказа на друго място по повод резолюцията на Акселрод за социалистично-революционери (стр. 359). Др. Егоров откри „противоречие“ между

пировка против искристите. Обобщавайки *всички* разисквания по програмата, не можем да не направим извода, че *нико* веднъж не е имало що-годе оживени, предизвикващи всеобщ интерес дебати, които да не са разкрили разликата в отсенките, която сега другарят Мартов и новата редакция на „Искра“ премълчават.

ж) Уставът на партията. Проектът на др. Мартов

От програмата конгресът премина към устава на партията (ние отминаваме засегнатия по-горе въпрос за ЦО и делегатските доклади, които, за съжаление, не можаха да бъдат представени в задоволителен вид от повечето делегати). Няма защо и да се говори, че въпросът за устава имаше грамадно значение за всички ни. И наистина именно „Искра“ от самото начало стана не само литературен орган, но и *организационно* ядро. В редакционната статия на брой четвърти („С какво да се почне?“) „Искра“ изложи цял организационен план* и систематически, неотклонно провеждаше този план в продължение на три години. Когато вторият партиен конгрес призна „Искра“ за Централен орган, от трите точки на мотивировката на съответната резолюция (стр. 147) двете бяха посветени *именно на този организационен план и на организационните идеи на „Искра“*: нейната роля в ръководството на *практическата* партийна работа и ръководната роля в *обединителната* работа. Затова съвсем естест-

програмното искане *да се поддържа* всяко опозиционно и революционно движение и *отрицателното* отношение и към социалистите-революционери, и към либералите. В друга форма и пристъпвайки към въпроса от малко по-друга страна, др. Егоров демонстрира тук същото онова ограничено разбиране на марксизма и същото неустойчиво, полувраждебно отношение към позицията („призната“ от него) на „Искра“, както и другарите Махов, Либер и Мартинов.

* В речта си за признаването на „Искра“ за Централен орган др. Попов между другото каза: „Аз си спомням статията в бр. 3 или 4 на „Искра“ — „С какво да се почне?“. Мнозина от работещите в Русия другари я намериха за нетактична; на други тоя план изглеждаше фантастичен и мнозинството (? вероятно мнозинството заобикалящи др. Попов лица) го обясняваше само с честолюбие“ (стр. 140). Както вижда читателят, не ми е за първи път да обяснявам моите политически възгледи с честолюбие, обяснение, засилено сега от др. Акселрод и др. Мартов.

вено е, че работата на „Искра“ и цялата работа по партийното организиране, цялата работа по *фактическото* възстановяване на партията *не можеше* да се смята за завършена без признаването от цялата партия и формалното закрепване на определени организационни идеи. Именно тая задача трябваше да изпълни организационният устав на партията.

Основните идеи, които „Искра“ се стремеше да постави в основата на партийната организация, се свеждаха всъщност до следните две. Първата, идеята за централизма, принципно определяше начина за разрешаване на цялата маса частни и детайлни организационни въпроси. Втората — особената роля на идейно ръководещия орган, вестника, отразяваше временните и особени нужди именно на руското социалдемократическо работническо движение в обстановката на политическо робство, при условие че се създаде в чужбина *първоначална* операционна база за революционен натиск. От първата идея, като единствено принципна, трябваше да бъде проникнат целият устав; втората, като частна, породена от временните обстоятелства на мястото и начина на действие, се изразяваше в *привидно* отстъпление от централизма, в създаването на *два центъра, ЦО и ЦК*. Тия две основни идеи на искристката партийна организация бяха развити от мене и в редакционната статия на „Искра“ (бр. 4) „С какво да се почне?“*, и в „Какво да се прави?“**, и най-последно бяха подробно разяснени почти във формата на устав в „Писмо до другар“***. Оставаше всъщност само редакционната работа по формулиране членовете на устава, който трябваше да въплъти в живота именно тия идеи, ако признаването на „Искра“ не оставаше на книга, ако то не беше само условна фраза. В предговора към преиздаденото от мене „Писмо до другар“ аз вече посочвах, че е достатъчно простото сравнение на партийния устав с тая брошура, за да бъде установено пълното тъждество на организационните идеи там и тук****.

По повод редакционната работа по формулирането на искристките организационни идеи в устава аз трябва да

* Вж Съч. Т. 5, с. 1—13.

** Пак там, с. 359—553.

*** Вж Съч. Т. 6, с. 225—247.

**** Вж Съч. Т. 7, с. 123—124.

засегна един инцидент, предизвикан от др. Мартов. „... Фактическата справка ще ви покаже — казва Мартов на конгреса на Лигата (стр. 58) — колко неочаквано беше за Ленин моето изпадане в опортюнизъм по тоя (т. е. по първия) параграф. Още 1½—2 месеца преди конгреса аз показах на Ленин моя проект, където § 1 бе изложен тъкмо така, както го предложих на конгреса. Ленин се изказа против моя проект като твърде подробен и ми каза, че му харесва само идеята на § 1 — определението на членството, която той ще възприеме с видоизменения в своя устав, защото намира моята формулировка за несполучлива. По такъв начин Ленин беше вече отдавна запознат с моята формулировка, той знаеше моите възгледи по този въпрос. Вие виждате по тоя начин, че аз заминах за конгреса с открит шлем, без да скривам възгледите си. Аз предупредих, че ще се боря против взаимната кооптация, против принципите на единодушие при кооптацията в Централния комитет и Централния орган и тъй нататък.“

Относно предупреждението за борба против взаимната кооптация ние, където му е мястото, ще видим как стоеше работата. Сега ще се спрем върху този „открит шлем“ на Мартовия устав. Като предаваше по памет в Лигата епизода със своя несполучлив проект (който на конгреса Мартов сам оттегли като несполучлив, а след конгреса със свойствената си последователност отново го измъкна на бял свят) — Мартов, както всякога, бе изпозабравил много неща и затова пак се забърка. Струва ми се, че вече имаше достатъчно факти, които предупреждаваха да не се позоваваме на частни разговори и на паметта си (хората неволно си спомнят само онава, което им изнася!) — и все пак др. Мартов поради липса на друг материал се ползва от недоброкачествен. Сега даже и др. Плеханов започва да му подражава — значи лошият пример е заразителен.

„Идеята“ на първия параграф в проекта на Мартов не можеше да ми „хареса“, защото в неговия проект нямаше *никаква идея*, която да е изплувала на конгреса. Паметта му е изменила. Аз имах щастието да намеря в книжката проекта на Мартов, където *„първият параграф е изложен съвсем не така, както той го предложи на конгреса“!* Ето ви „открития шлем“!

§ 1 в проекта на Мартов: „Принадлежащ към Руска-

та социалдемократическа работническа партия се смята всеки, който, признавайки програмата ѝ, работи активно за осъществяването на нейните задачи под контрола и ръководството на партийните органи (sic!)*.“

§ 1 в моя проект: „Член на партията се смята всеки, който признава нейната програма и поддържа партията както с материални средства, така и с личното си участие в една от партийните организации.“

§ 1 във формулировката, предложена от Мартов на конгреса и приета от конгреса: „Член на Руската социалдемократическа работническа партия се смята всеки, който признава нейната програма, поддържа партията с материални средства и ѝ оказва редовно лично съдействие под ръководството на една от нейните организации.“

От това съпоставяне се вижда ясно, че в проекта на Мартов именно няма никаква *идея*, а има само *празни фрази*. Че партийните членове работят под контрола и ръководството на партийните *органи*, това е ясно от само себе си, *това не може да бъде иначе*, за това говорят само хора, които обичат да говорят, за да не кажат нищо, които обичат да запълват „уставите“ с твърде много словесна вода и бюрократични (т. е. ненужни за работата и като че ли нужни за парад) формули. *Идеята* на параграф първи се появява едва с поставянето на въпроса: могат ли *партийните органи* да осъществяват на *дело* своето ръководство над партийни членове, *които не влизат* в нито една от *партийните организации*. От тази идея няма даже и следа в проекта на др. Мартов. Следователно *аз не можех да бъда запознат* с „възгледите“ на др. Мартов „по този въпрос“, тъй като по *този въпрос* в проекта на др. Мартов *няма никакви възгледи*. Фактическата справка на др. Мартов се оказва *неразбория*.

Напротив, именно за др. Мартов трябва да се каже, че от моя проект той „знаеше моите възгледи по този въпрос“ и не протестира, не ги опроверга нито в редакционна колегия, макар че моят проект беше показан на всички 2—3 седмици преди конгреса, нито пред делегатите, запознати *само* с моя проект. Нещо повече. *Дори на конгреса*, когато аз внесох своя проектоустав“**

* — така! Ред.

** Между прочем Протоколната комисия е напечатала в XI

и го защитавах до избирането на уставната комисия — др. Мартов открито заяви: „присъединявам се към изводите на др. Ленин. Само по два въпроса аз не съм съгласен с последния (курсивът е мой) — по въпроса за начина на съставянето на Съвета и по единодушната кооптация (стр. 157). За несъгласие по § 1 тук още не се казва нито дума.

В брошурата си за обсадното положение др. Мартов е намерил за нужно още веднъж и особено подробно да си спомни за своя устав. В нея той уверява, че неговият устав, под който той и сега (февруари 1904 г. — неизвестно е какво ще бъде след три месеца) бил готов да се подпише, с изключение на някои второстепенни подробности, „достатъчно ясно изразявал неговото отрицателно отношение към хипертрофията на централизма“ (стр. IV). Невнасянето на този проект на конгреса др. Мартов обяснява *сега*, първо, с това, че „искристкото възпитание му било внушило пренебрежително отношение към уставите“ (когато това се харесва на др. Мартов, тогава думата искристски за него означава вече не тясна кръжоковщина, а най-издържано направление! Жалко е само, че искристкото му възпитание в течение на три години не е внушило на др. Мартов пренебрежително отношение към анархистичната фраза, с която интеллигентската неустойчивост е способна да оправдава нарушаването на съвместно приетия устав). Второ, виждате ли, той, др. Мартов, избягвал „внасянето на какъвто и да било дисонанс в тактиката на основното организационно ядро, каквото беше „Искра““. Как прекрасно свързано излиза това! По *принципния* въпрос за опортюнистическата формулировка на § 1 или

приложение проектоустава, „внесен на конгреса от Ленин“ (стр. 393). Протоколната комисия тук също малко е сбъркала. Тя е смесила моя *първоначален* проект, показан на всички делегати (и на мнозина преди конгреса), с *внесения на конгреса* проект, (вж Съч., т. 6, стр. 481—482) и е *напечатала първия* под формата на втория. Аз нямам, разбира се, нищо против публикуването на моите проекти *дори и във всички стадии на тяхната подготовка*, но все пак не трябва да се внася неразбория. А неразборията се е получила, защото Попов и Мартов (стр. 154 и 157) критикуват такива формулировки на моя действително внесен на конгреса проект, *какви* няма в проекта, напечатан от протоколната комисия (сравни стр. 394, §§7 и 11). При по-внимателно отнасяне към работата лесно би могло да се забележи грешката чрез простото сравняване на посочените от мене страници.

за хипертрофията на централизма др. Мартов така се боеше от дисонанса (страшен само от най-тясно кръжковско гледище), че не изказа своите разногласия дори и пред такова ядро като редакцията! По *практическия* въпрос за състава на централните др. Мартов от вота на мнозинството от членовете на организация „Искра“ (това действително *основно организационно ядро*) апелираше за помощта на Бунда и на рабочеделците. „Дисонанса“ във фразите си, които незабелязано вмъкват кръжковщината в защита на *quasi*-редакцията за отричане на „кръжковщината“ в оценката на въпроса от ония, които са най-компетентни, този дисонанс др. Мартов не забеляза. За негово наказание ние ще приведем *изцяло* неговия проектоустав, като отбележим от своя страна какви *възгледи* и каква *хипертрофия* той разкрива*:

„Проект на партийния устав. — I. Принадлежност към партията. — 1) Принадлежащ към Руската социалдемократическа работническа партия се смята всеки, който, привнавайки програмата ѝ, работи активно за осъществяването на нейните задачи под контрола и ръководството на партийните органи. — 2) Изключването на член от партията за постъпки, несъвместими с партийните интереси, се решава от Централния комитет. [Мотивираното решение за изключване се пази в партийната архива и се съобщава, при поискване, на всеки партнен комитет. Решението на ЦК за изключване подлежи на обжалване пред конгреса в случай на искане от два или повече комитета]... В скоби аз ще отделям *явно* безсъдържателните положения на Мартовия проект, които не съдържат не само никаква „идея“, но и никакво определено условие или искане — като например неподобното посочване в „устава“ *къде именно* трябва да се пази присъдата или позоваването на това, че решенията на ЦК за изключване (а не изобщо всички и всякакви негови решения?) подлежат на обжалване пред конгреса. Това е именно хипертрофия на фразата или истински бюрократичен формализъм в смисъл на съчиняване излишни, явно безполезни или бюрократични точки и параграфи. „... II. Местни комитети. — 3) Представители на партията в местната ѝ работа са партийните комитети...“ (и ново, и умно!) „... 4) [За партийни комитети се признава съществуващият в момента на втория конгрес състав на представените на конгреса комитети]. — 5) Нови, свръх означените в § 4 партийни комитети се назначават от Централния комитет [който или признава за комитет наличния състав на дадена местна организация, или образува местен комитет чрез реформиране на последната] — 6) Комитетите попълват състава си чрез кооптация. — 7) ЦК има право да попълни състава на

* Ще забележа, че аз, за съжаление, не можах да намеря първия вариант на Мартовия проект, който се състоеше от около 48 параграфа и страдеше от още по-голяма „хипертрофия“ на съвсем ненужен формализъм.

местния комитет с такъв брой (известни на него) другари, че той да съставлява не повече от $\frac{1}{3}$ от целия даден състав...“ Образец на канцеларщина: защо не повече от $\frac{1}{3}$? За какво е това? Какъв е смисълът на това ограничение, което нищо не ограничава, тъй като *попълването* може да бъде повторено много пъти? ... 8) [В случай, че местният комитет се е разпаднал или е разгромен“ (т. е. не е взет целият?) „от преследванията, ЦК го възстановява“]... (вече, без да се съобразява с § 7? А не намира ли др. Мартов сходство между § 8 и ония руски закони за благоприличие, които заповядват в делнични дни да се работи, а в празник да се почива?) ... 9) [Следващият партнен конгрес може да възложи на ЦК да реформира състава на някой местен комитет, ако дейността на последния е призната за несъвместима с партийните интереси. В такъв случай комитетът в дадения състав се признава за разтурен и другарите в мястото на неговото действие не са длъжни да му се подчиняват*]... “ Правилото, което се съдържа в този §, е толкова високополезно, колкото и съществуващият досега в руските закони член, който гласи: на всички и вскиго се забранява пиянството. ... 10) [Местните партийни комитети ръководят цялата местна пропаганда, агитационна и организационна дейност на партията и съществуват според силите си на ЦК и ЦО на партията за изпълнение на лежащите върху тях общопартийни задачи]... “ Уф! За бога, за какво е всичко това? ... 11) [Вътрешният ред на местната организация, взаимните отношения между комитета и подчинените“ (чувате ли, чувате ли, др. Акселрод?) „му групи и границите на компетенцията и автономията“ (а няма границите на компетенцията не са едно и също с границите на автономията?) „на тях групи се установяват от самия комитет и се съобщават за сведение на ЦК и на редакцията на ЦО“]... (Пропусък: не е казано къде се пазят тия съобщения). „12) [Всички подчинени на комитетите групи и отделни партийни членове имат право да искат тяхното мнение или пожелание по всеки въпрос да бъде съобщено на ЦК на партията и на нейните централни органи]. — 13) Местният партнен комитет е длъжен да отделя от доходите си за касата на ЦК една част, която му се определя по разпределението, направено от ЦК. — III. Организации за целите на агитацията на други (освен руски) езици. — 14) [За целите на агитацията на един от неруските езици и за организирането на работниците, между които се води такава агитация, могат да се образуват отделни организации в ония места, гдето е необходимо специализирането на такава агитация и обособяването на такава организация]. — 15) Решението на въпроса, доколко такава необходимост съществува, се предоставя на ЦК на партията, а в спорни случаи — на партийния конгрес... Първата част на параграфа е излишна, ако се вземат под внимание по-нататъшните постановления на устава, а втората част относно спорните случаи е просто смешна... „16) [Местните организации, означени в § 14, в своите специални работи са автономни, но действуват под контрола на местния комитет и са му подчинени, при което фор-

* Обръщаме вниманието на др. Акселрод върху тая думичка. Та това е нещо ужасно! Ето къде са корените на „якобинството“, което стига дори... дори до изменение състава на редакцията...

Мите на този контрол и нормата на организационните отношения ме-
жду даден комитет и дадена специална организация се установяват
от местния комитет...“ (е, слава богу! ето сега се вижда, че не е
имало защо да се приказват толкова много празни думи)... „По
отношение на общите партийни работи такива организации дейст-
вуват като част от комитетската организация.] — 17) [Местните
организации, означени в § 14, могат да образуват автономен съюз
за успешно постигане на специалните си задачи. Такъв съюз може
да има свои специални литературни и административни органи; при
това и едните, и другите се намират под непосредствения контрол на
ЦК на партията. Уставът на такъв съюз се изработва от самия не-
го, но се утвърждава от ЦК на партията.] — 18) [В състава на
означения в § 17 автономен съюз могат да влизат и местни пар-
тийни комитети, ако те според местните условия се посвещават пре-
двмно на агитиране на даден език. *Забележка.* Като част на авто-
номния съюз такъв комитет не престава да бъде партиен коми-
тет“]... (целият параграф е извънредно полезен и изключително
умен, а забележката още повече)... „19) [Местните организации,
влизащи в състава на автономния съюз, във връзките си с него-
вите централни органи се намират под контрола на местните ко-
митети.] — 20) [Централните литературни и административни органи
на автономните съюзи се намират с ЦК на партията в същите от-
ношения, както и местните партийни комитети.] — IV. Централен
комитет и литературни партийни органи. — 21) [Представители на
партията изцяло са нейният ЦК и литературните органи — полити-
чески и научен.] — 22) Върху ЦК лежи общото ръководство на
цялата практическа партийна дейност; грижата за правилното из-
ползване и разпределяне на всичките ѝ сили; контролът върху дей-
ността на всички части на партията; снабдяването на местните ор-
ганизации с литература; уреждането на техническия апарат на пар-
тията; свикването на партийните конгреси. — 23) Върху литератур-
ните партийни органи лежи идейното ръководство на партийния
живот; пропагандата на партийната програма и научната и публи-
цистичната разработка на миросгледа на социалдемокрацията. — 24)
Всички местни партийни комитети и автономни съюзи се намират
в непосредствени връзки както с ЦК на партията, така и с редак-
цията на партийните органи и периодически ги осведомяват за хода
на движението и организационната работа по места — 25) Редак-
цията на литературните партийни органи се назначава от партий-
ния конгрес и функционира до следващия конгрес — 26) [Редак-
цията е автономна във вътрешните си работи] и може в интервали
между двата конгреса да попълня и изменя състава си, за което все-
ки път съобщава на ЦК. — 27). Всички декларации, които изхождат
от ЦК или са санкционирани от него, се печатат по искане на ЦК
в партийния орган. — 28) ЦК по споразумение с редакцията на
партийните органи създава специални литературни групи за един
или други видове литературна работа. — 29) ЦК се избира от
партийния конгрес и действа до следващия конгрес. ЦК попълва
състава си чрез кооптиране в неограничен брой, за което той всеки
път уведомява редакцията на централните партийни органи. — V.
Задгранична организация на партията. — 30) Задграничната орга-
низация на партията ръководи пропагандата сред живеещите в чу-
ужбина руси и организирането на социалистическите елементи сред
тях. Начело на нея стои изборна администрация. — 31) Автономни-

те съюзи, които влизат в състава на партията, могат да имат свои клонове в чужбина за подпомагане специалните задачи на тия съюзи. Тия клонове влизат като автономни групи в състава на общата задгранична организация. — VI. Партийни конгреси. — 32) Висша партийна инстанция е партийният конгрес. — 33) [Партийният конгрес установява програмата на партията, устава и ръководните принципи на нейната дейност; контролира работата на всички партийни органи и разглежда конфликтите помежду им.] — 34) Представителство на конгреса имат: а) всички местни партийни комитети; б) централните административни органи на всички автономни съюзи, които влизат в състава на партията; в) ЦК на партията и редакцията на централните ѝ органи; г) задграничната организация на партията. — 35) Предаване на мандатите се допуска, но така, че един делегат да не представлява повече от три действителни мандата. Допуска се разделянето на мандата между двама представители. Императивни мандати не се допускат. — 36) На ЦК се дава правото да поканва на конгреса със съвещателен глас другари, чието присъствие може да бъде полезно. — 37) По въпросите за изменение на програмата или устава на партията се изисква мнозинство от $\frac{2}{3}$ от наличните гласове; другите въпроси се решават с обикновено мнозинство. — 38) Конгресът се смята за действителен, ако на него са представени повече от половината от всички налични в момента на конгреса партийни комитети. — 39) Конгресът се свиква — по възможност — веднъж на две години. [В случай на независещи от волята на ЦК пречки за свикване на конгреса в този срок той го отлага на своя отговорност.]“

Читателят, който е имал по изключение търпение да дочете докрай тоя така наречен устав, вероятно няма да поиска от нас особено разглеждане на следващите подолу изводи. Първият извод: уставът страда от мъчно излечима воднянка. Вторият извод: в този устав няма възможност да се открие особената отсенка в организационните възгледи в смисъл на отрицателно отношение към хипертрофията на централизма. Третият извод: др. Мартов постъпи във висша степен благоразумно, когато скри от очите на хората (и от обсъждане на конгреса) повече от $\frac{38}{39}$ от своя устав. До известна степен оригинално е само, че по повод на това скриване се говори за открит шлем.

з) Разискванията върху централизма *преди* разцеплението на искристите

Преди да преминем към наистина интересния и несъмнено разкриващ различните отсенки във възгледите въпрос за формулировката на § 1 от устава, нека се спрем още малко върху кратките общи разисквания

върху устава, които заеха 14-о заседание на конгреса и част от 15-о. Тия разисквания имат известно значение, защото *предшествуваха* пълното разногласие в организация „Искра“ по въпроса за състава на централните. Напротив, по-последните разисквания върху устава въобще и по-специално върху кооптацията започнаха *след* нашето разногласие в организация „Искра“. Естествено е, че *преди* разногласието ние бяхме способни да изказваме възгледите си по-безпристрастно в смисъл на по-голяма независимост на съображенията от развълнувания всички ни въпрос за личния състав на ЦК. Др. Мартов, както вече отбелязах, *се присъедини* (стр. 157) към моите организационни възгледи, като направи уговорка само относно две несъгласия по *подробностите*. Напротив, и антиискристите, и „центърът“ веднага започнаха поход против двете *основни* идеи на целия организационен план на „Искра“ (и следователно на целия устав): и против централизма, и против „двата центъра“. Др. Либер нарече моя устав „организирано недоверие“, съзря в двата центъра *децентрализъм* (както и др. Попов и Егоров). Др. Акимов изрази желание да се определи по-широка сфера на компетентност на местните комитети, по-специално да им се предостави „правото да изменят състава си“. „Необходимо е да им се предостави по-голяма свобода на действие... Местните комитети трябва да бъдат избирани от активните работници на дадена местност, както ЦК се избира от представители на всички активни организации в Русия. А ако пък не трябва да се допусне и това, то нека се ограничи броят на членовете в местните комитети, назначавани от ЦК...“ (стр. 158). Др. Акимов подсказва, както виждате, довода против „хипертрофията на централизма“, но др. Мартов си остава глух към тия авторитетни указания, докато още поражението по въпроса за състава на централните не го подбужда да върви след Акимов. Той си остава глух дори тогава, когато др. Акимов му подсказва „идеята“ на неговия устав (§ 7 — ограничаване правата на ЦК да назначава членове в комитетите)! Тогава още др. Мартов не искаше „дисонанс“ с нас и поради това търпеше дисонанса и с др. Акимов, и със себе си... Тогава още против „чудовищния централизъм“ ратуваха само ония, за които бе явно *неизгоден* централизмът на „Искра“: ратуваха Акимов, Либер, Голдблат, след тях *вървяха* предпазливо,

внимателно (така че винаги да могат да се върнат назад) Егоров (вж стр. 156 и 276) и т. н. Още тогава за огромното мнозинство на партията бе ясно, че именно местните кръжоковски интереси на „Бунда“, „Южный рабочий“ и т. н. предизвикват протест срещу централизма. Впрочем за мнозинството на партията и сега е ясно, че именно кръжоковските интереси на старата редакция на „Искра“ предизвикват нейния протест срещу централизма . . .

Вземете например речта на др. Голдблат (160—161). Той ратува против моя „чудовищен“ централизъм, който бил водел към „унищожаване“ на низовите организации „проникнат изцяло от стремежа да предостави на центъра неограничена власт, право на неограничена намеса във всичко“, който давал на организациите „само едно право — безропотно да се подчиняват на това, което им бъде заповядано от горе“, и т. н. „Създаваният от проекта център ще се окаже в празно пространство, около него няма да има никаква периферия, а само някаква аморфна маса, в която ще се движат неговите изпълнителни агенти.“ *Та това е точно такова фалшиво фразьорство*, с което след поражението си на конгреса започнаха да ни гощават мартовци и акселродовци. Смяха се на „Бунда“, който, воювайки срещу нашия централизъм, сам предоставя на своя център *още по-определено* очертани неограничени права (например назначаването и изключването на членовете, дори недопускане делегати на конгресите). Ще се смеят, като разберат работата, и над воплите на *малцинството*, което крещи против централизма и против устава, когато е в малцинство, и веднага се опира на устава, когато се намери в мнозинство.

По въпроса за двата центъра групирането също се прояви ясно: против *всички* искристи стоят и Либер, и Акимов (първият, който запя любимата сега акселродовско-мартовска песен за доминирането на ЦО над ЦК и Съвета), и Попов, и Егоров. От организационните идеи, които *старата* „Искра“ е развивала винаги (и които бяха одобрени *на думи* от др. поповци и егоровци!), планът за двата центъра следваше от само себе си. Политиката на *старата* „Искра“ беше в разрез с плановете на „Южный рабочий“, с плановете за създаване на паралелен популярен орган и превръщането му във фак-

Фически преобладаващ орган. Ето къде е коренът на странното на пръв поглед противоречие, че за един център, т. е. за голям уж централизъм, са всички антиискристи и цялото блато. Разбира се, имаше (особено сред блатото) и такива делегати, които едва ли разбираха ясно до какво ще доведат и трябва да доведат по силата на развитието на нещата организационните планове на „Южный рабочий“, но на страната на антиискрите ги тласкаше вече самата им нерешителна и неуверена в себе си природа.

От речите на искрите през време на *тия* (предшествували разцеплението на искрите) дебати върху устава особено забележителни са речите на другарите Мартов („присъединяването“ към моите организационни идеи) и Троцки. Последният отговори на другарите Акимов и Либер така, че този отговор с всяка дума изобличава цялата фалшивост на следконгресното поведение и следконгресните теории на „малцинството“. „Уставът, каза той (др. Акимов), определя недостатъчно точно сферата на компетенцията на ЦК. Аз не мога да се съглася с него. Напротив, това определение е точно и означава: тъй като партията е едно цяло, необходимо е да се осигури нейният контрол над местните комитети. Др. Либер каза, употребявайки моя израз, че уставът е „организирано недоверие“. Това е вярно. Но аз употребих тоя израз по отношение на предложението от представителите на Бунда устав, който представляваше организирано недоверие от страна на една част от партията към цялата партия. А нашият устав (тогава този устав беше „наш“ преди поражението по въпроса за състава на централите!) „представлява организирано недоверие от страна на партията към всичките ѝ части, т. е. контрол над всички местни, районни, национални и други организации“ (стр. 158). Да, нашият устав е охарактеризиран *тук* правилно и ние бихме съветвали по-често да си спомнят тази характеристика хората, които сега със спокойна съвест уверяват, че това коварно мнозинство било измислило и въздигнало в система „организираното недоверие“, или, което е същото, „обсадното положение“. Достатъчно е да сравним приведената реч с речите на конгреса на Задграничната лига, за да получим образец на политическа безхарактерност, образец на това, как са се менили

възгледите на Мартов и К⁰ в зависимост от това, дали става дума за тяхната собствена или за чужда колегия от по-низш тип.

и) Параграф първи на устава

Ние вече приведохме различни формулировки, заради които се разгоряха интересни дебати на конгреса. Тези дебати заеха почти две заседания и завършиха с *две поименни* гласувания (в продължение на целия конгрес имаше, ако се не лъжа, само осем поименни гласувания, които се предприемаха само в особено важни случаи вследствие голямата загуба на време, предизвикана от тия гласувания). Несъмнено засегнатият въпрос беше принципен. Интересът на конгреса към дебатите беше огромен. В гласуването участваха *всички* делегати — рядко явление на нашия конгрес (както и на всеки голям конгрес), което свидетелствува също тъй за заинтересоваността на спорещите.

Но в какво, пита се, беше същността на спорния въпрос? Аз вече казах на конгреса и след това неведнъж повтарях, че „съвсем не смятам нашето разногласие (по § 1) за толкова съществено, че от него да зависи животът или смъртта на партията. От една лоша точка в устава ние съвсем не ще загинем!“ (250).^{*} Само по себе си това разногласие, макар да разкрива принципи отсенки, по никакъв начин не можеше да предизвика такова различие (фактически, ако се говори без условности, разцепление), което се създаде след конгреса. Но всяко *малко* разногласие може да стане голямо, ако се запънеш на него, ако го издигнеш на пръв план, ако се *заемеш* да издирваш всички корени и всички клончета на това разногласие. Всяко *малко* разногласие може да добие огромно значение, ако то послужи като изходна точка за поврат към известни погрешни възгледи и ако тия погрешни възгледи се съединят по силата на нови и допълнителни различия с *анархистически* действия, които довеждат партията до разцепление.

Именно така беше и в дадения случай. Сравнител-

^{*} Вж Съч. Т. 6, с. 505.

Но малкото разногласие по § 1 доби сега огромно значение, защото тъкмо то послужи като повратен пункт към опортюнистическото дълбокомислие и към анархистическото фразьорство на малцинството (особено на конгреса на Лигата, а след това и на страниците на новата „Искра“). Именно то сложи началото на оная коалиция на искристкото малцинство с антиискристите и с Блатото, която окончателно се изля в определени форми през време на изборите и без разбирането на която не може да се разбере и главното, основното различие по въпроса за състава на центрoвете. Малката грешка на Мартов и Акселрод по § първи представляваше малка пукнатина в нашия съд (както се изразих на конгреса на Лигата). Би могло да се завърже съдът по-здраво с мъртъв възел (а не с мъртва примка, както му се е дочуло на Мартов, който през време на конгреса на Лигата се намираше в състояние, близко до истерика). Би могло да се насочат всички усилия към това, да се направи пукнатината голяма, да се разчупи съдът. Благодарение на бойкота и други такива анархистически мерки на усърдните мартовци стана именно последното. Разногласието по параграф първи изигра твърде голяма роля по въпроса за избора на центрoвете, а поражението на Мартов по този въпрос го доведе до „принципната борба“ чрез грубо механически и дори скандални (речите на конгреса на „Задграничната лига на руската революционна социалдемократия“) средства.

Сега, след всички тия произшествия, въпросът за § първи доби по тоя начин огромно значение и ние трябва да си дадем точна сметка и за характера на групировките на конгреса при гласуването на този §, и — което е несравнено по-важно — за действителния характер на ония отсенки във възгледите, които се очертахта или започнаха да се очертават по § първи. Сега, след известните на читателя произшествия, въпросът е поставен вече така: отразиха ли се върху формулировката на Мартов, защищавана от Акселрод, неговата (или тяхната) неустойчивост, колебливост и политическа неопределеност, както се изразих аз на партийния конгрес (333), неговото (или тяхното) отклонение към жоресизма и анархизма, както предполагаше Плеханов на конгреса на Лигата (102 и др. от протоколите на

Лигата)? Или върху моята формулировка, защищавана от Плеханов, се отрази неправилното, бюрократичното, формалистичното, помпадурското, несоциалдемократическото разбиране на централизма? *Опортюнизъм и анархизъм или бюрократизъм и формализъм?* — така е поставен въпросът сега, когато малкото различие стана голямо. И ние трябва да имаме предвид именно това — наложено на всички ни от събитията — бих казал, исторически дадено, ако това не звучеше твърде гръмка — поставяне на въпроса при обсъждането *по същество* на доводите за и против моята формулировка.

Да започнем разглеждането на тези доводи с анализа на конгресните разисквания. Първата реч, на др. Егоров, е интересна само с това, че неговото отношение (поп *liquet*, за мене още не е ясно, аз още не зная къде е истината) е твърде характерно за отношението на мнозина делегати, за които не беше лесно да се ориентират в действително новия, доста сложен и подробен въпрос. Следващата реч, на др. Акселрод, поставя вече изведнъж въпроса принципно. Това е първата принципна, даже по-вярно е да се каже, въобще първата реч на др. Акселрод пред конгреса и трудно е да се признае неговият дебют с прословутия „професор“ за особено сполучлив. „Аз мисля, че ние трябва — каза др. Акселрод — да разграничим понятията партия и организация. А тук тия две понятия се смесват. Това смесване е опасно.“ Такъв е първият довод против моята формулировка. Вгледайте се в него по-отблизо. Ако аз казвам, че партията трябва да бъде *сбор* (и не прост аритметичен сбор, а комплекс) от *организации**, значи ли това, че

* Думата „организация“ се употребява обикновено в два смисъла, в широк и в тесен. В тесен смисъл тя означава отделно ядро на човешкия колектив, макар и оформено в минимална степен. В широк смисъл тя означава сбор от такива ядра, сплотени в едно цяло. Например флотата, армията, държавата представляват в едно и също време сбор от организации (в тесен смисъл на думата) и разновидност на обществената организация (в широк смисъл на думата). Учебното ведомство е организация (в широк смисъл на думата), учебното ведомство се състои от редица организации (в тесен смисъл на думата). Също така и партията е организация, *трябва да бъде* организация (в широк смисъл на думата); в същото време партията трябва да се състои от цяла редица разнообразни организации (в тесен смисъл на думата). Затова др. Аксел-

аз „смесвам“ понятията партия и организация? Разбира се, не. Аз изразявам с това съвсем ясно и точно своето желание, своето искане партията, като преден отряд на класата, да представлява нещо, колкото може по-организирано, партията да приема в себе си само такива елементи, които *допускат поне минимум организираност*. Напротив, моят опонент *смесва* в партията организирани елементи с неорганизираните, поддаващите се на ръководство, и ония, които не се поддават, прогресивните и непоправимо изостаналите, защото поправимо изостаналите могат да влязат в организацията. Ето *това смесване* е действително *опасно*. Др. Акселрод се позовава по-нататък на „строго конспиративните и централистически организации от миналото“ („Земя и воля“⁶ и „Народна воля“⁷): около тях, казва той, „са се групирани цяла редица лица, които не са влизали в организацията, но които така или иначе са ѝ помагали и са се смятали за членове на партията... Този принцип трябва да бъде още по-строго проведен в социалдемократическата организация.“ Ето тук именно ние се приближихме до една от *съществените страни* на въпроса: действително ли „този принцип“ е социалдемократически — принцип, който разрешава да се наричат партийни членове ония, които не влизат в нито една от партийните организации, а само „така или иначе ѝ помагат“? И Плеханов даде единствено възможния отговор на този въпрос: „Акселрод не беше прав в позоваването си на 70-те години. Тогава съществуваше добре организиран и прекрасно дисциплиниран център, около него съществуваха създадени от него различни видове организации, а онова, което беше вън от тия организации, беше хаос, анархия. Съставните елементи на този хаос наричаха себе си партийни членове, но делото не печелеше, а губеше от това. Ние трябва не да подражаваме на анархията от 70-те години, а да я избягваме.“ Така че „този принцип“, който др. Акселрод искаше да представи за социалдемократически, в действителност е *анархистически принцип*. За да се опровергае това,

род, който говори за разграничаване на понятията партия и организация, първо, не е взел под внимание тази разлика в широкото и тясното значение на думата организация и, второ, не е забелязал, че самият той *смеси* в една купчина организирани и неорганизираните елементи.

трябва да се докаже *необходимостта* на „елементите на хаоса“ да се дава званието партийни членове. Защитниците на Мартовата формулировка не доказаха и не можеха да докажат *нищо едното, нищо другото*. Др. Акселрод взе за пример „професора, който смята себе си за социалдемократ и който декларира това“. За да доведе докрай мисълта, която се съдържа в този пример, др. Акселрод би трябвало да каже по-нататък: признават ли самите организирани социалдемократи този професор за социалдемократ? Като не постави този по-нататъшен въпрос, др. Акселрод остави своята аргументация наполовина. И действително, едно от двете. Или организираниите социалдемократи признават интересувания ни професор за социалдемократ — и тогава защо да не го включат в една или друга социалдемократическа организация? Само при условие на такова включване „декларациите“ на професора ще съответствуват на делата му, не ще бъдат празни фрази (каквито твърде често си остават професорските декларации). Или организираниите социалдемократи *не* признават професора за социалдемократ — и тогава абсурдно, безсмислено и *вредно* е да му се дава право да носи почетното и отговорно звание член на партията. По този начин работата се свежда именно до последователно провеждане на принципа за организирането или до санкциониране на разпокъсаността и анархията. Строим ли ние партия, като изхождаме от създаденото вече и сплотило се ядро *социалдемократи*, което е създадено, да кажем, от партийния конгрес и което трябва да разширява и увеличава всички партийни организации, или се задоволяваме с успокоителната *фраза*, че всички, които помагат, са партийни членове? „Ако приемем формулата на Ленин — продължава др. Акселрод, — ние ще изхвърлим като ненужни част от хората, които, макар и да не могат да бъдат приети непосредствено в организацията, все пак са партийни членове.“ Смесването на понятията, в което искаше да ме обвини др. Акселрод, се проявява тук напълно ясно у самия него: той приема вече като дадено, че всички, които помагат, *са* членове на партията, докато именно за това се води спорът и опонентите трябва още *да докажат* необходимостта и ползата от такова тълкуване. Какво е съдържанието на тая страшна на пръв поглед фраза: да се изхвърлят като не-

нужни? Ако за партийни членове се признават само членовете на организациите, които са признати за партийни, то хора, които не могат „непосредствено“ да влязат в нито една партийна организация, могат да работят в непартийна, но стояща близко до партията организация. За изхвърляне като ненужни в смисъл на отстраняване от работа, от участие в движението не може да става следователно и дума. Напротив, колкото по-здрави бъдат нашите партийни организации, които включват в себе си *действителните* социалдемократи, колкото по-малко колебливост и неустойчивост има *вътре* в партията, толкова по-широко, по-разностранно, по-богато и по-плодотворно ще бъде влиянието на партията върху заобикалящите я ръководени от нея елементи на работническите *маси*. Не бива наистина да се смесва партията, като преден отряд на работническата класа, с цялата класа. А тъкмо в такова смесване (характерно за нашия опортюнистически икономизъм въобще) изпада др. Акселрод, когато казва: „Ние създаваме, разбира се, преди всичко организация на най-активните елементи на партията, организация на революционерите, но ние трябва, щом сме класова партия, да помислим върху това, да не оставим вън от партията хора, които съзнателно, макар може би и не съвсем активно, клонят към тази партия.“ Първо, в числото на активните елементи на социалдемократическата работническа партия ще влязат съвсем не само организациите на революционерите, а *цяла редица* работнически организации, които са признати за партийни. Второ, по каква причина, по силата на каква логика от факта, че ние сме класова партия, може да следва изводът, че не е нужно да се прави разлика между *влизащите* в партията и *клонящите* към партията? Тъкмо напротив: именно поради съществуващите различия в степента на съзнателността и в степента на активността е необходимо да се прокара разлика в степента на близостта към партията. Ние сме класова партия и поради това *почти цялата класа* (а във военно време, в епоха на гражданска война и свършено цялата класа) трябва да действа под ръководството на нашата партия, трябва да стои близко до нашата партия, колкото може по-плътно, но би било маниловщина и „опашкарство“ да се мисли, че когато и да е почти цялата класа или цялата

класа е в състояние при капитализма да се издигне до съзнателността и активността на своя преден отряд, на своята социалдемократическа партия. Още нито един разумен социалдемократ не се е съмнявал, че при капитализма дори професионалната организация (по-примитивна, по-достъпна за съзнанието на неразвитите слоеве) не е в състояние да обхване почти цялата или цялата работническа класа. Само да се samozалъгваме, да затваряме очите си пред огромността на нашите задачи, да ограничаваме тия задачи — би значело да забравяме разликата между челния отряд и масите, тежнеещи към него, да забравяме постоянния дълг на челния отряд да *издига* все по-широки и по-широки слоеве до равнището на предния отряд. Именно такова затваряне на очите и забравяне е заличаването на разликата между клонящите и ония, които влизат в партията, между съзнателните и активните — и ония, които помагат.

Да се позоваваме на това, че ние сме класова партия, за да *оправдаваме* организационната неопределеност, за да *оправдаваме* смесването на организацията и дезорганизацията — значи да повтаряме грешката на Надеждин, който смесваше „философския и социално-историческия въпрос за „корените“ на движението в „дълбочина“ с технико-организационния въпрос“ („Какво да се прави?“, стр. 91).^{*} Именно това смесване, следвайки примера на др. Акселрод, повтаряха после десетки пъти ораторите, които защитаваха формулировката на др. Мартов. „Колкото по-широко бъде разпространено названието партиен член, толкова по-добре“ — казва др. Мартов, без да обяснява обаче каква е ползата от широкото разпространение на едно *название*, което не съответствува на съдържанието. Може ли да се отрича, че контролът върху невлизащите в организацията партийни членове е фикция? Широкото разпространение на фикцията е вредно, а не полезно. „Ние можем само да се радваме, ако всеки стачник, всеки демонстрант, който отговаря за действията си, може да обяви себе си за партиен член“ (стр. 239). Действително ли? *Всеки стачник ли трябва да има право да се самообяви за член на партията?* С това положение др. Мартов изведнъж довежда грешката си до абсурд, като *принизява* социалде-

^{*} Вж Съч. Т. 5, с. 482.

мократизма до стачкизъм, повтаряйки злополуките на акимовци. Ние можем само да се радваме, ако социалдемократията успява да ръководи всяка стачка, защото непосредствен и безусловен дълг на социалдемократията е да ръководи всички прояви на класовата борба на пролетариата, а стачката е една от най-дълбоките и най-мощни прояви на тази борба. Но ние ще бъдем опашкари, ако допуснем *отъждествяването* на такава първоначална, *ipso facto** не повече от трейдънионистка форма на борба с всестранната и съзнателната социалдемократическа борба. Ние опортюнистически ще *узаконяваме явната лъжа*, ако дадем право на всеки стачник „да се самообявява за член на партията“, защото такава „обявяване“ *в маса случаи* ще бъде *лъжливо* обявяване. Ние ще започнем да се приспиваме с маниловски мечти, ако намислим да уверяваме себе си и другите, че *всеки стачник може да бъде* социалдемократ и член на социалдемократическата партия при безкрайната раздробеност, потисничество и затъпяване, което при капитализма неизбежно ще тегне върху твърде и твърде широки слоеве от „необучените“, неквалифицирани работници. Именно от примера със „*стачника*“ се вижда особено ясно разликата между *революционния стремеж* да се ръководи по социалдемократически всяка стачка и *опортюнистическата фраза*, която обявява за член на партията *всеки* стачник. Ние сме класова партия, доколкото *на дело* по социалдемократически ръководим почти цялата или дори цялата класа на пролетариата; но от това само акимовци могат да правят извода, че ние на *думи* трябва да отъждествяваме партията с класата.

„Аз не се плаша от заговорническа организация“, каза в същата реч др. Мартов — но, добави той, „заговорническата организация за мене има смисъл само дотолкова, доколкото я обгръща широка социалдемократическа работническа партия“ (стр. 239). Би трябвало да се каже за точност: доколкото я обгръща широко социалдемократическо работническо *движение*. А в такава форма положението на др. Мартов е не само безспорно, то е направо една изтъркана истина. Аз се спирам върху този пункт само затова, защото от изтърка-

* — по силата на самия факт. *Ред.*

Ната истина на др. Мартов следващите оратори направиха твърде *евтиния и твърде вулгарен извод*, че Ленин искал „да ограничи общия брой на партийните членове с броя на заговорниците“. Този извод, който може да предизвика само усмивка, правеха и др. Посадовски, и др. Попов, а когато го подхванаха Мартинов и Акимов, истинският му характер се очерта вече напълно, а именно, характер на опортюнистическа фраза. Днес същия довод развива в новата „Искра“ др. Акселрод, за да запознае четящата публика с новите организационни възгледи на новата редакция. Още на конгреса, на първото заседание, на което се обсъждаше въпросът за § 1, аз забелязах, че опонентите искат да се възползват от такова евтино оръжие, и затова предупреждавах в речта си (стр. 240): „Не бива да се мисли, че партийните организации трябва да се състоят само от професионални революционери. На нас са ни нужни най-разнообразни организации от всички видове, степени и отсенки, като се почне от извънредно ограничените и конспиративните и се свърши с твърде широките, свободните, *lose Organisationen*.“* Това е до такава степен очевидна, сама по себе си разбираща се истина, че смятах за излишно да се спирам върху нея. Но днес, когато ни върнаха назад в твърде и твърде много неща, налага се и тук „да се повтаря миналото“. За такова повторение ще приведа няколко извадки из „Какво да се прави?“ и из „Писмо до другар“:

... „За кръжока на корифеите като Алексеев и Мишкин, Халтурин и Желябов са достъпни политическите задачи в най-действителния, в най-практическия смисъл на тази дума, достъпни са именно затова и до толкова, доколкото тяхната гореща проповед среща отзвук в стихийно пробуждащата се маса, доколкото тяхната кипяща енергия се подхваща и поддържа от енергията на революционната класа.“** За да бъдем социал-демократическа *партия*, трябва да се помъчим да получим *поддръжката* именно на *класата*. Не партията трябва да обгръща заговорническата организация, както мислеше др. Мартов, а революционната класа, пролетариатът трябва да обгръща партията, която включва

* Вж Съч. Т. 6, с. 504. *Ред.*

** Вж Съч. Т. 5, с. 467—468.

в себе си и заговорническите, и незаговорническите организации.

... „Организациите на работниците за икономическа борба трябва да бъдат професионални организации. Всеки работник-социалдемократ трябва според възможностите си да оказва съдействие и да работи активно в тия организации... Но никак не е в наш интерес да искаме членове на цеховите съюзи да могат да бъдат само социалдемократите: това би стеснило размерите на нашето влияние върху масата. Нека в цеховия съюз участвува всеки работник, който разбира необходимостта от обединение за борба против господарите и правителството. Самата цел на цеховите съюзи би била непостижима, ако те не обединяваха всички, за които е достъпна поне само тази елементарна степен на разбиране, ако тия цехови съюзи не бяха много *широки* организации. И колкото по-широки са тия организации, толкова по-широко ще бъде и нашето влияние върху тях — влияние, упражнявано не само чрез „стихийното“ развитие на икономическата борба, но и чрез непосредственото съзнателно въздействие на социалистическите членове на съюза върху другарите“ (стр. 86)*. Тук му е мястото да кажем, че примерът с професионалните съюзи е особено характерен за оценката на спорния въпрос относно § 1. Че тия съюзи *трябва* да работят „под контрола и ръководството“ на социалдемократическите организации — върху това не може да има две мнения сред социалдемократите. Но *на това основание* да се дава право на всички членове на такива съюзи „да се самообявяват“ за членове на социалдемократическата партия би било явна безсмислица и би застрашавало да нанесе двойна вреда: *да стесни* размерите на цеховото движение и да отслаби солидарността на работниците на тая почва, от една страна. От друга страна, това би открило вратите на социалдемократическата партия за неопределеността и колебливостта. Германската социалдемократия имаше случай да разрешава подобен въпрос в конкретна постановка, когато възникна знаменитият инцидент с хамбургските зидари, които работеха на парче⁹. Социалдемократията нито за миг не се поколеба да окачестви стачкоизмен-

* Вж Съч. Т. 5, с. 475.

Иничеството като безчестна постъпка от гледището на социалдемократа, т. е. да признае ръководството на стачките, поддръжката им за *свое* кръвно дело, но в същото време тя също така решително отхвърли искането да се отъждествят интересите на партията с интересите на цеховите съюзи, *да се възложи на партията отговорността* за отделните стъпки на отделните съюзи. Партията трябва и ще се старее да пропие с духа си, да подчини на влиянието си цеховите съюзи, но именно в интерес на това влияние тя трябва да разграничава напълно социалдемократическите (влизащите в социалдемократическата партия) елементи на тия съюзи от не напълно съзнателните и не напълно политически активните, а не да смесва едните и другите, както иска др. Акселрод.

„... Централизирането на най-конспиративните функции от организацията на революционерите няма да обезсили, а ще обогати широтата и съдържателността на дейността на цяла маса други организации, предназначени за широката публика и затова по възможност по-малко оформени и по възможност по-малко конспиративни: и на работническите професионални съюзи, и на работническите кръжоци за самообразование и четене на нелегална литература, и на социалистическите, а също и демократическите кръжоци във *всички* други слоеве на населението и пр. и пр. Такива кръжоци, съюзи и организации са необходими навсякъде в *най-широк* брой, с най-разнообразни функции, но безсмислено и вредно е да ги *смесваме* с организацията на *революционерите*, да заличаваме границите между тях..“ (стр. 96)*. От тази справка се вижда колко неуместно ми напомняше др. Мартов, че широките работнически организации трябвало *да обгръщат* организацията на революционерите. Аз посочвах това още в „Какво да се прави?“, а в „Писмо до другар“ развивах тази идея по-конкретно. Заводските кръжоци — писах аз там — „са за нас особено важни: защото цялата главна сила на движението е в организираността на работниците от *големите* заводи, защото големите заводи (и фабрики) включват в себе си не само преобладаващата по численост, но още повече преобладаващата по влияние, раз-

* Вж Съч. Т. 5, с. 488.

итие и способност за борба част от цялата работническа класа. Всеки завод трябва да бъде наша крепост... Заводският подкомитет трябва да се старее да обхване целия завод, колкото може по-голяма част от работниците в мрежата на всевъзможните кръжоци (или агенти)... Всички групи, кръжоци, подкомитети и т. н. трябва да имат положението на комитетски учреждения или филиални отделения на комитета. Едни от тях открито ще заявят, че желаят да влязат в състава на Руската социалдемократическа работническа партия, и *при условие*, че бъдат *утвърдени* от комитета, ще влязат в нейния състав, ще поемат (по поръчение на комитета или по споразумение с него) известни функции, ще се задължат да се подчиняват на разпорежданията на партийните органи, *ще получат правата на всички партийни членове*, ще се смятат за най-близки кандидати за членове на комитета и т. н. Други *няма да влязат* в РСДРП, понеже са в положението на кръжоци, организирани от партийни членове или клонящи към една или друга партийна група, и т. н.“ (стр. 17--18)*. От думите, които съм подчертал, особено ясно се вижда, че *идеята* на моята формулировка на § 1 е напълно изразена още в „Писмо до другар“. Условието за влизане в партията са посочени тук направо, а именно: 1) известна степен на организираност и 2) утвърждение от партийния комитет. На следващата страница аз посочвам приблизително и това, какви групи и организации и по какви съображения трябва (или не трябва) да бъдат включвани в партията: „Групата на разносвачите трябва да принадлежи към РСДРП и да познава известен брой от нейните членове и нейните длъжностни лица. Групата, която изучава професионалните условия на труда и изработва разните видове професионални искания, не трябва непременно да принадлежи към РСДРП. Групата на студентите, офицерите, служещите, на занимаващите се със самообразование *при участието* на един-двама партийни членове понякога дори съвсем не трябва да знае за тяхната принадлежност към партията и т. н.“ (стр. 18—19)**.

Ето ви още материал към въпроса за „открития

* Вж Съч. Т. 6, с. 237, 240, 241.

** Вж пак там, с. 241—242.

шлем"! Докато формулата на проекта на др. Мартов съвсем не засяга даже отношението на партията към организацията — аз едва ли не още година преди конгреса изтъквах, че едни организации трябва да влязат в партията, други — не. В „Писмо до другар“ вече ясно изпъква идеята, която защитавах на конгреса. Нагледно работата би могла да бъде представена по следния начин. Според степента на организираност въобще и според конспиративността на организацията в частност могат да се различават приблизително такива категории: 1) организации на революционерите; 2) организации на работниците, колкото е възможно по-широки и разнообразни (аз се ограничавам само с работническата класа, като предполагам, че от само себе си се разбира, че известни елементи от другите класи при известни условия също ще влязат тук). Тия две категории съставляват партията. По-нататък: 3) работнически организации, клонящи към партията; 4) работнически организации, които не клонят към партията, но фактически се подчиняват на нейния контрол и ръководство; 5) неорганизираните елементи на работническата класа, които отчасти също се подчиняват, поне в случаи на големи прояви на класовата борба, на ръководството на социалдемократията. Ето как приблизително се представя работата от мое гледище. Напротив, от гледището на др. Мартов границата на партията си остава съвсем неопределена, защото „всеки стачник“ може „да се самообяви за партиен член“. Каква полза от тая неопределеност? Широко разпространение на „названието“. Вредата от нея е внасянето на *дезорганизиращата* идея за смесването на класата и партията.

За илюстриране на изтъкнатите от нас общи положения нека хвърлим още един бегъл поглед върху по-нататъшните разисквания на конгреса по § 1. Др. Брукер се изказва (за удоволствие на др. Мартов) за моята формулировка, но *неговият* съюз с мене се оказва, за разлика от съюза на др. Акимов с Мартов, основан на недоразумение. Др. Брукер „не е съгласен с целия устав и с целия му дух“ (стр. 239) и защитава моята формула *като основа на демократизма*, който желаят привържениците на „Рабочее Дело“. Др. Брукер не се е издигнал още до гледището, че в политическата борба понякога трябва да се избира *по-малкото зло*; др.

Брукер не е забелязал, че да се защитава демократизмът пред такъв конгрес като нашия, е безполезно. Др. Акимов се оказа по-прозорлив. Той постави съвсем правилно въпроса, като призна, че „другарите Мартов и Ленин спорят коя (формулировка) по-добре постига тяхната обща цел“ (стр. 252). „Аз и Брукер — продължава той — искаме да изберем оная, която по-малко постига целта. В това отношение аз избирам формулировката на Мартов.“ И др. Акимов откровено поясни, че „самата им цел“ (на Плеханов, Мартов и моята — създаването на ръководеща организация на революционерите) той смята за „неосъществима и вредна“; той защитава, както др. Мартинов*, идеята на икономистите за ненужността на „организация на революционерите“. Той е „изпълнен с вяра, че животът все пак ще проникне в нашата партийна организация независимо от това, дали ще му преградите пътя с формулата на Мартов или с формулата на Ленин“. Върху това „опашкарско“ разбиране на „живота“ не би си струвало да се спираме, ако не бяхме го срещали и у др. Мартов! Втората реч на др. Мартов (стр. 245) въобще е толкова интересна, че заслужава да я разгледаме подробно.

Първият довод на другаря Мартов: контролът на партийните организации върху невлизашите в организациите партийни членове, е „осъществим, доколкото комитетът, като възлага на някого известна функция, има възможност да следи за нея“ (стр. 245). Тая теза е забележително характерна, защото тя „издава“, ако можем така да се изразим, на кого е нужна и на кого всъщност ще служи формулировката на Мартов: на отделните интелигенти ли или на работническите групи и работническите маси. Въпросът е там, че са възможни две тълкувания на Мартовата формула: 1) за член

* Впрочем др. Мартинов иска да се отличава от др. Акимов, иска да докаже, че заговорнически не значело конспиративен, че малкото различие в тия думи се крие в разликата в понятията. Каква е тая разлика, нито др. Мартинов, нито вървящият сега по неговите стъпки др. Акселрод обясниха. Др. Мартинов „дава вид“, че аз например в „Какво да се прави?“ не съм се изказал решително (както и в „Задачите“ (вж. Съч., т. 2, стр. 339—368. *Ред.*)) против „стесняването на политическата борба до заговор“. Др. Мартинов иска да застави слушателите да забравят, че ония, с които аз воювах, не виждаха нуждата от организация на революционерите, както не я вижда и сега др. Акимов.

на партията има право „да се самообявява“ (думи на самия др. Мартов) всеки, който ѝ оказва редовно лично съдействие под ръководството на една от нейните организации; 2) всяка нейна организация *има право да признае* за член на партията всеки, който ѝ оказва редовно лично съдействие под нейно ръководство. Само първото тълкуване дава действително възможност на „всеки стачник“ да се нарича партийен член и *само то* затова и спечели веднага сърцата на либеровци, акимовци и мартиновци. Но това тълкуване е вече очевидно само фраза, защото в такъв случай тук ще попадне цялата работническа класа и ще се заличи разликата между партията и класата; за контрол и ръководство върху „всеки стачник“ може да се говори само „символично“. Ето защо др. Мартов се отклони във втората си реч веднага към второто тълкуване (макар че, в скоби казано, *то бе направо отхвърлено от конгреса*, който отхвърли резолюцията на Костич⁹, стр. 255): комитетът ще възлага функции и ще следи за тяхното изпълнение. Такива специални поръчения, разбира се,шикога няма да има по отношение на *масата* на работниците, на *хилядите* пролетарии (за които говорят др. Акселрод и др. Мартинов) — те ще се дават най-често именно на ония *професори*, за които споменавахме др. Акселрод, на ония *гимназисти*, за които се грижеха др. Либер и др. Попов (стр. 241), на оная *революционна младеж*, на която се позоваваше др. Акселрод във втората си реч (стр. 242). С една дума, формулата на др. Мартов или ще си остане мъртва буква, празна фраза, или тя ще принесе полза главно и почти изключително на *„интелигентите, които изцяло са просмукини от буржоазен индивидуализъм“* и които не искат да влизат в организацията. *На думи* формулата на Мартов защитава интересите на широките пролетарски слоеве; *на дело* тази формула ще послужи на интересите на *буржоазната интелигенция*, която бяга от пролетарската дисциплина и организация. Никой няма да се реши да отрича, че *интелигенцията като особен слой* на съвременните капиталистически общества се характеризира, общо взето, *именно с индивидуализъм* и с неспособност за дисциплина и организация (сравни например известните статии на Кауцки за интелигенцията); в това между другото се състои отрицателната отлика на

този обществен слой от пролетариата; в това се състои едно от обясненията на интеллигентската безхарактерност и неустойчивост, която пролетариатът така често чувства; и това свойство на интеллигенцията се намира в неразделна връзка с обикновените условия на живота ѝ, условията на нейното препитание, които твърде и твърде много се приближават до условията на *дребнобуржоазното съществуване* (работа поединично или в твърде малки колективи и т. н.). Не е случайност, най-после, и обстоятелството, че именно защитниците на формулата на др. Мартов трябваше да издигнат примерите за професорите и гимназистите! В споровете по § 1 не поборниците за широката пролетарска борба излязоха против поборниците на радикално-заговорническата организация, както мислеха другарите Мартинов и Акселрод, а привържениците на *буржоазно-интелигентския индивидуализъм* се сблъскаха с привържениците на *пролетарската организация и дисциплина*.

Др. Попов каза: „Навсякъде в Петербург, както и в Николаев или Одеса, според думите на представителите на тия градове, има десетки работници, които разпространяват литература, водят устна агитация и които не могат да бъдат членове на организацията. Те могат да бъдат зачислени към организацията, но не бива да се смятат за членове“ (стр. 241). Защо те не могат да бъдат членове на организацията? Това си остава тайна на др. Попов. Аз вече цитирах по-горе едно място от „Писмо до другар“, което показва, че именно включването на всички такива работници (стотици, а не десетки) в организацията е и възможно, и необходимо, като при това твърде и твърде много от тия организации могат и трябва да влязат в партията.

Вторият довод на др. Мартов: „За Ленин няма други организации в партията освен партийните организации“... Съвършено вярно!... „За мене, напротив, такива организации трябва да съществуват. Животът създава и плоди организации по-скоро, отколкото ние успяваме да ги включим в йерархията на нашата боева организация на професионалните революционери“... Това е невярно в две отношения: 1) „животът“ плоди много по-малко действени организации на революционерите, отколкото ни е нужно, отколкото изисква работническото движение; 2) нашата партия трябва да

бъде йерархия не само на организациите на революционерите, но и на масата работнически организации... „Ленин мисли, че ЦК ще утвърди званието партийни организации само на ония организации, които ще бъдат напълно надеждни в принципно отношение. Но др. Брукер добре разбира, че животът (sic!) ще вземе своето и че ЦК, за да не остави вън от партията множество организации, ще трябва да ги легализира въпреки техния не напълно надежден характер; затова др. Брукер се и присъединява към Ленин“... Ето вече наистина опашкарско разбиране на „живота“! Разбира се, ако ЦК *непременно* се състоеше от хора, които се ръководят не от своето мнение, а от това, какво ще кажат другите (вж инцидента с ОК), тогава „животът“ би взел „своето“ в смисъл, че най-изостаналите елементи на партията биха взели надмощие (*както това се и случи сега, когато от изостаналите елементи се образува партийно „малцинство“*). Но не може да се приведе нито една *смислена* причина, която би заставила един *разумен* ЦК да включва в партията „ненадеждни“ елементи. Именно с това позоваване на „живота“ който „плоди“ ненадеждни елементи, др. Мартов показва нагледно опортюнистическия характер на своя организационен план!... „Аз пък мисля — продължава той, — че ако такава организация (не напълно надеждна) е съгласна да приеме партийната програма и партийния контрол, ние можем да я включим в партията, без да я правим с това партийна организация. Аз бих смятал за голяма победа на нашата партия, ако например някой съюз на „независимите“ би решил, че той приема гледището на социалдемократията и нейната програма и влиза в партията, което не значи обаче, че ние включваме съюза в партийната организация“... Ето до каква бъркотия довежда формулата на Мартов: непартийни организации, влизащи в партията! Представете си само *неговата* схема: партията = 1) организацията на революционерите + 2) работнически организации, признати за партийни, + 3) работнически организации, непризнати за партийни (предимно от „независимите“), + 4) отделни лица, които изпълняват разни функции, професори, гимназисти и т. н., + 5) „всеки стачник“. Наред с този превъзходен план може да се поставят само думите на др. Либер: „Нашата задача е не само

да се организира организация (!!), ние можем и трябва да организираме партия“ (стр. 241). Да, разбира се, ние можем и трябва да го направим, но за това са нужни не лишените от смисъл думи за „организиране на организациите“, а *открито искане* от партийните членове на дело да работят за *организирането*. Да се говори за „организиране на партията“ и да се защитава прикриването на всякаква неорганизираност и всякаква разпокъсаност с думата партия — значи да се говорят празни думи.

„Нашата формулировка — казва др. Мартов — изразява стремежа към това, между организацията на революционерите и масата да има редица организации.“ Именно не. Формулата на Мартов *не изразява* този именно действително задължителен стремеж, защото тя *не дава стимул за организиране*. не съдържа искане за организиране, не отделя организирания от неорганизирания. Тя дава само *звание** и по този повод не може

* На конгреса на Лигата др. Мартов изтъкна още един довод в полза на своята формулировка, над който си струва да се посмеем. „Ние бихме могли да посочим — казва той, — че формулата на Ленин, разбрана буквално, изключва из партията *агентите на ЦК*, защото последните не съставляват организация“ (стр. 59). Този довод и на конгреса на Лигата беше посрещнат със *смях*, както е отбелязано в протоколите. Др. Мартов предполага, че посоченото от него „затруднение“ може да се разреши само като агентите на ЦК влязат в „организацията на ЦК“. Но работата не е в това. Работата е в това, че със своя пример др. Мартов нагледно показва *своето пълно неразбиране на идеята на § 1*, показва чисто буквоедски образец на критика, който действително заслужава присмех. *Формално*, би било достатъчно да се образува „организация на агентите на ЦК“, да се състави *постановление* за включването ѝ в партията и „затруднението“, което причини толкова главоломна работа на мисълта на др. Мартов, би изчезнало веднага. А *идеята на § 1* в моята формулировка се състои в *стимула*: „Организирайте се!“, в *осигуряване реален контрол и ръководство*. От гледище на *същността на работата* самият въпрос, дали ще влязат в партията агентите на ЦК, е смешен, защото *реалният контрол* върху тях е напълно и безусловно осигурен *вече с това, че те са назначени за агенти*, вече с това, че тях ги оставят на длъжността агенти. Следователно за смесване на организиран и неорганизиран (коренът на грешката във формулировката на др. Мартов) тук и дума няма. Негодността на формулата на др. Мартов се състои в това, че всеки може *да се самообяви* за член на партията, всеки опортюнист, всеки празен дърдорко, всеки „професор“ и всеки „гимназист“. От тази *ахилесова пета* на своята формулировка др. Мартов напразно се опитва да *отклони вниманието* чрез такива примери, при които не може да става и дума за самозачисляване като член, за самообявяване за член.

да не си спомним думите на др. Акселрод: „С никакви декрети не може да се забрани на тях (на кръжоците на революционната младеж и пр.) и на отделни лица да наричат себе си социалдемократи“ (свещена истина!) „и даже да смятат себе си за част от партията“ ... ето това е вече *безусловно невярно!* Да се забранява на някого да се нарича социалдемократ не може и *няма защо*, понеже тази дума изразява *непосредствено* само система на убеждения, а не определени организационни отношения. Да се забранява на отделни кръжоци и лица „да смятат себе си за част от партията“ може и трябва, когато тези кръжоци и лица пакостят на делото на партията, развърщават я или я дезорганизируют. Смешно би било да се говори за *партията* като за цяло, като за политическа величина, ако тя не би могла „с декрет да забрани“ на даден кръжок „да смята себе си за част“ от цялото! И защо тогава е нужно да се определят редът и условията за изключване от партията? Др. Акселрод нагледно доведе до абсурд основната грешка на др. Мартов; той даже възведе тази грешка в *опортюнистическа теория*, когато добави: „във формулировката на Ленин § 1 влиза в явно принципно противоречие със самата същност (!), със задачите на социалдемократическата партия на пролетариата“ (стр. 243). Това значи ни повече, ни по-малко от: предявяването на по-високи изисквания към партията, отколкото към класата е в принципно противоречие със самата същност на задачите на пролетариата. Не е чудно, че Акимов с всички сили защитава такава *теория*.

Справедливостта изисква да се отбележи, че др. Акселрод, който *сега* желае да превърне тази погрешна, явно клоняща към опортюнизъм формулировка в зърно на *нови* възгледи — на конгреса, напротив, изрази готовност „да се попазари“, като каза: „Но аз забелязвам, че чукам в отворена врата“... (аз забелязвам това също и в новата „Искра“) ... „защото др. Ленин със своите периферийни кръжоци, които се смятат за части от партийната организация, подкрепя моето искане“ ... (и не само с периферийните кръжоци, но и с всевъзможните работнически съюзи: ср. стр. 242 на прот., из речта на др. Стахов и цитираните по-горе извадки из „Какво да се прави?“ и „Писмо до другар“) ... „Остават още отделни лица, но и тук би могло още да се попа-

зарим.“ Аз отговорих на др. Акселрод, че общо взето не се отказвам да се попазарим*, и трябва сега да поясня в какъв смисъл беше казано това. Именно относно отделните лица, относно всичките тия професори, гимназисти и пр. аз най-малко бих се съгласил на отстъпки: но ако беше възбудено съмнение относно работническите организации, то аз бих се съгласил (въпреки доказаната от мене по-горе пълна неоснователност на тези съмнения) да се прибави към моя първи § такава забележка: „Работническите организации, които приемат програмата и устава на Руската социалдемократическа работническа партия, трябва в колкото се може по-голям брой да бъдат включени в числото на партийните организации.“ Разбира се, строго казано, мястото на такова пожелание не е в устава, който трябва да се ограничава с юридически определения, а в пояснителни коментари, в брошури (и вече посочих, че в брошурите си много преди устава аз привеждах такива пояснения), но такава забележка не би съдържала най-малкото нито сянка от *неверни*, способни да дезорганизируют мисли, нито сянка от *опортюнистически* разсъждения** и „*анархистически*

* Вж. Съч. Т. 6, с. 504. Ред.

** Към такива разсъждения, които неизбежно излизат на повърхността при опитите да се обоснове Мартовата формула, принадлежи особено фразата на др. Троцки (стр. 248 и 346), че „опортюнизмът се създава от по-сложни (или: определя се от по-дълбоки) причини, отколкото една или друга точка на устава — той се предизвиква от относителното равнище на развитие на буржоазната демокрация и на пролетариата“ .. Работата не е в това, че точките от устава могат да създават опортюнизъм, а в това — да се изкове с тяхна помощ повече или по-малко остро оръжие против опортюнизма. Колкото по-дълбоки са неговите причини, толкова по-остро трябва да бъде това оръжие. Затова да се *оправдава* с „дълбоките причини“ на опортюнизма формулировката, която му отваря вратите, е най-чисто опашкарство. Когато др. Троцки беше против др. Либер, той разбираше, че уставът е „организирано недоверие“ на цялото към частта, на челния отряд към изостаналия отряд; а когато др. Троцки се оказа на страната на др. Либер, той вече забрави това и дори започна да оправдава *слабостта* и *колебливостта* в нашето организиране на това недоверие (недоверие към опортюнизма) със „сложни причини“, с „равнището на развитие на пролетариата“ и др. т. Другият довод на др. Троцки: „за интеллигентната младеж, така или иначе организирана, с много по-лесно да се *самозапие* (курсивът е мой) в списъците на партията“. Именно. Затова от интеллигентска неопределеност страда оная формулировка, по силата на която даже неорганизиранни елементи *се самообявяват* за партийни членове, а не моята, която *премахва* правото „да се *самозапие*“

концепции“, каквито несъмнено влизат във формулировката на др. Мартов.

Последният, цитиран от мене в кавички израз, е на др. Павлович, който много правилно отнесе към *анархизма* признаването на „неотговорни и сами зачисляващи се в партията“ членове. „Преведена на прост език“ — разясняваше др. Павлович моята формулировка на др. Либер, — тя означава: „щом искаш да бъдеш член на партията, ти трябва не само платонически да признаваш и организационните отношения“. Колкото и прост да е този „превод“, той се оказа обаче неизлишен (както показаха събитията след конгреса) не само за разните съмнителни професори и гимназисти, но и за най-безпогрешните партийни членове, за хората от върха... Не по-малко правилно др. Павлович посочи противоречието между формулата на др. Мартов и онова безспорно положение на научния социализъм, което така несполучливо цитира същият този др. Мартов. „Нашата партия е съзнателна изразителка на несъзнателния процес.“ Именно така. И именно затова е неправилно да се стремим „всеки стачник“ да може да на-

ват“ в списъците. Др. Троцки казва, че ако ЦК „не признава“ организирането на опортюнистите, това е само поради характера на лицата, а щом тия лица са известни като политически индивидуалности, то те не са опасни, те могат да бъдат отстранени с общопартиен бойкот. Това е вярно само по отношение на случаете, когато трябва да се отстранява от партията (а и то е вярно наполовина, защото организираната партия отстранява с гласуване, а не с бойкот). Това е съвсем невярно по отношение на много по-чести случаи, когато е безсмислено да се отстранява, когато трябва само да се контролира. За целите на контрола ЦК може нарочно да включи в партията, при известни условия, не съвсем надеждна, но работоспособна организация, за да я изпита, за да се опита да я насочи по пътя на истината и със своето ръководство да парализира нейните частични отклонения и т. н. Такова включване не е опасно, ако не се допуска изобщо „самозаписване“ в партийните списъци. Такова включване често ще бъде полезно за откритото и отговорното, подконтролното изразяване (и обсъждане) на погрешните възгледи и погрешната тактика. „Но ако юридическите определения трябва да съответствуват на фактическите отношения, то формулата на др. Ленин трябва да бъде отхвърлена“ — казва др. Троцки и отново говори като опортюнист. Фактическите отношения не са мъртви, а живеят и се развиват. Юридическите определения могат да съответствуват на прогресивното развитие на тия отношения, но могат също така (ако тези определения са лоши) да „съответствуват на регреса или застоя. Този последният случай е именно „случаят“ на др. Мартов.

рича себе си член на партията, защото ако „всяка стачка“ би била не само стихнен израз на могъщия класов инстинкт и на класовата борба, която неизбежно води към социалната революция, но и *съзнателен израз* на този процес, тогава... тогава всеобщата стачка не би била анархистическа фраза, тогава нашата партия веднага и изведнъж *би покрила* цялата работническа класа, а следователно веднага би премахнала *цялото буржоазно общество*... За да бъде *на дело* съзнателна изразителка, партията трябва да умее да изработва такива организационни отношения, които да *осигуряват известно равнище* на съзнателност и систематически да повдигат това равнище: „Ако речем да вървим по пътя на Мартов — каза др. Павлович, — то преди всичко трябва да изхвърлим точката за признаването на *програмата*, защото за да приемем програмата, трябва да я усвоим и разберем... Признаването на програмата се обуславя от доста високото равнище на политическото съзнание.“ Ние никога не ще допуснем *поддържането* на социалдемокрацията, *участието* в ръководената от нея борба изкуствено *да се ограничават* с каквито и да било изисквания (за усвояване, разбиране и пр.), защото самото това *участие* вече със самия факт на своето проявяване *повдига* и съзнателността, и организационните инстинкти, но щом *сме се съединили в партия* за планомерна работа, ние трябва да се погрижим за осигуряването на тази планомерност.

Че предупреждението на др. Павлович относно програмата не беше излишно, пролича *веднага*, още на *същото това* заседание. Др. Акимов и Либер, които прокараха формулировката на др. Мартов*, *веднага* разкриха истинската си природа, като поискаха (стр. 254—255) и програмата (за „членството“ в партията) да се признава само платонически, само нейните „основни положения“. „Предложението на др. Акимов е напълно

* За нея бяха дадени 28 гласа, против — 22. От осемте антискристи седем бяха за Мартов, един за мене. Без помощта на опортюнистите др. Мартов не би прокарал своята опортюнистическа формула. (На конгреса на Лигата др. Мартов твърде несполучливо се опитваше да опровергае този несъмнен факт, като се ограничаваше, кой знае защо, само с гласовете на бундовците и забравяше за др. Акимов и неговите приятели — по-точно, като си споминяше за тях *само* тогава, когато това можеше да свидетелствува против мене — съгласието на др. Брукер с мене.)

логично от гледището на др. Мартов“ — отбеляза др. Павлович. За съжаление, от протоколите ние не виждаме колко гласа е обединило това акимовско предложение — по всяка вероятност не по-малко от седем (пет бундовски, Акимов и Брукер.) И тъкмо излизането от конгреса именно на *седемте* делегати превърна „компактното мнозинство“ (антиискристите, „центъра“ и мартовците), което започна да се образува по § 1 на устава, в компактно малцинство! Тъкмо напускането именно на *седемте* делегати поведе към проваляне на предложението за утвърждаване на старата редакция, това уж крещящо нарушение на „приемствеността“ в ръководенето на „Искра“! А оригиналната *седморка* беше единственото спасение и залог за искристка „приемственост“: тази седморка съставляваха бундовци, Акимов и Брукер, т. е. тъкмо делегатите, които гласуваха против *мотивите* за признаването на „Искра“ за Централен орган, тъкмо делегатите, чийто опортюнизъм десетки пъти беше признаван от конгреса и признат в частност от Мартов и Плеханов по въпроса за *смекчаване* на § 1 относно програмата. „Приемствеността“ на „Искра“, пазена от антиискристите! — Тук ние се приближаваме към *завръзката* на следконгресната трагикомедия.

*

Групирането на гласовете по § първи на устава разкри явление от съвсем същия тип, както и при инцидента с равноправието на езиците: отпадането на една четвърт (приблизително) от искристкото мнозинство дава възможност за победа на антиискристите, след които върви „центърът“. Разбира се, и тук има отделни гласове, които нарушават пълната хармония на картината — на такова голямо събрание като нашия конгрес неизбежно се оказват една част „диви хора“, които случайно попадат ту на една, ту на друга страна, особено по такъв въпрос като § първи, при който истинският характер на различията току-що се набелязваше и мнозина просто *не успяваха да се ориентират* (при липсата на предварително разработване на въпроса в литературата). От искристкото мнозинство отпаднаха пет гласа (Русов и Карски с по два гласа и Ленски с един

глас); напротив, към него се присъединиха един анти-искрист (Брукер) и трима от центъра (Медведев, Егоров и Царев); получиха се всичко 23 гласа (24 — 5 + 4), с един глас по-малко от окончателното групиране по изборите. *Мнозинство на Мартов дадоха антиискристите*, от които 7 бяха за него и един за мене (от „центъра“ за Мартов бяха също седем, за мене три). Коалицията на искристкото малцинство с антиискристите и с „центъра“, която в края на конгреса и след конгреса образува компактно малцинство, *започна да се формира*. Политическата грешка на Мартов и Акселрод, които направиха *несъмнена крачка към опортюнизма и към анархистическия индивидуализъм* във формулировката на § първи и особено в защитата на тази формулировка, се разкри веднага и особено релефно благодарение на свободната и открита арена на конгреса, разкри се с това, че най-малко устойчивите и най-малко принципно издържаните елементи изведнъж хвърлиха всичките си сили за разширяване на оная целнатина, на оня пробив, който се откри във възгледите на революционната социалдемократия. Съвместната работа на конгреса на хора, които открито преследваха в организационната област *различни цели* (вж речта на Акимов), веднага тласна *принципните* противници на нашия организационен план и на нашия устав към поддържане грешката на другарите Мартов и Акселрод. Искристите, които и по този въпрос останаха верни на възгледите на революционната социалдемократия, се оказаха *в малцинство*. Това обстоятелство е от *огромна важност*, защото без изясняването му никак не може да се разбере нито борбата за подробностите на устава, нито борбата за личния състав на Централния орган и Централния комитет.

й) Невинно пострадалите от лъжливото обвинение в опортюнизъм

Преди да преминем към по-нататъшните разисквания върху устава, необходимо е за изясняване на нашето различие по въпроса за личния състав на централните органи да засегнем *частните* заседания на организация „Искра“, които станаха през време на конгреса.

Последното и най-важно от тези четири заседания се състоя *тъкмо след* гласуването на § първи от устава — по такъв начин станалото на това заседание разцепление на организация „Искра“ бе и хронологически, и логически предшестващо условие на по-нататъшната борба.

Частните заседания на организация „Искра“* започнаха наскоро след инцидента с ОК, който даде повод за обсъждане на въпроса за възможните кандидатури за ЦК. От само себе си се разбира, че поради отменяне на императивните мандати тези заседания имаха изключително съществителен, никого необвързващ характер, но при все това тяхното значение беше огромно: Изборът на ЦК представляваше значителни трудности за делегатите, които не знаеха нито конспиративните имена, нито вътрешната работа на организация „Искра“ — организация, която фактически създаде единството на партията, която осъществи онова ръководство на практическото движение, което послужи за един от мотивите за официалното признаване на „Искра“. Ние вече видяхме, че при единството на искристите на тях им беше напълно осигурено голямо, до $\frac{3}{5}$, мнозинство на конгреса, и всички делегати прекрасно разбираха това. Всички искристи именно очакваха *организация „Искра“* да препоръча определен личен състав на ЦК и нито един член на тази организация не възрази нито дума против предварителното обсъждане на състава на ЦК в нея, нито един не спомена за утвърждаване целия състав на ОК, т. е. за превръщането му в ЦК, не спомена *дори за съвещание* с целия състав на ОК относно кандидатите за ЦК. Това обстоятелство е също извънредно характерно и е крайно важно да се има предвид, защото *сега* мартовци със задна дата усърдно защищават ОК, като с това само доказват за стотен и хиляден път политическата си безхарактерност.** Докато разцеплението заради

* Аз още на конгреса на Лигата се стараех да набележа по възможност тесните рамки на изложението на онова, което ставаше на частните събрания, за да се избягнат неразрешимите спорове. Основните факти са изложени и в моето „Писмо до редакцията на „Искра““ (стр. 4.). В своя „Отговор“ др. Мартов не възрази срещу тях.

** Представете си добре тази „картина на правите“: Делегат на организация „Искра“ на конгреса се съвещава само с нея и не споменава даже за съвещание с ОК. А след поражението си и в тази

състава на централите още не беше сплотило Мартов и акимовци — за всички на конгреса бе ясно онова, в което всеки безпристрастен човек лесно ще се убеди от протоколите на конгреса и от цялата история на „Искра“, а именно: че ОК беше *главно* комисия по свикването на конгреса, комисия, съставена нарочно от представители на разните отсенки, включително и бундовци; обаче действителната работа по *създаване* организационното единство на партията всецяло изнесе на плещите си организация „Искра“ (трябва да се има също предвид, че на конгреса съвсем случайно отсъстваха *няколко* искристички членове на ОК както поради арести, така и по други „независещи“ обстоятелства). Съставът на организация „Искра“, който присъствуваше на конгреса, е посочен вече в брошурата на др. Павлович (вж неговото „Писмо за II конгрес“, стр. 13).¹⁰

Окончателният резултат от разгорещените дебати в организация „Искра“ бяха двете гласувания, които аз вече приведох в „Писмо до редакцията“. Първото гласуване: „отхвърля се една от поддържаните от Мартов кандидатури с девет гласа против четири при три въздържали се“. На пръв поглед, какво може да бъде по-просто и по-естествено от факта: с общото съгласие на всичките шестнадесет члена на организация „Искра“, които бяха на конгреса, се обсъжда въпросът за възможните кандидатури и с мнозинство се отхвърля една от кандидатурите на др. Мартов (именно кандидатурата на др. Щейн, както вече го е изтърсил, като не се е стърпял, и сам др. Мартов, стр. 96 на „Обсадно положение“)? Та нали на партийния конгрес ние се събрахме между другото тъкмо за да обсъдим и решим въпроса, на кого да връчим „диригентската палка“ — и наш общ партийен дълг беше да обърнем най-сериозно внимание върху тази точка от дневния ред, да решим този въпрос с оглед на *интересите* на делото, а не на „филистерските нежности“, както по-късно съвсем правилно се изрази др. Русов. Разбира се, *на конгреса* при обсъждането на въпроса за кандидатите не можеше да

организация, и на конгреса той започва *да съжалява* за неутвърждаването на ОК, възпява го със задна дата и величествено игнорира организацията, която му е дала мандат! Уверявам ви, че няма да се намери аналогичен факт в историята на нито една действително социалдемократическа и действително работническа партия.

не се засегнат и известни лични качества, не можеше да не изкажеш своето одобрение или неодобрение*, особено на неофициално и тясно събрание. И аз още на конгреса на Лигата предупреждавах, че е глупаво да се смята неодобряването на кандидатурата за нещо „позорящо“ (стр. 49 на прот. на Лигата), безсмислено е да се правят „сцени“ и да се изпада в истерика заради това, което влиза в прякото изпълнение на партийния дълг — съзнателно и внимателно да се избират длъжностните лица. А между това оттук именно за нашето малцинство започна цялата свада, след конгреса то започна да крещи за „разрушаване на репутацията“ (стр. 70 на прот. на Лигата) и да уверява печатно широката публика, че др. Щейн бил главният деец „на бившия ОК и че него неоснователно го обвиняват в някакви си адски планове“ (стр. 69 на „Обсадно положение“). Е, няма това не е истерика, когато поради одобряването или неодобряването на кандидатите се крещи за „разрушаване на репутацията“? Нима това не е дрязга, когато след като претърпят поражение и на частното събрание на организация „Июкра“, и на официалното, висшето партийно събрание — конгреса, хората после се оплакват на улицата и препоръчват на многоуважаемата публика бракуваните кандидати като „главни дейци“ — когато хората след това натрапват на партията своите кандидати чрез разцепление и искане на кооптация? У нас, в душната задгранична атмосфера, политическите понятия дотам са се объркали, че др. Мартов не може вече да различи партийния дълг от кръжоковщината и

* Др. Мартов горчиво се оплакаваше в Лигата от резкостта на моето неодобрение, без да забележи, че от оплакванията му се получава извод против самия него. Ленин се държеше — употребявайки неговия израз — бясно (стр. 63 на прот. на Лигата). Вярно е. Той блъскаше вратата. Истина е. С поведението си той възмути (на второто или третото заседание на организация „Июкра“) останалите на събранието членове. Истина е. Но какво следва оттук? Само това, че монте доводи по същността на спорните въпроси бяха убедителни и се потвърждаваха от хода на конгреса. И в действителност, ако в края на краищата все пак с мене се оказаха девет от шестнадесетте членове на организация „Июкра“, то ясно е, че това стана *независимо* от зловредните рязкости, *въпреки* тях. Значи, ако не бяха „рязкостите“, може би не девет, а още повече биха били на моя страна. Значи толкова по-убедителни са били доводите и фактите, колкото по-голямо „възмущение“ е трябвало да надделаят.

Семействеността! По всяка вероятност бюрократизъм и формализъм е да се мисли, че е уместно въпросът за кандидатите да се обсъжда и решава *само* на конгресите, където делегатите се събират за обсъждане преди всичко на важни принципни въпроси, където се срещат представителите на движението, които са способни безпристрастно да се отнесат към въпроса за лицата, които са способни (и длъжни) *да поискат* и съберат всички сведения за кандидатите за подаване на решаващия глас, където отделянето на известно място за споровете относно диригентската палка е естествено и необходимо. Вместо този бюрократичен и формалистичен възглед сега у нас са въведени други нрави: след конгресите ние ще говорим надясно и наляво за политическото погребение на Иван Иванович, за разрушаване репутацията на Иван Никифорович; едни или други литератори ще препоръчват в брошури кандидатите и при това, биейки се в гърдите, фарисейки ще уверяват: не кръжок, а партия... Онези от четящата публика, които са любители на скандали, така жадно ще се опиват от тази сензационна новина, че еди-кой си бил главният деец на ОК, според уверението на самия Мартов*. Тази четяща публика е много по-способна да обсъди и реши въпроса, отколкото формалистичните органи като конгресите с техните грубомеханични решения с мнозинство... Да, на нашите истински партийни работници предстои да очистят големите още авгиеви обори¹¹ на задграничните клюки!

Второто гласуване на организация „Искра“: „приема се с десет гласа против два, при четири въздържали се, листата на петимата (в ЦК), в която по мое предложение бе включен един лидер на неискристките елементи и един лидер на искристкото малцинство“**. Това гласуване е извънредно важно, защото то ясно и неопровержимо

* Аз също прокарвах в организация „Искра“ и също не проках, подобно на Мартов, един кандидат за ЦК, за чиято великолепна, доказвана с изключителни факти репутация преди и в началото на конгреса също бих могъл да говоря. Но това не ми идва на ум. Този другар *достатъчно уважава себе си, за да не позволи* на никого да издига след конгреса в печата неговата кандидатура или да се оплаква от политическо погребение, от разрушаване на репутацията и т. н.

** Вж Съч. Т. 7, с. 110—111.

Доказва цялата лъжливост на параспалите след това, в атмосферата на дразги, празни приказки, че ние сме искали да изхвърляме от партията или да отстраняваме неискристите, че мнозинството избирало само с едната половина на конгреса от едната половина и т. н. Всичко това е чиста лъжа. Приведеното от мене гласуване показва, че ние не отстранявахме неискристите не само от партията, но даже и от ЦК, а давахме на своите опоненти твърде значително *малцинство*. Цялата работа беше в това, че те *искаха да имат мнозинство*, и когато това скромно желание не беше осъществено, те вдигнаха *скандал* с пълен отказ да участвуват в центровете. Че работата беше именно така, противно на твърденията на др. Мартов в Лигата, се вижда от следващото *писмо*, изпратено до нас, мнозинството на искристите (и мнозинството на конгреса след напускането на седемте), от малцинството на организация „Искра“ скоро след приемането на § първи от устава на конгреса (трябва да се отбележи, че събранието на организация „Искра“, за което аз говорих, беше *последното*: след него организацията *фактически* се разпадна и двете страни се стараяха да убедят в своята правота останалите делегати на конгреса).

Ето текста на писмото:

„След като изслушахме обясненията на делегатите Сорокин и Саблина по въпроса за желанието на мнозинството на редакцията и на групата „Освобождение на труда“ да участвуват на събранието (на еди-коя си дата*) и след като с помощта на тези делегати установихме, че на предишното събрание се е чела като изхождаща уж от нас листа на кандидатите за ЦК, от която са се ползвали за невярна характеристика на цялата наша *политическа* позиция, и имайки предвид, че, първо, тази листа ни е приписана без всякакъв опит да се провери произходът на тая листа; че, второ, това обстоятелство несъмнено е във връзка с открито разпространявано-

* По моята сметка датата, приведена в писмото, се пада във вторник. Събранието беше във вторник вечерта, т. е. *след* 28-то заседание на конгреса. Тази хронологическа справка е твърде важна. Тя *документално опровергава* мнението на др. Мартов, че ние сме се разделили по въпроса за организацията на центровете, а не по въпроса за личния им състав. Тя *документално доказва* правилността на моето изложение пред конгреса на Лигата и в „Писмо до редакцията“. *След* 28-то заседание на конгреса другарите Мартов и Старовер усилено приказват за лъжливо обвинение в опортюнизъм и *не казват нито дума* за различието по въпроса за състава на Съвета или за кооптацията в центровете (върху което ние спорихме на 5, 26 и 27 заседание).

то обвинение на мнозинството на редакцията на „Искра“ и групата „Освобождение на труда“ в „опортюнизъм“; и че, трето, за нас е съвсем ясна връзката на това обвинение със съществуващия напълно определен план за изменение състава на редакцията на „Искра“ — ние намираме дадените обяснения за причините на недопускането ни на събранията за незадоволителни, а нежеланието да ни допуснат на събранията — за доказателство за нежеланието да ни се даде възможност да разсеем горепоменатите лъжливи обвинения.

По въпроса за възможно споразумение между нас за обща листа на кандидатите за ЦК ние заявяваме, че единствената листа, която можем да приемем като основа за споразумение, е следната: Попов, Троцки, Глебов, при което подчертаваме характера на тази листа като *компромисна* листа, тъй като включването на др. Глебов в тази листа има значение само на отстъпка пред желанията на мнозинството, защото след изясняването се за нас роля на др. Глебов на конгреса ние не смятаме др. Глебов за задоволяващ изискванията, които трябва да се предявят към един кандидат за ЦК.

Заедно с това ние подчертаваме обстоятелството, че като влизаме в преговори по кандидатурите за ЦК, ние правим това без всякакво отношение към въпроса за състава на редакцията на ЦО, тъй като по този въпрос (за състава на редакцията) не сме съгласни да влизаме в никакви преговори.

За другарите Мартов и Старовер“

Това писмо, което възпроизвежда точно настроението на спорещите страни и състоянието на спора, изведнъж ни въвежда в „сърцевината“ на започващото се разцепление и показва неговите действителни причини. Малцинството на организация „Искра“, след като не пожела да се съгласи с мнозинството и предпочете свободната агитация на конгреса (имайки, разбира се, пълно право на това), се стараят при все това „делегатите“ на мнозинството да го допуснат на своето частно събрание! Ясно е, че забавното искане срещна в нашето събрание (писмото беше, разбира се, прочетено на събранията) само усмивка и вдигане на рамене, а провикванията, преминаващи вече в истерика, относно „лъжливите обвинения в опортюнизъм“ предизвикаха просто смях. Но да разгледаме отначало, по точки, горчивите жалби на Мартов и Старовер.

Неправилно им приписали листата; неправилно характеризират политическата им позиция. — Но както Мартов и сам признава (стр. 64 на протоколите на Лигата), аз не помислих да се усъмня в истинността на думите му, че не той е автор на листата. Въпросът за авторството изобщо тук няма значение и дали листата

е набелязана от някой от искристите или от някой от представителите на „центъра“ и др. т. — това няма абсолютно никакво значение. Важно е, че тази листа, която се състои изцяло от членове на сегашното малцинство, циркулираше на конгреса, па макар дори и като проста догадка или предположение. *Най-важното*, на края, е това, че на конгреса др. Мартов *трябваше* с ръце и с крака да се отрича от *такава* листа, каквато той сега *би трябвало* да посрещне с възторг. Не може по-релефно да се обрисова неустойчивостта в оценката на хората и отсенките, както с този скок за два месеца от воплите за „позорящия слух“ до натрапването на партията в центъра на самите тези кандидати от позорящата уж листа!*

Тази листа — каза др. Мартов на конгреса на Лигата — „политически означаваше нашата и на „Южный рабочий“ коалиция с Бунда, коалиция в смисъл на *пряко споразумение*“ (стр. 64). Това не е вярно, защото, първо, Бундът никога не би се „споразумял“ за листа, в която няма нито един бундовец; а, второ, за пряко споразумение (което се струваше на Мартов позорно) не ставаше *и не можеше и дума да става* не само с Бунда, но и с групата „Южный рабочий“. Касаеше се именно не за споразумение, а за коалиция, не за това, др. Мартов да сключва сделка, а за това, той *неизбежно да бъде подкрепен* от същите антиискристички и колебливи елементи, срещу които той се бореше през първата половина на конгреса и които се хванаха за неговата грешка по § 1 на устава. Приведеното от мене писмо доказва по най-безспорен начин, че *коренът* на „обидата“ се състоеше именно в *откритото, а на това отгоре и лъжливо обвинение в опортюнизъм*. Тези „обвинения“, заради които започна свадата и които така грижливо заобикаля *сега* др. Мартов, въпреки моето напомняне в „Писмо до редакцията“, бяха от двойко естество: първо, през време на разискванията по § 1 на устава Плеханов открито заяви, че въпросът за § 1 е въпрос за „отстраняване“ от нас на „всякакъв род представители на опортюнизма“ и че за моя проект като опора против тяхно-

* Предидущите редове бяха вече набрани, когато получихме съобщение за инцидента между др. Гусев и др. Дейч. Ние ще разгледаме този инцидент отделно, в *приложение*. (Вж настоящия том, с. 406—415.)

То нахлуване в партията „вече само затова трябва да гласуват всички противници на опортюнизма“ (стр. 246 на протоколите на конгреса). Тези енергични думи, въпреки малкото смекчение, което аз внесох в тях (стр. 250)*, предизвикаха сензация, ясно изразила се в речите на другарите Русов (стр. 247), Троцки (стр. 248) и Акимов (стр. 253). В „кулоарите“ на нашия „парламент“ тезата на Плеханов се коментираше живо и варираше по хиляди начини в безкрайните спорове по § 1. И ето, вместо да се защитават по същество, нашите скъпи другари се увлякоха в смешната обида чак до писмени оплаквания против „лъжливо обвинение в опортюнизъм“!

Психологията на кръжоковщината и на поразителната партийна незрелост, неспособна да понася свежия ветреца на откритите спорове пред всички, се прояви тук нагледно. Това е оная позната на руския човек психология, която се изразява със странното изречение, или ръка целувайте, или един по зъбите! Хората са така привикнали към стъкления похлупак на тясната и топла компанийка, че припаднаха още от първото изказване, направено на своя отговорност, на свободна и открита арена. Да обвиняват, и то кого? Групата „Освобождение на труда“, и още повече мнозинството ѝ, в опортюнизъм — можете да си представите такъв ужас! Или партийно разцепление заради такова неизмиваемо оскърбление, или потуляне на тая „домашна неприятност с възстановяване „приемствеността“ на стъкления похлупак — тази дилема се набеязва вече доста определено в разглежданото писмо. Психологията на интелегентския индивидуализъм и кръжоковщината се сблъска с искането за открито изказване пред партията. Представете си само, че в немската партия е била възможна такава безсмислица, такова заяждане като оплакването против „лъжливо обвинение в опортюнизъм“! Пролетарската организация и дисциплината там отдавна са отвикнали от това интелегентско безволие. Никой не се отнася иначе, освен с най-голямо уважение, да кажем, към Либкнехт, но как биха осмели там *оплакванията*, че „открито са го обвинявали в опортюнизъм“ (заедно с Бебел) на конгреса в 1895 година¹²,

* Вж Съч. Т. 6, с. 505—506.

когато по аграрния въпрос той се оказа в лошата компания на явния опортюнист Фолмар и приятелите му. Името на Либкнехт е неразделно свързано с историята на немското работническо движение не за това, разбира се, че на Либкнехт се е случило да изпадне в опортюнизъм по такъв сравнително дребен и частен въпрос, а въпреки това. И точно така, въпреки всяко раздражение в борбата, името, да кажем, на др. Акселрод внушава и всякога ще внушава уважение на всеки руски социалдемократ, но не за това, че на др. Акселрод се случи да защитава на втория конгрес на нашата партия опортюнистическата идея, случи се да изнамери на втория конгрес на Лигата старата анархистическа безсмислица, а въпреки това. Само най-закоравялата кръжоковщина с нейната логика: или ръка целувайте, или един по зъбите, можеше да създаде истерика, дразги и партийно разцепление заради „лъжливито обвинение в опортюнизъм на мнозинството на групата „Освобождение на труда““.

Другото основание на това ужасно обвинение е най-тясно свързано с предидущото (др. Мартов грижливо се опитваше на конгреса на Лигата (стр. 63) да заобиколи и да прикрие *една* от страните на този инцидент). То се отнася именно до оная *коалиция* на антиискристите и колебливите елементи с др. Мартов, която се очерта по § 1 на устава. Разбира се, никакво, нито пряко, нито косвено споразумение между др. Мартов и антиискристите нямаше и не можеше да има и никой не го подозираше в това: само от страх така му се е сторило. Но неговата грешка *политически* се разкри именно в това, че хората, които несъмнено клонят към опортюнизъм, започнаха да образуват около него все по-плътнo и по-плътнo „компактно“ мнозинство (което сега стана малцинство *само* благодарение на „случайното“ напускане на седем делегати). Тази „коалиция“ ние посочихме, разбира се, също *открито* веднага след § 1 и на конгреса (вж отбелязаната вече по-горе забележка на др. Павлович, стр. 255 на протоколите на конгреса), и в организация „Искра“ (особено изтъкваше това, спомням си, Плеханов). Това е буквално същото посочване и същата подигравка, отправена и към Бебел и Либкнехт в 1895 година, когато Цеткин им каза: „Es tut mir in der Seele weh, dass ich dich in

der Gesellschaft seh“ (боли ме душата, че те виждам — става дума за Бебел — в такава компания — т. е. с Фолмар и К⁰)¹³. Странно е наистина, че тогава Бебел и Либкнехт не са изпратили на Кауцки и Цеткин истерично послание за лъжливо обвинение в опортюнизъм . . .

Що се отнася до листата на кандидатите за ЦК, това писмо показва грешката на др. Мартов, който твърдеше в Лигата, че отказът да се споразумее с нас не бил още окончателен — още един пример за това, колко неразумно е в политическата борба да се опитваш да възпроизвеждаш *разговорите* по памет вместо чрез справка с документите. В действителност „малцинството“ беше така скромно, че предявяваше на „мнозинството“ ултиматум: да се вземат двама от „малцинството“ и един (като компромис и всъщност *само* за отстъпка!) от „мнозинство“. Това е чудовищно, но е факт. И този факт нагледно показва колко глупави са сегашните правни приказки, че уж „мнозинството“ с едната половина на конгреса избирало представители само на едната половина. *Тъкмо обратното*: мартовци само за отстъпка ни предлагаха един от тримата, като искаха следователно, в случай че ние не се съгласим с тази оригинална „отстъпка“, да прокарат *всичките* свои! На нашето частно събрание ние се поомяхме над скромността на мартовци и си съставиха листа: „Глебов — Травински (след това избран в ЦК) — Попов. Този последният беше заменен от нас (също на частното събрание на 24-та) с др. Василев (избран след това в ЦК) *само* *за* *това*, защото др. Попов се отказа да влезе в нашата листа, отказа се отначало в частен разговор, а после и открито на конгреса (стр. 338).

Ето как беше работата.

Скромното „малцинство“ имаше скромното желание да бъде мнозинство. Когато това скромно желание не беше удовлетворено, „малцинството“ благоволи съвсем да се откаже и да започне скандалче. А сега още се намират хора, които величествено-снизходително приказват за „неотстъпчивостта“ на „мнозинството“!

„Малцинството“ предявяваше смешни ултиматуми на „мнозинството“, като тръгна на война със свободно агитиране на конгреса. След като претърпяха поражение

ние, нашите герои се разплакаха и закрещяха за обсадно положение. *Voilà tout**.

Ужасното обвинение, че сме имали намерение да изменим състава на редакцията, ние (на частното събрание на 24-та) посрещнахме също с усмивка: всички прекрасно знаеха от самото начало на конгреса и още преди конгреса за плана за *обновление* на редакцията чрез избиране на първоначалната тройка (по-подробно ще кажа за това, когато стане дума за избиране на редакцията на конгреса). Че „малцинството“ се изплаши от този план, *след като* видя, че прекрасно потвърждение за правилността на този план е коалицията на „малцинството“ с антиискристите — това не ни учуди, то беше напълно естествено. Ние не можехме, разбира се, да погледнем сериозно на предложението да се превърнем доброволно, преди борбата на конгреса, в малцинство, не можехме да погледнем сериозно на цялото писмо, чиито автори стигнаха до такава невероятна степен на раздражение, че говореха за „лъжливи обвинения в опортюнизъм“. Ние твърдо се надявахме, че партийният дълг ще вземе твърде бързо надмощие над естественото желание „да си излееш гнева“.

к) Продължение на разискванията по устава. Съставът на Съвета

По-нататъшните точки на устава предизвикаха много повече спорове върху подробностите, отколкото върху принципите на организацията. 24-то заседание на конгреса бе изцяло посветено на въпроса за представителството на партийните конгреси, при което решителна и определена борба против общите за всички искристи планове водеха пак само бундовците (Голдблат и Либер, стр. 258—259) и др. Акимов, който с похвална откровеност призна своята роля на конгреса: „Аз всеки път говоря с пълно съзнание, че с доводите си не ще повлияя на другарите, а, напротив, ще наврежда на точката, която защитавам“ (стр. 261). Тази сполучлива забележка беше особено уместна веднага след

* — Това е всичко. *Ред.*

§ 1 на устава: не съвсем правилно е употребена тук само думата „напротив“, защото др. Акимов умееше не само да вреди на известни точки, но в същото време с това и „да влияе на другарите“ . . . измежду твърде непоследователните искристи, склонни към опортюнистическа фраза.

Изобщо § 3 на устава, който определя условията за представителство на конгреса, беше приет с мнозинство при 7 въздържали се (стр. 263) — очевидно измежду антиискристите.

Спорът за състава на Съвета, който зае по-голямата част от 25-то заседание на конгреса, разкри извънредната раздробеност на групировките около многообразните различни проекти. Абрамсон и Царев съвсем отхвърлят плана на Съвета. Панин упорито иска да превърне Съвета в изключително помирителен съд и затова напълно последователно предлага да се изхвърли определението, че Съветът е висш орган и че той може да бъде свикан от всеки двама членове на Съвета.* Херц и Русов защишават различни начини за съставяне на Съвета в допълнение на *трите* начина, предложени от *петимата* членове на уставната комисия.

Спорните въпроси се свеждаха преди всичко до определяне задачите на Съвета: помирителен съд или висш партийен орган? Първото бе поддържано последователно, както вече казах, от др. Панин. Но той беше сам. Др. Мартов решително се изказа против: „Предложението да се зачеркнат думите: „Съветът е висш орган“, аз предлагам да се отхвърли: „нашата формулировка“ (т. е. формулировката на задачите на Съвета, с която ние се съгласихме в уставната комисия) „умишлено оставя възможността за развитието на Съвета във висш партийен орган. За нас Съветът е не само помирителен орган“. Между това съставът на Съвета по проекта на др. Мартов съответствуваше напълно и изключително на характера на „помирителните органи“ или

* Др. Старовер изглежда също клонеше към възгледите на др. Панин, с тази само разлика, че последният знаеше какво иска и напълно последователно внесе резолюции, които превръщаха Съвета в чисто арбитражен, помирителен орган, докато др. Старовер не знаеше какво иска, говорейки, че според проекта Съветът се събира „само по желание на страните“ (стр. 266). Това е явно невярно.

на арбитражните съдилища: по двама членове от двата центъра и петият, поканван от тези четиримата. Не само такъв състав на Съвета, но и оня, който бе приет от конгреса по предложение на другарите Русов и Херц (петият член се назначава от конгреса), съответствува изключително на целите на помирението или посредничеството. Между такъв състав на Съвета и предназначението му да стане висш партийен орган има непримиримо противоречие. Висшият орган на партията трябва да бъде с постоянен състав, а не да зависи от случайните (понякога поради провали) изменения в състава на центровете. Висшият орган трябва да се намира в непосредствена връзка с партийния конгрес, като получава от него пълномощията си, а не от другите два подчинени на конгреса партийни органа. Висшият орган трябва да се състои от лица, известни на партийния конгрес. Най-после, *висшият* орган не може да бъде *организиран* така, че *самото му съществуване* да *зависи* от случая: не се ли съгласят двете колегии върху избора на петия, партията си остава без висш орган! Против това възразяваха: 1) че при въздържане на един от петимата и при разделяне на останалите четирима на две положения също може да се окаже безизходно (Егоров). Това възражение е несъстоятелно, защото невъзможността *да се вземе решение* е неизбежна понякога за *всяка* колегия, но това съвсем не е същото като невъзможността *да се състави колегия*. Второто възражение: „ако такъв орган като Съвета не може да избере петия член, то това знач, че органът изобщо е недееспособен“ (Засулич). Но въпросът тук не е в недееспособността, а в несъществуването на *висшия* орган: без петия член *няма да има* никакъв Съвет, няма да има *никакъв „орган“*, и за дееспособност не ще може да се говори. Най-после, би било още поправимо зло, ако биха били възможни случаи, когато не се образува една от тези партийни колегии, над която стои друга, по-висша, защото тогава тази висша колегия винаги би могла в извънредни случаи да попълни така или иначе празнотата. Но над Съвета *няма* никаква колегия освен конгреса и затова да се остави в устава *възможността*, че Съветът няма да може *даже и да се състави* — е явно нелогично.

Двете ми кратки речи на конгреса по този въпрос

бяха посветени именно на разбора (стр. 267 и 269) само на тези две неправилни възражения, с които защитаваха проекта на Мартов самият той и другите другари. А въпроса за надмощието на ЦО или на ЦК в Съвета аз даже не засегнах. Този въпрос бе засегнат за пръв път в смисъл на посочване опасността от надмощие на ЦО от др. Акимов още на 14-то заседание на конгреса (стр. 157) и едва подир Акимов след закриването на конгреса другарите Мартов, Акселрод и други се заеха да създават абсурдната и демагогска басня, че „миозинството“ желаето да превърне ЦК в оръдие на редакцията. Засягайки този въпрос в своето „Обсадно положение“, др. Мартов скромно е заобиколил неговия истински инициатор!

Който пожелае да се запознае с цялата постановка на въпроса за надмощието на ЦО над ЦК на партийния конгрес, а не да се ограничава с отделни, откъснати от връзката цитати, той лесно ще види изопачаването на работата от др. Мартов. Още на 14-то заседание не някой друг, а сам др. Попов започна с полемика против възгледите на др. Акимов, който искаше „от върха на партията да защити „най-строгата централизация“, за да отслаби влиянието на ЦО“ (стр. 154, курсивът е мой), „в което всъщност се и състои целият смисъл на такава (акимовска) система“. „Такава централизация — добавя др. Попов — аз не само не защитавам, но съм готов с всички средства да се боря против нея, защото тя е знаме на опортюнизма.“ Ето къде е коренът на прословутия въпрос за преобладаването на ЦО над ЦК и не е чудно, че др. Мартов трябва сега да премълчава истинския произход на въпроса. Даже др. Попов не можеше да не съзира опортюнистическия характер на тези акимовски приказки за надмощието на ЦО* — и за да се отдели добре от др.

* Нито др. Попов, нито др. Мартов се стесняваха да наричат др. Акимов опортюнист. Те почнаха да се обиждат и възмущават едва тогава, когато към самите тях приложиха това название, и го приложиха справедливо във връзка с „равноправното на езичите“ или с §1. Др. Акимов, по чинито стъпки тръгна др. Мартов, умееше обаче да се държи с по-голямо достойнство и мъжество на партийния конгрес, отколкото др. Мартов и К⁰ на конгреса на Лигата. „Тук — каза др. Акимов на партийния конгрес — мене ме наричат опортюнист, аз лично смятам тази дума за обидна, оскърбителна и мисля, че съвсем не съм я заслужил; обаче аз не

Акимов, другарят Попов *категорично* заявяваше: „нека в този център (Съвета) трима членове да бъдат от редакцията и двама от ЦК. *Това е второстепенен въпрос* (курсивът е мой), а важното е ръководството, висшето ръководство на партията да излиза от един източник“ (стр. 155). Др. Акимов възразява: „по проекта на ЦО е осигурено превъзходството в Съвета вече поради това, че съставът на редакцията е постоянен, а на ЦК е променлив“ (стр. 157) — довод, който се отнася само до „постоянството“ на *принципното* ръководство (нормално и желателно явление), а съвсем не до „превъзходството“ в смисъл на намеса или посегателство върху самостоятелността. И др. Попов, който тогава още не принадлежеше към „малцинството“, прикриващо недоволството си от състава на централите със сплетничене за несамостоятелността на ЦК, отговаря на другаря Акимов съвсем резонно: „Аз предлагам да го смятаме (Съвета) за ръководен партийен център и тогава *съвсем не е важен въпросът, дали в Съвета ще има по-голям брой представители на ЦО или на ЦК*“ (стр. 157—158. Курсивът е мой).

Когато на 25-то заседание обсъждането на въпроса за състава на Съвета беше възобновено, др. Павлович, продължавайки старите разисквания, се изказа за надмощието на ЦО над ЦК „поради устойчивостта на първия“ (стр. 264), като имаше предвид именно *принципната* устойчивост, както именно разбра това др. Мартов, който говори веднага след др. Павлович; той намираще за ненужно „да се фиксира превъзходството на единия орган над другия“ и посочваше възможността за пребиваване на един от членовете на ЦК в чужбина: „с това до известна степен ще се запази принципната устойчивост на ЦК“ (264). Тук няма още и сянка от демагогско *смесване* на въпроса за *принципната* устойчивост и нейната защита със защитата на самостоятелността и независимостта на ЦК. Това смесване, което *след конгреса* стана едва ли не главният коз на др. Мартов, на *конгреса* се провеждаше упорито само от др. Акимов, който *тогава* още говореше за „аракчеевския дух на ус-

протестирам против това“ (стр. 296). Може би другарите Мартов и Старовер са предлагали на др. Акимов да се подпише под техния протест против лъжливото обвинение в опортюнизъм, но др. Акимов е отказал?

тава“ (268), за това, че „ако в Партийния съвет се окажат трима членове на ЦО, то ЦК ще се превърне в прост изпълнител на волята на редакцията (курсивът е мой). Трите лица, които живеят в чужбина, ще получат неограничено право (!!) да се разпореждат с работата на цялата (!!) партия. Те са осигурени в смисъл на безопасност и затова тяхната власт е пожизнена“ (268). Ето против тези именно съвсем глупави и демагогски фрази, които подменят *идейното ръководство с намесването в работата на цялата партия* (и които след конгреса доставиха евтиничък лозунг на др. Акселрод с неговите речи за „теокрацията“¹⁴) — *против тях възрази* пак другарят Павлович, който подчерта, че държи „за здравината и чистотата на принципите, чийто представител е „Искра“. Като давам надмощие на редакцията на Централния орган, с това аз укрепвам тези принципи“ (268).

Ето как стои в действителност въпросът с прословутото надмощие на ЦО над ЦК. Това знаменито „принципно разногласие“ на другарите Акселрод и Мартов не е нищо друго освен *повторение на опортюнистическите и демагогски фрази на другаря Акимов*, фрази, чийто истински характер ясно виждаше дори др. Попов, виждаше ги тогава, когато още не беше претърпял поражение по въпроса за състава на централните!

*

Обобщение на въпроса за състава на Съвета: въпреки опитите на др. Мартов да докаже в „Обсадно положение“ противоречивостта и неправилността на моето изложение в „Писмо до редакцията“, протоколите на конгреса ясно показват, че този въпрос *в сравнение с § 1* е действително само *подробност*, че *пълно изопачаване* беше заявлението в статията „Нашият конгрес“ (бр. 53 на „Искра“), че уж ние „почти изключително“ сме били спорили за организацията на централните партийни органи. Това изопачаване е толкова по-възмутително, защото авторът на статията *съвсем е заобиколил споровете по § 1*. По-нататък, че нямаше определена групировка на искристите по въпроса за състава на Съвета, това също така се потвърждава от протоколите: *поименни гласувания няма*, Мартов не е на едно мнение с

Панин, аз съм съгласен с Попов, Егоров и Гусев защитават друго и т. н. Най-сетне, последното мое твърдение (на конгреса на „Задграничната лига на руската революционна социалдемократия“, че коалицията на мартовци с антиискристите крепне, *също се потвърждава* от очевидния сега за всички завой на другарите Мартов и Акселрод към др. Акимов и по този въпрос.

л) Краят на разискванията по устава.
Кооптиране в централните. Напускане на конгреса от делегатите на „Рабочее Дело“

От по-нататъшните разисквания по устава (26-то заседание на конгреса) заслужава да се отбележи само въпросът за ограничаване властта на Централния комитет, който хвърля светлина върху характера на *сегашните* нападки на мартовци върху хиперцентрализма. Другарите Егоров и Попов се стремяха към ограничаване на централизма с малко по-голяма убеденост, независимо от тяхната собствена или прокарана от тях кандидатура. Те предложиха още в уставната комисия да се ограничи правото на ЦК да разтурва местните комитети със съгласието на Съвета и освен това в случай, специално изброени (стр. 272, забел. 1). Трима членове на уставната комисия (Глебов, Мартов и аз) се изказахме против и на конгреса др. Мартов защитаваше нашето мнение (стр. 273), като възразяваше на Егоров и Попов, че „ЦК и без това ще обсъжда, преди да се реши да направи такава сериозна крачка като разтуряне на организацията“. Както виждате, още *тогава* др. Мартов си оставаше глух към *всякакви* антицентралистични попълзновения и конгресът отхвърли предложението на Егоров и Попов — за съжаление, ние не можем да узнаем само от протоколите с какъв брой гласове.

На партийния конгрес др. Мартов беше също „против“ заменяне на думата организира (ЦК организира комитети и т. н. в § 6 на партийния устав) с думата утвърждава. Трябва да се даде право и да организира“, казваше *тогава* др. Мартов, който още не бе стигнал до забележителната, открита едва на конгреса на

Лигата идея, че утвърждаването не влиза в понятието „да организира“.

Освен тези две точки останалите вече съвсем незначителни дебати по отделни въпроси на §§ 5 — 11 на устава (стр. 273—276 на протоколите) едва ли представляват интерес. Параграф 12—въпросът за кооптирането във всички партийни колегии изобщо и по-специално в централите. Комисията предлага да се увеличи квалифицираното мнозинство, необходимо за кооптация, от две трети на четири пети. Докладчикът (Глебов) предлага *единодушна* кооптация в ЦК. Др. Егоров, като признава за *нежелателно затруднението*, е за обикновено мнозинство при липса на мотивирано veto*. Др. Попов не е съгласен нито с комисията, нито с др. Егоров и иска или обикновено мнозинство (без право на veto), или *единодушие*. Др. Мартов не е съгласен нито с комисията, нито с Глебов, нито с Егоров, нито с Попов, като се изказва против *единодушието*, против четири пети (за две трети), *против „взаимната кооптация“*, т. е. *правото на редакцията на ЦО да оспорва кооптацията в ЦК, и обратно („право на взаимен контрол върху кооптацията“)*.

Както вижда читателят, получава се най-пъстро групиране и разногласията се раздробяват едва ли не на „едногласни“ особености във възгледите на всеки делегат!

Др. Мартов казва: „Аз признавам психологическата невъзможност да се работи с неприятни лица. Но за нас е важно също нашата организация да бъде жизнеспособна и дееспособна... Право на взаимен контрол на ЦК и на редакцията на ЦО при кооптацията не е нужно. Аз съм против това не защото мисля, че всеки от тях не е компетентен в областта на другия. Не! Редакцията на ЦО например би могла да даде на ЦК добрия съвет, трябва ли г. Надеждин например да бъде приет в ЦК. Аз въставам, защото не искам да създавам взаимно раздразняващо протакане.“

Аз му възразявам: „Тук има два въпроса. Първият е за квалифицираното мнозинство и аз съм против предложението да се намали от $\frac{4}{5}$ на $\frac{2}{3}$. Да се вмъкна мо-

* — правото с гласуването си да отклоним известно предложение. *Ред.*

тивирая протест е непредпазливо и аз съм против него. Неизмеримо по-важен е вторият въпрос за правото на взаимен контрол на ЦК на ЦО върху кооптацията. Взаимното съгласие на двата центъра е необходимо условие за хармония. Тук става въпрос за разцепление между двата центъра. Който не иска разцепление, трябва да се грижи да има хармония. От живота на партията е известно, че е имало хора, които са внасяли разцепление. Този въпрос е принципен, важен въпрос, от него може да зависи цялата бъдеща съдба на партията“ (стр. 276—277)* Такъв е пълният текст на записания на конгреса конспект на моята реч, на която др. Мартов придава особено сериозно значение. За съжаление, като и придава сериозно значение, той не се е потрудил да я постави във връзка с всички разисквания и с целия политически момент на конгреса, когато тази реч беше произнесена.

Преди всичко явява се въпросът: защо в първоначалния си проект (вж стр. 394, § 11)** аз съм се ограничавал с $\frac{2}{3}$ и не съм искал взаимен контрол върху кооптирането в централите? Др. Троцки, който говори след мен (стр. 277), веднага повдигна този въпрос.

Отговор на този въпрос дава речта ми пред конгреса на Лигата и писмото на др. Павлович за II конгрес. § 1 от устава „счупи съда“ и той трябваше да бъде завързан с „двоен възел“ — казах аз пред конгреса на Лигата. Това значеше, първо, че по чисто теоретическия въпрос Мартов се оказа опортюнист и неговата грешка *защитиха* Либер и Акимов. Това значеше, второ, че коалицията на мартовци (т. е. на нищожното малцинство искристи) с антиискристите им даваше *мнозинство на конгреса* при прокарване личния състав на централите. А аз говорих тук именно за *личния състав* на централите, като подчертавах необходимостта от хармония и предупреждавах, че има *„хора, които внасят разцепление.“* Това предупреждение добиваше действително важно принципно значение, защото организация „Искра“ (несъмнено по-компетентна по въпроса за личния състав на централите като най-близо запозната на практика с всички работи и с всички кандидати) бе

* Вж Съч. Т. 41, с. 58.

** Вж Съч. Т. 6, с. 482.

казала вече своята съвестелна дума по този въпрос, бе взела известното на нас решение относно възбудилите опасенията и кандидатури. И морално, и по съществото на работата (т. е. по компетентността на вземащия решението) организация „Искра“ трябваше да има решаващо значение по този деликатен въпрос. Но *формално* др. Мартов имаше, разбира се, най-пълно право да апелира към либеровци и акимовци *против* мнозинството на организация „Искра“. А др. Акимов в блестящата си реч по § 1 каза забележително ясно и умно, че когато вижда сред искристите разногласие по начините за постигане на тяхната обща, искристка цел, той съзнателно и преднамерено *гласува за по-лошия начин*, защото неговите, на Акимов, цели са диаметрално противоположни на искристите. По такъв начин не можеше да подлежи на *никакво съмнение*, че независимо дори от волята и съзнанието на др. Мартов, *именно по-лошият състав на центрoвете* ще получи поддръжката на либеровци и акимовци. Те *могат да гласуват*, те трябва да гласуват (като се съди не по думите им, а по техните дела, по тяхното гласуване за § 1) именно за оная листа, която може да обещае присъствието на „хора, внасящи разцепление“, да гласуват именно *за това*, за да „внесат разцепление“. Чудно ли е, че при такова положение аз говорих за важния принципен въпрос (хармонията на двата центъра), от който може да зависи цялата бъдеща съдба на партията?

Нито един социалдемократ, що-годе запознат с искристите идеи, с плановете и историята на движението, що-годе искрено споделящ тези идеи, не можеше нито за минута да се усъмни, че решението на либеровци и акимовци на спора в организация „Искра“ за състава на центрoвете беше формално правилно, но осигуряваше *най-лошите* възможни резултати. Против тези най-лоши възможни резултати трябваше непременно *да се борим*.

Пита се: как да се борим? Ние се борихме, разбира се, не с истерика и не със скандали, а с такива средства, които са *напълно лоялни и напълно законни*: чувствувайки, че сме малцинство (както и по § 1), *ние започнахме да ходатайствуваме пред конгреса за закрила на правата на малцинството*. И голямата строгост на квалифицирането при приемане на членове (⁴/₅

Вместо $\frac{2}{3}$), и единодушието при кооптацията, и взаимния контрол върху кооптирането в центрoвете — всичко това ние започнахме да защитаваме, *когато се окаже малцинство по въпроса за личния състав на центрoвете*. Този факт постоянно се пренебрегва от този и онзи, които обичат да се произнасят за конгреса прибързано, след една-две приятелски беседи, без сериозно изучаване на *всички* протоколи и всички „показания“ на заинтересованите лица. И всеки, който поиска добросъвестно да проучи тези протоколи и тези показания, неизбежно ще дойде до посочения от мене факт: *в дадения момент на конгреса коренът на спора лежи именно във въпроса за личния състав на центрoвете* и ние се стремяхме да получим по-строги условия за контрол именно защото бяхме малцинство, защото искахме „да завържем с двоен възел съда“, разбит от Мартов при ликуването и при ликуващото участие на либеровци и акимовци.

„Ако работата не беше така — казва за този момент на конгреса др. Павлович, — то остава да се предположи, че поставяйки точката за единодушие при кооптирането, ние сме се грижили за своите противници, защото за преобладаващото крило в един или друг орган единодушието не само не е нужно, но даже е неизгодно“ (стр. 14 на „Писмо за II конгрес“). Но сега твърде и твърде често забравят хронологията на събитията, забравят, че *в продължение на цял период от конгреса* сегашното малцинство беше мнозинство (благодарение на участието на либеровци и акимовци) и че именно към този период се отнася спорът за кооптирането в центрoвете, чиято подкладка беше разногласието в организация „Искра“ заради личния състав на центрoвете. Който си изясни това обстоятелство, той ще разбере и страстността на нашите дебати, той няма да се удивлява и на онова *привидно* противоречие, че някакви си дребни, детайлни разногласия предизвикват действително важни принципни въпроси.

Др. Дейч, който се изказа на същото заседание (стр. 277), беше в значителна степен прав, когато заяви: „Несъмнено е, че това предложение е направено с оглед на дадения момент.“ Действително, само след като се разбере *даденият момент* в цялата му сложност, може да се разбере истинското значение на спо-

ра. И извънредно важно е да се има предвид, че когато *ние* бяхме малцинство, защитавахме правата на малцинството с *такива похвати*, които всеки европейски социалдемократ признава за законни и допустими: именно, с ходатайство пред конгреса за по-строг контрол върху личния състав на центрoвете. Също така в значителна степен е прав и др. Егоров, когато казваше на конгреса, но на друго заседание: „Крайно ме учудва, че отново слушам в дебатите позоваване на принципи“... (Това се казва по повод изборите за ЦК на 31-ото заседание на конгреса, т. е. ако не се лъжа, в четвъртък сутринта, а 26-ото заседание, за което сега става дума, беше в понеделник вечерта)... „Струва ми се, за всички е ясно, че в последните дни всички дебати се въртяха не около едно или друго принципно поставяне на въпроса, а изключително около това, как да се осигури или възпрепятствува достъпът на едно или друго лице в централните органи. Признаваме, че на този конгрес принципите са отдавна пропаднали, и ще наричаме нещата с истинските им имена. (Общ смях. Муратов в о в: „Моля да се впише в протокола, че др. Мартов се усмихваше“; стр. 337.)“ Не е чудно, че и др. Мартов, и всички ние се смяхме с глас над оплакванията на др. Егоров, които действително са смешни. Да, „в последните дни“ твърде и твърде много нещо *се въртеше* около въпроса за личния състав на центрoвете. Това е истина. На конгреса това действително беше ясно за всички (и едва сега малцинството се стареа да *замъгли* това ясно обстоятелство). Истина е най-после и това, че нещата трябва да се наричат с истинските им имена. Но, за бога, какво значение има *тук* „пропадането на принципите“? Та ние сме се събрали на конгрес именно за това (вж стр. 10, дневния ред на конгреса), за да поговорим *през първите дни* върху програмата, тактиката, устава и да разрешим съответните въпроси и за да поговорим *през последните дни* (точки 18—19 от дневния ред) върху личния състав на центрoвете и да разрешим *тези* въпроси. Когато хората употребяват *последните дни* на конгреса за борба заради диригентската палка, това явление е естествено и *напълно*, *напълно* законно. (Виж, когато за диригентската палка се борят *след конгреса*, тогава това е дрязга). Ако някой *на конгреса* е претърпял поражение по

въпроса за личния състав на центрoвете (както другият Егоров), то да се говори *след това* за „пропадане на принципите“ е *просто смешно*. Затова е ясно защо всички се смяха на др. Егоров. Ясно е също така защо др. Муравъов помоли да се впише в протокола участието на др. Мартов в този смях: *смеейки се на др. Егоров, др. Мартов се смееше на самия себе си . . .*

В допълнение към иронията на др. Муравъов не е излишно може би да се съобщи следният факт. *След конгреса* др. Мартов, както е известно, уверяваше наляво и надясно, че кардиналната роля в нашето различие е играл именно въпросът за кооптирането в центрoвете, че „мнозинството на старата редакция“ било решително против взаимния контрол върху кооптирането в центрoвете. *Преди конгреса*, приемайки моя проект за избирането на две тройки, с взаимна кооптация от $\frac{2}{3}$, др. Мартов ми писа за това: „*Приемайки такава форма на взаимна кооптация*, трябва да подчертаем, че след конгреса попълването на всяка колегия ще се извършва на малко по-други начала (*аз бих съветвал така*: всяка колегия кооптира нови членове, като съобщава за намерението си на другата колегия: *последната може да направи протест и тогава спорът се решава от Съвета*). За да няма протакане, тази процедура се извършва по отношение на *предварително набелязани кандидати, поне за ЦК*, от които попълването може вече да става по по-бърз начин). За да се подчертае, че по-нататъшното кооптиране се извършва по реда, който ще бъде предвиден в партийния устав, трябва да се прибави в § 22* „... който именно утвърждава взетите решения“.“ (Курсивът е мой).

Коментарите са излишни.

След като обяснихме значението на момента, когато се водеше спорът за кооптиране в центрoвете, ние тряб-

* Става дума за моя първоначален проект на Tagesordnung'a (дневен ред. *Ред.*) на конгреса и коментарите към него, известен на всички делегати. В § 22 от този проект се говореше именно за избирането на две тройки в ЦО и ЦК, за взаимна кооптация“ на тази шесторка с мнозинство от $\frac{2}{3}$, за утвърждаване на тази взаимна кооптация от конгреса и за самостоятелна по-нататъшна кооптация в ЦО и ЦК.

ва да се спрем малко върху отнасящите се тук *гласувания* — върху *разискванията* не става нужда да се спираме, защото след приведените от мене речи на др. Мартов и моята следват само къси реплики, в които взеха участие нищожен брой делегати (вж стр. 277—280 на протоколите). По повод на гласуванията др. Мартов твърдеше на конгреса на Лигата, че аз съм направил в изложението си „най-голямо изопачаване“ (стр. 60 на протоколите на Лигата), „когато съм представил борбата около устава“ . . . (др. Мартов, без да иска, каза самата истина: след § 1 горещи спорове се водеха именно *около* устава) . . . „като борба на „Искра“ срещу мартовци, които влязоха в коалицията с Бунда“.

Да се вгледаме в този интересен въпрос за „най-голямото изопачаване“. Др. Мартов съединява гласуванията по въпроса за състава на Съвета с гласуванията по въпроса за кооптацията и привежда *осем* гласувания: 1) Избиране в Съвета по двама от ЦО и ЦК — 27 за (М), 16 против (Л), въздържали се 7*. (Ще отбележим в скоби, че в протоколите, стр. 270, броят на въздържалите се е 8, но това е дреболия.) — 2) Избиране на петия член на Съвета от конгреса: — 23 за (Л), 18 против (М), въздържали се 7. — 3) Заместване на излезли членове на Съвета от самия Съвет — 23 против (М), 16 за (Л), въздържали се 12. — 4) Единодушие в ЦК — 25 за (Л), 19 против (М), въздържали се 7. — 5) Искане на *един* мотивиран протест за неприемане на член — 21 за (Л), 19 против (М), въздържали се 11. — 6) Единодушие при кооптиране в ЦО — 23 за (Л), 21 против (М), въздържали се 7. — 7) Допускане на вот за правото на Съвета да касира решенията на ЦО и ЦК за неприемане на нов член — 25 за (М), 19 против (Л), въздържали се 7. — 8) Самото предложение за това — 24 за (М), 23 против (Л), въздържали се 4. „Тук очевидно — заключава др. Мартов (стр. 61 на протоколите на Лигата) — *един делегат на Бунда е гласувал за предложението, останалите са се въздържали.*“ (Курсивът е мой.)

Пита се, защо др. Мартов смята за *очевидно*, че един бундовец е гласувал за него, за *Мартов*, когато няма поименно гласуване?

* Буквите М и Л в скобите показват на коя страна стояхме аз (Л) и Мартов (М).

Защото той взема под внимание броя на гласувалите и когато този брой показва участие на Бунда в гласуването, то той, др. Мартов, не се съмнява, че това участие е било в негова, на Мартов, полза.

А къде е тук „най-голямото изопачаване“ от моя страна?

Всичките гласове са 51, а без бундовските — 46, без рабочеделските — 43. В седем от осемте приведени от др. Мартов гласувания са участвували 43, 41, 39, 44, 40, 44 и 44 делегати, в едно са участвували 47 делегати (по-точно, гласове) и тук сам др. Мартов признава, че го е поддържал един бундовец. Оказва се по такъв начин, че картината, нарисувана от Мартов (и нарисувана непълно, както сега ще видим), само потвърждава и усилюва моето изобразяване на борбата! Оказва се, че в твърде много случаи броят на въздържалите се е бил твърде голям: това именно говори за сравнително малкия интерес на целия конгрес към известни подробности, за липсата на напълно определена групировка на искристите по тези въпроси. Думите на Мартов, че бундовци „с въздържането си явно съдействуват на Ленин“ (стр. 62 на прот. на Лигата), говорят тъкмо именно против Мартов: значи само при отсъствието на бундовците или при въздържането им аз можех понякога да разчитам на победа. Но всеки път, когато бундовци считат, че заслужава да се намесят в борбата, те поддържат др. Мартов, а такава намесване имаше не само в приведения по-горе случай на участие на 47 делегати. Който пожелае да се справи с протоколите на конгреса, той ще види твърде странната непълнота в картината на др. Мартов. Др. Мартов просто е изпуснал още цели три случая, когато Бундът е участвувал в гласуванията, при което във всичките тези случаи др. Мартов, разбира се, излезе победител. Ето тези случаи: 1) Приема се поправката на др. Фомин, която намалява квалифицираното мнозинство от $\frac{4}{5}$ на $\frac{2}{3}$. За — 27, против — 21 (стр. 278), значи участвували са 48 гласа. 2) Прието е предложението на др. Мартов за премахване на взаимната кооптация. За — 26, против — 24 (стр. 279), значи в гласуването са участвували 50 гласа. Най-после, 3) отхвърлено е моето предложение за допускане на кооптация в ЦО и ЦК само със съгласието на всички членове на Съвета (стр. 280). Про-

тив — 27, за — 22 (имаше даже поименно гласуване, което, за съжаление, не е запазено в протоколите, значи броят на гласувалите е 49).

Резултат: по въпросите за кооптирането в централите бундовци участваха само в четири гласувания (трите, приведени сега от мен, с 48, 50 и 49 участници и едно, приведено от др. Мартов, с 47 участници). Във всички тези гласувания победител излезе др. Мартов. Моето изложение се оказа правилно във всички точки и когато посочвах коалицията с Бунда, и когато констатирах сравнително подробния характер на въпросите (маса случаи с голям брой въздържали се), и когато сочех, че липсва определена групировка на искрите (няма поименни гласувания; извънредно малко изказали се в разискванията).

Опитът на др. Мартов да намери в моето изложение противоречие се оказа опит с негодни средства, защото др. Мартов е взел отделни думички, без да се потруди да възстанови картината изцяло.

Последният параграф на устава, посветен на въпроса за задграничната организация, предизвика също така разисквания и гласувания, извънредно характерни от гледище на конгресните групировки. Касаете се за признаване Лигата за задгранична организация на партията. Др. Акимов, разбира се, веднага въстана, напомняйки за задграничния Съюз, утвърден от първия конгрес, изтъквайки принципното значение на въпроса. „Преди всичко ще направя уговорката — заяви той, — че аз не придавам особено практическо значение на едно или друго решение на този въпрос. Идейната борба, която досега се водеше в нашата партия, без съмнение не е завършена; но тя ще продължава в други плоскости и при друго групиране на силите... Върху § 13 на устава се отрази още веднъж и твърде рязко тенденцията да се превърне нашият конгрес от партиен във фракционен. Вместо да се заставят всички социалдемократи в Русия да се преклонят пред решенията на партийния конгрес в името на партийното единство като се съединят всички партийни организации, на конгреса се предлага да се унищожи организацията на малцин-

ството, да се застави малцинството да изчезне“ (281). Както вижда читателят, „приемствеността“, която е станала така скъпа на др. Мартов след поражението му по въпроса за състава на централите, беше не по-малко скъпа и на др. Акимов. Но на конгреса хората, които прилагат различни мерки към себе си и към другите, въстанаха енергично против др. Акимов. Въпреки признанието на програмата, признаването на „Искра“ и приемането на почти целия устав, на сцената се издига именно този „принцип“, който „принципно“ отделяше Лигата от Съюза. „Ако др. Акимов иска да постави въпроса на принципна основа — провиква се др. Мартов, — ние нямаме нищо против; особено поради това, че др. Акимов говореше за възможни комбинации в борбата против двете течения. *Победата на едното течение трябва да се санкционира* не в смисъл (забележете, че това се говори на 27-ото заседание на конгреса!) да се поклоним още веднъж по адрес на „Искра“, а окончателно *да се сбогуваме с всякакви възможни комбинации, за които заговори др. Акимов*“ (282. Курсивът е мой).

Картината е: др. Мартов след приключването на всички програмни спорове на конгреса още продължава *окончателно да се сбогува* с всякакви възможни комбинации . . . докато още не е претърпял поражение по въпроса за състава на централите! На конгреса др. Мартов „окончателно се сбогува“ с оная *възможна* „комбинация“, която той преблагополучно осъществява на *другия ден след конгреса*. Но др. Акимов още тогава се оказва много по-прозорлив от др. Мартов; др. Акимов се позова на петгодишната работа на „старата партийна организация, която по волята на първия конгрес носеше името комитет“, и завърши *с предварително замисленото* извънредно язвително ужилване: „А що се отнася до мнението на др. Мартов, че моите надежди за възникване на друго течение в нашата партия са напразни, аз трябва да кажа, че *даже той сам ми дава надежда*“ (стр. 283).

Да, трябва да се признае, др. Мартов бляскаво оправда надеждите на др. Акимов!

Др. Мартов тръгна след др. Акимов, като се убеди в неговата правота, след като бе нарушена „приемствеността“ на старата партийна колегия, която се счи-

таше три години за работеща. Др. Акимов спечели евтина победа.

На конгреса обаче на страната на др. Акимов заста-наха — и последователно застагнаха — само другарите Мартинов, Брукер и бундовци (8 гласа). Др. Егоров като истински водач на „центъра“ заема златната сре-да: той, виждате ли, е съгласен с искристите, „съчувст-вува“ им (стр. 282) и *доказва* това си съчувствие с *предложението* (стр. 283) да се заобиколи съвсем пов-дигнатият принципен въпрос, *да се премълчи* и за Лигата, и за Съюза. Предложението се отхвърля с 27 гласа против 15. Очевидно освен антиискристите (8) почти целият „център“ (10) гласува с др. Егоров (це-лият брой на гласувалите е 42, така че значителен брой са се въздържали или *отсъствували*, както това често ставаше при *неинтересни* и *несъмнени* от гледище на ре-зултата гласувания). *Щом стане дума* да се проведат *на дело искристките принципи*, веднага се оказва, че „съчувствието“ на „центъра“ е чисто *словесно* и ние по-лучаваме не повече от тридесет или малко повече от тридесет гласа. Дебатите и гласуванията по предложе-нието на Русов (да се признае Лигата за *единствена* надгранична организация) още по-нагледно показват това. Антиискристите и „блатото“ вече явно застават на *принципно* гледище, защитавано и от другарите Либер и Егоров, които обявяват, че предложението на др. Ру-сов е недопустимо за гласуване, че то е незаконно: „С него се умъртвяват всички останали задгранични орга-низации“ (Егоров). И ораторът, който не иска да уча-ствува в „умъртвяването на организациите“, не само се отказва от гласуването, но даже напуска залата. Трябва обаче да се отдаде справедливост на лидера на „цен-търа“: той прояви десет пъти повече убеденост (в свои-те погрешни принципи) и политическо мъжество, откол-кото Мартов и К^о, той се застъпваше за „умъртвената“ организация *не само когато ставаше въпрос за собстве-ния му кръжок*, който претърпя поражение в открита борба.

Предложението на др. Русов се признава за допу-стимо за гласуване с 27 гласа против 15, а след това се приема с 25 против 17. Като прибавим към тези 17 отсъстващия др. Егоров, получаваме *пълния комплект (18) от антиискристи и „център“*.

Целият § 13 на устава за задграничната организация се приема само с 31 гласа против 12 при шест въздържали се. Това число 31, което ни показва какъв беше на конгреса приблизителният брой на искристите, т. е. хората, които последователно защитаваха и *на дело* провеждаха възгледите на „Искра“, ние срещаме вече не по-малко от *шести път* при анализа на гласуването на конгреса (мястото на въпроса за Бунда, инцидентът с ОК, разтурянето на групата „Южный рабочий“ и двете гласувания за аграрната програма). А др. Мартов иска сериозно да ни увери, че няма никакви основания да се отдели такава „тясна“ група искристи!

Не може да не се отбележи също, че приемането на § 13 от устава предизвика крайно интересни разисквания по повод декларацията на другарите Акимов и Мартинов за „отказване от участие в гласуването“ (стр. 288). Бюрото на конгреса обсъди тази декларация и призна — съвършено резонно, — че дори откритото разтуряне на Съюза не би дало никакво право на делегатите на Съюза да се отказват от участие в работите на конгреса. Отказването от гласуване е нещо безусловно ненормално и недопустимо, ето гледището, на което застана заедно с бюрото целият конгрес, в това число и онези искристи от малцинството, които на 28-ото заседание *горещо осъждаха онова, което сами вършеха на 31-ото!* Когато др. Мартинов започна да защитава своята декларация (стр. 291), против него въстанаха и Павлович. и Троцки, и Карски, и Мартов. Др. Мартов особено ясно съзнаваше задълженията на недоволното малцинство (докато той сам не остана в малцинство!) и особено назидателно ораторствуваше по отношение на тях. „Или вие сте членове на конгреса — се провикваше той по адрес на другарите Акимов и Мартинов — и тогава вие *трябва* да участвувате в *цялата* негова работа“ (курсивът е мой; тогава др. Мартов още не забелязваше формализма и бюрократизма в това, малцинството да се подчинява на мнозинството!), „или вие не сте членове и тогава не можете да оставате на заседанието... Със своята декларация делегатите на Съюза ме принуждават да поставя два въпроса: членове ли са те на партията и членове ли са на конгреса?“ (стр. 292).

Др. Мартов поучава др. Акимов за задълженията на

партийните членове! Но др. Акимов ненапразно вече каза, че възлага известни надежди на др. Мартов... На тези надежди било съдено да се осъществят обаче едва след поражението на Мартов в изборите. Когато се касаеше не за самия него, а за други, др. Мартов оставаше глух даже към страшната думичка „изключителен закон“, която бе пусната в ход за пръв път (ако не се лъжа) от др. Мартинов. „Разясненията, които ни дадоха — отговаря др. Мартинов на онези, които го убеждаваха да оттегли декларацията си, — не изясниха принципно ли решение беше това или *изключителна мярка* против Съюза. В такъв случай ние смятаме, че на Съюза е нанесено оскърбление. Другарят Егоров също така, както и ние, остана с впечатлението, че това е *изключителен закон* (курсивът е мой) против Съюза и затова даже напусна заседанието“ (295). И др. Мартов, и др. Троцки енергично въстават заедно с Плеханов против безсмислената, наистина *безсмислената* идея да се вижда *оскърбление* във вота на конгреса и др. Троцки, като защитаваше приетата от конгреса по негово предложение резолюция (че другарите Акимов и Мартинов могат да се считат за напълно удовлетворени), уверява, че „резолюцията има принципен“, а не филистерски характер и че *нас съвсем не ни засяга това, че някой е обиден от нея*“ (стр. 296). Твърде скоро се оказа обаче, че кръжоковщината и филистерството са още твърде силни в нашата партия и подчертаните от мене горди думи се оказаха празна звънка фраза.

Другарите Акимов и Мартинов се отказаха да оттеглят декларацията си и напуснаха конгреса сред общите възгласи на делегатите: „свършено напразно!“

м) Изборите. Краят на конгреса

След приемането на устава конгресът прие резолюцията за районните организации, редица резолюции за отделните партийни организации и след крайно поучителните разисквания относно групата „Южный рабочий“, анализирани от мене по-горе, премина към въпроса за избирането на централните органи на партията.

Ние вече знаем, че организацията „Искра“, от която целият конгрес очакваше авторитетна препоръка, по то-

зи въпрос, се разцепи, защото *малцинството* на организацията поиска да провери на конгреса в открита и свободна борба дали няма да му се удаде да завоюва *мнозинство*. Ние знаем също, че дълго преди конгреса и на конгреса на всички делегати беше известен планът за *обновяване* на редакцията чрез избиране на две тройки в ЦО и в ЦК. За да изясним разискванията на конгреса, ще се спрем по-подробно върху този план.

Ето точния текст на моя коментар към проекта за Tagesordnung'a на конгреса, където беше изложен този план*. „Конгресът избира три лица за редакцията на ЦО и три за ЦК. Тези шест лица *заедно*, с мнозинство от $\frac{2}{3}$ допълват, ако това е нужно, състава на редакцията на ЦО и ЦК чрез кооптиране и правят съответен доклад пред конгреса. След утвърждаване на този доклад от конгреса по-нататъшното кооптиране се извършва от редакцията на ЦО и ЦК поотделно.“

От този текст планът се изяснява напълно определено и недвусмислено: той означава *обновяване* на редакцията *с участието* на най-влиятелните ръководители на практическата работа. Двете отбелязани от мене черти на този план веднага изпъкват за всекиго, който си даде труд макар що-годе внимателно да прочете приведенния текст. Но и до днес трябва да се спирам за разясняване дори на най-елементарните неща. Планът означава именно *обновяване* на редакцията, не задължително разширяване и не задължително намаляване броя на членовете ѝ, а именно обновяване, защото въпросът за възможното разширяване или намаляване е оставен *открит*: кооптация се предвижда само *ако това е необходимо*. Между предположенията, които се изказаха от различни лица по въпроса за това обновяване, имаше и планове за възможно намаляване и увеличаване броя на членовете на редакцията до седем (аз лично винаги съм смятал седморката несравнено по-целесъобразна, отколкото шесторката) и даже увеличаване на този брой до единнадесет (аз смятах това за възможно в случай на мирно съединяване с всички социалдемократически организации изобщо, особено с Бунда и с полската социалдемократия).

* Вж моето „Писмо до редакцията на „Искра““, с. 5 и протоколите на Лигата, стр. 53.

Но най-главното, което хората, говорещи за „тройка“, обикновено изпускат изпредвид, е *искането членовете на ЦК да участвуват при решаването на въпроса за по-нататъшно кооптиране в ЦО*. Нито един другар от цялата маса членове на организацията и делегати на конгреса от „малцинството“, които знаеха този план и го одобряваха (одобряваха го или със специално изразяване на съгласието си, или с мълчанието си), не се потруди да обясни значението на това искане. Първо, защо за изходен пункт за обновяване на редакцията беше взета именно тройката и само тройката? Очевидно е, че това би било *свършено безсмислено*, ако се имаше предвид *изключително* или поне главно *разширяването* на колегията, ако тази колегия се признаваше действително за „хармонична“. Чудно би било за разширяването на „хармоничната“ колегия *да се изхожда* не от цялата тази колегия, а само от *част от нея*. Очевидно е, че *не всички* членове на колегията се признаваха за напълно годни да обсъждат и *решават* въпроса за обновяването на нейния състав, за превръщането на стария редакторски кръжок в *партиен орган*. Очевидно е, че дори онзи, който сам лично е желал обновяването под формата на разширяване, е признавал стария състав за нехармоничен, несъответстващ на идеала за партиен орган, защото иначе нямаше защо за разширяване на шесторката да се намалява тя *отначало* на *тройка*. Повтарям: това е ясно от само себе си и само временното затлачване на въпроса с „лични гонения“ можеше да накара да се забрави за това.

Второ, от приведения по-горе текст се вижда, че *даже съгласието и на тримата членове на ЦО* би било още недостатъчно за разширяване на тройката. Това също се изпуска винаги изпредвид. За кооптацията са нужни $\frac{2}{3}$ от *шестте*, т. е. *четири* гласа; значи достатъчно би било само тримата избрани членове на ЦК да кажат „veto“ и *никакво разширяване на тройката не би било възможно*. Напротив, ако дори двама от тримата членове на редакцията на ЦО биха били против по-нататъшното кооптиране, то кооптиране все пак би могло да стане при съгласието за това и на тримата членове на ЦК. Очевидно е по този начин, че се е имало предвид при превръщането на стария кръжок в партиен орган да се даде *решаващ* глас на ръководители-

те на практическата работа, които се избират от конгреса. Какви другари приблизително са били набелязани от нас, се вижда от факта, че преди конгреса редакцията единодушно избра за седми член в състава си др. Павлович, в случай че стане нужда да се излезе пред конгреса от името на колегията; освен другаря Павлович на мястото на седмия беше предложен един стар член на организация „Искра“ и член на ОК, който *впоследствие бе избран за член на ЦК*¹⁵.

По такъв начин планът за избиране на две тройки явно целеше: 1) обновяване на редакцията, 2) премахване от нея на някои черти на старата кръжоковщина, неуместна за партийен орган (ако нямаше какво да се премахва, нямаше защо и да се измисля първоначалната тройка!), най-после, 3) премахване „теократическите“ черти на литературската колегия (премахване чрез привличане на изтъкнати практики при *разрешаването* на въпроса за разширяване на тройката). Този план, с който бяха запознати всички редактори, се основаваше очевидно върху *тригодишния опит* от работата и *напълно* съответствуваше на последователно провежданите от нас принципи на революционната организация: в епохата на *разпокъсаност*, когато се появи „Искра“, отделни групи се образуваха често случайно и стихийно, като неизбежно страдаха от някои вредни прояви на кръжоковщина. Създаването на партия предполагаше премахването на такива черти и налагаше тяхното премахване; участието на изтъкнати практики в това премахване беше *необходимо*, защото някои членове на редакцията *всякога* са ръководели организационните работи и в системата на партийните органи трябваше да влезе не само литературска колегия, а колегия от политически ръководители. Предоставянето на конгреса да избере първоначалната тройка беше също естествено от гледище на *постоянната политика* на „Искра“: ние *крайно внимателно* подготвихме конгреса, очаквайки *напълно* изясняване на спорните принципни въпроси по програмата, тактиката и организацията: ние *не се съмнявахме*, че конгресът ще бъде *искристк* в смисъл на солидарност на грамадното мнозинство по тези основни въпроси (за това свидетелствуваха отчасти и резолюциите за признаването на „Искра“ за ръководен орган); затова ние *трябваше* да предоставим на другарите, кои-

то изнесоха на плещите си цялата работа по разиространяване идеите на „Искра“ и подготвяне на превръщането ѝ в партия, да предоставим на *самите тях* да разрешат въпроса за най-подходящите кандидати за новия партиен орган. *Само* с тази естественост на плана за „двете тройки“, *само* с неговото *пълно съответствие* на цялата политика на „Искра“ и с всичко онова, което знаеха за „Искра“ запознатите по-отблизо с работата лица, *може именно да се обясни* общото одобрение на този план, липсата на какъвто и да било конкуриращ план.

И ето на конгреса др. Русов преди всичко предложи да се изберат *две тройки*. Привържениците на Мартов, който *писмено ни осведомяваше за връзката на този план с лъжливото обвинение в опортюнизъм*, не помислиха обаче да сведат спора за шесторката и тройката върху въпроса за правилността и неправилността на това обвинение. *Нито един от тях не обели зъб за това! Нито един от тях не се реши да каже нито дума за принципното различие в отсенките, свързани с шесторката и тройката.* Те предпочетоха по-бързия и евтин начин — да апелират към *състрадание*, да се позовават на *възможна обида*, да се преструват, че *въпросът за редакцията е вече решен* с назначаването на „Искра“ за централен орган. Този последният довод, издигнат от др. Колцов против другаря Русов, представлява *явна лъжа*. В дневния ред на конгреса бяха поставени — разбира се, не случайно — две специални точки (вж стр. 10 на протоколите): т. 4 — „ЦО на партията“, и т. 18 — „Избиране на ЦК и редакция на ЦО“. Това, първо. Второ, при назначаването на ЦО *всички делегати категорично заявявахме, че с това не се утвърждава редакцията, а само направлението,* нито един протест* против тези изказвания не последва.

* Вж стр. 140 на протоколите, речта на *Акимов*: „...казват ми, че за изборите за ЦО ние ще говорим на края“, речта на *Муравьов* против *Акимов*, „който взема твърде присърце въпроса за бъдещата редакция на ЦО“ (стр. 141), речта на *Павлович* за това, че като назначихме орган, ние получихме „конкретен материал, върху който можем да извършваме ония операции, за които така се грижи др. *Акимов*“, и за това, че относно „подчинението“ на „Искра“ „на партийните решения“ не може да има и сянка от съмнение (стр. 142); речта на *Троцки*: „щом ние не утвърждаваме редакцията, какво утвърждаваме ние в „Искра“? ... Не имсто, а направле-

По такъв начин заявлението, че като утвърди определен орган, конгресът с това вече всъщност е утвърдил и редакцията — заявление, което много пъти се повтаряше от привържениците на малцинството (Колцов, стр. 321, Посадовски, пак там, Попов, стр. 322 и много други), — беше *явно фактически невярно*. Това бе явна за всички *маневра*, която прикриваше *отстъплението* от позицията, заета тогава, когато към въпроса за състава на централните *всички* можеха още да се отнасят *действително безпристрастно*. Невъзможно беше да се оправдава отстъплението нито с принципни мотиви (защото да се повдига *на конгреса* въпрос за „лъжливо обвинение в опортюнизъм“ беше твърде *неизгодно* за малцинството, което *и не спомена* за това), нито с позоваването на *фактическите* данни относно действителната работоспособност на шесторката или тройката (защото само докосването до тези данни би дало куп указания против малцинството). Трябваше да се отърват с *фразата* за „стройното цяло“, за „хармоничния колектив“, за „стройното и кристално-цялостно цяло“ и др. т. Не е чудно, че такива доводи веднага бяха наречени с истинското им име: „*жалки думи*“ (стр. 328). Самият план за тройката вече ясно свидетелствуваше за липсата на „хармония“, а впечатленията, които делегатите получиха в продължение на повече от едномесечната им съвместна работа, очевидно дадоха маса материал, за да могат те да имат *самостоятелно* мнение. Когато др. Посадовски загатна (невнимателно и необмислено от негово гледище: вж стр. 321 и 325 за „условното“ употребяване от него на думата „грапавини“) за този материал, др. Муравъв открито заяви: „Според мене, за мнозинството на конгреса в сегашния момент е напълно ясно, че такива* грапавини несъмнено съще-

нието... не името, а знамето“ (стр. 142); речта на *Мартинов*: „... Аз предполагам, както и мнозина други другари, че като обсъждаме въпроса за признаването на „Искра“ за вестник на известно направление, за наш Централен орган, ние сега не трябва да засягаме начина на избирането или утвърждаването на нейната редакция; за това ще става дума впоследствие, на съответното място от дневния ред...“ (стр. 143).

* Какви именно „грапавини“ е имал предвид др. Посадовски — ние нобщо не узнахме на конгреса. А др. Муравъв на същото заседание (стр. 322) твърдеше, че мисълта му не била предадена вярно, а при утвърждаване на протоколите направо заяви,

ствуват“ (321). Малцинството поиска да разбере думата „грапавини“ (пусната в ход от Посадовски, а не от Муравъов) изключително в смисъл на нещо лично, като не се реши да поеме хвърлената от др. Муравъов ръкавица, не се реши да изтъкне *ниито един* довод по *същността на работата* в защита на шесторката. Получи се много комичен по своята безплодност спор: мнозинството (чрез устата на др. Муравъов) заявява, че то *напълно ясно вижда* истинското значение на шесторката и тройката, а малцинството упорито не слуша това и уверява, че „*ние нямаме възможност* да се впускаме в разбор“. Мнозинството не само смята за възможно да се впуска в разбор, но вече се е „впуснало в разбор“ и говори за напълно ясни за него резултати от този разбор, а малцинството, очевидно, *се бои от разбора*, като се прикрива само с жалки думи“. Мнозинството съветва „да се има предвид, че нашият ЦО не е само литературна група, мнозинството „иска начело на ЦО да стоят лица, напълно определени, известни на конгреса лица, които удовлетворяват изискванията, за които говорих“ (т. е. именно не само литературните изисквания, стр. 327, речта на др. Ланге). Малцинството пак не се решава да вдигне ръкавицата и ни дума не казва по това, кой по негово мнение е годен за колегия не само литературна; кой е „напълно определена и известна на конгреса“ величина. Малцинството както и преди се крие зад прословутата „хармония“. Нещо повече. Малцинството даже внася в аргументацията си такива доводи, които принципно са абсолютно неверни и затова справедливо извикват рязък отпор. „Конгресът — виждате ли — няма нищо нравствено, нищо политическо право да изменя редакцията“ (Троцки, стр. 326), „това е твърде деликатен (sic!) въпрос“ (пак той), „*как трябва да се отнесат неизбраните членове на редакцията към това, че конгресът не иска повече да ги види в състава на редакцията?*“ (Царев, стр. 324*).

че той „говорил за ония грапавини, които се проявиха в разискванията на конгреса по разни въпроси, грапавини от принципен характер, чието съществуване в сегашния момент представлява вече, за съжаление, факт, който никой няма да отрича“ (стр. 353).

* Срв. речта на др. Посадовски: „... Като избирате три от шестте лица на старата редакция, вие признавате другите три за ненужни, за излишни. А вие нямате нищо право, нищо основание за това.“

Такива доводи вече изцяло пренасяха въпроса върху почвата на *състраданието и обидата*, тъй като бяха открито признаване на банкрута в областта на действително принципните, действително политическите аргументи. И мнозинството веднага характеризира тази постановка на въпроса с *истинската дума*: филистерство (др. Русов), „От устата на революционерите — правилно каза др. Русов — се раздават такива странни речи, които се намират в рязка дисхармония с понятието партийна работа, партийна етика. Основният довод, върху който застанаха противниците на избирането на тройки, се свежда до *чисто филистерския възглед върху партийните работи*“ (курсивът навсякъде е мой) . . . „Заставайки върху това не партийно, а *филистерско* гледище, ние при всеки избор ще се изправяме пред въпроса: а няма ли да се обиди Петров, че сме избрали не него, а Иванов, няма ли да се обиди еди-кой си член на ОК, че в ЦК сме избрали не него, а друг? Но къде ще ни заведе това, другари? Ако сме се събрали тук *не за взаимно приятни речи, не за филистерски нежности, а за създаване на партия*, то ние в никакъв случай не можем да се съгласим с такъв възглед. Ние сме изправени пред въпроса *за избора на длъжностни лица* и тук не може да става въпрос за недоверие към тоя или оня неизбран, а *само за ползата за делото и за съответствието на избраното лице за длъжността, на която то се избира*“ (стр. 325).

Ние бихме посъветвали воички, които искат самостоятелно да разберат причините на партийното разцепление и да се доберат до *корените* му на конгреса, да *четат и препрочитат* речта на др. Русов, чиито доводи малцинството не само не опроверга, но дори не оспори. Та и не може да се оспорят такива елементарни, азбучни истини, чието забравяне вече сам др. Русов правилно обясняваше само с *„нервно възбуждение*“. И това е действително най-малко неприятно за малцинството обяснение на това, как можаха те от партийното гледище да изпаднат до гледището на филистерството и кръжоковщината*.

* В своето „Обсадно положение“ др. Мартов се е отнесъл и към този въпрос също така, както и към останалите засегнати от него въпроси. Той не се е потрудил да даде цялостна картина на спора. Той скромничко е заобиколил единствения действително

Но малцинството бе до такава степен лишено от възможността да потърси разумни и делови доводи против изборите, че след като внесе филистерство в партийната работа, то стигна до *похвати* с открито *скандален* характер. И наистина, как да не наречем с такова име похвата на др. Попов, който посъветва др. Муравъов „да не се нагърбва с деликатни *поръчки*“ (стр. 322)? Какво е това, ако не „проникване в чужда душа“ по справедливия израз на др. Сорокин (стр. 328)? Какво е това, ако не спекулация с „*лични гонения*“ при лип-

принципен въпрос, който изплува в този спор: филистерски нежности или избор на длъжностни лица? Партийното гледище или обидата на Иван Ивановичи? Др. Мартов и тук се е ограничил с изтръгване на отделни и несвързани моменти от произшествието, като е добавил всякакви ругатни по мой адрес. Малко ли е това, др. Мартов!

Особено *ми* досажда др. Мартов с въпроса, *защо* не сме избрали на конгреса другарите Акселрод, Засулич и Старовер. Филистерското гледище, на което той застава, му пречи да види *неприличието* на тези въпроси (защо той не запитва своя колега по редакция др. Плеханов?). Той вижда противоречие в това, че аз смятам за „нетактично“ поведението на малцинството на конгреса по въпроса за шесторката и че в същото време искам партийна публичност. Противоречие тук няма, както лесно би видял и сам Мартов, ако би се потрудил да даде свързано изложение на *всички* перипетии на въпроса, а не откъслечи от него. Нетактично беше да се поставя въпросът върху филистерско гледище, да се апелира към съжалението и обидата; интересите на партийната публичност биха искали оценка *по същество* на предимствата на шесторката пред тройката, оценка на кандидатите за длъжността, оценка на отсенките: *малцинството не отвори дума за това на конгреса.*

Проучвайки внимателно протоколите, др. Мартов би видял в речите на делегатите *цяла редица* доводи против шесторката. Ето извадки от тези речи: първо, в старата шесторка се виждат ясно графавини в смисъл на принципи отсенки; второ, желателно е техническо опростяване на редакционната работа; трето, ползата от работата стои по-горе от филистерските нежности; само изборът ще осигури съответствието на избраните лица за техните длъжности, четвърто, не трябва да се ограничава свободата на избора от конгреса; пето, на партията е нужно сега не само литературна група в ЦО, в ЦО са необходими не само литератори, но и администратори; шесто, в ЦО трябва да влизат лица, напълно определени, известни *на конгреса*; седмо, колегия от шестима е често недееспособна и нейната работа е осъществена *не благодарение* на ненормалния устав, *а въпреки* това; осмо, ръководството на вестника е партийно (а не кръжоковско) дело и т. н. — Нека се опита др. Мартов, ако той се интересува толкова от въпроса за причините на неизбирането, *да вникне* във всяко от тези съображения и да опровергава *поне едно* от тях.

сата на *политически* доводи? Истина или лъжа каза др. Сорокин, че „против такива похвати ние винаги сме протестирали“? *„Допустимо ли е поведението на др. Дейч, когато той демонстративно се опита да прикове на позорния стълб другарите, които не бяха съгласни с него?“**

Да обобщим разискванията по въпроса за редакцията. Малцинството не опроверга (и не опровергаваше) многобройните указания на мнозинството, че проектът на тройката беше известен на *делегатите* в самото начало на конгреса и *преди конгреса*, че следователно този проект е изхождал от *съображения и данни, независещи от произшествията и споровете на конгреса*. При защитата на шесторката малцинството зае *принципно неправилна и недопустима* позиция на *филистерски* съображения. Малцинството напълно забрави *партийното* гледище относно избора на *длъжностните лица*, като даже не се докосна до *оценката* на всеки кандидат за длъжност и неговото съответствие или несъответствие с функциите на дадена длъжност. Малцинството *избягваше* обсъждането на въпроса по същество, позовавайки се на прословутата хармония, „проливайки сълзи“ и „изпадайки в патос“ (стр. 327, речта на Ланге), като че ли „искаха да убият“ някого. Малцинството стигна дори до *„проникване в чужда душа“*, до крясъци за „престъпността“ на избора и други подобни *недопустими* похвати, стигна под влиянието на *„нервно възбуждане“* (стр. 325).

* Така е разбрал др. Сорокин думите на др. Дейч (ср. стр. 324 — „острия диалог с Орлов) на *същото това заседание*. Др. Дейч обяснява (стр. 351), че той „нищо подобно не е говорил“, но *веднага* сам признава, че е казал нещо *твърде и твърде* „подобно“. Аз не казах: кой ще се реши — обяснява др. Дейч, — а казах: интересно ми е да видя кои са тия лица, които ще се решат (sic! др. Дейч се поправя съвсем несполучливо!) да поддържат такова престъпно (sic!) предложение като избирането на трима“ (стр. 351). Др. Дейч не опроверга, а *потвърди* думите на др. Сорокин. Др. Дейч потвърди упрека на др. Сорокин, че „всички понятия тук са се объркали“ (в доводите на малцинството на шесторката). Др. Дейч потвърди уместността на напомнянето от страна на др. Сорокин на такава *азбучна* истина, че „ние сме членове на партията и в постъпките си трябва да се ръководим изключително от политически съображения“. Да крещим за *престъпност* на изборите значи да се принизяваме не само до филистерство, но направо до *скандал!*

Борба на *филистерството* против *партийността*, на най-долнопробни „лични гонения“ против *политическите съображения*, на *жалките думи* против елементарните разбирания за *революционен дълг* — ето каква беше борбата заради шесторката и тройката на тридесетото заседание на нашия конгрес.

И на 31-вото заседание, когато конгресът с мнозинство от 19 гласа против 17 при три въздържали се *отхвърли* предложението за утвърждаване на цялата стара редакция (вж 330 стр. и *печатните грешки*) и когато *бившите редактори* се върнаха в заседателната зала, др. Мартов в своята „декларация от името на мнозинството на бившата редакция“ (стр. 330—331) прояви в още по-големи размери същата колебливост и неустойчивост на политическата позиция и *политическите понятия*. Да разгледаме по-подробно всяка точка на колективната *декларация* и на моя отговор (стр. 332—333) на нея.

„Отсега нататък — казва др. Мартов след неутвърждаването на старата редакция — старата „Искра“ не съществува и би било по-последователно да се промени названието ѝ. Във всеки случай в новото решение на конгреса ние виждаме съществено ограничение на онзи вот на доверие на „Искра“, който бе приет на едно от първите заседания на конгреса.“

Др. Мартов с колегите си повдига действително интересния и поучителен в много отношения въпрос за *политическата последователност*. Аз отговорих вече на това с позоваване на онова, което *всички* говореха при утвърждаването на „Искра“ (стр. 349 на протоколите, ср. по-горе, стр. 82)*. Несъмнено е, че пред нас е един от най-крещящите случаи на политическа непоследователност; от чия страна — от страна на конгресното мнозинство или от страна на мнозинството на старата редакция, ще предоставим на читателя да съди. Пак на читателя ще предоставим да реши и други два, твърде на място поставени от др. Мартов и колегите му въпроси: 1) *филистерско* или *партийно гледище* се проявява в желанието да се вижда „ограничаване вот на доверие на „Искра“ в решението на конгреса да произведе *избор на длъжностните лица в редакцията на ЦО?* 2)

* Вж с. 164—165 от настоящия том. *Ред.*

от кой момент действително *не съществува старата „Искра“*: от 46-ия брой ли, когато започнахме да я ръководим ние двамата с Плеханов, или от 53-ия брой, когато взе да я ръководи мнозинството на старата редакция? Ако първият въпрос е много интересен *въпрос на принципа*, то вторият е много интересен *въпрос на факта*.

„Тъй като сега е решено — продължава др. Мартов — да се избере редакция от трима души, то аз от свое име и от името на другите трима другари заявявам, че нито един от нас няма да вземе участие в такава нова редакция. Лично за себе си добавям, че ако е вярно, че някои другари са искали да впишат моето име като един от кандидатите за тази „тройка“, аз ще смятам това като оскърбление, което не съм заслужил (sic!). Казвам това поради обстоятелствата, при които беше решено да се измени редакцията. Това беше решено поради някакви си „търкания“*, поради неработоспособността на бившата редакция, при което конгресът реши този въпрос в определен смисъл, без да пита редакцията за тези търкания и без да назначи поне комисия за внасяне на въпроса за нейната неработоспособност“... (Странно е, че никой от малцинството не се досети да предложи на конгреса „да запита редакцията“ или да назначи комисия! Не стана ли това, защото след разцеплението на организация „Искра“ и несполучливите преговори, за които писаха др. Мартов и Старовер, това би било безполезно?)... „При такива обстоятелства предположението на някои другари, че ще се съглася да работя в реформираната по такъв начин

* Др. Мартов вероятно има предвид израза на др. Посадовски „грапавини“. Повтарям, че др. Посадовски така и не обясни на конгреса какво той искаше да каже, а др. Муравъов, който употребил същия израз, обясни, че говорил за *принципни грапавини, които се проявиха в конгресните разисквания*. Читателите ще си спомнят, че *единственият* случай на действително *принципни* разисквания, в които участваха четирима редактори (Плеханов, Мартов, Акселорд и аз), се отнасяше до § 1 на устава и че др. Мартов и Старовер *писмено* се оплакваха от „лъжливото обвинение в опортюнизъм“ като един от доводите за „изменението“ на редакцията. Др. Мартов *в това писмо* виждаше *ясната връзка* на „опортюнизма“ с плана за изменението на редакцията, а на конгреса се ограничи с мъгляво загатване за „*някакви си търкания*“, „*Лъжливото обвинение в опортюнизъм*“ е вече забравено!

редакция, аз трябва да смятам като петно върху моята политическа репутация“*... .

Аз нарочно цитирах изцяло това разсъждение, за да покажа на читателя образец и началото на онова, което така пишно разцъфтя *след конгреса* и което може да се нарече само *дрязга*. Аз употребих вече този израз в моето „Писмо до редакцията на „Искра““ и въпреки недоволството на редакцията съм принуден да го повтора, защото верността му е неоспорима. Погрешно мислят, че дрязгата предполага „низки подбуди“ (както умозаклучава редакцията на новата „Искра“): всеки революционер, що-годе запознат с колоните на нашите заточеници и емигранти, е виждал навярно десетки случаи на дрязги, когато са се повдигали и претъвквали най-безсмислени обвинения, подозрения, самообвинения, „лични гонения“ и др. т. върху почвата на „нервно възбуждение“ и ненормалните, душни условия на живот. Нито един разумен човек не ще започне да търси непременно *низки подбуди* в тези дрязги, *колкото и низки да са техните прояви*. И именно само с „нервно възбуждение“ може да се обясни това заплетено кълбо от безсмислици, лични гонения, фантастични ужаси, проникване в душата, изтръгнати оскърбления и опетнявания, качъвто е питираният от мене откъслек из речта на др. Мартов. Душните условия на живот поражат у нас със стотици такива дрязги и политическата партия

* Др. Мартов добавя още: „На такава роля ще се съгласи може би Рязанов, а не онзи Мартов, когото, както аз мисля, вне познават по неговата работа.“ Доколкото това е *лична* напалка срещу Рязанов, дотолкова др. Мартов я оттегли. Но Рязанов фигурираше на конгреса като нарицателно име съвсем не за едни или други свои лични качества (които би било невместно да засягаме), а заради *политическата физиономия* на групата „Борба“, заради нейните *политически грешки*. Др. Мартов прави твърде добре, щом взема назад предполагаемите или действително-нанесени лични оскърбления, но заради това не трябва да се забравят *политическите грешки*, които трябва да служат за *уроци* на *партията*. Групата „Борба“ се обвиняваше у нас на конгреса във внасяне на „организационен хаос“ и „раздробяване, непредизвикано от никакви принципи съображения“ (стр. 38, речта на др. Мартов). *Такова* политическо поведение безусловно заслужава порицание не само тогава, когато го виждаме в малка група преди партийния конгрес, в периода на *общ* хаос, но и *тогава*, когато го виждаме *след* партийния конгрес, в период на премахването на хаоса, виждаме го, макар и от страна на „мнозинството на редакцията на „Искра“ и на мнозинството на групата „Освобождение на труда“.“

не би заслужавала уважение, ако тя не смее да нарече болестта си с истинското ѝ име, да постави безпощадната диагноза и да открие средства за лечение.

Доколкото от това жълбо може да се отдели нещо принципино, дотолкова *неминуемо* ще се стигне до извода, че „изборите нямат нищо общо с оскърблението на политическата репутация“, че „да се отрича правото на конгреса на нови избори, на всякакво изменение на длъжностните лица, на изменение състава на упълномощаваните от него колегии“, значи да се внася *бъркотия* по въпроса и че „във възгледите на Мартов върху допустимостта да бъде избирана част от предишната колегия се проявява *най-голямо смесване на политическите понятия*“ (както се изразих на конгреса, стр. 332)*.

Изпускам „личната“ забележка на др. Мартов по въпроса, от кого изхожда планът за тройката, и преминавам към неговата „политическа“ характеристика на значението, което има неутвърждаването на старата редакция: „... Това, което стана сега, е последният акт на борбата, която се води през втората половина на конгреса“... (Вярно! и тази втора половина започва от момента, когато Мартов по въпроса за § 1 на устава попадна в силните обятия на др. Акимов)... „За никого не е тайна, че при тази реформа става въпрос не за работоспособност“, а за борба за влиянието върху ЦК“... (Първо, за никого не е тайна, че тук ставаше въпрос и за работоспособност, и за различие по въпроса за *състава* на ЦК, защото планът за „реформа“ беше издигнат тогава, когато още за второто различие *не можеше да става и дума*, тогава, когато ние заедно с др. Мартов избрахме за седми участник в редакционната колегия др. Павлович! Второ, ние вече доказахме въз основа на *документални* данни, че ставаше въпрос за *личния състав* на ЦК, че въпросът се сведе *á la fin des fins**** до разлика в листите: Глебов—Травински—Попов и Глебов—Троцки—Попов)... „Мнозинството от редакцията показва, че то не желае превръщането на ЦК в оръдие на редакцията“... (Започва се акимовската песен: въпросът за влиянието, за което всякога и всякъде се бори всяко мнозинство на всеки партиен кон-

* Вж Съч. Т. 6, с. 510.

** — в края на кранщата. *Ред.*

грес, за да *закрепи* това влияние с *мнозинство* в централните институти, се пренася в областта на *опортюнистическата сплетня* за „оръдие“ на *редакцията*, за „прост *придатък*“ на *редакцията*, както каза същият др. Мартов малко по-късно, стр. 334)... „Ето защо става нужда да се намали броят на членовете на *редакцията* (!!). А затова именно аз не мога да вляза в такава *редакция*“... (Вгледайте се по-внимателно в това „затова“: как *би могла* *редакцията* да превърне ЦК в *придатък* или в *оръдие*? *Само* така и в този случай, ако тя *би имала* три гласа в Съвета и *злоупотребява* с този превес? не е ли ясно това? И не е ли ясно също така, че избран за трети, др. Мартов всякога *би могъл* да попречи на всяка злоупотреба и да унищожи *само със своя глас* всеки превес на *редакцията* в Съвета? Работата се свежда следователно именно до личния състав на ЦК, а приказките за *оръдие* и *придатък* изведнъж се оказват *сплетня*)... „Заедно с *мнозинството* от старата *редакция* аз мислех, че конгресът ще тури край на „*обсадното положение*“ вътре в партията и ще въведе в нея нормален ред. В действителност *обсадното положение* с изключителните закони против отделните групи е продължено и даже изострено. Само със състава на цялата стара *редакция* ние можем да гарантираме, че правата, предоставени на *редакцията* от устава, няма да послужат за увреждане на партията“...

Ето изцяло онова място от речта на др. Мартов, в което *той за пръв път хвърли прословутия лозунг* за „*обсадното положение*“. Погледнете сега моя отговор на него:

... Поправяйки декларацията на Мартов за частния характер на плана за две тройки, аз и не мисля да засягам с това твърдението на същия този Мартов за „*политическото значение*“ на крачката, която направихме, като не утвърдихме старата *редакция*. Напротив, аз съм напълно и безусловно съгласен с др. Мартов, че тази крачка има голямо политическо значение — само че не толкова, каквото ѝ приписва Мартов. Той казваше, че това е акт на борба за влияние върху ЦК в Русия. Аз ще отида по-далече от Мартов. Борба за влияние беше досега цялата дейност на „Искра“ като частна група, а сега думата е вече за нещо по-голямо, за организационно закрепване на влиянието, а не само за

борба за него. Колко дълбоко се различаваме ние тук политически с др. Мартов, се вижда от това, че той ме обвинява в желание да влияя върху ЦК, а аз смятам за моя заслуга това, че се стремях и се стремя да закрепя това влияние по организационен път. Излиза, че ние говорим даже на различни езици. За какво би била цялата наша работа, всички наши усилия, ако биха се увенчали с все същата стара борба за влияние, а не с пълно придобиване и заздравяване на влиянието? Да, др. Мартов е съвсем прав: направената крачка е несъмнено голяма политическа крачка, която свидетелствува за избора на едно от набелязаните сега направления в по-нататъшната работа на нашата партия. *И мене ни най-малко не ме плашат страшните думи за „обсадно положение в партията“, за „изключителни закони против отделни лица и групи“ и др. т.* Спрямо неустойчивите и колебливите елементи ние не само можем, ние сме длъжни да създадем „обсадно положение“ и целият наш партиен устав, целият наш утвърден отсега нататък от конгреса централизъм не е нищо друго освен „обсадно положение“ за толкова многобройните източници на политическа неопределеност. Против неопределеността именно са нужни специални, дори и изключителни закони, и направената от конгреса крачка правилно набеляза политическото направление, като създаде здрава основа за такива закони и такива мерки.“*

Аз съм подчертал в този конспект на моята реч пред конгреса една фраза, която др. Мартов в своето „Обсадно положение“ (стр. 16) е предпочел да изпусне. Не е чудно, че тази фраза не му се е харесала и че той не е поискал да разбере ясният ѝ смисъл.

Какво значи изразът: „страшни думи“, др. Мартов?

Той означава *подигравка*, подигравка над оня, който на малките неща дава големи имена, който забърква простия въпрос с претенциозно фразьорство.

Малкият и прост факт, който *единствено* можеше да даде и даде повод за „нервното възбуждение“ на др. Мартов, се състоеше *изключително* в това, че др. Мартов *претърпял поражение на конгреса* по въпроса за *личния състав на централните*. Политическото значение на този прост факт се състоеше в това, че мно-

* Вж Съч. Т. 6, с. 512.

зинството на партийния конгрес, след като победи, започна да закрепва своето влияние с прокарване на мнозинство и в партийното ръководство, със създаването на организационна база за борба с помощта на устава срещу онова, което това мнозинство смяташе за колебливост, неустойчивост и неопределеност*. Да говориш по този повод за „борба за влияние“ с някакъв си ужас в очите и да се оплакваш от „обсадно положение“ не бе нищо друго освен *претенциозно фразьорство*, страшни думи.

Не е ли съгласен др. Мартов с това? Няма ли да се опита той да ни докаже, че е имало на света такъв партиен конгрес, че е мислим изобщо такъв партиен конгрес, на който мнозинството да не затвърдява своето завоювано влияние: 1) с прокарване на мнозинството в централите, 2) с даване власт в ръцете му за парализиране на колебливостта, неустойчивостта и неопределеността?

Преди изборите на нашия конгрес предстоеше да реши въпроса: да предостави ли *една трета* от гласовете в ЦО и в ЦК на партийното мнозинство или на партийното малцинство? Шесторката и листата на др. Мартов означаваша предоставяне една трета на нас, две трети на неговите привърженици. Тройката в ЦО и нашата листа означаваша предоставяне две трети на нас, една трета на привържениците на др. Мартов. Др. Мартов се отказа да направи сделка с нас или да отстъпи *и писмено* ни извика на бой пред конгреса; а след като претърпя поражение в конгреса, той се разплака и започна да се оплаква от „обсадно положение“! Е, нима това не е дразга! Нима това не е нова проява на интелегентско безволие?

Не може да не припомним по този повод блестящата социално-психологическа характеристика, която неотдавна К. Кауцки даде на това последно качество. На

* В какво се прояви на конгреса неустойчивостта, колебливостта и неопределеността на искристкото малцинство? Първо, в опортюнистическите фрази за § 1 на устава, второ, в коалицията с др. Акимов и Либер, която бързо растеше през втората половина на конгреса; трето, в способността да се принизява въпросът за избора на длъжностни лица в ЦО до филистерство, жалки думи и дори до проникване в чужда душа. А след конгреса всички тези мили качества се развиха от пъпчици в цветчета и плодове.

социалдемократическите партии в разните страни сега нерядко се случва да преживяват еднакви болести и за нас е твърде, твърде полезно да се поучим на правилна диагноза и правилно лечение от по-опитните другари. Затова характеристиката на някои интелегенти, дадена от К. Кауцки, ще бъде само правдиво отстъпление от нашата тема.

„В днешно време нас отново живо ни интересува въпросът за *антагонизма между интелигенцията** и пролетариата. Моите колеги“ (Кауцки сам е интелегент, литератор и редактор) „винаги ще се възмушават от това, че аз признавам този антагонизъм. Но ето нá, той фактически съществува и би било най-нецелесъобразна тактика (и тук, както и в други случаи) да се опитват да се отърват от него с отричането на факта. Този антагонизъм е социален антагонизъм, който се проявява между класите, а не между отделни личности. Както отделният капиталист, така и отделният интелегент може изцяло да се включи в класовата борба на пролетариата. В случаите, когато това стане, интелегентът изменя и своя характер. И в по-нататъшното изложение ще става дума главно не за *този тип* интелегенти, които и досега още са изключения сред класата си. В по-нататъшното си изложение, ако няма специални уговорки, *под интелегент аз ще разбирам само обикновения интелегент, който стои върху почвата на буржоазното общество* и който е характерен представител на *класата* на интелигенцията. Тази *класа* се намира в известен *антагонизъм* спрямо пролетариата.

Този антагонизъм се различава от антагонизма между труда и капитала. Интелегентът не е капиталист. Наистина неговото жизнено равнище е буржоазно и той е принуден да поддържа това равнище, докато се превърне в босяк, но същевременно той е принуден да продава продукта на своя труд, а често и своята работна сила, той търпи често експлоатация от страна на капиталиста и известно социално принижаване. По такъв начин интелегентът не се намира в никакъв икономически антагонизъм спрямо пролетариата. Но неговото положение в живота, неговите трудови условия не са пролетарски, а оттук произлиза известен антагонизъм в настроението и в мисленето.

Пролетарият е нищо, докато той си остава изолиран индивид. Цялата си сила, цялата си способност за прогрес, всичките си надежди и упования той черпи от *организацията*, от планомерната съвместна дейност с другарите си. Той се чувства велик и силен, когато съставлява част от велик и силен организъм. Този организъм за него е всичко, а отделният индивид значи в сравнение с него твърде малко. Пролетарият води своята борба с най-голямо самопожертвование, като частница от анонимната маса, без изгледи за лична изгода, за лична слава, изпълнявайки дълга си на всеки

* С думите интелегент, интелигенция аз превеждам немските изрази *Literat, Literatentum*, които обхващат не само литераторите, а всички образовани хора, представителите на свободните професии изобщо, представителите на умствения труд (*brain worker*, както казват англичаните) за разлика от представителите на физическия труд.

пост, където го поставят, доброволно подчинявайки се на дисциплината, с която е проникнато цялото негово чувство, цялото негово мислене.

Съвсем иначе стои въпросът с интелегента. Той се бори не с едно или друго прилагане на сила, а с помощта на аргументи. Неговото оръжие е неговото лично знание, неговите лични способности, неговото лично убеждение. Той може да получи известно значение само благодарение на личните си качества. Затова пълната свобода за изява на неговата личност му изглежда като първо условие за успешна работа. Той трудно се подчинява на известно цяло като служебна част на това цяло, подчинява се по необходимост, а не по собствена подбуда. Необходимостта от дисциплина той признава само за масата, а не за избраните хора. А самия себе си той, разбира се, причислява към избраните хора...

... Философията на Ницше с нейния култ към свръхчовека, за когото главното е да осигури пълното развитие на собствената си личност, комуто всяко подчиняване на неговата личност на каквато и да е вслика обществена цел се струва банално и презряно, тази философия е истинският миросглед на интелегента, тя го прави съвсем негоден за участие в класовата борба на пролетариата.

Наред с Ницше най-виден представител на миросгледа на интелегенцията, който съответствува на настроението ѝ, е Ибсен. Неговият доктор Щокман (в драмата „Народен враг“) не е социалист, както мислеха мнозина, а тип на интелегент, който неизбежно трябва да се сблъска с пролетарското движение, изобщо с всяко народно движение, щом се опита да действа в него. Това е така, защото основа на пролетарското, както и на всяко демократично* движение, е уважението към мнозинството другари. Типичният интелегент à la** Щокман вижда в „компактното мнозинство“ чудовище, което трябва да бъде съборено.

... Идеален образец на интелегент, който изцяло се е проникнал от пролетарското настроение, който като блестящ писател е загубил специфичните интелегентски психически черти, който без мърморене вървя в крак работи на всеки пост, на който го назначаваха, подчиняваше се изцяло на нашето велико дело и презираше онова жалко хленчене (*weichliches Gewinsel*) по повод потискането на неговата личност, каквото често слушаме от интелегентите, които са се възпитали по Ибсен и Ницше, когато им се случи да останат в малцинство — идеален образец на такъв интелегент, каквито са нужни на социалистическото движение, беше Либкнехт. Тук можем да споменем също така и Маркс, който никога не се тикаше на първо място и образцово се подчиняваше на партийната дисциплина в Интернационала, където той неведнъж е оставал в малцинство“***

* Извънредно характерно за бъркотията, която внесоха по всички организационни въпроси нашите мартовци, е, че като завиха към Акимов и към неуместния демократизъм, те в същото време са озлобени против демократичния избор на редакцията, избор на конгреса, предварително набелязан от всички! И това е може би ваш принцип, господа?

** —от рода на. *Ред.*

*** *Karl Kautsky*: „Franz Mehring“, „Neue Zeit“, XXII, I, S. 99—101, 1903, № 4. (*Карл Кауцки*: „Франц Меринг“, „Ново време“, XXII, I, стр. 99—101, 1903, бр. 4. *Ред.*).

Ето такава именно жалко хленчене на интелегент, останал в малцинство, и нещо повече беше отказът от длъжност на Мартов и колегите му само след неутвърждаването на стария кръжок, бяха оплакванията от обсадно положение и изключителни закони „против отделните групи“, които не бяха скъпи на Мартов при разтурянето на „Южный рабочий“ и „Рабочее Дело“, а му станаха скъпи при разтурянето на *неговата* колегия.

Ето такава именно жалко хленчене на интелегенти, останали в малцинство, бяха всички тези безкрайни оплаквания, упреци, намеси, натяквания, сплетни и инсинуации по адрес на „компактното мнозинство“, които, подети от Мартов, се изляха като река на нашия партиен конгрес* (а още повече след него).

Горчиво се оплакваше малцинството, че компактното мнозинство имало свои частни събрания: а в действителност малцинството трябваше да прикрие с нещо неприятния за него факт, че делегатите, които то канеше на своите частни събрания, отказваха да отидат на тях, а онези, които биха отишли на драго сърце (егоровци, маховши, брукерровци), не можеха да бъдат поканени от малцинството след цялата конгресна борба между едните и другите.

Горчиво се оплакваха против „лъжливото обвинение в опортюнизъм“: а в действителност трябваше да се прикрие с нещо неприятният факт, че *именно опортюнистите*, които много по-често вървяха с антиискристите, а отчасти и самите тези антиискристи съставиха компактно малцинство, заловиха се да поддържат кръжковщината в институтите, опортюнизма в разсъжденията, филистерството в партийното дело, интелегентската колебливост и безволие.

В следващия параграф ние ще покажем в какво се състои обяснението на извънредно интересния *политически факт*, че в края на конгреса се образува „компактно мнозинство“, и защо малцинството така грижливо-грижливо, въпреки всички предизвикателства, *заобикаля* въпроса за *причините* и *историята* на образуването му. Но най-напред да завършим анализа на разискванията на конгреса.

При изборите за ЦК др. Мартов внесе извънредно

** Вж. стр. 337, 338, 340, 352 и др. на протоколите на конгреса.

характерна резолюция (стр. 336), трите основни черти на която аз някога наричах „мат в три хода“. Ето тия черти: 1) гласува се за *листите* на кандидатите за ЦК, а не за отделните кандидати; 2) след прочитане на листите се пропускат две заседания (очевидно за обсъждане); 3) при липса на абсолютно мнозинство второто гласуване се признава за окончателно. Тази резолюция е прекрасно обмислена стратегия (трябва да се отдаде справедливост и на противника!), с която не се съгласява др. Егоров (стр. 337), но която *несъмнено* би осигурила пълна победа на Мартов, ако *седморката на оундовци и рабочеделци* не бе напуснала конгреса. Стратегията се обяснява именно с това, че искристкото малцинство *нямаше и не можеше да има* „открито споразумение“ (каквото имаше искристкото мнозинство) не само с Бунда и с Брукер, но и с *другарите егоровци и маховци*.

Спомнете си, че др. Мартов се оплакваше на конгреса на Лигата, че „лъжливото обвинение в опортюнизъм“ предполагало неговото открито споразумение с Бунда. Повтарям, така се е сторило на др. Мартов от страх и *именно несъгласието на др. Егоров за гласуването на листите* (др. Егоров „не е изгубил още принципите си“, навярно ония принципи, които го заставиха да се обедини с Голдблат в оценката на абсолютното значение на демократичните граници) показва *нагледно* извънредно важния факт, че *дори с Егоров не можеше да става и дума за „открито споразумение“*. Но коалиция можеше да има и имаше и с Егоров, и с Брукер, коалиция в смисъл, че на мартовци бе *осигурена* тяхната подкрепа всеки път, когато мартовци стигаха до сериозен конфликт с нас и когато на Акимов и на приятелите му предстоеше да избират *по-малкото зло*. Не подлежеше и не подлежи на ни най-малко съмнение, че в качеството на *по-малкото зло*, в качеството на това, което *по-зле постига искристките цели* (вж речта на Акимов за § 1 и неговите „надежди“ относно Мартов), *другарите Акимов и Либер непременно биха избрали и шесторката за ЦО, и Мартовата листа за ЦК*. Гласуването на листите, пропускането на две заседания и преизбирането бяха предназначени именно за постигането на този резултат с почти механична правилност без всякакво открито споразумение.

Но тъй като нашето компактно мнозинство си оставаше компактно мнозинство, обходният път на др. Мартов беше само протакане и ние не можехме да не го отхвърлим. Малцинството изля писмено (със заявление, стр. 341) оплакванията си от това, като по *примера на Мартинов и Акимов се отказа от гласуванията* и от избиране в ЦК „поради условията, при които те се произвеждаха“. След конгреса тези оплаквания за ненормалност на условията при избора (вж „Обс. пол.“, стр. 31) се изливаха наляво и надясно пред стотици партийни интриганти. Но в какво се състоеше тук *ненормалността*? В тайното гласуване ли, което беше предвидено още предварително от правилника на конгреса (§ 6, стр. 11 на протоколите) и в което беше смешно да се вижда „лицемерие“ или „несправедливост“? В образуването на компактно мнозинство ли, това „чудовище“ за безволните интелегенти? Или в *ненормалното* желание на тези почтени интелегенти *да нарушат думата*, която дадоха пред конгреса за признаване на всички негови избори (стр. 380, § 18 от устава на конгреса)?

Другарят Попов загатна *деликатно* за това желание, като излезе пред конгреса в деня на избора с открития въпрос: „Уверено ли е бюрото, че решението на конгреса е действително и законно, ако половината от участващите са се отказали от гласуване?“* Бюрото отговори, разбира се, че е уверено, и напомни инцидента с другарите Акимов и Мартинов. Др. Мартинов се присъедини към бюрото и открито заяви, че др. Попов греши, че *„решенията на конгреса са законни“* (стр. 343). Нека читателят вече сам съди за тази — до голяма степен навярно нормална — политическа последователност, която се разкрива при съпоставянето *на тази декларация пред партията* с поведението след конгреса и с фразата от „Обсадно положение“ за *„започнало се още на конгреса въстание на половината партия“* (стр. 20). Надеждите, които др. Акимов възлагаше върху др. Мартов, надминаха мимолетните добри намерения на самия Мартов.

„Ти победи“, др. Акимов!

* Стр. 342. Става дума за избор на петия член на Съвета. Подадени бяха 24 бюлетини (всичко 44 гласа), от тях две празни.

За характеристика на това, до каква степен „страшна дума“ беше прословутата фраза за „обсадно положение“, на която сега навеки е придаден трагикомичен смисъл, могат да служат някои дребни наглед, но много важни по същество подробности *от края* на конгреса, *онзи край*, който се получи *след* изборите. Др. Мартов сега непрекъснато се занимава с това трагикомично „обсадно положение“, сериозно уверявайки и себе си, и читателите, че това измислено от него плашило означавало някакво ненормално преследване, гонене, измъчване на „малцинството“ от „мнозинството“. Сега ще покажем как стоеше работата *след* конгреса. Но вземете дори края на конгреса, и вие ще видите, че *след избора* „компактното мнозинство“ не само не преследва бедничките, измъчваните, обижданите и водените на заклание мартовци, а, напротив, *само* им *предлага* (чрез устата на Лядов) *две места от трите* в протоколната комисия (стр. 354). Вземете резолюцията по тактическите и другите въпроси (стр. 355 и следв.), и вие ще видите едно чисто делово обсъждане по същество, при което подписите на другарите, внесли резолюциите, често пъти сочат един след друг и представители на чудовищното компактно „мнозинство“, и привърженици на „униженото и оскърбено“ „малцинство“ (стр. 355, 357, 363, 365, 367 на протоколите). Колко много прилича това на „отстраняване от работа“ и какво ли не друго „измъчване“, нали?

Единствено интересният, но за съжаление твърде кратък спор по същество възникна по повод на Староверовата резолюция относно либералите. Тя беше приета от конгреса, както може да се съди от подписите под нея (стр. 357 и 358), защото трима привърженици на „мнозинството“ (Браун, Орлов, Осипов) гласуваха и *за нея*, и за Плехановата резолюция, без да виждат непримирното противоречие между двете. Непримиримо противоречие между тях на пръв поглед няма, защото Плехановата установява общ принцип, изразява определено принципно и тактическо отношение към *буржоазния либерализъм в Русия*, а Староверовата се опитва да определи *конкретните условия за допустимостта на „временни споразумения“* с „либералните или либерал-

нодемократичните течения“. Темите на двете резолюции са различни. Но Староверовата страда именно от *политическа неопределеност*, поради което е дребна и незначителна. Тя *не определя класовото съдържание на руския либерализъм*, тя не посочва *определени* политически течения, които го изразяват, тя не разяснява и пролетариата и неговите *основни* пропагандни и агитационни задачи по отношение на тези определени течения, тя смесва (поради своята неопределеност) такива различни неща като студентското движение и „Освобождение“, тя твърде дребнаво, казуистично предписва *три* конкретни условия, при които са допустими „временни споразумения“. Политическата неопределеност и в този случай, както и в много други, води към казуистичност. Липсата на общ принцип и опитът да се изброят „условията“ води към дребнаво и, строго казано, *неправилно* посочване на тези условия. И наистина, вижте тези три Староверови условия: 1) „либералните или либералнодемократическите течения“ трябва „ясно и недвусмислено да заявят, че в своята борба против самодържавното правителство те застават решително на страната на руската социалдемократия“. В какво се състои различието между либералните и либералнодемократическите течения? Резолюцията не дава никакъв материал за отговор на този въпрос. Не в това ли, че либералните течения изразяват позицията на най-малко прогресивните политически слоеве на буржоазията, а либералнодемократическите — позицията на най-прогресивните слоеве на буржоазията и дребната буржоазия? Ако, да, то нима др. Старовер смята за възможно, че най-малко прогресивните (но все пак прогресивни, защото иначе не би могло да се говори за либерализъм) слоеве на буржоазията „ще застанат решително на страната на социалдемократията“?? Това е абсурд и ако представителите на такова течение дори и да „*биха заявили това ясно и недвусмислено*“ (предположително съвсем невъзможно), то ние, партията на пролетариата, *бихме били длъжни да не вярваме* на декларациите им. Да бъдеш либерал и решително да заставаш на страната на социалдемократията — едното изключва другото.

По-нататък. Да допуснем такъв случай, че „либералните или либералнодемократическите течения“ ясно и

недвусмислено заявяват, че в борбата си против самодържавието те застават решително на страната на *социалистите-революционери*. Това предположение е много по-малко невероятно (поради буржоазнодемократическата същност на направлението на социалистите-революционери), отколкото предположението на др. Старовер. По смисъла на неговата резолюция поради нейната неопределеност и казуистичност излиза, че *в такъв случай временни споразумения* с подобни либерали са *недопустими*. А всъщност този неизбежен извод от резолюцията на др. Старовер довежда до *явно неправилно* положение. Временни споразумения са допустими и със социалистите-революционери (вж резолюцията на конгреса за тях), а *следователно* и с либерали, които биха застанали на страната на социалистите-революционери.

Второто условие: ако тези течения „не издигат в програмите си искания, които влизат в разрез с интересите на работническата класа и на демокрацията изобщо или затъмняват тяхното съзнание“. И тук същата грешка: не е имало и не може да има такива либералнодемократически течения, които да не издигат в програмите си искания, влизащи в разрез с интересите на работническата класа и да не затъмняват неговото (на пролетариата) съзнание. Дори една от най-демократическите фракции на нашето либералнодемократическо течение, фракцията на социалистите-революционери, издига в програмата си, объркана, както и всички либерални програми, искания, които влизат в разрез с интересите на работническата класа и затъмняват нейното съзнание. От този факт следва да се изведе *необходимостта* „да се разобличава ограничеността и недостатъчността на освободителното буржоазно движение“, но *съвсем* не недопустимостта на временни споразумения.

Най-сетне, и третото „условие“ на др. Старовер (либералдемократите да направят лозунг на своята борба *всеобщото, равно, тайно и пряко избиращо право*) е *неправилно* в оная обща постановка, която му е дадена: *неразумно би било* да се обявяват за недопустими в какъвто и да било случай временните и частичните споразумения с такива либералнодемократически течения, които биха издигнали лозунг за цензова конституция, изобщо за „окастриена“ конституция. Всъщност именно

тук би прилегнало „течението“ на г-да „освобожденците“, но да си връзваме ръцете, като предварително забраняваме „временните споразумения“, макар и с най-боязливите либерали, би било политическо късогледство, несъвместимо с принципите на марксизма.

Заклучение: резолюцията на др. Старовер, която е подписана и от др. Мартов и Акселрод, е *погрешна* и третият конгрес ще постъпи разумно, ако я отмени. Тя страда от *политическа неопределеност* на теоретическата и тактическата позиция, от казуистичност на практическите „условия“, изисквани от нея. Тя *смесва два въпроса*: 1) разобличаването на „антиреволюционните и противопололетарски“ черти на *всяко* либералнодемократическо течение и задължителността на *борбата* против тези черти и 2) *условието* за временни и частични споразумения с което и да е от тези течения. Тя не дава онова, което е нужно (анализ на класовото съдържание на либерализма), и дава онова, което не е нужно (предписване на „условия“). На партиен конгрес изобщо е безсмислено да се изработват конкретни „условия“ за временни споразумения, когато няма налице даже определен контрагент — субект на такива възможни споразумения; а дори и да имаше налице такъв „субект“, стопъти по-рационално би било да се предостави на централните партийни учреждения да определят „условието“ на временното споразумение, както и направи конгресът по отношение на „течението“ на г-да социалистите-революционери (вж Плехановото видоизменение на края на резолюцията на др. Акселрод, стр. 362 и 15 на протоколите).

Що се отнася до възраженията на „малцинството“ против резолюцията на Плеханов, то единственият довод на др. Мартов гласеше: резолюцията на Плеханов „завършва с мизерния извод: трябва да се разобличи един литератор. Не значи ли това да замахваш „по мухата с брадва“?“ (стр. 358). Този довод, в който липсата на мисъл се прикрива с хапливите думички „мизерен извод“, ни дава нов образец на претенциозна фраза. Първо, резолюцията на Плеханов говори за „разобличаване пред пролетариата на ограничеността и недостатъчността на буржоазното освободително движение навсякъде, където и да се прояви тази ограниченост и недостатъчност“. Затова чиста глупост е твърдението ни

др. Мартов (на конгреса на Лигата, стр. 88 на протоколите), че „цялото внимание трябва да бъде насочено само към Струве, само към либерала“. Второ, да се сравнява господин Струве с „мухата“, когато става дума за възможност за временни споразумения с руските либерали, значи да се принася в жертва на хапливостта елементарната политическа очевидност. Не, г-н Струве не е муха, а политическа величина и е такава не защото той лично бе твърде голяма фигура. Значение на политическа величина му дава неговата позиция, позиция на единствен представител на руския либерализъм, поне на шо-годе дееспособния и организиран либерализъм в нелегалния свят. Затова да се говори за руските либерали и за отношенията на нашата партия към тях и да не се има предвид именно г-н Струве, именно „Освобождение“ — значи да се говори, без да се каже нещо. Или може би др. Мартов ще се опита да ни посочи *поне едно единствено* „либерално или либералнодемократическо течение“ в Русия, което поне отдалеч да може да се сравни в днешно време с „освобожденското“ течение? Интересно би било да се види такъв опит!*

„Името Струве не говори нищо на работниците“ — поддържаше др. Костров др. Мартов. Това е вече аки-

* На конгреса на Лигата др. Мартов приведе и следния довод против резолюцията на др. Плеханов: „Главното съображение против нея, главният недостатък на тази резолюция е в това, че тя съвсем пренебрегва обстоятелството, че наше задължение е да не се отклоняваме в борбата против самодържавието от съюза с либералнодемократическите елементи. Др. Ленин би нарекъл подобна тенденция мартиновска. В новата „Искра“ тази тенденция вече се проявява“ (стр. 88).

Този пасаж е рядка по богатството си колекция от „бисери“. 1) Особена обърканост представляват думите за съюз с либералите. Никой и не е говорил за съюз, др. Мартов, а само за временни или частични споразумения. Това е голяма разлика. 2) Ако Плеханов в резолюцията си пренебрегва невероятния „съюз“ и говори само изобщо за „поддръжка“, то това не е недостатък, а достойнство на резолюцията му. 3) Няма ли да се потруди др. Мартов да ни обясни с какво се характеризират изобщо „мартиновските тенденции“? Няма ли да ни разкаже той за отношението на тях тенденци към опортюнизма? Няма ли да проследи той отношението на тях тенденции към параграф първи от устава? 4) Аз просто горя от нетърпение да чуя от др. Мартов в какво са се проявили „мартиновските тенденции“ в „новата“ „Искра“? Моля ви се, избавете ме по-скоро от мъката на очакването, др. Мартов!

мовски довод — не от раздражение ще кажа на др. Костров и др. Мартов. Това е вече нещо като пролетариат в родителен падеж¹⁶.

На кои работници „името Струве не говори нищо“ (и името „Освобождение“, споменато в резолюцията на Плеханов наред с името на г-н Струве?). На такива, които извънредно малко са запознати или съвсем не са запознати с „либералните и либералнодемократическите течения“ в Русия. Пита се, в какво трябва да се състои отношението на нашия партиен конгрес към такива работници: в това ли, да възложи на партийните членове да запознаят тези работници с единствено определеното либерално течение в Русия? или в това, *да се премълчава* малко познатото на работниците име поради тяхното собствено слабо познаване на политиката? Ако др. Костров, след като направи първата крачка след др. Акимов, не поиска да направи и втора крачка след него, то той навярно ще разреши този въпрос в първия смисъл. А след като го реши в първия смисъл, той ще види колко несъстоятелен беше неговият довод. *Във всеки случай* думите „Струве“ и „Освобождение“ в Плехановата резолюция *могат да дадат* на работниците много повече, отколкото думите: „либерално и либералнодемократическо течение“ в резолюцията на Старовер.

Руският работник днес не може да се запознае на практика с що-годе откритите политически тенденции на нашия либерализъм другояче освен чрез „Освобождение“. Легалната либерална литература е негодна тук именно поради нейната мъглявост. И ние трябва колкото може по-усърдно (и пред колкото може по-широки работнически маси) да насочваме оръжието на критиката си против освободенците, за да може в момента на бъдещата революция руският пролетариат да парализира с истинската критика на оръжието неизбежните опити на господата освободенците да окастрят демократичния характер на преврата.

Освен отбелязаното от мене по-горе „недоумение“ на др. Егоров по въпроса за „поддържането“ на опозиционното и революционното движение от нас, разискванията върху резолюциите не дадоха интересен материал, а и разисквания почти нямаше.

Конгресът завърши с кратко напомняне от председателя за задължителността на конгресните решения за всички партийни членове.

н) Обща картина на борбата на конгреса.
Революционното и опортюнистическото
крило на партията

След като завършихме анализа на разискванията и гласуванията на конгреса, ние трябва сега да направим равносметка, за да можем въз основа на *целия* конгресен материал да отговорим на въпроса: от какви елементи, групи и отсенки се образува онова окончателно мнозинство и малцинство, което ние видяхме при изборите и на което беше съдено да стане за известно време основно наше партийно деление? Необходимо е да обобщим целия онзи материал относно принципните — теоретически и тактически — отсенки, който така богато е представен в протоколите на конгреса. Без обща „сводка“, без обща картина на целия конгрес и на всички най-главни групировки при гласуванията, този материал си остава твърде раздробен, разхвърлян, така че на пръв поглед едни или други отделни групировки изглеждат случайни, особено за онзи, който не си дава труд самостоятелно и всестранно *да изучи* протоколите на конгреса (а много ли са такива читатели, които са си дали този труд?).

В английските парламентарни отчети често се среща характерната дума *division* — разделение. Камарата „се раздели“ на такова и такова мнозинство и малцинство — казват при гласуването на известен въпрос. „Разделянето“ на нашата социалдемократическа камара по различните обсъждани на конгреса въпроси дава *единствена по рода си, незаменяема по пълнота и точност* картина на вътрешната борба в партията, картина на нейните отсенки и групи. За да се направи тази картина нагледна, за да се получи истинска *картина*, а не купчина несвързани, раздробени, изолирани факти и фактчета, за да се тури край на безкрайните и глупави спорове за отделните гласувания (кой за кого е гласувал и кой

кого е поддържал?), аз реших да се опитам да изобразя *всички основни* видове „разделения“ на нашия конгрес във вид на *диаграма*. Такъв начин навярно ще се стори странен на твърде и твърде много хора, но аз се съмнявам дали ще се намери друг начин на изложение, който действително да обобщава и да резюмира възможно най-пълно и най-точно. Дали един или друг делегат е гласувал за или против известно предложение — това може да се установи с безусловна точност при поименното гласуване, а за някои важни непоименни гласувания това може да се определи въз основа на протоколите с грамадна вероятност и достатъчно близко до истината. Ако при това се вземат под внимание *всички* поименни гласувания и всички ония непоименни, в които се засягаха шо-годе важни (съдейки например по сериозността и напрегнатостта на разискванията) въпроси, ще се получи едно изображение на нашата вътрешнопартийна борба, което се отличава с най-възможната при наличния материал обективност. При това вместо фотографско изображение, т. е. изображение на всяко гласуване поотделно, ние ще се постареем да дадем картина, т. е. да приведем всички главни *видове* гласувания, като игнорираме сравнително неважните отстъпления и разновидности, които биха могли само да объркат работата. Във всеки случай въз основа на протоколите всеки ще бъде в състояние да провери всеки щрих в нашата картина, да я допълни с което си иска отделно гласуване, с една дума — да я критикува не само като изказва съображения, съмнения и посочвания на отделни случаи, а чрез съставяне на *друга картина* въз основа на същия този материал.

Нанасяйки на диаграмата всеки делегат, който е взел участие в гласуването, ние ще отбелязваме със специална щриховка четирите основни групи, които подробно проследявахме през целия ход на конгресните дебати, а именно: 1) искристи от мнозинството; 2) искристи от малцинството; 3) „център“ и 4) антиискристи. Различието в принципните отсенки между тези групи ние видяхме *от маса примери* и ако на някого не се харесват *наименованията* на групите, които твърде напомнят на любителите на зигзаги за организация „Искра“ и за насоката на „Искра“, то ние ще им забележим, че работата не е в наименованието. Сега, когато

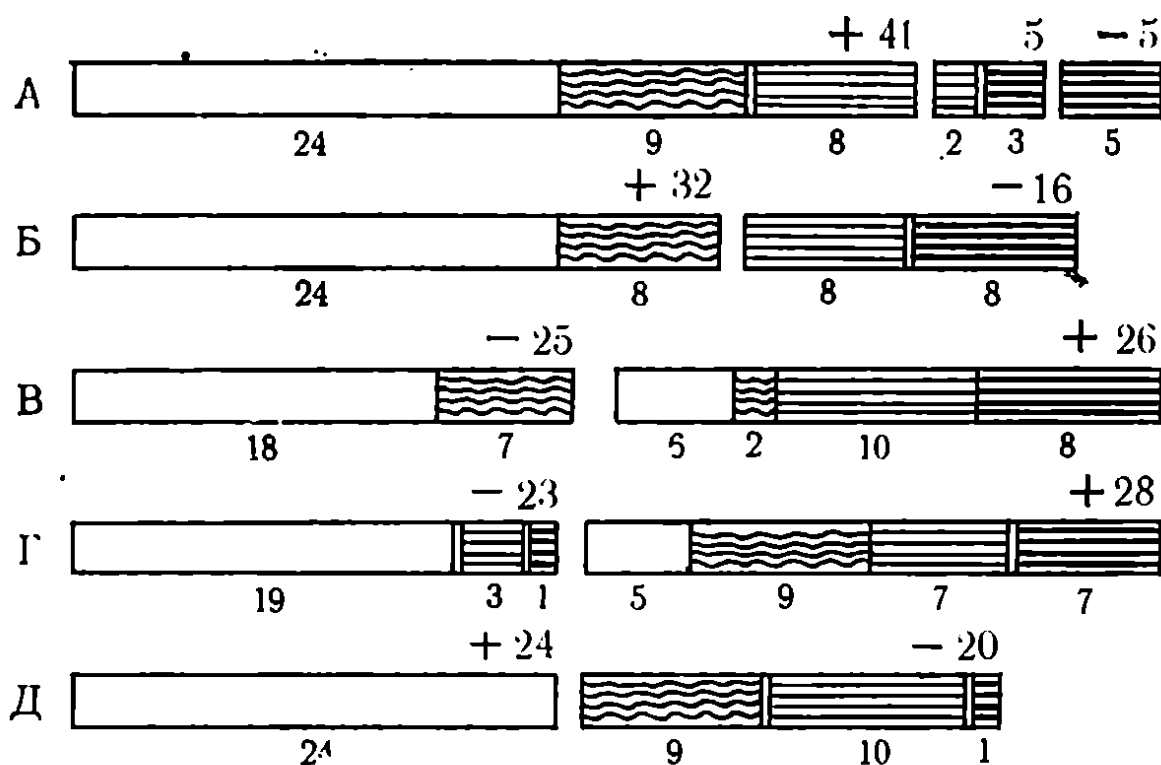
сме проследили отсенките на *всички* конгресни дебати. лесно може да се заменят установените вече и обикновени партийни псевдоними (които дразнят ухото на някои) с характеристика на *същността на отсенките между групите*. При такава замяна ние бихме получили за същите четири групи следните наименования: 1) последователни революционни социалдемократи; 2) малки опортюнисти; 3) средни опортюнисти и 4) големи опортюнисти (големи за нашия руски мащаб). Да се надяваме, че тези наименования по-малко ще шокират ония, които от известно време започнаха да уверяват себе си и другите, че „искрист“ било название, което обхващало само „кръжока“, а не *направлението*.

Да преминем към подробно излагане на това, какви видове гласувания са „изобразени“ върху предлаганата диаграма (вж диаграмата „Обща картина на борбата на конгреса“).

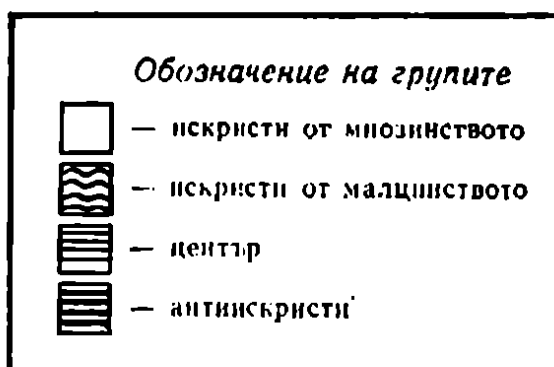
Първият тип гласувания (А) обхваща случаите, когато заедно с искристите вървеше „центърът“, против антиискристите или против част от тях. Тук се отнася гласуването на програмата изцяло (само др. Акимов се въздържа, останалите гласуваха за), гласуването на принципната резолюция против федерацията (всички гласуваха за, освен петимата бундовци), гласуването на § 2 от устава на Бунда (против нас гласуваха петимата бундовци, въздържаха се петима: Мартинов, Акимов, Брукер и Махов с два гласа, останалите бяха с нас); *това гласуване именно е представено в диаграма А*. По-нататък, от същия тип бяха трите гласувания по въпроса за утвърждаване на „Искра“ за централен орган на партията; редакцията (пет гласа) се въздържаха, във всичките три гласувания против бяха двама (Акимов и Брукер) и освен това при гласуването на *мотивите* за утвърждаване на „Искра“ се въздържаха петима бундовци и др. Мартинов*.

* Защо за изобразяване на диаграмата е взето именно гласуването за § 2 от устава на Бунда? Защото гласуванията за признаването на „Искра“ са по-непълни, а гласуванията за програмата и за федерацията се отнасят до по-малко конкретно определени политически решения. Изобщо изборът на едно или друго от редицата *еднородни* гласувания никак не изменя основните черти на картината, както в това лесно ще се убеди всеки, след като правя съответните изменения.

ОБЩА КАРТИНА НА БОРБАТА НА КОНГРЕСА

Цифрите с + и с — означават общия брой на гласовете, подадени по известни въпроси за или *против*. Цифрите под чертите означават броя на гласовете на всяка от четирите групи. Какъв ред на гласуване обхващат видовете А—Д, е изложено в текста.

Разглежданият тип гласувания дава отговор на извънредно интересния и важен въпрос: кога „центърът“ на конгреса вървеше заедно с искристите? Или тогава, когато *и антиискристите бяха с нас*, с малки изключения (приемането на програмата, утвърждаването на „Искра“ независимо от мотивите), или тогава, когато ставаше въпрос за такива *декларации*, които още не задължават непосредствено към определена политическа позиция (признаването на организационната работа на „Искра“ не задължава още да се провежда на дело нейната организационна политика по отношение на отделните групи; отхвърлянето на федерацията не пречи още да се въздържа по въпроса за конкретния проект на федерацията, както видяхме от примера с др. Махов). Ние вече видяхме по-горе, говорейки за значението на групировките на конгреса изобщо, до каква степен невярно се представя този въпрос в официалното изложение на официалната „Искра“, която (с устата на др. Мартов) *заличава и замъглява* разликата между искристите и „центъра“, между последователните революционни социалдемократи и опортюнистите чрез познаване на *такива случаи, когато и антиискристите вървяха с нас!* Дори най-„десните“ от немските и френските опортюнисти в социалдемократическите партии не гласуват против по такива точки като *признаването на програмата изцяло*.

Вторият тип гласувания (Б) обхваща случаите, когато последователните и непоследователните искристи вървяха заедно против всички антиискристи и целия „център“. Тези случаи се отнасят главно към ония въпроси, когато се касаеше за осъществяването на конкретно определени планове на искристката политика, когато ставаше дума за признаването на „Искра“ *на дело, а не само на думи*. Тук се отнася *инцидентът* с ОК*, по-

* Именно това гласуване е изобразено в диаграма Б: искристите имаха 32 гласа, а резолюцията на бундовеца — 16. Ще отбележим, че от този тип гласувания няма *нищо едно поименно* гласуване. Разпределението на делегатите се показва с най-голяма вероятност само от два вида данни: 1) в разискванията ораторите от двете искристски групи се изказват за, а ораторите на антиискристите и на центъра против; 2) броят на гласовете „за“ винаги се приближава твърде до цифрата 33. Не трябва да се забравя също, че анализирайки разискванията на конгреса, ние отбелязваме освен гласуванията *цяла редица* случаи, когато „центърът“ вървеше с

ставянето на въпроса за положението на Бунда в партията на първо място, разтурянето на групата „Южный рабочий“, двете гласувания по аграрната програма и, най-после, шесто, гласуването *против* задграничния Съюз на руските социалдемократи („Рабочее Дело“), т. е. признаването на Лигата за единствена организация на партията в чужбина. Старата, допартийната кръжковщина, интересите на опортюнистическите организации или групички, ограниченото разбиране на марксизма се бореха тук с принципно издържаната и последователна политика на революционната социалдемократия; искристите от малцинството още вървяха с нас в цяла редица случаи, по цял ред извънредно важни (от гледище на ОК, „Южный рабочий“, „Рабочее Дело“) гласувания . . . докато въпросът не засегна *тяхната собствена* кръжковщина, тяхната собствена непоследователност. „Разделенията“ от разглеждания тип нагледно показват, че по редица въпроси за осъществяване на нашите принципи *центърът вървеше с антиискристите*, оказваше се много по-близко до тях, отколкото до нас, много по-разположен *на дело* към опортюнистическото, отколкото към *революционното* крило на социалдемократията. „Искристите“ *по име*, които се срамуваха *да бъдат* искристи, разкриваха природата си и неизбежната борба внасяше много раздразнение, което не позволяваше на най-малко задълбочените и най-впечатлителните лица да схванат значението на разкриващите се в тази борба принципни отсенки. Но сега, когато разпалеността на борбата улегна до известна степен и протоколите останаха като обективен екстракт на редица горещи сражения, сега само хора, които си затварят очите, могат да не видят, че обединението на маховци и егоровци с акимовци и либеровци не беше случайност и не може да бъде случайност. На Мартов и Акселрод остава само да отбягват всестранния и точен анализ на протоколите или да се опитват със задна дата *да изменят* поведението си на конгреса чрез всевъзможни изрази на *съжаление*. Като че ли със съжаление може да се премахне различието във възгледите и различието в политиката!

антиискристите (с опортюнистите) против нас. Тук се отнасят въпросите за абсолютната ценност на демократичните искания, за поддържането на опозиционните елементи, за ограничаването на централизма и т. н.

Като че ли сегашният съюз на Мартов и Акселрод с Акимов, Брукер и Мартинов може да застави нашата партия, възстановена на втория конгрес, да забрави борбата, която водеха искристите срещу антиискристите в продължение на почти целия конгрес!

Третият тип гласувания на конгреса, който обхваща трите последни от петте части на диаграмата (именно В, Г и Д), се характеризира с това, че *една малка част от искристите се отделя и преминава на страната на антиискристите*, които поради това и побеждават (докато остават на конгреса). За да се проследи с пълна точност развитието на тази знаменита *коалиция* на искристкото малцинство с антиискристите, само споменаваме: то на която довеждаше Мартов до истерични послания на конгреса, се привеждат и трите основни типа *поименни* гласувания от този род. В — това е гласуването по въпроса за равноправието на езиците (взето е последното от трите поименни гласувания по тази точка като най-пълно). Всички антиискристи и целият център каго стена стоят против нас, а от искристите се отдели част от мнозинството и част от малцинството. *Още не се вижда кои искристи са способни на окончателна и трайна коалиция с опортюнистическата „десница“ на конгреса.* По-нататък, гласуването от типа Г — по параграф първи на устава (от двете гласувания е взето по-определеното, т. е. когато нямаше въздържали се). *Коалицията се очертава по-релефно и се формира по-здраво**: всички искристи от малцинството вече стоят на страната на Акимов и Либер, измежду искристите от мнозинството — твърде малък брой, който компенсира преминалите на наша страна трима от „центъра“ и един от антиискристите. Достатъчен е само един поглед върху диаграмата, за да се убедим кои елементи случайно и временно преминаваха ту на едната, ту на другата страна и кои *вървяха с неудържима сила към трайна коали-*

* Ако съдим по всичко, от същия тип имаше още четири гласувания по устава, стр. 278 — 27 за Фомин против 21 наши; стр. 279 — 26 за Мартов против 24 за нас; стр. 280 — 27 против мене, 22 за; и пак там — за Мартов 24 против 23 за нас. Това са засегнатите вече от мене по-рано гласувания по въпросите за кооптацията в центровете. Поименни гласувания няма (имаше едно, но е изгубено). Бундовци (всички или една част) очевидно *спасяват* Мартов. Погрешните твърдения на Мартов (в Лигата) относно гласуванията от този тип са коригирани по-горе.

ция с акимовци. При последното гласуване (Д — избрането на ЦО, на ЦК и на Партиен съвет), което представлява именно окончателното разделение на мнозинство и малцинство, ясно се вижда пълното сливане на искристкото малцинство с целия „център“ и с остатъците от антиискристите. От осемте антиискристи по това време беше останал на конгреса само др. Брукер (на когото др. Акимов беше вече разяснил грешките му и който зае принадлежащото му по право място в редовете на мартовци). Напускането на седморката най-„десни“ опортюнисти реши съдбата на избора против Мартов*.

И ето сега ще обобщим резултатите от конгреса, опирайки се на обективните данни за гласуванията от всеки тип.

На нашия конгрес много се говореше за „случайния“ характер на мнозинството. Др. Мартов само с този именно довод се утешаваше в своето „Още веднъж в малцинство“. От диаграмата се вижда ясно, че в един смисъл, но само в един, мнозинството може да се нарече случайно, именно в смисъл, че седморката от най-опортюнистическите елементи от „десницата“ е напуснала уж случайно. Колкото случайно е това напускане, толкова (не повече) случайно е и нашето мнозинство. Само един поглед върху диаграмата показва по-добре от дългите разсъждения на чия страна би била, би трябвало да бъде тази седморка**. Но пита се, доколко действително може да се смята за случайно напускането на тази седморка? Ето въпрос, който не обичат да си задават хората, които охотно говорят за „случайността“ на мнозинството. Това е неприятен за тях въпрос. Случайно ли е, че напуснаха най-яроствните представители на дясното, а не на лявото крило на нашата партия? Слу-

* Седемте опортюнисти, които напуснаха 2-ия конгрес, са петимата бундовци (Бундът излезе от партията на втория конгрес след отхвърлянето на федеративния принцип) и двамата „рабочеделци“, др. Мартинов и др. Акимов. Последните напуснаха конгреса, след като за задгранична организация на партията беше призната само искристката Лига, т. е. беше разтурен рабочеделският задграничен „Съюз на руските социалдемократи“. (Забележка на автора към изданието от 1907 г. Ред.)

** Ние ще видим по-долу, че след конгреса и др. Акимов, и Воронежкият комитет, най-близък на др. Акимов, открито изразиха съчувствието си към „малцинството“.

чайно ли е, че го напуснаха *опортюнистите*, а не последователните *революционни социалдемократи*? Не се ли намира това „случайно“ напускане в някаква връзка с оная борба против опортюнистическото крило, която се водеше в продължение на целия конгрес и която така нагледно изпъква в нашата диаграма?

Достатъчно е да се поставят тези неприятни за малцинството въпроси, за да си изясним кой факт *се прикрива* с приказките за случайността на малцинството. Това е несъмненият и неоспорим факт, че *малцинството се образува от най-склонните към опортюнизма членове на нашата партия*. Малцинството се образува от *най-неустойчивите* теоретически, *най-неиздържаните* *принципно* партийни елементи. Малцинството се образува именно от *дясното крило* на партията. Разделянето на мнозинство и малцинство е пряко и неизбежно продължение на онова разделение на социалдемократията на революционна и опортюнистическа, на Планина и Жиронда¹⁷, което се е появило не от вчера, не само в руската работническа партия и което навярно не утре ще изчезне.

Този факт има кардинално значение за изясняването на причините и перипетите на различията. Да се опитваш да *заобикаляш* този факт чрез отричане или прикриване на борбата на конгреса и на проявилите се в нея принципни отсенки — значи да си издаваш пълно свидетелство за умствена и политическа бедност. А за да *опровергаеш* този факт, трябва, първо, да докажеш, че общата картина на гласуванията и „разделянията“ на нашия партийен конгрес не е била такава, каквато е описана от мен; трябва, *второ*, да докажеш, че *по същество* по всички ония въпроси, заради които конгресът „се разделяше“, *неправи* са били ония най-последователни революционни социалдемократи, които са се свързали в Русия с името *искристи**. Я се опитайте да докажете това, господа!

* Забележка за др. Мартов. Ако сега др. Мартов е забравил, че *искрист* означава *привърженик на направление*, а не *член на кръжок*, то ние го съветваме да прочете в протоколите на конгреса разяснението на тоя въпрос от др. Троцки и др. Акимов. Искристски *кръжоци* бяха на конгреса (по отношение на партията) три *кръжока*: групата „Освобожденне на труда“, редакцията на „Искра“, организация „Искра“. Двата от тези три *кръжока* бяха така *разумни*, че се саморазтуриха; третият прояви недостатъчно партий-

Фактът, че малцинството бе образувано от най-опортюнистическите, най-неустойчивите и най-неиздържаните партийни елементи, дава между другото отговор на много недоумения и възражения, с които се обръщат към мнозинството хората, които лошо са запознати с работата или лошо са обсъдили въпроса. Не е ли плитко това, ни се казва, да се обяснява *различието* с малката грешка на др. Мартов и др. Акселрод? Да, господа, грешката на др. Мартов не беше голяма (и аз още на конгреса, в разгара на борбата, отбелязах това), но от тази малка грешка *можеше* да се получи (*и се получи*) голяма вреда поради това, че др. Мартов привлякоха на своя страна делегати, които извършиха *цяла редица грешки*, които по цяла редица въпроси проявиха тежкия към опортюнизъм и принципна неиздържаност. Индивидуален и незначителен факт беше проявяването на неустойчивост от страна на др. Мартов и др. Акселрод, но не индивидуален, а *партиен и не съвсем незначителен* факт беше образуването на твърде и твърде значително малцинство от *всички* най-малко устойчиви елементи, *от всички ония*, които или съвсем не признаваха направлението на „Искра“ и открито се бореха против него, или го признаваха на думи, а на дело винаги вървяха с антиискристите.

Не е ли смешно различието *да се обяснява* с господство на закоравялата кръжоковщина и с революционно филистерство в малкия кръжок на старата редакция на „Искра“? Не, това не е смешно, защото в подкрепа на *тази индивидуална* кръжоковщина *се вдига всичко онова в нашата партия*, което в продължение на целия конгрес се бореше за *всяка кръжоковщина*, всичко онова, *което изобщо не можеше да се издигне* над революционното филистерство, всичко онова, което се позоваваше на „историческия“ характер на филистерското и кръжоковското зло за оправдаване и запазване на това зло. Като случайност все още би могло да се смята

ност, за да направи това, и беше разтурен от конгреса. Най-широкият искристски кръжок, организация „Искра“ (която включваше в себе си и редакцията, и групата „Освобождение на труда“), наброяваше на конгреса всичко 16 души, от които *само единадесет* имаха решаващ глас. А искристи *по направление*, които не принадлежаха към никакъв искристски „кръжок“, имаше на конгреса по мое пресмятане *27 с 33 гласа*. Значи от искристите *по-малко от половината* принадлежаха към искристките *кръжоци*.

може би това, че теснокръжоковските интереси взеха надмощие над партийността в един малък кръжок на редакцията на „Искра“. Но не беше случайност, че в подкрепа на тази кръжоковщина с всички сили заставаха другарите акимовци и брукеровци, на които не по-малко (ако не повече) беше скъпа „историческата приемственост“ на знаменития Воронежки комитет и на прословутата петербургска „Работническа организация“¹⁸, заставаха другарите егоровци, които оплакваха също така горчиво (ако не още по-горчиво) „убийството“ на „Рабочее Дело“, както и „убийството“ на старата редакция, заставаха другарите маховци и пр. и пр. Кажете ми с кого дружиш и аз ще ти кажа какъв си — гласи житейската мъдрост. Кажете ми кой ти е политическият съюзник, който гласува за тебе — и аз ще ти кажа каква е твоята *политическа физиономия*.

Дребната грешка на др. Мартов и др. Акселрод беше и можеше да си остане *дребна*, докато тя не беше послужила като изходна точка за техния *траен съюз* с цялото опортюнистическо крило на нашата партия, докато тя не беше повела по силата на този съюз към *изригване* на опортюнизма, към *реванш* на всички ония, с които се беше борила „Искра“ и които бяха готови с най-голяма радост *да излеят сега злобата си* върху последователните привърженици на революционната социалдемократия. Събитията след конгреса доведоха именно до това, че в новата „Искра“ ние виждаме именно *изригване* на опортюнизма, *реванш* на акимовци и брукеровци (вж бюлетина на Воронежкия комитет*), *възторзите* на мартиновци, на които най-после (най-после!) позволиха в ненавистната „Искра“ да ритнат ненавистния „враг“ за всички и всякакви минали обиди. Това особено нагледно ни показва до каква степен е било необходимо *„възстановяването на старата редакция на „Искра““* (из ултиматума на др. Старовер от 3 ноември 1903 г.) за запазване на искристката „приемственост“ . . .

Сам по себе си фактът на разделянето на конгреса (и партията) на ляво и дясно, на революционно и опортюнистическо крило не представляваше още не само нищо страшно и нищо критическо, но дори и абсолютно

* Вж настоящия том, с. 398—399.

нищо ненормално. Напротив, цялото последно десетилетие в историята на руската (и не само на руската) социалдемократия неизбежно и неминуемо водеше към това разделяне. Че причина за разделянето бяха редица твърде *дребни* грешки на дясното крило, твърде незначителни (сравнително) разногласия — това обстоятелство (което за повърхностния наблюдател и за филистерския ум изглежда шокиращо) означаваше *голяма крачка напред на цялата наша партия изобщо*. По-рано ние се разделяхме заради големи въпроси, които понякога можеха даже да оправдаят и разцепление, сега ние се съгласихме върху всичко голямо и важно, сега ни разделят само *отсенки*, заради които може *и трябва* да се спори, но безсмислено и детинско би било да се разделяме (както и съвършено правилно каза другарят Плеханов в интересната статия „Какво да не се прави?“, към която ние пак ще се върнем). *Сега*, когато *анархистическото поведение* на малцинството *след конгреса* почти доведе партията до разцепление, често може да се срещнат мъдреци, които казват: та струваше ли си изобщо да се борим на конгреса заради такива дребнолики като инцидента с ОК, разтурянето на групата „Южный рабочий“ или „Рабочее Дело“, § 1, разтурянето на старата редакция и т. н.? Който разсъждава така*, той внася именно кръжоковско гледище в партийните работи: борбата на *отсенките* в партията е *неизбежна и необходима*, докато борбата не води към анархия и към разцепление, докато борбата се води в *рамки*, одобрени съвместно от всички другари и партийни членове. *И нашата борба на конгреса* против дясното крило на партията, против Акимов и Акселрод, против Мартинов

* Не мога да не припомня по този повод един мой разговор на конгреса с един от делегатите на „центъра“. „Каква тежка атмосфера царя на нашия конгрес!“ — оплакваше ми се той. — „Тази ожесточена борба, тази агитация на един против друг, тази остра полемика, това недругарско отношение!...“ „Какво прекрасно нещо е нашият конгрес!“ — му отговорих аз — „Открита, свободна борба. Мненията се изказаха. Отсенките се очертаха. Групите се набелязаха. Ръцете са вдигнати. Решението е взето. Етапът е преминал. Напред! — ето, това аз разбирам. Това е живот. Това не е като безкрайните, отегчителни интелегентски преспирии, които се свършват не защото хората са решили въпроса, а просто, защото са се уморили да говорят...“

Другарят от „центъра“ ме гледаше с недоумяващи очи и свиваше рамене. Ние говорехме на различни езици.

и Мартов, *съвсем не излизаше от тези рамки*. Достатъчно е да припомним два факта, които по най-безспорен начин свидетелствуват за това: 1) когато другарите Мартинов и Акимов напускаха конгреса, ние *всички бяхме готови* по всякакъв начин да отхвърлим мисълта за „оскърбление“, *ние всички приехме* (с 32 гласа) резолюцията на др. Троцки, която приканваше тези другари да се задоволят с разясненията и да оттеглят заявлението си; 2) когато работата дойде до избиране на центровете, ние давахме на малцинството (или на опортюнистическото крило) на конгреса *малцинство и в двата центъра*: на Мартов в ЦО, на Попов в ЦК. Другояче ние *не можехме* да постъпим от партийно гледище, щом като още преди конгреса бяхме решили да се избират две тройки. *Ако различието на отсенките, които се разкриха на конгреса, беше малко, то и практическият извод, който ние направихме от борбата на тези отсенки, беше малък*: този извод се свеждаше *изключително* до това, че *две трети* в двете тройки следва да се дадат на мнозинството на партийния конгрес.

Само *несъгласието* на малцинството на партийния конгрес да бъде *малцинство в центровете* доведе отначало до „жалко хленчене“ на претърпелите поражение интелегенти, а след това до *анархистическа фраза* и до анархистически действия.

В заключение нека погледнем още веднъж диаграмата от гледна точка на въпроса за състава на центровете. Съвсем естествено е, че при изборите пред делегатите *освен* въпроса за отсенките стоеше и въпросът за *пригодността*, работоспособността и т. н. на едно или друго лице. Сега малцинството твърде охотно прибегва към смесване на тези въпроси. А че това са различни въпроси — се разбира от само себе си и се вижда дори и от простия факт, че избирането на *първоначалната* тройка в ЦО беше *набелязано* още *преди конгреса*, когато никой не можеше да предвиди съюза на Мартов и Акселрод с Мартинов и Акимов. На разните въпроси и отговорът трябва да се получава по различен начин: отговорът на въпроса за отсенките трябва да се търси в *конгресните протоколи*, в *откритото* обсъждане и гласуване на всевъзможните точки. На конгреса всички решиха въпросът за пригодността на *лицата* да се решава с *тайно гласуване*. *Защо целият конгрес едино-*

душно взе такова решение? — това е такъв азбучен въпрос, на който би било странно да се спираме. Но малцинството започна да забравя (след поражението си в изборите) дори азбуката. Ние слушахме потоци от пламенни, страстни, възбудени почти до невменяемост речи в защита на старата редакция, но ние не чухме *абсолютно нищо* за ония отсенки на конгреса, които бяха свързани с борбата за шесторката и тройката. Ние слушахме от всички ъгли мълви и измислици за неспособността, непригодността, злонамереността и пр. на лицата, избрани в ЦК, но ние не чуваме *абсолютно нищо* за ония отсенки на конгреса, които се бореха за надмощие в ЦК. Струва ми се, че *вън от конгреса* измислиците и мълвите за качествата и действията на лицата са неприлични и недостойни (защото тези действия са в 99 случая от 100 организационна тайна, която може да се разкрие само пред висша партийна инстанция). Да се води *вън от конгреса* борба чрез *такива измислици* би значило според мене да се *клюкарствува*. И единственият отговор, който бих могъл да дам на публиката по повод на тези мълви, би се състоял в посочване на конгресната борба: вие казвате, че ЦК е избран с неголямо мнозинство. Това е вярно. Но това неголямо мнозинство се образува от всички ония, които най-последователно, не на думи, а на дело се бориха за прокарване на искристките планове. Поради това *моралният* авторитет на това мнозинство трябва да стои несравнено по-високо от неговия *формален* авторитет — по-високо за всички, които ценят приемствеността на *направлението* на „Искра“ повече от приемствеността на един или друг *кръжок* на „Искра“. Кой *по-компетентно* би могъл да съди за пригодността на едни или други лица за провеждане политиката на „Искра“? Тия ли, които провеждаха тази политика на конгреса, или ония, които в цяла редица случаи се бориха против тази политика и защитаваха всяка *назадничавост*, всяка *вехтория*, всяка *кръжоковщина*?

о) След конгреса. Два метода на борба

Анализът на конгресните разисквания и гласувания, с които завършихме, обяснява всъщност *in* писе (в зародиш) *всичко, което стана след конгреса*, и ние можем

да бъдем кратки, отбелязвайки по-нататъшните етапи на нашата партийна криза.

Отказът на Мартов и Попов от изборите веднага внесе в партийната борба на партийните отсенки атмосферата на *дрязги*. Др. Глебов, считайки за невероятно, че избраните редактори сериозно са решили да *направят завой* към Акимов и Мартинов, и обяснявайки работата преди всичко с раздразнение, още на другия ден след конгреса предложи на мен и на Плеханов да свършим мирно, да се „кооптират“ всичките четирима при условие да се осигури на редакцията представителство в Съвета (т. е. от двамата представители единият непременно да принадлежи към *партийното* мнозинство). На Плеханов и на мене това условие се стори разумно, защото съгласието им с него означаваше *мълчаливо признаване грешките на конгреса*, желание за мир, а не за война, желание да бъдат по-близо до нас с Плеханов, отколкото до Акимов и Мартинов, до Егоров и Махов. Отстъпката по отношение на „кооптацията“ придобиваше по такъв начин *личен* характер, а да се отказваме от лична отстъпка, която трябва да премахне раздразнението и да възстанови мира, не си струваше. Затова ние с Плеханов дадохме съгласието си. Редакционното мнозинство отхвърли условието. *Глебов си замина*. Ние започнахме да очакваме последствията: ще се задържи ли Мартов на лоялната почва, на която той застана (*против* представителя на центъра др. Попов) на конгреса, или неустойчивите и склонни към разцепление елементи, след които той тръгна, ще вземат надмощие.

Ние се намирахме пред дилемата: ще поиска ли др. Мартов да смята конгресната си „коалиция“ за единичен политически факт (както беше единичен случай коалицията на Бебел с Фолмар в 1895 г. — *si licet parva comperere magnis**, или ще поиска да *закрепи* тази коалиция, да насочи всичките си усилия, за да докаже *нашата с Плеханов* грешка на конгреса, да стане истински водач на опортюнистическото крило на нашата партия. С други думи, тази дилема се формулираше така: *дрязга* или политическа партийна борба? От нас тримата, които на другия ден след конгреса бяхме единствените налични членове на централните институти, Глебов беше най-

* — ако е позволено да се сравнява малкото с голямото. *Ред.*

много склонен към първото решение на дилемата и най-много се стараяше да помири скаралите се деца. Към второто решение най-склонен беше др. Плеханов, който, както се казва, беше неумолим. Този път аз представлявах „центъра“, или „блатото“, и се опитах да започна с увещания. Да се опитвам сега да възстановявам устните увещания, би било безнадеждно забъркана работа и аз не ще последвам лошия пример на др. Мартов и на др. Плеханов. Но смятам за необходимо да възпроизведа някои места от едно писмено увещание, адресирано от мене до един от искристкото „малцинство“:

„... Отказът на Мартов от редакцията, неговият и на другите партийни литератори отказ от сътрудничество, отказът на цяла редица лица да работят за ЦК, пропагандата на идеята за бойкот или за пасивна съпротива, всичко това неминуемо ще доведе, дори против волята на Мартов и неговите приятели, до разцепване на партията. Дори ако Мартов се задържи на лоялната почва (върху която той така решително застана на конгреса), то другите не ще се задържат — и посоченият от мене изход ще бъде неизбежен...

... И ето аз се питам: за какво всъщност ще се разделим? ... Аз прехвърлям в паметта си всички събития и впечатления от конгреса, признавам, че често постъпвах и действах в страшно раздражение, „яростно“, готов съм на драго сърце да призная пред когото искате тази своя вина, ако трябва да се нарече вина онова, което естествено беше предизвикано от атмосферата, реакцията, репликата, борбата etc., но като гледам сега без всякаква ярост постигнатите резултати, осъщественото чрез яростна борба, аз решително не мога да видя в резултатите нищо, абсолютно нищо вредно за партията и абсолютно нищо обидно или оскърбително за малцинството.

Разбира се, не можеше да не бъде обидно вече това, че се наложи да останат в малцинство, но аз категорично протестирам против мисълта, че ние „сме петнили“ някого, че сме *искали* да оскърбим или унизим някого. Нищо подобно. И не трябва да се допуска политическото различие да води към тълкуване на събитията чрез обвиняване на другата страна в недобросъвестност, подлост, интриганство и др. приятни неща, за които все по-често и по-често слушаш в атмосферата на прибли-

жавашото се разцепление. Това не трябва да се допуска, защото то най-малко е до пес plus ultra* неразумно.

С Мартов ние се разделихме политически (и организационно), както сме се разделяли с него десетки пъти. Победен по въпроса за § 1 на устава, аз не можех да не се стремя с всичката си енергия към реванш в онова, което оставаше на мене (и на конгреса). Аз не можех да не се стремя, от една страна, към строго искристички ЦК — а, от друга, към редакционна тройка... Аз смятам тази тройка за *единствено* способна да бъде длъжностен орган, а не колегия, основана на семейственост и разпуснатост, единствен истински център, в който всеки и всякога да внася и защитава своето партийно гледище, нито косъм повече и *irrespective*** от всичко лично, от всякакви съображения за обида, за напущане и пр.

Тази тройка след събитията на конгреса несъмнено узаконяваше политическа и организационна линия, насочена в едно отношение против Мартов. Несъмнено. Заради това да се скъсва? Заради това да се руши партията? А нима по въпроса за демонстрациите Мартов и Плеханов не бяха против мене? А нима по въпроса за програмата аз и Мартов не бяхме против Плеханов? Нима всяка тройка не се обръща винаги с едната си страна против всеки участник? Ако мнозинството искристи и в организация „Искра“, и на конгреса намери за погрешна тази специална отсенка на Мартовата линия в организационно и политическо отношение, нима опитите да се обяснява това с някакво „нагласяване“, „насъскване“ и др. т. не се всъщност безумни? Нима не би било безумно да се измъкваш от този факт, *обругавайки* това мнозинство като „сбирщина“?

Повтарям: аз, както и искристкото мнозинство на конгреса, съм дълбоко убеден, че Мартов взе неправилна линия и че той трябваше да бъде поправен. Да се вижда обида в тази поправка, да се твърди, че тук има оскърбление ест., е неразумно. Никого и в нищо не сме „петнили“, не „петним“ и не отстраняваме *от работа*. А заради отстраняване *от центъра* да се създава разцепление би било за мене непонятно безумие.“***

* крайна степен. *Ред.*

** независимо. *Ред.*

*** Това писмо е писано още през септември (н. ст.). (вж Съч.,

Считах за необходимо да възстановя сега тези мои писмени изявления, тъй като те *точно* показват стремежа на мнозинството *веднага* да прокара определена граница между възможните (и неизбежни при горещата борба) лични обиди и лично раздразнение поради остротата и „яростта“ на нападките и т. н., от една страна, и известната политическа грешка, политическата линия (коалицията с дясното крило,), от друга страна.

Тези изявления доказват че *пасивната съпротива* на малцинството *започна веднага след конгреса* и веднага предизвика предупреждение от наша страна, че това е *крачка към разцепление на партията* — че това явно противоречи на *лоялните декларации на конгреса*; — че това ще бъде разцепление *изключително заради отстраняването от централните органи* (сиреч заради *неизбирането*), защото никой никога не е мислил да отстранява *от работа* партийни членове; — че политическото различие между нас (което е неизбежно, доколкото още не е изяснен и не е разрешен въпросът, дали Мартов или ние сме сгрешили в линията си на конгреса) *започва все повече да се изражда в дръзга с ругатни, подозрения и пр. и пр.*

Предупрежденията не помогнаха. Поведението на малцинството показваше, че в него вземат надмощие най-неустойчивите и *най-малко ценящите партията* елементи. Това застави нас с Плеханов да оттеглим съгласието си по предложението на Глебов: и наистина, щом малцинството с *делата* си доказваше своята политическа неустойчивост не само в областта на принципите, но и в областта на *елементарната партийна лоялност*, то какво значение можеха да имат *думите* за прословутата „приемственост“? Никой не е осмивал така остроумно както Плеханов цялата безсмисленост на искането „да се кооптира“ в партийната редакция едно мнозинство от такива хора, които открито заявяват за своите нови и растящи несъгласия! И къде се е видяло в света, преди *изясняване на новите разногласия* в печата и пред пар-

т. 34, стр. 154—157). От него е изпуснато онова, което според мен не се отнася до въпроса. Ако адресантът на писмото смята, че именно изпуснатото е важно, той ще може лесно да изпълни празнината. Впрочем ползвам се от случая, за да предоставя веднъж завинаги на всички мои опоненти публикуването на всички мои частни писма, ако те смятат това полезно за делото.

рията, партийното мнозинство в централните органи само да се превръща в малцинство? Нека най-напред бъдат изложени разногласията, нека партията обсъди тяхната дълбочина и значение, нека партията сама поправи грешката, извършена от нея на втория конгрес, ако бъде доказана една или друга грешка! Вече самото поставяне на подобно искане *в името* на неизвестни още разногласия показваше пълната неустойчивост на искащите пълното задушаване на политическите различия от дразгата, пълното неуважение и към цялата партия, и към собствените убеждения. Не е имало още в света и никога не ще има такива *принципно убедени хора*, които да се откажат *да убеждават*, преди да получат (*по частен ред*) мнозинство в органа, който те се готвят да преубедят.

Най-последно, на 4 октомври, др. Плеханов обявява, че ще направи *последен* опит да се ликвидира тази безсмислица. Свиква се събрание на всичките шестима членове на старата редакция в присъствието на новия член на ЦК*. Цели три часа др. Плеханов доказва неразумността на искането „да се кооптират“ четирима от „малцинството“ срещу двама от „мнозинството“. Той предлага *да се кооптират двама*, за да се отстранят, от една страна, всякакви опасения, че ние искаме „да измъчваме“, да задушим, да обсадим, да ексекутираме и погребем някого си, а, от друга страна, да се пазят правата и позицията на партийното „мнозинство“. *Кооптацията на двама също се отхвърля.*

На 6 октомври ние с Плеханов пишем официално писмо до всички стари редактори на „Искра“ и до сътрудника др. Троцки със следното съдържание:

„Уважаеми другари! Редакцията на ЦО смята за свой дълг да изрази официално съжалението си по повод вашето оттегляне от участие в „Искра“ и „Заря“. Въпреки многократните покани да сътрудничите, които ние правихме веднага след втория партиен конгрес и подир това нееднократно повтаряхме, ние не получихме от вас нито едно литературно произведение. Редакцията на ЦО заявява, че тя смята, че вашето оттегляне от сътрудничество не е предизвикано с нищо от нейна стра-

* Този член на ЦК¹⁹ освен това специално устройваше частни и колективни беседи с малцинството, опровергавайки целените измислици и апелирайки към партийния дълг.

на. Никакво лично раздразнение не трябва, разбира се, да бъде пречка за работата в Централния партисен орган. Ако пък вашето оттегляне е предизвикано от едно или друго различие във възгледите между вас и нас, то ние бихме смятали за извънредно полезно в интерес на партията едно подробно изложение на тези разногласия. Нещо повече. Ние бихме смятали за извънредно желателно характерът и дълбочината на тези разногласия да бъдат колкото се може по-скоро изяснени пред цялата партия на страниците на редактираните от нас издания.“*

Както вижда читателят, за нас все още беше съвсем неясно дали в действията на „малцинството“ преобладава лично раздразнение или желание да се даде на органа (и на партията) *нов курс*, какъв именно и в какво именно. Аз мисля, че и сега, ако се възложи на 70 тълкуватели изясняването на този въпрос въз основа на каквато искате литература и на каквито искате свидетелски показания, то и те никога не биха се ориентирали в тази бъркотия. Дрязгата едва ли някога може да се оправи: трябва или да я отсечеш, или да се махнеш от нея.**

На писмото от 6 октомври Акселрод, Засулич, Старовер, Троцки и Колцов ни отговориха с няколко реда, че долуподписаните не вземат никакво участие в „Искра“ от момента на преминаването ѝ в ръцете на новата редакция. Др. Мартов беше по-разговорлив и ни удостои със следния отговор.

„До редакцията на ЦО на РСДРП. Уважаеми другари! В отговор на писмото ви от 6 октомври заявявам следното: Всички наши обяснения по въпроса за съвместна работа в един орган аз смятам за приключени след станалото на 4 октомври съвещание и присъствието на член на ЦК, на което вие отказахте да отговорите на въпроса за причините, които са ви подбудили да оттеглите направеното ни предложение за влизането на Акселрод, Засулич, Старовер и на мене в редакцията, при условие че ние ще се задъл

* В писмото до др. Мартов беше добавено още едно място относно една брошура и следната фраза: „Най-после, в интерес на работата, още веднъж Ви известяваме, че и сега сме готови да Ви кооптираме за член на редакцията на ЦО, за да Ви дадем пълна възможност да изказвате и защитавате официално всички свои възгледи във висшия партисен орган.“ (Вж Съч., т. 34 стр. 166.)

** Др. Плеханов навярно би добавил тук: или да се удовлетвори *всички и всякакви претенции на инициаторите на дрязгата*. Ние ще видим защо това беше невъзможно;

жим да изберем за свой „представител“ в Съвета др. Ленни. След като на споменатото съвещание вие неведнъж отбягвахте да формулирате вашите собствени, направени пред свидетели изказвания, аз не смятам за нужно да обяснявам в писмо до вас мотивите на своя отказ да работя в „Искра“ при сегашните обстоятелства. Ако стане нужда, аз ще се изкажа върху това подробно пред цялата партия, която още от протоколите на втория конгрес ще узнае защо съм се отказал от повтаряното сега от вас предложение да заема място в редакцията и в Съвета...*

Л. Мартов“

Това писмо заедно с предидущите документи дава неопровержимо разяснение по въпроса за бойкота, дезорганизацията, анархията и подготовката на разцеплението, който др. Мартов така усърдно заобикаля (чрез удивителни и многоточия) в своето „Обсадно положение“ — въпроса за лоялните и нелоялните средства за борба.

На др. Мартов и на другите *се предлага* да изложат разногласията, *молят* ги да кажат открито в какво се състои работата и какви са техните намерения, *увещават* ги да престанат да капризничат и спокойно да анализират грешката си по § 1 (неразривно свързана с грешката по завоя надясно) — а др. Мартов и К^о *отказва да разговаря* и крещи: мене ме обсаждат, мене ме измъчват! Насмешката над „страшната дума“ не изстуди разпалеността на тези комични крясъци.

А как пък може *да се обсажда* онзи, *който не приема да работи съвместно?* — питахме ние др. Мартов. Как може да се обижда, „да се измъчва“ и притеснява малцинството, когато то *не приема да бъде в малцинство??* Та всяко оставане в малцинство задължително и непременно означава известни неизгоди за оня, който е останал в малцинство. Тези неизгоди се състоят или в това, че трябва да влезеш в колегия, която ще мажоризира по известни въпроси, или ще трябва да застанеш вън от колегията, нападайки я и подлагайки се следователно на огъня на добре укрепени батарси.

С крясъци за „обсадно положение“ др. Мартов искаше да каже, че срещу тях, останалите в малцинство, се борят или ги управляват несправедливо и нелоялно? *Само* такава теза би имала (в очите на Мартов) поне

* Изпускам отговора относно брошурата на Мартов, която се преиздаваше по онова време.

сянка от разумност, защото, повтарям, оставането в малцинство задължително и непременно влече след себе си известни неизгоди. Но там е комизмът, че срещу др. Мартов *съвсем* не можеше да се води борба, докато той отказваше да разговаря! малцинството *съвсем* не можеше да бъде управлявано, докато то не приемеше да бъде в малцинство!

Нито един факт на превишаване на власт или на злоупотреба с властта не е доказал др. Мартов по отношение на редакцията на ЦО, когато ние с Плеханов бяхме в редакцията. *Нито един факт* не доказаха и практиците от малцинството от страна на Централния комитет. Както и да извърта сега др. Мартов в своето „Обсадно положение“ — остава си съвършено неопровержимо, че в *крясъците за обсадно положение* нямаше абсолютно нищо освен „жалко хленчене“.

Пълната липса у др. Мартов и К⁰ на *разумни* доводи против редакцията, назначена от конгреса, най-добре се илюстрира от самата тяхна думичка: „ние не сме крепостни!“ („Обсадно положение“, стр. 34.). Психологията на буржоазния интелегент, който причислява себе си към „избраните души“, които стоят над масовата организация и масовата дисциплина, се проявява тук забележително ясно. *Да обясняваш* отказа от работа в партията с това, че „ние не сме крепостни“, значи *напълно да се издадеш*, да признаеш пълната липса на доводи, пълната неспособност за мотивировка, пълната липса на разумни причини за недоволство. Ние с Плеханов заявяваме, че смятаме, че отказът с нищо не е предизвикан от нас, и молим да се изложат разногласията, а ни отговарят: „ние не сме крепостни“ (с прибавката: относно кооптацията още не сме се спазарили).

На интелегентския индивидуализъм, който се прояви още в споровете по § 1, разкривайки склонността си към опортюнистическо разсъждение и към анархистическо фразьорство, *всяка* пролетарска организация и дисциплина се струват *крепостно право*. Четящата публика скоро ще узнае, че и новият *партиен конгрес* се струва на тези „партийни членове“ и „длъжностни лица“ на партията *крепостно учреждение*, страшно и непоносимо за „избраните души“... Това „учреждение“ е и в действителност страшно за ония, които желаят да се ползват от титлата на партийността, но чувствуват *несъот-*

ветствие между тази титла и интересите и волята на партията.

Резолюциите на комитетите, изброени от мене в писмото до редакцията на новата „Искра“ и напечатани от др. Мартов в „Обсадно положение“, фактически доказват, че поведението на малцинството представляваше пълно *неподчинение* на конгресните решения, *дезорганизация* на положителната практическа работа. Образувалото се от опортюнисти и зложелатели на „Искра“ малцинство *разкъсваше партията*, разстройваше, дезорганизираше работата, искайки да отмъсти за поражението си на конгреса и чувствувайки, че с *честни и лоялни* средства (разясняване на въпроса в печата или на конгреса) *никога* не ще може да опровергае отправеното против него на втория конгрес обвинение в опортюнизъм и в интеллигентска неустойчивост. Съзнавайки безсилието си *да убедят* партията, те въздействуваха с това, че *дезорганизираха* партията и *пречеха на всяка работа*. Упрекваха ги, че те (след като направиха маса грешки на конгреса) са направили пукнатина в нашия съд; те отговаряха на упрека с това, че *с всички сили* се стараели *да разбият съвсем* лукнатия съд.

Понятията се объркваха дотам, че бойкотът и отстраняването от работа се обявяваха за „честно“ средство за борба. Др. Мартов всячески хитрува сега около тая деликатна точка. Др. Мартов е толкова „принципен“ че защитава бойкота . . . когато той се води от малцинството, и осъжда бойкота, когато той заплашва самия Мартов, попаднал в мнозинството!

Аз мисля, че може да се остави без разглеждане въпросът, дали това е дразга или „принципно разногласие“ относно честните средства за борба в соц. дем. работническа партия.

След несполучливите опити (на 4 и 6 октомври) да се получат обяснения от започналите историята с „кооптацията“ другари на централните органи оставаше само да видят каква ще бъде на дело обещаната от тях на думи лоялност в борбата. На 10 октомври ЦК се обръща с циркуляр към Лигата (вж проток. на Лига-

* Миньорската резолюция (стр. 38, „Осадное положение“).

та, стр. 3—5), като съобщава за изработвания от него устав и поканва членовете на Лигата за съдействие. Конгресът на Лигата по онова време беше отхвърлен от нейната администрация (с два гласа против един, вж стр. 20, пак там). Отговорите на привържениците на малцинството на този циркуляр веднага показаха, че прословутата лоялност и признаването на конгресните решения са били само фраза, че в действителност малцинството безусловно е решило *да не се подчинява* на централните партийни органи, отговаряйки на техните апели за обединена работа с *формални писмени отговори*, пълни със софизми и *анархистически* фрази. На прословутото отворено писмо на члена на администрацията Дейч (стр. 10) ние заедно с Плеханов и другите привърженици на мнозинството отговорихме с решителен „протест против грубите нарушения на партийната дисциплина, с които едно длъжностно лице на Лигата си позволява да спъва организационната дейност на един партиен орган и призовава другите другари към също такова нарушение на дисциплината и устава. Фрази като тази, че „в такава работа по покана на ЦК аз смятам, че нямам право да вземам участие“, или „другари! ние в никакъв случай не трябва да предоставим на него (на ЦК) изработването на новия устав на Лигата“ и др. т., принадлежат към такъв вид агитационни похвати, които могат да предизвикат само негодуване у всеки човек, който поне малко разбира какво значат понятията: партия, организация, партийна дисциплина. Подобни похвати са толкова по-възмутителни, защото се употребяват по отношение на един току-що създаден партиен орган, представляват по такъв начин несъмнен опит да се подкопае доверието към него сред партийните другари и при това се пускат в ход под фирмата на един член на администрацията на Лигата и зад гърба на ЦК“ (стр. 17).

При такива условия конгресът на Лигата обещава-ше да бъде само скандал.

Др. Мартов от самото начало продължи конгресната си тактика на „проникване в душата“, този път на др. Плеханов, чрез изопачаване на частните разговори. Др. Плеханов протестира и др. Мартов трябваше да оттегли (стр. 39 и 134 на протока на Лигата) лекомислените си или раздразнени натяквания.

Идва ред на доклада. Делегат на Лигата на партийния конгрес бях аз. Една проста справка с конспекта на моя доклад (стр. 43 и следващите)* ще покаже на читателя, че аз дадох чернова скица на същия анализ на гласуванията на конгреса, който в разработен вид съставлява съдържанието и на настоящата брошура. Целият център на тежестта на доклада лежеше именно в доказването на това, че Мартов и К⁰ поради направените от тях грешки се оказаха в опортюнистическото крило на нашата партия. Въпреки обстоятелството, че докладът се правеше пред едно мнозинство от най-озлобени противници, те не можаха да открият в него абсолютно нищо, което да нарушава лоялните методи на партийната борба и полемика.

Докладът на Мартов освен дребните и единични „поправки“ към моето изложение (неверността на тези поправки ние посочихме по-горе) представляваше, на против . . . някакъв продукт на болни нерви.

Не е чудно, че мнозинството се отказа да води борба в такава атмосфера. Др. Плеханов протестира против „сцената“ (стр. 68) — това беше действително истинска „сцена“! — и напусна конгреса, не искайки да излага подготвените вече от него възражения по същината на доклада. Напуснаха конгреса и почти всички останали привърженици на мнозинството, след като връчиха писмен протест против „недостойното поведение“ на др. Мартов (стр. 75 на протоколите на Лигата).

Методите на борба на малцинството изпъкнаха пред всички съвсем нагледно. Ние обвинявахме малцинството в политическа грешка на конгреса, в завой към опортюнизма, в коалиция с бундовци, акимовци, брукевровци, егоровци и маховци. Малцинството претърпя поражение на конгреса и е „изработило“ сега два метода на борба, които обхващат цялото безкрайно разнообразие на отделните нападки, атаки, настъпления и т. н.

Първият метод е дезорганизиране на цялата партийна работа, рушене на делото, стремеж да се спъва абсолютно всичко „без обяснение на причините“.

Вторият метод е устройване на „сцени“ и пр. и пр.**

* Вж Съч. Т. 7, с. 60—72.

** Аз вече посочих, че би било неразумно най-долните форми на проявление на тези обикновени в емигрантската и заточеническа

Този „втори метод на борба“ се проявява и в про-
словутите „принципни“ резолюции на Лигата, в чието об-
съждане „мнозинството“, разбира се, не участвуваше.
Да се вгледаме в тези резолюции, които сега др. Мар-
тов е препечатал в своето „Обсадно положение“.

Първата резолюция, която е подписана от другарите
Троцки, Фомин, Дейч и други, съдържа две тези, насо-
чени против „мнозинството“ на партийния конгрес: 1)
„Лигата изразява дълбокото си съжаление по повод на
това, че в резултат на проявилите се на конгреса тен-
денции, които по същество се намират в разрез с по-
раншната политика на „Искра“, при изработването на
партийния устав не е било обърнато нужното внимание
върху създаването на достатъчно гаранции за закрила
на независимостта и авторитета на ЦК“ (стр. 83 на
протоколите на Лигата).

Тази „принципна“ теза се свежда, както вече видях-
ме, до *акимовската* фраза, чийто *опортюнистически* ха-
рактер бе разобличен на партийния конгрес *даже* от
др. Попов! Всъщност уверенията, че „мнозинството“ не
мисли да закриля независимостта и авторитета на ЦК,
винаги са били само *сплетня*. Достатъчно е да се по-
сочи, че когато ние с Плеханов бяхме в редакцията,
при нас, в *Съвета*, *нямаше* надмощие на ЦО над ЦК,
а когато мартовци влязоха в редакцията, в *Съвета* *се*
получи надмощие на ЦО над ЦК! Когато ние бяхме в
редакцията, в *Съвета* *преобладаваха* *руските* *практици*
над задграничните литератори; у мартовци се оказа
обратното. Когато ние бяхме в редакцията, *Съветът* *ни-*
то веднъж не се опита да се намесва в нито един
практически въпрос; *такова* *намесване* *започна* от мо-
мента на единодушната кооптация, както в скоро вре-
ме четящата публика ще узнае по-подробно.

Следващата теза на разглежданата резолюция:
„... конгресът при създаването на официалните партий-
ни центрове е пренебрегвал приемствената връзка с
фактически образувалите се центрове...“

атмосфера дрязги да се свеждат до долни мотиви. Това е особен
род болест, която се разпространява епидемично при известни не-
нормални условия на живот, при известно разстройство на нервите
и т. н. Аз *трябваше* тук да възстановя истинския характер на тази
система на борба, защото др. Мартов я е повторил *изцяло* в своето
„Обсадно положение“.

Тази теза се свежда изцяло до въпроса за *личния* състав на централите. „Малцинството“ предпочиташе да заобикаля факта, че старите центрове доказаха на конгреса негодността си и извършиха редица грешки. Но най-комично е позоваването на „приемствеността“ по отношение на Организационния комитет. На конгреса, както видяхме, никой не каза дума за утвърждаването на целия състав на ОК. На конгреса Мартон дори крещеше яростно, че него го позори листата с тримата членове на ОК. На конгреса „малцинството“ предлагаше *последната* си листа с *един* член на ОК (Попов, Глебов или Фомин и Троцки), а „мнозинството“ прокара листата с *двама* членове на ОК от тримата (Травински, Василев и Глебов). Пита се, нима това позоваване на „приемствеността“ би могло да се нарече „принципно разногласие“?

Да преминем към другата резолюция, подписана от четирима членове на старата редакция начело с д-р. Акселрод. Тук ние срещаме всички главни обвинения против „мнозинството“, които след това бяха неведнъж повторени в печата. Най-удобно е да ги разгледаме именно във формулировката на членовете на редакторския кръжок. Обвиненията са насочени против „системата на самодържавно-бюрократичното управление на партията“, против „бюрократичния централизъм“, който за разлика от „истинския социалдемократически централизъм“ се определя по следния начин: той „поставя на пръв план не вътрешното обединение, а външното, формалното единство, което се осъществява и запазва с чисто механични средства, чрез систематично потискане на индивидуалната инициатива и обществената самодейност“; затова той „по самата си същност е органически неспособен да обедини съставните елементи на обществото“.

За какво „общество“ говори тук д-р. Акселрод и К^о — един аллах знае. Д-р. Акселрод очевидно и сам добре не е знаел дали той пише земски адрес за желателни реформи в управлението, или излива жалбите на „малцинството“. Какво *може да означава* „самодържавие“ в партията, за каквото крещат недоволните „редактори“? Самодържавие е върховна, безконтролна, безотговорна, неизборна власт на едно лице. От литературата на „малцинството“ е много добре известно, че

за такъв самодържец смятат *мене*, а не някой друг. Когато се е писала и приемала разглежданата резолюция, аз бях в ЦО заедно с Плеханов. Следователно др. Акселрод и К^о изразяват убеждението си, че и Плеханов, и всички членове на ЦК са „управлявали партията“ не съгласно своите възгледи в полза на делото, а съгласно *волята* на самодържеца Ленин. Обвинението в самодържавно управление необходимо и неизбежно води към признаването на всички останали участници в управлението, освен самодържеца, за прости оръдия в чужди ръце, за пионки, изпълнители на чужда воля. И ние още и още веднъж питаме: нима това е наистина „принципното разногласие“ на многоуважаемия др. Акселрод?

По-нататък. За какво външно, формално единство говорят тук нашите „партийни членове“, току-що завърнали се от партийния конгрес, чиито решения те тържествено признаха за законни? Да не би те да знаят друг някакъв начин за постигане единство в една партия, организирана на що-годе здрави начала, освен партийния конгрес? Ако е така, защо нямат смелостта открито да кажат, че те вече не признават втория конгрес за законен конгрес? Защо не се опитат да ни изложат своите нови мисли и нови начини за постигане на единство в уж организираната уж партия?

По-нататък. За какво „потискане на индивидуалната инициатива“ говорят нашите интелегенти индивидуалисти, които ЦО на партията малко преди това *настоятелно молеше* да изложат разногласията си и които *вместо това* се пазаряха за „кооптацията“? Как можехме изобщо ние с Плеханов или ЦК да потискаме инициативата и самодейността на хора, които се отказваха от *всяка* „дейност“ заедно с нас! Как може „да се потиска“ който и да било в такъв орган или в такава колегия, където потисканият *се е отказал да участвува*? Как могат неизбраните редактори да се оплакват от „системата на управление“, когато те отказаха „*да бъдат управлявани*“? Ние *не можехме* да извършим *никакви* грешки при ръководенето на нашите другари по простата причина, че тези другари изобщо не са работили под наше ръководство.

Струва ми се, ясно е, че крясъците за прословутия бюрократизъм са просто прикриване на недоволството

от личния състав на центрoвете, че те са смокинен лист, който прикрива нарушаването на думата, тържествено дадена пред конгреса. Ти си бюрократ, защото си назначен от конгреса не съгласно моята воля, а против нея; ти си формалист, защото се опираш върху формалните решения на конгреса, а не върху моето съгласие; ти действуваш грубо механически, защото се позоваваш на „механическото“ мнозинство на партийния конгрес и не се съобразяваш с моето желание да бъда кооптиран, ти си самодържец, защото не искаш да предадеш властта в ръцете на старата компания от сдушили се приятели, която толкова по-енергично защитава своята кръжоковска „приемственост“, колкото по-неприятно ѝ е откритото неодобрение на тази кръжоковщина от конгреса.

Никакво *реално* съдържание освен посоченото нямаше и няма в тези крясъци за бюрократизъм.* И именно този начин на борба само доказва за лишен път интелгентската неустойчивост на малцинството. То искаше да убеди партията в несполучливия избор на центрoвете. Да я убеди с какво? С критиката на оная „Искра“, която ръководехме ние с Плеханов? Не, те не бяха в състояние да направят това. Те искаха да я убедят чрез отказ на част от партията да работи под ръководството на омразните центрoве. Но нито един централен институт на нито една партия в света не ще бъде в състояние да докаже способността си да ръководи ония, които не искат да се подчиняват на ръководството. Отказът от подчиняване на ръководството на центрoвете се равнява на отказ да бъдеш в партията, равнява се на рушене на партията, това не е средство за убеждаване, а средство за *унищожаване*. И именно това заместване на убеждаването с унищожаването показва липсата на принципна издържаност, липсата на вяра в собствените идеи.

Приказва се за бюрократизъм. Бюрократизъм може да се преведе на руски език с думата: местничество. Бюрократизмът означава подчиняване интереса на *делото* на интереса на *кариерата*, обръщане повече вни-

* Достатъчно е да посочим, че др. Плеханов престана да бъде в очите на малцинството привърженик на „бюрократичния централизъм“, след като извърши благодетелната кооптация.

мание върху *местенцата* и пренебрегване на работата, свади за *кооптацията* вместо борба за *идеи*. Такъв бюрократизъм действително е безусловно нежелателен и вреден за партията и аз спокойно предоставям на читателя да съди коя от двете борещи се сега в нашата партия страни се провини в такъв бюрократизъм... Говори се за грубо механически методи на обединение. Разбира се, грубо механическите методи са вредни, но аз все пак предоставям на читателя да съди може ли да си представим по-груб и по-механически метод на борба на новото направление със старото от включването в партийните органи на лица, преди партията да е убедена в правилността на новите възгледи, преди тези възгледи да са изложени пред партията?

Но може би любимите на малцинството думички имат и някакво принципно значение, изразяват някакъв особен кръг идеи независимо от дребния и частен повод, който в дадения случай несъмнено послужи за изходна точка на „завоя“? Може би, ако се абстрахираме от свадите заради „кооптацията“, тези думички ще се окажат все пак отражение на друга система от възгледи?

Да разгледаме въпроса от тази страна. При това нищо ще трябва преди всичко да отбележим, че пръв към такава разглеждане пристъпи др. Плеханов в Лигата, като посочи завоя на малцинството към *анархизъм и опортюнизъм*, и че именно др. Мартов (твърде обиден сега, че не всички искат да признаят позицията му за принципна* позиция) е предпочел *съвсем да заобиколи* този инцидент в своето „Обсадно положение“.

* Няма нищо по-комично от тази *обида* на новата „Искра“ по повод на това, че Ленин не искал да види принципните разногласия или ги отричал. Колкото по-принципно бихте се отнасяли към въпроса, толкова по-скоро бихте разгледали моите повторни указания върху завоя към опортюнизъм. Колкото по-принципно би била вашата позиция, толкова по-малко бихте могли да принижавате идейната борба до местнически сметки. Сърдете се на себе си, щом вие сами направихте всичко, за да попречите да гледат на вас като на принципни хора. Ето например др. Мартов, говорейки в „Обсадно положение“ за конгреса на Лигата, премълчава спора с Плеханов за анархизма, но затова пък разказва, че Ленин бил свръхцентър, че било достатъчно Ленин да намигне, за да се разпореди центърът ЦК да влезе в Лигата на бял кон и др. т. Аз съм далеч от съмнението, че именно с този избор на темата др. Мартов е доказал своята дълбока идейност и принципност.

На конгреса на Лигата бе повдигнат общият въпрос, дали е действителен уставът, който си изработва Лигата или някой комитет без утвърждаването на този устав от ЦК? въпреки утвърждаването от ЦК? На пръв поглед въпросът е от ясен по-ясен: уставът е формален израз на организираността, а § шести от нашия партиен устав изрично предоставя именно на ЦК правото да организира комитети; уставът определя границата на автономията на комитета, а решаващ глас в определянето на тия граници има централният, а не местният партиен институт. *Това е азбука* и чиста детинщина беше дълбокомисленото разсъждение, че „да се организира“ не винаги предполага „да се утвърди уставът“ (като че ли самата Лига не изрази самостоятелно желанието си да бъде организирана именно въз основа на формалния устав). Но др. Мартов е забравил дори (да се надяваме, временно) азбуката на социалдемокрацията. По негово мнение искането за утвърждаване на устава изразява само това, че „предишният революционен искристички централизъм се заменя с бюрократичен“ (стр. 95 на проток. на Лигата), при което др. Мартов в същата реч заявява, че именно тук той вижда „принципната страна“ на въпроса (стр. 96), която принципна страна той е предпочел да заобиколи в своето „Обсадно положение“!

Др. Плеханов отговаря на Мартов веднага, като го моли да се въздържа от такива накърняващи достойнството на конгреса“ изрази като бюрократизъм, помпадурство и пр. (стр. 96). Става размяна на забележки с др. Мартов, който вижда в тези изрази „принципна характеристика на известно направление“. Др. Плеханов, както и всички привърженици на мнозинството, разглеждаше *тогава* тези изрази в тяхното конкретно значение, разбирайки ясно техния не принципен, а изключително „кооптационен“, ако можем така да се изразим, смисъл. Той прави обаче отстъпки пред настояванията на мартовци и дейчевци (стр. 96—97) и преминава към *принципно* разглеждане на уж принципните възгледи. „Ако това би било така — казва той (т. е. ако комитетите биха били автономни в създаването на своя организация, в изработване на свой устав). — то те биха били автономни по отношение на цялото, на партията. Това вече не е бундовско гледище, а просто

анархистическо. И действително, анархистите разсъждават така: правата на индивидите са неограничени; те могат да дойдат в стълкновение; всеки индивид сам определя границите на своите права. Границите на автономията трябва да бъдат определени не от самата група, а от онова цяло, част от което е тя. Като нагледен пример на нарушение на този принцип може да служи Бундът. Значи границите на автономията се определят или от конгреса, или от оная висша инстанция, която е създал конгресът. Властта на централния институт трябва да се основава на нравствения и умствения авторитет. С това аз, разбира се, съм съгласен. Всеки представител на организацията трябва да се погрижи институтът да има нравствен авторитет. Но от това не следва, че ако е нужен авторитет, не е нужна власт... Да се противопоставя на авторитета на идеите авторитетът на властта е анархистическа фраза, за която тук не трябва да има място“ (стр. 98). Тези положения са съвсем елементарни, това са наистина аксиоми, които беше даже странно да се поставят на гласуване (стр. 102) и които бяха подхвърлени на съмнение само защото „сега понятията се объркаха (пак там). Но интелегентският индивидуализъм неизбежно доведе малцинството до желанието да провали конгреса, да не се подчини на мнозинството; а това желание можеше да се оправдае само с *анархистическата фраза*. Извънредно куриозно е, че малцинството не можа да изрази на Плеханов нищо освен *оплакването* против употребата на извънредно силни изрази като опортюнизъм, анархизъм и пр. Плеханов основателно се надсмя над тези оплаквания, като запита, защо е „неудобно да се употребява жоресизъм и анархизъм, а е удобно *lèse majesté* (оскъряване на величеството) и помпадурство“? На тези въпроси отговор не бе даден. Това оригинално *qui pro quo** постоянно се случва с другарите Мартов, Акселрод и К⁰: техните нови думички носят върху себе си явния отпечатък на раздражение: изтъкването на това ги обижда — ние, казват те, сме принципни хора; но, казва им се, ако отхвърляте *по принцип* подчинението на частта на цялото, тогава вие сте анархисти. Нова обида от силния израз! С други думи: те искат

* — недоразумение. *Ред.*

да се сражават с Плеханов, но при условие той да не ги напада сериозно!

Колко пъти др. Мартов и разни други „меншевики“ се занимаваха да ме изобличават не по-малко детски в следното „противоречие“. Взема се цитат от „Какво да се прави?“ или от „Писмо до другар“, където се говори за идейно въздействие, за борба за влияние и т. н., и се противопоставя на „бюрократичното“ въздействие посредством устава, на „самодържавния“ стремеж да се опра на властта и пр. Наивни хора! Те са забравили вече, че *по-рано нашата* партия не беше организирано формално цяло, а само сбор от отделни групи и затова други отношения между тези групи освен такива на идейно въздействие не можеше и да има. *Сега* ние станяхме организирана партия, а това именно означава създаване на власт, превръщане авторитета на идеите в авторитет на властта, подчинение на висшите партийни инстанции от страна на низшите. Наистина, дори е някак си неловко да предъвкваш на старите си другари такава азбука, особено когато чувствуваш, че работата се свежда просто до нежелание на малцинството да се подчини на мнозинството по отношение на изборите! Но *принципно* всички тези безкрайни изобличения в противоречие, отправени срещу мене, *изцяло* се свеждат до анархистическа фраза. Новата „Искра“ няма нищо против да се ползва от титлата и правото на партиен институт, но не ѝ се иска да се подчини на партийното мнозинство.

Ако има принцип във фразите за бюрократизъм, ако това не е анархистическо отричане на задължението на частта да се подчинява на цялото, тогава това е *принцип на опортюнизма*, който се стреми да отслаби отговорността на отделните интелегенти пред партията на пролетариата, да отслаби влиянието на централните институти, да засили автономията на най-неиздържаните партийни елементи, да сведе организационните отношения до чисто платоничното им признаване на думи. Ние видяхме това на партийния конгрес, където акимовци и либеровци държаха точно същите речи за „чудовищния“ централизъм, каквито се изляха на конгреса на Лигата из устата на Мартов и К^о. Че опортюнизмът не случайно, а по самата си природа, и не само в Русия, а в целия свят довежда до Мартовите и

Акселродовите организационни „възгледи“, това ние ще видим по-долу при разглеждането на статията на др. Акселрод в новата „Искра“.

п) Малките неприятности не трябва да пречат на голямото удоволствие

Отхвърлянето от Лигата на резолюцията за необходимостта от утвърждаване на устава и от ЦК (стр. 105 на протоколите на Лигата) беше, както цялото мнозинство на партийния конгрес веднага и отбеляза, *крещящо нарушение на партийния устав*. Това нарушение, ако го разглеждаме като акт на хора с принцип, беше най-чист анархизъм, а в обстановката на следконгресната борба то неминуемо правеше впечатление на „разчистване на сметките“ на партийното малцинство с партийното мнозинство (стр. 112 на проток. на Лигата), означаваше нежелание да се подчинява на партията и да бъде в партията. Отказът на Лигата да приеме резолюция по декларацията на ЦК за необходимостта да се измени уставът (стр. 124—125) неизбежно повлече след себе си обявяването за *незаконно събрание*, което желаше *да се смята* за събрание на партийна организация и в същото време да не се подчинява на централния партийен институт. Привържениците на партийното мнозинство напуснаха незабавно това quasi-партийно събрание, за да не участвуват в недостойната комедия.

Интелигентският индивидуализъм с неговото платоническо признаване на организационните отношения, който се разкри в неустойчивите идеи по въпроса за § 1 на устава, дойде по този начин на практика до своя логичен, още през септември, т. е. преди 1½ месеца, предсказан от мене край — до *разрушаване* на партийната организация. И в този момент, същия ден, в който завърши конгресът на Лигата, вечерта др. Плеханов заяви на колегите си от двата централни партийни органа, че той не може „да стреля по своите“, че „по-добре е куршум в челото, отколкото разцепление“, че за избягване на по-голямото зло трябва да се направят максимални лични отстъпки, заради които всъщност несравнено повече, отколкото заради принципите, които

прозираха в неправилната позиция по § 1) се води тази унищожителна борба. За да охарактеризирам по-точно този завой на др. Плеханов, който получи известно общопартийно значение, аз смятам за по-целесъобразно да се опра не на частни разговори и не на частни писма (към тях може да се прибегне в краен случай), а на собственото изложение на въпроса от самия Плеханов пред цялата партия, на неговата статия „Какво да не се прави?“ в бр. 52 на „Искра“, писана тъкмо след конгреса на Лигата, след моето излизане от редакцията на ЦО (1 ноември 1903 г.) и преди кооптацията на мартовци (26 ноември 1903 г.).

Основната мисъл на статията „Какво да не се прави?“ се състои в това, че в политиката не трябва да бъдем праволинейни, неуместно резки и неуместно неотстъпчиви, че понякога е необходимо, за избягване на разцепление, да се отстъпи и на ревизионистите (от сближаващите се с нас или от непоследователните), и на анархистическите индивидуалисти. Съвсем естествено е, че тези отвлечени общи положения предизвикаха всеобщо недоумение сред читателите на „Искра“. Не може да се четат без смях великолепните и горди изявления на др. Плеханов (в следващите статии), че не е бил разбран поради новостта на мислите му, поради непознаване на диалектиката. В действителност статията „Какво да не се прави?“, когато беше писана, можеше да бъде разбрана само от някакви си десет души в две женевски предградия, чиито наименования започват с две еднакви първи букви²⁰. Несъществуването на др. Плеханов се състоеше в това, че той пусна в обръщение пред десетина хиляди читатели сума намеци, упреци, алгебрически знаци и загадки, които бяха адресирани само към тези десетина лица, участвували във всички перипетии на следконгресната борба срещу малцинството. Др. Плеханов изпадна в това несъществуване, защото наруши основното положение на толкова несполучливо споменатата от него диалектика: отвлечена истина няма, истината винаги е конкретна. Именно затова беше неуместно да се облича в отвлечена форма твърде конкретната мисъл за отстъпка пред мартовци след конгреса на Лигата.

Отстъпчивостта, издигната от др. Плеханов като нова боева дума, е законна и необходима в два случая:

или тогава, когато отстъпващият се е убедил в правотата на ония, които настояват за отстъпката (честните политически дейци в такъв случай направо и открито признават грешката си), или тогава, когато отстъпката пред едно неразумно и вредно за делото искане се прави за избягване на по-голямо зло. От разглежданата статия е съвсем ясно, че аворът има предвид втория случай: той направо говори за отстъпка пред ревизионистите и анархистическите индивидуалисти (т. е. пред мартовци, както сега всички партийни членове знаят от протоколите на Лигата), отстъпка необходима, за да се избегне разцеплението. Както виждате, новата уж мисъл на др. Плеханов се свежда изцяло до не твърде новата житейска мъдрост: малките неприятности не трябва да пречат на голямото удоволствие, малката опортюнистическа глупост и малката анархистическа фраза са по-добри, отколкото голямото партийно разцепление. Др. Плеханов ясно е виждал, когато е писал тази статия, че малцинството представлява опортюнистическото крило в нашата партия и че то се бори с анархистически средства. Др. Плеханов излезе с проект — да се борим с това малцинство по пътя на личните отстъпки, както (пак *si licet parva comperere magnis*) германската социалдемократия се бореше с Бернщайн. Бебел публично заявяваше на конгресите на своята партия, че не познава човек, който да се поддава повече на влиянието на средата, отколкото другарят Бернщайн (не господин Бернщайн, както обичаше по-рано да се изразява др. Плеханов, а другарят Бернщайн): ние ще го вземем в своята среда, ние ще го направим депутат в Райхстага, ние ще се борим против ревизионизма, без да воюваме с неуместна рязкост (*à la Собакевич-Parvus*) против ревизиониста, този ревизионист ние „ще убием с мекота“ (*kill with kindness*), както характеризираше това, доколкото си спомням, др. М. Биър (M. Beer) на едно английско социалдемократическо събрание, защитавайки немската отстъпчивост, миролюбие, мекота, гъвкавост и предпазливост против нападките на английския Собакевич-Хайндмън. Точно така и др. Плеханов поиска „да убие с мекота“ дребния анархизъм и дребния опортюнизъм на другарите Акселрод и Мартов. Наистина наред със съвсем ясните намеци за „анархистическите индивидуалисти“ др. Плеханов умишлено

неясно се е изразил относно ревизионистите, изразил се е така, като че ли е имал предвид рабочеделците, които завиват от опортюнизма към ортодоксията, а не Акселрод и Мартов, които започнаха да завиват *от ортодоксията към ревизионизма*, но това беше невинна военна хитрост*, това беше смешно фортификационно съоръжение, неспособно да устои пред артилерийския огън на партийната гласност.

И ето, който се запознае с конкретната конюнктура на описвания политически момент, който вникне в психологията на др. Плеханов, той ще разбере, че аз не можех тогава да постъпя другояче. Казвам това по адрес на ония привърженици на мнозинството, които ме упрекваха за напущането на редакцията. Когато др. Плеханов направи завой след конгреса на Лигата и от привърженик на мнозинството стана привърженик на помиряването на всяка цена, аз бях длъжен да изтъквам този завой в най-добрия смисъл. Може би др. Плеханов искаше да даде в статията си програма за добър и честен мир? Всяка такава програма се свежда до искрено признаване на грешките от двете страни. Каква грешка посочваше др. Плеханов у мнозинството? — Неуместна, достойна за Собакевич рязкост към ревизионистите. Не е известно какво е имал при това предвид др. Плеханов: дали своята рязкост относно магаретата, или крайно непредпазливото споменаване за анархизма и опортюнизма пред Акселрод; др. Пле-

* За отстъпки по отношение на другарите Мартинов, Акимов и Брукер не ставаше и дума след партийния конгрес. Не съм чувал те да са искали също „кооптация“. Аз се съмнявам даже дали др. Старовер или др. Мартов са се съветвали с др. Брукер, когато те ни писаха своите писма и „нотите“ от името на „половинната партия“... На конгреса на Лигата др. Мартов с дълбокото възмущение на непреклонен политически борец отхвърляше самата мисъл за „обединение с Рязанов или Мартинов“, за възможността за „сделка“ с тях или макар дори за съвместна (като редактори) „партийна служба“ (стр. 53 на протоколите на Лигата). Др. Мартов сурово осъди „Мартиновите тенденции“ на конгреса на Лигата (стр. 88), а когато др. Ортодокс деликатно загатна, че като че ли Акселрод и Мартов „признават правото и на другарите Акимов, Мартинов и други да се съберат, да си изработят устав и да действуват по него, както им се харесва“ (стр. 99), то мартовци започнаха да се отричат, както Петър от Христа (стр. 100, „опасенията на др. Ортодокс“ „относно акимовци, мартиновци и т. н.“ „са неоснователни“).

ханов е предпочел да се изрази „отвлечено“, и при това с намек за други. Това, разбира се, е въпрос на вкус. Но аз признавах открито личната си острота и в писмото до искриста, и на конгреса на Лигата; как мога тогава да не призная тази „грешка“ у мнозинството? А що се отнася до малцинството, др. Плеханов ясно сочеше грешката им: ревизионизма (ср. неговите забележки за опортюнизма на партийния конгрес и за жоресизма на конгреса на Лигата) и анархизма, който доведе до разцеплението. Можех ли аз да преча на опита да се постигне чрез лични отстъпки и изобщо чрез различни „kindness“ (любезности, мекости и т. н.) признаването на тези грешки и парализирането на вредата от тях? Можех ли аз да преча на такъв опит, когато др. Плеханов открито убеждаваше в статията „Какво да не се прави?“ „да се щадят противниците“ измежду ревизионистите, които са ревизионисти „само поради известна непоследователност“? И ако аз не вярвах в този опит, можех ли да постъпя другояче, освен да направя лична отстъпка относно ЦО и за защита на позицията на мнозинството да се прехвърля в ЦК?* Да отричам абсолютно възможността за такива опити и да поемам само върху себе си отговорността за надвисналото разцепление аз не можех вече, затова защото сам бях склонен в писмото от 6 октомври да обяснявам сбиването с „лично раздражение“. А да защитавам позицията на мнозинството, аз смятах и смятам

* Др. Мартов твърде сполучливо се изрази по този повод, като каза, че аз съм се прехвърлил *avec armes et bagages* (с оръжие и багаж. *Ред.*). Другарят Мартов охотно употребява военни сравнения: поход против Лигата, сражение, неизлечими рани и пр. и пр. Да си призная, аз също изпитвам голяма слабост към военните сравнения, особено сега, когато с такова вълнение следиш съобщенията от Тихия океан. Но ако говорим по военному, др. Мартов, то работата стоеше така. Ние завоювахме двата форта на партийния конгрес. Вие ги атакувахте на конгреса на Лигата. Още след първата лека престрелка моят колега, комендантът на едната крепост, отваря вратата на неприятеля. Аз, разбира се, събирам своята малка артилерия и отивам в друг, почти неукрепен форт, „избягвайки срещата“ с превъзходящия по своята численост неприятел. Аз даже предлагам мир: че къде мога да воювам с две държави? Но новите съюзници в отговор на предложението за мир бомбардират моя „последен“ форт. Аз се защитавам. Тогава моят бивш колега — комендантът — с великолепно негодувание се провиква: я гледайте, добри хора, каква липса на миролюбие у този Чембърлейн!

за свой политически дълг. Да се осланям в това отношение на др. Плеханов беше трудно и рисковано, защото по всичко личеше, че др. Плеханов беше готов да тълкува диалектически своята фраза: „ръководителят на пролетариата няма право да се поддава на своите войнствени наклонности, когато те противоречат на политическата сметка“, в смисъл че щом като трябва да се стреля, то по-голяма сметка (според състоянието на женевското време през ноември) има да се стреля в мнозинството... Да се защитава позицията на мнозинството беше необходимо, защото др. Плеханов — за подигравка над диалектиката, която изисква конкретно и всестранно разглеждане, — засягайки въпроса за добрата (?) воля на революционера, скромно заобиколи въпроса за *доверието към революционера*, за вярата в такъв „ръководител на пролетариата“, който е ръководил определено крило на партията. Говорейки за анархистическия индивидуализъм и съветвайки да си затваряме „от време на време“ очите пред нарушението на дисциплината, да отстъпваме „понякога“ пред интелгентската разпуснатост, която „се корени в чувство, нямащо нищо общо с предаността към революционната идея“, др. Плеханов очевидно забравяше, че трябва да се държи сметка и за добрата воля на партийното мнозинство, че определянето на *размера* на отстъпките на анархистическите индивидуалисти трябва да се предостави *именно на практиците*. Колкото е лека литературната борба срещу детската анархистическа глупост, толкова е трудна практическата работа с анархистическия индивидуалист в една и съща организация. Литератор, който би се заел да определи размера на възможните практически отстъпки на анархизма, само би разкрил своето прекомерно, наистина доктринерско литераторско самомнение. Др. Плеханов величествено забелязваше (за важност, както се изразяваше Базаров²¹), че в случай на ново разцепление работниците ще престанат да ни разбират, а в същото време сам туряше началото на безкрайна редица такива статии в новата „Искра“, които със своето истинско, конкретно значение неизбежно си оставаха неразбираеми не само за работниците, но и изобщо за целия свят. Не е чудно, че един член на ЦК²², който чел на коректура статията „Какво да не се прави?“, предупредил др. Плеханов,

че неговият план за известно съкращаване на някаква публикация (протоколите на партийния конгрес и на конгреса на Лигата) се проваля именно с тази статия, която разпалва любопитството, изнася нещо пикантно и в същото време съвсем неясно пред съда на улицата* предизвиква неизбежно недоумяващи въпроси: „какво се е случило?“ Не е чудно, че именно тази статия на др. Плеханов вследствие абстрактността на неговите разсъждения и неяснотата на неговите загатвания предизвика ликуване в редовете на враговете на социалдемократията: и канкан върху страниците на „Революционна Россия“, и възторжени похвали на последователните ревизионисти от „Освобождение“. Източникът на всички тези забавни и печални недоразумения, от които така забавно и така печално се измъкваше след това др. Плеханов²⁴, беше именно нарушаването на основното положение на диалектиката: конкретните въпроси трябва да се разглеждат в цялата им конкретност. Поспециално възторзите на г. Струве бяха съвсем естествени: него не го интересуваха добрите цели (kill with kindness), които преследваше (но можеше и да не постигне) др. Плеханов; г. Струве поздравяваше и не можеше да не поздравява *завоя към опортюнистическото крило на нашата партия*, който започна в новата „Искра“, както виждат сега всички. Не само руските буржоазни демократи поздравяват всеки, макар най-малък и временен завой към опортюнизъм във всички социалдемократически партии. В оценката на умния враг много рядко се случва пълно недоразумение: кажи ми кой те хвали и аз ще ти кажа в какво си сгрешил. И напразно разчита др. Плеханов на невнимателния читател, мислейки да представи работата така, че мнозин-

* Ние спорехме горещо и страстно в някакво закрито помещение. Изведнъж един от нас скача, разтваря прозореца към улицата и започва да крещи против собакевичевците, анархистическите индивидуалисти, ревизионистите и пр. Естествено е, че на улицата се събира тълпа любопитни зяпачи и че нашите врагове започват да злорадствуват. Другите участници в спора също се приближават към прозореца, изказвайки желание да разкажат работата смислено от самото начало и без намеци за неща, които никой не знае. Тогава прозорецът се затваря: не заслужава, значи, да се говори за *дрязгите* („Искра“, бр. 53, стр. 8, колона 2, ред 24 отдолу). Не заслужаваше *да се започва в „Искра“* разговор за „дрязгите“, др. Плеханов²³ — ето това е истината!

ството безусловно въставало против личната отстъпка относно кооптацията, а не против преминаването от лявото крило на партията към дясното. Съвсем не е в това същността, че др. Плеханов, за да се избегне разцеплението, е направил лична отстъпка (това е твърде похвално), а в това, че след като напълно призна необходимостта *да се спори* с непоследователните ревизионисти и анархистическите индивидуалисти, той е предпочел да спори с мнозинството, с което той се раздели *заради размера* на възможните практически отстъпки на анархизма. Съвсем не е в това същността, че др. Плеханов измени личния състав на редакцията, а в това, че той измени на позицията си в спора с ревизионизма и анархизма, престана да защитава тази позиция в ЦО на партията.

Що се отнася до ЦК, който *тогава* беше единствен организиран представител на мнозинството, то др. Плеханов се разедини тогава с него (ЦК) *изключително заради размера на възможните практически отстъпки на анархизма*. Измина почти месец от 1 ноември, когато аз с излизането си развързах ръцете на политиката *kill with kindness*. Др. Плеханов имаше пълната възможност чрез всевъзможни контакти да провери годността на тази политика. Другарят Плеханов публикува по това време статията „Какво да не се прави?“, която беше — *и си остава* — единственият, така да се каже, входен билет на мартовци в редакцията. Лозунгите: ревизионизъм (с който трябва да се спори, като се щади противникът) и анархистически индивидуализъм (който трябва да се заобикаля, като се убива с мекота), са напечатани на този билет с внушителен курсив. Моля заповядайте, господа, аз ще ви убия с мекота — ето какво казва др. Плеханов с тази покана на своите нови колеги в редакцията. Естествено е, че на ЦК оставаше само да каже последната си дума (ултиматум, това именно значи: последна дума за възможен мир) за размера на допустимите от негово гледище практически отстъпки на анархистическия индивидуализъм. Или искате мир — и тогава ето ви толкова и толкова местенца, които доказват нашата мекота, миролюбие, отстъпчивост etc. (повече не можем да дадем, гарантирайки мира в партията, мир не в смисъл на липса на спорове, а в смисъл на неразрушаване партията от

апархистическия индивидуализъм), вземете тези местенца и завивайте малко по малко пак от Акимов към Плеханов. Или искате да защитавате и да развивате своето гледище, да завиете окончателно (макар само в областта на организационните въпроси) към Акимов, да убедите партията във вашата правота против Плеханов — тогава вземете литературната група, получите представителство на конгреса и започвайте с честна борба, с открита полемика да си извоювате мнозинство. Тази алтернатива, която е съвсем ясно поставена пред мартовци в ултиматума на Централния комитет от 25 ноември 1903 г. (вж „Обсадно положение“ и „Коментари към протоколите на Лигата“*), е в пълно съответствие с моето и на Плеханов писмо от 6 октомври 1903 г. до бившите редактори: или лично раздразнение (и тогава може, *в най-лошия случай*, и „да се кооптира“), или принципно различие (и тогава трябва *най-напред* да се убеди партията, а след това вече да се говори за изменение на личния състав на централите). ЦК можеше да предостави решението на тази деликатна дилема на самите мартовци, толкова повече че *именно по*

* Аз, разбира се, няма да размотавам кълбото, което е объркал др. Мартов в „Обсадно положение“ около този ултиматум на ЦК, позовавайки се на частни разговорни etc. Това е характеризираният от мен в предишната точка „вторн метод на борба“, който би могъл с надежда за успех да бъде анализиран само от един специалист по невропатология. Достатъчно е да кажа, че др. Мартов настоява там за споразумение с ЦК за непубликуване на преговорите, каквото споразумение, въпреки всички търсения, досега не е намерено. Др. Травински, който водеше преговори от името на ЦК, ми съобщи писмено, че смята, че имам право да публикувам вън от „Искра“ моето писмо до редакцията.

Само една думичка на др. Мартов особено ми се хареса. Тази думичка е „бонапартизъм от най-лош сорт“. Аз намирам, че др. Мартов е издигнал тази категория твърде на място. Нека погледнем хладнокръвно какво означава това понятие. Според мене то означава придобиване на власт по *формално* законен път, но *всъщност* против волята на народа (или партията). Не е ли така, др. Мартов? А щом е така, аз спокойно предоставям на публиката да съди от чия страна имаше такъв „бонапартизъм от най-лош сорт“, дали от страна на Ленин и Игрек, които можеха да се възползват от своето *формално* право да не пускат мартовци, като при това се опират върху волята на II конгрес, но *не се възползваха* от това право; — или пък от страна на ония, които *формално правилно* заеха редакцията („единодушна кооптация“), знаейки, че това *всъщност не отговаря на волята на II конгрес*, и страхувайки се от проверката на тази воля от III конгрес?

онѳва време др. Мартов писа в своето profession de foi* („Още веднѳж в малцинството“) следните редове:

„Малцинството претендира само за честта — да даде първия в историята на нашата партия пример, че е възможно, след като се окажеш „победен“, да не образуваш нова партия. Тази позиция на малцинството произтича от всички негови възгледи върху организационното развитие на партията, тя произтича от съзнанието за неговата здрава връзка с предишната партийна работа. Малцинството не вярва в мистичната сила на „книжните революции“ и вижда в дълбоката жизнена обосновааност на своите стремежи залог за това, че с чисто идейна пропаганда вътре в партията то ще постигне тържеството на своите организационни принципи.“ (Курсивът е мой.)

Какви прекрасни, горди думи! И колко горчиво беше да се убедим от опит, че това са само думи... Вие ще ме извините, другарю Мартов, но сега аз извявам претенция от името на мнозинството за тази „чест“, която вие не заслужихте. Тази чест ще бъде действително голяма, заради която заслужава да се повоюва, защото традициите от кръжоковщината ни оставиха в наследство необикновено лесни разцепления и необикновено усърдно прилагане на правилото: или ръка целувайте, или един по зъбите.

Голямото удоволствие (да имаме единна партия) трябваше да надделее и надделя над малките неприятности (във форма на дрязги заради кооптацията). Аз излязох от ЦО, другарят Игрек (делегиран от мен и Плеханов в Партийния съвет от редакцията на ЦО) излезе от Съвета. Мартовци отговориха на последната дума на ЦК за мир с писмо (вж цитираните издания), равносилно на обявяване на война. Тогава и само тогава аз пиша писмото до редакцията (бр. 53 на „Искра“) за гласността**. Щом значи ще говорим за ревизионизъм, щом ще спорим за непоследователност и за анархистически индивидуализъм, за поражение на разните ръководители, то нека, господа, разкажем всичко

* — верую, програма, изложение на мироглед. Ред.

** Вж Съч. Т. 7, с. 104—108.

без прикриване, както си беше — ето съдържанието на това писмо за гласността. На него редакцията отговаря със сърдита ругатня и великолепно наставление: не смей да повдигаш „дребнавестите и дрязгите на кръжочния живот“ (стр. 53 на „Искра“). А, така значи, мисля си: „дребнавестите и дрязгите на кръжочния живот“... es ist mir recht, господа, с това именно съм съгласен. Та това значи, че шума около „кооптацията“ вие отнасяте направо към *кръжочните дрязги*. Това е истина. Но що пък за дисонанс е това, ако в уводната статия на същия брой 53 същата (като че ли същата) редакция почва да говори за бюрократизъм, формализъм и прочие*. Ти да не смееш да повдигаш въпроса за кооптацията в ЦО, защото това е дрязга. А ние ще повдигаме въпроса за кооптация в ЦК и ще наричаме това не дрязга, а принципно различие относно „формализма“. — Не, мисля си, драги другари, позволете ми да не ви позволя това. Вие искате да стреляте по моя форт, а от мен искате да ви предам артилерията си. Смешни хора! И аз пиша и печатам отделно от „Искра“ „Писмо до редакцията“ (Защо излязох от редакцията на „Искра““?)**, разказвам там накратко как беше работата и се осведомявам отново и отново възможно ли е мир въз основа на такова разпределение: на вас — Централният орган, на нас — Централният комитет. Нито една страна не ще се чувства „чужда“ в своята партия и ние ще поспорим относно завоя към опортюнизма, ще поспорим отначало в литературата, а след това може би и на третия конгрес на партията.

В отговор на споменаването за мир последва откриване на огън от всички неприятелски батареи, включително и от Съвета. Снаряди се посипаха като град. Самодържец, швайцер, бюрократ, формалист, свръхцентър, едностранчив, праволинеен, опърничав, ограничен, подозрителен, кавгаджия... Много добре, приятели мои! Свършихте ли? Нямате ли нищо повече в запас? Лоши са снарядите ви...

* Както се оказа по-късно, „дисонансът“ се обяснява твърде просто с дисонанса в състава на редакцията на ЦО. За „дрязгите“ е писал Плеханов (вж признанието му в „Тъжно недоразумение“, бр. 57), а уводната „Нашият конгрес“ — Мартов („Обсадно положение“, стр. 84). Един насам, друг натам.

** Вж Съч. Т. 7, с. 109—117.

Сега аз имам думата. Да видим *съдържанието* на новите организационни възгледи на новата „Искра“ и отношението на тези възгледи към онова деление на нашата партия на „мнозинство“ и „малцинство“, истинския характер на което ние показахме с анализа на разискванията и гласуванията на втория конгрес.

р) Новата „Искра“.

Опортюнизмът по организационните въпроси

За основа на разбора на принципната позиция на новата „Искра“ трябва да се вземат несъмнено двата фейлетона на др. Акселрод*. Конкретното значение на цял ред негови любими думички ние вече подробно показахме по-горе и сега трябва да се постараяме да се абстрахираме от това конкретно значение, да вникнем в онзи ход на мислите, който застави „малцинството“ (по един или друг дребен и нищожен повод) да дойде именно до тези, а не до някакви други лозунги, да разгледаме принципното значение на тези лозунги независимо от техния произход, независимо от „кооптацията“. Ние живеем сега под знака на отстъпчивостта: нека да направим отстъпка на другаря Акселрод и „да вземем сериозно“ неговата „теория“.

Основната теза на др. Акселрод (бр. 57 на „Искра“) е, че „нашето движение още от самото начало криеше в себе си две противоположни тенденции, чийто взаимен антагонизъм не можеше да не се развива и да не се отразява върху него паралелно с неговото собствено развитие“. Именно: „по принцип пролетарската цел на движението (в Русия) е същата, както и на западната социалдемократия“. Но у нас въздействието върху работническите маси изхожда „от страна на чужд за тях социален елемент“ — радикалната интелигенция. И така др. Акселрод констатира антагонизъм между пролетарските и радикално-интелигентските тенденции в нашата партия.

В това др. Акселрод е безусловно прав. Съществу-

* Тези фейлетони бяха поместени в сборника „Искра“ за два года“, ч. II, с. 122 и сл. (СПБ, 1906). (Забележка на автора към изданието от 1907 г. *Ред.*)

ването на този антагонизъм (и не само в руската социалдемократическа партия) не подлежи на съмнение. Нещо повече. На всички и на всекиго е известно, че именно този антагонизъм в значителна степен обяснява онова деление на съвременната социалдемократия на революционна (ортодоксална) и опортюнистическа (ревизионистка, министералистка, реформистка), което напълно се разкри и в Русия през последните десет години на нашето движение. На всички е известно също, че именно пролетарските тенденции на движението се изразяват от ортодоксалната, а демократическо-интелигентските — от опортюнистическата социалдемократия.

Но др. Акселрод, след като съвсем се приближава до този общоизвестен факт, започва страхливо да се дърпа назад. Той не прави *ни най-малък опит* да анализира как се е проявило посоченото деление в историята на руската социалдемократия изобщо и по-специално на нашия партиен конгрес — макар че др. Акселрод пише именно по повод на конгреса! Както и цялата редакция на новата „Искра“, др. Акселрод проявява *смъртен страх* пред протоколите на този конгрес. *Това не трябва да ни учудва след всичко* изложено по-горе, но от страна на „теоретик“, който уж изследва разните тенденции в нашето движение, това е оригинален случай на *страх от истината*. След като е оставил настрана, по силата на това си свойство, най-новия и най-точния материал за тенденциите на нашето движение, др. Акселрод търси спасение в областта на приятните мечтания. „Че нали легалният марксизъм или полумарксизмът даде литературния водач на нашите либерали — казва той. — Защо пък шегобийцата история да не достави на революционната буржоазна демокрация водач от школата на ортодоксалния, революционния марксизъм?“ По повод на това приятно за др. Акселрод мечтание ние можем само да кажем, че ако се случва историята да се шегува, то това не оправдава *шегите в мисълта* на оня, който се заема с анализирането на тази история. Когато във водача на полумарксизма прозираше либералът, то хората, които желаеха (*и умееха*) да проследят „тенденциите“ му, се позоваваха не на възможните шегии на историята, а на десетки и стотици примери от психологията и логиката на този водач, на ония особености на цялата му литературна фи-

экономия, които показваха отражението на марксизма в буржоазната литература²⁵. Ако пък др. Акселрод, който се е заловил да анализира „общореволуционните и пролетарските тенденции в нашето движение“, не е съумял *с нищо, абсолютно с нищо* да докаже и покаже известни тенденции у еди-кои си представители на омразното му ортодоксално крило на партията, то стова той само си е издал *тържествено свидетелство за бедност*. Както изглежда, работите на Акселрод са вече съвсем лоши, щом му остава да се позовава само на възможните шеги на историята!

Другото позоваване на др. Акселрод — върху „якобинците“ — е още по-поучително. На др. Акселрод вероятно не е неизвестно, че делението на съвременната социалдемокрация на революционна и опортюнистическа отдавна вече, и не само в Русия, е дало повод за „исторически аналогии с епохата на Великата френска революция“. На др. Акселрод вероятно не е неизвестно, че *жирондистите в съвременната социалдемокрация* навсякъде и всякога прибягват към термините „якобинство“, „бланкизъм“ и др. т. за характеристика на противниците си. Но няма да подражаваме на др. Акселрод в страха му от истината и ще погледнем протоколите на нашия конгрес: дали няма в тях материал за анализиране и проверка на разглежданите от нас тенденции и аналогии.

Първи пример. Спорът за програмата на партийния конгрес. Др. Акимов („напълно съгласен“ е др. Мартинов) заявява: „Абзацът за завоюването на политическата власт (за диктатурата на пролетариата) получи в сравнение с всички други социалдемократически програми такава редакция, че може да бъде изтълкуван и действително се тълкуваше от Плеханов в смисъл, че ролята на ръководителите на организацията трябва да бъде да отдръпнат назад ръководената от нея класа и да отделят първата от втората. И затова формулировката на нашите политически задачи е съвсем същата, каквато е в „Народная воля“ (стр. 24 на протоколите). На др. Акимов възразяват др. Плеханов и други искристи, като го упрекват в опортюнизъм. Не намира ли др. Акселрод, че този спор ни показва (на дело, а не във въображаемите шеги на историята) антагонизма между *съвременните якобинци* и *съвременните жирон-*

дисти в социалдемокрацията? И не затова ли др. Акселрод заговори за якобинците, защото той се оказа (по силата на извършените от него грешки) в компанията на *жирондистите* в социалдемокрацията?

Втори пример. Др. Посадовски повдига въпроса за „сериозното разногласие“ по „основния въпрос“ за „абсолютната ценност на демократическите принципи“ (стр. 169). Заедно с Плеханов той отрича тяхната абсолютна ценност. Лидерите на „центъра“, или блатото (Егоров), и на антиискристите (Голдблат) решително въстават против това, виждайки у Плеханов „подражание на буржоазната тактика“ (стр. 170) — *това е именно идеята на др. Акселрод за връзката на ортодоксията с буржоазната тенденция*, с тази само разлика, че у Акселрод тази идея виси във въздуха, а у Голдблат е свързана с определени дебати. Ние питаме още веднъж: не намира ли др. Акселрод, че и този спор ни показва *нагледно*, на нашия партиен конгрес, антагонизма между якобинците и жирондистите в съвременната социалдемокрация? Не затова ли др. Акселрод крещи против якобинците, защото той се оказа в компанията на жирондистите?

Трети пример. Споровете по §1 на устава. Кой защитава *„пролетарските тенденции в нашето движение“*, кой подчертава, че работникът не се плаши от организация, че пролетарият не съчувствува на анархията, че той цени стимула „организирайте се!“, кой предупреждава за опасността от буржоазната интелигенция, просмукана до костите от опортюнизъм? *Якобинците на социалдемокрацията*. И кой промъква в партията радикалната интелигенция, кой се грижи за професорите, гимназистите, за отделните личности, за радикалната младеж? *Жирондистът Акселрод заедно с жирондиста Либер*.

А неумело се защитава др. Акселрод от „лъжливото обвинение в опортюнизъм“, което открито се разпространяваше на нашия партиен конгрес против мнозинството на групата „Освобождение на труда“! Той се защитава така, че потвърждава обвинението с повтарянето на изгърканата бернщайнианска мелодия за якобинство, бланкизъм и пр.! Той крещи за опасността от радикалната интелигенция, за да заглуши собствените си речи на партийния конгрес, изпълнени с грижи за тази интелигенция.

Нищо друго освен *опортюнизъм* не изразяват тези „страшни думички“: якобинство и др. т. Якобинец, неразривно свързан с *организацията* на пролетариата, *осъзнал* своите класови интереси, това именно е *революционният социалдемократ*. Жирондист, който копнее за професорите, гимназистите, който се страхува от диктатурата на пролетариата, въздиша за абсолютната ценност на демократическите искания, това именно е *опортюнистът*. Само опортюнисти могат днес още да виждат опасност в заговорническите организации, когато мисълта за ограничаване на политическата борба до заговор е хиляди пъти опровергана в литературата, опровергана и отдавна изтикана от живота, когато кардиналната важност на масовата политическа агитация е изяснена и предъвкана до втръсване. Реално основание за страх от заговорничеството, от бланкизма е не една или друга проявила се черта на практическото движение (както отдавна и напразно се стараят да покажат Бернщайн и К^о), а жирондистката страхливост на буржоазния интелегент, чиято психология така често си пробива път сред съвременните социалдемократи. Няма нищо по-комично от тези напъни на новата „Искра“ да каже *нова дума* (казана на времето си стотици пъти) под формата на предупреждение срещу тактиката на френските революционери-заговорници от четиридесетте и шестдесетте години (бр. 62 — уводната)²⁶. В следващия брой на „Искра“ жирондистите на съвременната социалдемократия ще ни посочат вероятно такава група френски заговорници от четиридесетте години, за която значението на политическата агитация сред работническите маси, значението на работническите вестници като основа за въздействие върху класата от страна на партията да е отдавна заучена и разучена азбука.

Но стремежът на новата „Искра“ под формата на нови думи да повтаря старото и да предъвква азбуката съвсем не е случайност, а неизбежно следствие от положението, в което се оказаха Акселрод и Мартов, които попаднаха в опортюнистическото крило на нашата партия. Положението задължава. Става нужда да се повтарят опортюнистически фрази, става нужда да се *врещат назад*, за да се опитат да намерят в *далечното минало* макар каквото и да е оправдание на своята позиция, незащитима от гледището на конгресната борба и на очерта-

лите се на конгреса отсенки и деления в партията. Към Акимовото дълбокомислие относно якобинството и бланкизма др. Акселрод прибавя пак Акимовите оплаквания, че не само „икономистите“, но и „политиците“ били „едностранчиви“, твърде много „се увличали“ и пр. и пр. Като четеш надутите разсъждения на тази тема в новата „Искра“, която високомерно претендира, че стои над всички тези едностранчивости и увлечения, с недоумение се питаши: чии портрети рисуват те? Къде слушат тези разговори?²⁷ И кой пък не знае, че делението на руските социалдемократи на икономисти и политици отдавна вече е отживяло времето си? Прегледайте „Искра“ от последните една-две години преди партийния конгрес и вие ще видите, че борбата против „икономизма“ стихва и съвсем се прекратява още в 1902 година, вие ще видите, че например през юли 1903 година (бр. 43) за „времената на икономизма“ се говори като за „окончателно изживени“, икономизмът се счита за „окончателно погребан“, увлеченията на политиците се разглеждат като очевиден атавизъм. А защо новата редакция на „Искра“ се връща към това окончателно погребано деление? Нима ние се борихме на конгреса срещу акимовци поради грешките, които те вършеха преди две години в „Рабочее Дело“? Ако ние постъпвахме така, щяхме да бъдем кръгли идиоти. Но всеки знае, че ние постъпвахме не така, че на конгреса ние се борихме срещу акимовци не поради техните стари, окончателно погребани грешки в „Рабочее Дело“, а поради *новите грешки*, които те правеха в своите разсъждения и в своите гласувания на конгреса. Не по тяхната позиция в „Рабочее Дело“, а по позицията им на конгреса ние съдехме какви грешки действително са изживени и какви още живеят и предизвикват необходимостта от спорове. По време на конгреса старото деление на икономисти и политици вече не съществуваше, но още продължаваха да съществуват разнообразни опортюнистически тенденции, които се изразиха в разискванията и гласуванията по редица въпроси и които в края на краищата доведоха до новото деление на партията на „мнозинство“ и „малцинство“. Целият въпрос е в това, че новата редакция на „Искра“ се стреми, по лесно разбираеми причини, да прикрие връзката на това ново деление със *съвременния* опортю-

низъм в нашата партия и че затова тя е принудена да се връща назад от новото деление към старото. Неумението да обясни политическия произход на новото деление (или желанието в името на отстъпчивостта да хвърли було* върху този произход) я заставя да повтара до втръсване отдавна изживяното старо деление. На всички е известно, че основата на новото деление е различието по *организационните* въпроси, което започна със спора по организационните принципи (§ 1 на устава) и завърши с една „практика“, достойна за анархистите. Основата на старото деление на икономисти и политици беше различието по въпроси, главно *тактически*.

Това отстъпление от по-сложните, действително съвременни и насъщни въпроси на партийния живот към въпроси, които са решени отдавна и които изкуствено се изравят, новата „Искра“ се старее да оправдае със смешно дълбокомислие, което не може да се нарече другояче освен опашкарство. По примера на др. Акселрод през всички писания на новата „Искра“ като червена нишка преминава дълбоката „мисъл“, че съдържанието е по-важно от формата, програмата и тактиката са по-важни от организацията, че „жизнеспособността на организацията е право пропорционална на обема и значението на съдържанието, което тя ще внесе в движението“, че централизъмът не е „нещо само за себе си“, не е „всеспасяващ талисман“ и пр. и пр. Дълбоки, велики истини! Програмата действително е по-важна от тактиката, тактиката е по-важна от организацията. Азбуката е по-важна от етимологията, етимологията е по-важна от синтаксиса — но какво да се каже за хора, които са пропаднали на изпит по синтаксис и

* Виж статията на Плеханов за „икономизма“ в брой 53 на „Искра“. В подзаглавието на тази статия се е промъкнала очевидно малка печатна грешка. Вместо: „мисли на глас по повод втория партиен конгрес“, очевидно трябва да се чете: „по повод конгреса на *Лигата*“ или може би „по повод *кооптацията*“. Колкото уместна е при известни условия отстъпчивостта по отношение на личните претенции, толкова недопустимо е (от партийно, а не от филистерско гледище) смесването на вълиуващите партниятa въпроси, заменянето на въпроса за новата грешка на Мартов и Акселрод, които започнаха да завиват от ортодоксията към опортюнизма, с въпроса за старата (неспоменавана сега от никого освен от новата „Искра“) грешка на мартиновци и акимовци, готови може би сега да завият по много въпроси на програмата и тактиката от опортюнизма към ортодоксията.

сега важничат и се хвалят с това, че са останали втора година в по-долния клас? Др. Акселрод разсъждаваше върху принципните организационни въпроси като опортюнист (§ 1), а действуваше в организацията като анархист (конгресът на Лигата) — и сега той задълбочава социалдемократията: зелено е гроздето! Всъщност какво е организация? — та това е само форма; какво е централизъм? — та това не е талисман; какво е синтаксис? — та това е по-малко важно, отколкото етимологията, това е само форма на съединяване елементите на етимологията . . . „Не ще ли се съгласи с нас др. Александров — победоносно пита новата редакция на „Искра“, — ако кажем, че с изработването на партийната програма конгресът много повече съдействуваше за централизиране на партийната работа, отколкото с приемането на устава, колкото и свършен да ни се струваше този последният?“ (бр. 56, притурката). Трябва да се надяваме, че това класическо изречение ще получи не по-малко широка и не по-малко трайна историческа известност, отколкото знаменитата фраза на др. Кричевски, че социалдемократията, подобно на човечеството, винаги си поставяла осъществими задачи. Защото това дълбокомислие на новата „Искра“ е от съвсем същия тип. За какво осмиваха фразата на др. Кричевски? За това, че той оправдаваше грешката на известна част социалдемократи по тактическите въпроси, неумението да поставят правилно политическите задачи — пошлостта, представяна за философия. Точно така и новата „Искра“ оправдава грешката на известна част социалдемократи по организационните въпроси, интелегентската неустойчивост на известни другари, която ги доведе до анархистическа фраза — пошлостта, че програмата била по-важна от устава, че програмните въпроси били по-важни от организационните! Е, нима това не е опашкарство? Нима това не е самохвалство, загдето хората са останали втора година в по-долния клас?

Приемането на програмата съдействувало повече за централизиране на работата, отколкото приемането на устава. Как мирише тази пошлост, която се представя за философия, на радикален интелегент, който е много по-близо до буржоазното декадентство, отколкото до социалдемократизма! Защото думата централизиране в

тази знаменита фраза се разбира вече в съвсем *символичен* смисъл. Ако авторите на тази фраза не умеят или не искат да мислят, то нека те да си спомнят поне простия факт, че приемането на програмата заедно с бундовци не само не доведе до централизиране на нашата обща работа, но и не ни предпази от разцепление. Единството по програмните въпроси и по тактическите въпроси е необходимо, но още недостатъчно условие за партийното обединение, за централизирането на партийната работа (господи, боже мой! каква азбука трябва да се предъвка в днешни времена, когато всички понятия са се объркали!). За последното е необходимо още единство на организацията, което в партия е немислимо, шо-годе надхвърлила рамките на семейния кръжок без оформен устав, без подчиняване малцинството на мнозинството, без подчиняване частта на цялото. Докато у нас нямаше единство по основните въпроси на програмата и тактиката, ние говорехме открито, че живеем в епохата на разпокъсаност и кръжоковщина, ние открито заявявахме, че преди да се обединим, трябва да се разграничим, ние и не проговорвахме за формите на съвместната организация, а приказвахме изключително за новите (тогава действително нови) въпроси на програмната и тактическата борба против опортюнизма. Сега тази борба, по общото ни признание, е осигурила вече достатъчно единство, формулирано в партийната програма и в партийните резолюции по тактиката; сега ние трябва да направим следващата крачка и ние, по общо наше съгласие, я направихме: изработихме *формите* на единната организация, която слива всички кръжоци в едно. Нас ни тласнаха сега назад, като разрушиха наполовина тези форми, тласнаха ни към анархистическо поведение. към анархистическата фраза, към възстановяването на кръжока вместо партийната редакция, а сега оправдават тази крачка назад с това, че азбуката повече съдействувала за грамотната реч, отколкото знанието на синтаксиса!

Философията на опашкарството, която преди три години цъфтеше по тактическите въпроси, сега възкръсва, прилагана към организационните въпроси. Вземете следното разсъждение на новата редакция. „Боевото социалдемократическо направление — казва др. Александров — в партията трябва да се провежда не само с

идейна борба, но и с определени организационни форми.“ Редакцията ни поучава: „Не е лошо това съпоставяне на идейната борба с организационните форми. Идейната борба е процес, а организационните форми са само... форми“ (ей богу, така именно е напечатано в бр. 56, притурката, стр. 4, колонка I, долу!), „които трябва да обличат текущото, развиващото се съдържание, развиващата се практическа партийна работа“. Това е вече съвсем в духа на анекдота, че снарядът си е снаряд, а бомбата — бомба. Идейната борба е процес, а организационните форми са само форми, които обличат съдържанието! Въпросът е дали нашата идейна борба ще се облича в *по-висши* форми, във формите на задължителната за всички партийна организация, или във формите на старата разпокъсаност и старата кръжоковщина. Нас ни тласнаха назад от по-висшите форми към по-примитивните и това оправдават с туй, че идейната борба била процес, а формите — само форми. Точно така др. Кричевски някога ни теглеше назад от тактиката-план към тактиката-процес.

Вземете претенциозните фрази на новата „Искра“ за „самовъзпитанието на пролетариата“, противопоставяни на ония, които заради формата били способни да не видят съдържанието (бр. 58, уводната). Нима това не е акимовщина номер две? Акимовщината номер едно оправдаваше изостаналостта на известна част от социалдемократическата интелигенция в поставянето на тактическите задачи с позовавания върху „по-дълбокото“ съдържание на „пролетарската борба“, с позовавания върху самовъзпитанието на пролетариата. Акимовщината номер две оправдава изостаналостта на известна част от социалдемократическата интелигенция по теоретическите въпроси и организационната практика със също такива дълбокомислени позовавания върху това, че организацията е само форма и че цялата същност е в самовъзпитанието на пролетариата. Пролетариатът не се страхува от организация и дисциплина, господата, грижещи се за по-малкия брат! Пролетариатът не ще започне да се грижи г-да професорите и гимназистите, които не искат да влязат в организацията, да бъдат признавани за партийни членове, защото работят под контрола на организацията. Пролетариатът се възпитава

в организираност от целия си живот много по-радикално, отколкото мнозина интелегентствуващи. Пролетариатът, що-годе схванал нашата програма и нашата тактика, не ще започне да оправдава изостаналостта в организацията с позовавания на това, че формата е по-малко важна, отколкото съдържанието. Не на пролетариата, а на *някои интелегенти* в нашата партия липсва *самовъзпитание* в духа на организацията и дисциплината, в духа на враждата и презрението към анархистическата фраза. Акимовци номер две също така клеветят пролетариата по въпроса за неподготвеността му за организация, както го клеветяха акимовци номер едно по въпроса за неподготвеността му за политическа борба. Пролетарият, който е станал съзнателен социалдемократ и се е почувствувал партниен член, ще отхвърли опашкарството по организационните въпроси със същото презрение, каквото той отхвърли опашкарството по тактическите въпроси.

Вземете, най-последно дълбокомислието на „Практика“ от новата „Искра“. „Истински разбрана, идеята за „боева“ централистична организация — казва той, — която обединява и централизира *дейността*“ (задълбочаваш курсив) „на революционерите, естествено, се осъществява в живота само при *наличието* на тази дейност“ (и ново, и умно); „самата организация като форма“ (слушайте, слушайте!) „може да се развива само *едновременно*“ (курсивът е на автора, както и навсякъде в този цитат) „с растежа на революционната работа, която съставлява нейното съдържание“ (бр. 57). Не помня ли това отново и отново за оня герой от народния епос, който при вида на погребалната процесия викал: влачете да се не навлачите? Навярно в нашата партия не ще се намери нито един практик (без кавички), който да не разбира, че именно формата на нашата дейност (т. е. организацията) много отдавна изостава, и отчаяно изостава, от съдържанието, че виковете по адрес на изоставащите хора: вървете в крак! не избързвайте! — са достойни само за партийните глуповци. Опитайте се да сравните например нашата партия с Бунда. Не подлежи на ни най-малко съмнение, че *съдържанието** на работата на нашата партия е не-

* Да не говорим за това, че *съдържанието* на нашата партийна работа беше набелязано (в програмата и пр.) на конгреса в духа на

измеримо по-богато, по-разностранно, по-широко и по-дълбоко, отколкото при Бунда. По-голям е теоретическият размах, по-развита е програмата, по-широко и по-дълбоко е въздействието върху работническите маси (а не само върху организирани занаятчии), по-разностранна е пропагандата и агитацията, по-жив е пулсът на политическата работа у челниците и редниците, по-величествени са *народните* движения при демонстрациите и общите стачки, по-енергична е дейността сред непролетарските слоеве. А „формата“? „Формата“ на нашата работа в сравнение с бундовската е недопустимо изостанала, изостанала е дотам, че това боде в очите, кара да се черви от срам всеки, който не гледа на работите на своята партия, „чоплейки носа си“. Изостаналостта на организационната работа в сравнение с нейното съдържание е нашето болно място и тя беше болно място още много преди конгреса, много преди образуването на ОК. Неразвитостта и нетрайността на формата не дава възможност да се направят по-нататъшни сериозни крачки в развитието на съдържанието, предизвиква срамен застой, води към разпиляване на силите, към несъответствие между думата и делото. Всички се измъчихме от това несъответствие, а тук се явяват акселеродовци и „Практиците“ от новата „Искра“ с дълбокомислената проповед: формата трябва естествено да се развива само едновременно със съдържанието!

Ето докъде довежда малката грешка по организационния въпрос (§ 1), ако намислите *да задълбочавате* глупостта и философски да обосновавате опортюнистическата фраза. С бавна крачка, с боязлив зигзаг!²⁸ — ние слушахме този мотив, приложен към тактическите въпроси; ние го слушаме сега, приложен към организационните въпроси. *Опашкарството по организационните въпроси* представлява естествен и неизбежен продукт на психологията на *анархистическия индивидуалист*, ко-

революционната социалдемокрация само с *цената на борбата*, на борбата срещу същите антиискристи и срещу същото благо, чиито представители числено преобладават в нашето „малцинство“. Интересно е също по въпроса за „съдържанието“ да се сравнят за пример, да кажем, шест броя от старата „Искра“ (бр. 46—51) и дванадесет броя от новата „Искра“ (бр. 52—63). Но това някой друг път.

гато последният започва да въздига в *система от възгледи*, в особени *принципи разногласия* своите (отначало може би случайни) анархистически отклонения. На конгреса на Лигата ние видяхме началото на този анархизъм, в новата „Искра“ ние виждаме опити да бъде въздигнат той в система от възгледи. Тези опити забележително потвърждават изказаното още на партийния конгрес съображение за различията в гледищата на буржоазния интелегент, който се присъединява към социалдемократията, и пролетария, осъзнал класовите си интереси. Например, същият „Практик“ от новата „Искра“, с чието дълбокомислие вече се запознахме, ме изобличава в това, че партията ми изглеждала „като грамадна фабрика“ начело с директор в лицето на ЦК (бр. 57, притурката). „Практикът“ не се досеща дори, че издигнатата от него страшна дума веднага издава психологията на буржоазния интелегент, незапознат нито с практиката, нито с теорията на пролетарската организация. Именно фабриката, която на някого се струва само плашило, представлява оная висша форма на капиталистическа кооперация, която обедини, дисциплинира пролетариата, научи го на организация, постави го начело на всички останали слоеве на трудещото се и експлоатирано население. Именно марксизмът като идеология на обучения от капитализма пролетариат учеше и учи неустойчивите интелегенти да правят разлика между експлоататорската страна на фабриката (дисциплината, основана на страха от гладна смърт) и нейната организираща страна (дисциплината, основана на съвместен труд, обединен от условията на технически високоразвитото производство). Дисциплината и организацията, които с такъв труд се постигат от буржоазния интелегент, особено лесно се усвояват от пролетариата именно благодарение на тази фабрична „школа“. Смъртният страх от тази школа, пълното неразбиране на нейното организиращо значение са характерни именно за начина на мислене, който отразява дребнобуржоазните условия на съществуване и поражда оня вид анархизъм, който немските социалдемократи наричат „Edelanarchismus“, т. е. анархизъм на „благородния“ господин, господарски анархизъм, както аз бих казал. Този господарски анархизъм е особено свойствен на руския нихилист. Партийната организация му се струва

чудовищна „фабрика“, подчиняването частта на цялото и малцинството на мнозинството му се струва „закрепостяване“ (вж фейлетоните на Акселрод), разделението на труда под ръководството на центъра предизвиква от негова страна трагикомични кръсъци против превръщането на хората в „колелца и винчета“ (при което като особено убийствен вид на това превръщане се смята превръщането на редакторите в сътрудници), споменаването на организационния партийен устав предизвиква презрителна гримаса и пренебрежителна (по адрес на „формалистите“) забележка, че би могло и съвсем без устав.

Невероятно, но факт: именно такава назидателна забележка ми прави др. Мартов в бр. 58 на „Искра“, дозовавайки се за по-голяма убедителност на моите собствени думи от „Писмо до другар“. Е, нима не е „господарски анархизъм“, нима не е опашкарство, когато с примери от епохата на разпокъсаността, от епохата на кръжоците, се *оправдава* запазването и прославянето на кръжоковщината и анархията в епохата на партийността?

Защо по-рано не ни бяха нужни устави? Защото партията се състоеше от отделни кръжоци, които не бяха свързани заедно с никаква организационна връзка. Преминаването от един кръжок в друг беше въпрос само на „добрата воля“ на този или онзи индивид, който нямаше пред себе си никакъв оформен израз на волята на цялото. Спорните въпроси в кръжоците се решаваха не по устав, „а с борба и заплашване с напускане“: така се изразих аз в „Писмо до другар“*, изхождайки от опита на редица кръжоци изобщо и по-специално на нашата собствена редакционна шесторка. В епохата на кръжоците такова явление беше естествено и неизбежно, но на никого не идваше наум да го възхвалява, да го смята за идеал, всички се оплакваха от тази разпокъсаност, на всички тежеше тя и всички жадуваха за сливането на разединените кръжоци в оформена партийна организация. И сега, когато това сливане стана, нас ни дърпат назад, нас ни угощават — под формата на висши организационни възгледи — с анархистическа фразеология! На хората, които са привикнали към сво-

* Вж Съч. Т. 6, с. 225—247.

бодния халат и чехлите на семейнокръжочната обломовщина, формалният устав се струва и ограничен, и тесен, и обременителен, и подъл, и бюрократичен, и крепостнически, и стесняващ свободния „процес“ на идейната борба. Господарският анархизъм не разбира, че формалният устав е необходим именно за заменяне на ограничените кръжочни връзки с широката партийна връзка. Беше ненужно и невъзможно да се оформя връзката вътре в кръжока или между кръжоците, защото тази връзка се крепеше на приятелство или на безотговорно, немотивирано „доверие“. Партийната връзка не може и не трябва да се крепи нито на едното, нито на другото, тя трябва да се основава именно върху *формалния*, „бюрократично“ (от гледището на разпуснатия интелегент) съставения устав, строгото спазване на който единствено ни предпазва от кръжочната тирания, от капризите на кръжоците, от методите на кръжочните свади, наричани свободен „процес“ на идейната борба.

Редакцията на новата „Искра“ се перчи срещу Александров с назидателното указание, че „доверието е деликатно нещо, което никак не може да се набие в сърцето и главата“ (бр. 56, притурката). Редакцията не разбира, че именно това издигане на категорията на доверието, на *голото* доверие, издава още и още веднъж напълно нейния господарски анархизъм и организационно опашкарство. Когато бях член само на кръжок, на редакционната шесторка или на организация „Искра“, аз имах право да се позовавам за оправдание, да кажем, на своето нежелание да работя с Хикс само върху едно безотговорно и немотивирано недоверие. Когато станах партийен член, аз *нямам право* да се позовавам само върху неоформено недоверие, защото таква позоваване напълно би отворило вратата за всякакви капризи и за всякакъв произвол на старата кръжковщина; аз съм *длъжен* да мотивирам своето „доверие“ или „недоверие“ с формален довод, т. е. с позоваване върху едно или друго формално установено положение на нашата програма, на нашата тактика, на нашия устав; аз съм длъжен да не се ограничавам с безотговорното „доверявам“ или „не доверявам“, а да призная *отговорността* за решенията си и за всички изобщо решения на всяка част на партията пред цялата партия; аз съм длъжен да следвам *формално предписания* път за

изразяване на „недоверието“ си за провеждане на ония възгледи и желания, които произтичат от това недоверие. Ние се издигнахме вече от *кръжочното* гледище на безотговорно „доверие“ до *партийното* гледище, което изисква спазване на отговорните и формално предписани начини на изразяване и *проверка* на доверието, а редакцията ни дърпа назад и нарича своето опашкарство нови организационни възгледи!

Вижте как разсъждава нашата така наречена партийна редакция за литературните групи, които биха могли да поискат за себе си представителство в редакцията. „Ние не ще се възмутим, не ще започнем да крещим за дисциплина“ — ни поучават господарските анархисти, които всякога и всякъде са гледали отвисоко на някаква си там дисциплина. Ние, казват, или „ще се разберем“ (sic!) с групата, ако тя е разумна, или ще се посмеем над нейните искания.

Представете си какво възвишено благородство се противопоставя тук на вулгарно- „фабричния“ формализъм! А всъщност пред нас е подновената фразеология на кръжоковщината, поднасяна на партията от редакцията, която чувствава, че представлява не партиен институт, а отломка от стар кръжок. Вътрешната фалшивост на тази позиция неизбежно довежда до *анархистическо* дълбокомислие, издигащо в принцип на социалдемократическата организация оная разпокъсаност, която на думи фарисейски се обявява вече за изживяна. Не е нужна никаква йерархия на низши и висши партийни колегии и инстанции — на господарския анархизъм такава йерархия се струва канцеларско измисляне на ведомства, департаменти и прочие (вж фейлетона на Акселрод), не е нужно никакво подчиняване частта на цялото, не е нужно никакво „формално-бюрокралично“ определено на *партийните* начини на „договаряне“ или на разграничаване, нека старото кръжочно безредие се освещава с фразьорство за „истински социалдемократически“ начини на организиране.

Ето къде преминалият школата на „фабриката“ пролетарий може и трябва да даде урок на анархистическия индивидуализъм. Съзнателният работник отдавна вече е излязъл от ония пелени, когато той странеше от интелигента като такъв. Съзнателният работник умее да це-

ни по-богатия запас от знания, по-широкия политически кръгзор, който той намира у социалдемократите интелектуалци. Но паралелно с формирането у нас на *истинска* партия съзнателният работник трябва да се научи да отличава психологията на войника на пролетарската армия от психологията на буржоазния интелектуалци, който парадирва с анархистическа фразеология, трябва да се научи да *изисква* изпълнение на задълженията на партийен член не само от редниците, но и от „хората от върха“, трябва да се научи да посреща със същото презрение опашкарството по организационните въпроси, с каквото посрещаше на времето си опашкарството по тактическите въпроси!

В неразделна връзка с жирондизма и господарския анархизъм се намира последната характерна особеност на позицията на новата „Искра“ по организационните въпроси: това е защитата на *автономизма* против централизма. Именно такъв принципен смисъл имат (ако изобщо имат*) писъците за бюрократизъм и самодържавие, съжаленията за „незаслужено невнимание към неискристите“ (които защитаваха автономизма на конгреса), смешните крясъци относно искането за „безпрекословно подчинение“, горчивите оплаквания от „помпадурство“ и пр. и т. н. и др. т. Опортюнистическото крило на всяка партия винаги защитава и оправдава всяка изостаналост, и програмна, и тактическа, и организационна. Защитата на организационната изостаналост (опашкарството) от новата „Искра“ е тясно свързана със защитата на *автономизма*. Наистина автономизмът е изобщо дотолкова вече дискредитиран от тригодишната проповед на старата „Искра“, че новата „Искра“ *още* се срамува да се изкаже открито за него; тя *още* ни уверява в своите симпатии към централизма, но това се доказва само с едно — че думата централизъм се пише с курсив. Всъщност най-слабото докосване на критиката до „принципите“ на „истински-социалдемократическия“ (а не анархистическия?) quasi-централизъм на новата „Искра“ разкрива на всяка крачка гледището на автономизма. Нима сега не е ясно на всички и всекиго, че Акселрод и Мартов завиха по организационните въпроси

* Тук, както и изобщо в този раздел, аз оставям настрана „кооптационния“ смисъл на тези писъци.

към Акимов? Нима те самите не признаха това тържествено със знаменитите думи за „незаслужено невнимание към неискристите“? И нима на нашия партиен конгрес Акимов и неговите приятели не защитаваха автономизма?

Именно автономизма (ако не анархизма) защитаваха Мартов и Акселрод на конгреса на Лигата, когато те със смешно усърдие доказваха, че частта не трябва да се подчинява на цялото, че частта е автономна в определяне на отношенията си към цялото, че уставът на Задграничната лига, който формулира тия отношения, е действителен въпреки волята на партийното мнозинство, въпреки волята на партийния център. Др. Мартов сега защитава открито именно автономизма и върху страниците на новата „Искра“ (бр. 60) по въпроса за включването на членове в местните комитети от Централния комитет.²⁹ Аз не ще говоря за детските софизми, с които др. Мартов защитаваше автономизма на конгреса на Лигата и го защитава в новата „Искра“* — за мен е важно да отбележа тук несъмнената тенденция *да се защитава автономизмът против централизма* като принципна черта, свойствена на опортюнизма по организационните въпроси.

Едва ли не единствен опит за *анализиране* на понятието бюрократизъм е противопоставянето в новата „Искра“ (бр. 53) „формално-демократичното начало“ (курсивът е на автора) на „формално-бюрократичното“. Това противопоставяне (за съжаление, също тъй неразвито и неразяснено, както и посочването на неискристите) съдържа в себе си зрънце от истина. Бюрократизъм *versus*** демократизъм, това значи централизъм *versus* автономизъм, това е именно организационният принцип на революционната социалдемократия по отношение на организационния принцип на опортюнистите в социалдемократията. Последният се стреми да върви от долу на горе и затова защитава навсякъде, където

* Преглеждайки разните §§ на устава, др. Мартов е *изпуснал* именно оня §, в който се говори за отношението на цялото към частта: ЦК „разпределя силите на партията“ (§6). Може ли да се разпределят силите без преместването на работниците от един комитет в друг? Върху този елементарен въпрос наистина е някак си неловко да се спирам.

** Versus — против. *Ред.*

може и доколкото може, автономизма, „демократизма“, достигащ (у ония, които са прекомерно усърдни) до анархизъм. Първият се стреми да изхожда от горе, като защитава разширяването правата и пълномощията на центъра по отношение на частта. В епохата на разпокъсаността и кръжоковщината този връх, от който се стремеше организационно да изхожда революционната социалдемокрация, беше неизбежно един от кръжоците, най-влиятелният поради дейността си и революционната си последователност (в нашия случай — организация „Искра“). В епохата на възстановяване фактическото единство на партията и разтваряне в това единство на остарелите кръжоци такъв връх неизбежно е *партийният конгрес* като върховен орган на партията; конгресът съединява по възможност всички представители на активните организации и назначавайки централните органи (често в такъв състав, който повече задоволява прогресивните, отколкото изостаналите елементи на партията, повече се харесва на революционното, отколкото на опортюнистическото и крило), прави ги връх до следващия конгрес. Така става поне при европейската социалдемокрация, макар че малко по малко, не без труд, не без борба и не без дразги този принципно омразен на анархистите обичай започва да се разпространява и сред азиатската социалдемокрация.

Крайно интересно е да се отбележи, че посочените от мене принципни черти на опортюнизма по организационните въпроси (автономизъм, господарски или интеллигентски анархизъм, опашкарство и жирондизъм) се наблюдават *mutatis mutandis* (със съответни изменения) във всички социалдемократически партии в целия свят, където има деление на революционно и опортюнистическо крило (а къде няма такова?). Особено релефно излезе това на бял свят именно в най-последно време в Германската социалдемократическа партия, когато поражението в изборите в 20-ия саксонски избирателен окръг (така нареченият инцидент Гьоре*) поста-

* Гьоре беше избран в Райхстага на 16 юни 1903 година в 15-ия саксонски окръг, но след Дрезденския конгрес³⁰ се отказа от мандата; избирателите от 20-ия окръг, който остана вакантен след смъртта на Розенов, искаха да поставят отново кандидатурата на Гьоре. Централното партийно ръководство и саксонският централен агитационен комитет се обявиха против това и без да имат право

ви на дневен ред *принципите* на партийната организация. За повдигане на принципния въпрос по повод посочения инцидент особено допринесе усърдието на немските опортюнисти. Гьоре (бивш пастор, автор на доста известна книга *Drei Monate Fabrikarbeiter** и един от героите на Дрезденския конгрес) е сам върл опортюнист и органът на последователните немски опортюнисти *Sozialistische Monatshefte* („Социалистически месечник“)³¹ веднага „се застъпи“ за него.

Опортюнизмът в програмата е естествено свързан с опортюнизма в тактиката и с опортюнизма по организационните въпроси. С излагането на „новото“ гледище се зае др. Волфганг Хайне. За да се характеризира пред читателя физиономията на този типичен интелгент, присъединил се към социалдемократията и донесъл със себе си опортюнистическите навици на мислене, достатъчно ще бъде да се каже, че др. Волфганг Хайне е малко по-долу от един немски др. Акимов и малко по-горе от един немски др. Егоров.

Другарят Волфганг Хайне предприе поход в „Социалистически месечник“ с не по-малка помпозност, отколкото др. Акселрод в новата „Искра“. Чуйте само заглавието на статията: „Демократически бележки по повод инцидента Гьоре“ (бр. 4, април, *Sozialistische Monatshefte*). И съдържанието е не по-малко гръмовно. Др. В. Хайне въстава против „посегателствата върху автономията на избирателния окръг“, защитава „демократичния принцип“, протестира против намесата на „назначеното началство“ (т. е. централното ръководство на партията) в свободния избор на делегатите от народа. Работата тук не е в случайния инцидент, ни поучава др. В. Хайне, а в общата „*тенденция към бюрократизъм и централизъм в партията*“, тенденция, която се забелязвала и по-рано, но сега ставала особено опасна. Трябва „да се признае по принцип, че местните партийни органи са носителите на нейния живот (плагиат от брошурата на др. Мартов: „Още веднъж в малцинство“). Не трябва „да се привиква към това, всички важни политически решения да изхождат от един център“,

формално да забранят кандидатурата на Гьоре, постигнаха все пак това, че Гьоре си оттегли кандидатурата. При изборите социалдемократите претърпяха поражение.

* „Три месеца фабричен работник“. *Ред.*

трябва да се предпазва партията от „доктринерска политика, която губи връзка с живота“ (заимствувано от речта на др. Мартов на конгреса на партията, че „животът ще вземе своето“). „... Ако погледнем в основата на нещата — задълбочава аргументацията си др. В. Хайне, — ако се абстрахираме от личните сблъсквания, които и тук, както и всякога, са играли немалка роля, ние ще видим в това ожесточение против *ревизионистите* (курсивът е на автора, който загатва, види се, за разликата в понятията: борба срещу ревизионизма и борба срещу ревизионистите) главно недоверие на официалните лица в партията против „чуждия елемент“ (В. Хайне, изглежда, още не е чел брошурата за борбата срещу обсадното положение и затова прибегва към англицизма: *Outsidertum*), недоверие на традицията към това, което е необикновено — на безличното учреждение към това, което е индивидуално“ (вж резолюцията на Акселрод на конгреса на Лигата за задушаването на индивидуалната инициатива), „с една дума, същата тенденция, която ние вече охарактеризирахме по-горе като тенденция към бюрократизъм и централизъм в партията“.

Понятието „дисциплина“ внушава на др. В. Хайне не по-малко благородно негодувание, отколкото на др. Акселрод... „Упрекваха ревизионистите — пише той — в липса на дисциплина за това, че те пишеха в „Социалистически месечник“ — орган, който не искаха дори да признават за социалдемократически, защото той не се намира *под контрола на партията*. Вече само този опит за стесняване понятието „социалдемократически“, само това искане за *дисциплина* в областта на идейното производство, където трябва да господства безусловна свобода“ (спомнете си: идейната борба е процес, а формата на организацията само форма), „свидетелствуват за тенденцията към бюрократизъм и към задушаване на индивидуалността“. И още дълго, дълго разгромява В. Хайне по всевъзможни начини тази омразна тенденция да се създаде „една всеобемаща голяма организация, колкото може по-централизирана, една тактика, една теория“, разгромява искането за „най-безусловно подчинение“, за „сляпо подчинение“, разгромява „опростения централизъм“ и т. н. и др. т., буквално „по акселродовски“.

Повдигнатият от В. Хайне спор се разгоря и тъй като в германската партия не го замъгляваха никакви дразги заради кооптация, тъй като немските акимовци разкриват физиономията си не само на конгресите, а постоянно в специален орган, спорът бързо се сведе до анализиране на принципните тенденции на ортодоксията и ревизионизма по организационния въпрос. Един от представителите на революционното направление (обвиняван, разбира се, както и у нас, в „диктаторство“, „инквизиторство“ и други страшни неща) беше К. Кауцки („Neue Zeit“, 1904, бр. 28, статията „Wahlkreis und Partei“ — „Избирателният окръг и партията“). Статията на В. Хайне — заявява той — „показва хода на мислите на цялото ревизионистко направление“. Не само в Германия, но и във Франция, и в Италия опортюнистите с всички сили са за автономизма, за отслабване на партийната дисциплина, за свеждането ѝ до нула, навсякъде техните тенденции довеждат до дезорганизация, до извращаване на „демократичния принцип“ в *анархизъм*. „Демокрацията не е липса на власт — поучава К. Кауцки опортюнистите по организационния въпрос, — демокрацията не е анархия, тя е господство на масите над нейните пълномощници за разлика от другите форми на власт, когато мнимите слуги на народа са в действителност негови господари.“ К. Кауцки проследява подробно дезорганизаторската роля на опортюнистическия автономизъм в разните страни, показва, че именно присъединяването към социалдемокрацията на „маса буржоазни елементи“* засилва опортюнизма, автономизма и тенденциите към нарушаване на дисциплината, напомня отново и отново, че именно „организацията е оръжието, с което ще се освободи пролетариатът“, именно „организацията е свойственото на пролетариата оръжие в класовата борба“.

В Германия, където опортюнизмът е по-слаб, отколкото във Франция и Италия, „автономистките тенденции доведоха засега само до повече или по-малко патетични декламации против диктаторите и големите ин-

* Като пример К. Кауцки споменава *Жорес*. С отклоняването им към опортюнизма на такива хора „партийната дисциплина неизбежно трябваше да изглежда като недопустимо ограничаване на тяхната свободна личност“.

квизитори, против отлъчванията от църквата* и търсенето на ереси, до безкрайни заяждания и дразги, чието разглеждане би довело само до безкраен спор“.

Не е чудно, че в Русия, където опортюнизмът в партията е още по-слаб, отколкото в Германия, автономистките тенденции породиха по-малко идеи и повече „патетични декламации“ и дразги.

Не е чудно, че Кауцки идва до заключението: „Може би по никой друг въпрос ревизионизмът във всички страни не се отличава с такава еднородност, въпреки всичките му разновидности, всичката му разноцветност, както именно по организационния въпрос.“ Основните тенденции на ортодоксията и ревизионизма в тази област и К. Кауцки формулира с помощта на „страшната дума“: бюрократизъм *versus* (против) демократизъм. Казва ни се — пише К. Кауцки, — че да се даде право на ръководството на партията да влияе върху избора на кандидата (за депутат в парламента) от местните избирателни окръзи — значи „да се посяга безсрамно върху демократичния принцип, който изисква цялата политическа дейност да се разгръща от долу на горе, чрез самодейността на масите, а не от горе на долу, по бюрократичен път... Но ако има някакъв действително демократичен принцип, той е, че мнозинството трябва да има надмошние над малцинството, а не обратното“... Изборът на депутати в парламента от който и да било отделен избирателен окръг е важен въпрос за цялата партия, която именно трябва да влияе върху назначаването на кандидатите поне чрез доверените хора на партията (*Vertrauensmänner*). „На когото това се струва твърде бюрократично или централистично, нека се опита да предложи кандидатите да се набелязват чрез пряко гласуване на всички партийни членове изобщо (*sämtliche Parteigenossen*). Щом това е изпълнимо, то няма защо и да се оплаквате от липса на демократизъм, когато посочената функция, подобно на много други, засягащи цялата партия, се изпълнява от една или няколко партийни инстанции.“ Според „обичайното право“ на германската партия отделните избирателни окръзи и по-рано „се споразумяваха другарски“

* *Bannstrahl* — анатема. Това е немски еквивалент на руското „обсадно положение“ и „изключителни закони“. Това е „страшната дума“ на немските опортюнисти.

с ръководството на партията за посочването на един или друг кандидат. „Но партията стана вече твърде голяма, за да бъде достатъчно това мълчаливо обичайно право. Обичайното право престава да бъде право, когато престанат да го признават като нещо, което се разбира от само себе си, когато съдържанието на неговите определения и дори самото му съществуване се оспорва. Тогава става безусловно необходимо да се формулира точно това право, да се кодифицира“ . . . да се премине към по-„точно уставно закрепване* statutarische Festlegung), а заедно с това към засилване на стегнатостта (grössere Straffheit) в организацията“.

Вие виждате, по такъв начин, в друга обстановка същата борба между опортюнистическото и революционното крило на партията по организационния въпрос, същия конфликт между автономизма и централизма, между демократизма и „бюрократизма“, между тенденциите към отслабване на стегнатостта и към засилване на организационната стегнатост и дисциплина, между психологията на неустойчивия интелгент и издържания пролетарий, между интелгентския индивидуализъм и пролетарската сплотеност. Пита се как да се отнесе към този конфликт *буржоазната* демокрация — не оная, която шегобийщата история само още е обещала тайно да покаже някога на др. Акселрод — а истинската, реалната буржоазна демокрация, която и в Германия има представители не по-малко умни и наблюдателни от нашите господа освободенци? Немската буржоазна демокрация веднага реагира на новия спор и с всички сили застава — както и руската, както и всякога, както и навсякъде — зад опортюнистическото крило на социалдемократическата партия. Известният орган на немския борсов капитал „Франкфуртски вестник“³² излезе със съкрушителна уводна статия („Frankf. Ztg.“, 1904, 7 Apr., № 97, Adend blatt)** която показва, че безсъвестните

* Крайно поучително е да се съпоставят тези забележки на К. Кауцки относно заменянето на мълчаливо признаваното обичайно право с формално установено уставно право с цялата оная „смяна“, която преживява нашата партия изобщо и по-специално редакцията от времето на партийния конгрес насам. Ср. речта на В. И. Засулич (на конгреса на Лигата, с. 66 и следващите), която едва ли си дава сметка за цялото значение на извършващата се смяна.

** — „Франкфуртски вестник“, 1904, 7 април, бр. 97, вечерното издание. *Ред.*

плагиати от Акселрод се превръщат просто в някаква болест на германския печат. Страшните демократи от Франкфуртската борса бичуват „самодържавието“ в социалдемократическата партия, „партийната диктатура“, „автократичното господство на партийното начальство“, тези „отлъчвания от църквата“, с които искат „някак си да накажат целия ревизионизъм“ (спомнете си „лъжливото обвинение в опортюнизъм“), това искане за „сляпо подчинение“, „убиваща дисциплина“, искане за „лакейско подчинение“, за превръщане на партийните членове в „политически трупове“ (това ще бъде много по-силно от винтчета и колелца!). „Всяка лична своеобразност — негодуват борсовите рицари при вида на антидемократическите порядки в социалдемократията, — всяка индивидуалност трябва, видите ли, да се подложи на преследване, защото те заплашват да доведат до френските порядки, до жоресизъм и милеранизъм“, както открито заяви Зиндерман, който е правил доклад по този въпрос“ на партийния конгрес на саксонските социалдемократи.

И така, доколкото в новите думи на новата „Искра“ има принципен смисъл по организационния въпрос, дотолкова не подлежи на никакво съмнение, че този смисъл е опортюнистически. Този извод се подкрепя и от целия анализ на нашия партиен конгрес, който се разделя на революционно и опортюнистическо крило, и от примера на *всички* европейски социалдемократически партии, в които опортюнизмът по организационния въпрос се изразява в същите тенденции, в същите обвинения, а много често и в същите думи. Разбира се, националните особености на различните партии и нееднаквите политически условия в разните страни слагат своя отпечатък, като правят немския опортюнизъм съвсем неприличащ на френския, френския на италианския, италианския на руския. Но еднородността на основното деление на всички тези партии на революционно и опортюнистическо крило, еднородността на хода на мислите и тенденциите на опортюнизма по организационния въпрос изпъкват ясно, въпреки цялото посочено различие

в условията.* Изобилието на представители на радикалната интелигенция в редовете на нашите марксистки и нашите социалдемократи направи неизбежна наличиостта на поражения от нейната психология опортюнизъм в най-различни области и в най-различни форми. Ние се борехме против опортюнизма по основните въпроси на нашия мироглед, по програмните въпроси, и пълното различие в целите неизбежно доведе до безвъзвратно разграничаване между либералите, които поквариха нашия легален марксизъм, и социалдемократите. Ние се борехме против опортюнизма по тактическите въпроси и различието с другарите Кричевски и Акимов по тези помаловажни въпроси естествено беше само временно и не се придружаваше от никакво образуване на различни партии. Ние трябва сега да победим опортюнизма на Мартов и Акселрод по организационните въпроси, които са още по-малко основни, разбира се, отколкото програмните и тактическите въпроси, но които са изплували сега на авансцената на нашия партиен живот.

Когато се говори за борба против опортюнизма, не трябва никога да се забравя характерната черта на всички видове съвременен опортюнизъм във всички и всякакви области: неговата неопределеност, безформеност, неуловимост. Опортюнистът по самата си природа винаги избягва определеното и безвъзвратно поставяне на въпроса, търси равнодействащата, вие се като смък между взаимно изключващите се гледища, стараяйки се „да бъде съгласен“ и с едното, и с другото, като свежда разногласията си до поправки, до съмнения, до благи и невинни пожелания и пр. и пр. Опортюнистът по програмните въпроси др. Е. Бернщайн с

* Сега никой не ще се усъмни, че старото деление на руските социалдемократи по въпросите на тактиката на икономисти и политици беше еднородно с делението на цялата международна социалдемократия на опортюнисти и революционери, макар че разликата между другарите Мартинов и Акимов, от една страна, и другарите фон Фолмар и фон Елм или Жорес и Милераи, от друга, е твърде голяма. Също така несъмнена е и еднородността на основните деления по организационния въпрос, въпреки грамадните различия в условията между политически безправните и политически свободните страни. Извънредно характерно е, че принципната редакция на новата „Искра“, която засега бегло спора на Кауцки с Хайне (бр.64), боязливо заобиколи въпроса за принципните тенденции на всеки опортюнизъм и всяка ортодоксия по организационния въпрос.

„съгласен“ с революционната програма на партията и макар че би желал навярно нейната „основна реформа“, смята това за ненавременно и нецелесъобразно, за не толкова важно като изясняването на „общите принципи“ на „критиката“ (които се състоят главно в безкритично заимствуване на принципи и думички от буржоазната демокрация). Опортюнистът по тактическите въпроси, др. фон Фолмар, също е съгласен със старата тактика на революционната социалдемократия и също се ограничава с повече декламация, поправки, насмешки, без ни най-малко да излиза с някаква определена „министриалистка“ тактика.³³ Опортюнистите по организационните въпроси, другарите Мартов и Акселрод, също не дадоха досега, въпреки откритите подканвания, никакви определени принципни тезиси, които биха могли да бъдат „уставно закрепени“; те също биха желали, безусловно биха желали, „коренна реформа“ на нашия организационен устав („Искра“, бр. 58, стр. 2, колона 3), но те биха предпочели да се заемат най-напред с „общите въпроси на организацията“ (защото действително коренна реформа на нашия, въпреки § 1, все пак централистичен устав неизбежно би довела, ако бъде проведена в духа на новата „Искра“, до автономизъм, а на др. Мартов не му се иска, разбира се, да признае своята принципна тенденция към автономизма даже и пред себе си). Затова тяхната „принципна“ позиция по организационния въпрос прелива във всички цветове на дъгата: преобладават невинните патетични декламации за самодържавие и бюрократизъм, за сяло подчинение, за винтчета и колелца -- декламации дотолкова невинни, че в тях е още твърде и твърде трудно да се отдели действително принципният от действително кооптационния смисъл. Но — колкото понавътре в гората, толкова повече дърва: опитите за анализиране и точно определяне на омразния „бюрократизъм“ неизбежно водят към автономизъм, опитите за „задълбочаване“ и обосноваване неминуемо водят към оправдаване на изостаналостта, към опашкарство, към жирондистки фрази. Най-после, като единствен действително определен и затова особено ярко изпъкващ на практика (практиката винаги върви пред теорията) принцип се явява принципът на *анархизма*. Осмиване на дисциплината — автономизъм -- анархизъм, ето

стълбичката, по която ту слиза, ту се изкачва нашият организационен опортюнизъм, скачайки от стъпало на стъпало и изкусно избягвайки всяка определена формулировка на своите принципи*. Абсолютно същата градация се наблюдава и при опортюнизма в програмата и в тактиката: осмиване на „ортодоксията“, правоверието, ограничеността и неподвижността — ревизионистка „критика“ и министерализъм — буржоазна демокрация.

В тясна психологическа връзка с омразата към дисциплината се намира оная незамлъкваща, дотеглива нота на *обида*, която звучи във всички писания на всички съвременни опортюнисти изобщо и по-специално на нашето малцинство. Те са преследвани, те са притеснявани, те са изтласквани, обсаждани, измъчвани. В тези думички има много повече психологическа и политическа истина, отколкото вероятно е подозирал самият автор на милата и остроумна шега относно измъчваните и мъчителите.³⁴ И наистина, вземете протоколите на нашия партиен конгрес, и вие ще видите, че малцинството — това са все обидени, това са всички ония, ко-

* Който си припомни разискванията по § 1, той ще види сега ясно, че грешката на др. Мартов и др. Акселрод по § 1 *неизбежно* довежда при развитието и задълбочаването ѝ до организационен опортюнизъм. Основната идея на др. Мартов — самозачисляването в партията — е именно лъжлив „демократизъм“, идея за построяване партията от долу на горе. Напротив, моята идея е „бюрократична“ в смисъл, че партията се строи от горе на долу, от партийния конгрес към отделните партийни организации. И психологията на буржоазния интелегент, и анархистическите фрази, и опортюнистическото опашкарско дълбокомислие — всичко това се очерта още в разискванията по § 1. Др. Мартов говори в „Обс. пол.“ (с. 20) за „започнала се работа на мисълта“ в новата „Искра“. Това е вярно в туй отношение, че той и Акселрод действително движат мисълта в ново направление, започвайки от § 1. Бедата е само там, че това направление е опортюнистическо. Колкото по-нататък „работят“ в *това* направление, колкото тази работа става по-чиста от кооптационни дрязги, толкова по-дълбоко ще затъват те в блатото. Др. Плеханов ясно видя това още на партийния конгрес и в статията „Какво да не се прави?“ повторно ги предупреждаваше: аз, казва, съм готов дори да ви кооптирам, само че не вървете по този път, който води изключително към опортюнизъм и анархизъм. — Мартов и Акселрод не послушаха добрия съвет: как? да не вървим? да се съгласим с Ленини, че кооптацията е само дрязга? — Никога! Ние ще му докажем, че сме принципи хора! — И доказаха. Доказаха нагледно на всички, че доколкото имат принципи, това са принципите на опортюнизма.

ито Някога си и за нещо са били обиждани от революционната социалдемокрация. Тук са бундовците и рабочеделците, които ние „обиждахме“ дотам, че те напуснаха конгреса, тук са южнорабоченците, които са смъртно обидени от умъртвяването на организациите изобщо и по-специално на тяхната собствена, тук е др. Махов, който се обиждаше винаги, когато вземеше думата (защото той винаги редовно се посрамваше), тук са, най-сетне, др. Мартов и др. Акселрод, които били обидени от „лъжливото обвинение в опортюнизъм“ заради § 1 на устава и от поражението си в изборите. И всичките тези горчиви обиди бяха не случаен резултат от недопустими остротии, от резки нападки, яростна полемика, тръшкане на врата и показване на юмрук, както мислят и досега твърде и твърде много филистери, а неизбежен политически резултат от цялата тригодишна идейна работа на „Искра“. След като ние в продължение на тези три години не само давахме свобода на езика си, а изразявахме ония убеждения, които трябваше да се превърнат в дело, то ние не можехме да не се борим на конгреса против антиискристите и против „блатото“. А когато ние заедно с др. Мартов, който се биеше в първите редици с открит шлем, обидихме толкова много народ — на нас ни оставаше вече съвсем малко, съвсем мъничко да обидим др. Акселрод и др. Мартов, за да се окаже чашата препълнена. Количеството премина в качество. Стана отрицание на отрицанието. Всички обидени забравиха взаимните сметки, хвърлиха се с ридания един на друг в обятията и вдигнаха знамето на „въстанието против ленинизма“.*

Въстанието е прекрасно нещо, когато въстават прогресивните елементи против реакционните. Когато революционното крило въстава против опортюнистическото, това е добре. Когато опортюнистическото крило въстава против революционното, това е лошо.

Др. Плеханов трябва да участва в това лошо дело, така да се каже, като военнопленник. Той се старее „да излее гнева си“, като се хваща за отделни неспо-

* Този чуден израз принадлежи на др. Мартов („Обс. пол“, с. 68). Др. Мартов дочака времето да станат петима души, за да вдигне „въстание“ против мене единствения. Непохватно полемизира др. Мартов: той иска да унищожи противника си, като му прави най-големи комплименти.

лучливи фрази у авторите на една или друга резолюция в полза на „мнозинството“, и при това се провиква: „Бедният другар Ленин! Бива си ги ортодоксалните му привърженици!“ („Искра“, бр. 63, притурката).

Но знаете ли, др. Плеханов, ако аз бедствувам, то редакцията на новата „Искра“ пък съвсем вече мизерствува. Колкото и да съм беден, аз още не съм дошъл до такова абсолютно обедняване, че да става нужда да си затварям очите пред партийния конгрес и да търся в резолюциите на членовете на комитета материал, за да упражнявам остроумието си. Колкото и да съм беден, аз съм хиляди пъти по-богат от ония, които привърженици не случайно казват една или друга несполучлива фраза, а по всички въпроси, и организационни, и тактически, и програмни, упорито и настойчиво следват принципи, които са противоположни на принципите на революционната социалдемократия. Колкото и да съм беден, аз не съм още стигнал дотам, че да става нужда да скривам от публиката поднасяните ми похвали от такива привърженици. А редакцията на новата „Искра“ е принудена да прави това.

Знаете ли вие, читателю, какво е това Воронежки комитет на Руската социалдемократическа работническа партия? Ако не знаете, прочетете протоколите на партийния конгрес. От тях вие ще узнаете, че направлението на този комитет изцяло се изразява от др. Акимов и др. Брукер, които на конгреса се бореха по цялата линия против революционното крило на партията и които десетки пъти бяха отнасяни към опортюнистите от всички, като се почне от др. Плеханов и се свърши с др. Попов. И ето този Воронежки комитет в своя януарски бюлетин (бр. 12, 1904 г., януари) заявява:

„В нашата непрестанно растяща партия миналата година стана голямо и важно за партията събитие: състоя се вторият конгрес на РСДРП — на представителите на нейните организации. Свикването на партийен конгрес е твърде сложна и при монархическите условия твърде рискована, трудна работа и затова не е чудно, че работата по свикването на конгреса беше изпълнена *далеч не свършено* и самият конгрес, макар и да премина съвсем благополучно, не задоволи всички изисквания, които партията предяви към него. Другарите, на които беше възложено от конференцията (съвещанието) от 1902 година да свикат конгреса, бяха арестувани и конгресът се уреждаше от лица, избрани само от *едното направление в руската социалдемократия — искристкото*. Много социалдемократически организации, но не искристките, не бяха привлечени към

работата на Конгреса: *отчасти затова* задачата на конгреса по изработването на програмата и устава на партията е изпълнена *крайно несъвършено*, големите празноти в устава, „които могат да доведат до опасни недоразумения“, се признават от самите участници в конгреса. На конгреса самите искристи се разцепиха и мнозина големи дейци на нашата РСДРП, които по-рано като че ли изцяло приемаха програмата на действие на „Искра“, осъзнаха нежизнеността на много нейни възгледи, провеждащи *главно от Ленин и Плеханов*. Макар на конгреса последните и да взеха надмощие, но силата на практическия живот, изискванията на реалната работа, в която са ангажирани и всички неискристи, бързо поправят грешките на теоретичните и след конгреса внесоха вече сериозни поправки. „Искра“ *силно се измени и обещава* внимателно да се вслушва в исканията на дейците, изобщо на социалдемократията. По такъв начин, макар че *работите на конгреса подлежат на ревизия* от следващия конгрес и както е очевидно и за самите участници в конгреса, не са задоволителни, а *затова и не могат да влязат в партията като неотменими решения*, конгресът все пак изясни положението на работите в партията, даде много материал за по-нататъшната теоретична и организационна дейност на партията и е грамаден поучителен опит за общопартийната работа. Решенията на конгреса и уставът, изработен от него, ще бъдат *взети под внимание* от всички организации, но много ще се *въздържат да се ръководят изключително от тях поради* техните очевидни несъвършенства.

Воронежският комитет, разбирайки цялата важност на общопартийната работа, живо *се отзоваваше* на всички въпроси по организацията на конгреса. Той съзнава цялата важност на станалото на конгреса, *поздравява завоя, който се извърши в „Искра“*, станала Централен орган (главен орган).

Макар положението на работите в партията и в ЦК *още да не ни задоволява*, ние вярваме, че с общи усилия трудната работа по организирането на партията ще бъде подобрена. Предвид на лъжливите *слухове* Воронежският комитет заявява на другарите, че за излизане на Воронежският комитет от партията не може да става и дума. Воронежският комитет прекрасно разбира какъв опасен прецедент (пример) би станало излизането от РСДРП на една работническа организация, каквато е Воронежският комитет, и *какво обвинение би било това за партията*, и колко би било неизгодно това за работническите организации, които биха последвали такъв пример. Ние трябва не да създаваме нови разцепления, а настойчиво да се стремим към обединение на всички съзнателни работници и социалисти в една партия. При това вторият конгрес беше редовен конгрес, а не учредителен. Изключване от партията може да става само чрез партиен съд и никоя организация, нито самият

Централен комитет нямат право да изключват от партията която и да е социалдемократическа организация. Нещо повече, на втория конгрес е приет параграф осми на устава, според който всяка организация е автономна (самостоятелна) в местните си работи, и затова *Воронежският комитет има пълно право да провежда своите организационни възгледи в живота и в партията.*“

Редакцията на новата „Искра“, позовавайки се на този бюлетин, е препечатала в бр. 61 втората, набрана с едър шрифт част от приведената тирада; а първата, набраната с петит част редакцията е *предпочела да изпусне.*

Засрамила се е.

с) Нещо за диалектиката. Двата преврата

Хвърляйки общ поглед върху развитието на нашата партийна криза, ние лесно ще видим, че основният състав на двете борещи се страни през цялото време беше с малки изключения един и същ. Това беше борба между революционното и опортюнистическото крило на нашата партия. Но тази борба минаваше през най-различните стадии и точното запознаване с особеностите на всеки от тези стадии е необходимо за всеки, който иска да се ориентира в натрупалата се вече огромна литература, в множеството откъслечни указания, несвързани цитати, отделни обвинения и пр. и пр.

Да изброим главните стадии, които ясно се отличават един от друг: 1) Спор по § 1 на устава. Чисто идейна борба около основните принципи на организацията. Ние с Плеханов сме малцинство. Мартов и Акселрод предлагат опортюнистическа формулировка и се оказват в обятията на опортюнистите. 2) Разцепление на организация „Искра“ по въпроса за листите на кандидатите за ЦК: Фомин или Василюв в петорката. Троцки или Травински в тройката. Ние с Плеханов спечелихме мнозинството (девет против седем) — отчасти благодарение именно на това, че бяхме малцинство по § 1. Коалицията на Мартов с опортюнистите потвърди на дело всичките ми опасения, предизвикани от инцидента с ОК. 3) Продължаване споровете по подробностите на устава. Опортюнистите пак

спасяват Мартов. Ние сме пак в малцинство и защитаваме правата на малцинството в централите. 4) Седморката крайни опортюнисти напуска конгреса. Ние се оказваме в мнозинство и побеждаваме коалицията (на искристкото малцинство, „блатото“ и антиискристите) в изборите. Мартов и Попов се отказват от местата си в нашите тройки. 5) Следконгресна дрязга заради кооптацията. Необуздало анархистическо поведение и анархистически фрази. Най-малко издържаните и устойчиви елементи в „малцинството“ вземат надмощие. 6) Плеханов с цел да се избегне разцеплението преминава към политика на „kill with kindness“. „Малцинството“ заема редакцията на ЦО и Съвета и атакува с всички сили ЦК. Дрязгата продължава да запълва решително всичко. 7) Първата атака срещу ЦК е отбита. Дрязгата започва като че ли малко да затихва. Получава се възможност сравнително спокойно да се обсъждат два чисто идейни, дълбоко вълнуващи партията въпроса: а) какво е политическото значение и обяснение на онова деление на нашата партия на „мнозинство“ и „малцинство“, което се създаде на втория конгрес и замени всички стари деления? б) какво е принципното значение на новата позиция на новата „Искра“ по организационния въпрос?

Всеки от тези стадии се характеризира със съществено различната конюнктура на борбата и с непосредствената цел на атаката; всеки стадий представлява, тъй да се каже, отделно сражение в един общ военен поход. Не може да се разбере нищо в нашата борба, ако не се изучи конкретната обстановка на всяко сражение. А като изучим това, ние ясно ще видим, че развитието действително върви по диалектически път, по пътя на противоречията: малцинството става мнозинство, мнозинството — малцинство; всяка страна преминава от отбрана към нападение и от нападение към отбрана; изходната точка на идейната борба (§ 1) „се отрича“, като отстъпва място на запълващата всичко дрязга*, но след това започва „отрицание на отрица-

* Трудният въпрос за разграничаване на дрязгите от принципното различие сега се разрешава от само себе си: всичко, което се отнася до кооптацията, е дрязга; всичко, което се отнася до анализа на борбата на конгреса, до споровете по § 1 и по завоя към опортюнизма и към анархизма, е принципно различие.

нието“ и „свикнали“ как да е с даденото положение и различните центрове, ние се връщаме към изходната точка на чисто идейната борба, но вече тази „теза“ е обогатена от всички резултати на „антитезата“ и се е превърнала във висша синтеза, когато изолираната случайна грешка по § 1 е израснала в quasi-система от опортюнистически възгледи по организационния въпрос, когато връзката на това явление с основното деление на нашата партия на революционно и опортюнистическо крило изпъква пред всички все по-нагледно и по-нагледно. С една дума, не само овесът расте съгласно Хегел, но и руските социалдемократи воюват помежду си също съгласно Хегел.

Но великата Хегелова диалектика, която марксизмът възприе, като я постави на крака, никога не трябва да се смесва с вулгарния похват на оправдаване зигзагите на политическите дейци, които се прехвърлят от революционното в опортюнистическото крило на партията с вулгарния маниер да се смесват в един куп отделните изявления, отделните моменти от развитието на различните стадии на единния процес. Истинската диалектика не оправдава личните грешки, а изучава неизбежните завои, като доказва тяхната неизбежност въз основа на най-подробното изучаване на развитието в цялата му конкретност. Основното положение на диалектиката е: абстрактна истина няма, истината е винаги конкретна... И още не трябва да се смесва тази велика Хегелова диалектика с пошлата житейска мъдрост, която се изразява с италианската поговорка: „mettere la coda dove pop va il capo“ (проври опашката там, гдето главата не влиза).

Резултатът от диалектичното развитие на нашата партийна борба се свежда до два преврата. Партийният конгрес беше истински преврат, както правилно е отбелязал др. Мартов в своето „Още веднъж в малцинство“. Прави са и ония шегобийци от малцинството, които казват: светът се движи от революциите, ето и ние извършихме революция! Те наистина извършиха революция след конгреса; истина е и това, че светът, изобщо казано, се движи от революциите. Но с това общо изречение още не се определя конкретното значение на всяка конкретна революция; има революции, подобни на реакция, ако перифразираме незабравимия израз на незаб-

равимия др. Махов. Трябва да се знае дали революционното или спортюнистическото крило на партията е било реалната сила, която е извършила преврата, трябва да се знае дали революционни или опортюнистически принципи са въздушевявали борците, за да се определи дали напред или назад е движила „света“ (нашата партия) една или друга конкретна революция.

Нашият партиен конгрес беше единствено по рода си, невиджано явление в цялата история на руското революционно движение. За пръв път на конспиративна революционна партия се удаде да излезе от мрака на нелегалността на бял свят, като показва на всички целия ход и завършък на нашата вътрешнопартийна борба, целия облик на нашата партия и на всяка нейна що-годе значителна част по въпросите на програмата, тактиката и организацията. За пръв път успяхме да се освободим от традициите на кръжочната разпуснатост и на революционното филистерство, да съберем заедно десетки най-различни групи, често пъти отчаянс враждуващи помежду си, свързани изключително със силата на идеята и готови (по принцип готови) да пожертвуват всичката и всяка групова особеност и групова самостоятелност в полза на великото, за пръв път създавано от нас на практика цяло: *партията*. Но в политиката жертвите не се получават даром, а се вземат с бой. Боят за умъртвяването на организациите неизбежно излезе страшно ожесточен. Свежият вятър на откритата свободна борба се превърна във вихър. Този вихър помете — и много добре, че помете! — всички видове остатъци от всички без изключение кръжочни интереси, чувства и традиции, като създаде за пръв път действително партийни длъжностни колегии.

Но едно е да се наричаш, а друго е да бъдеш. Едно е да жертвуваш по принцип кръжоковщината в полза на партията, друго е да се откажеш от своя кръжок. Свежият вятър се оказа още твърде свеж за привикналите към душната еснафщина. „Партията не издържа първия си конгрес“, както правилно се е изразил (неочаквано правилно се е изразил) др. Мартов в своето „Още веднъж в малцинство“. Обидата заради умъртвяването на организациите беше твърде силна. Яростният вихър повдигна всичката тиня от дъното на нашия партиен поток и тази тиня взе реванш. Старата зако-

стеняла кръжоковщина надви младата още партийност. Напълно разбитото опортюнистическо крило на партията, подкрепено от случайната акимовска плячка, взе — временно, разбира се — надмощие над революционното крило.

В резултат се получи новата „Искра“, която е принудена да развива и задълбочава грешката, направена от нейните редактори на партийния конгрес. Старата „Искра“ учеше на истините на революционната борба. Новата „Искра“ учи на житейската мъдрост: отстъпчивост и сговорчивост. Старата „Искра“ беше орган на войнстващата ортодоксия. Новата „Искра“ ни приподнася миазмата на опортюнизма — главно по организационните въпроси. Старата „Искра“ си заслужи почетната омраза и на руските, и на западноевропейските опортюнисти. Новата „Искра“ „поумня“ и скоро ще престане да се срамува от похвалите, които сипят по неин адрес крайните опортюнисти. Старата „Искра“ неотклонно вървеше към целта си и в нея думата не се различаваше от делото. В новата „Искра“ вътрешният фалш на нейната позиция неизбежно поражда — независимо дори от волята и съзнанието на когото и да било — политическо лицемерие. Тя крещи против кръжоковщината, за да прикрие победата на кръжоковщината над партийността. Тя фарисейски осъжда разцеплението, като че ли е мислимо някакво друго средство против разцеплението в донякъде организираната донякъде партия освен подчиняване малцинството на мнозинството. Тя заявява, че е необходимо да се държи сметка за революционното обществено мнение, и като скрива похвалите на акимовци, се занимава с дребно интригантство за комитетите на революционното крило на партията.* Какъв позор! Как посрамиха те нашата стара „Искра“!

Крачка напред, две крачки назад... Това се случва и в живота на индивидите, и в историята на нациите, и в развитието на партиите. Би било най-престъпно малодушие да се усъмним дори за минута в неизбежното, пълното тържество на принципите на революцион-

* За това мило занимание е изработена вече и стереотипна форма: нашият собствен кореспондент X съобщава за комитета на мнозинство Y, че той се отнесъл лошо с другаря от малцинството Z.

ната социалдемокрация, на пролетарската организация и на партийната дисциплина. Ние завоювахме вече твърде много, ние трябва да се борим и по-нататък, без да падаме духом при несполуките, да се борим последователно, презирайки филистерските методи на кръжочната свада, запазвайки до последна възможност създадената с такива усилия единна партийна връзка на всички социалдемократи в Русия и стремейки се с упорит и системен труд към пълното и съзнателно запознаване на всички партийни членове и особено на работниците с партийните задължения, с борбата на II партиен конгрес, с всички причини и перипетии на нашите разногласия, с цялата гибелност на опортюнизма, който и в областта на организационната работа е също така безпомощно пасивен пред буржоазната психология, също така безкритично заимствува гледището на буржоазната демокрация, също така притъпява оръжието на класовата борба на пролетариата, както и в областта на нашата програма и нашата тактика.

Пролетариатът няма друго оръжие в своята борба за власт освен организацията. Разединяван от господството на анархистическата конкуренция в буржоазния свят, притиснат от робската работа за капитала, отхвърлял постоянно „на дъното“ на пълната мизерия, подивяване и израждане, пролетариатът може да стане и неизбежно ще стане непобедима сила само благодарение на това, че неговото идейно обединение чрез принципите на марксизма се затвърдява чрез материалното единство на организацията, която сплотява милиони трудещи се в армията на работническата класа. Пред тази армия не ще устои нито грохналата власт на руското самодържавие, нито грохващата власт на международния капитал. Тази армия все по-тясно и по-тясно ще сплотява своите редове въпреки всевъзможните зигзаги и крачки назад, въпреки опортюнистическите фрази на жирондистите в съвременната социалдемокрация, въпреки самодоволното възхваляване на изостаналата кръжоковщина, въпреки външния блясък и празния шум на *интелигентския* анархизъм.

Инцидентът между др. Гусев и др. Дейч

Същността на този инцидент, който е тясно свързан с така наречената „фалшива“ (по израза на др. Мартов) листа, спомената в писмото на другарите Мартов и Старовер, което е приведено в текста, § i се състои в следното. Др. Гусев съобщил на др. Павлович, че тази листа, в която влизаха другарите Щейн, Егоров, Попов, Троцки и Фомин, била предадена на него, Гусев, от др. Дейч (стр. 12 от „Писмото“ на др. Павлович). Др. Дейч обвиняваше за това съобщение др. Гусев в „умишлена клевета“ и другарският арбитражен съд призна „съобщението“ на др. Гусев за „неправилно“ (вж резолюцията на съда в бр. 62 на „Искра“). След като редакцията на „Искра“ напечата резолюцията на съда, др. Мартов (вече не редакцията) издаде отделен лист под заглавие: „Резолюцията на другарския арбитражен съд“, където препечата изцяло не само резолюцията на съда, но и пълния отчет върху цялото разглеждане на делото, а също така и *свой послеслов*. В този послеслов др. Мартов между другото нарича „позсрен“ „факта за фалшифициране листата в интерес на фракционната борба“. На този лист делегатите на II конгрес, другарите Лядов и Горин, отговориха с лист, озаглавен: „Четвъртото лице в арбитражния съд“, в който те „енергично протестирали против това, че др. Мартов си позволява да отива по-далеч от решенията на съда, като приписва на др. Гусев долни мотиви“, докато съдът не призна наличността на умишлена клевета, а постанови само, че съобщението на др. Гусев е неправилно. Другарите Горин и Лядов подробно обясняват, че съобщението на др. Гусев е могло да бъде предизвикано от напълно естествена грешка, и характеризират като „недостойно“ поведението на др. Мартов, който сам правеше (и прави в своя лист) редица погрешни изказвания, като

произволно приписва на др. Гусев зла умисъл. Зла умисъл, казват те, тук изобщо не е могло и да има. Това е, ако не се лъжа, цялата „литература“ по този въпрос, за чието разяснение аз смятам за свой дълг да съдействувам.

Преди всичко необходимо е читателят да си даде точна сметка за времето и условията на възникването на тази листа (листата на кандидатите за ЦК). Както посочих вече в текста, организация „Искра“ се съвещава на конгреса относно листата на кандидатите на ЦК, която листа тя би могла задружно да предложи на конгреса. Събранието завърши с разногласие; мнозинството на организация „Искра“ прие листата: Травински, Глебов, Василиев, Попов и Троцки, но малцинството не пожела да отстъпи, настоявайки на листата: Травински, Глебов, Фомин, Попов, Троцки. Двете части на организация „Искра“ вече не се събраха заедно след събранието, на което бяха предложени и гласувани тези листи. На конгреса двете части почнаха свободна агитация, желаяйки да решат разделящия ги спорен въпрос чрез вота на целия партиен конгрес и ставайки се да привлекат на своя страна колкото се може повече делегати. Тази свободна агитация на конгреса веднага разкри оня политически факт, който аз така подробно анализирах в текста, а именно: необходимостта за малцинството от искристите (начело с Мартов) да се опре на „центъра“ (блатото) и на антиискристите, за да ни победи. Това беше необходимо, защото грамадното мнозинство от делегатите, които последователно защитаваха програмата, тактиката и организационните планове на „Искра“ против натиска на антиискристите и „центъра“, много бързо и много твърдо застана на наша страна. От 33 делегати (по-точно гласове), които не принадлежаха нито към антиискристите, нито към „центъра“, ние много бързо спечелихме на своя страна 24 и сключихме „открито споразумение“ с тях, образувахме „компактно мнозинство“. А др. Мартов си оставаше всичко с девет гласа; за победата му бяха необходими всички гласове на антиискристите и „центъра“, с които групи той можеше да върви заедно (както и по § 1 на устава), можеше „да се коалира“, т. е. можеше да има тяхната поддръжка, но *не можеше* да сключи открито споразумение, *не можеше* именно затова, защото в прѐ-

дължение на целия конгрес той не по-малко рязко от нас се бореше против тези групи. В това именно се състоеше трагикомизмът на положението на др. Мартов! Др. Мартов иска да ме унищожи в своето „Обсадно положение“ с убийствено жлъчния въпрос: „Почтительно молим др. Ленин да отговори прямо на въпроса: за кого беше чужд на конгреса „Южный рабочий“?“ (стр. 23, бележката). Отговарям почтително и прямо: чужд по отношение на др. Мартов. Доказателство: аз твърде бързо сключих открито споразумение с искристите, а др. Мартов не сключи и не можеше да сключи открито споразумение нито с „Южный рабочий“, нито с др. Махов, нито с др. Брукер.

Едва след като си уясним тази политическа ситуация, можем да разберем къде е „ядката“ на болния въпрос за прословутата „фалшива“ листа. Представете си конкретно положението: организация „Искра“ се е разцепила и ние свободно агитираме на конгреса, защищавайки своите листи. При тази защита в маса отделни частни беседи листите се комбинират по стотици начини, вместо петорка се набелязва тройка, предлагат се всевъзможни заменяния на един кандидат с друг. Аз например добре помня, че в частни разговори на мнозинството се издигаха и сетне, след обсъждане и спорове, се отхвърляха кандидатурите на другарите Русов, Осипов, Павлович, Дедов. Твърде е възможно да са се издигали и други, неизвестни на мен кандидатури. Всеки делегат на конгреса изказваше в разговори мнението си, предлагаше поправки, спореше и т. н. Извънредно трудно е да се предположи, че това е било само сред мнозинството. Несъмнено е дори, че сред малцинството е ставало същото, защото първоначалната им петорка (Попов, Троцки, Фомин, Глебов, Травински) по-късно бе заменена, както видяхме от писмото на другарите Мартов и Старовер, с тройката: Глебов, Троцки, Попов, при което Глебов не им се харесваше и те охотно го заменяха с Фомин (вж листа на другарите Лядов и Горин). Не трябва да се забравя, че групите, на които разделям делегатите на конгреса в текста на брошурата, са разграничени от мене въз основа на анализ, извършен *post factum**: в действителност и

* — впоследствие. *Ред.*

предизборната агитация тези групи само се набелязваха и размяната на мнения между делегатите ставаше съвсем свободно; никаква „стена“ нямаше помежду ни и всеки говореше с всеки делегат, с когото искаше частно да говори. Абсолютно нищо чудно няма в това, че при такова положение между всевъзможните комбинации и листи възникна, наред с листата на малцинството на организация „Искра“ (Попов, Троцки, Фомин, Глебов, Травински), не много отличаващата се от нея листа: Попов, Троцки, Фомин, Щейн и Егоров. Възникването на такава комбинация от кандидати е съвсем естествено, защото нашите кандидати Глебов и Травински явно не се харесваха на малцинството на организация „Искра“ (вж тяхното писмо в текста, § i, където те отстраняват от тройката Травински, а за Глебов направо казват, че това е компромис). Замяната на Глебов и Травински с членовете на Организационния комитет Щейн и Егоров беше съвсем естествено и би било странно, ако на никого от делегатите от партийното малцинство не бе хрумнала идеята за такова заменяне.

Да разгледаме сега следните два въпроса: 1) от кого изхождаше листата: Егоров, Щейн, Попов, Троцки, Фомин? и 2) защо др. Мартов дълбоко се възмущаваше, че му се приписва тази листа? За да се отговори *точно* на първия въпрос, би трябвало да се разпитат всички делегати на конгреса. Сега това е невъзможно. Би трябвало главно да се изясни кои делегати от партийното малцинство (не трябва да го смесваме с малцинството на организация „Искра“) са чували на конгреса за листите, които предизвикаха разцеплението на организация „Искра“? Как са се отнесли те към двете листи на мнозинството и малцинството на организация „Искра“? Не са ли предлагали и не са ли чували за някакви предложения или мнения относно желателно видоизменение на листата на малцинството на организация „Искра“? За съжаление, тези въпроси не са били поставени, както изглежда, и в другарския съд, за който (съдейки по текста на решението) е останало дори неизвестно заради какви „петорки“ се разцепи организация „Искра“. Др. Белов например (когото аз отнасям към „центъра“) „дава показания, че бил в добри другарски отношения с Дейч, който споделял с него впечатленията си във връзка с работата на конгреса, и ако Дейч беше водил

някаква агитация за една или друга листа, щеше да съобщи за това и на Белов“. Не може да не се съжалева, че остава неизяснено — споделял ли е др. Дейч на конгреса с др. Белов впечатленията си по повод листите на организация „Искра“ и ако е така, то как се е отнасял др. Белов към листата на петорката на малцинството на организация „Искра“? Не е ли предлагал, или не е ли слушал за някакви желателни изменения в нея? Поради неизясняването на това обстоятелство получава се противоречието в показанията на другарите Белов и Дейч, което вече отбелязаха другарите Горин и Лядов, а именно, че др. Дейч, противно на своите твърдения, „е водил агитация в полза на едни или други кандидати за ЦК“, набелязани от организация „Искра“. Др. Белов дава показания по-нататък, че „за циркулиращата на конгреса листа той узнал по частен път два дни преди завършването на конгреса, след като се срещнал с другарите Егоров, Попов и делегатите от Харковския комитет. При това Егоров изразил учудване по повод на това, че неговото име е поставено в листата на кандидатите за ЦК, тъй като по негово, на Егоров, мнение неговата кандидатура не би могла да срещне съчувствие сред делегатите на конгреса както от мнозинството, така и от малцинството.“ Крайно характерно е, че тук се говори очевидно за малцинството на организация „Искра“, защото сред останалото малцинство на партийния конгрес кандидатурата на др. Егоров, член на ОК и виден оратор от „центъра“, не само можеше, но по всяка вероятност щеше да срещне съчувствие. За съжаление, именно за съчувствието или несъчувствието на ония членове на партийното малцинство, които не принадлежаха към организация „Искра“, ние не узнаваме нищо от др. Белов. А при това именно този въпрос е важен, защото др. Дейч се възмущаваше, че тази листа се приписва на малцинството на организация „Искра“, а листата може да е изхождала от малцинството, което не принадлежеше към тази организация!

Разбира се, сега е твърде трудно да си спомним кой пръв изказа предложението за такава комбинация на кандидати и от кого е чул за нея всеки от нас. Аз например не се наемам да си спомня не само това, но и кой именно от мнозинството пръв издигна споменатите

от мене кандидатури на Русов, Дедов и други: от множеството приказки, предположения, слухове за всевъзможни комбинации на кандидатите в паметта ми са се запечатали само ония „листи“, които открито се поставяха на гласуване в организация „Искра“ или на частните събрания на мнозинството. Тези „листи“ в повечето случаи се предаваха устно (в моето „Писмо до редакцията на „Искра““, стр. 4, ред 5 отдолу, аз наричам „листа“ именно устно предложената от мене на събранията комбинация от петима кандидати), но много често се записваха и върху бележки, които изобщо се пращаха от делегат на делегат през време на заседанията на конгреса и обикновено се унищожаваша след заседанието.

Щом няма точни данни за произхода на прословутата листа, остава да се предположи, че или неизвестен на малцинството на организация „Искра“ делегат от партийното малцинство се е изказал за такава комбинация от кандидати, която имаме в тая листа, и тази комбинация в устен и писмен вид е започнала да обикаля конгреса, или за тази комбинация се е изказал на конгреса някой от членовете на малцинството на организация „Искра“, който впоследствие е забравил за това. Повероятно ми се струва второто предположение и ето защо: кандидатурата на др. Щейн *несъмнено* срещаше още на конгреса съчувствието на малцинството на организация „Искра“ (вж текста на моята брошура), а до идеята за кандидатурата на др. Егоров *това* малцинство *несъмнено* дойде след конгреса (защото и на конгреса на Лигата, и в „Обсадно положение“ се изказва съжаление за неутвърждаването на Организационния комитет като Централен комитет, а др. Егоров беше член на ОК). Не е ли естествено да се предположи, че тази, носеща се очевидно във въздуха идея за превръщане членовете на ОК в членове на ЦК е била изказана от някой от членовете на малцинството в частен разговор и на партийния конгрес?

Но др. Мартов и др. Дейч са склонни вместо естественото обяснение непременно да виждат някаква *низост*, измама, нещо нечестно, разпространяване „на явно лъжливи слухове с цел да очепнят“, „*фалшификация в интерес на фракционната борба*“ и др. т. Този болезнен стремеж може да бъде обяснен само с нездравите усло-

вия на емигрантския живот или с ненормалното състояние на нервите и аз дори не бих се спирал на този въпрос, ако работата не бе дошла до недостойно посетителство върху честта на един другар. Помислете само: какви основания са можели да имат другарите Дейч и Мартов да търсят нечиста, зла умисъл в невярно съобщение, в неверен слух? Тяхното болно въображение им е нарисувало очевидно такава картина, че мнозинството ги е „чернело“ не с посочване на политическата грешка на малцинството (§ 1 и коалицията с опортюнистите), а с приписване на малцинството „явно лъжливи“, „подправени“ листи. Малцинството предпочиташе да обясни въпроса не със своята грешка, а с мръсни, нечестни, позорни похвати на мнозинството! До каква степен е безразсъдно да се търси зла умисъл в „неправилното съобщение“, ние показахме вече и по-горе, като описахме положението; това ясно е видял и другарският арбитражен съд, който не е констатирал никаква клевета и нищо злоумишлено, нищо позорно. Това, най-после, най-нагледно се доказва от факта, че още на партийния конгрес, още преди изборите, малцинството на организация „Искра“ се обясняваше с мнозинството по повод неверния слух, а др. Мартов се обясняваше дори с писмо, което беше прочетено пред събранието на всичките 24 делегати от мнозинството! Мнозинството и не мислеше да скрива от малцинството на организация „Искра“, че на конгреса циркулира такава и такава листа: др. Ленски казал за това на др. Дейч (вж решението на съда), др. Плеханов говори за това на др. Засулич („с нея е невъзможно да се говори, тя, струва ми се, ме взема за Трепов“ — ми каза др. Плеханов, и тази шега, която много пъти се повтаряше, доказва за лишен път ненормалното възбуждение на малцинството), аз заявих на др. Мартов, че твърдението му (че листата не изхожда от него, от Мартов) е за мен достатъчно (протоколите на Лигата, стр. 64). Тогава др. Мартов (доколкото си спомням, заедно с др. Старовер) ни изпрати записка до бюрото с приблизително следното съдържание: „Мнозинството на редакцията на „Искра“ моли да бъде допуснато на частното събрание на мнозинството за опровергаване на разпространяваните против него позорящи слухове.“ Ние с Плеханов отговорихме на същата тази записка: „Никакви позо-

рящи слухове не сме чували. Ако е нужно събрание на редакцията, то за това ще трябва специално да се уговорим. Ленин. Плеханов.“ Като дойдохме вечерта на събранието на мнозинството, ние разказахме за това на всичките 24 делегати. За да се отстрани възможността за каквито и да било недоразумения, беше решено да се изберат делегати от нас, 24-мата, и да се изпратят тези делегати да се обяснят с другарите Мартов и Старовер. Избраните делегати, другарите Сорокин и Саблина, отидоха и обясниха, че никой не приписва листата специално на Мартов или на Старовер, особено след тяхната декларация, и че съвсем не е важно дали тази листа изхожда така или иначе от малцинството на организация „Искра“ или от непринадлежащото към тази организация малцинство на конгреса. Та да не вземем наистина да правим дознание на конгреса! да не вземем да разпитваме всички делегати за тази листа! Но другарите Мартов и Старовер освен това ни написаха едно писмо с формално опровержение (вж § i). Нашите пълномощници, другарите Сорокин и Саблина, прочетоха това писмо пред събрание на 24-мата. На пръв поглед инцидентът можеше вече да се смята за приключен, приключен не в смисъл на търсене произхода на листата (ако това е интересно за някого), а в смисъл на пълното отстраняване на всяка мисъл за каквото и да било намерение „да се навреди на малцинството“ или да бъде „очернен“ който и да било, или да се използва „фалшификацията в интерес на фракционната борба“. Обаче др. Мартов отново измъква в Лигата (стр. 63—64) тази изкована от болното му въображение низост, като при това прави цяла редица *неверни съобщения* (очевидно поради възбуденото си състояние). Той казваше, че в листата имало бундовец. Това не е истина. Всички свидетели на другарския съд, и другарите Щейн и Белов в това число, потвърждават, че др. Егоров влизал в листата. Др. Мартов казваше, че листата означавала коалиция в смисъл на открито споразумение. Това, както вече обясних, не е истина. Др. Мартов казва, че други листи, изхождащи от малцинството на организация „Искра“ (и способни да отблъснат от това малцинство мнозинството на конгреса), „не били даже и поднасяни“. Това не е истина, защото цялото мнозинство на партийния конгрес знаеше най-

малко три листи, които изхождаха от др. Мартов и К^о и които не срещнаха одобрението на мнозинството (вж листата на Лядов и Горин).

Защо изобщо тази листа така възмущаваше др. Мартов? Защото листата означаваше завој към дясното крило на партията. Тогава др. Мартов крещеше против „лъжливото обвинение в опортюнизъм“, възмущаваше се от „невярната характеристика на неговата политическа позиция“, а сега всички виждат, че въпросът, дали известната листа е изхождала от др. Мартов и др. Дейч, не можеше да има никакво политическо значение, че *по същество, независимо както от тази, така и от каквато и да била друга листа*, обвинението не беше лъжливо, а истинско, характеристиката на политическата позиция беше съвсем правилна.

Заклучението от тази неприятна, насила създадена история около прословутата фалшива листа е следното:

1) Не можем да не наречем заедно с другарите Горин и Лядов недостойно посегателството на др. Мартов върху честта на др. Гусев чрез крясъците за „позорния факт на фалшифициране листата в интерес на фракционната борба“.

2) В интерес на оздравяване на атмосферата и на избавяне на партийните членове от необходимостта да отдават сериозно значение на всевъзможните обидни нападки би трябвало може би на третия конгрес да се установи такова правило, каквото има в организационния устав на Германската социалдемократическа работническа партия. § 2 на този устав гласи: „Към партията не може да принадлежи оня, който се е провинил в грубо нарушение на принципите на партийната програма или в безчестна постъпка. Въпросът за по-нататъшната принадлежност към партията се решава от другарски съд, който се свиква от партийното ръководство. Половината съдии посочва оня, който предлага изключването, другата половина — оня, чието изключване се иска, а председателят се назначава от партийното ръководство. Допуска се апелиране на решението на другарския съд пред контролната комисия или пред партийния конгрес.“ Подобно правило може да послужи като добро оръжие в борбата против всички, които лекомислено хвърлят обвинения (или разпространяват

слухове) за каквито и да било безчестни постъпки. При
наличието на такова постановление всички такива об-
винения веднъж завинаги биха били считани за недо-
стойни интриги, докато у ония, които обвиняват, се на-
мери нравствен кураж да излязат *пред партията* в ро-
лята на обвинители и да искат издаване на присъда от
съответния партиен институт.

*Написано през февруари—май 1904 г.
Напечатано в отделна книга
през май 1904 г. в Женева*

*В. И. Ленин, Съчинения,
Т. 7, с. 199—430.*

Бележки

Какво да се прави

¹ Книгата *«Какво да се прави? Наболели въпроси на нашето движение»* е замислена от В. И. Ленин още през пролетта на 1901 г.: написаната през май статия *«С какво да се почне?»* според него е проект на плана, който по-късно е подробно развит в *«Какво да се прави?»* (виж Съч., том 5, стр. 9—10). Ленин започва да работи над книгата непосредствено едва през есента на 1901 г. През декември в бр. 12 на *«Искра»* е публикувана статията на Ленин *«Беседа със защитниците на икономизма»*, която той по-късно нарича конспект на *«Какво да се прави?»*; в тази статия Ленин пише: *«... Ние тук можахме само бегло да засегнем спорните въпроси. Подробно ще ги разгледаме в специална брошура, която, надяваме се, ще излезе след около месец и половина»* (пак там, стр. 330). През януари 1902 г. Ленин завършва работата над книгата, през февруари пише предговора, а на 10 март в брой 18 на *«Искра»* е напечатано съобщение за излизането на книгата от печат.

Книгата *«Какво да се прави?»* изиграва изключителна роля в борбата за революционна марксистка партия на работническата класа в Русия, в победата на ленинско-искристкото направление в комитетите и организациите на РСДРП, а след това, през 1903 г., на нейния II конгрес.

През 1902—1903 г. книгата широко се разпространява в социалдемократическите организации по цяла Русия; намират я при обиски и арести на социалдемократите в Киев и Москва, в Петербург и Нижни Новгород, в Казан, Одеса и други градове. *««Какво да се прави?»* оказва... силно влияние върху руските дейци — се отбелязва в доклада на организацията на *«Искра»* пред II конгрес на РСДРП, — редица лица, по тяхно собствено изявление, стават привърженици на *«Искра»* под влиянието на тази книга.» (*«Доклады соц.-демократических комитетов Второму съезду РСДРП.»* М.-Л., 1930, стр. 44). Книгата завладява *«особено ония, които бяха по-близо до руското дело»*, си спомня Н. К. Крупская (*Спомени за Ленин.* 1957, стр. 54). Секретарят на бюрото на руската организация на *«Искра»* З. П. Кржижановска—Невзорова съобщава от Самара в редакцията на *«Искра»*: *«За «Какво да се прави?»... засега чуваме само похвални отзиви»*, *«тя е написана наистина превъзходно и тонът ѝ е чудесен.»* (*«Пролетарская Революция»*, 1928, бр. 6—7, стр. 149). Представителят на *«Искра»* И. И. Радченко пише от Петербург: *«Навсякъде действувам с ленинския плуг като най-добро и производително средство за обработване на почвата. Той прекрасно премахва твърдата покривка, разрохва почвата, която обещава да даде богата реколта. Ако по пътя се срещат*

плевели, посети от «Рабочее Дело», той винаги ги унищожава до корен. Забележително!» (Архив на Института по марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС). Московският комитет на РСДРП се обръща към редакцията на «Искра», за да изкаже благодарност на В. И. Ленин за «Какво да се прави?». В отговор на това писмо Ленин пише на Московския комитет: «Вашият израз на благодарност за «Какво да се прави?» ние разбрахме и можахме, разбира се, да разберем само в смисъл, че в книгата вне сте намерили отговорите на *вашите собствени* въпроси, че вне *сами* от *непосредствено* запознаване с движението сте дошли до убеждението за необходимостта от по-смела, по-широка, по-обединена, по-централизирана, по-сплотена около един централен вестник дейност, което е формулирано и в тази книга.» (Съч., т. 6, стр. 203).

В редакцията на «Искра» при оценката на книгата на Ленин се появяват разногласия. На съвещание на редакцията в Мюнхен през януари 1902 г. Г. В. Плеханов критикува някои основни положения в книгата, а в същото време А. Н. Потресов изпраща за нея възторжен отзив. Но тези разногласия не излизат от рамките на редакцията на «Искра». Основният въпрос в книгата «Какво да се прави?»: за съотношението на съзнателния и стихийния елемент в работническото движение, за ръководната роля на партията в революционната класова борба на пролетариата — е формулиран в проектопрограмата на РСДРП, изработена от редакцията на «Искра» с общото съгласие на всички членове на редакцията. «Следователно — пише по-късно Ленин, когато книгата се преиздава през 1907 г. — за никаква принципа разлика между проектопрограмата и «Какво да се прави?» по този въпрос не можеше и дума да става» (Съч., т. 13, стр. 99). На II конгрес на РСДРП антиискристите (Мартинов, Акимов) построяват изказванията си против изработената от редакцията на «Искра» проектопрограма върху критиката на «Какво да се прави?»; но мнозинството на конгреса, искристите (включително и Плеханов, и Мартов) се солидаризират с книгата на Ленин, с нейната постановка на въпроса за ролята на «съзнателния елемент», т. е. на социалдемократията, в революционното движение на пролетариата. След II конгрес на РСДРП, когато меншевиките пристъпват към системна ревизия на всички основни идеи на старата «Искра», със задачата «да опровергае» изказаните в «Какво да се прави?» възгледи на Ленин се заема Плеханов, който заявява с късна дата за своето принципно разногласие с него по въпроса за съзнателността и стихийността. Отговор до Плеханов е статията на В. В. Воровски «Плодове на демагогията» («Вперед», бр. 11, 22 (10) март 1905 г.), която е редактирана и допълнена от Ленин.

Книгата «Какво да се прави?» е преиздадена от В. И. Ленин в сборника «За 12 години» (ноември 1907 г., на корицата и титулната страница е посочена 1908 г.). За това издание Ленин малко съкращава книгата, като изпуска някои подробности и дребни полемични забележки. Същевременно новото издание е допълнено с пет бележки под линия.

В 6 том на 5 издание «Какво да се прави?» се печата по текста на изданието от 1902 г., сверено с изданието от 1907 г. — 5.

² *«Искра»* — пръв общоруски нелегален марксистки вестник, който е основан от В. И. Ленин в 1900 г. и изиграва решаваща роля в създаването на революционна марксистка партия на работническата класа.

Предвид невъзможността да се издава революционният вестник в Русия поради полицейските преследвания Ленин още по време на заточението си в Сибир обмисля с всички подробности план за издаването му в чужбина. След свършване на заточението (януари 1900 г.) той незабавно се заема с изпълнението на този план. През февруари 1900 г. в Петербург Ленин води преговори с нелегално пристигналата от чужбина В. И. Засулич за участието на групата *«Освобождение на труда»* в издаването на общоруски марксистки вестник. В края на март — началото на април 1900 г. се провежда така нареченото *«Псковско съвещание»* на В. И. Ленин, Ю. О. Мартов, А. Н. Потресов и С. И. Радченко с *«легалните марксисти»* — П. Б. Струве и М. И. Туган-Барановски, на което се обсъжда Лениновата проектодекларация на редакцията за програмата и задачите на общоруския вестник (*«Искра»*) и научно-политическото списание (*«Заря»*). Ленин обикаля редица градове на Русия (Москва, Петербург, Рига, Смоленск, Нижни Новгород, Уфа, Самара, Сызран), установява връзки със социалдемократическите групи и отделните социалдемократи и се споразумява с тях за поддържането на бъдещата *«Искра»*. След пристигането на Ленин в Швейцария, през август 1900 г., се провежда съвещание на В. И. Ленин и А. Н. Потресов с членовете на групата *«Освобождение на труда»* за програмата и задачите на вестника и списанието, за възможните сътрудници, за състава на редакцията и нейното място; тези преговори едва не завършват с разрыв (виж Съч., т. 4, стр. 341—357), но към края на преговорите се постигат споразумения с групата *«Освобождение на труда»* по всички спорни въпроси.

Първият брой на ленинската *«Искра»* излиза през декември 1900 г. в Лайпциг, следващите броеве излизат в Мюнхен, от юли 1902 г. — в Лондон, и от пролетта на 1903 г. — в Женева; голяма помощ в организацията на издаването на *«Искра»* оказват германските социалдемократи К. Цеткин, А. Браун и др., полският революционер Ю. Мархлевски, който тогава живее в Мюнхен, и Р. Квелч — един от ръководителите на английската социалдемократическа федерация. В редакцията на *«Искра»* влизат В. И. Ленин, Г. В. Плеханов, Ю. О. Мартов, П. Б. Акселрод, А. Н. Потресов, В. И. Засулич. Отначало секретар на редакцията е И. Г. Смидович-Леман, а по-късно, от пролетта на 1901 г. — Н. К. Крупская, която завежда и цялата преписка на *«Искра»* с руските социалдемократически организации.

В центъра на вниманието на *«Искра»* стоят въпросите за революционната борба на пролетариата и всички трудещи се в Русия против царското самодържавие, голямо внимание се обръща на най-важните събития в международния живот и главно в международното работническо движение. Ленин фактически е главен редактор и ръководител на *«Искра»*, пише статии по всички основни въпроси на партийното строителство и класовата борба на руския пролетариат.

«Искра» става център на обединение на партийните сили,

на съсредоточаване и възпитание на партийните кадри. В редица градове в Русия (Петербург, Москва, Самара и др.) се създават групи и комитети на РСДРП от ленинско-искристкото направление, а през януари 1902 г. на конгреса на искристите в Самара се създава руската организация на «Искра». Искристките организации възникват и работят под непосредственото ръководство на учениците и съратниците на В. И. Ленин — Н. Е. Бауман, И. В. Бабушкин, С. И. Гусев, М. И. Калинин, П. А. Красиков, Г. М. Кржижановски, Ф. Б. Ленглик, П. Н. Лелешински, И. И. Радченко и др.

По инициатива на Ленин и с неговото непосредствено участие редакцията на «Искра» разработва проектопрограма на партията (публикувана в бр. 21 на «Искра») и подготвя II конгрес на РСДРП, който се провежда през юли—август 1903 г. По времето на свикването на конгреса мнозинството от местните социалдемократически организации в Русия се присъединяват към «Искра», одобряват нейната тактика, програма и организационен план, признават я за свой ръководен орган. В специално постановление конгресът отбелязва изключителната роля на «Искра» в борбата за партията и я обявява за централен орган на РСДРП. На II конгрес се утвърждава редакцията в състав Ленин, Плеханов и Мартов. Мартов, които настоява да се запазят предишните шестима редактори, се отказва да влезе в редакцията, въпреки решението на партийния конгрес, и бр. 46—52 на «Искра» излизат под редакцията на Ленин и Плеханов. Понататък Плеханов преминава на позициите на меншевизма и иска да се включат в състава на редакцията на «Искра» всички стари редактори-меншевики, отхвърлени от конгреса. Ленин не се съгласява с това и на 19 октомври (1 ноември) 1903 г. излиза от редакцията на «Искра»; той бива кооптиран в ЦК и оттам повежда борба срещу опортюнистите-меншевики. Брой 52 на «Искра» излиза под редакцията само на Плеханов. На 13 (26) ноември 1903 г. Плеханов самолично, като нарушава волята на конгреса, кооптира в състава на редакцията на «Искра» бившите ѝ редактори-меншевики. От бр. 52 меншевиките превръщат «Искра» в свой орган. — 5.

- ³ През пролетта и лятото на 1901 г. между задграничните социалдемократически организации («Съюза на руските социалдемократи», Задграничният комитет на Буида, революционната организация «Социалдемскрат» и Задграничният отдел на организацията на «Искра» — «Заря»), с намесата и по инициатива на групата «Борба», се водят преговори за споразумение и обединение. За подготовката на конгреса, на който трябва да стане обединението, в Женева през юни 1901 г. се свиква конференция на представителите на тези организации — оттук и нейното наименование «юиска» или «женевска» конференция. На тази конференция се разработва резолюция («принципно споразумение»), която признава за необходимо да се сплотят всички социалдемократически сили в Русия и по-специално да се обединят всички задгранични социалдемократически организации, осъжда опортюнизма във всичките му прояви и оттенъци: «икономизъм», бернщайнство, милеранзъм и т. н. (виж «КПСС в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК»,

т. I, 1954, стр. 18—19). Но новият завои на «Съюза на руските социалдемократи» и на неговия орган — списанието «Рабочее Дело», към опортюнизма (статии на Б. Кричевски «Принципи, тактика и борба» и на А. Мартинов «Изобличителната литература и пролетарската борба» в бр. 10 на «Рабочее Дело» от септември 1901 г. и опортюнистическите поправки на III конгрес на «Съюза» в резолюцията на юската конференция) предопределя неуспеха на опита за обединение.

«Обединителният» конгрес на задграничните организации на РСДРП се провежда на 21—22 септември (4—5 октомври) 1901 г. в Цюрих. На конгреса са представени 6 члена на организацията на «Искра» — «Заря» (В. И. Ленин, Н. К. Крупская, Ю. О. Мартов и др.), 8 члена от революционната организация «Социалдемократ» (между които 3 члена от групата «Освобождение на труда»: Г. В. Плеханов, П. Б. Акселрод, В. И. Засулич), 16 члена от «Съюза на руските социалдемократи» (между които 5 члена от Задграничния комитет на Бунда) и 3 члена от групата «Борба». По първия въпрос от дневния ред: «Принципно споразумение и инструкции по редакциите», ярка реч произнася В. И. Ленин, който присъства на конгреса под псевдонима «Фрей» (виж Съч., т. 5, стр. 229—235). Това е първото публично излизане на В. И. Ленин сред руските социалдемократи в чужбина. На конгреса се съобщават опортюнистическите поправки и допълнения в юската резолюция, приети от III конгрес на «Съюза на руските социалдемократи». Поради това революционната част на конгреса — членовете на организациите «Искра» — «Заря» и «Социалдемократ», заявява, че обединението е невъзможно, и напуска конгреса. По инициатива на В. И. Ленин през октомври 1901 г. тези организации се обединяват в Задгранична лига на руската революционна социалдемократия. — 5.

⁴ «Рабочее Дело» — списание, орган на «Съюза на руските социалдемократи в чужбина». Излиза в Женева от април 1899 г. до февруари 1902 г. под редакцията на Б. Н. Кричевски, П. Ф. Теплов (Сибиряк), В. П. Иваншин, а след това и на А. С. Мартинов: излизат всичко 12 броя (девет книги). Редакцията на «Рабочее Дело» е задграничен център на «икономистите»; «Рабочее Дело» поддържа берншайнски лозунг за «свобода на критиката» на марксизма, стои на опортюнистически позиции по въпросите за тактиката и организационните задачи на руската социалдемократия, отрича революционните възможности на селяните и т. н. «Рабочеделци» пропагандират опортюнистическите идеи за подчиняване на политическата борба на пролетариата на икономическата борба, прекланят се пред стихийността на работническото движение и отричат ръководната роля на партията. Един от редакторите на «Рабочее Дело», В. П. Иваншин, участва в редактирането на «Рабочая Мысль» — орган на откритите «икономисти», който «Рабочее Дело» поддържа. На II конгрес на РСДРП «рабочеделци» представляват крайно дясното, опортюнистическо крило на партията. — 6.

⁵ «Рабочая Газета» — нелегален орган на киевските социалдемократи; излиза в Киев с участието и под редакцията на Б. Л.

Ейделман, П. Л. Тучапски, Н. А. Вигдорчик и други. Излизат всичко два броя на вестника: брой 1 — през август 1897 г. и бр. 2 — през декември (с дата от ноември) същата година. По поръчение на редакцията П. Л. Тучапски, който пътува в чужбина, запознава Плеханов и другите членове от групата «Освобождение на труда» с бр. 1 на «Рабочая Газета» и получава тяхното съгласие за сътрудничество във вестника. В писмо до членовете на редакцията Г. В. Плеханов дава положителна оценка на «Рабочая Газета» като общоруски социалдемократически орган и посочва, че е необходимо да се обръща по-голямо внимание на въпросите на политическата борба на пролетариата. В резултат на връзката с групата «Освобождение на труда» брой 2 на «Рабочая Газета» има по-определен политически характер. Групиралите се около «Рабочая Газета» социалдемократи работят по подготовката на I конгрес на РСДРП.

I конгрес на РСДРП (март 1898 г.) признава «Рабочая Газета» за официален орган на партията. След конгреса поради арестуването на членовете на Централния комитет и редакцията на «Рабочая Газета», както и разгрома на печатинцата, третият брой на вестника, подготвен за набор, не излиза. През 1899 г. се прави опит да се възобнови издаването на «Рабочая Газета»; за този опит разказва В. И. Ленин в раздел «а» от пета глава на «Какво да се прави?» (виж настоящия том, стр. 159). — 6.

⁶ *Ласалианци и айзенахци* — две партии в германското работническо движение през 60-те и началото на 70-те години на XIX век, между които се води ожесточена борба главно по въпросите на тактиката и преди всичко по най-острия въпрос на политическия живот в Германия през ония години: за пътищата на нейното съединение.

Ласалианци — привърженици и последователи на немския дребнобуржоазен социалист Ф. Ласал, членове на Всеобщия германски работнически съюз, който е основан през 1863 г. на конгреса на работническите дружества в Лайпциг — в противоположност на буржоазните прогресисти, които се стремят да подчинят работническата класа на своето влияние. Пръв председател на ВГРС е Ласал, който формулира програмата и основните на тактиката на Съюза. Борбата за всеобщото избиращо право се провъзгласява за политическа програма на ВГРС, създаването на производителните работнически асоциации, субсидирани от държавата — за негова икономическа програма. В практическата си дейност Ласал, неговите привърженици и приемници, които се приспособяват към хегемонията на Прусия, поддържат великодържавната политика на Бисмарк; «обективно — пише Ф. Енгелс до К. Маркс на 27 януари 1865 г. — това е подлост, предателство към цялото работническо движение в полза на прусаците» (К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 31, стр. 40). К. Маркс и Ф. Енгелс неведнъж и остро критикуват теорията, тактиката и организационните принципи на ласалианството като опортюнистическо течение в германското работническо движение.

Айзенахци — членове на Германската социалдемократическа работническа партия, основана през 1869 г. на учредителния конгрес в Айзенах. Вождове на айзенахците са А. Бебел и В. Либкнехт, които се намират под идейното влияние на К. Маркс и

Ф. Енгелс. В айзенахската програма се посочва, че Германската социалдемократическа партия се смята за «секция на Международната работническа асоциация и споделя нейните стремежи». Благодарение на постоянните съвети и критиката на Маркс и Енгелс айзенахците водят по-последователна революционна политика от ласалианския Всеобщ германски работнически съюз; по-специално по въпросите за съединението на Германия те защитават «демократичния и пролетарски път, като се бореха срещу най-малките отстъпки, давани на прусачеството, бисмарковщината, национализма» (В. И. Ленин., Съч., т. 19, стр. 293).

Създаването на Германската империя през 1871 г. отстранява главното тактическо разногласие между ласалианците и айзенахците и през 1875 г. под влиянието на подема в работническото движение и засилването на правителствените репресии и двете партии се обединяват на конгреса в Гота в единна Германска социалистическа работническа партия (по-късно — Германска социалдемократическа партия). За програмата, приета на Готския конгрес, виж забележка 37). — 9.

⁷ *Гедисти и посибилисти* — революционно и опортюнистическо течение във френското социалистическо движение, които през 1882 г. след разцеплението във Френската работническа партия на Сентетненския конгрес образуват две партии:

Гедисти — привърженици на Ж. Гед и П. Лафарг — ляво марксистко течение, което защитава самостоятелната революционна политика на пролетариата. Гедистите запазват наименованието «Френска работническа партия» и остават верни на приетата в 1880 г. Хавърска програма на партията, теоретичната част на която е написана от К. Маркс. Те се ползват с голямо влияние в индустриалните центрове на Франция, обединяват напредничавите елементи на работническата класа.

Посибилитисти (П. Брус, Б. Малон и др.) — дребнобуржоазно, реформистко течение, което отклонява пролетариата от революционните методи на борба. Посибилитистите образуват «Работническа социално-революционна партия», те отричат революционната програма и революционната тактика на пролетариата, замазват социалистическите цели на работническото движение, предлагат да се ограничи борбата на работниците в рамките на «възможното» (possible) — оттук и наименованието на партията. Влиянието на посибилитистите се разпространява главно върху по-изостаналите в икономическо отношение райони на Франция и по-малко развитите слоеве на работническата класа.

В края на XIX — началото на XX век във връзка с възникването на «социалиста» Милеран в буржоазното правителство в редиците на френския социализъм става ново прегрупиране на силите: привържениците на революционната класова борба начело с Ж. Гед се обединяват в 1901 г. във Френска социалистическа партия (чиито членове също започват да се наричат по името на нейния вожд — гедисти); реформисти, привърженици на сътрудничеството с буржоазията и участието в органите на управление на буржоазната държава («министерялисти»), образуват през 1902 г. Френската социалистическа партия начело с Ж. Жорес. През 1905 г. двете партии се обединяват в една — Френска социалистическа партия. През време на импе-

риалистическата война в 1914—1918 г. ръководството на тази партия (Гед, Самба и др.), като изменя на делото на работническата класа, преминава на позициите на социалшовинизма. — 9.

- ⁸ *Фабииани* — членове на Фабиаанското дружество, на английската реформистка организация, която е основана през 1884 г.; Дружеството е наречено по името на римския пълководец от III век пр. н. е. Фабий Максим, наречен «Куинкатор» («Бавният») заради неговата изчаквателна тактика, отклонение от решителните боеве във войната с Ханибал. Членове на Фабиаанското дружество са предимно представители на буржоазната интелигенция — учени, писатели, политически дейци (като например С. и Б. Уеб, Б. Шоу, Р. Макдоналд и др.); те отричат необходимостта от класовата борба на пролетариата и социалистическата революция и твърдят, че преходът от капитализма към социализма е възможен само по пътя на дребни реформи, на постепенни преобразования на обществото. Враждебното на марксизма Фабиаанско дружество е играло и играе ролята на един от проводниците на буржоазното влияние върху работническата класа, на разсадник на опортюнистически и социалшовинистически идеи в английското работническо движение. В. И. Ленин характеризира фабиаанството като «направление на крайния опортюнизъм» (Съч., т. 13, стр. 364). В 1900 г. Фабиаанското дружество влиза в лейбъристката партия. Фабиаанският социализъм е един от източниците на лейбъристката идеология.

Социалдемократи — Ленин има предвид членовете на Английската социалдемократическа федерация, основана също през 1884 г. Наред с реформистите (Хайндман и др.) и анархистите в Социалдемократическата федерация влизат група републиционери-социалдемократи, привърженици на марксизма (Г. Квелч, Т. Ман, Е. Евелинг, Елеонора Маркс и др.), които представляват лявото крило на социалистическото движение в Англия. Ф. Енгелс критикува остро социалдемократическата федерация за догматизма и сектанството, за откъснатостта ѝ от масовото работническо движение в Англия и затова, че игнорира неговите особености. В 1907 г. Социалдемократическата федерация е наречена Социалдемократическа партия; последната в 1911 г. заедно с левите елементи от Незаписимата работническа партия образува Британската социалистическа партия; в 1920 г. мнозинството от членовете на тази партия участвуват в образуването на Великобританската комунистическа партия. — 9.

- ⁹ *Народоволци* — членове на тайната политическа организация на народниците-терористи «Народная воля», която възниква през август 1879 г. в резултат на разцепленето в народническата организация «Земля и воля». Начело на «Народная воля» стои Изпълнителен комитет, в който влизат А. И. Желябов, А. Д. Михайлов, М. Ф. Фроленко, Н. А. Морозов, В. Н. Фигнер, С. Л. Перовска, А. А. Квятковски и др. Като остават на позициите на утопичния народнически социализъм, народovolците същевременно поставят задачи за постигане на политическа свобода. Тяхната програма предвижда организация на «постоянно народно представителство», което да е избрано върху основата на всеобщо изборително право, провъзгласяване на

демократически свободи, предаване земята на народа, разработване на мерки за преминване на заводите и фабриките в ръцете на работниците. Най-близка цел на «Народная воля» е събарянето на царското самодържавие. Но като изхождат от погрешната теория за «активните» герои и «пасивната» тълпа, народсволците разчитат да постигнат преустройство на обществото без участието на народа, със свои сили, по пътя на индивидуалния терор.

След 1 март 1881 г. (убийството на Александър II) правителството посредством жестоки преследвания, екзекуции и провокации разгромява организацията «Народная воля». Нееднократните опити да се възобнови «Народная воля», които се предприемат в продължение на 80-те години, са безрезултатни. Така в 1886 г. възниква групата, възглавявана от А. И. Улянов (брат на В. И. Ленин) и П. Я. Шевирев, която споделя традициите на «Народная воля». След неуспешния опит да се организира покушение срещу Александър III през 1887 г. групата е разкрита и активните ѝ участници екзекутирани.

Като критикува погрешната и утопична програма на народсволците, В. И. Ленин същевременно говори с голямо уважение за самоотвержената борба на членовете на «Народная воля» против царизма. През 1899 г. в «Протест на руските социалдемократи» той посочва, че «дейците на старата «Народная воля» успяха да изиграят огромна роля в руската история, въпреки малобройността на обществените слоеве, които поддържаха малцината герои, въпреки че революционната теория съвсем не беше знаме на движението» (Съч., т. 4, стр. 180). — 9.

¹⁰ *Бернщайнианци* — представители на враждебното на марксизма течение в германската и международната социалдемократия, което възниква в края на XIX век и е наречено по името на Ед. Бернщайн, най-ярък представител на десноопортюнистическите тенденции в Германската социалдемократическа партия.

През 1896—1898 г. Бернщайн излиза в теоретичния орган на Германската социалдемократия, списанието «Die Neue Zeit» («Ново време») със серия статии «Проблеми на социализма», в които под флага «свобода на критиката» се опитва да постави на преразглеждане (ревизия, оттук — «ревизионизъм») философските, икономическите и политическите основи на революционния марксизъм и да ги замени с буржоазните теории за примиряване на класовите противоречия и класовото сътрудничество; той напада учението на Маркс за обединяването на работническата класа, за нарастващите класови противоречия, кризите, неизбежния крах на капитализма, социалистическата революция и диктатурата на пролетариата — и издига програмата на социалреформизма, която се изразява във формулата «движението е всичко, крайната цел — нищо». В 1899 г. статиите на Бернщайн излизат в отделна книжка под заглавие «Предпоставки на социализма и задачите на социалдемократията». Книгата намира подкрепа в дясното крило на Германската социалдемократия и опортюнистическите елементи от другите партии на II Интернационал, между които и «икономистите» в Русия.

На конгресите на Германската социалдемократическа партия в Шутгарт (октомври 1898 г.), Хановер (октомври 1899) и Любек (септември 1901) бернщайнианството е осъдено, но пар-

тията не се разграничава от Бернщайн, като заема примиренческа позиция. Бернщайнците продължават открито да пропагандират ревизионистическите идеи в списанието «*Sozialistische Monatshefte*» («Социалистически ежемесечник») и в партийните организации.

Само Болшевишката партия начело с В. И. Ленин води последователна и решителна борба против бернщайнството и неговите привърженици в Русия. Ленин се обявява против бернщайнците още през 1899 г. в «Протест на руските социалдемократи» и в статията «Нашата програма» (виж Съч., т. 4, стр. 165—180 и 210—214). Неговите трудове «Марксизъм и ревизионизъм» (виж Съч., т. 15, стр. 17—28) и «Разногласията в европейското работническо движение» (пак там, т. 16, стр. 359—364) също разобличават бернщайнството. — 9.

¹¹ *Юпитер и Минерва* — богове от древноримския пантеон. Юпитер — бог на небето, светлината и дъжда, гръмовержец; докъсно — върховно божество на римската държава. Минерва — богиня на войната и покровителка на занаятите, науката и изкуството. В римската митология Юпитер и Минерва се отъждествяват с гръцките богове Зевс и Атина; към тях се отнасят всички митове за Зевс и Атина, включително и митът за раждането на Атина, напълно въръжена, от главата на Зевс. — 10.

¹² В. И. Ленин привежда в собствен превод извадка от предговора на Ф. Енгелс към третото немско издание на Марксовия труд «*Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*» («Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт») (виж К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч. т. 21, стр. 255—256). — 11.

¹³ «Съюз на руските социалдемократи в чужбина» — основан през 1894 г. по инициатива на групата «Освобождение на труда» при условие, че всички негови членове признават програмата на групата. На групата е възложено да редактира изданията на «Съюза» и през март 1895 г. тя предава на «Съюза» да ползва печатницата ѝ. През лятото на 1895 г. през време на пребиваването на Ленин в чужбина се взема решение «Съюзът» да издава сборници «Работник» като руските социалдемократи, по чието предложение се предприема това издание, поставят условие сборниците да се редактират от групата «Освобождение на труда». «Съюзът» издава 6 броя от «Работник», 10 броя от «Листок «Работника»», издава труда на В. И. Ленин «Обяснение на закона за глобите» (1897), труда на Г. В. Плеханов «Новият поход срещу руската социалдемократия» (1897) и др.

I конгрес на РСДРП (март 1898 г.) признава «Съюза» за задграничен представител на партията. По-нататък в «Съюза» вземат връх опортюнистическите елементи — «икономистите» или така наречените «млади». Опортюнистическото мнозинство на I конгрес на «Съюза на руските социалдемократи в чужбина», който се провежда в Цюрих през ноември 1898 г., отказва да се солидаризира с «Манифеста» на I конгрес на РСДРП. Групата «Освобождение на труда» заявява на I конгрес на «Съюза», че отказва да редактира изданията на «Съюза» освен бр. 5—6 на «Работник» и брошурите на В. И. Ленин «Задачите на руските социалдемократи» и «Новият фабричен закон», издаването на

които групата оставя за себе си. През април 1899 г. «Съюзът» започва да издава списание «Рабочее Дело», в редакцията на което влизат «икономистите» Б. Н. Кричевски, В. П. Иваишин (който участвува в редактирането на «Рабочая Мысль») и П. Ф. Теплов. «Съюзът» излиза със съчувствени декларации по адрес на Е. Берищайн, милеранистите и т. н. Борбата вътре в «Съюза» продължава до неговия II конгрес (април 1900 г., Женева) и на конгреса. В резултат на тази борба групата «Освобождение на труда» и нейните съмишленици напускат конгреса и образуват самостоятелна организация «Социалдемократ».

На II конгрес на РСДРП представителите на «Съюза» заемат крайно опортюнистически позиции и го напускат, след като конгресът признава Задграничната лига на руската революционна социалдемократия за единствена организация на партията в чужбина. С решение на II конгрес «Съюзът на руските социалдемократи» е разпуснат (виж «КПСС в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК», ч. I, 1954, стр. 44—45). — 13.

- ¹⁴ «Заря» — марксистко научно-политическо списание, издавано през 1901—1902 г. в Щутгарт от редакцията на «Искра». Излизат всичко 4 броя (три книги) от «Заря»: бр. 1 — през април 1901 г. (фактически излиза на 23 март по нов стил), брой 2 и 3 — през декември 1901 г., бр. 4 — през август 1902 г.

Задачите на «Заря» се определят в проектодекларацията на редакцията на «Искра» и «Заря», която е написана от В. И. Ленини в Русия (виж Съч., т. 4, стр. 327—338). Тъй като при обсъждането на въпроса за издаването на тия органи в чужбина, заедно с групата «Освобождение на труда», е решено да се издава «Заря» легално, а «Искра» нелегално, в публикуваната през октомври 1900 г. декларация на редакцията на «Искра» за «Заря» вече не се говори.

Списание «Заря» излиза с критика на международния и руския ревизионизъм, като защитава теоретичните основи на марксизма. В «Заря» се печатат трудовете на В. И. Ленини: «Случайни бележки», «Преследвачите на земството и ханибаловците на либерализма», «Господа «критиците» по аграрния въпрос» (първите четири глави от труда «Аграрният въпрос и «критиците на Маркс»»), «Вътрешен преглед», «Аграрната програма на руската социалдемократия», както и трудовете на Г. В. Плеханов: «Критика на нашите критици. Ч. I. Г-н П. Струве в ролята на критик на Марксовата теория за социалното развитие», «Sanct против Кант или духовното завещание на г. Берищайн» и др. — 13.

- ¹⁵ *Планина и Жиронда* — наименование на две буржоазни политически групировки през периода на френската буржоазна революция в края на XVIII век. Планина — якобинци, така се наричат най-ярките представители на революционната класа за своето време — буржоазията, — които защитават необходимостта да бъде унищожен абсолютизмът и феодализмът. За разлика от якобинците жирондистите се колебаят между революцията и контрареволуцията и вървят по пътя на сделки с монархията.

«Социалистическа Жиронда» В. И. Ленини нарича опортюнистическото течение в социалдемократията; пролетарски яко-

бинци, «Планина» — революционните социалдемократи. След разцепението в РСДРП на болшевики и меншевики Ленин често подчертава, че меншевниките представляват жирондистко течение в работническото движение. — 13.

¹⁶ «Беззаглавци» — полукадетска, полуменшевишка група на руската буржоазна интелигенция (С. Н. Прокопсвич, Е. Д. Кускова, В. Я. Богучарски, В. В. Португалов, В. В. Хижняков и др.), която се създава през периода на започналото спадане на революцията от 1905 до 1907 г. Наименованието си групата получава по политическия ежеседмичник «Без Заглавия», който се издава в Петербург през януари—май 1906 г. под редакцията на Прокопович; по-късно «беззаглавците» се групират около левокадетския вестник «Товарищ». Като се прикриват със своята формална безпартийност, «беззаглавците» са проповедници на идеите на буржоазния либерализъм и опортюнизъм, поддържат ревизионистите от руската и международната социалдемократия. — 13.

¹⁷ *Изключителният закон против социалистите* е въведен в Германия през 1878 г. от правителството на Бисмарк с цел да се бори против работническото и социалистическото движение. С този закон се забраняват всички организации на социалдемократическата партия, масовите работнически организации, работническият печат, конфискува се социалистическата литература; през годините на действието на изключителния закон се разпускат около 350 социалдемократически организации, около 900 социалдемократи са изселени от Германия и 1500 са хвърлени в затворите, стотици вестници, списания и непериодични издания са забранени. Но преследванията и репресиите не сломяват Социалдемократическата партия, дейността на която е преустроена съобразно условията на нелегалното съществуване: в чужбина се издава централният орган на партията, вестникът «Социалдемократ», и редовно (през 1880—1883 и 1887 г.) се свикват партийните конгреси; в Германия при нелегални условия бързо се възстановяват социалдемократическите организации и групи, начело на които стои нелегалният ЦК. Работейки в нелегалност, партията широко използва легалните възможности за укрепване на връзката с масите — и нейното влияние непрекъснато расте: броят на гласовете, дадени за социалдемократите на изборите за Райхстаг, за периода от 1878 до 1890 г. е увеличен повече от три пъти. К. Маркс и Ф. Енгелс оказват огромна помощ на германските социалдемократи. През 1890 г. под напора на масовото и все повече засилващо се работническо движение изключителният закон против социалистите е отменен. — 14.

¹⁸ На 27—29 май (н. ст.) 1877 г. в Гота се провежда поредният конгрес на Германската социалистическа работническа партия. На конгреса при обсъждане на въпроса за партийния печат се отхвърлят опитите на някои делегати (Мост, Валтайх) да осъдят централния орган на партията, вестник «Vorwärts» («Напред»), за това, че помества статии на Енгелс против Дюринг (излезли през 1878 г. в отделна книга: «Анти-Дюринг. Превратът в науката, извършен от господин Ойген Дюринг») и самия Енгелс — за рязката полемика. Заедно с това поради практически съобра-

жения конгресът решава да продължи дискусиите по теоретичните въпроси не във вестника, а в научното приложение към него. — 15.

¹⁹ «Vorwärts» (Напред) — ежедневник, централен орган на Германската социалдемократическа партия; излиза в Берлин от 1891 г. по постановление на конгреса на партията в Хале като продължение на издавания от 1884 г. вестник «Berliner Volksblatt». («Берлински народен вестник») под наименованието «Vorwärts Berliner Volksblatt». На страниците на вестника Ф. Енгелс води борба против всевъзможните прояви на опортюнизма. От втората половина на 90-те години, след смъртта на Ф. Енгелс, редакцията на «Vorwärts» се оказва в ръцете на дяното крило на партията и систематично печата статии на опортюнистите. Като осветлява тенденциозно борбата против опортюнизма и ревизионизма в РСДРП, «Vorwärts» поддържа «икономистите», а след разцеплението на партията — меншевиките. През годините на реакцията «Vorwärts» печата клеветнически статии на Трски, без да позволява на Лени и болшевиките да опровергават и да излизат с обективна оценка на полсженето на работите в партията. През периода на Първата световна война «Vorwärts» стои на позициите на социалшовинизма; след Великата октомврийска социалистическа революция води антисъветска пропаганда. Излиза в Берлин до 1933 г. — 15.

²⁰ *Катедър-социалисти* — представители на едно от направленията в буржоазната политическа икономия през 70-те—80-те години на XIX век, които проповядват от университетските катедри (по немски Katheder) буржоазно-либералния реформизъм под формата на социализъм. Възникването на катедър-социализма се обуславя от страха на експлоататорските класи от разпространяването на марксизма и нарастването на работническото движение, стремежа на буржоазните идеолози да намерят нови средства, за да държат в подчинение трудещите се.

Представителите на катедър-социализма (А. Вагнер, Г. Шмолер, Л. Брентано, В. Зомбарт и др.) твърдят, че буржоазната държава е надкласова, способна да примири враждебните класи и постепенно да въведе «социализма», без да засяга интересите на капиталистите и по възможност да взема под внимание исканията на трудещите се. Те предлагат да се узакони полицейският регламент на наемния труд, да се възстановят средновековните цехове. Маркс и Енгелс разобличават реакционната същност на катедър-социализма. Ленин нарича катедър-социалистите дървеници на «полицейско-буржоазната университетска наука» (Съч., т. 13, стр. 25), които ненавиждат революционното учение на Маркс. В Русия възгледите на катедър-социалистите се проповядват от «легалните марксисти». — 14.

²¹ В. И. Ленин има предвид резолюцията на Хановерския конгрес на Германската социалдемократическа партия, който се пресвеща на 9—14 октомври (н. ст.) 1899 г. «Нападение срещу основните възгледи и тактика на партията». В резолюцията се осъждат опитите на опортюнистическото крило на германската социалдемократия, което идейно се възглавява от Е. Бернщайн, да ревизира основните положения на марксизма и да измени так-

тиката на социалдемократическата партия, да я превърне в партия на демократическите реформи. По този въпрос с официален доклад излиза А. Бебел. «Неговите речи против опортюнистите на партийните конгреси в ХанOVER и Дрезден — пише Ленин — задълго ще останат образец на защита на марксистките възгледи и на борба за истински социалистически характер на работническата партия» (Съч., т. 19, стр. 296). Със защитата на Берищайн и берищайнианството се заема известният опортюнист Е. Давид. Преобладаващото мнозинство на конгреса одобрява предложението от Бебел резолюция, в която се казва: «Развитието на буржоазното общество до този момент не дава никакъв повод на партията да се откаже от своите основни възгледи за него или да ги измени. Партията, както и по-рано, стои върху почвата на класовата борба, по силата на която освобождението на работническата класа може да бъде само нейно собствено дело. Затова тя смята за историческа задача на работническата класа завземането на политическата власт, за да може с нейна помощ да осигури колкото е възможно по-голямо всеобщо благоденствие по пътя на обобществяване на оръдията за производство и въвеждане на социалистически почини на производство и обмяна». Без да отхвърля временните блокове с буржоазните партии с цел да постигне определени практически резултати, «... партията запазва винаги във всяка своя дейност пълна самостоятелност и независимост и разглежда всеки постигнат от нея успех само като стъпка, която я приближава до нейната крайна цел». И в заключение: «... партията няма никаква причина да измени своите главни изисквания и основни възгледи или своята тактика, или наименованието си. ... партията решително отхвърля всеки опит да се затъмни или измени нейното отношение към съществуващия държавен и обществен строй и към буржоазните партии».

Така ХанOVERският конгрес от 1899 г. осъди ревизионизма на теоретическите и тактическите основи на социалдемократията; но липсата на остра критика на ревизионизма и неговите конкретни носители в резолюцията на конгреса предизвиква недоволството на левите социалдемократи (Р. Люксембург и други). Привържениците на Берищайн гласуват за тази резолюция. —15.

- ²² В. И. Ленин има предвид резолюцията на Любекския конгрес на Германската социалдемократическа партия (22—28 септември (н. ст.) 1901 г.), насочена срещу Е. Берищайн, който не само не прекратява след ХанOVERския конгрес от 1899 г. своите нападки срещу програмата и тактиката на социалдемократията, а напротив — засилва ги и даже ги пренася в непартийна среда. През време на разискванията и в резолюцията, предложена от Бебел и приета от преобладаващото мнозинство на конгреса, Берищайн е направо предупреден: «Конгресът признава безусловно необходимостта от самокритиката за по-нататъшното духовно развитие на нашата партия. Но извънредно едностранчивият характер на критиката, с която се занимаваше др. Берищайн през последните години, без да се задълбочава в критика на буржоазното общество и неговите представители, го поставя в двусмислено положение и предизвиква недоволство сред повечето другари. С надежда, че др. Берищайн осъзнава това и съответно ще измени своето поведение, конгресът преминава към предстоящите

въпроси.» Контрарезолюцията на опортюниста Хайне, която иска «свобода на критиката» и отминава с мълчание въпроса за Берищайн, е отхвърлена. Но на Любекския конгрес не се поставя принципно въпросът за несъвместимостта на ревизията на марксизма с пребиваването в редовете на социалдемократическата партия. — 15.

²³ *Штутгартският конгрес на Германската социалдемократическа партия*, който е проведен на 3—8 октомври (н. ст.) 1898 г., за пръв път обсъжда въпроса за ревизионизма в германската социалдемокрация. На конгреса се съобщава за специално изпратеното заявление на намиращия се в емиграция Е. Берищайн, в което той излага и защитава своите опортюнистически възгледи, изказани от него по-рано в серията статии «Проблеми на социализма» в списание «Die Neue Zeit» («Ново време»). Между противниците на Берищайн на конгреса няма единство: едни начело с Бебел и Кауцки се стремят да съчетаят принципната борба против берищайнството с предпазливата вътрешнопартийна тактика, като се опасяват от партийно разцепление; други (Р. Люксембург, Парвус) — те са малцинство — заемат по-рязка позиция, като се стремят да разширят и задълбочат дискусиата и без да се плашат от възможно разцепление. Конгресът не приема никаква резолюция по този въпрос, но от хода на разискванията, както и от другите решения, се вижда, че мнозинството на конгреса остава вярно на идеите на революционния марксизъм. — 16.

²⁴ Има се предвид статията на А. Н. Потресов (Старовер) «Какво се е случило?», напечатана в списание «Заря», бр. 1 от април 1901 г. — 17.

²⁵ «За писателя, който се възгордял» — заглавие на един разказ от А. М. Горки (виж М. Горки, Собрание сочинений, т. 5, стр. 306—314). — 18.

²⁶ В. И. Ленин има предвид статията си «Икономическото съдържание на народничеството и критиката срещу него в книгата на г. Струве (Отражение на марксизма в буржоазната литература)», напечатана през 1895 г. в сборника «Материали към характеристиката на нашето стопанско развитие» и преиздадена през 1907 г. в сборника статии на Ленин «За 12 години» (виж Съч., т. 1, стр. 351—541) и предговора към сборника «За 12 години» (виж Съч., т. 13, стр. 85—105), в който е дадена характеристика на обстановката и историята на появяването на тази статия.

Сборникът «Материали към характеристиката на нашето стопанско развитие», който включва наред със статията на Ленин статиите на Г. В. Плеханов «Песимизмът като отражение на икономическата действителност» и «Няколко думи до нашите противници (Материали за историята на цивилизацията в руската литература)», на П. Струве «До моите критици» и други, е напечатан през април 1895 г. в легалната печатница в тираж 2000 екземпляра; царското правителство забранява неговото разпространение и след като държи сборника цяла година под забрана, го конфискува и изгаря. Спасяват се само около 100 екземпляра,

които тайно се разпространяват сред социалдемократите в Петербург и другите градове. — 19.

- ²⁷ Книгата на Е. Бернщайн «Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie» («Предпоставките на социализма и задачите на социалдемократията») е издадена през 1901 г. в превод на руски език под различни заглавия: 1) «Исторически материализъм». Превод на Л. Канцел. Спб., «Знание»; 2) «Социални проблеми». Превод на П. С. Коган. М.; 3) «Проблеми на социализма и задачи на социалдемократията». Превод на К. Я. Бутковски. М., изд. на Ефимов. — 20.
- ²⁸ За препоръката на Зубатов за книгите на Бернщайн и Прокопович да се четат от работниците се съобщава в писмото до редакцията на «Искра» «За зубатовщината», което се използва в статията на Мартов «Още веднъж за политическия разврат на нашите дни» (бр. 10 на «Искра», ноември 1901 г.). — 20.
- ²⁹ Става дума за «Протеста на руските социалдемократи», написан от В. И. Ленин през август 1899 г., след като получава от Петербург от А. И. Улянова-Елизарова документ, който тя нарича «Credo на младите» (Виж Съч., т. 4, стр. 165—180). Проектът на «Протеста» против «Credo»-то на руските бернщайнианци се обсъжда на събрание на седемнадесетте заточени социалдемократи от Минусински окръг в село Ермаковско (мястото на заточението на А. А. Ванеев, П. Н. Лепешински, М. А. Силвин и други). Протестът е приет единодушно и подписан от В. И. Ленини, Н. К. Крупская, В. В. Старков, А. М. Старкова, Г. М. Кржижановски, З. П. Кржижановска-Невзорова, Ф. В. Леигник, Е. В. Барамзин, А. А. Ванеев, Д. В. Ванеева, М. А. Силвин, В. К. Куриатовски, П. Н. Лепешински, О. Б. Лепешинская, от петербургските работници О. А. Енгберг, А. С. Шаповалов, Н. Н. Панин. Към «Протеста» се присъединяват непристъпвалите на събранията И. Л. Промински, М. Д. Ефимов, Чекалки и Ковалевски, както и колонията на заточените в Туруханск (Ю. О. Мартов и др.). Против «Credo»-то на «икономистите» се обявява също и колонията на седемнадесетте заточени социалдемократи от гр. Орлов, Вятска губерния (В. В. Воронски, Н. Е. Бауман, А. Н. Потресов и др.). — 21.
- ³⁰ «Былое» — историческо списание, посветено главно на историята на народничеството и по-ранните обществени движения; основано от В. Л. Бурцев. През 1900—1904 г. се издава в Лондон; през 1906—1907 г. — в Петербург под редакцията на Б. Я. Богучарски и П. Е. Щеголев с участието на Бурцев. През 1907 г. издаването на «Былое» е забранено от правителството и вместо броеве 11 и 12 се издава историческият сборник «Нашата страна». През 1908 г. вместо «Былое» се издава списанието «Минувшие Годы», а през 1909 г. — историческият сборник «Минувшее». През 1908 г. Бурцев възобновява задграничното издаване на «Былое» (в Париж, което продължава до 1912 г.). В Русия издаването на «Былое» се възобновява в 1917 г. и продължава до 1926 г. Негов редактор след Великата октомврийска социалистическа революция е П. Е. Щеголев. — 21.

- ³¹ *«Рабочая Мысль»* — вестник, орган на «икономистите», излиза от октомври 1897 г. до декември 1902 г. Излизат 16 броя. Първите два броя се печатат на мимеограф в Петербург, броеве 3—13 излизат в чужбина, в Берлин; печатането на броеве 12, 13, 14 и 15 се прехвърля във Варшава; последният 16 брой излиза в чужбина. Вестникът се редактира от К. М. Тахтарев и други. Ленин критикува възгледите на *«Рабочая Мысль»* като руска разновидност на международния опортюнизъм в статията си *«Направление назад в руската социалдемократия»* (виж Съч., т. 4, стр. 257—289), в статии, публикувани във вестник *«Искра»* и в книгата си *«Какво да се прави?»*. — 21.
- ³² *«Vademesit за редакцията на «Рабочее Дело»*. Сборник материали, издаден от групата *«Освобождение на труда»* с предговор от Г. Плеханов» (Женева, февруари 1900 г.), насочен против опортюнизма в редовете на РСДРП главно против «икономизма» на задграничния «Съюз на руските социалдемократи» и неговия орган — списанието *«Рабочее Дело»*. — 21.
- ³³ *«Profession de foi»* (символ на вярата, програма, изложение на мирозъзерцанието) — брошурка, която излага опортюнистическите възгледи на Киевския комитет на РСДРП; съставена е в края на 1899 г. Съдържанието на брошурката съвпада много с известното *«Credo»* на «икономистите». Ленин критикува този документ в статията *«По повод на «Profession de foi»»*, която се разпространява в ръкописни и машинописни страници (виж Съч., т. 4, стр. 290—301). — 21.
- ³⁴ *Групата «Освобождение на труда»* — първата руска марксистка група, основана от Г. В. Плеханов през 1883 г. в Швейцария. Освен Плеханов в групата влизат П. Б. Акселрод, Л. Г. Дейч, В. И. Засулич, В. Н. Игнатов. Групата *«Освобождение на труда»* извършва голяма работа по пропагандирането на марксизма в Русия. Тя превежда на руски език, издава в чужбина и разпространява в Русия трудовете на К. Маркс и Ф. Енгелс: *«Манифест на Комунистическата партия»*, *«Наемен труд и капитал»*, *«Развитието на социализма от утопия в наука»* и други, а също популяризира марксизма в своите издания. Групата *«Освобождение на труда»* нанася сериозен удар на народничеството, което е главна идейна пречка по пътя на разпространението на марксизма и развитието на социалдемократическото движение в Русия. В трудовете *«Социализмът и политическата борба»* (1883), *«Нашите разногласия»* (1885) и други Г. В. Плеханов подлага на марксистка критика народническите теории за икапиталистическия път на развитието на Русия, субективноидеалистическия възглед на народниците за ролята на личността в историята, отричането на ръководната роля на пролетариата в революционното движение и др. Двете проектопрограми на руските социалдемократи (1883 и 1885 г.), написани от Плеханов и издадени от групата *«Освобождение на труда»*, са важна крачка в подготовката и създаването на социалдемократическата партия в Русия. Особено голямо значение за разпространението на марксистките възгледи, за обосноваването и защитата на диалектическия и историческия материализъм има книгата на Плеханов (Н. Велтов) *«Към въпроса за раз-*

витнето на монистическия възглед за историята» (1895), от която «се възпита цяло поколение руски марксисти» (В. И. Ленин. Съч., т. 16, стр. 276). Групата издава и разпространява в Русия 4 книги от сборника «Социал-Демократ», както и серия популярни брошури за работниците.

Ф. Енгелс приветствува възникването на групата «Освобождение на труда», «която искрено и безрезервно прие великите икономически и исторически теории на Маркс» (К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 36, стр. 256). Г. В. Плеханов и В. И. Засулич са свързани с Ф. Енгелс с лична дружба и в течение на много години си кореспондират с него. Групата «Освобождение на труда» установява връзки с международното работническо движение и още от първия конгрес на II Интернационал през 1889 г. (Париж) през цялото време на съществуването си представлява руската социалдемократия на всички негови конгреси. Но групата «Освобождение на труда» има и сериозни грешки: тя надценява ролята на либералната буржоазия и подценява революционността на селяните като резерв на пролетарската революция. Тези грешки са зародиш на бъдещите меншевишки възгледи на Плеханов и другите членове на групата. В. И. Ленин посочва, че групата «Освобождение на труда» «само теоретически основа социалдемократията и направи първата стъпка към работническото движение» (Съч., т. 20, стр. 283).

В 1894 г. по инициатива на групата «Освобождение на труда» се създава «Съюзът на руските социалдемократи в чужбина». В 1900 г. членовете на групата «Освобождение на труда» и техните привърженици излизат от «Съюза» и основават революционната организация «Социалдемократ». Членовете на групата Г. В. Плеханов, П. Б. Акселрод, В. И. Засулич влизат в редакцията на «Искра» и «Заря». На втория конгрес на РСДРП през август 1903 г. групата «Освобождение на труда» заявява, че прекратява своето съществуване.

«Обява за възобновяване изданията на групата «Освобождение на труда», написана от Акселрод през декември 1899 г., е напечатана в началото на 1900 г. в отделен отпечатък и във «Vademecum-а за редакцията на «Рабочее Дело». Програмата на литературната дейност на групата «Освобождение на труда», изложена в «Обява», се осъществява едва в началото на издаването на «Заря» и «Искра». — 25.

³⁶ III конгрес на «Съюза на руските социалдемократи» се провежда през втората половина на септември 1901 г. в Цюрих; неговите решения говорят за окончателната победа на опортюнизма в редовете на «Съюза». На конгреса са приети поправки и допълнения към проектите на принципното споразумение и договора на задграничните организации на руските социалдемократи, изработени на женевската конференция през юни 1901 г., които имат открит опортюнистически характер; това предопределя неуспеха на «обединителния конгрес» на задграничните организации на РСДРП, който се провежда няколко дни след III конгрес на «Съюза». На конгреса се утвърждават и «Инструкциите за редакцията на «Рабочее Дело», които фактически насърчават ревизионистите с това, че премълчават за борбата на революционната и опортюнистическата тенденция в междуна-

родната и руската социалдемокрация, за необходимостта от критика на ревизионизма и обосноваване на революционната същност на марксизма. — 25.

³⁶ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 19, стр. 13.— 26.

³⁷ *Готска програма* — програма на Германската социалистическа работническа партия, приета в 1875 г. на конгреса в Гота, когато става обединението на двете отделно съществуващи дотогава германски социалистически партии: айзенахци (ръководени от А. Бебел и В. Либкнехт и намиращи се под идеиното влияние на Маркс и Енгелс) и ласалианци. Програмата страда от еkleктизъм и е опортюнистическа, тъй като айзенахците по най-важните въпроси правят отстъпки на ласалианците и приемат ласалианските формулировки. К. Маркс и Ф. Енгелс подлагат проекта на Готската програма на унищожителна критика, като го разглеждат като значителна крачка назад в сравнение с айзенахската програма от 1869 г. (виж К. Маркс и Ф. Енгелс, Избрани произведения в два тома, т. II, стр. 5—47). — 26.

³⁸ Има се предвид брошурата на П. Б. Акселрод «Към въпроса за съвременните задачи и тактиката на руските социалдемократи». Женева, 1898 г. — 27.

³⁹ В. И. Ленин привежда в собствен превод откъс от предговора на Ф. Енгелс към неговия труд «Селската война в Германия» (виж К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 18, стр. 498—501). — 30.

⁴⁰ Като говори за «прочутата петербургска индустриална война от 1896 г.», В. И. Ленин има предвид масовата стачка на текстилните работници от Петербург през май—юни 1896 г. Повод за нея е отказът на фабрикантите напълно да изплатят на работниците заплатата за неработните дни по случай коронацията на Николай II. Стачката започва в Руската памукопрядачна фабрика (Калининската) и бързо обхваща всички памукопрядачни и тъкачни заводи и други предприятия. Петербургският пролетариат за пръв път действа на широк фронт на борба с експлоататорите. Стачкуют повече от 30 хиляди работници. Стачката се провежда под ръководството на петербургския «Съюз за борба за освобождение на работническата класа», който издава позиви, призоваващи работниците дружно и твърдо да защитават своите права. «Съюзът за борба» печата и разпространява основните искания на работниците («Какво искат работниците от петербургските памукопрядачни фабрики»): да се съкрати работният ден на $10\frac{1}{2}$ часа, да се повиши възнаграждението на труда, работната заплата да се изплаща своевременно и т. н. Петербургските стачки помагат да се развие стачното движение по цяла Русия и принуждават царското правителство да ускори преразглеждането на фабричните закони и да издаде закон на 2 (14) юни 1897 г. за съкращаване на работния ден във фабриките и заводите на $11\frac{1}{2}$ часа. Те, както пише по-късно Ленин,

«откриха ерата на непрестайно засилващото се след това работническо движение» (Съч., т. 13, стр. 85). — 32.

⁴¹ Брошурата *«За агитацията»* е написана през 1894 г. във Вилно от А. Кремер (по-късно един от организаторите на Бунда) и редактирана от Ю. О. Мартов, отначало се разпространява в ръкописни и хектографирани страници, а в края на 1896 г. е напечатана в Женева с предговор и послесловие от П. Б. Акселрод. Брошурата, обобщаваща опита на социалдемократическата дейност във Вилно, има голямо влияние върху руските социалдемократи, тъй като в нея се съдържат признаци да се откажат от затворената кръжочна пропаганда и да преминат към масова агитация сред работниците върху основата на техните всекидневни нужди и искания. Но преувеличаването ролята и значението на чисто икономическата борба във вреда на политическата агитация върху почвата на общодемократически искания е зародиш на бъдещия «икономизъм». Едностранчивостта на «вилиенския икономизъм» отбелязва П. Б. Акселрод в послесловието към женевското издание на брошурата; Г. В. Плеханов прави критичен анализ на брошурата *«За агитацията»* в статията *«Още веднъж за социализма и политическата борба»* («Заря», бр. 1, април 1901 г., стр. 1—32). — 34.

⁴² *«Съюзът за борба за освобождение на работническата класа»*, организиран от В. И. Ленин през есента на 1895 г., обединява около двадесет марксистки работнически кръжоци в Петербург. Цялата работа на *«Съюза за борба»* е организирана върху принципите на централизма и строгата дисциплина. Начело на *«Съюза за борба»* стои Централна група, в която влизат В. И. Ленин, А. А. Ванеев, П. К. Запорожец, Г. М. Кржижановски, Н. К. Крупская, Ю. О. Мартов, М. А. Силвин, В. В. Старков и др. Непосредственото ръководство е съсредоточено в ръцете на петима членове на групата начело с Ленин. Организацията е разделена на районни групи. Прогресивните, съзнателните работници (И. В. Бабушкин, В. А. Шелгунов и др.) свързват тя групи с фабриките и заводите. В заводите съществуват организатори по събиране на информация и разпространяване на литература; в големите предприятия са създадени работнически кръжоци.

«Съюзът за борба» за пръв път в Русия започва да осъществява съединението на социализма с работническото движение, преминаването от пропагандата на марксизма сред малък кръг прогресивни работници и кръжоците към политическата агитация сред широките пролетарски маси. *«Съюзът»* ръководи работническото движение, като съединява борбата на работниците за икономически искания с политическата борба против царизма. През ноември 1895 г. *«Съюзът за борба»* организира стачка в текстилната фабрика в Торнтон. През лятото на 1896 г. под ръководството на *«Съюза»* се провежда известната стачка на петербургските текстилци, в която вземат участие повече от 30 хиляди работници. *«Съюзът за борба»* издава позиви и брошури за работниците. Редактор на изданията на *«Съюза»* е В. И. Ленин, под неговото ръководство се подготвя издаването на политически работнически вестник *«Рабочее Дело»*. *«Съюзът за борба»* разпространява своето влияние извън пределите на Петербург.

По негов почин се сбедняват работническите кръжоци в «Съюзи за борба» в Москва, Киев, Екатеринослав и други градове и области в Русия.

През декември 1895 г. царското правителство нанася на «Съюза за борба» сериозен удар: през нощта на 8 срещу 9 (20 срещу 21) декември 1895 г. са арестувани значителна част дейци на «Съюза» начело с В. И. Ленин; заловен е и подготвеният за набор първи брой на вестник «Рабочее Дело».

След няколко дни на първото събрание на групата след арестите се взема решение организацията на петербургските социалдемократи да се нарече «Съюз за борба за освобождаване на работническата класа». На 15 (27) декември 1895 г. в отговор на арестуването на Ленин и другите членове на «Съюза за борба» останалите на съседна членове на «Съюза» издават позив на политическа тема, написан от работници.

В. И. Ленин от затвора ръководи дейността на «Съюза», помага със съвети, препраща навън зашифрованите писма и позиви, пише брошурата «За стачките» (досега ненамерена), «Проект и съяснение на програмата на социалдемократическата партия» (вж. Съч. Т. 2, с. 85—116).

Значението на петербургския «Съюз за борба за освобождение на работническата класа» се състои в това, че той, според израза на Ленин, представлява зародиш на революционната партия, която се опира на работническото движение, ръководи класовата борба на пролетариата.

Оцелелите от арестите стари членове на «Съюза» участвуват в подготовката и провеждането на I конгрес на РСДРП и в изработването на издадения от името на конгреса «Манифест». Но продължителното отсъствие на основателите на «Съюза за борба», които по това време са на заточение в Сибир, и преди всичко на В. И. Ленин, улеснява провеждането на опортюнистическата политика от «младите», «икономистите», които от 1897 г. посредством вестник «Рабочая Мысль» насаждат идеите на трейд-юнионизма и бернщайнманството върху руска почва. От втората половина на 1898 г. до ръководството на «Съюза» се добират най-откритите «икономисти» — «рабочемисленци». — 34.

⁴³ Уводната статия «Към руските работници», написана от В. И. Ленин за вестник «Рабочее Дело», досега не е намерена.

«Русская Старина» — историческо списание, основано от М. И. Семевски; излиза всеки месец в Петербург от 1870 до 1918 г. В «Русская Старина» се публикуват на видно място спомени, дневници, записки, писма на държавни дейци в Русия и представители на руската култура, както и различни документални материали. — 34.

⁴⁴ Има се предвид разправата със стачкуващите работници от ярославската Голяма текстилна фабрика на 27 април (9 май) 1895 г. Причината за стачката, която обхваща повече от 4000 работници, е въвеждането от администрацията на нова тарифа, която намалява работната заплата на работниците. За потушаване на стачката биват извикани 10 роты от Фанагорийския полк; пуска се в ход и оръжие. В резултат 1 работник е убит и 14 ранени. Въз основа на рапорта на командира на полка за разправата с работ-

ниците от Голямата текстилна фабрика Николай II пише: «Благодаря на юначугите фапагорийци за непоколебимото и твърдо поведение по време на безредиците във фабриката.»

В. И. Ленин пише статия за ярославската стачка от 1895 г.; досега не е намерена. — 34.

- ⁴⁵ «С.-Петербургский Рабочий Листок» — орган на петербургския «Съюз за борба за освобождение на работническата класа». Излизат два броя: брой 1 — през февруари (с дата от януари) 1897 г., напечатан в Русия на мимеограф в тираж 300—400 екземпляра, и брой 2 — през септември 1897 г. в Женева, издаден печатно.

Вестникът подчертава задачата за съединение на икономическата борба на работническата класа с широките политически искания, изтъква необходимостта от създаване на работническа партия. — 35.

- ⁴⁶ Става дума за «Манифест на Руската социалдемократическа работническа партия», издаден през 1898 г. от името и по поръчение на I конгрес на РСДРП и от Централния комитет на РСДРП (виж «КПСС в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК», ч. I, 1950, стр. 9—11). «Манифестът» изтъква борбата за политическа свобода и събарянето на самодържавието като главна задача на руската социалдемократия, свързва политическата борба с общите задачи на работническото движение. — 35.

- ⁴⁷ Става дума за съвещанията на «старците» — основатели на петербургския «Съюз за борба за освобождение на работническата класа», В. И. Ленин, А. В. Ванеев, Г. М. Кржижановски, Ю. О. Мартов и др. — с представителите на новия състав на «Съюза за борба», които се провеждат в домовете на С. И. Радченко и Ю. О. Мартов в Петербург между 14 и 17 февруари (26 февруари и 1 март) 1897 г., когато старите членове на «Съюза за борба» са освободени от затвора преди изпращането им на заточение в Сибир. На тези съвещания възникват сериозни разногласия по организационните и тактическите въпроси. А. А. Якубова, която в 1893—1895 г. влиза в групата на «старците», защитава на съвещанието гледището на появилия се «икономизъм»; същевременно «младият» участник в «Съюза за борба» Б. И. Горев (Голдман) поддържа В. И. Ленин, «старците». За това В. И. Ленин пише в бележка към «Писмо до редакцията» от Петербуржец (К. М. Тахтарев), публикувано в бр. 40 на «Искра» от 15 май 1903 г.: «Именно: неточността на моето деление се състои в това, че «младият», както излиза, защитаваше тогава (в спора) «старите», а само един «стар» — «младите». — 36.

- ⁴⁸ «Листок «Работника»» — неперiodично издание на «Съюза на руските социалдемократи в чужбина»; излиза в Женева от 1896 до 1898 г. Излизат 10 броя от «Листок», между които броеве 1—8 под редакцията на групата «Освобождение на труда». Поради завоя на мнозинството членове на «Съюза» към «икономизма» групата «Освобождение на труда» се отказва от редактирането на изданията на «Съюза» и бр. 9—10 на «Листок» (ноември 1903 г.) излиза под редакцията на «икономистите». — 36.

⁴⁹ «Die Neue Zeit» («Ново време») — теоретично списание на Германската социалдемократическа партия; излиза в Щутгарт от 1883 до 1923 г. До октомври 1917 г. го редактира К. Кауцки, а след това — Г. Кушов. В «Die Neue Zeit» за пръв път са публикувани някои произведения на К. Маркс и Ф. Енгелс: «Критика на Готската програма» от К. Маркс (в бр. 18 от 1890—1891 г.), «Към критиката на проекта за социалдемократическа програма от 1891 г.» от Ф. Енгелс (в бр. 1 от 1901—1902 г.) и други. Енгелс постоянно помага със съвети на редакцията на списанието и често я критикува за допусканията в списанието отстъпления от марксизма. В «Die Neue Zeit» сътрудничат известните дейци на германското и международното работническо движение от края на XIX и началото на XX век: А. Бебел, В. Либкнехт, Р. Люксембург, Ф. Меринг, К. Цеткин, Г. В. Плеханов, П. Лафарг, В. Адлер и др. От втората половина на 90-те години в списанието започват да се печатат редовно статии от ревизионисти, включително серията от статии на Е. Берищайн «Проблеми на социализма», която открива похода на ревизионистите срещу марксизма. През годините на Първата световна война списанието заема центристка, кауцкианска позиция, като поддържа фактически социалшовинистите. — 41.

⁵⁰ На Виенския конгрес на Австрийската социалдемократическа партия, който се провежда на 2—6 ноември (н. ст.) 1901 г., се приема новата партийна програма, която заменя старата Хайнфелдска програма (1888). В новата проектопрограма, подготвена от специална комисия (В. Адлер и др.) по поръчение на Брюнския конгрес от 1899 г., са направени сериозни отстъпки на бернщайншанството, което предизвиква редица критически забележки; по-специално К. Кауцки в статията «Die Revision des Programms der Sozialdemokratie in Österreich» («Преразглеждане на програмата на австрийската социалдемократия»), публикувана в списание «Die Neue Zeit», бр. 3 от 1901—1902 г., се изказва за запазване на принципната част на Хайнфелдската програма като програма, която по-пълно и по-правилно изразява разбирането на социалдемократията за общия ход на историческия процес и задачите на работническата класа. — 41.

⁵¹ В. И. Ленин има предвид книгата на С. Н. Прокопович. «Работническото движение на Запад: Опит за критическо изследване. Том I. Германия. Белгия.», Спб., 1899 г., и публикуваните в списанието «Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik». XIV Band, Berlin, 1899. («Архив на социалното законодателство и статистика», XIV том, Берлин, 1899), статия на П. Б. Струве «Die Marxsche Theorie der sozialen Entwicklung» («Марксовата теория за социалното развитие») и неговата рецензия за книгите на Е. Берищайн «Предпоставките на социализма и задачите на социалдемократията» и на К. Кауцки «Берищайн и социалдемократическата програма».

За книгата на Прокопович, която е проникната от духа на реформизма, е характерно повърхностното изучаване на материала и враждебното отношение към научния социализъм и дейността на революционната социалдемократия; в своята книга Прокопович се опитва да докаже, че в работническото движение

в Германия и Белгия липсват условия за революционна борба и революционна политика на социалдемокрацията. На свой ред Струве се опитва в своите статии да опровергае от позицията на бернщайнщинството общата теория на марксизма и нейните философски предпоставки, отрича неизбежността и необходимостта от социалната революция и диктатура на пролетариата. — 43.

⁶² *Хирш-дункеровски профсъюзи* — реформистки профсъюзни организации в Германия, създадени през 1868 г. от дейците на буржоазната прогресистка партия М. Хирш и Ф. Дункер. Като проповядват идеята за «хармония» на интересите на труда и капитала, организаторите на хирш-дункеровските профсъюзи смятат, че е допустимо да се приемат в съюзите и капиталисти, наред с работниците, отричат целесъобразността на стачната борба. Те твърдят, че избавянето на работниците от гнета на капитала е възможно в рамките на капиталистическото общество посредством законодателството на буржоазната държава, чрез професионалната организация; те виждат главната задача на профсъюзите в посредничеството между работниците и капиталистите и в натрупването на парични средства. Отрицателното отношение към стачките превръща хирш-дункеровските профсъюзи в организации на стачкоизменници; тяхната дейност се ограничава главно в рамките на взаимоспомагателните каси и културно-просветните организации. Хирш-дункеровските профсъюзи, които съществуват до май 1933 г., никога не са представлявали сериозна сила в германското работническо движение, въпреки всички усилия на буржоазията и подкрепата на правителствените органи. В 1933 г. опортюнистическите дейци от хирш-дункеровските профсъюзи влизат във фашисткия «трудов фронт». — 43.

⁶³ *«Група за самоосвобождение на работническата класа»* — малка група «икономисти»; възниква в Петербург през есента на 1898 г. и съществува няколко месеца. Групата издава възвание, в което излага своите цели (с дата от март 1899 г., напечатано в списание «Накануне» през юли 1899 г.), устав и няколко призова към работниците. — 45.

⁶⁴ *«Накануне»* — «социално-революционен преглед», месечно списание с народническо направление; издава се в Лондон на руски език от януари 1899 г. до февруари 1902 г. под редакцията на Е. А. Серебряков; излизат 37 броя. Около списанието, което проповядва общодемократически възгледи, се групират представители на различни дребнобуржоазни партии и течения; за «Накануне» е характерно враждебното отношение към марксизма изобщо, към руската революционна социалдемокрация по-специално. — 46.

⁶⁵ Началото на полемиката на групата «Освобождение на труда» и редакцията на «Рабочее Дело» слага напечатаната през април 1899 г. в бр. 1 на «Рабочее Дело» рецензия на брошурата на В. И. Ленин «Задачи на руските социалдемократи» (Женева, 1898). Като отрича опортюнистическия характер на задгранич-

ния «Съюз на руските социалдемократи» и засилилото се влияние на «икономистите» в социалдемократическите организации в Русия, редакцията на «Рабочее Дело» в тази рецензия твърди, че *«изложената същност на брошурата изцяло съвпада с редакционната програма на «Рабочее Дело»*, че редакцията не знае «за какви «млади» другари говори Акселрод» в предговора към брошурата.

В «Писмо до редакцията на «Рабочее Дело»», написано през август 1899 г., П. Б. Акселрод доказва несъстоятелността на опитите на «Рабочее Дело» да отъждестви позицията на революционната социалдемократия, изложена от Ленин в брошурата «Задачите на руските социалдемократи», с позицията на руските и задгранични «икономисти». През февруари 1900 г. групата «Освобождение на труда» издава сборника «Vademecum за редакцията на «Рабочее Дело»» с предговор от Г. В. Плеханов. Повод за издаване на «Vademecum-а» е послесловието на редакцията на «Рабочее Дело» към «Протест на руските социалдемократи» (против «икономическото» «Credo»), написан от В. И. Ленин, когато е на заточение в Сибир, и напечатан в броеве 4—5 на списание «Рабочее Дело» от декември 1899 г. (Виж Съч., т. 4, стр. 165—180). Редакцията на «Рабочее Дело» в това послесловие твърди, че «Credo-то» не «представлява нищо друго освен мнение на отделни лица» и че опасенията за възможното развятие на руската социалдемократия по посока на чисто икономическата борба нямали «сериозно основание в действителния ход на руското работническо движение». След като публикува във «Vademecum-а» известния в ръкописен вид «Отговор» на С. Н. Прокопович на брошурата на Акселрод «Към въпроса за съвременните задачи и тактиката на руските социалдемократи и някои «частни» писма с политическо съдържание на Е. Д. Кускова и Грншии (Т. М. Копелсон), Плеханов опровергава тези твърдения на редакцията на «Рабочее Дело», доказва фактическото господство на опортюнистическите елементи и идеите на «икономизма» сред руската социалдемократическа емиграция, групирала се около «Съюза на руските социалдемократи» и списанието «Рабочее Дело».

«Отговорът на редакцията на «Рабочее Дело» на «Писмото» на П. Акселрод и «Vademecum-а» на Г. Плеханов», написан от Б. Кричевски през февруари—март 1900 г., вече съвсем очевидно показва опортюнизма на «рабочеделците». По-нататък полемиката против «Рабочее Дело» се прехвърля на страниците на «Искра» и «Заря». — 47.

⁵⁶ Има се предвид вестник «Der Sozialdemokrat» («Социал-Демократ») — централен орган на Германската социалдемократическа партия през епохата на изключителния закон против социалистите; издава се в Цюрих от 28 септември 1879 г. до 22 септември 1888 г. и в Лондон от 1 октомври 1888 г. до 27 септември 1890 г. Вестникът се редактира през 1879—1880 г. от Г. Фолмар, от януари 1881 г. — от Е. Бернщайн, който се намира през ония години под силното влияние на Ф. Енгелс. Идейното ръководство на Енгелс осигурява марксистското направление на «Социал-Демократ». Бойното настроение на работническите маси в Германия, преодолели първата обърканост, предизвикана от въвеж-

дането на изключителния закон, има огромно значение за дейността на вестника. Въпреки отделни грешки «Социал-Демократ» твърдо защитава революционната тактика и изиграва извънредно важна роля в събирането и организирането на силите на германската социалдемократия. След отмяната на изключителния закон против социалистите издаването на «Социал-Демократ» се прекратява, централен орган на партията отново става вестник «Vorwärts» («Напред»). — 51.

⁵⁷ Има се предвид сатиричният «Хими на най-новия руски социалист», публикуван в брой I на «Заря» от април 1901 г. с подписа «Нарцис Тупориллов». В него се осмиват «икономистите» и тяхното приспособяване към стихийното движение. Автор на стихотворението е Ю. О. Мартов. — 53.

⁵⁸ «Всеобщият еврейски работнически съюз в Литва, Полша и Русия» (Бунд) е организиран в 1897 г. на учредителния конгрес на еврейските социалдемократически групи във Вилно; обединява предимно полупролетарските елементи на еврейските заети от западните области на Русия. На I конгрес на РСДРП (1898) Бундът влиза в състава на РСДРП «като автономна организация, самостоятелна само по въпросите, които засягат специално еврейския пролетариат» («КПСС в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК», ч. I, стр. 11—12).

Бундът е носител на национализъм и сепаратизъм в работническото движение в Русия и по най-важните въпроси на социалдемократическото движение заема опортюнистически позиции. През април 1901 г. IV конгрес на Бунда се изказва за отменяване на организационните отношения, установени от Първия конгрес на РСДРП, и приема резолюция за заместване на автономията с федерация; в резолюцията «За средствата на политическата борба» на IV конгрес на Бунда се казва, че «най-добро средство за привличане на широките народни маси в движението е икономическата борба».

На II конгрес на РСДРП, след като конгресът отхвърля искането на Бунда да го признае за единствен представител на еврейския пролетариат, Бундът излиза от партията. В 1906 г. въз основа на решението на IV (Обединителен) конгрес той отново влиза в състава на РСДРП.

В РСДРП бундовците постоянно поддържат опортюнистическото крило на партията («икономисти», меншевики, ликвидатори), водят борба против болшевиките и болшевизма. На програмното искане на болшевиките за правото на нациите на самоопределение Бундът противопоставя искането за културно-национална автономия. През годините на сталинската реакция Бундът заема ликвидаторска позиция, участва активно в създаването на Августовския антипартиен блок. През Първата световна война, 1914—1918 г., бундовците стоят на позициите на социалшовинизма. През 1917 г. Бундът поддържа контрареволюционното Временно правителство, бори се на страната на враговете на Великата октомврийска социалистическа революция. През годините на чуждестранната военна интервенция и гражданската война бундовското ръководство се обединява с

контрареволуционните сили. Едновременно с това сред редовите членове на Бунда става прелом в полза на сътрудничеството със съретската власт. През март 1921 г. Бундът се самоликвидира, част от неговите членове влизат в РКП(б) на общо основание. — 62.

⁵⁹ «Свобода» — списание, издавано в Швейцария от «революционно-социалистическата» група «Свобода» (основана от Е. О. Зеленски (Надеждин) през май 1901 г.); излизат гсичко два броя от списанието: бр. 1 през 1901 г. и бр. 2 през 1902 г. В.И. Ленин отнася групата «Свобода» към ония «безпочвени групички, които нямат «нищо здрави, сериозни идеи, нито програма, тактика, организация, нито корени в масите». (Съч., т. 20, стр. 370). В изданията си (освен списание «Свобода» групата издава «Навечерието на революцията. Непериодичен преглед на въпросите за теорията и тактиката», бр. 1, списание-вестник «Отклик», бр. 1, програмна брошура «Възраждане на революционизма в Русия» от Надеждин и др.) групата «Свобода» проповядва идеите на тероризма и «икономизма». Обявява се и против «Искра», и против Петербургския комитет на РСДРП в блок с петербургските «икономисти». Групата прекратява своето съществуване в 1903 г.

В. И. Ленин дава характеристика на групата и нейните издания в бележките «За списанието «Свобода»» (Съч., т. 5, стр. 321—322) и «За групата «Свобода»» (Съч., т. 6, стр. 281—282). — 76.

⁶⁰ Имат се предвид масовите революционни акции на студентите и работниците: политически демонстрации, сборове, стачки, които стават през февруари—март 1901 г. в Петербург, Москва, Киев, Харков, Казан, Томск и други градове в Русия.

Студентското движение в 1900—1901 учебна година, което възниква върху почвата на академичните искания, придобива характер на революционни политически акции против реакционната политика на самодържавието, получава подкрепа от страна на прогресивните работници, намира отзвук във всички слоеве на руското общество. Непосредствен повод за демонстрациите и стачките през февруари—март 1901 г. е изпращането в казармата на 183-та студенти от Киевския университет за участието им в студентски сбор (виж статията на В. И. Ленин «Изпращането в казармата на 183-ма студенти» — Съч., т. 4, стр. 427—432). Правителството се нахвърля срещу участниците в революционните акции: полицията и казаците разгонват демонстрациите и убиват участниците в тях, стотици студенти са арестувани и заключени от висшите учебни заведения; особено жестока разправа се извършва над участниците в демонстрацията от 4 (17) март 1901 г. на площада пред Казанския събор в Петербург. Февруари-мартенските събития от 1901 г. са доказателство за нарастването на революционния подем в Русия; огромно значение има участието на работниците в движението, което се провежда под политически лозунги. — 80.

⁶¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 4, стр. 458. — 85.

⁶² В бр. 7 на в. «Искра» от август 1901 г., в рубриката «Хроника на работническото движение и писма от фабрики и заводи», е

публикувано писмо на един петербургски тъкачен работник, което говори за огромното влияние на Лениновата «Искра» върху прогресивните работници.

«. . . Показах «Искра» на много другари и вестничето се изпокъса, а то е ценно. . . — пише авторът. — За нашето дело пише тук, за цялото руско дело, което с пари не ще оцениш и с часове не ще опишеш; става ти ясно, когато го четеш, защо жандармите и полицията се боят от нас, работниците, и от ония интелигенти, подир които ние вървим. Те наистина са страшни и за царя, и за господарите, и за всички, а не само за господарските джобове. . . Сега работният народ лесно може да се запали, вече всичко тлее в низините, само искра трябва и пожарът е готов. Ах, колко вярно е казано, че от искрата ще пламне огън! . . . По-рано всяка стачка беше събитие, а сега вече всеки вижда, че само една стачка е нищо, сега за свободата трябва да се борим, трябва с гърдите си да я браним. Сега всички — и стари, и млади — биха чели, но нямаме книжка — това е нашата мъка. Миналата неделя събрах единадесет души и им четох «С какво да се започне?», до късна нощ не се разотидохме. Колко вярно е казано всичко, как всичко е обяснено. . . Искра ни се да напишем писмо до тази ваша «Искра», за да ни учи тя не само с какво да започваме, а и как да живеем, и как да умираме». — 91.

⁶³ П. Б. Акселрод. «Към въпроса за съвременните задачи и тактиката на руските социалдемократи». Женева, 1898, стр. 16—17. — 94.

⁶⁴ Има се предвид статията на П. Б. Струве «Самодържавие и земство», напечатана в броеве 2 и 4 на «Искра» от февруари и май 1901 г. Поместването на статията на Струве в «Искра» и печатането в «Заря» на «конфиденциалната записка» на С. Ю. Вите «Самодържавие и земство» с предговор от Струве (Р. Н. С.) става възможно в резултат на януарското (1901 г.) споразумение на редакцията на «Искра» и «Заря» с «демократическата опозиция» (в лицето на Струве). Това споразумение, направено от П. Б. Акселрод и В. И. Засулич с подкрепата на Г. В. Плеханов, против гласа на В. И. Ленин, се оказва кратковременно: през пролетта на 1901 г. става напълно невъзможно по-нататъшното сътрудничество на социалдемократите с буржоазните демократи и блокът със Струве се разпада. — 94.

⁶⁵ «Россия» — всекидневен умерено либерален вестник; излиза в Петербург през 1899—1902 г. под редакцията на Х. Л. Сазонов и с участието на фейлетонистите А. В. Амфитеатров и В. М. Дорошевич. Широко се разпространява в буржоазните кръгове на руското общество. През януари 1902 г. вестникът е спрял от правителството заради фейлетона на Амфитеатров «Господа Обманови». — 96.

⁶⁶ Имат се предвид статията на В. И. Засулич «По повод съвременните събития» и хрониката на студентските вълнения в рубриката «Из нашия обществен живот» (бр. 3 на «Искра» от април 1901 г.), статията на А. Н. Потресов «За безсмислените мечти» и бележката «Полицейският набег срещу литературата» (бр. 5 на «Искра» от юни 1901 г.). — 96.

- ⁶⁷ Имат се предвид бележките «Инцидент в Екатеринославското земство» и «Вятските «стачкоизменници»» (бр. 7 и 9 на «Искра» от август и октомври 1901 г.). — 97.
- ⁶⁸ «С.-Петербургские Ведомости» — вестник, излиза в Петербург от 1728 г. като продължение на първия руски вестник «Ведомости», който се издава от 1703 г. От 1728 до 1874 г. «С.-Петербургские Ведомости» се издават при Академията на науките, от 1875 — при Министерството на народната просвета. Вестникът излиза до края на 1917 г. — 98.
- ⁶⁹ «Русские Ведомости» — вестник, излиза в Москва от 1863 г., изразява възгледите на умерено либералната интелигенция; през 80-те — 90-те години във вестника вземат участие писатели от демократическия лагер (М. Е. Салтиков-Шчедрин, Г. И. Успенски, В. Г. Короленко и др.), печатат се произведения на либералните народници. От 1905 г. вестникът е орган на дясното крило на буржоазната кадетска партия. Ленин посочва, че «Русские Ведомости» съчетават своеобразно «десния кадетизъм с народническата наслойка» (Съч., т. 19, стр. 123). В 1918 г. «Русские Ведомости» се закриват заедно с другите контрареволуционни вестници. — 98.
- ⁷⁰ *Брентановско разбиране на класовата борба, «брентанизъм»* — «либерално-буржоазно учение, което признава нереволуционната «класова борба» на пролетариата» (В. И. Ленин. Съч., т. 28, стр. 232) и проповядва възможността за разрешаване на работническия въпрос в рамките на капитализма по пътя на фабричното законодателство и организирането на работниците в профсъюзи. Получава наименованието си по името на Л. Брентано, един от главните представители на школата на катедър-социализма в буржоазната политическа икономия. — 99.
- ⁷¹ Има се предвид «Групата на работниците за борба с капитала», организирана в Петербург през пролетта на 1899 г. от В. А. Гутовски (по-късно известния меншевик Е. Маевски); групата се състои от няколко работници и интелигенти, тя няма здрави връзки с работническото движение в Петербург и наскоро след арестуването на почти всички нейни членове през лятото на 1899 г. е ликвидирана; по възгледите си е близка на «икономизма». Групата печата позива «Нашата програма», който обаче не се разпространява поради провала ѝ. — 105.
- ⁷² Става дума вероятно за първата среща на В. И. Ленин с А. С. Мартинов, която се е състояла в 1901 г. В спомените си Мартинов дава следното описание на тази среща: «Ние беседвахме с Ленин за програмата, за политическите задачи на партията и политическата тактика и като че ли нямахме никакви разногласия. Но в края на беседата Ленин се обърна към мен с въпроса: «Е, а как вие се отнасяте към моя организационен план?» Тогава изведнъж настръгнах: «По тази точка аз съвсем не съм съгласен с вас. . .» Като присви очи и се усмихна иронично, Владимир Илич ми отговори: «Вие само по тази точка не сте съгласни с мен, а в това е цялата същност, и следователно ние с вас няма да какво повече да разговаряме.» И ние се разделихме. . . за

дълги години» (А. Мартынов. «Великий пролетарский вождь». М., 1924 г., стр. 8—9). — 113.

⁷³ В. И. Ленин има предвид възглавявания от него кръжок на петербургските социалдемократи («старците»); върху неговата основа през 1895 г. се създава «Съюзът за борба за освобождение на работническата класа». — 128.

⁷⁴ Организацията на революционните народници «Земля и воля» се създава през есента на 1876 г. в Петербург; отначало се нарича «Северна революционно-народническа група», от 1878 г. е известна като дружество «Земля и воля». Нейни членове са Марк и Ольга Натансон, Г. В. Плеханов, О. В. Аптекман, А. Д. и А. Ф. Михайлови, А. А. Квятковски, М. Р. Попов, С. М. Кравчински, Д. А. Клеменц, А. Д. Оболевешев, С. Л. Перовска и други известни революционери-седемдесетници. Без да се отказва от социализма като крайна цел, организацията «Земля и воля» провъзгласява като най-близка цел осъществяването на «народните искания и желания», каквито са те в дадения момент, т. е. искания за «земля и воля». «От само себе си се разбира — се казва в нейната програма, — че тази формула може да бъде осъществена само по пътя на насилствения преврат», за подготовката на който се поставят задачи за пробуждане на «народното недоволство» и «дезорганизация на държавните сили». . . За агитация сред селяните земеволоците се заселват главно в земеделските губернии в Поволжието и Черноземния център. Те провеждат и агитационна дейност сред работниците и учащата се младеж, оказват съдействие на стачното движение. На 6 (18) декември 1876 г. земеволоците организират известната демонстрация на Казанския площад в Петербург.

За разлика от народническите групи през първата половина на 70-те години земеволоците създават стройна организация, в основата на която се полагат принципите за строгата централизация и дисциплина. Организацията се състои от «основен кръжок» и териториални и специални групи (за работа сред селяните и работниците, «дезорганизаторски» и др.); начело на «основния кръжок» стои «администрация» («комисия»), която контролира дейността на групите, снабдява ги с литература, средства и т. н. Уставът на дружеството, приет през зимата на 1876—1877 г., изисква малцинството да се подчинява на мнозинството; всеки член безусловно да отдава в полза на организацията «всички свои сили, средства, връзки, симпатии и антипатии и дори своя живот»; да се спазва най-пълна тайна по отношение на всички вътрешни работи на организацията и т. н. През 1877—1879 г. земеволоците издават 5 броя от списание «Земля и воля».

Към 1879 г. под влияние на неуспеха на социалистическата агитация сред селяните и засилените се правителствени репресии мнозинството от земеволоците започват да се ориентират към политическия терор като основен метод на борба за осъществяване на програмата. Разногласията между привържениците на старата тактика (начело с Г. В. Плеханов) и привържениците на терора (А. И. Желабов и др.) водят до разцеплението на «Земля и воля» на конгреса във Воронеж (юни 1879 г.); първите

организируют дружеството «Чорний передел», вторите — «Народная воля» (виж бележка 9).

Чернопеределците (Г. В. Плеханов, М. Р. Попов, П. Б. Акселрод, Л. Г. Дейч, Я. В. Стефанович, В. И. Засулич, О. В. Аптекман, В. Н. Игнатов, по-късно А. П. Булашов и др.) в програмните си искания отстояват главно платформата на «Земля и воля». В Русия и в чужбина, където през 1880 г. емигрират Плеханов, Дейч, Засулич, Стефанович и др., се издават списанието «Чорний Передел» и вестникът «Зерно». По-късно част от чернопеределците еволюират към марксизма (Плеханов, Акселрод, Засулич, Дейч и Игнатов създават в 1883 г. първата руска марксистка организация — групата «Освобождение на труда»), другите след 1 март 1881 г. се присъединяват към народолюбците. — 136.

⁷⁶ Става дума за статията на Е. Лазарев «Разцепление в Руската социалдемократическа партия» (броеве 15 и 16 на «Накануне» от април и май 1900 г.) и «По повод на едно разцепление» (бр. 17—18 на «Накануне» от юни 1900 г.). — 141.

⁷⁶ Има се предвид брошурата «Доклад за руското социалдемократическо движение пред Международния социалистически конгрес в Париж, 1900 г.», Женева, изд. на «Съюза на руските социалдемократи», 1901. Докладът е написан по поръчение на «Съюза» от редакцията на «Рабочее Дело». — 145.

⁷⁷ В. И. Ленин има предвид полемическата бележка към статията на Р. М. «Нашата действителност», напечатана в «Отделно приложение към «Рабочая Мысль»» (септември 1899 г.), което той цитира в пункт «б» от III глава (виж настоящия том, стр. 70). — 150.;

⁷⁸ «Южный Рабочий» — социалдемократически вестник, издава се нелегално от януари 1900 до април 1903 г. от групата със същото наименование; излизат 12 броя. Редактори и сътрудници на «Южный Рабочий» в различно време са И. Х. Лалаянц, А. Виленски («Иля»), О. А. Коган (Ермански), Б. С. Цейтлин (Батурски), Е. Я. и Е. С. Левини, В. Н. Розанов и др.

Като възниква като «екатеринославски работнически вестник» (подзаглавие на първите два броя), «Южный Рабочий» скоро става влиятелен «орган на работническото движение в Южна Русия». Печатницата на вестника постоянно сменя своето място и се намира в Екатеринбург, Смоленск, Кишинев, Николаев и други градове.

«Южный Рабочий» се обявява против «икономизма» и тероризма, защитава необходимостта от разгръщане на масово революционно движение. Но в противоположност на искристиния план за създаване на Руска централизирана марксистка партия около общоруски политически вестник групата «Южный Рабочий» предлага план за възстановяване на РСДРП чрез създаване на областни социалдемократически обединения. Практически опит за осъществяване на този план е свикването на конгрес на комитетите и организациите на РСДРП в Южна Русия през декември 1901 г., на който се създава «Съюзът на южните комитети и организации на РСДРП» с орган «Южный Рабочий».

Опитът се оказва нежизнен (като и целият организационен план на «Южный Рабочий») и след масовите провали през пролетта на 1902 г. съюзът се разпада. Останалите на свобода членове на редакцията на «Южный Рабочий» през август 1902 г. преговарят с редакцията на «Искра» за съвместна работа за възстановяване единството на руската социалдемократия. Декларацията на групата «Южный Рабочий» за солидарността с «Искра» (публикувана в бр. 27 на «Искра» от 1 ноември 1902 г. и бр. 10 на «Южный Рабочий» от декември 1902 г.) има голямо значение за консолидирането на социалдемократическите сили в Русия. През ноември 1902 г. групата «Южный Рабочий» съвместно с руската организация на «Искра», Петербургския комитет на РСДРП и «Северния съюз» на РСДРП участва в създаването на Организационния комитет за свикване на II конгрес на партията и в неговата дейност.

Групата «Южный Рабочий» извършва голяма революционна дейност в Русия; но същевременно групата проявява опортюнистически тенденции в решаването на въпроса за отношението към либералната буржоазия и към селското движение, обмисля сепаративен план за създаване на общоруски вестник успоредно с «Искра».

На II конгрес на РСДРП делегатите на групата «Южный рабочий» заемат позицията на «центъра» («средни опортюнисти» — така Ленин нарича представителите на «центъра»). II конгрес постанови да се разпусне групата «Южный рабочий», както и всички отделни социалдемократически групи и организации (виж «КПСС в резолюции и решения на конгресите, конференции и пленумите на ЦК», ч. I, стр. 45—46). — 151.

⁷⁹ В. И. Ленин има предвид издадените от «Рабочая Мысль» позиви «Въпроси за положението на работническата класа в Русия» (1898) и брошурата-въпросник «Въпроси за събиране сведения за положението на работническата класа в Русия» (1899). В първия от тях се съдържа 17 въпроса, във втората — 158 въпроса за условията на труда и бита на работниците. — 153.

⁸⁰ Стачното движение от 1885 г. обхваща множество предприятия на текстилната промишленост от Владимирска, Московска, Тверска и други губернии на промишления Център. Най-известна е стачката на работниците от Николската фабрика на Сава Морозов през януари 1885 г. Основното в исканията на работниците е намаляване на глобите, уреждане условията на наема и т. н.; стачката ръководят прогресивните работници П. А. Мойсеенко, Л. Иванов и В. С. Волков. Морозовската стачка, в която участвуват около 8000 работници, е потушена с помощта на войска; 33 работници — участници в стачката, са предадени на съда, повече от 600 работници — заточени. Под влияние на стачното движение през 1885—1886 г. царското правителство е принудено да издаде закон от 3(15) юни 1886 г. (т. н. «закон за глобите»). — 153.

⁸¹ В. И. Ленин има предвид следните факти от историята на РСДРП:

Първи факт. През лятото на 1897 г. петербургският «Съюз за борба за освобождение на работническата класа» се обръща към Ленин, който по това време се намира на заточение в Сибир

(в с. Шушенско), с предложение да участвува в създаването на специална работническа библиотека, за която Ленин пише споменатите в текста на брошурата (и двете са напечатани в Женева: «Задачи на руските социалдемократи» през 1898 г. и «Новият фабричен закон» през 1899 г.).

Втори факт. В 1898 г. Л. Мартов (Ю. О. Цедербаум), който се намира на заточение в Туруханск, пише по предложение на ЦК на Бунда брошурата «Работническото дело в Русия» (напечатана в Женева 1899 г.).

Трети факт. Опит да се възобнови изданието на «Рабочая Газета» по инициатива на ЦК на Бунда се прави в 1899 г. Посочените статии са написани от Ленин за бр. 3 на «Рабочая Газета».

Четвърти факт. В началото на 1900 г. по инициатива на Екатеринославския комитет на РСДРП и с подкрепата на Бунда и «Съюза на руските социалдемократи в чужбина» се прави опит да се свика II конгрес на РСДРП, да се възстанови Централният комитет на партията и да се възобнови издаването на централния орган «Рабочая Газета». През февруари 1900 г. в Москва за преговори с В. И. Ленин идва членът на Екатеринославския комитет И. Х. Лалаянц, който през 1893 г. участвува в ръководения от Ленин кръжок на самарските марксистки; Лалаянц предлага на групата на «Искра» — Ленин, Мартов и Потресов — да участвува в конгреса и да се заеме с редактирането на «Рабочая Газета». Ленин и членовете на групата «Освобождение на труда» смятат за преждевременно свикването на конгреса (виж Съч., т. 4, стр. 329—331); но групата «Освобождение на труда» не може да се откаже да участвува в конгреса и дава поръчение на Ленин за представителство на конгреса, като му препраща мандат от чужбина. Поради масовите арести, направени от полицията през април—май 1900 г., конгресът не се провежда; в Смоленск, където през пролетта на 1900 г. трябва да се открие конгресът, пристигат само представители на Бунда, на редакцията на «Южный Рабочий» и задграничния «Съюз на руските социалдемократи».

Следователно фактите са споменати от Ленин в този именно ред, какъвто те са имали в действителност. — 158.

⁸² Има се предвид *Задграничната лига на руската революционна социалдемократия*, основана по инициатива на В. И. Ленин през октомври 1901 г. В Лигата влизат задграничният филиал на организацията на «Искра» и революционната организация «Социалдемократ», която включва групата «Освобождение на труда». Задачата на Лигата е да разпространява идеите на революционната социалдемократия и да съдействува за създаване на бойна социалдемократическа организация. Лигата (според нейния устав) е задграничен филиал на организацията на «Искра». Тя вербува привърженици на «Искра» от редовете на руските социалдемократи в чужбина, поддържа я материално, организира изпращането на вестника в Русия и издава популярна марксистка литература. II конгрес на РСДРП утвърждава Лигата като единствена задгранична партийна организация, която има уставни права на комитет, и я задължава да работи под ръководството и контрола на ЦК на РСДРП.

След II конгрес на РСДРП в Задграничната лига се укрепя-

Вят меншевиките и повеждат борба против Ленин и против болшевиките. На нейния втори конгрес през октомври 1903 г. меншевиките провеждат нов устав на Лигата, насочен против партийния устав, приет на II конгрес на РСДРП. От този момент Лигата става опора на меншевизма. Съществува до 1905 г. — 159.

- ⁶³ В «Доклад на организацията на «Искра» пред II конгрес на РСДРП», написан от Н. К. Крупская, се казва: «През това време навсякъде повече или по-малко се осъзнаваше необходимостта да се разширят рамките на местната работа. «Седят като в дупка, нищо не знаят какво се прави на други места» — пише за Киевския комитет един кореспондент. Не знам доколко справедливо беше това по отношение на Киевския комитет, но общо взето «седенето в дупка» тогава беше повече от достатъчно» («Доклады соц.-демократических комитетов Второму съезду РСДРП». М.—Л., 1930, стр. 31). — 169.
- ⁶⁴ В. И. Ленин цитира статията на Д. И. Писарев «Пропуски на незрялата мисъл» (виж Д. И. Писарев. Соч., т. 3, 1956, стр. 147, 148 и 149). — 172.
- ⁶⁵ «Листок на «Рабочее Дело»» — неперидично приложение към списанието «Рабочее Дело», издава се в Женева от юни 1900 до юли 1901 г. Излизат всичко осем броя на «Листок». В статията «С какво да се почне?» В. И. Ленин нарича безприщипен еkleктизъм призивите на редакцията на «Рабочее Дело» в статията «Историческият завой» (бр. 6 на «Листок на «Рабочее Дело»» от април 1901 г.) «коренно да се измени» тактиката на социалдемократията във връзка с масовите политически демонстрации на работниците и студентите през февруари и март 1901 г. в много градове в Русия и да се участвува в шурма срещу самодържавието, който уж бил започнал (виж Съч., т. 5, стр. 5—8). Редакцията на «Рабочее Дело» отговаря на критиката на В. И. Ленин със статията на Б. Кричевски «Принципи, тактика и борба» (бр. 10 на «Рабочее Дело» от септември 1901 г.). — 173.
- ⁶⁶ В. И. Ленин има предвид следното място от труда на К. Маркс «Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт»;
«Хегел иякъде отбелязва, че всички велики световно-исторически събития и личности се появяват, така да се каже, два пъти. Той е забравил да допълни: първия път под формата на трагедия, а втория път — под формата на фарс» (К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 8, стр. 117). — 173.
- ⁶⁷ През ноември—декември 1901 г. през Русия преминава вълна от студентски демонстрации, подкрепени от работниците. Кореспонденциите за демонстрациите в Нижни Новгород (по повод заточението на М. Горки), Москва (с протест против забраняването на вечерта в памет на Добролюбов), Екатеринослав, за студентските сборове и вълнения в Киев, Харьков, Москва, Петербург са напечатани в бр. 13 на «Искра» от 20 декември 1901 г. и бр. 14 от 1 януари 1902 г. в рубриката «Из нашия обществен живот»; на демонстрациите са посветени и статиите на В. И. Ленин «Началото на демонстрациите» (бр. 13 на «Искра» —

виж Съч., т. 5, стр. 332—335) и Г. В. Плеханов «За демонстрациите» (бр. 14 на «Искра»). — 176.

- ⁸⁸ *Еничари* — редовна пехота в султанска Турция, създадена през XIV век. Тя е най-важната полицейска сила на султанския режим, отличава се с необикновена жестокост. Еничарските полкове се разформироваха в 1826 г. В. И. Ленин нарича еничари царската полиция. — 177.
- ⁸⁹ Това приложение е пропуснато от В. И. Ленин при преиздаването на «Какво да се прави?» в сборника «За 12 години» през 1907 г. — 184.
- ⁹⁰ *Международно социалистическо бюро* (МСБ) — постоянен изпълнително-информационен орган на II Интернационал; решението за създаване на МСБ от представители на социалистическите партии на всички страни е прието на конгреса в Париж на II Интернационал (септември 1900 г.). За представители на руските социалдемократи в МСБ са избрани Г. В. Плеханов и Б. Н. Кричевски. От 1905 г. Ленин влиза в МСБ като представител на РСДРП. МСБ прекратява своята дейност в 1914 г. — 184.
- ⁹¹ «*Революционната организация «Социалдемократ»*» е образувана от членовете на групата «Освобождение на труда» и нейни съмишленици през май 1900 г. след разцеплението на «Съюза на руските социалдемократи в чужбина» на неговия II конгрес. В позива-въззвание по повод създаването на организацията «Социалдемократ» се говори за нейните цели: «да помага на социалистическото движение сред руския пролетариат» и да се бори с всевъзможните опортюнистически опити за изопачаване на марксизма. Организацията издава «Манифест на Комунистическата партия», няколко брешури на Г. В. Плеханов, К. Кауцки и др. През октомври 1901 г. по предложение на В. И. Ленин тя се сбеднява със задграничния отдел на организацията на «Искра» в Задгранична лига на руската революционна социалдемократия. — 185.
- ⁹² В. И. Ленин има предвид задграничната социалдемократическа група «Борба», в която влизат Д. Б. Рязанов, Ю. М. Стеклов (Невзорев) и Е. Л. Гуревич (В. Даневич), Е. Смирнов. Групата се създава през лятото на 1900 г. в Париж и през май 1901 г. получава наименованието «Група «Борба»». Като се опитва да примиря революционното и опортюнистическото направление в руската социалдемократия, групата «Борба» се заема с инициативата за свикването на женевската конференция на представителите на задграничните социалдемократически организации — редакцията на «Искра» и «Заря», организацията «Социалдемократ», ЗК на Бунда и «Съюза на руските социалдемократи» (юни 1901 г.), и участва в работата на «сбеднителния» конгрес (октомври 1901 г.). През ноември 1901 г. групата излиза с програмно «Обявление за изданията на социалдемократическата група «Борба»». В своите издания («Материали за изработването на партийната програма», изд. I—III, «Хъърчащ лист на групата «Борба»» и др.) групата «Борба» изопачава революционната теория на марксизма, като я тълкува в доктринерско-схоластичен

дух, отнася се враждебно към ленинските организационни принципи на партийното строителство. Поради отстъпленията от социалдемократическите възгледи и тактика, дезорганизаторските действия и липсата на връзка със социалдемократическите организации в Русия групата не е допусната на II конгрес на РСДРП. С решение на II конгрес групата «Борба» е разтурена (виж «КПСС в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК», ч. I, 1950, стр. 44—45). — 185.

- ⁹³ Полемиката между редакцията на централния орган на Германската социалдемократическа партия вестник «Vorwärts» («Напред»), К. Кауцки и «Заря» възниква във връзка със статията на Мартинов (Ignotus'a) «Любекският конгрес на германската социалдемократия» (бр. 2—3 на «Заря» от декември 1901 г.), който отбелязва тенденциозността на парижките кореспонденции на Б. Н. Кричевски във «Vorwärts». В тях Кричевски информира неправилно за положението на работите във френското социалистическо движение, напада гедистите и води системна пропаганда в полза на Милераи и поддържащите го жоресисти. Редакцията на «Vorwärts» взема под своя защита Кричевски, като обвинява Мартов в недобросъвестност. В полемиката, която избухва във връзка с това на страниците на «Vorwärts», взема участие К. Кауцки, който посочва на редакцията на вестника изопачения от нея смисъл на статията на Мартов. Във «Vorwärts» се изказват и Мартов, и Кричевски (на който редакцията на «Vorwärts» предоставя заключителната дума). Полемиката обаче излиза извън рамките на «Vorwärts»: в защита на «Заря» излизат К. Цеткин — с реферат, прочетен в Берлинското работническо събрание, органът на Френската работническа партия вестник «Le Socialiste» (бр. 55 от 20—27 януари 1902 г.) и Парвус — със статията «Милераи и «Vorwärts». Към характеристиката на психологията на опортюнизма», препечатана в бр. 4 на «Заря» от август 1902 г.

В бр. 18 на «Искра» от 10 март 1902 г. в рубриката «Из партията» е напечатана бележката «Полемиката на «Заря» с редакцията на «Vorwärts», в която е изложено гледището на редакцията на «Искра» и «Заря» във връзка с тази полемика. — 189.

- ⁹⁴ Поправката към «Какво да се прави?» е напечатана в бр. 19 на «Искра» от 1 април 1902 г. в рубриката «Из партията». — 192.

Крачка напред, две крачки назад

- ¹ Книгата «Крачка напред, две крачки назад (Кризата в нашата партия)» В. И. Ленин подготвя в продължение на няколко месеца, като внимателно проучва издадените през януари 1904 г. протоколи на заседанията и резолюции на II конгрес на РСДРП, изказванията на всеки делегат, сформилите се на конгреса политически групировки, както и документите на ЦК и Партийния съвет. В Събраните съчинения на В. И. Ленин, т. 8, в раздела «Подготвителни материали» се приеждат Ленинови документи («Чернова на конспекта на прстсколите на II конгрес на РСДРП», «Характеристика на делегатите по протоколите»; «Групировки

и типове гласуване на II конгрес на РСДРП» и др.), които съидетелствуват за големия обем подготвителна изследователска работа, извършена от Ленин при създаването на книгата «Крачка напред, две крачки назад». През април 1904 г. настъпва последният стадий от работата над книгата «Крачка напред, две крачки назад». На 8 април (н. ст.) Н. К. Крупская в писмо до един от членовете на Нижегородския комитет съобщава: «В края на този месец ще бъде готова брошурата на Ленин (обемиста, към 8—9 коли) за конгреса и положението в партията. Тя, струва ми се, напълно ще изясни позицията на мнозинството, имам дори надежда, че ще разпръсне донякъде теоретическата бъркотия, която сега цари в партията» (Ленински сборник XV, стр. 15). През май 1904 г. книгата на Ленин излиза от печат.

В това произведение Ленин нанася съкрушителен удар върху опортюнизма на меншевиките по организационните въпроси. Огромното историческо значение на книгата се състои преди всичко в това, че в нея Ленин, развивайки по-нататък марксисткото учение за партията, разработва организационните принципи на пролетарската революционна партия; за пръв път в историята на марксизма прави изчерпателна критика на организационния опортюнизъм, като показва особената опасност за работническото движение да се принизява значението на организацията.

Книгата предизвиква злобни нападки от страна на меншевиките. Плеханов иска от ЦК да изрази несъгласие с книгата на Ленин, а примирейците в ЦК се опитват да забвят нейното отпечатване и разпространение.

Въпреки всички усилия на опортюнистите трудът на Ленин «Крачка напред, две крачки назад» се разпространява широко сред прогресивните работници в Русия. По данни на Дирекция на полицията тази книга е намирана при арести и обиски в Москва, Петербург, Киев, Рига, Саратов, Тула, Орел, Уфа, Перм, Кострома, Шчигри, Шавли (Ковенска губ.) и др.

Книгата «Крачка напред, две крачки назад» Ленин издава отново в сборника «За 12 години» в 1907 (на титулната страница: 1908) година. В предговор към този сборник Ленин пише:

«Брошурата «Крачка напред, две крачки назад» излезе в Женева през лятото на 1904 г. Тя описва първия стадий на разцеплението между меншевиките и болшевиките, което започна на втория конгрес (август 1903 г.). . . Съществен ми се струва тук анализът на борбата между тактическите и другите възгледи на втория конгрес и полемиката с организационните възгледи на меншевиките: едното и другото е необходимо за разбиране на меншевизма и болшевизма като течения, наложили своя отпечатък върху цялата дейност на работническата партия в нашата революция» (Съч., т. 13, стр. 100—101). — 195.

² Конференцията в 1902 г. — конференция на представители на комитетите и организациите на РСДРП, състояла се на 23—28 март (5—10 април) 1902 г. в Белосток. На конференцията са представени Петербургският и Екатеринославският комитет на РСДРП, «Съюзът на южните комитети и организации на РСДРП», ЦК на Бунда и неговият Задграничен комитет, «Съюзът на руските социалдемократи в чужбина» и редакцията на «Искра»

(нейният представител, Ф. И. Дан, има мандат от «Задграничната лига на руската революционна социалдемокрация»). По вина на организаторите на конференцията — «икономистите», делегатът от редакцията на «Искра» Дан закъснява за началото на конференцията, а представителят на руската организация «Искра» Ф. В. Лешник изобщо не попада на конференцията, макар че пристига навреме в Белосток; представителят на Нижнегородския комитет (от искристкото направление) А. И. Пискунов, пристигнал в Белосток преди Дан, протестира по повод отсъствието на конференцията на представители на организациите от искристкото направление и скоро след това си заминава. «Икономистите» и поддържащите ги бундовци възнамеряват да превърнат конференцията във II конгрес на РСДРП, като разчитат да укрепят по този начин положението си в редовете на руската социалдемокрация и да парализират растящото влияние на «Искра». Този опит обаче не успява както поради сравнително тесния състав на конференцията (на нея са представени само четири от действащите в Русия организации на РСДРП), така и поради проявилите се на конференцията дълбоки принципи разногласия; по-специално, резки възражения против превръщането на конференцията в партиен конгрес отправят делегатът на «Искра», който доказва неспособността и неподготвеността за такъв конгрес.

На Белостокската конференция се приемат резолюции за конституирането и принципна резолюция, предложена от делегата на ЦК на Бунда, с поправки на представителя на «Съюза на южните комитети и организации на РСДРП» (делегатът на «Искра», който предлага свой проект на принципната резолюция, гласува против проекта на бундовца); утвърден е и текстът на първомайски позив, в основата на който е залегнал проектът, изработен от редакцията на «Искра» (Вж «ВКП (б) в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК», т. I, стр. 23—26). Конференцията избира Организационен комитет за подготовка на II конгрес на партията, в който влизат представители на «Искра» (Ф. И. Дан), на «Съюза на южните комитети и организации на РСДРП» (О. А. Ермански) и на ЦК на Бунда (К. Портной). Наскоро след конференцията повечето от нейните делегати, включително и двамата членове на ОК, са арестувани от полицията. Нов Организационен комитет за подготовка на II конгрес на РСДРП е образуван през ноември 1902 г. в Псков на съвещанието на представители на Петербургския комитет на РСДРП, руската организация «Искра» и групата «Южный рабочий». — 199.

- ³ «Рабочая мысль» — група «икономисти»; издавала вестник под същото название. Вестникът излиза от октомври 1897 г. до декември 1902 г.; редактиран от К. М. Тахтарев и др. Излезли 16 броя.

Групата «Рабочая мысль» проповядва открито опортюнистически възгледи. Тя се обявява против политическата борба на работническата класа, ограничавайки задачите ѝ с «интересите на момента», с исканията за отделни частични реформи, главно от икономически характер. Прекланяйки се пред стихийността на работническото движение, представителите на «Рабо-

чая мисъл» се обявяват против създаването на самостоятелна пролетарска партия. Те принижават значението на революционната теория, на съзнателността, твърдят, че социалистическата идеология може да възникне от стихийното движение.

Възгледите на групата «Рабочая мисъл» като руска разновидност на международния опортюнизъм Ленин критикува в статията «Направление назад в руската социалдемократия», в книгата «Какво да се прави?» (вж Съч., т. 4, стр. 257—289 и т. 5, стр. 359—554), както и в статии, публикувани във вестник «Искра». — 215.

- ⁴ Редакцията на меншевишката «Искра» помества в притурката към бр. 57 на «Искра» от 15 януари 1904 г. статията на бившия «икономист» А. Мартинов, в която той се обявява против организационните принципи на болшевиизма и отправя нападки по адрес на В. И. Ленин. В забележка към статията на Мартинов редакцията на «Искра», като прави фсрмглі ата уісгсрка, че не е съгласна с някои мисли на автора, също взето одсбрыа тази статия и се съгласява с основните концепции на Мартинов. — 217.
- ⁵ Вж «ВКП (б) в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК», т. I, стр. 33. — 230.
- ⁶ Организацията на революционните народници «Земля и воля» е образувана през есента на 1876 г. в Петербург; първоначално се нарича «Северна революционно-народническа група», от 1878 г. е известна като дружество «Земля и воля». Нейни членове са били Марк и Олга Натансон, О. В. Аптекман, А. Д. и А. Ф. Михайлови, А. А. Квятковски, М. Р. Попов, С. М. Кравичински, Д. А. Клеменц, А. Д. Оболевешев, С. Л. Перовска и други изтъкнати революционери от седемдесетте години. Без да се отказва от социализма като крайна цел, организацията «Земля и воля» издига като най-близка цел осъществяването на «народните искания, каквито са те в дадения момент», т. е. на исканията за «земля и свобода». «От само себе си се разбира — се казва в нейната програма, — че тази формула може да бъде въплътена в живота само чрез насилствен преврат», за чиято подготовка се издигат задачите да се възбуди «народното недоволство» и да се «дезорганизируют силите на държавата». За агитация сред селяните земеволоци организират селски «заселници», главно в земеделските губернии на Поволжието и Централната черноземна област. Те развиват агитационна дейност и сред работниците и учащата се младеж. На 6 (18) декември 1876 г. земеволоци организират известната демонстрация на Казанския площад в Петербург. Макар че земеволоци са свързани с някои работнически кръжоци, те не могат и не искат да възглавят работническото движение, отричайки, подобно на другите народници, прогресивната роля на работническата класа. Те не разбират и значението на политическата борба, която според тях отклонява силите на революционерите и може да отслаби връзката им с народа.

За разлика от народническите групи от първата половина на 70-те години земеволоци създават стегната организация, в основата на която залягат принципите на строгата централизация и дисциплина. Организацията се състои от «основен кръжок» и териториални и специални групи (за работа сред селяните и

сред работниците, «дезорганизаторски» и пр.); начело на «основния кръжок» стои «администрация» («комисия»), която контролира дейността на групите, снабдява ги с литература, със средства и т. н. Уставът на дружеството, приет през зимата на 1876—1877 г., изисква малцинството да се подчинява на мнозинството; всеки член безусловно да принася в полза на организацията «всички свои сили, средства, връзки, симпатии и антипатии и дори живота си»; да пази най-пълна тайна относно всички вътрешни работи на организацията и т. н. През 1878—1879 г. земеделци издават 5 книжки на списание «Земля и воля».

Към 1879 г. под влияние на неуспеха на социалистическата агитация сред селяните и на засилените се правителствени репресии мнозинството земеделци започват да клонят към политическия терор като главен метод на борбата за осъществяване на програмата им. Разногласията между привържениците на старата тактика (начело с Г. В. Плеханов) и привържениците на терора (А. И. Желябов и др.) довеждат до разцепление на «Земля и воля» на Воронежкия конгрес (юни 1879 г.); първите организират дружеството «Черный передел», а вторите — «Народная воля».

Чернопеределци (Г. В. Плеханов, М. Р. Попов, П. Б. Акселрод, Л. Г. Дейч, Я. В. Стефанович, В. И. Засулич, О. В. Аптекман, В. Н. Игнатов, А. П. Буланов и др.) в своите програмни искания защитават в общи черти платформата на «Земля и воля». В Русия и в чужбина (където в 1880 г. емигрират Плеханов, Дейч, Засулич, Стефанович и др.) излизат списание «Черный передел» и вестник «Зерно». По-късно част от чернопеределци еволюират към марксизма (Плеханов, Акселрод, Засулич, Дейч и Игнатов през 1883 г. създават първата руска марксистка организация — групата «Освобождение на труда»), а други след 1 март 1881 г. (убийството на Александър II) се присъединяват към народолюбците. — 247.

- ² «Народна воля» — тайна политическа организация на народниците-терористи, възникнала през август 1879 г. в резултат от разцеплението в народническата организация «Земля и воля». Начело на «Народна воля» стои Изпълнителен комитет, в който влизат А. И. Желябов, А. Д. Михайлов, М. Ф. Фроленко, Н. А. Морозов, В. Н. Фигнер, С. Л. Перовска, А. А. Квятковски и др. Като си остават на позициите на народническия успешен социализъм, народолюбци същевременно тръгват по пътя на политическата борба, смятайки за една от най-важните задачи свалянето на самодържавието и извоюването на политическа свобода. Тяхната програма предвижда организация на «постоянно народно представителство», избрано въз основа на всеобщо изборно право, провъзгласяване на демократически свободи, предаване земята на народа, разработване на мерки за преминаване на заводите и фабриките в ръцете на работниците. «Народолюбците — пише В. И. Ленин — направиха крачка напред, като преминаха към политическата борба, но не им се удаде да я свържат със социализма» (Съч., т. 8, стр. 59).

Народолюбците водят героична борба против царското самодържавие. Но ръководейки се от погрешната теория за «активните» герои и «пасивната» тълпа, те разчитат да постигнат пре-

устройство на обществото без участието на народа, със собствени сили, чрез индивидуален терор, заплашване и дезорганизиране на правителството. След 1 март 1881 г. правителството с жестоки преследвания, екзекуции и провокация разгромява организация «Народна воля».

Нееднократните опити за възраждане на «Народна воля», правени през 80-те години, остават без резултат. Така, през 1886 г. възниква група, възглавявана от А. И. Улянов (брат на В. И. Ленин) и П. Я. Шевирьов, придържаща се към традицията на «Народна воля». След неуспешния опит да организира покушение срещу Александър III в 1887 г. групата е разкрита и активните участници в нея са екзекутирани.

Критикувайки погрешната, утопична програма на народо-волците, В. И. Ленин същевременно с голямо уважение говори за самоотвержената борба на членовете на «Народна воля» срещу царизма. В 1899 г. в «Протест на руските социалдемократи» той посочва, че «дейците от старата «Народна воля» съумяха да изиграят грамадна роля в руската история, въпреки малобройността на обществените слоеве, които поддържаха малцинната героин, въпреки това, че за знаме на движението не служеше никаква революционна теория» (Съч., т. 4, стр. 180). — 247.

- ⁸ Има се предвид възникналият в 1900 г. в Хамбург инцидент във връзка с поведението на групата на 122-мата зидари, които образували «Свободен съюз на зидарите» и по време на стачката работели на парче въпреки забраната на централното обединение. Хамбургският клон на обединението на зидарите поставя въпроса за стачкоизменническото поведение на социалдемократите, членове на групата, в местните партийни организации, които предават този въпрос за разглеждане от ЦК на германската социалдемократия. Назначеният от ЦК партиен арбитражен съд осъжда поведението на социалдемократите, членове на «Свободния съюз на зидарите», но отхвърля предложението за изключването им от партията. — 253.
- ⁹ В отхвърлената от конгреса резолюция на С. Зборовски (Костич) се предлага следната формулировка на § 1 от партийния устав: «Всеки, който признава програмата на партията и оказва помощ с материални средства и с лично редовно съдействие на партията под ръководството на една от партийните организации, се смята от последната за член на партията» («Второй съезд РСДРП. Протоколы» М., 1959, стр. 281). — 258.
- ¹⁰ На II конгрес на РСДРП присъствуват 16 членове на организация «Искра», от които 9 привърженици на мнозинството, { начело с Ленин (В. И. Ленин, Г. В. Плеханов, Н. К. Крупская, Р. С. Землячка, Л. М. Книпович, Н. Е. Бауман, Д. И. Улянов, П. А. Красиков, В. А. Носков) и 7 привърженици на малцинството начело с Мартов (Л. Мартов, П. Б. Акселрод, А. Н. Потресов, В. И. Засулич, Л. Г. Дейч, Л. Д. Троцки, В. Н. Крохмал). — 269.
- ¹¹ *Авгиеви обори* — според гръцката митология обширните обори на царя на Елада Авгий, които дълги години не били почиствани и след това били изчистени от героя Херакъл, извършил този

подвиг за един ден. Изразът «Авгиеви обори» е синоним на натрупване на всякакъв боклук и мръсотия или на крайна запеманост и безредие в работата. — 271.

- ¹² *Конгресът на германската социалдемокрация в 1895 г.* се провежда в Бреслау от 6 до 12 октомври (н. ст.). В центъра на вниманието на конгреса е обсъждането на проекта на аграрната програма, предложена от създадената по решение на Франкфуртския конгрес през 1894 г. аграрна комисия. Проектът на аграрната програма съдържа сериозни грешки, по-специално в него се е отразила тенденцията към превръщане на пролетарската партия в «сбщонародна». Този проект покрай опортюнистите се защитава също от А. Бебел и В. Либкнехт, за което техните партийни другари ги порицават на конгреса през 1895 г. Проектът на аграрната програма на конгреса е разкритикуван рязко от К. Кауцки, К. Цеткин и редица други социалдемократи. С мнозинство (158 гласа срещу 63) конгресът отхвърля предложението от комисията проект за аграрна програма. — 275.
- ¹³ Това са думите на Маргарита от Гьотевия «Фауст» (Маргарита упреква Фауст за неговото приятелство с Мефистофел), които К. Цеткин цитира на памет в изказването си на конгреса на германската социалдемокрация. — 277.
- ¹⁴ Има се предвид статията на П. Акселрод «Освобождението на руската социалдемокрация и нейните задачи» («Искра», бр. 55 от 15 декември 1903 г.), насочена против организационните принципи на болшевиизма. — 283.
- ¹⁵ Става дума за Г. М. Кржнжановски. — 300.
- ¹⁶ В. И. Ленин има предвид изказването пред II конгрес на РСДРП, направено от «икономиста» В. П. Акимов, който, критикувайки предложената от «Искра» проектопрограма на партията, протестира против това, че думата «пролетариат» е поставена в програмата не като подлог, а като допълнение. В това, според Акимов, се проявявала тенденцията към обособяване на партията от интересите на пролетариата. — 324.
- ¹⁷ *Планина и Жиронда* — название на две политически групировки на буржоазията от периода на Френската буржоазна революция в края на XVIII в. Планина — якобинци — се наричат най-решителните представители на революционната класа на времето си — буржоазията, — които защитават необходимостта да бъдат унищожени абсолютизмът и феодализмът. Жирондистите, за разлика от якобинците, се колебаят между революцията и контра-революцията и вървят по пътя на сделки с монархията.
«Социалистическа Жиронда» Ленин нарича опортюнистическото течение в социалдемократията; пролетарски якобинци, «Планина» — революционните социалдемократи. След разцеплението в РСДРП на болшевики и меншевики Ленин често подчертава, че меншевиките представляват жирондистко течение в работническото движение. — 333.
- ¹⁸ *Петербургска «Работническа организация»* — организация на «икономистите», възникнала през лятото на 1900 г. През есента

на 1900 г. «Работническата организация» се слива с петербургския «Съюз за борба за освобождение на работническата класа», признат за Петербургски комитет на РСДРП. След победата на искристкото направление в петербургската партийна организация част от петербургските социалдемократи, намиращи се под влияние на привържениците на «икономизма», през есента на 1902 г. се отцепват от Петербургския комитет и възстановяват самостоятелната «Работническа организация». Комитетът на «Работническата организация» заема враждебна позиция спрямо ленинската «Искра» и нейния организационен план за изграждане на марксистката партия. Противопоставяйки се на партията, комитетът на «Работническата организация» демагогски заявява, че най-важно условие за развитието на работническото движение и за успеха на борбата е самодейността на работническата класа. Против решенията на комитета на «Работническата организация», самоволно действувал от името на петербургския «Съюз за борба за освобождение на работническата класа», протестира редица местни организации на РСДРП. В началото на 1904 г., след II партисен конгрес, «Работническата организация» прекратява съществуването си и се влива в общопартийната организация. — 335.

- ¹⁰ *Новият член на ЦК* е Ф. В. Ленгник, който през септември 1903 г. пристига от Русия в Женева. — 343.
- ²⁰ Вероятно се касае за двете предградия на Женева Carouge и Cluse, където са живеели привърженици на мнозинството и малцинството. — 359.
- ²¹ *Базаров* — главното действащо лице в романа на И. С. Тургенев «Бащи и деца». — 363.
- ²² Става дума за Ф. В. Ленгник. — 363.
- ²³ В бр. 53 на «Искра» от 25 ноември 1903 г. едновременно с «Писмо до редакцията на «Искра»» от В. И. Ленин (Вж Съч., т. 7, стр. 98—101) е бил напечатан и отговорът на редакцията, написан от Г. В. Плеханов. В писмото Ленин предлага на страниците на вестника да бъдат обсъдени принципните разногласия между болшевиките и меншевиките. Плеханов обаче отказва, като нарича тези разногласия «дрязги на кръжочния живот». — 364.
- ²⁴ Имат се предвид статите на Г. В. Плеханов «Забавно недоразумение» («Искра», бр. 55 от 15 декември 1903 г.) и «Тъжно недоразумение» («Искра», бр. 53 от 15 януари 1904 г.). — 364.
- ²⁵ Имат се предвид възгледите на видния представител на «легалния» марксизъм П. Б. Струве, който в 1894 г. публикува книгата си «Критични бележки по въпроса за икономическото развитие на Русия». Още в това ранно произведение на Струве изпъкват неговите буржоазно-апологетични схващания. През есента на 1894 г. в петербургския кръжок на марксистите В. И. Ленин критикува възгледите на Струве и другите «легални марксисти» в реферата си под заглавие «Огражение на марксизма в буржоазната литература». Този реферат след това послужва като основа за статията на Ленин «Икономическото съдържание на

народничеството и неговата критика в книгата на г-н Струве», написана в края на 1894 г. — началото на 1895 г. (Вж Съч., т. I, стр. 351—541). — 371.

- ²⁶ Касае се за статията на Л. Мартов в «Искра» «Така ли се готвим ние?» (в която той се обявява против подготовката на общоруско въоръжено въстание, като разглежда подготовката за такова въстание като утопия и заговорничество. — 373.
- ²⁷ В. И. Ленин цитира тук думи от стихотворението на М. Ю. Лермонтов «Журналист, читател и писател» (вж М. Ю. Лермонтов. Сочинения в шести тома, т. 2, 1954, стр. 147). — 374.
- ²⁸ Думи от сатиричния «Химн на най-новия руски социалист», публикуван в бр. 1 на «Заря» (април 1901 г.) с подпис «Нарцис Туполилов». В стихотворението се осмиват «икономистите» с тяхното приспособяване към стихийното движение. Автор на «Химн на най-новия руски социалист» е Л. Мартов. — 380.
- ²⁹ Има се предвид напечатаната на 25 февруари 1904 г. в «Искра» статия на Л. Мартов «На дневен ред». В тази статия Мартов ратува за «независимост» на местните партийни комитети от ЦК на РСДРП при решаване на въпроса за личния състав на местните комитети и напада Московския комитет, който при обсъждането на този въпрос е приел резолюция за подчиняване на МК на всички разпореждания на Централния комитет въз основа на § 9 от партийния устав. — 386.
- ³⁰ *Дрезденският конгрес на германската социалдемокрация* се провежда от 13 до 20 септември (н. ст.) 1903 г. В центъра на вниманието на конгреса стои въпросът за тактиката на партията и за борбата с ревизионизма. На конгреса са разкритиковани ревизионистичните възгледи на Е. Бернщайн, П. Гьоре, Е. Давид, В. Хайне и някои други германски социалдемократи. В резолюцията, приета от конгреса с преобладаващо мнозинство (288 гласа срещу 11), се казва: «Партийният конгрес най-решително осъжда ревизионистичните стремежи да се измени нашата стара, изпитана, увенчала се с победи, опираща се на класовата борба тактика, като вместо завоюването на политическата власт чрез събаряне на нашите противници се постави политиката на отстъпчивост спрямо съществуващия строй» (вж. «Protocoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Dresden vom 13. bis 20 September 1903». Berlin, 1903, S. 418). Приемането на тази резолюция има безспорно положително значение. Но в борбата с ревизионизма конгресът не проявява достатъчно последователност; ревизионистите в германската социалдемокрация не са изключени от партията и след конгреса продължават пропагандата на опортюнистическите си възгледи. — 387.
- ³¹ «Sozialistische Monatshefte» («Социалистически ежемесечник»). — списание, главен орган на германските опортюнисти и един от органите на международния опортюнизм. Излиза в Берлин от 1897 до 1933 г. По време на Първата световна война (1914—1918) стои на социалшовинистична позиция. — 388.

- ³² *«Франкфуртски вестник»* («Frankfurter Zeitung») — ежедневник, орган на големите германски борсови дейци, излизал във Франкфурт на Майн от 1856 до 1943 г. От 1949 г. започва да излиза отново под названиее *«Франкфуртски всеобщ вестник»* («Frankfurter Allgemeine Zeitung»); вестникът е рупор на западногерманските монополисти. — 392.
- ³³ *«Министериалистка» тактика*, *«министериализъм»* (или *«министерски социализъм»*, също *«милеранизъм»*) — опортюнистична тактика на участие на социалистите в реакционните буржоазни правителства. Терминът възниква във връзка с влизането на френския социалист Милеран в състава на буржоазното правителство на Валдек—Русо през 1899 г. — 395.
- ³⁴ Има се предвид написаната от Л. Мартов шеговита *«Кратка конституция на РСДРП»*, поместена в приложението към неговата статия *«На дневен ред»* («Искра», бр. 58 от 25 януари 1904 г.). Иронизирайки по повод организационните принципи на болшевиизма и оплаквайки се от уж несправедливото отношение към меншевиките, Мартов в своята *«конституция»* пише за *«мъчителни»* и *«измъчвани»*, като подразбира болшевики и меншевики. — 396.

Съдържание

Какво да се прави	5
<i>Наболели въпроси на нашето движение</i>	<i>5</i>
Предговор	5
I. Догматизъм и «свобода на критиката»	9
а) Какво значи «свобода на критиката»?	9
б) Новите защитници на «свободата на критиката»	13
в) Критиката в Русия	18
г) Енгелс за значението на теоретическата борба	25
II. Стихийността на масите и съзнателността на социалдемократията	31
а) Началото на стихийния подем	32
б) Преклонение пред стихийността. «Рабочая Мысль»	36
в) «Групата за самоосвобождение» и «Рабочее Дело»	45
III. Трейдюнионистка и социалдемократическа политика	55
а) Политическата агитация и нейното ограничаване от икономистите	56
б) Приказката за това, как Мартинов задълбочил Плеханов	67
в) Политическите изобличения и «възпитанието на революционна активност»	71
г) Какво общо има между икономизма и тероризма?	77
д) Работническата класа като член борец за демокрация	80
е) Пак за «клеветниците», пак за «мистификаторите»	97
IV. Кустарничеството на икономистите и организацията на революционерите	101
а) Що е кустарничество?	102
б) Кустарничество и икономизъм	105

в) Организация на работниците и организация на революционерите	112
г) Размахът на организационната работа	129
д) «Заговорническа» организация и «демократизъм»	135
е) Местна и общоруска работа	144
V. «План» за общоруски политически вестник	154
а) Кой се обиди от статията «С какво да се почне?»	155
б) Може ли вестникът да бъде колективен организатор?	161
в) Какъв тип организация ни е нужна?	173
З а к л ю ч е н и е	180
Приложение: Опитът за обединение на «Искра» с «Рабочее Дело»	184
Поправка към «Какво да се прави?»	192
Крачка напред, две крачки назад	195
<i>(Кризата в нашата партия)</i>	
П р е д г о в о р	195
а) Подготовката на конгреса	199
б) Значенето на групировките на конгреса	201
в) Началото на конгреса. — Инцидентът с организационния комитет	205
г) Разтурянето на групата «Южный Рабочий»	213
д) Инцидентът с равноправието на езиците	216
е) Аграрната програма	224
ж) Уставът на партията. Проектът на др. Мартов	232
з) Разискванията върху централизма преди разцеплението на искристите	240
и) Параграф първи на устава	244
й) Невинно пострадалите от лъжливото обвинение в опортюнизъм	267
к) Продължение на разискванията по устава. Съставът на Съвета	278
л) Краят на разискванията по устава. Кооптиране в цен-	

тровоете. Напускане на конгреса от делегатите на «Ра- бочее Дело»	284
м) Изборите. Краят на конгреса	297
н) Обща картина на борбата на конгреса. Революционното и опортюнистическото крило на партията	325
о) След конгреса. Два метода на борба	338
п) Малките неприятности не трябва да пречат на голямото удоволствие	358
р) Новата «Искра». Опортюнизмът по организационните въпроси	369
с) Нещо за диалектиката. Двата преврата	400
Приложение. Инцидентът между др. Гусев и др. Дейч	406
Бележки	417

Избрани произведения в пет тома

Том 1

КАКВО ДА СЕ ПРАВИ?

КРАЧКА НАПРЕД -- ДВЕ КРАЧКИ НАЗАД

Том 2

ДВЕ ТАКТИКИ НА СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯТА
В ДЕМОКРАТИЧЕСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ

ТРИТЕ ИЗТОЧНИКА И ТРИТЕ
СЪСТАВНИ ЧАСТИ НА МАРКСИЗМА

КАРЛ МАРКС

(кратък биографичен очерк
с изложение на марксизма)

ИСТОРИЧЕСКАТА СЪДБА
НА УЧЕНИЕТО НА КАРЛ МАРКС

МАРКСИЗМЪТ И ВЪСТАНИЕТО
ПО ПОВОД НА ТАКА НАРЕЧЕНИЯ ВЪПРОС
ЗА ПАЗАРИТЕ

ПАРТИЙНА ОРГАНИЗАЦИЯ И ПАРТИЙНА
ЛИТЕРАТУРА

РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА
И НАЦИОНАЛНИЯТ ВЪПРОС

ЗА ЗНАЧЕНИЕТО
НА ВОЙНСТВУВАЩИЯ МАТЕРИАЛИЗЪМ

ИЗ „ФИЛОСОФСКИ ТЕТРАДКИ“

Том 3

МАТЕРИАЛИЗЪМ И ЕМПИРИОКРИТИЦИЗЪМ

Т о м 4

ИМПЕРИАЛИЗМЪТ КАТО НАИ-ВИСОК
СТАДИЙ НА КАПИТАЛИЗМА

ДЪРЖАВАТА И РЕВОЛЮЦИЯТА

МАРКСИЗЪМ И РЕВИЗИОНИЗЪМ

ЗА ЛОЗУНГА

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЕДИНЕНИ ЩАТИ

ЗА ЗАДАЧИТЕ НА ПРОЛЕТАРИАТА
В НАСТОЯЩАТА РЕВОЛЮЦИЯ

ЗАСТРАШАВАЩАТА КАТАСТРОФА
И КАК ДА СЕ БОРИМ С НЕЯ

КАК ДА ОРГАНИЗИРАМЕ СЪРЕВНОВАНИЕТО?

ПРЕДСТОЯЩИТЕ ЗАДАЧИ
НА СЪВЕТСКАТА ВЛАСТ

ЗА ДЪРЖАВАТА

Т о м 5

ПРОЛЕТАРСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ
И РЕНЕГАТЪТ КАУЦКИ

„ЛЕВИЧАРСТВОТО“ — ДЕТСКА БОЛЕСТ
НА КОМУНИЗМА

ВЕЛИКИЯТ ПОЧИН

ЗАДАЧИТЕ НА МЛАДЕЖКИТЕ СЪЮЗИ

ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА В ЕПОХАТА
НА ДИКТАТУРАТА НА ПРОЛЕТАРИАТА

ОЩЕ ВЕДНЪЖ ЗА ПРОФСЪЮЗИТЕ

ЗА ТЕКУЩИЯ МОМЕНТ

И ЗА ГРЕШКИТЕ НА ТРОЦКИ И БУХАРИН

ЗА ПРОДОВОЛСТВЕНИЯ ДАНЪК

ЗА КООПЕРАЦИЯТА

ПО-ДОБРЕ ПО-МАЛКО,
НО ПО-ДОБРЕ

В. И. ЛЕНИН
Избрани произведения в 5 тома
Том 1

Първо издание

Съставител **Бернард Мунтян**
Художник **Христо Симеонов**
Художествен редактор **Тотю Данов**
Технически редактор **Петър Стефанов**
Коректор **Иванка Найденова**

Код 12 $\frac{95311\ 72511}{0010-2-77}$

Издателски № 5793. Дадена за набор на 28. 11. 1977 г. Подписана за печат на 10. X. 1977 г. Излязла м. октомври. Печатни коли 29,25. Издателски коли 24,57. Формат 84x108/32. Тираж 45 110 (1—15 110). Книжно тяло 0,59 лв. Цена 1,06 лв.

Партиздат — София, бул. „В. И. Ленин“ № 47
ДПК „Д. Благоев“ — София, ул. „Н. Ракин“ № 2